

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

ANADOLU'DA KUVA-YI MİLLİYE'NİN OLUŞUMU

Doktora Tezi

Zeynep KALYONCUOĞLU

Ankara-2011

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

ANADOLU'DA KUVA-YI MİLLİYE'NİN OLUŞUMU

Doktora Tezi

Zeynep KALYONCUOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

ANADOLU'DA KUVA-YI MİLLİYE'NİN OLUŞUMU

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr. İzzet ÖZTOPRAK

.....

Prof.Dr. Kurtuluş KAYALI

.....

Prof.Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ

.....

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN

.....

Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

.....

Tez Sınavı Tarihi 21.09.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	
KUVA-YI MİLLİYE’NİN OLUŞUMUNU HAZIRLAYAN ORTAM	
A. Osmanlı Devleti’nin Paylaşımı	1
B. Mondros Mütarekesi ve Anadolu’nun Durumu	8

I. BÖLÜM

PARİS BARIŞ KONFERANSI VE İZMİR’İN İŞGALİ

A. Paris Barış Konferansı	19
B. İzmir’in İşgali	31
I. Maşatlık Mitingi	37
II. İşgal Olayı	44
III. İşgale Karşı Tepkiler	50

II. BÖLÜM

KUVA-YI MİLLİYE

A. Kuva-yı Milliye Nedir?	60
B. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumunun Fikri Temelleri	62
C. Kuva-yı Milliye’nin Yapısı	68
D. Kuva-yı Milliye’nin Kaynakları	76
I. Kongre Kararlarına Göre Kuva-yı Milliye’nin Mali Finansmanı	81

III. BÖLÜM

ANADOLU'DA KUVA-YI MİLLİYE'NİN OLUŞUMU

A. Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	87
I. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ve İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi	87
II. İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi	95
III. Yunanlıların İlerlemesi ve Kuva-yı Milliye'nin Ortaya Çıkışı	96
a. Urla Olayları	96
b. İşgalin Genişlemesi	98
c. Ayvalık'ın İşgali	100
d. Ödemiş'in İşgali	111
IV. Alaşehir'de Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	122
a. Alaşehir Kongresi	127
V. Salihli'de Kuva-yı Milliye	140
VI. Aydın'ın İşgali ve Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	144
a. Çine'de Kuva-yı Milliye	149
b. Söke'de Kuva-yı Milliye	154
VII. Denizli'de Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	156
a. Isparta'da Kuva-yı Milliye	167
b. Burdur'da Kuva-yı Milliye	169
VIII. Muğla'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	171
IX. Nazilli Kongreleri	175
a. Birinci Nazilli Kongresi	175
b. İkinci Nazilli Kongresi	178

B. Kuzeybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	182
I. Balıkesir’de Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	182
a. Balıkesir Kongreleri	192
i. Birinci Balıkesir Kongresi	192
ii. İkinci Balıkesir Kongresi	197
iii. Üçüncü Balıkesir Kongresi	205
iv. Dördüncü Balıkesir Kongresi	213
v. Beşinci Balıkesir Kongresi	218
II. Bursa’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	220
a. Ulusal Direniş Teşkilatları	221
b. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	227
III. Kocaeli ve Çevresinde Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	231
a. Rum ve Ermeni Çetelerinin Faaliyetleri	236
b. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri	237
c. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	241
d. Yahya Kaptan	245
C. Karadeniz Bölgesi’nde Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	251
I. Trabzon ve Çevresinde Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	251
a. Pontus Sorunu ve Tarihsel Gelişimi	251
b. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti	259
c. Birinci Trabzon Kongresi	264
d. Bölgede Kurulan Diğer Cemiyetler ve Faaliyetleri	266
e. İzmir’in İşgalinin Trabzon ve Çevresinde Yankıları	268
f. Erzurum Kongresi	270

g. Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	275
h. Giresun'da Kuva-yı Milliye ve Topal Osman	281
D. Güney ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	286
I. İşgaller	287
II. İngilizlerin Bölgeyi Fransızlara Terk etme Kararı	288
III. Suriye İtilafnamesi	291
IV. Suriye İtilafnamesine Tepkiler ve Mustafa Kemal Paşa	295
V. Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Kararları	299
a. Milli Ordu	304
VI. Adana ve Çevresinde Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	307
a. İngiliz İşgalleri	307
i. Dört Yol'un İşgali	311
ii. Mersin ve Tarsus'un İşgali	313
iii. Adana'nın İşgali	314
iv. Pozantı, Akköprü ve Çiftlikhan'ın İşgali	315
v. Ceyhan, Osmaniye, Bahçe ve Haruniye'nin İşgali	317
b. Suriye İtilafnamesinin Uygulanması, Mülki ve Askeri Yönetimin Fransızlara Geçmesi	318
c. Gizli Milli Teşkilatın Kuruluşu ve Faaliyetleri	321
d. Kilikyalılar Cemiyeti	324
e. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	326
f. Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu	328
i. Adana'nın Doğu Cephesinde Kuva-yı Milliye'nin Teşkilatlanması	332

1. Develi’de Kuva-yı Milliye	332
2. Komutanlar Toplantısı	337
3. Andırın’da Kuva-yı Milliye	338
4. Kadirli’de Kuva-yı Milliye	340
5. Kozan’da Kuva-yı Milliye	341
ii. Adana’nın Batı Cephesinde Kuva-yı Milliye’nin Teşkilatlanması	342
iii. Mersin ve Tarsus’da Kuva-yı Milliye’nin Teşkilatlanması	347
iv. Mut ve Silifke’de Kuva-yı Milliye’nin Teşkilatlanması	348
VII. Maraş’ta Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	353
a. İngiliz İşgali	353
b. Fransız İşgali	356
c. Sütçü İmam (Uzunoluk) Olayı	362
d. Yüzbaşı Andre’nin Maraş’a Gelişi	364
e. Bayrak Olayı	366
f. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu	368
g. Elbistan ve Çevresinde Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	372
VIII. Antep’te Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	380
a. İngiliz İşgali	380
b. Fransız İşgali	383
c. Cemiyet-i İslamiye	387
d. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	388

e. Kılıç Ali Bey’in Antep Cephesindeki Kuva-yı Milliye Faaliyetleri	392
IX. Urfa’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu	395
a. İngiliz İşgalleri	396
b. Ali İhsan Paşa’nın Yöredeki Çalışmaları	397
c. Fransız İşgalleri	402
d. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kuva-yı Milliye’nin Kuruluşu	404
e. Jandarma Kumandanı Ali Saip Bey’in Urfa’ya Tayini ve Çalışmaları	408
IV. BÖLÜM	
KUVA-YI MİLLİYE’DEN DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ	
A. Düzenli Ordu’ya Geçişte Kuva-yı Milliye’de Yapılan Düzenlemeler	410
B. “Düzenli Ordu mu Kuva-yı Milliye mi?” Tartışmaları	422
C. Çerkez Ethem’in Kuva-yı Milliye’den Düzenli Orduya Geçilmesine Tepkisi	428
SONUÇ	435
ÖZET	446
ABSTRACT	447
KAYNAKÇA	448
EKLER	463

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser.

ATASE Arşivi: Askeri Tarih Stratejik Edüt Başkanlığı Arşivi.

B. : Belge.

BTDD: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

C. : Cilt

G.: Gömlek.

Gnkur. : Genelkurmay.

HTVD: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.

İSH: İstikl l Harbi Koleksiyonu.

K. : Kutu.

s. : Sayfa.

S. : Sayı.

TİTE Arşivi: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi.

TTK: Türk Tarih Kurumu.

Yay. :Yayınları.

ÖNSÖZ

Kuva-yı Milliye, Kurtuluş Savaşının düzenli ordunun kurulmasına kadar olan döneminde, Mütarekeden sonra Anadolu'nun işgaline ve Rum ve Ermenilerin saldırılarına karşı koymak amacıyla oluşturulan silahlı direniş güçleridir. Bu çalışmada Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da oluşum evresi incelenmiştir.

Anadolu'nun her yerinin farklı tarihlerde işgal edilmesinden dolayı Kuva-yı Milliye'nin oluşumu her bölgede değişik tarihlerde gerçekleşmiştir. Anadolu'daki azınlık gruplarının faaliyetlerinin şiddeti, bölgelerdeki orduların gücü, Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda ve teşkilatlanmasında bölgelere göre farklılık göstermesine neden olmuştur. Bu çalışmada Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda bölgelere göre ortaya çıkan bu farklılıklar ve aynı zamanda benzerlikler de ortaya konmaya çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşında gelişen olaylar Kuva-yı Milliye'nin oluşumuna etkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Konu, çok geniş bir alanı kapsadığı için detayların içinde fazla kalarak esas konudan uzaklaşma veya yüzeysel kalma endişesi ile bazı olaylara Kuva-yı Milliye ile ilgili olduğu ölçüde daha fazla yer verilmiş, bazı konularda da fazla detaya girmekten kaçınılmıştır. Kuva-yı Milliye, Anadolu'nun en küçük yerleşim birimlerine kadar yaygınlaşmıştır. Ancak Anadolu'nun her bucağındaki ayrı ayrı Kuva-yı Milliye teşkilatlanmalarının ele alınması konunun genişliği itibarıyla mümkün olamadığından Kuva-yı Milliye'nin oluşumu belli merkezler etrafında ele alınmıştır. Bu çalışmada Kuva-yı Milliye'nin sadece oluşumu ele alındığı için tek tek cephelerde yaptığı savaşların tezin kapsamı dışında kaldığını belirtmek gerekir.

Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da nasıl oluştuğu, teşkilatlandığı, yapısı, Kurtuluş Savaşındaki yeri ve konumunun irdelendiği bu çalışmada, Genel Kurmay

Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) arşivlerinden, TBMM Zabıt Cerideleri ve Gizli Celse Zabıtları, gazete ve dergiler ile Kuva-yı Milliye'ye hizmeti geçmiş kişilerin anıları ve telif eserlerden yararlanılmıştır.

Tez çalışmam süresince her zaman ve her konuda benden yardım ve desteklerini esirgemeyen aileme ve akademik çalışmamda bana destek olan tez danışmanım Prof.Dr. İzzet Öztoprak'a yardımlarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep KALYONCUOĞLU

GİRİŞ

KUVA-YI MİLLİYE’NİN OLUŞUMUNU HAZIRLAYAN ORTAM

A. Osmanlı Devleti’nin Paylaşımı

Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için Osmanlı Devleti üzerindeki dış güçler dengesi ile yürütülen politika ve hesaplaşmaları irdelenmek gerekir. Bu nedenle, büyük güçlerin I.Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti’ni paylaşmak amacıyla aralarında yaptıkları paylaşım anlaşmalarına ve Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında savaşa son veren Mondros Mütarekesi öncesi ortama göz atmakta fayda vardır.

İtilaf Devletlerinin I.Dünya Savaşıyla birlikte başlayan Osmanlı Devleti’ni bölme ve paylaşma girişimlerinin ilk ayağı İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Mart-Nisan 1915 tarihleri arasında Londra’da yapılan gizli anlaşmadır. İstanbul Antlaşması adıyla anılan bu gizli anlaşmaya göre, İngiltere ve Fransa savaşı kazandıkları takdirde İstanbul ve Boğazlar’ın Çarlık Rusyasına verilmesini kabul etmişlerdir. Ayrıca, Çanakkale Boğazları, Marmara Denizi, Gelibolu Yarımadası, Enez-Midye hattına kadar Trakya, Bozcaada, İmroz (Gökçeada) ile Sakarya Irmağına kadar Kocaeli Yarımadası da Rusya’ya bırakılmıştı¹.

Savaş sırasında bir İtalyan-Alman ittifakını önlemek için Osmanlı topraklarının paylaşımında İtalya’ya da pay vermek amacıyla 26 Nisan 1915’te

¹ Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Kalite Matbaası, Ankara 1976.

s.11-12; Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, I.Cilt, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1977, s. 151.

Londra’da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında Londra Anlaşması adı verilen gizli bir anlaşma daha yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, İtalya savaşa katılması durumunda zaten elinde bulundurduğu “Oniki Ada” üzerinde tam hâkimiyet sağlamış oluyordu. İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından Türkiye'nin Asya'daki toprakları "kısmen veya tamamen paylaşıldığı takdirde" İtalya'nın Antalya bölgesinde "adilane bir pay alması" kabul edilmişti. Bu payın sınırları daha sonra çizilecekti.² İtalya bu anlaşmadan sonra 20 Ağustos 1915’te Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişti.³

26 Nisan 1916'da Fransa ve Rusya arasında imzalanan bir anlaşma ile Sivas-Kayseri-Mersin çizgisinin doğusunda bir Rus bölgesi belirlendi. 30 Mayıs'ta İngilizlerin de katıldığı anlaşmaya göre, Rusya, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetleriyle, Van’ın güneyinde Fırat, Muş ve Siirt vilayetleri arasında kalan topraklar ile Trabzon’un batısında sınırı sonradan belirlenecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını alıyordu.⁴ Basra’dan Bağdat’a kadar güney Mezopotamya, Akka ve Hayfa İngiltere’nin nüfuz bölgesi, Suriye kıyıları, Kilikya, Kayseri dışında kalmak şartıyla Sivas, Elazığ (Harput), Maraş, Antep ve Mardin Fransa’nın nüfuz bölgesi olarak paylaşılmıştır. İngiliz ve Fransız nüfuz bölgelerinde bir Arap devleti veya konfederasyonu kurulacaktı. Ayrıca, İskenderun’un serbest liman olmasına, Filistin’in de uluslararası bir idareye tabi tutulmasına karar verilmiştir.⁵

² Kurat, **a.g.e.**, s.12; Tansel, **a.g.e.**, s. 152-153; Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK Yay., Ankara 1995, s. 2.

³ Kurat, **a.g.e.**, s. 12.

⁴ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s.125.

⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 13.

Bu gizli anlaşmadan haberdar olan İtalya, 26 Nisan 1915 Anlaşmasında kendisine bırakılan Antalya'ya Adana bölgesinin, Konya, İzmir ve Meis adasının eklenmesini istemişti.⁶ Rusya, İzmir'e sahip olan bir devletin Çanakkale Boğazı'nı kontrol edebileceği gerekçesiyle İzmir'in Türklerde kalmasını istiyordu. Fransa da, Adana bölgesini kendi nüfuz alanına katmak istiyordu. Görüldüğü gibi, İtalya'nın bu istekleri İzmir'in Yunanistan'a verilmesini isteyen İngiltere, Rusya ve Fransa'nın planlarıyla çelişiyordu. Buna rağmen 17 Nisan 1917'de St Jean de Maurienne Antlaşmasıyla Antalya, Menteşe sancağı, Konya ilinin büyük bir kısmı ile İzmir ve kuzeyi⁷ -Sykes-Picot Antlaşmasını tanınması koşuluyla⁸ - İtalya'ya veriliyordu. Fakat anlaşma için Rusya'nın onayı gerekiyordu. O dönemde Rusya'da Bolşevik İhtilali öncesi karışıklık hüküm sürüyordu. Ardından 1917 Ekim Devrimiyle iktidara gelen Bolşevikler, Çarlık Rusyasının emperyalist oyunlarını bütün dünyaya ifşa etmişlerdi. Böylece yapılan bütün gizli anlaşmalar geçersiz sayılmıştı. Ne kadar geçersiz sayılırsa sayılsın I.Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Mütarekesi ve sonrasındaki işgaller, yapılan bu gizli anlaşmaların bir sonucuydu.

1918 yılının başlarında I.Dünya Savaşının yorgunluğu bütün savaşan ülkelere ağır gelmeye başlamıştı. Barış istekleri ilk kez Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson tarafından dile getirildi. Wilson'un 8 Ocak 1918'de kongreye sunduğu ve barışın temel ilkeleri olarak kabul edilen "14

⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK Yay., Ankara 1989, s. 8.

⁷ Kurat, **a.g.e.**, s. 13.

⁸ Tansel, **a.g.e.**, s. 154.

Nokta”nın⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nu ilgilendiren kısımları şöyleydi: Açık barış anlaşmaları ve gelecekte de açık diplomasi (1. madde), Karasuları dışında karada ve denizde tam serbestlik (2.madde), Ekonomik engellerin ortadan kaldırılması (3.madde), Silahlanmanın azaltılması ve bunun garanti altına alınması (4.madde), Rusya, Belçika, İtalya, Romanya, Sırbistan, Karadağ ve Polonya devletlerinin sınırları ve statülerinin yeniden belirlenmesi, Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olan kısımlarının egemenliğinin sağlanması, Türk olmayan uluslara muhtar gelişme imkanı verilmesi, Çanakkale Boğazı’nın devamlı olarak bütün ulusların gemilerine açık olması ve bunun uluslararası garanti altına alınması (12.madde), Büyük ve küçük bütün devletlerin siyasi bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin karşılıklı olarak garanti altına alınması amacıyla uluslararası bir örgüt kurulması (14. madde).

1918 yılı Osmanlı İmparatorluğu için içeride ve dışarıda zorlu bir yıl olmuştur. Sultan V.Mehmet Reşat’ın ölümü üzerine Sultan Abdülmecid’in oğullarından Mehmet Vahdettin 4 Temmuz 1918’de tahta geçmiştir.¹⁰ Yeni padişah, ordu ve donanmaya hatt-ı hümayun göndererek emir ve komutayı eline aldığını ilan etmiştir. Enver Paşa, Başkumandan Vekili unvanını, Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi şekline çevirmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası, Sultan V. Mehmet Reşat’ın pasifliğinden faydalanarak yönetime egemen olmuştu. Talat Paşa, Sultan Vahdettin’in İttihatçılara karşı olmasına rağmen, bir süre daha görevinde kalmıştır.¹¹

⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 138-139; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1991, s. 625-627.

¹⁰ Bayur, **a.g.e.**, s. 348.

¹¹ Tansel, **a.g.e.**, s. 1-6.

1917 yılı sonunda Rusya'nın savaştan çekilmesinin ardından Mayıs 1918'de Romanya da savaştan çekilmişti. Bulgar cephesinin çökmesi üzerine 1918 yılı sonunda da Bulgaristan barış istemek zorunda kalmış ve 29 Eylül 1918'de mütarekeyi kabul ederek savaştan çekilmişti.¹²

Bu gelişmeler üzerine kabinedeki bakanların bir kısmı savaşa devam edilmesi, diğer bir kısmı da bir an önce barış anlaşması imzalanması gerektiği görüşündeydi. Hükümetin “barış mı yoksa savaşa devam mı” konusunda karar veremediği dönemde, müttefikleri Ekim 1918'de Almanya, İsviçre aracılığı ile Avusturya ise İsveç aracılığı ile Amerika Birleşik Devletleri'ne başvurarak barış talebinde bulunmuşlardı. Durumun gittikçe kötüleşmesi üzerine, Talat Paşa istifa etmeye ve barış talebinde bulunmaya karar vermişti. Padişah Vahdettin, Talat Paşa'nın istifasını kabul etmiş ve kabineyi kurma görevini İzzet Paşa'ya vermiştir.¹³

İzzet Paşa, 14 Ekim 1918'de kabineyi kurduktan¹⁴ sonra İtilaf Devletleriyle barış anlaşması yapmanın yollarını aramaya başlamıştı. Bu dönemde KütülAmare'de esir edilen İngiliz generali General Towshend, sadrazam ile görüşmek istemişti. Esirliği sırasında kendisine iyi davranılmasına karşılık Rauf Bey'e mektup göndererek, İngiltere ile müzakerelere girildiği takdirde, Osmanlı Hükümetine yardım edeceğini bildirmiştir.¹⁵ İzzet Paşa'nın ile General Towshend görüşmesinde, Irak, Suriye, Kafkasya'ya padişahın egemenliği altında muhtariyet verilmesi, İtilaf

¹² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 141.

¹³ Tansel, **a.g.e.**, s. 9, 15.

¹⁴ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele** C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1998, s.18.

¹⁵ Bayur, **a.g.e.**, s. 722; Tansel, **a.g.e.**, s. 17.

Devletlerinin Irak ve Suriye'yi boşaltması konuları görüşülmüştür. İzzet Paşa, İngiltere'nin Türkiye'yi himaye etmesi durumunda Çanakkale Boğazı'nı İtilaf Devletleri donanmalarına açmaya hazır olduğunu bildirmiştir.¹⁶ General Towshend İzzet Paşa ile görüştüktan sonra aynı gün Rauf Beyle de yaptığı görüşmesinde Rauf Bey, kendilerinin istediği bırakışma koşullarını Towshend'e bildirmiştir. Bu koşullar kısaca, İtilaf Devletlerinin işgal ettiği yerlerde padişahın egemenliği altında toprak muhtariyeti kabulü, Türkiye'nin siyasi, mali ve iktisadi bağımsızlığa sahip olması, şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye mali yardım yapılması ve bu esaslar dahilinde barışın yapılabilmesi için İngiliz dostluğunun ve “azami müzaheretinin sağlanmasıydı.”¹⁷

General Towshend, deniz yüzbaşı Tevfik Bey ile birlikte 20 Ekim'de Mondros'ta barış görüşmeleri için kendisine yetki verilen İngilizlerin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe ile görüştü. Yüzbaşı Tevfik Bey dönüşünde Amiral Calthorpe ile Towshend tarafından yazılan mektubu sadrazama iletmiştir.¹⁸ Mektupta, barış konusunun İngiliz Hükümeti tarafından incelendiği, bağlaşık devletlere danışmadan bir karar verilemeyeceği, ancak bırakışma için hazır oldukları ve yetkili delegelerin gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Padişah, delege olarak Damat Ferit Paşa'nın seçilmesini istemiş ve bu konuda direnmesine rağmen bu durum Bakanlar Kurulu'nda istifaya varacak boyutta krize neden olduğu için Damat Ferit Bey'in delegeliğinden vazgeçmiş, Rauf Bey ile

¹⁶ Akşin, **a.g.e.**, s.55.

¹⁷ Bayur, **a.g.e.**, s. 723; Akşin, **a.g.e.**, s.55.

¹⁸ Bayur, **a.g.e.**, s. 726-727.

birlikte Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet (İçişleri Bakanlığı Müsteşarı) Kurmay Yarbay Sadullah Beylerin delegeliklerini kabul etmiştir.¹⁹

Mütareke görüşmelerine katılacak delegelere 8 maddelik bir talimat verilmişti.²⁰ Bu talimata göre, Boğazlar, Yunan savaş gemileri hariç, ticaret ve savaş gemilerine açık olacak, savaş gemileri Marmara'da 2 günden fazla kalmayacak, Boğaz istihkâmları Osmanlı Devleti'nin elinde bulundurulacaktı. Bu son teklif kabul edilmediği takdirde, barış yapıldıktan sonra çekilmek şartıyla kontrolör olarak belli sayıda İngiliz subayının Boğazlarda bulunmasına izin verilecekti. Güvenliği sağlayacak kuvvetler dışındaki Türk kuvvetlerinin terhisi kabul edilecekti. Mütarekenin imzalandığı gün cephelerdeki savaş duracaktı. Osmanlı Devleti'nin idaresine karışılmayacak, Türk topraklarında herhangi bir noktaya asker çıkarılmayacaktı. İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye para yardımında bulunması sağlanacaktı. Padişah bu talimata halifeliğin, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Osmanoğulları soyunun haklarının korunması gibi hususların da eklenmesini istemişti. Fakat İzzet Paşa, esas amacın bu olduğunu dolayısıyla bundan ayrıca bahsetmeye gerek olmadığını söyleyerek padişahın önerisini kabul etmemiştir.²¹

¹⁹Bayur, **a.g.e.**, s. 727; Tansel, **a.g.e.**, s. 21.

²⁰Ali Fuat Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara 1948, s.32; Bayur, **a.g.e.**, s. 740-741.

²¹Tansel, **a.g.e.**, s. 23.

B. Mondros Mütarekesi ve Anadolu'nun Durumu

Mütareke görüşmelerine 27 Ekim'de Mondros limanında, İngiliz Agamemnon gemisinde başlanmıştır. İlk oturumda, Osmanlı heyetine önceden verilmeyen mütarekename projesi²² okunmuş, ardından müzakerelerine geçilmiştir. Görüşmelere mütarekenameyi imza etmek için yetkili olan İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe başkanlık etmişti. Dört gün süren görüşmeler sonunda Türk Mütareke Heyeti Başkanı Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) ile Amiral Calthorpe arasında 30 Ekim 1918'de Mütareke Anlaşması imzalanmıştır.²³

Amiral Calthorpe'un Türk delegelerine sunduğu çok ağır koşullar içeren ve 25 maddeden oluşan²⁴ mütareke maddelerinde bir iki küçük değişiklik dışında bir şey yapılamamıştır. Mütarekenin en can alıcı maddesi 7. maddeydi. Buna göre: *“Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun doğması halinde herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.”* Bu madde İtilaf Devletlerine hareket özgürlüğü tanıyarak, Osmanlı Devleti topraklarında istedikleri yerleri işgal etme hakkı ve yetkisi tanıyordu. Mütarekenin en ağır maddelerinden bir diğeri 24. maddeydi. Bu maddeye göre, Doğudaki altı ilde (Ermeni azınlığın yaşadığı Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) bir karışıklık çıkması durumunda müttefikler burayı işgal edebilecekti. Mütarekenin 1. maddesiyle Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın müttefikler tarafından işgal edilmesi, 5. maddesiyle hudutların

²² Türk İstiklal Harbi, C.I, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay., Ankara 1962, s. 38-41.

²³ İbrahim Artuç, **Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Kastaş Yay., İstanbul 1987. s. 21.

²⁴ Mütareke maddeleri için bkz. Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 43-47; Bayur, **a.g.e.**, s. 742-746.

korunması ve iç asayişin temini gerekli kuvvet dışındaki ordunun terhis edilmesi, 20. maddeyle de silah, cephane ve araç-gerecin teslimi isteniyordu. 10. maddeye göre, Toros Tünelleri müttefikler tarafından işgal ediliyor, 15. maddeye göre de bütün demiryolları müttefiklerin kontrolüne veriliyordu. 11. madde ile İran içlerinde ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı kuvvetlerinin işgal ettikleri yerlerden (3 Mart 1918'de Rusya ile imzalanan Birest-Litovsk Anlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bırakılan Kars, Ardahan, Sarıkamış ve Batum) geri çekilmesi kabul edilmişti. Ayrıca, 16. maddeyle, Hicaz, Yemen, Asir, Suriye ve Irak'taki kuvvetlerin en yakın İtilaf Devletlerinin kumandanlarına teslim olunması, Kilikya'daki kuvvetlerin asayiş için gerekli olandan fazlası 5. maddedeki şartlara göre geri çekilmesi kabul edilmişti.

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin teslimiyetini apaçık ortaya koymasına rağmen, devlet adamları arasında mütarekenin savaşı sona erdiren ılımlı bir anlaşma olduğunu ileri sürenler bulunuyordu. Görüşmeler sırasında İngiliz delegelerinin Türk delegelerine gösterdikleri nazik tavırlar, mütarekenin imzalanmasından sonra Amiral Calthorpe'un Rauf Bey'e, mütareke koşullarından doğan bazı anlaşmazlıklarla ilgili yerine getirilmeyecek vaatleri, Rauf Bey ve diğer Türk delegelerinin mütarekenin olumlu olduğunu düşünmelerine neden olarak gösterilebilir.

Sadrazam İzzet Paşa, mütarekenin imzalandığını öğrendikten sonra Mebusan Meclisi'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmasında mütarekenin ılımlı bir anlaşma olduğunu ileri sürerek, anlaşmanın onaylanmasını sağlamıştır. 2 Kasım 1918'de bütün vilayetlere, müstakil mutasarrıflıklara ve kolordu komutanlarına genelge göndererek sevincini dile getirmiştir. Genelgede, "çeşitli unsurlar arasında iyi bir ahenk, toprak kardeşliği sevgisi yaratmak ve huzurun devamını sağlamak"

konusunda önemle durmuştur. Sadrazam İzzet Paşa, Tasvir-i Efkar gazetesine verdiği demecinde, mütareke koşullarının Bulgaristan'a uygulanan şartlardan daha hafif olduğunu, İstanbul'un ve herhangi bir Türk ülkesinin askeri bakımdan işgalinin istenmediğini belirtmişti.²⁵

Mütarekenin ardından Hüseyin Rauf, basına verdiği demecinde, *"...Mütarekeyi akde memuren İstanbul'dan hareket ederken, bugünkü gibi iftihar ve sevinçle avdet edeceğimi tasavvur etmiyordum. İngiliz mütareke delegelerinin bize karşı gösterdikleri hüsnükabul ümidin fevkinde olmuştur. Müzakeratımız gayet samimi ve son derece açık bir lisanla cereyan etmiş ve suitefehhümü mucip olacak hiçbir hal ve harekete meydan verilmemiştir. Akdelediğimiz mütareke neticesinde devletimizin istiklali, saltanatımızın hukuku tamamiyle kurtarılmıştır. Bu mütareke, galip ile mağlup arasında münakit bir mütareke değil, belki hal-i harbden çıkmak isteyen mütevezin iki kuvvet beyninde akdolunabilecek bir tatil-i muhasemat mahiyetindedir."*²⁶ sözleriyle mütareke görüşmeleri sırasında İngilizlerin nezaket kurallarının dönemin bazı Osmanlı devlet adamlarının gözlerini nasıl bağladığını bu nedenle gerçekleri göremediklerini göstermektedir. Rauf Bey, İngilizlerin nezaketine aldanarak o kadar güvenmişti ki basına verdiği bu demecinde İstanbul'a tek bir düşman askerinin çıkmayacağına dair teminatta da bulunuyordu.

Türk basınındaki bu iyimser havadan kuşku duyan İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, İstanbul'a büyükelçi seviyesinde yüksek komiser atanan Amiral Calthorpe'a bir yönerge göndererek kuşkularını dile getirmişti.²⁷ Balfour,

²⁵Sonyel, **a.g.e.**, s. 8-9.

²⁶ A.g.e., s. 9.

²⁷A.g.e., s. 10.

Türklerin mütareke koşullarının kendi lehlerinde olduğu izlenimi yaratmalarına fırsat verilmemesi ve Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarının Türklerin kesin yenilgiye uğradıklarını anlamaları gerektiğini belirtmiştir. Balfour böylece Pan-İslamizm, Pan-Turanizme ve İslamın siyasi amaçla kullanılmasına darbe indirilmiş olacağını düşünüyordu.

Padişah, Vahdettin de mütareke koşullarını önce ağır bulmuş, Sadrazam İzzet Paşa'nın Mondros'tan aldığı 27 Ekim 1918 tarihli telyazısını göstermesi üzerine, *“Bu şartları çok ağır olmalarına rağmen kabul edelim. Öyle tahmin ederim ki, İngilizlerin doğuda asırlarca devam eden dostluğu ve lütufkâr siyaseti değişmeyecektir. Biz onların müsamahasını sonra elde ederiz.”*²⁸

Mondros Mütarekesinin imzalandığı gün Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'na tayin edilen Mustafa Kemal Paşa, mütarekeyi şöyle yorumlamıştır: *“...Osmanlı Devleti bu mütareke ile kendini kayıtsız şartsız teslim etmeyi uygun görmüştür. Yalnız uygun bulmuş değil, düşmanların ülkeyi ele geçirmesi ona yardımı da vaat etmiştir.”*²⁹ Mütarekenin teslimiyet olduğunu düşünen Mustafa Kemal, maddelerinin bazılarını çok karışık ve gelecek için tehlikeli görüyordu. Bu sebeple, 3 Kasım'da İzzet Paşa'ya bir telgraf göndererek, Toros Tünelleri, Suriye sınırı gibi konularda mütarekenamenin şartlarında karışıklık olduğunu belirterek, bu konuda açıklama istemiştir.³⁰ İzzet Paşa cevabında, Toros Tünelleri'nin İtilaf Devletleri tarafından sadece “muhafaza” için işgal olunacağını, işletmenin ordular grubuna ait

²⁸ Sonyel, **a.g.e.**, s. 11.

²⁹ Cihat Akçakayalıoğlu, **Atatürk, Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Gnkur.

ATASE Bşk. Yay., Ankara 1988, s.114.

³⁰ HTVD Sayı: 27, Belge: 714.

olduğunu, İtilaf kuvvetlerinin Amanos tünellerini de işgal etmeye hakları olmadığını, Suriye'deki kuvvetlerin teslim olması maddesinin ihtiyaten konulduğunu ve cephedeki kuvvetlerin tesliminin söz konusu olmadığını belirtmiştir.³¹

Mustafa Kemal, bu cevaptan tatmin olmayarak bir telgraf daha yazmıştır. Telgrafında, *“Suriye’deki garnizonların teslimi ihtiyat olarak yazılmış bir maddedir diyorsunuz, benim anlayışıma göre bu madde İngilizler tarafından bizi aldatmak için konmuştur, mütareke şartlarını hükümetin başka türlü, İngilizlerin başka türlü anladıklarını şüphe etmiyorum, nitekim İngilizler bu gece (5/6-11-1334) raporla anlatacağımız üzere Suriye kıtasındadır diyerek Yedinci Ordunun teslimini istemişlerdir. Kilikya sınırını sormaktan maksadım, bu tarihi ismi kabul eden hükümetin bu bölgeyi gösteren İngilizce atlası Kilikya sınırının Maraş kuzeyinden geçtiğini dikkate alıp almadığını anlamaktı, çünkü benim fikrimce Adana ismi yerine tarihi Kilikya ismini koyan İngilizler Suriye sınırlarını Kilikya kuzey sınırı doğusuna uzanmaktan ibaret kabul etmektedirler.”*³² demiştir.

İzzet Paşa, Mustafa Kemal'den mütarekede bazı maddelerin tadil etmesi konusunda sözlü teminat veren İngiliz delegesinin centilmenliğine karşılık vermek ve Yunanistan'ın faaliyet sahasına çıkarılmaması için İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek amacıyla İskenderun'dan faydalanmasına karşı çıkılmamasını istemiştir. Mustafa Kemal, Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne çektiği 6 Kasım tarihli telgrafında,³³ İngilizlerin İskenderun'u Halep'teki ordularının iâşesi için değil, Yedinci Ordunun geri çekilme yollarını keserek, teslimi zorlamak

³¹ Falih Rıfki Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Pozitif Yay., İstanbul 2008, s. 8.

³² A.g.e., s. 8.

³³ HTVD., Sayı: 29, Belge: 743; Atay, **a.g.e.** s. 10.

amacıyla işgal etmek istediklerini belirtmiştir. Bu nedenle de orduyu geri çekmeye başladığını, İngilizlerin İskenderun'a çıkması durumunda ateşle karşılaşmaları için emir verdiğini İstanbul'a bildirmiş, İzzet Paşa'nın İngiliz yanlısı bu tutumuna karşı direneceğini belirterek yerine başka bir komutan atanmasını istemiştir. Telgrafın üstüne "*Aceledir ve tehir eden idam olunur*" şeklinde işaret koymuştur. Mustafa Kemal'in bu isteği kabul edilmiş ve 7 Kasım'da Yıldırım Orduları Grubu ile 7. Ordu Karargâhı lağvedilmiştir. Mustafa Kemal de Harbiye Nezareti emrine girmiştir.

Mütarekenin koşulları konusunda birbirine zıt görüşler öne sürülürken, İtilaf Devletleri anlaşmanın yürürlüğe girmesinden üç gün sonra 7. ve 16. maddelerine dayanarak Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardı. İlk olarak 3 Kasım'da Musul, ardından 9 Kasım'da İskenderun limanı İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

İşgallerin başladığı bu ortamda, İzzet Paşa Hükümeti 8 Kasım 1918'de istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁴ Osmanlı Devleti'ni I.Dünya Savaşına sokmaktan sorumlu tutulan Talat, Enver ve Cemal Paşaların Alman vapuruyla yurtdışına kaçmaları ve hükümetin bu kaçışa göz yumduğuna ilişkin söylentiler ile padişahın kabinede değişiklik istemesi bu istifaya neden olarak gösterilebilir. İzzet Paşa Hükümetinin istifasının ardından kabineyi kurma görevi Tevfik Paşa'ya verilmiştir. Yeni kabine güçlkle güvenoyu alarak görevine başlamıştır.

12 Kasım 1918'de bir Fransız tugayı, ertesi gün 13 Kasım'da 55 parça gemiden³⁵ oluşan donanma, İstanbul limanına girerek, Dolmabahçe önlerinde demirledi. Donanma, çoğu İngiliz olmak üzere Fransız, İtalyan ve Yunan

³⁴ Tansel, **a.g.e.**, s. 41.

³⁵ Donanmanın sayısı iki gün sonra artırılarak 73'e çıkarılmıştır. Türk donanması da Yavuz ve Midilli başta olmak üzere işgal kuvvetleri tarafından Gölcük'te limana bağlanmıştı. Artuç, **a.g.e.**, s. 32.

gemilerinden oluşuyordu. Mütareke görüşmelerinde Amiral Calthorpe'un Albay Rauf Bey'e verdiği söze rağmen, beş Yunan savaş gemisi de bulunuyordu.³⁶ Türkleri en çok rahatsız eden konu donanmanın içinde Yunan savaş gemilerinin de yer almasıydı. Bu rahatsızlık Yunanistan'ın Türkiye'de yaşayan Rumları kışkırtmasından duyulan korkudan kaynaklanıyordu.

Büyük donanmanın gelmesinin ardından gerekli yerlere 3500 kişilik bir askeri kuvvet çıkarılmıştır. Bu kuvvetin 2000 kişilik bir bölümü Beyoğlu'ndaki askeri kışlalara, yabancı okul ve hastaneler ile bazı özel binalara yerleşmişler, geri kalanlar da ayrı ayrı yerlere dağılmışlardır.³⁷ 13 ve 14 Kasım günleri İstanbul Boğazı'nın ve tahkimatının işgali tamamlanmış, izleyen günlerde İngiliz ve Fransız birlikleri Boğaz'ın Rumeli ve Anadolu yakasını kontrol altına almışlar, toplara el koymuşlardır. Çanakkale Boğazı'ndaki toplara da (273 top) el konularak her iki boğazın kontrolü mütarekenin 1. maddesi gereğince İtilaf Devletlerinin kontrolüne geçmiş oldu. Fransızlar 18 Kasım'da Bakırköy'e 4000 kişilik büyük bir kuvvet çıkararak kentin kontrolünü tamamen ele geçirmiş oldu.³⁸

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından Anadolu'da ulusal direnişin ve örgütlenmelerin başladığı Mayıs-Haziran 1919'a kadar olan 8 aylık süre içinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askeri kuvvetleri tarafından işgal edilen yerler şöyledir:³⁹

³⁶ Artuç, **a.g.e.**, 31.

³⁷ Türk İstiklal Harbi, C.I, s.122; Tansel, **a.g.e.**, s. 56.

³⁸ Artuç, **a.g.e.**, s. 31.

³⁹ Alev Coşkun, **Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005, s. 46-47.

İngiliz İşgalleri

Musul, Çanakkale (Fransızlarla birlikte), İskenderun, Antakya, Batum, Kilis, Ankara İstasyonu, Ayıntab, Cerablus, Haydarpaşa İstasyonu, Konya İstasyonu, Maraş, Turgutlu-Aydın Demiryolu (Fransızlarla birlikte) Birecik, Samsun, Harabnaz ve Telebyaz İstasyonu, Urfa, Merzifon, Kars

Fransız İşgalleri

Doğu Trakya Demiryolları, Çanakkale Boğazı (İngilizlerle birlikte), Dört Yol, Mersin, Toros Tünelleri, Adana İli ve Pozantı, Doğu (Şark) Demiryolu, Kasaba-Aydın Demiryolu, Çiftehan- Akköprü, Afyon İstasyonu

İtalyan İşgalleri

Antalya, Fethiye, Bodrum, Marmaris, Akşehir (kısmen), Afyon, Malkara, Burdur

Yunan İşgalleri

Uzunköprü-Hadımköy Demiryolu ve İzmir

Osmanlı toprakları dört bir yandan İtilaf güçleri tarafından işgal edilirken, ordusu da, mütarekenin 5. maddesinde yer alan “*Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli kuvvetin dışındaki askeri kuvvetin terhis edilmesi*” koşuluna uyularak terhis edilmeye başlanmıştı. Bu amaçla I.Dünya Savaşında tümen sayısı 67’e çıkarılan Osmanlı ordusunun mütarekeden sonra sefer teşkilatı dağıtılmış, silah altına alınan ikmal erleri terhis edilmişti.⁴⁰ Mütareke imzalandığında ordunun konuşlanması ise şu şekilde belirlenmişti:

1.Ordu İstanbul’da, 2. Ordu Adana’da, 3. Ordu İstanbul’da, 4. Ordu önceden lağvedildiğinden birlikleri 6. ve 7. Ordular arasında paylaşılmıştı. 5. Ordu

⁴⁰ Türk İstiklal Harbi C.I., s. 175.

Gelibolu'da, 6. Ordu Musul'da, 7. Ordu İslâhiye'de, 8. Ordu İzmir'de ve 9. Ordu Kars'ta bulunuyordu.⁴¹

İngilizler Çanakkale Boğazı ve çevresini Türk kuvvetlerinden tecrit etmek istedikleri için, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ve kıtaları İstanbul'a taşınmış, 5. Ordu birlikleri de Çanakkale bölgesinden uzaklaştırılmıştır. 5. Ordu daha sonra lağvedilerek, bünyesindeki 1. ve 14. Kolordular Trakya bölgesinde konuşlandırılmıştır.⁴² İzmir'de bulunan 8. Ordu da 13 Kasım 1918'de lağvedilerek, bünyesindeki 17. Kolordu (56. ve 57. Tümenler) İzmir'de bırakılmış ve bu kolorduya 23 ve 61. Tümenler ile Tekirdağ'daki 55. Tümen dahil edilmiştir.⁴³ Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu Karargâhı ve 7. Ordu 7 Kasım 1918'de lağvedilmiş, bu gruba bağlı olan 3. Kolordu Sivas'ta konuşlandırılmıştı. Yıldırım Orduları Grup Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa, Erkân-ı Harbiye Nezareti emrine alındığından ordular grubu ve bölge komutanlığı 2. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'ya verilmiştir. 10 Aralık 1918'de 2. Ordu da lağvedilerek, bu orduya bağlı olan 12. Kolordu Karargâhı Konya'ya, 20. Kolordu karargâhı Ankara'ya ve 15. Kolordu Karargâhı da Erzurum'a nakledilmişti. 6. Ordu, 9 Şubat 1919'da lağvedilerek adı 13. Kolordu'ya dönüştürülmüştür. Bu kolordu da Diyarbakır, Siirt ve Mardin'e yerleştirilmiştir. Kars'ta bulunan 9. Ordu şu tümenlerden oluşuyordu: 11. Kafkas Tümeni Hoy'da, 9. Kafkas Tümeni Kamarlı'da (Erzincan'ın güneyi), 3. Kafkas

⁴¹ Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, Türk Tarih Kurumu Ankara, 2001. s.29; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C.III/6-1, Gnkur. Harb Tarihi Dairesi Yay., Ankara 1971, s. 229-230.

⁴² Türkmen, **a.g.e.**, s. 29.

⁴³ Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, TTK Yay., Ankara 1990, s. 1.

Tümeni Ahıska'da, 10. Kafkas Tümeni Batum'da, 12. Tümen Erivan'ın batısında, 36. Tümen Gümrü'de. İngilizler Mütareke şartlarını ileri sürerek, Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını istedi. 9. Ordu da Erzurum'a nakledildi. 9. Ordu'dan geriye kalan 15. Kolordu'nun 3. Kafkas Tümeni Tortum'da, 12. Tümeni Horasan'da, 9. Kafkas Tümeni Erzurum'da, 11. Kafkas Tümeni de Van çevresinde konuşlandırıldı.⁴⁴

Orduların bu şekilde lağvedilmesiyle geriye kalan askeri birlikler 9 Kolordu ve bunlara bağlı 20 tümen şeklinde düzenlendi. Bu düzenlemeye göre konuşlandırılan kolordular ve bağlı oldukları tümenler şöyleydi:⁴⁵

- 1.Kolordu Karargâhı (Edirne): 49. Tümen ve 60. Tümen
- 25. Kolordu Karargâhı (İstanbul): 10. Kafkas Tümeni ve 1. Tümen
- 14. Kolordu Karargâhı (Tekirdağ): 55. Tümen ve 61. Tümen
- 17. Kolordu Karargâhı (İzmir)⁴⁶: 56. Tümen ve 57. Tümen
- 20. Kolordu Karargâhı (Ankara): 24. Tümen ve 23. Tümen
- 22. Kolordu Karargâhı (Konya): 11.Tümen ve 41. Tümen
- 3. Kolordu Karargâhı (Sivas): 5. Kafkas Tümeni ve 15. Tümen
- 13. Kolordu Karargâhı (Diyarbakır): 2. Tümen ve 5. Tümen
- 15. Kolordu Karargâhı (Erzurum): 3. Kafkas Tümeni, 9. Kafkas Tümeni, 11. Kafkas Tümeni ve 12. Tümen.

⁴⁴Türkmen, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁴⁵ Türk İstiklal Harbi, C.I. s. 176-177; Türkmen, **a.g.e.**, s.326.

⁴⁶ Bu kolordu İzmir'in işgalinden sonra lağvedilerek, tümenleri 12. ve 14. Kolordulara bağlanmıştır.

Bu şekilde bir düzenlemeye tabi tutularak iskelet kadrosu belirlenen ordu, askerlerinin terhis edilmesi, silah ve cephanenin İtilaf Devletlerine teslim edilmesinden dolayı güçsüzleşmişti. Nitekim mütarekenin imzalandığı sırada 337.615 kişi civarında olan Osmanlı ordusunun mevcudu 1919 Nisan ayında 114.726'ya indirilmiştir.⁴⁷ Osmanlı ordusunun zayıf ve yetersiz askeri kuvvetleriyle işgallere karşı koyması imkansızdı. Bu imkansızlıklar içerisinde savaşın kazanılmasında önemli rol oynayan unsur, Kuva-yı Milliye idi.

⁴⁷ Türkmen, **a.g.e.**, s. 35.

I. BÖLÜM

PARİS BARIŞ KONFERANSI VE İZMİR'İN İŞGALİ

A. Paris Barış Konferansı

Paris Barış Konferansı, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve bu paylaşımında Yunanistan'a Batı Anadolu'da verilecek pay doğrultusunda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali hususundaki kararlar açısından ele alınacaktır.

Yunanistan'ın İzmir'in işgali ve Batı Anadolu'da istediği yerler için yürüttüğü politika ve faaliyetlerinin temelinde Yunan Başbakanı Venizelos'un "Megali İdea"sı yatmaktadır. Paris Barış Konferansı da Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağına tartışılmasının yanı sıra Venizelos'un "Megali İdea"sının resmi ve uluslararası platforma taşındığı bir yer olarak görülebilir.

Konferans, müttefik, kısmen müttefik ve ortak devlet gibi sınıflandırmaya tabi tutulmuş 32 devletin katılımıyla 18 Ocak 1919'da açılmıştır.⁴⁸ 32 ülkeden 70 temsilcinin katılımıyla gerçekleşen konferansın kararlarına Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya hakim olmuştur.⁴⁹ Bu devletlerin Başbakan ve Dışişleri Bakanlarından oluşmuş bir "Onlar Konseyi" kurulmuştur.⁵⁰ Ancak Konseye İngiltere ve Fransa hakim olmuştur. Onlar Konseyi daha sonra, konuların önemine göre, hükümet başkanlarının katılımıyla "Beşler Konseyi"ne, Japon Başbakanının

⁴⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 145.

⁴⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yay., İstanbul 1982, s. 435.

⁵⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 145.

ayrılmasıyla da “Dörtler Konseyi”ne dönüşmüştür.⁵¹ Dörtler Konseyinin liderleri ise, Lloyd George, Clemenceau, Wilson ve Orlando idi.⁵²

ABD Başkanı Wilson, konferansta uluslararası teşkilatlanma konusu üzerinde durmuş, Avrupa’nın sorunlarına uzak durmuştur. Wilson, uluslararası barışın sağlanması için “Milletler Cemiyeti” kurulmasını amaçlıyordu. İngiltere ve Fransa barışın nasıl kurulacağından ziyade kendi çıkarlarını nasıl gerçekleştirecekleriyle ilgileniyorlardı. Japonya, konferansta pasif bir rol oynamıştır. İtalya ise İngiltere ve Fransa tarafından dışlanmıştır.⁵³

Konferansta ele alınacak iki önemli konu vardı. Bunlardan biri, savaş sonrası Avrupa’nın durumu ve ortaya çıkan yeni devlet sınırlarının belirlenmesi, diğeri de Osmanlı İmparatorluğu’nun nasıl paylaşılacağı özellikle Yunanistan’a verilecek toprakların belirlenmesidir.⁵⁴

Konferans çalışmaya başlar başlamaz ABD Başkanı Wilson’un isteği üzerine, Milletler Cemiyeti’nin kurulmasına öncelik verilmiştir.⁵⁵ İngiltere ve Fransa Başbakanları en can alıcı konu olan Osmanlı Devleti’nin paylaşılması meselesine geçmek amacıyla bir an önce Wilson’un isteğini yerine getirmek istemişlerdir. Wilson, Şubat 1919’da Milletler Cemiyeti kurulur kurulmaz ülkesinin kamuoyunu kazanmak için Amerika’ya dönmüş, böylece İngiltere ve Fransa paylaşım konularında daha rahat hareket etme olanağına kavuşmuşlardır.⁵⁶

⁵¹ İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK, Ankara 1989, s. 21.

⁵² Margaret Macmillan, **Paris 1919**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2003, s. 57.

⁵³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 146.

⁵⁴ Coşkun, **a.g.e.**, s.56.

⁵⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s 435.

⁵⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 146.

Rusya'nın savaştan çekilmesi ile gündeme gelen Boğazlar Sorunu'na bir çözüm aranması için Mart-Nisan 1919'da çalışmalara başlanmıştır. İngiltere ve Fransa bu konuda anlaşamayınca, İstanbul'un Amerikan mandasıyla yönetilmesi çözümünü bulmuşlardır.⁵⁷

Konferansta yapılan uzun tartışmalardan sonra, İtilaf Devletleri, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ile yapılacak barış anlaşmasının esasları belirlenmiştir. Buna göre, 28 Haziran 1919'da Almanya, 10 Eylül 1919'da Avusturya, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ve 4 Haziran 1920'de Macaristan ile barış anlaşmaları yapılmıştır.⁵⁸ Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşması ise sonraya bırakılmıştır.

Konferans görüşmeleri sırasında anlaşmaya varılan diğer konular; Boğazların İstanbul da dahil olmak üzere uluslararası bir komisyonun yönetimine bırakılması, Arabistan'ın Osmanlı idaresinden koparılması, Fransa'nın Musul'dan vazgeçerek, Suriye ve Kilikya'nın İngiltere'nin ise Filistin ve Irak'ın manda yönetimini devralması, İtalya'ya Antalya ve Konya ile çevresini kapsayan bölgenin mandaterliğinin verilmesiydi. Ayrıca, doğuda sınırları sonradan belirlenecek bir Ermeni devletinin kurulması da uygun bulunmuştu.⁵⁹

Paris Barış Konferansında Türkiye'nin paylaşılması amacıyla Osmanlı Devleti sınırları içindeki Türk olmayan unsurlar, İtilaf Devletlerinin desteğine dayanarak ve Wilson İlkelerini öne sürerek toprak talebinde bulunmuşlardır. Bu

⁵⁷ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri**

Açısından 1919–1922, TTK Yay., Ankara 1994, s. 28.

⁵⁸ Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yay., Ankara 1974, s. 88.

⁵⁹ Artuç, **a.g.e.**, s. 58.

unsurlar, Karadeniz’de Pontus Rum devletini kurmak isteyen Pontuşçu Rumlar, Ermeniler ve Kürtlerdi.

Pontus Rum Cumhuriyeti kurulması amacıyla faaliyette bulunan Pontuşçular, Paris Barış Konferansı üzerinde etki yapmaya çalışmışlardı. Bu amaçla Trabzon Metropolit Hrisantos 25 Mayıs 1919’da o sırada Paris’te bulunan İngiltere Başbakanı Lloyd George’a gönderdiği raporda: Pontus bölgesindeki 1.764.000 nüfustan 850.000’nin Rum, 836.000’nin Müslüman ve 78.000’nin Ermeni olduğunu, Rum nüfusun daha önce Kafkasya ve Güney Rusya’ya sığınarak o sırada vatanlarına dönen 250.000 Rumu kapsadığını iddia ediyordu. Türk istatistiklerine göre, Trabzon ilinde 60.000 Hristiyan ve 317.000 Müslüman; Giresun’da 10.000 Hristiyan ve 169.000 Müslüman; Samsun’da ise, 60.000 Hristiyan ve 180.000 Müslüman nüfus vardı.⁶⁰ Metropolit Hrisantos, bu uydurma istatistiki verilere dayanarak Paris Barış Konferansından nüfusu tamamen Müslüman olan Lazistan hariç tek bir devletin güdümünde ve Pontus Rumlarının oybirliğiyle özerk bir Pontus yönetimi kurulmasını; Trabzon ili, Samsun, Sinop, Amasya ve Karahisar’ın bu yönetimin sınırları içine alınmasını istemiştir. Bu “özerk devletin” ileride kurulacak Ermenistan devletiyle işbirliği yapacağını belirtmiştir.⁶¹ Pontuşçuların bu davranışları konferansta İtilaf Devletleri tarafından pek ciddiye alınmamıştır.

Venizelos, konferansa sunduğu muhtırasında Yunanistan’ın isteklerini savunmakla yetinmeyerek, doğuda büyük bir Ermenistan’ın kurulması için Paris Barış Konferansında Ermeni heyetini de desteklemişti. Venizelos, Bogos Nubar Paşa başkanlığındaki Ermeni heyetinin de istediği gibi, kurulacak Ermeni devletinin

⁶⁰ Sonyel, **a.g.e.**, s. 40; Apak, **a.g.e.**, s.141.

⁶¹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 41.

Trabzon ve Adana vilayetleriyle bunların doğusunda kalan bütün Doğu Anadolu'yu ve Kafkasya'daki Ermeni hükümetini içine alması ve bu devletin tam bağımsızlık seviyesine ulaşmaya kadar “Cemiyet-i Akvam” üyelerinden büyük bir devletin himayesinde kurulmasını savunuyordu.⁶² Konferansta Ermeniler, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon'dan oluşan Türkiye'nin yedi doğu ili ile Güneydoğuda Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket ve İskenderun limanı ile birlikte Adana'yı istemişlerdi. Ermeniler, 26 Şubat 1919'da Paris Barış Konseyi huzuruna çıkarak bu sınırlar içerisinde bağımsız bir Ermenistan'ın tanınması isteklerini dile getirmişlerdir.⁶³ Kürtler ise, Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Musul ve Urfa'yı içeren topraklarda bağımsızlıklarını istiyorlardı. Bu amaçla, Yunan Başbakanı Venizelos, Pontus Rumları adına Trabzon Metropolit Hrisantos, Ermeni Cumhurbaşkanı Bogos Nubar, Kürtleri temsilen de Şerif Paşa, Paris'te bir araya gelerek görüşmüşlerdi.⁶⁴

Yunanlıların istedikleri topraklar daha önce gizli anlaşmalarla İtalyanlara vaad edilmişti. Konferansta özellikle İngiltere, İzmir ve çevresinde güçlü bir İtalya yerine Yunanistan gibi daha küçük ve maşa olarak kullanabileceği bir ülkeyi tercih etmişti. Buna ek olarak İngiliz devlet adamları Venizelos'a duydukları sempatinin de etkisiyle, Venizelos'un başkenti İstanbul olan eski Bizans İmparatorluğu'nun kurulması hayalini yani “Megali İdea”sını⁶⁵ gerçekleştirmesi için destek olmuşlardır.

⁶² Türk İstiklal Harbi, C. II. 1.Kısım, Gnkur. Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay., Ankara 1963, s. 9.

⁶³ Sonyel, **a.g.e.**, s. 21-22.

⁶⁴ Artuç, **a.g.e.**, s. 56-57.

⁶⁵ Venizelos'un Megali İdea'sı, Bizans İmparatorluğunu, Fatih'ten önceki büyük Hristiyan Ortodoks Devletini ve Karadeniz kıyılarında Pontus Devletini yeniden kurmak, Ege'deki bütün adaları ele geçirerek Anadolu'nun Ege kıyılarına yerleşmek, Girit ve Kıbrıs adalarını Yunanistan'a katmak,

Venizelos'un "Megali İdea"sını gerçekleştirmek yolundaki faaliyetleri 1896-1897 yıllarında Osmanlı'ya karşı girişilen Yunan ayaklanmasına kadar gitmektedir. Venizelos, bu ayaklanmanın lideriydi. Balkan Savaşları ile birlikte Selanik limanı, Epir, Makedonya ve Batı Trakya'nın önemli kısımları ile adaların çoğunu Osmanlılardan alarak Yunan topraklarını genişleterek hedeflerinin bir kısmını gerçekleştirmiş oldu. I. Dünya Savaşı, Venizelos'a Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmesi için büyük bir fırsat sunmasına rağmen, Venizelos Almanya'nın tarafında olan Yunan Kralının muhalefeti dolayısıyla 1917'e kadar beklemek zorunda kaldı. 1917'de kral ülkeyi terk ettikten sonra, Yunanistan, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yanında savaşa katılarak, Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerine karşı savaş ilan etmiş oldu.

İngiliz Başbakanı Lloyd George, Venizelos'a karşı duyduğu sempatinin yanında, Akdeniz'de kendisine rakip olabilecek İtalya'yı Batı Anadolu'ya sokmamak amacıyla "Megali İdea"sını gerçekleştirmesi için Venizelos'a destek olmuştur. İngiltere'nin bu şekilde desteğini arkasına alan Yunanistan, Anadolu'daki faaliyetlerini Etnik-i Eterya,⁶⁶ Mavri Mira,⁶⁷ Pontus Rum Cemiyetleri ve Ermeni Patrikliği vasıtasıyla yürütmüştür.

Ayasofya'yı yeniden büyük kilise yapmak, devletin başkentini İstanbul'a taşımak şeklindeki amaçlarının bir bütünü olarak tanımlanabilir. Nurettin Tursan, **Yunan Sorunu**, Harp Akademileri Yay., İstanbul 1980, s. 28.

⁶⁶ İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından Rusya'nın Odesa kentinde 1814'te kurulan cemiyetin amacı, İstanbul başkent olacak şekilde Bizans İmparatorluğu'nun yeniden oluşturulması, Pontus Rum Hükümetinin kurulması ve Batı Trakya, Ege Adaları ve Batı Anadolu'yu içeren Büyük Yunanistan'ın kurulması.

Yunanistan, 1918'den itibaren Batı Anadolu topraklarını ülkesine katmak için çalışmalarını hızlandırmıştır. Yaptığı propaganda ile Batı Anadolu'da yaşayan Rumları, Türklere karşı kışkırtmıştır. Başta İzmir olmak üzere, Aydın, Denizli, Balıkesir ve bütün Batı ve Güney Marmara bölgesinde etkili olmuştur. Venizelos, "Megali İdea"sına ulaşabilmek amacıyla ortaya attığı tezini dünya kamuoyuna sunabilmek için uygun ortamı Paris Barış Konferansında yakalamıştır.

Venizelos, iddialarını 30 Aralık 1918'de Barış Konferansına verdiği muhtıradan belirtmişti. Venizelos'un Osmanlı topraklarından istekleri İzmir ile sınırlı kalmıyordu; "Bandırma-Meis" adası çizgisinin batısında kalan bölümü de⁶⁸ istiyordu.

Venizelos, toprak isteklerini resmi olarak dile getirmek üzere 3-4 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansının huzuruna çıkmıştır. Konferansa sunduğu 3 Şubat 1919 tarihli ikinci muhtıradan isteklerini, Wilson İlkelerinin 12. maddesine ve self-determinasyona dayandırmıştır. Venizelos, daha önce Osmanlı Devleti'ne ait olan herhangi bir bölgede Türk çoğunluğu bulunmuyorsa o bölgenin Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalmaması gerektiğini savunuyordu. "Türk Küçük Asyası" olarak

67 Mavri Mira Cemiyetinin faaliyetleri Anadolu'da çeteler kurup yönetmek, Mitingler düzenlemek, Rum okulları arasında gizli örgütler oluşturmak, Trabzon ve çevresinde Pontusçuluk faaliyetlerini yönetmek, Ermenilerle birlikte çalışarak her türlü açık veya gizli ayrılıkçı hareketlerde bulunmak şeklinde özetlenebilir.

68 Kuzeyde Bandırma'nın 25 km. kadar doğusunda, Marmara sahilindeki Kurşunlu köyünden başlayarak, Karadağ-Demircidağ-Uşak'ın 20 km. batısı- Sarayköy'ün 20 km. batısı- Muğla'nın 10 km.doğusu- Bozdağ güneyi ve Akdağ'dan geçtikten sonra, Kalkan kasabasının 10 km. kadar doğusunda Akdeniz sahilinde son bulan bir hattın batısındaki Türk toprakları olarak belirlenmişti. Türk İstiklal Harbi, C. II. 1. Kısım, s. 8.

tanımladığı ve Türklere bırakılmasını istediği Orta Anadolu'dan ayrı olduğunu" iddia ettiği Batı Anadolu'nun "3000 yıldır Yunanlılar yerleştiği için" tarihi, etnik ve demografik nedenlerden dolayı, Yunanistan'a katılmasını istediği bölge, bağımsız Çanakkale sancağı ve bütünüyle Türklerin yaşadığı Denizli sancağı hariç; Aydın vilayetinin (İzmir, Manisa, Aydın Sancakları) tümü ile bağımsız Karesi (Balıkesir) ve Menteşe (Muğla) sancaklarını içine alıyordu.⁶⁹

Venizelos, ortaya attığı tezini ispat için hak iddia ettiği bölgelerde, Patrikhane'nin hazırladığı düzmece istatistiklere⁷⁰ dayanarak Rumların çoğunlukta olduğunu ileri sürüyordu. Bu uydurma verilere göre, istediği bölgede 1.017.398 Türk, 818.221 Rum yaşıyordu.⁷¹ Venizelos, Türk nüfusunu az gösterip aksine Rum nüfusunu olduğundan fazla göstermesine rağmen Türklerin çoğunlukta olması

69 Engin Berber, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yay., Ankara 1997, s. 109.

70 Bu istatistiklerden en önemlileri; Venizelos'un İstanbul'daki Rum Patrikhanesinden aldığını söyleyip, konferansta sürekli kullandığı "1912 Rum Patrikhanesi İstatistikleri" ile bu istatistikleri desteklemek için yine Yunan propagandacılarının uydurduğu ve hiçbir sayım sonucuna dayanmayan "1910 Resmi Osmanlı İstatistikleri" idi. Venizelos'un Yunan isteklerini haklı ve geçerli bir temele dayandırmak için öne sürdüğü, "1912 Rum Patrikhanesi İstatistikleri"nden alınan bu rakamlar, Vital Cuinet'in 1890-1894 arasında Paris'te "La Turquie d'Asie" başlığı altında dört cilt olarak yayımladığı kitabından, Rumlar dışındaki etnik unsurlar için aynen alınmış, ancak aynı kaynakta 57 bin olarak gösterilen Rum nüfus, dört katından fazla gösterilerek sunulmuştur. Berber, **a.g.e.**, s. 109, 112.

71 Kurat, **a.g.e.**, s. 56; Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, İstanbul 1963, s. 33; Berber, **a.g.e.**, s. 109; Salahi Sonyel'in verdiği bilgilere göre ise; Venizelos, Rum Patrikhanesinin hazırladığı rakamlara dayanarak Batı Anadolu'daki Rum nüfusunun 1.700.000 olduğunu ileri sürmüş ve aynı zamanda Türkiye liselerinde okutulan coğrafya kitaplarında, Anadolu'daki Rum nüfusun 1.300.000 olarak gösterildiği iddiasında bulunmuştur. Sonyel, **a.g.e.**, s.35. Görüldüğü Venizelos'un Patrikhanenin verilerini dayanak göstererek iddia ettiği rakamlarda bile tutarsızlıklar bulunmaktadır.

gerçeğini kabul etmek durumunda kalıyordu. Buna karşı, istediği bölgeler için verdiği bu nüfus rakamlarına ekonomik ve coğrafi nedenlerden dolayı Anadolu'nun devamı sayılması gereken Oniki Ada ile (İtalyan işgali altındaydı) İmroz, Bozcaada (Osmanlı Devleti'nin elindeydi), Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya, Rodos ve Meis adaları nüfusunun da dahil edilmesini istemişti. Bu durumda bölgedeki Rum sayısı 1.188.359'a yükselirken, Türkler, 1.042.052'de kalıyordu.⁷²

Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'a katılmasını istediği bölge olan Batı Anadolu'da, Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında (bölge Rumlarının göç ettirilmesinden sonra) yaptırdığı resmi nüfus sayımına göre;⁷³

Aydın vilayeti (Denizli sancağı hariç); 994.668 Türk, 295.411 Rum,

Karesi sancağı; 359.804 Türk, 97.497 Rum,

Menteşe sancağı; 188.916 Türk, 19.923 Rum,

Toplam olarak da 1.543.388 Türk ve 412.832 Rum nüfus bulunuyordu.

Savaşın başlamasından sonra Rumların adalara ve içrilere göç ettirilmesi, söz konusu bölgenin nüfusu içinde Türklerin oranını yükseltmişti. İttihat ve Terakki'nin 1917 yılında yaptırdığı sayıma göre Venizelos'un istediği bölge açısından Batı Anadolu nüfusuna baktığımızda;⁷⁴

Aydın vilayeti⁷⁵: 1.043.937 Türk, 230.711 Rum,

⁷² Kitsikis, **a.g.e.**, s. 33; Berber, **a.g.e.**, s. 111.

⁷³ Berber, **a.g.e.**, s. 110.

⁷⁴ Berber, **a.g.e.**, s. 110; Celal Bayar, **Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş**, Baha Matbaası, İstanbul 1966–1972, C.5, s. 1632.

⁷⁵ Aydın vilayetinin toplam nüfusu (Denizli Sancağı dahil) aslında 1.291.962 Türk ve 233.914 Rum'dur. Venizelos'un istemediği Denizli sancağının Türk ve Rum sakinlerinin sayısı genel toplamdan çıkarılmıştır. Berber, **a.g.e.**, s. 110

Karesi sancağı: 368.404 Türk, 85.547 Rum,

Menteşe sancağı: 134. 767 Türk, 10.192 Rum,

Toplam 1.547.108 Türk, 326.450 Rum nüfus olduğu görünmektedir.

Venizelos, müttefiklerin dikkatini, Batı Anadolu'da Rumların en yoğun yaşadıkları İzmir sancağı üzerinde toplamak istiyordu. Bu amaçla, merkez kaza İzmir'de 243.879 Rum, 96.250 Türk, 51.872 yabancı, 16.450 Yahudi, 7628 Ermeni ve 415 Bulgar olmak üzere toplam 416.494 kişinin yaşadığını öne sürmüştür.⁷⁶

Venizelos'un, 1914 Osmanlı nüfus sayımı sonuçlarını kasıtlı olarak görmezden gelerek ortaya attığı iddialarına göre, I. Dünya Savaşından önce 250.000 Rum ve savaş sırasında, 450.000 Rum Anadolu'dan sürülmüş, öldürülmüş ve mallarına el konmuştu. Ermeniler ve diğer Hristiyan azınlıklar da Rumların akıbetine uğramışlardı. Bu nedenle, Batı Anadolu (Çanakkale hariç, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın ve Muğla'yı içeren bölge) Oniki Ada ve İstanbul hariç Doğu Trakya Yunanistan'a verilmeliydi.⁷⁷

Venizelos'un ortaya koyduğu tutarsız nüfus istatistiklerine karşılık olarak Paris Barış Konferansı'na Osmanlı Hükümeti tarafından sunulan 1914 yılı nüfus istatistiğine göre, Aydın vilayetinde (İzmir, Manisa, Aydın, Muğla Mutasarrıflıkları) Türk nüfusu 1.249.067, 299.097 Rum, 20.287 Ermeni nüfus bunuyordu.⁷⁸

Yunanistan'ın öne sürdüğü bu iddialar, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un çok ilgisini çekmişti. Bu nedenle, Yunan Başbakanının ileri sürdüğü görüşlerin ve verdiği bilgilerin incelenmesi için uzmanlardan oluşan bir komisyon atanması

⁷⁶ Kitsikis, **a.g.e.**, s. 34; Berber, **a.g.e.**, s. 111.

⁷⁷ Artuç, **a.g.e.**, s. 59; Berber, **a.g.e.**, s. 112; Kitsikis, **a.g.e.**, s. 34-35.

⁷⁸ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1.Kısım, **a.g.e.**, s. 11.

önerisini getirdi ve bu öneri kabul edildi. Bu komisyonda ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya ikiye üye ile temsil edileceklerdi.

Yunanistan'ın istekleri, Batı Anadolu'da İtalyanlara daha önce tanınmış olan haklarla çatışma halindeydi. Konferansa hakim ülkeler İngiltere, Fransa ve Amerika, İtalyanlara daha önce bulundukları vaatlerinde durmamalarının gerekçesini, gizli anlaşmaların aynı dönemde patlak veren Komünist İhtilali nedeniyle Rusya tarafından onaylanmaması dolayısıyla geçersiz sayılmasını göstermişlerdi. Müttefiklerin Yunanistan'ı İtalya'ya tercih etmelerinin temel nedeni İtalya'nın tehditkâr gücüydü. İtalya'nın Trablusgarp'ı ele geçirdikten sonra, Akdeniz'de stratejik önemi yüksek Oniki Ada'yı elde etmesi, İngiltere için kötü bir sürpriz olmuştu. Akdeniz'de güçlü bir İtalyan donanmasının varlığı, Amerika'nın da çıkarlarına ters düşüyordu. Çünkü Yunanistan ile kıyas yapılamayacak kadar güçlü bir deniz devleti olan İtalya, bölgede gelişmekte olan Amerikan ticareti için büyük bir engel oluşturuyordu. Bu durum ve İtalya'nın bölgeye yakınlığı dolayısıyla Çanakkale Boğazı'nı kolaylıkla ticarete kapatabileceği endişesi, Başkan Wilson'u İngiltere ve Fransa ile birlikte Yunanistan'ın tarafında yer almaya itmişti.

İtalya Başbakanı Orlando, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un, Akdeniz'de kendisine rakip olabilecek İtalyanların Batı Anadolu'ya girmesine engel olmasına tepki göstererek, Paris Barış Konferansını 23 Nisan 1919 günü terk etmişti. Lloyd George, İtalyan delegelerinin bulunmadığı 5 Mayıs tarihli oturumda Wilson ve Clemenceau'ya, "Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine imkân verilmelidir. Özellikle oradaki ırkdaşları katliama uğramaktadır. Kendilerine yardım edecek kimseleri yoktur." şeklinde belirtmişti. Lloyd George, ertesi günkü oturumda da İtalyanların 28 Mart'ta Antalya, 21 Nisan'da Afyon, 24 Nisan'da Konya'yı işgal etmelerini öne

sürerek önerisinde ısrar etmiştir. ABD Başkanı Wilson ve Fransa Başbakanı Clemenceau öneriyi uygun bulmuşlardır.⁷⁹ Ancak, Yunanlıların İzmir'i işgalinin amacı ve kesin sınırları konusunda bir karara varılmamıştır.⁸⁰

Yunanlıların toprak isteklerinin incelenmesi için görevlendirilen komisyon, Yunanistan'a Batı Anadolu'da yer verilecekse, Ayvalık, Soma, Kırkağaç, Alaşehir ve Kuşadası'nı kapsayacak bir mıntıkanın verilmesini; şayet verilmeyecek ve Anadolu büyük bir devletin mandası altına konulacaksa, adı geçen bölgenin buraya dahil edilmesini önermiştir.⁸¹ Komisyonunda görevli Amerikalı uzmanlar, raporda Venizelos'un İzmir'in işgali için Rumların nüfus yoğunluğuna ilişkin istatistiklerin yanlış olduğunu ve İzmir merkez sancağı hariç, Türklerin Yunanistan'ın hak talep ettiği yerlerde çoğunlukta olduklarını rakamlarla kanıtlamışlardır.⁸² Bu komisyonun raporu, Yunanistan üzerinde bir antipati uyandırmasına rağmen, Lloyd George'un Yunanistan'a arka çıkması sonucu raporun üzerinde yeterince durulmamış ve rapor bir kenara itilmiştir.

Venizelos, konferansın aldığı kararı haber alır almaz, Selanik'teki 1. Tümenin işgal için gerekli hazırlıklara başlamasını, yeterli yolcu ve yük gemilerinin 10 Mayıs'a kadar limanda toplanmasını emretmiş ve bu konuda gizliliğe önem verilmesini de eklemiştir.⁸³

⁷⁹ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1. Kısım s. 16; Artuç, **a.g.e.**, s. 60.

⁸⁰ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1. Kısım s. 22.

⁸¹ Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)** Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s. 46.

⁸² Bayur, **a.g.e.**, s. 327.

⁸³ Artuç, **a.g.e.**, s. 62; Berber, **a.g.e.**, s. 210.

Üçler Konseyinin 7 Mayıs'ta İzmir'in işgali için kullanacağı kuvvet durumu ve Türk kuvvetinin ne kadar olduğu konusunda Venizelos ile yaptığı görüşmesinde Venizelos, Mondros Mütarekesine dayanarak, müttefiklerin herhangi bir bölgeyi işgal edebilecekleri ve Yunanistan'ın da bu müttefik devletlerin arasında yer aldığına göre, Türk kuvvetlerinin bu işgale engel olmaya haklarının olmadığını belirtmişti. Ayrıca, Türkleri işgalden 12 saat önce bilgilendirmenin yeterli olduğunu söylemişti.⁸⁴

10 Mayıs 1919'da İzmir'in nasıl işgal edileceği hakkında kesin karara varılmıştı. Buna göre, İstanbul'da İngiliz Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapan İngiliz Amirali Calthorpe işgal sırasında orada bulunacak, Yunan kıtaları 14 Mayıs'tan önce gelmeyecek, Türkler, işgal konusunda 12 saat sonra haberdar edilecek, işgalden 36 saat önce İzmir tabyalarının müttefiklere teslimi istenecek ve daha sonra bu tabyalar Yunanistan'a verilecekti.⁸⁵

12 Mayıs'ta Dörtler Konseyi toplantısında Clemenceau, İtalya Başbakanı Orlando'ya İzmir'in işgali ile ilgili karar açıklanmış⁸⁶ ve böylece İtalya da işgal kararına katılmış oldu.

B. İzmir'in İşgali

Paris Barış Konferansında, Venizelos İzmir'in işgali kararını aldırdıktan sonra, Selanik'teki Yunan Genel Karargâhına telgraf çekerek, "... *Bildirdiğim askeri*

⁸⁴ Tansel, **a.g.e.** s. 166.

⁸⁵ Tansel, **a.g.e.**, s. 166; Akşin, **a.g.e.**, s. 265.

⁸⁶ Bayur, **a.g.e.**, s. 334.

kuvvetler derhal İzmir'e gönderilmelidir." şeklinde emir vermiştir.⁸⁷ Toplanan Yunan Yüksek Askeri Şurası da 1.Yunan Tümenine bu görevi vermiştir.⁸⁸ Bunun üzerine Tümen Komutanı Albay Zafiriu da 13 Mayıs 1919 akşamı yayınladığı emirde:

*"Yönünüz neresi olursa olsun, tutsak yaşayan kardeşlerimizi kurtarmaya gidiyoruz; heyecanımız yerindedir, fakat çirkin bir harekette bulunmamak lazımdır. Bu heyecan, göreve bağlılıkla, emirleri yerine getirmekle belli olacaktır. Kardeşlerimiz, kız kardeşlerimiz, babalarımız, çocuklarımız biraz sonra varacağımız yerde bulunuyorlar. Unutmayınız ki, gideceğiniz yerde başka dinlerden insanlarla, yani Türkler ve Yahudilerle de karşılaşacaksınız, bunlara karşı hiçbir hareket değişikliği olmasın; çünkü biraz sonra bunlar da Yunanlılar gibi kardeşlerimiz olacaklardır."*⁸⁹ demektedir.

13 Mayıs 1919'da mevcudu artırılan İtilaf filosu, İzmir limanına girerek çıkarmanın desteklenmesi için gerekli hazırlıkları yapmıştı. Yapılan hazırlıklar çerçevesinde, olması muhtemel bir direnişin kırılması için İzmir'in çepeçevre kuşatılması, çıkabilecek çatışmaları önlemek amacıyla da Türk ve Rum mahallelerinin kuşatılması kararlaştırılmıştı.⁹⁰ 14 Mayıs'ta Amiral Calthorpe'un başkanlığında toplanan Fransız, Amerikan, İtalyan ve Yunan filolarının komutanları 1. Yunan Tümeninin 15 Mayıs 1919 sabahı erkenden İzmir'e çıkarılmasını

⁸⁷ Sıtkı Aydinel, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara

1990, s. 31; Bayar, **a.g.e.**, C.6, s. 1770.

⁸⁸ Aydinel, **a.g.e.**, s. 32.

⁸⁹ Akçakayalıoğlu, **a.g.e.**, s. 138; Berber, **a.g.e.**, s. 211.

⁹⁰ Berber, **a.g.e.**, s. 212.

kararlaştırmışlardır.⁹¹ Yapılan bu görüşmede ayrıca Fransızların Foça'daki bataryalar, İtalyanların Karaburun, İngilizlerin K sten adası, Yunanlıların Sancakkalesi Tabya'sını 120 kişilik m frezelerle işgal etmelerine karar verilmişti.⁹²

İngiliz ve Yunan savaş gemilerinin koruması altında olan Yunan tümeninin güvenlik içerisinde İzmir'e çıkmasını sağlamak amacıyla tümenin korunması için altı muhrip (iki Yunan dört İngiliz) tahsis edilmiştir.⁹³ Yunan donanması 15 Mayıs 1919 sabahı saat 7.30'da İzmir önlerine ulaşmıştır.⁹⁴

Amiral Calthorpe, 14 Mayıs arşamba günü sabahı saat 9.00'da İzmir Valisi İzzet Bey ile 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya; Foça, Karaburun, Urla ve Yenikale istihk mlarının, İngiliz, Fransız ve Yunan birlikleri tarafından öğle üzeri işgal edileceğini bildiren notayı vermiştir.⁹⁵ Notayı valiye İngiltere'nin İzmir Konsolosu James Morgan, Ali Nadir Paşa'ya İngiliz Yarbayı Ian Smith götürmüş, Babıaliye ise Vis Amiral Richard Webb bildirmiştir.

Notada işgalin Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanılarak yapıldığı, bu kararın İstanbul H k metine bildirildiği, askeri kafilenin 15 Mayıs'ta mahalli saat ile 8.00'de İzmir'e varması beklendiği bildirilmektedir. Ayrıca, Türk kıtalarının kışlarında kalmaları, dışarı ile haberleşmenin engellenmesi için telgraf merkezinin

⁹¹ Akçakayalıoğlu, **a.g.e.**, s. 138.

⁹² Berber, **a.g.e.**, s. 213.

⁹³ Nurdoğan Taçalan, **Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi Yay., Ankara, 2007, s. 234.

⁹⁴ Artuç, **a.g.e.**, s. 71.

⁹⁵ Taçalan, **a.g.e.**, s. 236;  mer Sami Coşar, **İstiklal Harbi Gazetesi**, 15 Mayıs 1919.

İngiliz kıtaları tarafından işgal edileceği ve asayişin sağlanmasında limandaki müttefik donanmasının etkin olacağı belirtilmiştir.⁹⁶

Bu nota üzerine Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa, hükümete şu telgrafi çekmiştir:

*“....Buraya gelen Amiral Calthorpe’den bir nota aldım. Bu notada, İzmir istihkâmları ve civarında mevki tertibatında yer alan bölgenin, Mondros Mütarekesinin 7. maddesi gereğince bugün saat 12.00 de işgal edileceğini ve bunun İtilaf devletleri tarafından Osmanlı hükümetine bildirildiği yazıyor. Emirlerinizi beklediğimi arz ederim.”*⁹⁷

Kolordu Komutanının Harbiye Nezareti’ne de Amiral Calthorpe’un notasını bildirmesi üzerine Şakir Paşa, Babıalının işgal hakkında bilgisinin olmadığını, Amiral’in notasının mütareke hükümleri gereği sayılıp karşı gelinmemesini ve halk arasındaki söylentilere önem verilmemesini söylemiştir.⁹⁸ Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa ise Harbiye Nezareti’nden gelen bu emirlere uyararak, işgalin gerçekleşeceği bölgelerdeki birlik kumandanlarına, İtilaf Devletleri tarafından mütarekenamenin 7. maddesine dayanılarak İzmir ve civarındaki istihkâmların işgal edileceğini bildirmiş, işgale karşı konulmamasını ve istihkâmlardaki cephanenin işgal birliklerine teslim edilmesini emretmiştir.⁹⁹

Vali İzzet Bey, bu belirsiz durum karşısında Calthorpe’a ricada bulunarak şehrin Yunan askerleri tarafından değil, müttefik askerleri tarafından işgal edilmesini

⁹⁶ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, TTK Yay., Ankara 1991, s. 571-

572.

⁹⁷ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 112, Belge No: 4112.

⁹⁸ Taçalan, **a.g.e.**, s. 236.

⁹⁹ A.g.e., s. 237; Tansel, **a.g.e.**, s. 182.

istemiştir.¹⁰⁰ O tarihte, İzmir’de bulunan Kazım Özalp Bey, Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa’yı ziyaret etmiş, İzmir’in işgali hakkındaki söylentileri aktararak işgal olması durumunda ne yapılacağını sormuştur. Ali Nadir Paşa, “Hükümet ne emrederse onu yaparım” şeklinde cevaplamıştır.”¹⁰¹

14 Mayıs akşamı saat 21.30 civarında Amiral Calthorpe’tan İzmir’in Yunan birlikleri tarafından işgal edileceğini bildiren notası İngiliz Konsolosu James Morgan tarafından Vali İzzet Bey’e, Yarbay Smith tarafından da Ali Nadir Paşa’ya verilmiştir.¹⁰² Notada, Yunan birliklerinin 15 Mayıs sabahı saat 8.00’de İzmir’e çıkacakları, bunun için önce deniz birliklerinin saat 7.00’de karaya çıkarak, çıkış yerlerini ve iskeleleri işgal edecekleri bildirildikten sonra, sükûn ve asayişin sağlanması için çıkarmanın yapılacağı Pasaport ve karakolların mensupları dışında, bütün askeri birliklerin garnizonlarda toplu bir halde bulunması ve Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanının vereceği emrin beklenmesi istenmiştir.¹⁰³

Ali Nadir Paşa, Amiral Calthorpe’un ikinci notası üzerine durumu yeniden telgrafla Harbiye Nezareti’ne bildirmiş, sükûn ve asayişin muhafazası için İzmir’deki bütün birliklere emir vermiştir. Emirde, “... *esef verici olayların vuku bulmaması için bütün askeri kıtalar bulundukları askeri garnizonlarda kalacaklardır. Çıkacak kıtaat ile kıtalarımız ve askerlerimiz arasında en ufak bir hadisenin birçok esef verici olaylara sebebiyet vereceği muhakkak bulunduğu için sükûnetin muhafaza*

¹⁰⁰ Jaeschke, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁰¹ Coşkun, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁰² Jaeschke, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁰³ HTVD., Sayı: 37, Belge: 895.

*olunmasında lüzum görülür. Bunu her subayın ve erin nazarına kemal-i ehemmiyetle koyuyorum.” demiştir.*¹⁰⁴

14 Mayıs 1919’da Amiral Webb, Damat Ferit Paşa’ya bir nota vererek, Paris Konferansı kararına göre, İzmir istihkâmlarının İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edileceğini bildirmiştir.¹⁰⁵ Osmanlı Hükümeti bu nota üzerine İtilaf Devletleri komiserlerine cevabi bir nota vererek, İzmir’in İtilaf kuvvetleri tarafından işgali konusunda Paris Konferansı kararına muhalefet etmeyeceğini, ancak Osmanlı Devleti’nin hiçbir parçasının ırk, tarih ve coğrafya açısından Yunanistan ile hiçbir alakasının olmadığını belirtmiş ve Yunanistan’ın işgale katılmasını protesto etmiştir.¹⁰⁶

Görüldüğü gibi, işgali oldu-bittiye getirmek için, Türk makamlarına İzmir’in önce İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edileceği söylenmiş, ardından işgale kısa bir zaman kala işgalin İtilaf Devletleri adına Yunan kuvvetleri tarafından yapılacağı bildirilmiştir.

¹⁰⁴ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1. Kısım, s.53.

¹⁰⁵ Jaeschke, **a.g.e.**, s. 75, Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, TTK Yay., s. 27; M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, C.I, Ankara 1965, s. 86.

¹⁰⁶ Bayar, **a.g.e.**, s. 2000, Belge No: 105.

I. Maşatlık Mitingi

İzmir’liler 14 Mayıs 1919’da İzmir’in işgal edileceğini artık kesin olarak öğrenmiş oldular. İzmir’de yaşayan Rumlar da işgal haberini başka kaynaklardan aldılar. Yunan deniz yüzbaşı Mavroudis burada yaşayan Rumlardan bir kısmını toplayarak İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceği bilgisini vermiş ve Venizelos’un bu konudaki beyannamesini okumuştı. Venizelos beyannamesinde, Yunanistan’ın İzmir’i işgal etmek üzere barış konferansı tarafından memur edildiğini, konferansın aldığı bu kararın konferansı idare edenlerin vicdanında Enosis’in (ilhakın) İzmir’in Yunanistan’a ilhakının yer bulmasından sonra verildiğini, bu kararlar yüzyıllarca bekledikleri isteklerinin gerçekleştiğini belirterek duyduğu sevinç ve mutluluğu dile getirmişti.¹⁰⁷

14 Mayıs günü işgal haberlerinin artmasıyla birlikte İzmirli gençler Vali Konağı’nın önünde toplanarak, valiye nota veren İngiliz yetkilileri Morgan ve Smith’e şöyle seslenmişlerdir:

*“Ölmedik biz büyük bir milletiz. Uykuda gibi görünüyorsak da uğraş içinde bulunuyoruz. Ülkemizin peşkeş çekilmesini kabul edemeyiz. Birtakım karışıklıklar olacaktır. Biz ölebiliriz ama başkaları da beraber ölecektir.”*¹⁰⁸

Halkta gerilimin artmasıyla birlikte işgale karşı neler yapılabilir düşüncesi zihinlerde iyice yer etmeye başladı. Bu amaçla, öğretmen Mustafa Necati’nin çağrısı

¹⁰⁷Tansel, **a.g.e.**, s. 185-186; Mehmet Şahingöz, *İzmir’de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Tarih İncelemeleri Dergisi IV** , İzmir 1988, s. 53; İstiklal Harbi Gazetesi, 15 Mayıs 1919.

¹⁰⁸ Turan Feyzioğlu, *İzmirin İşgali ve Sultanahmet Mitingi*, **Türk Solu Gazetesi**, S. 53, Yıl: 2004, s. 6

üzerine, İzmir'in tanınmış kişileri, aydınlar, Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ile Türk Ocağı üyeleri Sultani Mektebinde çözüm önerileri getirmek amacıyla toplanmışlardır.¹⁰⁹ Toplantıya katılanlar arasında, Miralay Süleyman Fethi Bey, Miralay Kazım Bey, jandarma subaylarından Mümin Bey, Moralızade Halit Bey, Ragıp Nurettin Bey (Ege), Köylü gazetesi sahibi Mehmet Refet Bey, Mevlevi Şeyhi Nurettin Efendi, Ahenk gazetesi sahibi Nazmi Bey, aynı gazetenin başyazarı Mehmet Şevki Bey, Eczacı Ferit Bey (Eczacıbaşı), Feşçizade Halim Bey, vilayet memurlarından Enver Bey (Özgen), Mekteb-i Sultani ikinci müdürü İsmail Habib Sevük Bey, Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü Bey (Öktem) aynı gazetenin yazarlarından Reşat Bey, Kahvecizade Hamdi Bey, Dr. Hüsnü Bey (Menekşeli) Osman Nuri Bey; Mekteb-i Sultani öğretmenlerinden Mustafa Necati Bey, Kemal Bey, Ahmet Naili Bey ve matematik öğretmeni Nazmi Bey; Hukuk-u Beşer gazetesinin sahibi ve başyazarı Hasan Tahsin Bey de vardı.¹¹⁰

Toplantıda ilk konuşmayı yapan Mustafa Necati Bey, Yunanlılara karşı koymak için eli silah tutan herkesin birleşip bir direniş örgütü kurması gerektiğini ileri sürmüştür. Toplantıda yapılan heyecanlı konuşmalardan sonra valiye bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir. Vali İzzet Bey'e gönderilen heyete vali, "Bazı bedhahlar, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlar. Yalandır. Tekzip edilir." şeklinde cevap vermiştir.¹¹¹ İzzet Bey, heyete;

¹⁰⁹ Coşkun, **a.g.e.**, s. 155-156.

¹¹⁰ Umar, **a.g.e.**, s. 99. Asaf Gökbel, bu toplantıya Celal Bayar Bey ile İzmir müftülüğü yapan Ahmet Hamdi Bey'in de katıldığını belirtmektedir. Asaf Gökbel, **Milli Mücadelede Aydın**, Coşkun Matbaası, Aydın 1964, s. 71.

¹¹¹ Günver Güneş, "*İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları*" **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi** s.25.

“Boşuna telaş ediyorsunuz. Heyecanınız lüzumsuzdur. Ortada endişe yaratacak bir durum yok. Bunlar hep İttihatçıların uydurdukları maksatlı söylentilerdir. Merak etmeyin, hükümet her türlü tedbiri alacaktır.” demiştir.¹¹²

Toplantıda İtilaf Devletlerinin İzmir’deki temsilcilerine bir heyet göndererek, işgalin Yunanlılar dışındaki birlikler tarafından yapılmasını sağlamaya ve Anadolu’nun öteki illerine ve İtilaf Devletlerine telgraflar çekilmesine, İzmir içinde silahlı bir direnişin Yunanlıları kışkırtıp katliama girişmelerine neden olabileceği korkusuyla eli silah tutanların Ege Bölgesinin iç kesimlerinde örgütler kurarak düşmana karşı koymasına ve hapisanedeki mahkûmların serbest bırakılarak silahlandırılmalarına karar verilmiştir.¹¹³ Ayrıca, bütün Anadolu’ya yayılacak “Redd-i İlhak Heyeti”nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu cemiyet Batı Anadolu’ya yayılarak, Kuva-yı Milliye’nin oluşmasında büyük rol oynamıştır. İlk iş olarak, Necati, Haydar Rüştü, Ragıp Nurettin, Reşat ve Halit Beylerin imzası ile bir beyanname hazırlamıştır. Beyanname çoğaltılarak İzmirliyle dağıtılmış, telgraf çekilerek de bütün Anadolu’ya gönderilmiştir. Beyannamede şöyle denilmekteydi:

“Ey Bedbaht Türk!

Wilson ilkeleri adı altında hakkın zorla elinden alınıyor ve namusun parçalanıyor. Buralarda Rumların çok olduğu ve Türklerin Yunan katılmasını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Bunun sonucunda güzel memleketin Yunana verildi. Şimdi sana soruyoruz: Rum senden daha mı çoktur? Yunan egemenliğini kabul ediyor musun? Artık kendini göster. Tüm kardeşlerin Maşatlık’tadır. Oraya yüzbinlerle toplan ve ezici çoğunluğunu bütün dünyaya orada göster. Burada zengin,

¹¹² Taçalan, **a.g.e.**, s. 245.

¹¹³ A.g.e., s. 246; Umar, **a.g.e.**, s. 101.

fakir, alim, cahil yok. Yunan egemenliğini istemeyen ezici bir kitle vardır. Bu sana düşen en büyük görevdir. Geri kalma, düş yıkımı ve kötü kaderine yanmak yarar getirmez. Binlerle, yüzbinlerle Maşatlık’a koş. Ve Milli Heyetin emrine uy.

*Reddi İlhak Heyeti Milliyesi.*¹¹⁴

Bildiride de ifade edildiği gibi toplantıda acele bir miting düzenlenmesine karar verilmiştir. Miting yeri olarak Maşatlık Tepesi olarak bilinen Musevi Mezarlığı olarak seçilmiştir. Mitinge işgale karşı olan binlerce İzmirli katılmıştır. Ancak alelacele yapıldığından tam bir program yapılamamıştır. Mitingde büyük ateşler yakılarak, işgale karşı hazırlıklı olunmasa da coşkulu konuşmalar yapılmıştır. Konuşmacılar arasında Müftü Rahmetullah Efendi, Ahenk gazetesi yazarlarından Şevki Bey, gazeteci Hasan Tahsin, Hacı Hasan Paşa, Vasıf (Çınar) ve Mustafa Necati Beyler yer almaktaydı. Maşatlık tepesinde heyecanlı konuşmalar yapılırken, İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi üyeleri, İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti ve Türk Ocağına bağlı gençler, Sarıkışla’nın arkasındaki hapishanedeki mahkûmları serbest bırakmışlar ve hapishane yakınındaki silah ve cephane depolarındaki teçhizatları halka dağıtmışlardır.¹¹⁵

Kazım Özalp, Maşatlık Mitingi’nin yapıldığı geceyi şöyle anlatır:¹¹⁶ “O akşam, memleketin hamiyetli ve coşkun gençleri bağırarak, tekbirler getirerek, heyecanlı sözler söyleyerek İzmir sokaklarını dolaşüyor ve halkı toplantı yeri olan Yahudi Maşatlığına davet ediyorlardı. Evimizin kapısına gelen memleket gençleri heyecanlı sesleriyle haykırıyorlardı: “Vatanını seven Yahudi Maşatlığına gelsin.”

¹¹⁴ Umar, **a.g.e.**, s. 103; Coşkun, **a.g.e.**, s. 156; Tansel, **a.g.e.**, s. 184-185; Bayar, **a.g.e.**, C. VI, s. 1784.

¹¹⁵ Taçalan, **a.g.e.**, s. 254-255.

¹¹⁶ Kazım Özalp, **Milli Mücadele** C.I, TTK Yay., Ankara 1998, s. 6-7.

Evde bulunan bütün kardeşlerimle beraber Maşatlığa gitmek üzere ayrılırken, annemiz ağlayarak bizleri gitmeye teşvik ediyordu. Kadın-erkek, büyük-küçük bütün İzmir halkı bir nehir gibi sokaklardan akıyor, ağlayarak, haykırarak gece karanlığında Maşatlığa koşuyorlardı. İstila görececek bir şehrin matemi ile karışan korkunç bir karanlık, ortalığa büsbütün dehşet veriyordu.”

Kaymakam Arif Bey ise Harbiye Nezareti’ne gönderdiği işgal günü olan olayları ve gelişmeleri anlatan raporunda Maşatlık Mitingi hakkında şu bilgileri vermiştir:

“14-15 Mayıs 35 gecesı yine Calthorpe’den Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa’ya verilen bir emirle, 15 Mayıs 35 günü İzmir’in Yunan askeri tarafından işgal olunacağı ve işgal kıtaatının sekiz saat evvelden İzmir limanına muvasalatına intizar olunduğu ve şehirde icabeden tedabirinizi katiyenin ittihazıyla bilcümle askerin kıışlada bulundurulması ve işgali müteakip Yunan kumandanının göstereceği arzuya göre hareket edeceği ve bu hususda düvel-i muazzama donanmasında nazar-ı dikkate alınması tehdidi ile bildirildi... Bu emirden haberdar olan ahalinin kıışlanın cenubundaki Yahudi Maşatlığı’nın şarkındaki sırtlarda ictima ederek, ateş yakmakta ve arasıra tekbir getirmekte oldukları görüp işitiliyor. İtilaf Donanması tarafından bu içtima mahalli projektörlerle tenvir ve tarussud ediliyordu. Bu haber-i felaleti işitip mahalli içtima’a gelebilen halkın miktarı fecr tulı’ ederken ancak üç dört bin kıışi kadar var idi. İzmir’i kurtarmak niyetiyle toplanmış olan bu mas’um halka hatt-ı hareket ira’e edebilecek bir rehber yok idi. Gayet ani olan bu felaket karşısında herkes şaşırmış, herkes mütereddid idi.”¹¹⁷

¹¹⁷ Şahingöz, **a.g.m.**, s. 56-57.

Maşatlık Mitinginin devam ettiği sırada Redd-i İlhak Heyeti alınan kararları hükümete tebliğ ve işgal kararını prosteto etmek amacıyla bir telgraf metni hazırlamışlardır. Telgrafın bütün Anadolu'ya çekilmesi için uğraşmışlardır. Anadolu'ya bir çağrı niteliği taşıyan telgraf metni şöyleydi:

“ Bilumum Vilayet, Sancak, Kaza ve Nahiye Belediye Riyasetlerine..

İzmir ve havalisi Yunana ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı (çevresi) kâmilten ayakta ve heyecandadır. İzmir son ve tarihi gününü yaşıyor. Son ümidimiz imdadımız) milletimizin göstereceği muavenete (mukavemete) bağlıdır. Miting ve telgraflarla her yere başvurunuz. Ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız.”¹¹⁸

Vali İzzet Bey, telgrafa “Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat olunması.” şeklinde son bir cümle ekleyerek telgrafın çekilmesine izin vermiştir.¹¹⁹

Ülkenin her yerine gönderilen bu telgraftan başka, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Katib-i Umumiliği” vasıtasıyla bilumum cemiyet ve milli teşkilatlar adına Amerikan Siyasi Temsilciliği'ne bir muhtıra daha gönderilmiştir. Bu muhtıradaki:

“Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında harb hali mevcut olmadığından, mütareke mukavelenamesi yalnız savaşılan harb ettiğimiz “İtilafiye” ile yapılmıştır. Bu defa Yunan askerinin İzmir'e çıkarılması, Yunanlıların adı geçen vilayet üzerindeki haksız ve harisane istila arzularının İtilaf Devletlerince kabul ve Osmanlı

¹¹⁸ Hadisat, 19 Mayıs 1919; Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1969, s. 27; **Kurtuluş Savaşında Muğla**, İstanbul 1973, s. 252-253 ve belgenin fotokopisi için s. 433.

¹¹⁹ Tansel, **a.g.e.**, 194.

İmparatorluğu'nun rızasına bile lüzum görülmeyerek icra edilmesine delalet edilen, yani yaşadığımız asrın tarihine yakışmayan bu hareket zorbalıktan başka bir şey değildir.

Binaenaleyh:

Evvela, Milli haklar ve adalet esaslarına müstenid bulunan Wilson prensiplerinin adaleti namına harb ettiklerinin beş senedir ilan eden medeni milletler tarafından tarafsız tatbik edilecek kibirli ve harisane emellere nihayet verilecek yerli bir sulh devresinin açılacağı ümidiyle, Osmanlı Devleti'nin harb ettiği devletlere müracaat ederek mütareke imzalamış bulunduğu,

Saniyen, altıbuçuk asırdan beri imparatorluğumuz dahilinde dini ve kavmi hürriyetlerine sahip olarak yaşayan Rum unsuru, Osmanlı İmparatorluğunda müstakil bir Yunanistan teşekkülü ile bunu daima bizim zararımıza genişletmeye gayret ettiğinden itibaren hakimiyetleri altına düşen Türklerin maruz kalacağı imha siyaseti, dindaşlarımızın uğradığı mezalimi mazlum Türk milletinin geleceği ve mevcudiyetini fiilen müdafaaya mecbur edeceği cihetle artık memleketimizin kanlı ve daimi bir savaş sahnesi olacağını beyan ile aşağıdaki maddeleri arz eyleriz.

Avrupa on milyon Müslüman ve Türk'ün idam ve imhası kararını vermiş ise, milletimiz bu ağır karara boyun eğmeyecel ve ümitsizce ve fakat kahramana ölmeye hazır olacaktır. Bilakis Avrupa hak ve adalete müstenid Wilson Prensiplerini hakkımızda tatbik niyetinde ise;

1. İzmir Aydın vesair Türk memleketlerinden herhangi bir karış yerin Yunanistan'a ilhakını kati suretde red ve müdafaaya eyleriz.

2. Wilson düsturlarının onikinci maddesinin kesin açıklığına göre; Türkler ve meskun memleketlerin ayrılmaz bir bütün halinde kalması lüzumuna müebbeden ısrar ederiz.”¹²⁰

İzmir’in işgalinin ilhak ile sonuçlanmasını önlemek amacıyla ortaya atılan Redd-i İlhak ilkesinin yayılması için düzenlenen Maşatlık Mitingi ile arzu edilen sonuca ulaşılamamışsa da¹²¹ İzmir halkının Türk milletinin vatanının istiklalini koruma amacıyla ortak bir fikir etrafında bütünleşebileceğini göstermektedir. Özellikle mitingin sonunda gönderilen telgrafla, Anadolu’nun her tarafından doğan umumi heyecan milletin topyekun mücadeleye karar vermesinde büyük rol oynamıştır. Mitingin ardından sadece birkaç gün içinde Amiral Calthorpe’a 675 adet protesto telgrafı gelmiştir. Calthorpe aldığı bu telgraflar üzerine “Yunan askerinin karaya çıkması Türk halkı üzerinde baştan başa şok tesiri yaptı ve Anadolu’nun her tarafına yayıldı. Harb etmek arzusu yeniden kabardı.”¹²² diye belirtmiştir.

II. İşgal Olayı

Albay Zafiriu komutasında bir gün önce Kavala’dan yola çıkan ve Midilli Adasının Yero Limanında beklemekte olan 1. Yunan Tümeni, *18 gemiyle (Gemilerde 13.000 er, 4000 hayvan ve 750 adet top yüklenmişti.)*¹²³ İngiliz Yüksek Komiseri

¹²⁰ Şahingöz, **a.g.m.**, s. 59; İzmir Fecaii (yazarı, basıldığı tarih ve yer yok) Muhtıranın bir özeti için Türk İstiklal Harbi C.II, 1. Kısım, s. 63.

¹²¹ Nutuk, C.I., s. 5.

¹²² Jaeschke, a.g.e., s. 80; Şahingöz, **a.g.m.**, s. 60.

¹²³ Coşkun, **a.g.e.**, s. 153.

Amiral Calthorpe'un gece yarısı notasından sonra 15 Mayıs 1919'da gece yarısı saat 2.00'de İzmir'e doğru hareket etmiştir. İngiliz ve Yunan savaş gemilerinin koruması altında olan konvoy 15 Mayıs sabahı saat 7.30'da İzmir önlerine ulaşmıştır.

İzmir'in işgalinin olaysız bir şekilde gerçekleşmesini isteyen Yunan Tümen Kumandanı Albay Zafiriu'nun çıkarma birliklerine verdiği emir şöyleydi:

“Mukavemete imkân bırakmamak için İzmir şehri süratle abluka altına alınacaktır. Yabancı unsurların şehir içinde kargaşalık çıkarmalarına imkân bırakılmayacaktır. Şehir içinde vukua gelecek mukavemetleri kırmak için, Türk ve Rum mahalleleri birbirinden tecrit edilecektir. Evzon Alayı Karantina, Kadifekale dahil İzmir'i batıdan ve güneybatıdan çevirecek ve muhafaza altına alacaktır. 4. Piyade Alayı yerli kılavuzların gösterecekleri sokakları işgal etmeye ve Rum mahalleleriyle Türk mahallerini birbirinden tecrit etmeye memurdur. 5. Piyade Alayı şehrin kuzey ve kuzeydoğu bölgesini kuşatmaya memur edilmiştir.”¹²⁴

İşgal tarihinde 17.Kolordu Komutanlığı görevini Ali Nadir Paşa yürütüyordu. Kuvvet olarak, Yarbay Hürrem Bey komutasında 56. Tümenin iki alayı mevcuttu. Bu tümenin bir alayı Ayvalık'ta bulunan ve komutanlığını Yarbay Ali Bey'in yaptığı 172. Alay'dı.¹²⁵ 57. Tümen ise Aydın'da bulunuyordu 57. Tümenin mevcudu ise 123 subay ve 1231 erden ibaretti.¹²⁶

Zafiriu kumandasındaki tümenin mevcudu muharip, destek ve lojistik birlikleri dahil olmak üzere 12.000 civarındaydı. Buna karşılık İzmir'deki Türk

¹²⁴ Türkmen Parlak, **İşgalden Kurtuluşa :1**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yay. İzmir 1982.

s.181.

¹²⁵ Apak, **a.g.e.**, s. 1.

¹²⁶ İstikbal Gazetesi 19 Mayıs 1919 .

kuvvetlerinin iâse mevcudu 3402 idi. Ancak bu mevcudun sadece 200 kadarı muharip kıtalarda silahlı er, geri kalanı ise geri hizmette görevliydi.¹²⁷

Yeni Kaleden içeri giren birkaç Yunan ve bir İngiliz savaş gemisinin himayesinde iki büyük ve iki küçük şilep saat 8.00 ile 9.00 arasında İzmir Limanına demirlemişlerdir. Bunların gerisinden 8 nakliye gemisi daha gelmiştir. Yunan denizcilerinin bir kısmı Pasaport civarından karaya çıkarak, Alsancak ve Pasaport karakollarını kontrol altına almışlardır.¹²⁸

Saat 8.55'ten itibaren Yunan birlikleri karaya çıkmaya başlamışlardır. Çıkarmayı Efzon Alayını oluşturan Patris ve Atronitos gemileri Kramer Oteli önünden, 5. Piyade Alayını oluşturan Themistoklis gemisi ise şimdiki adı Alsancak olan Punta'dan olmak üzere iki istikametten yapmıştır. İşgal böylece fiilen başlamış oluyordu. Bu sırada Türk askerleri İngiliz Amiralî Calthorpe'un notasına uyarak Ali Nadir Paşa'nın verdiği emir doğrultusunda kışlarında beklemiştir.¹²⁹

İşgal birliklerini taşıyan gemiler daha görünmeden, Kordonboyu ve Pasaport civarı binlerce Rum ve Yunan uyruklular tarafından bayram yerine çevrilmişti. İzmirli Rumlar işgal birliklerini Yunan bayrakları, çiçekler ve Zito (Yaşa) haykırılarıyla karşılamışlardır. Metropolit Hrisostomos Yunan askerlerini takdis ettikten sonra Venizelos'un "işgal birliklerinin taşkınlık yapmamaları, İzmir'deki Türk, Yahudi, Ermeni toplumlarıyla Avrupalılara iyi davranılması"nı istediği mesajı okunmuştur. Venizelos bu mesajında:

¹²⁷ Aydınî, **a.g.e.**, s. 32.

¹²⁸ Taçalan, **a.g.e.**, s. 263.

¹²⁹ Umar, **a.g.e.**, s. 111.

“...Yüzyıllarca beklenen ülkümüz gerçekleşmiştir. Barış Konferansınca Yunanistan, asayışı sağlamak için İzmir’in işgaline davet olunmuştur. Bunun; İzmir’in Yunanistan’a verilmesi hakkında barış konferansını yönetenlerin vicdanlarından doğan bir kararın sonucu olduğunu milletim takdir etmektedir. Balkan Savaşına kadar tutsaklığın en ağır boyunduruğu altında kalmış olan Batı Anadolu Rumlarının bugün hissedecekleri büyük sevinci tümüyle anlamakta ve bu sevinç gösterilerini önlemeyi asla düşünmemekteyim. Ancak bu gösterilerin diğer unsurlar aleyhine yönelmeyeceğine ve aksine kendilerine kardeşlik duyguları gösterilmesine yarayacağına güveniyorum...”¹³⁰

Hrisostomos’un dini töreninden sonra Yarbay Stavriani komutasındaki Efzon Alayı Kordon boyunca Hükümet Konağı- Kışla- Güzel Yalı istikametinde Türk mahallerinin içinden geçerek Karantina’ya doğru yürüyüşe geçmişti. Yerli Rumlar da askerlerle beraber yürüyorlardı. Yürüyüş alayı kışla hizasını geçip tramvay yoluna saptıktan sonra bir tabanca sesi duyulması üzerine Efzon Alayı geldiği yönde kaçmaya başlamış, ardından Saat Kulesi hizasına gelince Kışla’ya karşı mevzilenerek Kışla’nın kapı ve pencerelerini ateş altına almış ve Kışla’yı işgal etmişti. Yerli Rumlar çıkan karışıklığı fırsat bilerek Türkleri öldürmeye ve soygunculuğa başlamışlardır.¹³¹ Yunan işgaline karşı silahlı ilk tepkiyi veren bu kişi gazeteci Hasan Tahsin’dir. Hasan Tahsin, Yunan birliklerinin bayrağını taşıyan askeri vurmuş ardından silahındaki mermiler tükenene kadar Yunan askerlerine ateş

¹³⁰ Akçakayaloğlu, **a.g.e.**, s. 139-140.

¹³¹ Sabahattin Selek, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s.156.

etmiştir. Hukuk-u Beşer gazetesi sahibi Hasan Tahsin Bey orada şehit edilmiş ve İzmir'in işgali sırasında ilk Türk şehidi olmuştur.

Bu sırada işgal edilen Kışla'da Kolordu Kumandanı, 56. Tümen Kumandanı, İzmir Askerlik Dairesi Başkanı ve garnizona mensup subayların büyük bir çoğunluğu teslim alınmıştı. Burada subaylar "Zito Venizelos" diye bağırmaya zorlanmışlar bunu kabul etmeyen subaylar ağır yaralanmış ya da öldürülmüştür. Ali Nadir Paşa ile Kolordu Kurmay Başkanı ve Tümen Kumandanı tokatlanmışlardır. Yunanlılar, Türk subaylarının kalpaklarını başlarından alıp yere atmışlar ve üzerlerini arayarak paralarını almışlardır. Askerlik Dairesi Başkanı Miralay Süleyman Fethi Bey, kendisinden kalpağını almak isteyen ve "Zito Venizelos" diye bağırmaya zorlayan Yunan askerine direndiği için şehit edilmiştir. Ardından Dr. Yarbay Şükrü Bey, Yüzbaşı Nazım Bey, Kolağası Hasan Necati Bey, Dr. Fehmi Bey, Yüzbaşı Ahmet Bey, Mülazım Faik Bey, Mümeyyiz Nadir Bey ve Mümeyyiz Ahmet Hamdi Bey de şehit edilmişlerdir.¹³² Kışlada bulunan 150.000 lira ile askerlerin şahsi eşyaları ve her türlü teçhizat soyulmuştu.¹³³ Kışladaki bazı askerler kaçmayı başarmış, kaçamayanlar ise Kışlada hapsolünmüşlardır.¹³⁴ Kurşunlanan veya süngülenen askerlerin cesetleri rıhtımda yerlere serilmiştir.¹³⁵ Yunan askerinin sadece kışlada toplu halde 300 kadar Türk askerini şehit ettiği 11. Tümen Kalem Başkanı Albay Tevfik'in Harbiye Nezareti'ne verdiği rapordan anlaşılmaktadır. Kışladaki vahşet ve talan tamamlanınca çarşıya, Türk mağazalarına ve evlere hücum etmişlerdir. Kadın ve kızlara tecavüz edilmiş, ihtiyarlara her türlü işkence yapılmıştı. Ayrıca vilayet

¹³² Tarih Konuşuyor Dergisi Cilt:1 Sayı: 4, s. 284.

¹³³ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi Sayı: 93, Belge No: 2366.

¹³⁴ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi Sayı: 112, Belge No: 4122.

¹³⁵ Durusu, **a.g.m.**, s. 11.

Konağı'ndaki memurlar başta Vali İzzet Bey olmak üzere tutuklanıp Konak Meydanına götürülerek, Türk subaylarına yapılan her türlü işkence memurlara da yapılmıştır. Yunan askerlerinin yaptıkları işkencelere yerli Rum halkı da katılarak yapılan katliama destek olmuşlar böylece olayların vahşete dönüşmesine yol açmışlardır. Faciadan ölmeden kurtulanların büyük çoğunluğu rıhtımdaki taşıma gemisi Patris ve Alsancak karakolu arkasındaki parmaklıklarla çevrili alana hapsedilmişlerdir.¹³⁶ Hapsedilenler arasında 28 üst rütbeli subay, 128 subay, 540 er ve 2000'e yakın sivil vardı.¹³⁷ İzmir'e bağlı Torbalı, Seydiköy, Urla, Cumaovası, Nif (Kemalpaşa) civarında da Rumlar yetişkin erkekleri katletmişler ve mallarını yağmalamışlardır.¹³⁸

16 Mayıs günü akşamı, gemilerde ve depolarda tutuklanan memurlarla İzmirliilerin ve Sultani öğrencilerinin bir kısmı serbest bırakılmışlardır. Subayların serbest bırakılmamaları üzerine, eşleri ve yakınlarının İtilaf Devletlerine başvurması üzerine aileleriyle görüşmelerine izin verilmiştir. Daha sonra bu tutuklular bir gemiye doldurularak Mudanya'ya götürülmüşlerdir. Bu subay ve erler, Kuva-yı Miliye'nin çekirdeğini oluşturmuştur.

İzmir'in işgali tamamlanınca Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı şu beyannameyi yayımlamıştır:

“... İşgal dolayısıyla meydana gelen olaylardan sonra, memleketin genel asayişinin tekrar tamamen sağlandığından bütün dini ve mülki memurları ve halkı görevleri başına davet ederim. Ülkenin işgalinden itibaren ilan edilen sıkıyönetim

¹³⁶ Umar, **a.g.e.**, s. 175.

¹³⁷ Coşkun, **a.g.e.**, s. 159.

¹³⁸ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 93, Belge No: 2365.

*emirlerine uygun hareket etmelerini, asayişsizlik ve her türlü saldırı hareketlerinden kesinlikle kaçınmalarını halka tavsiye ederim. Cins ve mezhep ayrımı yapılmadan ufak bir cebre maruz kalacak olan her şahıs, saldıranın hemen cezalandırılması konusunda zaman kaybetmeden müracaat etmelidir. Her kimin suçu görülürse merhamet gösterilmeden adalet çerçevesinde cezalandırılacağından silah taşımamalarını da özellikle halka rica ve tavsiye ederim...*¹³⁹

III. İşgale Karşı Tepkiler

İzmir'in işgaline ilk tepki 15 Mayıs 1919 sabahı Redd-i İlhak Heyeti'nin çektiği telgraflarla gelmiştir. Telgrafta:

*"...işgal başladı. İzmir ve yöreleri ayakta ve heyecandadır. İzmir, son ve tarihi gününü yaşıyor. Son umudumuz ulusumuzun göstereceği mukavemete bağlıdır. Mitingler yaparak, telgraflarla her yere başvurunuz. Vatan ordusuna katılmaya hazırlanınız."*¹⁴⁰ şeklinde halk işgale karşı direnişe geçmeye çağırıyordu. Bir başka telgrafta, *"İzmir, Yunanlılar tarafından işgal olundu. Şehirde katliam bütün şiddetiyle devam ediyor. Kan gövdeyi götürüyor. Hamiyetli olan, Allahını, vatanını, dinini seven vatan ordusuna imdat etsin. Bu telgraftı ele geçirmiş olan muhabere memuru arkadaşlarımızdan Allah aşkına rica ederiz. Açık olan bütün hatlarla memleketin her tarafına yetiştirsinler. Onlar da gönderdikleri yerlere bizim ricamızı tekrarlasınlar. Namuslarına, vatanperverliklerine, erkekliklerine havale!"*¹⁴¹

¹³⁹ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 112, Belge No: 4117.

¹⁴⁰ Çaycı, **a.g.e.**, s. 48

¹⁴¹ Umar, **a.g.e.**, s. 189.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, İstanbul'daki devlet adamlarına, ülkenin aydınlarına, milli kuruluşlara ve ABD temsilcisine gönderilen bildiride ise özetle,

“...Avrupa on milyon Müslüman ve Türk'ün idam ve imhasına karar vermişse, milletimiz buna uymayacak ve vatan uğrunda, kahramanca çarpışarak ölmeye hazır bulunacaktır. Tarih, bütün bir milletin varlığını savunmak için nasıl öldüğünü gösterecektir. Aksine olarak Avrupa hak ve adalete dayanan Wilson Prensipleri hakkımızda uygulamak niyetindeyse, İzmir, Aydın ve diğer Türk ülkelerinden herhangi bir karış yerin Yunanistan'a verilmesine kesinlikle karşı çıkar ve yurdumuzu savunuruz. Wilson Prensiplerinin 12. maddesine uygun olarak, Türklerin yerleşik bulunduğu bölgelerin ayrılmaz bir bütün halinde kalması gereği üzerinde kesinlikle ısrar ederiz.”¹⁴² deniyordu.

İzmir faciası ancak hükümet çevresinde fazla bir endişe yaratmamıştı. Dahiliye Nazırı Vekili Mehmet Ali Bey işgalden iki gün sonra verdiği demecinde İzmir'de meydana gelen olaylardan hükümetin resmen haberdar olmadığını söylemiştir. Damat Ferit Paşa ise, Amiral Webb'e verdiği notasında Yunan kıtalarının İzmir istihkâmlarını işgal edecekleri yerde İzmir şehrine girdiklerini, Osmanlı Hükümetinin İtilaf ordularının işgali nedeniyle Paris Konferansı kararlarına herhangi bir muhalefette bulunmayacaklarını, ancak bir Yunan işgalini de asla kabul etmeyeceklerini söyleyerek,¹⁴³ İzmir'in işgali karşısında ne kadar aciz olduğunu göstermiştir. İzmir'in işgalinden sonra 16 Mayıs'ta Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa

¹⁴² Akçakayalıoğlu, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁴³ Jaeschke, **a.g.e.**, s. 81; Akşin, **a.g.e.**, s. 270.

etmiş, fakat padişah kabineyi kurma görevini tekrar Damat Ferit Paşa'ya vermiştir.¹⁴⁴

Damat Ferit Paşa'nın kurduğu bu kabinede, Harbiye Nezareti'ne Şakir Paşa yerine Şevket Turgut Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne (Genelkurmay Başkanlığı) Cevat (Çobanlı) Paşa getirilmiştir.¹⁴⁵

İşgalin ertesi günü Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, İzmir'de bulunan 17. Kolordu ve bağlı birliklerin dağılmasını önlemek için birliklerin almaları gereken tedbirleri içeren bir tamim yayınlamıştır. Tamimde birliklerin hiçbir şekilde yerlerini terk etmeyerek, silahlarını bırakmamaları belirtilmişti.¹⁴⁶

16 Mayıs'ta yayınlanan bu emre ek olarak 19 Mayıs'ta Harbiye Nezareti tarafından Aydın'da bulunan 57. Tümen Komutanlığı'na hitaben bir tamim daha yayınlanmıştır. Bu emirde, işgalin başlangıçta ilhak gibi görüldüğü sonradan alınan tedbirle işgal gibi görüldüğü belirtilerek, işgalin mahiyetinin ve ilerisinin ne olacağının bilinemediği ifade ediliyordu. İzmir'de işgal sırasında ufak tefek bazı olaylar meydana geldiği, İzmir'de bulunan birlik ve karargâhların durumlarının da meçhul olması nedeniyle her durumda birliklerin bulundukları yerden ayrılmayarak asayiş sağlamaları ve hiçbir koşulda silahlarını teslim etmemeleri emrediliyordu.¹⁴⁷

İşgalin ilk günü İzmir'deki 17. Kolordu Karargâhı, İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığı, 56. Tümen Komutanı ve komutanlığın subay ve erleri Yunan işgal kuvvetleri tarafından tutuklanmışlar, geriye kalan erlerin çoğunluğu ise silahları ile kaçmışlardı. Böylece, 56. Tümenin İzmir'deki 174. ve Urla'daki 173. Alayları

¹⁴⁴ Akşin, **a.g.e.**, s.272.

¹⁴⁵ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 213.

¹⁴⁶ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 112, Belge No: 4119.

¹⁴⁷ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 112, Belge No: 4125.

dağılmıştı. Geriye bir tek 56. Tümenin Ayvalık'taki 172. Alayı kalmıştı.¹⁴⁸ İzmir'den kaçan erlerin gittikleri yerde, Yunanlıların, İzmir'de subay ve erleri öldürdüğüne dair yaydıkları haberler halkı endişeye sürüklemişti. Öldürülme ve esir olma korkusuyla İzmir'in güneyindeki Gaziemir ve Seydiköy'deki 56. Tümen Topçu Alayı'nın bir kısmı silahları ile birlikte kaçmış, geri kalanı ise Tire'ye çekilmişlerdi.¹⁴⁹

Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Zafiriu, işgalden sonra tutuklu bulunan Ali Nadir Paşa'dan Kolordu Komutan vekilliğini yaptığı 17. Kolordu'nun İzmir dışına çıkmasını istemiştir. Ali Nadir Paşa, durumu Harbiye Nezareti'ne bildirmiş, Harbiye Nezareti de istenenin yapılması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Kolordu karargâhına ve İzmir'deki birliklerine mensup 88 subay ve 950 er Mudanya'ya gönderilmiştir.¹⁵⁰

17. Kolordunun İzmir'den ayrılması üzerine, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 29 Mayıs 1919'da 17. Kolorduya bağlı 56. ve 57. Tümen Komutanlıklarına; 17. Kolordunun kaldırıldığını, bu kolorduya bağlı 56. Tümenin Komutanı Ali Nadir Paşa'nın Kolordu Komutanlığı görevini artık yürütmeyeceğini, Tümeni ile 14. Kolordunun emrine gireceğini bildiren emri göndermiştir. Gönderdiği emirde ayrıca, bundan sonra İzmir ve çevresinin sorumluluğunun 14. Kolorduya ait olduğunu, İzmir ve Urla'dan gelecek bütün subay ve erlerin 56. Tümenin karargâhını ve iki alayını teşkil etmek üzere 14. Kolordu tarafından Bandırma'ya alınacağını bildirmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Artuç, **a.g.e.**, s. 89.

¹⁴⁹ Artuç, **a.g.e.**, 78.

¹⁵⁰ Umar, **a.g.e.**, s. 182, 183.

¹⁵¹ **A. g.e.**, s.183.

Bu düzenlemelerin ardından Şevket Turgut Paşa, Albay Bekir Sami Bey'i 56. Tümen Komutanı ve 17. Kolordu Komutan Vekili olarak atamıştır. 61. Tümen Komutanlığı'na da Albay Kazım Özalp'ı getirmiştir.¹⁵²

İzmir'in işgali üzerine askeri alanda bu düzenlemeler olurken, ülkenin dört bir yanından işgali protesto eden, işgale karşı direnişe geçmeye çağıran telgraflar çekiliyor, bildiriler yayınlanıyor ve protesto gösterileri düzenleniyordu.

İzmir'in işgalinin ardından 19 Mayıs'ta 9. Ordu Müfettişi göreviyle Samsun'a hareket eden Mustafa Kemal, işgalden duyduğu üzüntüyü 20 Mayıs 1919'da Sadaret'e gönderdiği telgrafında, işgalin, milleti ve orduyu içten yaraladığını, millet ve ordunun varlığına yapılan bu haksız tecavüzü içine sindirmeyeceğini ve kabul etmeyeceğini belirtmiştir.¹⁵³ Güvenlik sorunları nedeniyle 24 Mayıs'ta Samsun'dan Havza'ya geçen Mustafa Kemal, Havza'da kaldığı süre içerisinde İzmir'in işgali ve ardından işgallerin yayılması üzerine görev bölgesindeki vali, müstakil kaymakamlıklar ile kolordu komutanlarına işgallere karşı sessiz kalınmaması gerektiği yolunda talimatlarda bulunuyordu. Mustafa Kemal'in bu konudaki en önemli talimatı "Havza Genelgesi" olarak bilinen 28 Mayıs 1919 tarihli genelgedir. Mustafa Kemal bu genelgede, İzmir'in ve ardından diğer bazı şehirlerin işgal edilmesi ve bu işgal esnasında Türk halkının maruz kaldığı zulüm ve katliamlara dikkati çekmiş ve ülkenin gelecekte daha büyük ve ciddi tehlikelere maruz kalacağını belirtmiştir. Bütün bu işgallere ve haksızlıklara karşı iç ve dış kamuoyunu etkilemek

¹⁵² Apak, **a.g.e.**, s.17.

¹⁵³ Yücel Özkaya, "*İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri*", **Atatürk Yolu Dergisi**, I/1 1988 s. 67; (ss. 61-74) Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yay., Ankara 1982. s. 26.

için çalışmalarda bulunulmasını ve özellikle düzenlenecek miting ve protesto gösterilerinin daha etkili ve geniş katılımlı şekilde yapılmasını istemiştir.¹⁵⁴ Nitekim Havza Genelgesi ülke genelinde çok etkili olmuş, birçok yerde miting ve gösteriler yoğunlaşmıştır. Hatta Ödemiş ve Ayvalık'ta Kuva-yı Milliye adıyla kurulan ilk silahlı direniş birliklerinin Havza Genelgesinden bir gün sonra (29 Mayıs) oluşturulmaları tamamen bir rastlantı olmasa gerekir.

3 Haziran'da Sadaret'e gönderdiği başka bir telgrafta, İzmir, Manisa, Aydın'ın işgalinden dolayı halkın heyecan ve endişe içinde olduğunu, ulusal bağımsızlık için kendisine her yerden telgraflar gönderildiğini, doğudaki halkın işgale uğrama tehlikesi karşısında milli teşkilatlanmalarda bulunduklarını bildirmiştir. 9 Haziran'da Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı, 15. Kolordu Kumandanlığı ile Ankara vilayeti ve sancakları ile Trabzon vilayeti ve sancaklarının belediye başkanlıklarına gönderdiği telgraflarda, milli teşkilatın her yerde kurulmasının zaruri olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵ Mustafa Kemal, ayrıca bütün vilayet ve sancak belediye başkanları, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerine yolladığı tamimde, "*milletin hukuk ve istiklal-i müdafaa gayesiyle vicdan-ı milliden doğan tezahüratı*"na değinerek, kendisine girişimde bulunması için bazı vilayet, sancak ve kazalardaki kişilerden, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinden sürekli telgraflar geldiğini belirtmekte ve "*geçtiğimiz hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki amal ve tezahürat ile*" sağlamaya çalışılan ulusal bağımsızlık için "*bu emel-i mukaddes uğrunda milletle berabet*

¹⁵⁴ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 79, Belge No: 1731; Nutuk, C.I, s. 30.

¹⁵⁵ Özkaya, **a.g.m.**, s. 68-69.

nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veririm.”¹⁵⁶ demekteydi.

Mustafa Kemal’in ülkeyi işgale karşı savunmak için Anadolu halkını göreve çağırması halktaki direniş gücünü perçinlemiştir. Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri de Mustafa Kemal’in verdiği direktifler doğrultusunda çalışmalarda bulunarak, çalışmaları hakkında kendisini bilgilendiriyorlardı. Aynı zamanda Mustafa Kemal’e Anadolu’nun pek çok yerinden İzmir’in işgalinden ötürü duyulan üzüntüyü dile getiren çok sayıda protesto eden telgraflar gelmiş, birbiri ardına kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin protesto gösterileri ve toplantıları da birbirini izlemiştir.

İstanbul halkı işgale olan tepkisini büyük protesto gösterileri düzenleyerek göstermişti. 17 Mayıs’ta Darülfünun Konferans Salonunda gençler bazı gösterilerde bulunmuşlardır. 18 Mayıs’ta Beyazıt’ta bir protesto mitingi düzenlenmiş, ardından Üsküdar’da Doğancılar meydanında çoğunluğu kadın olan binlerce kişinin katıldığı başka bir miting daha düzenlenmiştir.¹⁵⁷ 19 Mayıs’ta da Fatih Belediye Dairesi önünde 50.000 kişinin katıldığı “Fatih Mitingi” düzenlenmiştir.¹⁵⁸ 23 Mayıs günü Sultanahmet Meydanında ortalama 200.000 kişinin katıldığı çok büyük bir miting düzenlenmiştir.¹⁵⁹ Bu miting halktaki ulusal heyecanın ve birliğin ne derece büyük olduğunu çok açık bir göstergesidir.

İşgali izleyen günlerde ülke içindeki protesto eylemleri giderek artmıştır. İstanbul’daki işgal güçleri kumandanlıklarına, Osmanlı arayına ve Hükümetine,

¹⁵⁶ Özkaya, **a.g.m.**, s. 69.

¹⁵⁷ Umar, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁵⁸ A.,**a.g.e.**, s. 191.

¹⁵⁹ Gökbilgin, **a.g.e.**, s. 89-90; Artuç, **a.g.e.**, s. 81.

ülkenin her yanından ve özellikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından telgraflar çekilmiştir. Bu telgraflarda işgale karşı koymak için ulusun kendini savunması gerektiği ve savunacağı dile getirilmiştir. İzmir'in işgalinden sonra, İzmir'deki Türklere Yunanlılar tarafından yapılan saldırı, tecavüz, katliam, yağma gibi olayların artması karşısında Erzurum'daki Albayrak gazetesi müdürü Süleyman Necati, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Kâtibi M. Cevat, Erzurum Belediye Başkanı Zahir ve Belediye Meclisi üyesi ile dava vekili, 22 Mayıs 1919'da İstanbul'daki İngiliz, Amerika, Fransa, İtalya'nın siyasi temsilcilikleri ile matbuat cemiyetlerine bir telgraf çekmişlerdi. Erzurumlular ayrıca sadrazamlığa, Hadisat gazetesine Yunanlıları protesto eden telgraflar çekerek hükümetten bu konuda kesin ve etkili tedbir alınmasını istemişlerdi. Ayrıca Wilson'a ve Amerikan Kongresi'ne de aynı şekilde telgraf çekmişlerdir.¹⁶⁰

İzmir'in işgali basında sansüre karşı koyabildiği ölçüde yer almıştır. İstanbul basını İzmir'in işgal haberini ancak 17 Mayıs günü okuyucularına verebilmiştir. Tasvir-i Efkar ve Yeni Gazete sansür emrine uymadıkları gerekçesiyle İşgal kuvvetleri komutanlığı tarafından 24 saat kapatılmışlardır.¹⁶¹ İzmir'in işgal haberi Hadisat gazetesinin 17 Mayıs tarihli sayısında: "Gözyaşlarımız olsun, bırakınız biraz aksın. Sevgili İzmir'imizin Anadolu'nun gözbebeği, baştan ayağa Türk ve Müslüman olan en büyük şehrimizin, can ve siyaset hasmımız olan Yunanistan'ın askeri işgali altına girdiğini öğrendik. 1.239.782 Türk ve Müslümani 298.373 Rum'un zulüm ve esaretine tevdi edildi.!" şeklinde verilmiştir.¹⁶² Vakit gazetesinde "*İşgalin manası*;;

¹⁶⁰ Özkaya, **a.g.m.**, 67.

¹⁶¹ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I, TTK Yay., Ankara 1993, s. 250.

¹⁶² Hadisat, 17 Mayıs 1335.; Sarıhan, **a.g.e.**, s. 250.

İşgal efkariumumiye üzerinde korkunç bir tesir yaptı. Acaba bu işgal bir siyasi deneme midir? şeklinde bir yorum getirilmiştir.¹⁶³ İstanbul gazeteleri resmi bir tebliğ yayınlayarak, halkı sükûnete davet etmiş, “milletin ve devletin haklarının korunması için” gerekli bütün tedbirlerin aldığını bildirmiştir.¹⁶⁴ Tasvir-i Efkâr gazetesi başyazarı Velid Ebuzziya 19 Mayıs tarihli bir yazısında, “*Bütün bu gösteriler, memleketin gerçek evlatlarının vatanın devanı ve varlığına ait meselelerde nasıl sağlam ve azimli olduğunu göstermektedir. Milli kitlenin gösterdiği birlik öyle bir kuvvettir ki, o kuvvet herhalde ve her zaman tesir ve hükmünü icra edebilir.*”¹⁶⁵ sözleriyle yapılan mitinglerin önemini vurgulamıştır. Vakit gazetesi 17 Mayıs tarihli sayısında “İşgalin anlamı: Acaba bu işgal siyasi bir deneme midir? konusunu tartışıyordu. İleri gazetesi ise “*Wilson İlkeleri nerede? Hakkın kuvvete üstün gelmesini istiyoruz*” çağrısında bulunmuştu. Akşam gazetesinin 18 Mayıs tarihli sayısında, Necmettin Sadak, “*Devlet ve hükümet yardımı olmadan yaşamak zorunda kalabiliriz. Yaşamsal gücümüzü kendimiz kazanmak zorundayız.*” şeklinde bir yorum getiriyordu. Alemdar gazetesi aynı tarihli sayısında “genel yas” ilan edildiğini ve bütün eğlence mekânlarının tatil edildiğini yazıyordu. İzmir’deki Türk gazeteleri ise genel olarak Wilson ilkelerinin uygulanmadığını vurgulayarak halkı direnişe çağıran yazılar yazmışlardır.¹⁶⁶

Sonuç olarak; İzmir’in işgalinin niteliği ve oluş şekli Türkleri uyarmış ve tehlikenin büyüklüğünü göstermiştir. İşgale karşı Anadolu’nun her köşe bucağından

¹⁶³ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 250.

¹⁶⁴ İstiklal Harbi Gazetesi, 15 Mayıs 1919.

¹⁶⁵ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 259; Tasvir-i Efkâr, 19 Mayıs 1335.

¹⁶⁶ Coşkun, **a.g.e.**, s. 168.

dalga dalga yayılan haykırışlar, protesto ve mitingler birleşerek büyük bir güce dönüşmüş ve bu güç, halkta düşmana karşı kenetlenerek ülkenin işgaline karşı koyma amacının ve azminin doğmasına sebep olmuştur. İşte bu amaç ve azim Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda ateşleyici unsur olmuştur.

II. BÖLÜM

KUVA-YI MİLLİYE

A. Kuva-yı Milliye Nedir?

Mondros Ateşkes Antlaşması ile birlikte İtilaf Devletlerinin ülkeyi işgale başlamaları üzerine Anadolu halkı işgallere ve işgal kuvvetlerinden destek alan Rum ve Ermenilerin saldırılarına karşı canını, namusunu, toprağını, yöresini ve yaşadığı bölgeyi korumak amacıyla silahlı direniş birlikleri oluşturmuştu. Oluşturulan bu silahlı direniş güçleri Kuva-yı Milliye adını almıştır.

“Milli kuvvetler” “düzenli olmayan silahlı birlikler ve kuvvetler”, “silahlı direniş güçleri”, “milis kuvvetleri” anlamlarına gelen Kuva-yı Milliye’nin sözlüklerde geçen tanımını incelersek; Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe Sözlüğünde “(kuva:yımilliye), I. Dünya Savaşından sonra Yunanlıların İzmir’i işgal etmeleri ve Anadolu’da ilerlemeleri üzerine kurulan ve onlara karşı savaşan milli teşkilat”¹⁶⁷; başka bir sözlükte, “Kurtuluş Savaşının kazanılmasını sağlayan sivil ve askeri güçlerin ortak adı; Ulusal Güçler.”¹⁶⁸ olarak belirtilmektedir. Kelimenin yazımı konusunda da kesin bir kural bulunmamaktadır. Kimi sözlüklerde ve yazım kılavuzlarında “Kuvâ-yi Milliye”¹⁶⁹, “Kuvayımılliye”¹⁷⁰ şeklinde yazımları verilmekte ise de konuyla ilgilenen tarihçiler arasında da ortak bir yazım kuralı

¹⁶⁷ TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2005.

¹⁶⁸ Türkçe Sözlük, Dil Derneği Ankara, 2005.

¹⁶⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.

¹⁷⁰ TDK Yazım Kılavuzu; Dil Derneği Yazım Kılavuzu.

mevcut olmadığı için bu tarihsel kavramın “Kuvâ-yı Milliye”, “Kuvayımilliye”, “Kuvây-ı Milliye”, “Kuvâ-yı Milliye” gibi şekillerde yazıldığını görüyoruz. Bu çalışmada Arapça’dan dilimize geçmiş bu tarihsel terimi, genel ve alışlagelmiş kullanımı olan “Kuva-yı Milliye” şeklinde almayı uygun bulduk.

Konuyla ilgilenen tarihçiler Kuva-yı Milliye’yi değişik şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin Yücel Özkaya, Kuva-yı Milliye’yi, “vatanın işgali karşısında halkın canının, dininin, ırz ve namusunun korunması, kısaca ülkeye karşı olabilecek her türlü saldırıya karşı eski askeri komutan ve askerler ile bunlara katılan askerlerin kendi aralarında oluşturdukları savunma birliklerine kuvâ-yı milliye denilmektedir.”¹⁷¹ şeklinde nitelendirmiştir. Ancak Özkaya’nın bu ifadesi biraz yetersiz görünmektedir. Şöyle ki, Kuva-yı Milliye, sadece askerlerin oluşturduğu silahlı savunma birlikleri değildir. Halka dayanan bir yapı olan Kuva-yı Milliye’nin bir de sivil temeli bulunmaktadır. Bu sivil temel de varlığını tüm yurttan kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak teşkilatlarından almaktadır. Bu sebeple, Kuva-yı Milliye, askeri, idari, sosyal ve toplumsal açılardan çok yönlü bir oluşumdur.

Şevket Süreyya Aydemir de Kuva-yı Milliye için, “Milli Mücadelede Kuva-yı Milliye kavramını hem bir teşkilat fikri hem de bir halk hareketi olarak iki yönde almak lazımdır.”¹⁷² demektedir.

Yavuz Ercan’ın ifadesi ile “Kuva-yı Milliye, Kurtuluş Savaşı sırasında dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Dar anlamda Kuva-yı Milliye, düzenli

¹⁷¹ Yücel Özkaya, *Kuva-yı Milliye, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 24, C.VIII, 1992, s. 451.

¹⁷² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922*, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 139.

ordu birlikleri dışında, bir tür gerilla savaşı ile mücadele veren, sevk ve idareleri merkezi bir komutanlığa bağlı olmayan silahlı gruplardır. Geniş anlamda ise Kurtuluş Savaşının bütününe ifade etmektedir.”¹⁷³ Bu çalışmada, Kuva-yı Milliye bu iki anlamdan birincisi yani dar anlamıyla ele alınmaktadır. Kuva-yı Milliye’nin yaklaşık 3,5 yıl süren Kurtuluş Savaşının bir buçuk yıllık bölümünde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu da tarihsel olarak 1919 yılı ortalarından 1920 yılı sonlarına kadar olan süreyi içermektedir.

İşgallere karşı ilk direniş İzmir’in işgalinden önce Aralık 1918 gibi daha erken bir tarihte Dörtyol’un Fransızlar tarafından işgali sırasında gerçekleşmiştir. Ancak Kuva-yı Milliye ifadesi İzmir’in işgalinden sonra Batı Anadolu’da işgalin genişlemesi üzerine oluşan silahlı milis güçlerine verilmiştir. Daha sonra bu kavram Anadolu’daki bütün silahlı direniş güçlerini kapsar hale gelmiştir. Dolayısıyla bu da bize Kuva-yı Milliye’nin ilk çıkış yerinin Batı Anadolu olduğunu, İzmir’in işgalinden önce Anadolu’nun güneyinde oluşan direniş güçlerinin sonradan Kuva-yı Milliye olarak nitelendirildiğini göstermektedir.

B. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumunun Fikri Temelleri

Çalışmanın giriş bölümünde, Mondros Mütarekesi ile birlikte Anadolu’nun genel durumu incelenmiş, birinci bölümde ise Paris Barış Konferansı ve İzmir’in işgali ele alınmıştı. Bundan önceki iki bölümde Kuva-yı Milliye’yi hazırlayan ortam

¹⁷³ Yavuz Ercan, “*Kuva-yı Milliye’nin Yapısı ve Niteliği Üzerinde Bir Tahlil*”, **İkinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler**, Gnkur.Askerî Tarih Etüt Bşk.Yay., Ankara 1985, s. 231.

daha net olarak ortaya çıkmakta ise de Kuva-yı Milliye'yi ortaya çıkaran nedenlere kısaca göz atmakta yarar vardır.

I. Dünya Savaşında yenilmiş olan Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri tarafından Mondros Mütarekesi ile birlikte işgal ve taksime başlanması, Kuva-yı Milliye'yi doğuran sebeplerin başında gelmektedir. Diğer sebepler ise;

- Osmanlı Hükümetinin işgaller karşısında seyirci kalarak halka sükûnet tavsiye etmekten başka bir şey yapmaması ve milletin haklarını savunamaması,

- İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve işgalle birlikte Yunanlı ve Rumların (daha önceden burada yaşayanlar ve işgal kuvvetleri ile birlikte gelen Rumlar) Türklere karşı uyguladıkları işkence ve zulümler,

- Mütareke hükümlerine göre, ordunun terhis edilmesi ile birlikte elde kalan ordunun da ülkeyi savunmada yetersiz oluşu,

- Ermenilerin, Güney ve Güneydoğu Anadolu'yu işgal eden Fransızların desteğinde bu bölgelerde yaptıkları katliamlardır.

Kuva-yı Milliye'nin oluşumuna zemin hazırlayan bu koşullara ek olarak, dayandığı temel düşünce hiç kuşkusuz vatan savunmasını amaçlayan müdafaa-i hukuk düşüncesidir.

Nitekim Mustafa Kemal, Mayıs 1920 tarihinde meclis gizli oturumunda yaptığı konuşmasında,¹⁷⁴ bütün kuvvetin İstanbul'da var olan merkezi hükümete bağlı olduğunu ve bu merkezi hükümetin düşmanlar tarafından siyasi ve askeri çember içine alındığını ve bu çember içine sıkışmış vaziyette vatani savunacak milli güçlere emrederek milleti, devleti ve orduyu asli vazifesini yerine getiremez duruma düşürdüklerinden bahsederek, Kuva-yı Milliye'nin tanımını şöyle yapmıştır: “...İşte

¹⁷⁴ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985, s. 6.

*bunun içindir ki vatani müdafaa ve muhafazadan ibaret olan vazifei asliye, doğrudan doğruya milletin kendisine teveccüh etmiş bulunuyordu. Millet orduya; kendi içinden teslim efradını, düşman tecavüzüne maruz kalan mıntıkaların müdafaasına, düşman tasallutuna uğrayan kardeşlerinin hayatının muhafazasına memur etmeğe mecbur olmuştu. İşte buna kuvayı milliye diyoruz ve bütün kainat böyle diyor...”*Konuşmasının devamında, Kuva-yı Milliye ile Müdafaa-i Hukuk teşkilatı arasındaki bağı ve farkı şu sözlerle açıklamıştır: *“Aslında milletin vahdetini vücuda getiren ve İstanbul’un içinde bulunduğu şeraite rağmen, bu vahdeti dahile ve harice göstermeğe müteveccih bir maksat için yapılan teşkilat ise yalnız kuvayı milliye efradından, zikrettiğimiz müsellah efrattan ibaret değildi. Bilakis bütün memlekette ve memleketin en ücra köşelerinde bile vücuda gelmiş doğrudan doğruya kanuni ve medeni teşkilattır ki ona “Müdafaai Hukuk” teşkilatı diyoruz. Onda silah mevzu bahis değildir.”* Mustafa Kemal, bütün vilayet ve müstakil livalarda Heyet-i Merkeziyeler ve Heyet-i İdareler yoluyla teşkilatlanan Müdafaa-i Hukuk teşkilatının kuva-yı müsellehayı içine aldığını söyleyerek durumu şöyle özetlemektedir: *“...İstanbul’da bir hükümet vardı ve onun zahiren bir ordusu vardı, fakat bir şey yapmıyordu. Diğer taraftan millet var ve milletin tesanüt ve vahdetini temin eden bir şebeke var. Sonra yine bir kuvvet var ki bu teşkilata tabi ve bunun ismi de Kuvayı Milliye...”*

Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin çalışmaları ile ve cemiyetlerin bünyesinde teşkilatlanan Kuva-yı Milliye’nin fikri temeli de müdafaa-i hukuk, bir başka ifadeyle de milli müdafaa düşüncesine dayandığını söyleyebiliriz.

Bu kapsamda vatan savunmasını amaçlayan sivil temelli kuruluşlar olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin köklerini Balkan Savaşları sırasında (1913 yılında)

kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağlayan görüşler bulunmaktadır. Bu konuda, “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti” isimli eserin sahibi Nazım Hikmet Polat, bu cemiyet ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti arasındaki bağı şöyle ifade etmektedir:

*“1918’den itibaren kuva-yı milliyeyi teşekkül edip, Milli Mücadeleyi başarıya ulaştıran Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri, Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin ismen ufak bir değişikliğe uğramış şeklidir. Yani Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, değişik mahalli isimlerle Milli Mücadelenin de öncüsü olmuştur.”*¹⁷⁵

Tevfik Bıyıklıoğlu da bu konuda; “O vakit ehemmiyet ve manası pek de anlaşılmayan ve Rumeli’nin elden çıkması gibi bir milli felaket karşısında faaliyete geçen bu Müdafaa-i Milliye Cemiyetini, altı yıl sonra, I. Dünya Harbi neticesinde, bütün memleket ve millet varlığının tehlikeye düştüğü günlerde kurulan Vilayat-ı Şarkıye ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Kilikyalılar Cemiyeti, Trabzon Muhazafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve daha sonra Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğinde kurulan Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi vatani cemiyetlerin fikir ve isim itibariyle temeli ve öncüsü görmenin yerinde olacağını sanıyorum.”¹⁷⁶ demektedir. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin kurucusu Faik Kaltakkıran’ın Trakya Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin reislerinden olması¹⁷⁷ ve aynı şekilde 1918 sonlarında kurulan Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin en aktif üyelerinden

¹⁷⁵ Nâzım H. Polat, **Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 172.

¹⁷⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya’da Milli Mücadele**, C.I., TTK, Ankara 1987, s.66; Polat, N.H., **a.g.e.**, s. 133.

¹⁷⁷ Polat, **a.g.e.**, s. 132.

Süleyman Nazif'in teşvikleriyle kurulması¹⁷⁸ Bıyıklıoğlu'nun görüşlerini desteklemektedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi Balkan Savaşları sırasında 1 Şubat 1913 tarihinde kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kuruluşu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 31 Ocak 1913'de İstanbul gazeteleri vasıtasıyla, vatanın tehlikede olduğu ve bu musibet karşısında, particilik hissiyatından uzak,¹⁷⁹ herkesin elele vereceği milli bir teşkilat kurulacağını bildirerek belirlenmiş gündem maddelerini görüşmek üzere herkesi Dâr-ül Fünûn konferans salonuna davet eden beyanname¹⁸⁰ yayınlamasından sonraki gün yapılan toplantıda gerçekleşmiştir.

¹⁷⁸ Cevat Dursunoğlu, **Milli Mücadelede Erzurum**, Ankara 1946, s. 17.

¹⁷⁹ Nitekim bu husus, cemiyetin nizamnamesinin üçüncü maddesinde de “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti politika ve fırka hissiyatından tamamıyla âzâdedir.” şeklinde geçmektedir. Polat, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁸⁰ “İttihad ve Terakki Merkezi-i Umumisi'nden: Osmanlı Devleti üç aydan beri duçar olduğu ahvalin emsalini altı yüz senelik mühdet-i mevcudiyetinde asla müsadif olmamıştır. Bugün vatan tehlikede bulunuyor. Âbâ ve ecdadımızın miras-ı mukaddesini, yani dinimizi, vatanımızı, müdafaa etmek en mukaddes vazifemizdir. Bu vazifenin fârizası ifasında ihmal edersek, ahlaf ve tarihimizin lanet-i müebbedesine ihraz-ı istihkak etmiş oluruz. Vatanımız tehlikede!... Bu musibet-i müştereke önünde, her Osmanlıya terettüb eden vazife, şahsa ait her emel ve her hissi unutmak ve elbirliğiyle vatani kurtarmağa çalışmaktır. Bu ümniye-i mübeccelenin (yüce umudun) husulünü temin için bir “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti” teşkil olunarak her meslek ve fırka erbabından zevat-ı hamiyetsimata müracaat olundu. Edirne ve Adalar'daki hakimiyet-i Osmaniye fiilen ve tamamen muhafaza ile beraber, istiladide (istila görmüş) olan mahall-i sairedeki hukuk ve menafi'-i milliyemizi imkanın müsait olduğu derecede ve hatta en büyük fedakarlıklar ve havârik (harikalar) göstererek müdafaa etmek makarrât-ı kat'iyemizdendir (kat'i kararlarımızdandır.) Bil-umum Osmanlıların muavenetine arz-ı ihtiyaç ediyoruz. Vatani kurtarmak için uzanacak her ele sarılacağız, öpeceğiz ve vatani kurataracağız. Cenabı-ı Hak'tan tevfiğ ve nusret isteriz.” Polat, **a.g.e.**, s. 23-24.

Beyannamede ifade edildiği gibi vatan savunmasını amaçlayan¹⁸¹ cemiyet, yapılan toplantıda aldığı kararlarla kuruluşunu gerçekleştirmiş ve vakit kaybetmeden çalışmalarına başlamıştır. İlk olarak, İane Heyeti, Tenvir-i Efkar Heyeti (Heyet-i İrşadiye), Hastaneler Heyeti, Heyet-i Faale ve Gönüllü Alaylar Teşkili İçin Heyet olmak üzere beş ayrı heyet oluşturulmuştur.¹⁸² Cemiyet kurulur kurulmaz gönüllü kaydına başlamıştır. Hatta cemiyetin kuruluşundan iki gün sonraki gazetelerde “Aydın Vilayeti Milli Fedai Alayı” namıyla beş taburluk fedai toplanmasına başlandığı haberi verilmiştir. Cemiyetin İrşad Heyetleri de vaazlar vererek Gönüllü Heyetlerinin vazifesini kolaylaştırmış, din adamları da eli silah tutanları cepheye koşmak için teşvik etmek için çalışmışlardır.¹⁸³ Cemiyetin oluşturduğu gönüllü alayları ve din adamlarının çalışmaları ve Kuva-yı Milliye’de kurulan gönüllü alay teşkilatları ve görev alan din adamlarının halkın ulusal direnişe teşvik edilmesinde önemli roller üstlenmesi iki teşkilatın da çalışma yöntemlerindeki benzerlikleri göstermektedir.

1 Şubat 1913- 1 Nisan 1919 tarihleri arasında faaliyette olan cemiyet, Balkan Savaşlarının son safhasında ve I.Dünya Savaşında milli bir kuruluş sıfatıyla her türlü cephe gerisi gerisi faaliyette önemli rol oynamış, I.Dünya Savaşı sırasında orduya

¹⁸¹ Cemiyetin kuruluş amacı, Nizamnamesinin 1. maddesinde şöyle geçmektedir: “İşbu cemiyet memâlik-i mütemeddine-i sairedde olduğu gibi terbiye-i milliye ve sıhhat-i umumiyyeye ihtimam ile milletin seviye-i fikriye ve faaliyet-i hayatiyesini inkişâf ve takviye ettirecek ve bütün milleti hayat-ı mesâiye alıştırarak ve led-il hâce meydan-ı harbe koşabilecek kuvveti, idmanı, inşirahı verecek esbâb-ı terbiyeyi tehiye ve te’min etmek ve alam ve mesaib-i harbin teskinine muavenet ve milletin refah ve saadet-i haline âlâ-kadr-il imkan gayret eylemeğe mükelleftir.” Polat, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁸² Polat, **a.g.e.**, s. 26-28.

¹⁸³ A.g.e., s. 56, 57.

yardımcı bir kuruluş olmanın yanısıra ülkenin ilerlemesinde öncü rolü oynayan kültürel dernek olarak şekillendirilmek istenmiştir.¹⁸⁴

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kendisinden önce kurulan milli teşkilatlarla arasındaki bağ, cemiyetlerin kurucu ve üyelerinin faaliyetleri ve özellikle milli mücadeledeki etkinlikleri ile ilgilidir. Dolayısıyla, Nazım H. Polat'ın bahsettiği gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin ismen ufak bir değişikliğe uğramış şekli olduğu sözüne tam olarak katılmadığımızı belirterek, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin, Milli Müdafaa Cemiyeti düşüncesi (milli müdafaa) ve kaynağından (mensupları) yararlandığını ancak her iki cemiyetin de farklı dönemlerde oluştuğunu ve her iki dönemin de kendine özgü karakteristiklere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

C. Kuva-yı Milliye'nin Yapısı

Düzenli ordu birlikleri dışında, gerilla savaşı yapan, başlangıçta sevk ve idareleri merkezi bir komutanlığa bağlı olmayan bu milis kuvvetleri Enver Behnan

¹⁸⁴ Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin 6 yıl 2 aylık ömrü zarfında yaptığı faaliyetler kısaca şöyle özetlenebilir: 1) Harp müddetince orduya gönüllü asker toplamak ve yaklaşık 1.000.000 liralık (uçaktan, çoraba kadar) çeşitli askeri levazımat temini. 2) Kurduğu sepet fabrikasıyla cephedeki asker ailelerine iş ve maiyet temini. 3) Şehit çocukları tarafından işletilen bir sinema teşekkülü. 4) Yaralı asker, muhacir, harp mağduru ve yoksul vatandaşlar için pek çok yerde aşevi açmak. 5) Yaralı askerlerin ve kimsesizlerin tedavisi için hastaneler kurmak. 6) Renkli klişe basabilen bir matbaa tesisi. 7) Osmanlı hukukunu harice karşı korumak için Le Corrier de Turquie aslı bir süreli yayın neşretmek. 8) Tiyatro, kitap neşri, vaaz, konferans gibi kültürel çalışmalar. A.g.e., s. 171.

Şapolyo'nun da belirttiği gibi “*halk müdafaa teşkilatına dayanmaktadır.*”¹⁸⁵ Çünkü bu kuvvetler, genç, yaşlı, zengin, fakir, erkek- kadın-çocuk gibi ayrımlar yapılmadan topyekûn halkın verdiği mücadele gücünden doğmuşlardır.

Kuva-yı Milliye, Anadolu halkının kendi isteği ve özgür iradesi ile oluştuğundan değişik kişileri ve grupları bünyesinde barındırıyordu. Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanmasında önemli roller üstlenen grupları subaylar, bürokratlar, efeler ve zeybekleri, eşraf, din adamları ve köylüler olarak sınıflandırabiliriz.

Kuva-yı Milliye'nin gerilla harbi yapan birlikler olması sebebiyle, sevk ve idaresinin de savaşmayı bilen ve silah tutan kişiler tarafından yapılması doğaldır. Dolayısıyla, en küçük rütbeden en büyüğüne kadar her rütbede subay, kendiliğinden veya üst makamlarından aldıkları emirler çerçevesinde Kuva-yı Milliye'de görev almışlardır. Bunlar arasında muvazzaf, emekli, müstafi subaylar ile yedek subaylar da yer alıyordu. Milis kuvvetlerine doğrudan doğruya kumanda eden subaylardan başka büyük Kuva-yı Milliye teşekküllerinin asker olmayan kumandanlarının yanında müşavir ve kurmay olarak çalışan subaylar da bulunuyordu.¹⁸⁶ Bürokratlar ise özellikle teşkilatlanmada önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu subay ve bürokratlar zaman zaman takma isim kullanarak önemli görevler üstlenmişlerdir.

Efe'nin bir tanımını yapacak olursak, efe; Anadolu'nun en fazla gelişmiş, tarımın en fazla ticaretleşmiş, dolayısıyla toplumsal katmanlar arasında eşitsizliğin en fazla belirginleşmiş olduğu bölgelerden olan Ege'de var olan çeteciye verilen addır.¹⁸⁷ Sözlük anlamı olarak, *yiğit, özellikle Batı Anadolu köy yiğidi, zeybek*

¹⁸⁵ Enver Behnan Şapolyo, **Kuva-yı Milliye Tarihi: Gerilla**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957, s. 7.

¹⁸⁶ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C.1. Kastaş Yay., İstanbul 2004, s. 126.

¹⁸⁷ Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara 1981, s. 84.

anlamına gelmektedir.¹⁸⁸ Efe ve zeybekler, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye oluşumunda karşımıza çıkmaktadır.

Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi* isimli eserinde, “efe”yi “sosyal haydut” olarak nitelendirmektedir. Efe’yi neden bu şekilde tanımladığını şöyle açıklar:¹⁸⁹ “*Sosyal hayduttan kasıt, yasadışı yollara itilişinde sosyal etkenlerin bireysel etkenlerden daha ağır basmasıdır. Öte yandan yasadışılığını içinde yaşadığı sosyal ortam benimsemekte, “yasadışı” ilan edilen eylemini desteklemektedir. Bu nitelikler sosyal haydutu bireysel hayduttan ya da bireysel amaçlarla yasadışı eylemler yapan şakilerden ayırmaktadır... Sosyal haydutluk olgusu, toprakların ve maddi olanakların görece dengeli dağıldığı yörelerde görülmez. Buralarda varsa bireysel yasadışılık söz konusudur.*”

Ergil, efenin nasıl oluştuğunu da şu şekilde anlatmaktadır: “*Ege yöresinde “efe” adını alan sosyal haydut dağa çıktığında derhal var olan bir yasadışı çeteye girer. Girmek zorundadır da, çünkü çeteler köylerin sınırlı kaynaklarını tüketerek yaşadıkları için yasağı çiğnemiş olan bir şey tek başına ne hükümetin ya da ağanın, ne de yarışan ve çekişen çetelerin denetimi alanı dışında yaşayabilir. Böylece çeteler, sürekli olarak yeni üyelerle beslenerek yaşar giderler. Çeteler dağılır, yeniden kurulur, isim ve kadro değiştirirler ama çetecilik ya da efelik sürer gider. Çünkü o sistemselyapısal bir olaydır. Çeteler çalışmadıkları için köyün ürettiğini köylü ile paylaşmak durumundadır. Köylünün çetelere ayıracağı pay daima sınırlıdır, bu sınır aşıldığı zaman çeteler ile köylü arasındaki ilişki sömürü ya da*

¹⁸⁸ TDK Büyük Türkçe Sözlük.

¹⁸⁹ Ergil, **a.g.e.**, s. 84-85.

*soygun ilişkisine dönüşür. İşte o zaman olgunun “sosyal” yanı kaybolur ve haydutluğu kalır.”*¹⁹⁰

Ege bölgesinde özellikle Aydın vilayeti ile Ödemiş yörelerinde yaygın olan *efe* ve *zeybekler*, *eşkıyalık*, *çetecilik* ya da Ergil’in de bahsettiği gibi sosyal haydutluk şeklinde ortaya çıkmıştı. Uzun savaşıardan sonra hükümet otoritesinin yok olması, kaynakların eşitsiz dağılımı, bozuk ekonomi, sosyal düzende bozulmalar, asayışsızlık, adaletsizlik, Osmanlı’ya karşı olan güvensizlik gibi nedenler bu kurumun doğmasına yol açmıştır. Kültür düzeyi düşük olan köylüler de hükümetten öç almak, Osmanlı emniyet ve asayiş güçlerini etkisiz hale getirmek için tek çözümün *efe* ve *zeybeklik* olduğuna inanarak bu grubun mensuplarına yardımcı olmuşlardır.¹⁹¹

I. Dünya Savaşından sonra *eşkıyalığı* bırakarak köylerine dönmeğe başlayan *efe* ve *zeybekler* savaştan sonra Batı Anadolu’da örgütlü ve silahlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdi. İzmir’in Yunan işgalinden sonra Yunan kuvvetlerinin Türklere saldırımaları üzerine vatanın savunmasız kaldığını görerek silahları ve adamlarıyla dağlardan inerek kendi istekleriyle Kuva-yı Milliye’ye katılmışlardır. Köylü halk da onları bir kahraman olarak gördüğü için onlara karşı büyük hayranlık duyuyordu. Bu düşünceyle halkın büyük kısmı gönüllü olarak *efe* ve *zeybeklerin* emirlerine girmişlerdir. Kimi zaman da Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanması için çalışan askerler, *efe* ve *zeybekleri*, onların bulundukları bölgedeki gücünden yararlanmak için ulusal direnişe katılmaya çağırmışlardır. Ali Orhan İlkurşun anılarında, *zeybekleri* Kuva-yı Milliye’ye çağırımlarının sebeplerini birkaç maddede

¹⁹⁰ Ergil, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁹¹ Aydınel, **a.g.e.**, s. 48.

özetlemiştir.¹⁹² Buna göre; birinci sebep, silah yoksunluğudur. Zeybek gruplarının ellerindeki silahlarıyla gelerek zayıf kuvvetlerimize katılmaları o gün için büyük bir ihtiyaçtı. İkinci sebep, eşkıya zümrelerini eski hallerinde bırakmanın gerilerin emniyet ve asayiş bakımından doğru olmaması ve yeterli olmayan kuvvetlerin bir kısmını da onların tenkillerine ayırmanın da mantıklı olmamasıdır. Üçüncü sebep, dünyanın son sistem silahları ile donatılmış işgal kuvvetleri ile cephe muharebeleri vermeye kuvvetlerimiz yetmeyeceği için düşmanları ancak çete muharebeleri, gece baskınları ve pusular tertibi ile yıprandırabilme düşüncesidir. Zeybeklerin de bu konuda iyi silahşor olmaları da önemli bir faktördür. Dördüncü sebep de o güne kadar zeybeklerin etrafa saldıkları korkuyu ve heyecanı Rumlar vasıtasıyla Yunan askerlerine yönlendirmektir.

Başta da belirttiğimiz gibi Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin oluşumunda ve teşkilatlanmasında etkin olan kişi veya gruplar bölgelere göre farklılık göstermektedir. Anadolu’nun diğer bölgelerinde efe ve zeybeklerin bulunmaması diğer bölgelerde çete olmadığı anlamına gelmemektedir. Kuzey Batı Anadolu’da, Karadeniz’de farklı isimler altında çeteler mevcuttur. Örneğin, Rumeli ve Kocaeli taraflarında Kuva-yı Milliye reislerine *Kaptan* maiyetlerine de *Uşak*, Karadeniz Bölgesinde ise çete reislerine *Ağa* adı verilmekteydi.¹⁹³

Eşraf, “Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler” anlamında kullanılmaktadır. Kuva-yı Milliye’nin ve onunla birlikte gelişen Müdafaa-i Hukuk düşüncesi ve örgütlerinin oluşumunda eşraf ve din adamları önemli rol oynamışlardır. Kuva-yı Milliye bünyesinde büyük bir orana sahip olan bu kesim

¹⁹² TİTE Arşivi, K:113 G:18 B: 18-001, *Ali Orhan İlkurşun Anıları*, s. 39-42.

¹⁹³ Şapolyo, **a.g.e.**, s. 50.

Kuva-yı Milliye birliklerinin teşkilatlanması ve ihtiyaçlarının karşılanması konularında büyük katkı sağlamışlardır. Kuva-yı Milliye'nin ilk oluşmaya başladığı dönemlerde zaman zaman eşrafın milli kuvvetlere katılmakta tereddüt gösterdiği de görülmüştür. Böyle durumlarda Kuva-yı Milliye'nin komuta kademesinde bulunan kişiler, eşrafı ikna yoluyla direnişe çağırma yoluna gitmiştir. Gerekğinde baskı uyguladıkları da olmuştur. Eşraf, doğu ve güneydoğuda, batıdakinden farklı olarak, bölgenin sosyo-kültürel yapısına uygun şekilde, aşiret reisi, ağa, şeyh olarak kendini göstermiştir.

Anadolu'daki ulusal direnişin liderliğini köylüler yapmasa da esas yükünü onlar çekmişlerdir. Bunlardan askere alınma (mükellef) şeklinde veya gönüllü olarak yararlanılmıştır. Bu kitleyi Kuva-yı Milliye'nin içine çekmekte bazı sorunlar yaşanmış olsa da köylüler Kuva-yı Milliye'nin ve daha sonra kurulacak düzenli ordunun isimsiz kahramanları olmuşlardır.

Kuva-yı Milliye'nin oluşum ve teşkilatlanmasında önemli rol oynayan kesimleri dört ana başlık altında toplamamıza rağmen, daha önce de belirttiğimiz gibi Kuva-yı Milliye, halka dayanan bir güç olduğu için toplumun her kesiminden insanı içine alıyordu. Kuva-yı Milliye'nin bünyesini sınıflandırırken karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

- a) Halen görevde bulunan üst düzey komutanlar ve subaylar
- b) Emekli ve muvazzaf askerler
- c) Heyet-i Miliyeler tarafından askere alma yoluyla silah altına alınanlar
- d) Efe ve zeybekler
- e) Yaşadıkları yörenin işgale uğraması sebebiyle göç edenler
- f) Asker kaçakları

- g) Hapishaneden çıkarılan mahkûm ve zanlılar
- h) İşledikleri suçlardan dolayı devlet tarafından aranan kişiler
- i) Macera peşinde koşanlar

Kuva-yı Milliye'nin bünyesini inceledikten sonra, belli başlı özelliklerine değinmekte yarar vardır. Kuva-yı Milliye, düzenli bir ordu değildi. Dolayısıyla özellikle Batı Anadolu'daki ilk oluşumda tümen, alay, tabur, bölük teşkilatları bulunmuyor, bölgelere göre “çete” olarak kabul ediliyordu. Bu çetelerin bir *Umumi Kumandanı* ve *Cephe Kumandanları* bulunuyordu. Kuva-yı Milliye iki oymağa ayrılıyordu. Birincisine müfreze, diğerine de Posta deniliyordu. Mevcudu 50 kişilik olan müfrezelerin komutanlarına *Müfreze Kumandanı*, 15 kişiden oluşan komutanına *Postabaşı* adı veriliyordu. Bütün bu oymaklar *Umumi Kumandanın* emrinde idi. Müfrezelere dahil olan subaylara *Mülhak* deniyordu. Bunlar çetenin müşaviri oluyorlardı. Her çete birbirinden bağımsız olarak hareket ediyordu. Ancak son söz efeye aitti ve o ne derse olurdu. Kızanların iaşesini, silah ve cephanesini o karşılıyordu. Bütün çeteler birer *Akıncı müfrezesi* şeklinde dağdan dağa geçerler, gece gündüz akın ve baskınlar icra ederek, düşman kuvvetlerinin rahatını bozarlardı.¹⁹⁴

Kuva-yı Milliye çetelerinin kendilerince benimsedikleri belli kurallar vardı. İçki, ırz ve namusa tecavüz, vatana hıyanet (cezası idam), soygunculuk etmek yasaktı. Bu dört yasak bir yasa olarak kabul edilmişti. Müfrezelerin bütün parası *Yazıcı* adını verdikleri birinde bulunuyordu ve yazıcı daima efenin yanında yer alarak, mektupları, tamim ve emirleri yazardı. Bir de *iaşeciler* vardı. Bunlar da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden erzak ve cephane alıp efrada dağıtırlardı. Kuva-yı

¹⁹⁴ Şapolyo, **a.g.e.**, s. 50.

Milliyecilerde rütbe, nişan, takdirname yoktu, yalnız görev vardı. Köyleri basarak soygunculuk etmek şiddetle menedilmişti. Çapulcu topluluğunu vatan hizmetine almazlardı. Çeteciler arasında okuma yazma bilen çok azdı. Çoğunluğu köy delikanlılarıydı, aralarında okuma yazma bilen ancak yedek subaylardı. Bu müfrezelerde topçu, süvari, makineli tüfek subayları da ayrıca bulunuyordu.¹⁹⁵

Kuva-yı Milliye'nin mevcudunu kesin bir sayıyla belirtmek mümkün olmamaktadır. Herhangi bir dönemde şu kadar silahlı birlik vardı şeklinde bir nitelendirme yapmak da söz konusu değildir. Çünkü Kuva-yı Milliye teşkilatına dahil olmak “askerlik mükellefiyeti” gibi bir yükümlülüğe bağlı değildi. Teşkilata mensup herhangi bir kişinin müfrezesini bırakıp köyüne gitmesi orduda olduğu gibi firar kabul edilmiyordu. Özellikle savaşta bozguna uğrayan müfrezelerin mensupları kolayca dağılabiliyordu. Zaferle sonuçlanan muharebelerden sonra bile Kuva-yı Milliye müfrezelerinin dağıldığı ve mensuplarının köylerine çekildikleri görülmüştür. İşgal kuvvetleri harekâtının durakladığı dönemlerde bazı Kuva-yı Milliye müfrezelerinin mevcudu özellikle azaltılırdı.¹⁹⁶ Dolayısıyla bir gün için belirlenen sayı ertesi gün değişebildiği için mevcutları günü gününe tespit edilememiştir.

¹⁹⁵ Şapolyo, **a.g.e.**, s. 50-51.

¹⁹⁶ Müdafaa-i Hukuk ve Heyeti Milliye teşkilatları tarafından oluşturulan ve kısmen bir nevi mükellefiyetle takviye edilen müfrezelerde bu usul daha çok uygulanmıştır. Bu uygulamaya, milis kuvvetlerinin ikmal ve iâşe yükünü hafifletmek ve savaşçılara bıkkınlık vermemek, işinden gücünden geri kalan savaşçıları yenileri ile değiştirmek için başvurulurdu.

D. Kuva-yı Milliye'nin Mali Kaynakları

Kuva-yı Milliye teşkilatının kurulduğu ilk günlerde mali kaynağa gereksinim duyulmamıştı. Mütarekeden sonra terhis edilen ordunun elinde kalan silah ve cephanenin hepsi teslim edilmemişti. Bu silah ve cephane gönüllülere dağıtılmış ve Batı Anadolu'da ileri harekâta geçen Yunanlıların önüne çıkarılmıştı. Eşkıya çeteleri ve efeler de dağdan inerek Yunanlılara karşı silaha sarılmışlardı. Yunan işgalinin ilerlemesi, işgalin kalıcı olduğu düşüncesinin yerleşmesine neden olmuştu. Bu düşünce ile işgal kuvvetlerinin karşısına çıkan Kuva-yı Milliye birliklerinin sürekli görevlendirilmeleri gerekmiştir.

Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İhak ve Heyet-i Milliye gibi adlarla Anadolu'nun her yerinde kurulan bu halk kuruluşları ihtiyaçların artması üzerine daha sistemli ve örgütlü olarak Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturmaya başlamışlardır. Bu şekilde oluşturulan birliklerin mevcudu artmış, silah altına alınanların yiyecek, giyecek gibi her türlü iâşesi ile silah ve cephanesi sorun olmaya başlamıştı.

Kuva-yı Milliye teşkilatı gelişip büyüdükçe gereksinimlerini karşılamak için “Nakdi ve Ayni Teberru” (Para ve Mal Bağışı) adı altında halktan para ve mal toplanmaya başlanılmıştır.¹⁹⁷ Bu bağışlar, isminin tersine bir çeşit vergi yükümlülüğüydü ve herkes istese de istemese de bağışı vermek zorunda kalıyordu. Bağışların miktarını ve cinsini; kimden ne zaman ve ne kadar bağış isteneceğini, Kuva-yı Milliye komutanı ile Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak kuruluşları belirliyordu. Önceleri ihtiyaçlar doğrultusunda alınan bu bağışlar konusunda

¹⁹⁷ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990, s. 184.

belirlenen herhangi bir kural veya yazılı bir talimatname yoktu. Dolayısıyla, kimden ne zaman ne kadar bağış isteneceği, verilmediği takdirde zorla almak, ilgili kuruluşların ve Kuva-yı Milliye komutanının anlayış ve takdirine kalıyordu. İşte bu durum bazı aksaklıkların çıkmasına neden oluyordu. Kuva-yı Milliye komutanı, bazılarında ikinci kez bağış alınırken bazılarında iltimas geçerek hiç vergi almıyordu. Bunun yanında özellikle bazı Kuva-yı Milliye komutanlarının geleceği düşünülerek mali kaynak kazanmak için halkı zorlamaları halk üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Bir anlamda bu komutanlar “... ulusal amaçlar uğruna halkı soyar duruma düşmüşlerdir.”¹⁹⁸

“Nakdi ve Ayni Teberru” ödeme gücüne sahip zenginler ulusal direnişi destekleme konusunda adeta bağışta bulunma yarışına girmişlerdi. Çiftlik sahipleri, soylu aileler ve eşraf arasında servetine uygun para ve mal bağışında bulunmamanın vatana ihanet sayılacağı görüşü hâkim olmuştur. Bu durum ülke savunmasında zenginlerimizin bağış yarışında bulunmalarının başlıca nedeni olmuştur. Bazı zenginler verdikleri bağışların yanı sıra kendi servetlerine göre birkaç gönüllüyü silahlandırıp atlarını da sağlayarak Kuva-yı Milliye birliklerine katmışlardır. Ayrıca, gönüllülerin bakımlarını da üzerlerine alarak her türlü giderlerini karşılamışlardır. Birçok çiftlik sahibi de birlikleri uzun süre çiftliklerinde barındırıp beslemişlerdir.¹⁹⁹ Antep’te...birliğe giren her savaşçının bir silah bulmakla yükümlü tutulması da ilgi çekici bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁸ Oğuz Aytepe, *Milli Mücadele Başında Örgütlenme ve Direnişin Mali Kaynakları*, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Mayıs, 2005. s. 2.

¹⁹⁹ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s. 187-188.

²⁰⁰ Aytepe, **a.g.m.**, s. 1.

Ayrıca bu dönemde halktan alınan salma vergilerin yanında Düyun-u Umumiye İdarelerinden, mal sandıklarından ve bankalardan zorla alınan paralarla da giderler karşılanmaya çalışılmıştır.²⁰¹ Aynı zamanda bu dönemde halktan alınan salma vergilerin yanında Düyun-u Umumiye İdarelerinden, mal sandıklarından ve bankalardan zorla alınan paralarla da giderler karşılanmaya çalışılmıştır.²⁰²

Her Kuva-yı Milliye birliğinin ne kadar harcama yapacağı, gelir sağlanmasında olduğu gibi birlik komutanlarının, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak kuruluşlarının takdirlerine bağlıydı. Birliklerin bir bütçesi, bir harcama düzeni bulunmuyordu. Elde olan para ihtiyaçlar için harcanıyor, para bitince yeniden “Nakdi Teberru” için halka başvuruluyor veya ihtiyaç duyulan mal ve maddeler “Ayni Teberru” olarak isteniyordu.²⁰³ Harcamalardaki bu belirsizlik aksaklıklara neden olmuştu. Birliklerde gönüllü başına günde ne kadar para harcanacağı hesaplanmamıştır. Birliklerin günlük beslenmeleri için gereken gıda maddeleri önceden belirlenmemiştir. Böyle bir durumda süvarilerin atlarına ve yük beygirlerine verilecek yem miktarları gibi konuların önceden tespit edilmesi beklenemez. Bütün bu gibi harcamalar birlik komutanının takdirine bırakılmıştı. Daha doğrusu savaşçılar ne bulurlarsa onunla beslenmiş, atlar bulunan yemlerle doyurulmuş veya cepheye yakın otlaklarda otlatılmıştır. Bu durum, birlikler arasında farklılıklar doğmasına neden olmuş, dolayısıyla iâşe konusunda bir düzen sağlanamamıştır.

²⁰¹ Saim Türkman, *Kuva-yı Milliye'nin İaşe İkmali ve Heyeti-i Temsiliye'nin Kaynakları*, **A.Ü. TİTE Dergisi, Atatürk Yolu**, Kasım 1918, Yıl: 11, C.6, Sayı: 22, s. 202; Zekeriya Türkmen, *“Mütareke Döneminde Milli Mücadeleye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması*, **Askeri Tarih Bülteni**, 4/21, Genelkurmay ATASE Yayınları, s. 26.

²⁰² Türkman, **a.g.m.**, s. 202-203.

²⁰³ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s. 188.

Kuva-yı Milliye birliklerinin silah ihtiyacının karşılanması önceleri sorun oluşturmamıştır. Efe ve zeybeklerin milli kuvvetlere kendi silahları ile katılmaları, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak kuruluşları tarafından silah altına alınanlar ve gönüllülerin askeri silah depolarından sağlanan silah ve cephane ile donatılmalarından dolayı bu konularda paraya gereksinim duyulmamıştır. Ancak, milli kuvvetlerin sayısı günden güne arttıkça silah bulmak bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Buna çözüm olarak da elde bulunan silah sayısı kadar savaşçının silah altına alınmasıyla yetinilmiştir. Silahların bakım ve tamiri için köy ve kasabalardaki silah altına alınan tamirci ve ustalardan yararlanılmıştır.²⁰⁴

Kuva-yı Milliye'nin ilk zamanlarında savaşçıların giyimleri herhangi bir problem yaratmamıştır. Çünkü efe ve kızanlar üzerlerindeki giysilerle Kuva-yı Milliye'nin emrine girmişler, Müdafaa-i Hukuk kuruluşları tarafından silah altına alınanlar ise günlük giysileri ile gelmişlerdir. Birliklerin düzenli ordu gibi askeri üniformaları olmadığı için giysilerde de birlik ve düzen söz konusu değildir. Ancak aynı bölgenin Kuva-yı Milliye birlikleri bulundukları yerin geleneksel giysilerini giydikleri için renk çeşitliliği hariç, birliklerin giysilerinde kendi içinde bir düzen mevcuttur. Örneğin, Batı Anadolu'da özellikle efelikten gelme savaşçıların giysileri şöyledir: Kırmızı fes, fes üzerinde değişik renklerden oyali çember, kollu cepken, mintan, kuşak, kuşak üzerinde deri silahlık, dimidon denilen geniş ağı kısa pantolon, uzun yün çorap, çizme veya yemeni... Karadeniz Bölgesinin Kuva-yı Milliye birlikleri o bölgenin geleneksel koyu renk giysilerini giyiyorlardı. Subaylıktan gelme

²⁰⁴ Kuva-yı Milliye'nin top kaması bile dökebilmesi güçlüklerle rağmen yeterli bir teknik kadronun kurulabildiğini göstermektedir. Şapolyo, **a.g.e.**, s. 89.

Sarı Efe Edip (Jandarma Yüzbaşı) birliğindeki savaşçılara tek tip giysi giydirmiş, böylece düzenli ordu birliklerine benzemişlerdir. Bu bir istisna oluşturabilir.²⁰⁵

Kuva-yı Milliye birlikleri sürekli hareket halinde oldukları için sabit bir barınma yerleri ve bir kışlaları yoktu. Düşmanla çatışmada olmadıkları zaman cephenin yakınlarındaki köy, kasaba ve çiftliklerde konaklamışlardır. Bu nedenle, birliklerin barınma, yeme, içme gibi ihtiyaçlarını konakladıkları yerin halkı karşılıyordu. Genellikle komutanların büyük çoğunluğu konaklamalarında halka yük olmamak için aldıkları her şeyin parasını ödemiştir. Paraları yetmedikleri zaman aldıkları malın değerini belirten imzalı pusula vermişler ve bu pusulaların tutarı sonra Müdafaa-i Hukuk kuruluşları tarafından ödenmiştir. Tabi bunun tersi durumlar da söz konusu olmuş, halka fazlasıyla yük olan insafsız komutanlar da olmuştur. Burada esas sorun, Yunanlıların işgal ettikleri yerlerin halkını, Kuva-yı Milliye birliklerini barındırmalarından dolayı suçlaması ve cezalandırması olmuştur. Bundan dolayı, Kuva-yı Milliye birliklerini barındıran köy ve kasabaları Yunan işgaline uğrama korkusu tedirgin etmiştir.²⁰⁶ Kuva-yı Milliye'nin bahsedilen bu sorunları hiçbir zaman büyük olumsuzluklar yaratacak düzeyde olmamıştır. Bütün aksayan yönlerine rağmen Kuva-yı Milliye görevini yerine getirmiş, hatta o günün koşulları ve kısıtlı imkânları içerisinde yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışmıştır.

Özetle, Kuva-yı Milliye'nin mali kaynakları arasında özellikle ilk oluşmaya başladığı dönemde yerel eşrafın yaptığı mal ve para yardımları ile halkın yaptığı bağışlar büyük yer tutar. Bunların yanında düşmana karşı yapılan saldırılarda elde edilen silah ve ganimetler, askere gitmek istemeyenlerden Heyet-i Milliyeler

²⁰⁵Müderrişoğlu, **a.g.e.**, s. 189.

²⁰⁶**A.g.e.**, s. 190.

tarafından alınan “Bedel-i Nakdiler”, hükümetin “aşar”, “oktruva resmi” gibi isimler altında topladığı vergiler ile Kuva-yı Milliye’nin konuşlandığı yerlerde devlete ait mallara el konularak veya o yerin yöneticisinden izin alınarak Kuva-yı Milliye’ye tahsis edilen mallar, Kuva-yı Milliyeci efe ve çetelerin halktan zorla topladıkları mal ve paraları da belirtebiliriz.

I. Kongre Kararlarına Göre Kuva-yı Milliye’nin Mali Finansmanı

Batı Anadolu’da Yunanlıların gittikçe ilerleyen işgal harekâtına karşı direnişin sürekliliğini sağlamak ve savaşçı sayısı gittikçe artan Kuva-yı Milliye’nin idari ve mali işlerini düzenlemek amacıyla halk temsilcilerinden oluşan kongreler toplanmıştır.²⁰⁷ Bu amaçla, Yunan işgalinin genişlemesinden sonra toplanan ilk kongre 28 Haziran-12 Temmuz 1919 günlerindeki Birinci Balıkesir Kongresi’dir. Bu kongre, daha sonra toplanacak kongreler için *ön hazırlık niteliğindeydi*.²⁰⁸ Bülent Tanör’ün de belirttiği gibi bu kongre kapsadığı alan itibariyle yerel bir kongreydi.²⁰⁹ İzmir’in işgalinden önce 17-19 Mart 1919 tarihinde toplanan İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi’ni de belirtmek gerekir. Çünkü Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir’den temsilcilerin katıldığı kongre Batı Anadolu’da düzenlenen ilk kongre olma özelliğini taşır. Bu kongrede işgale karşı silahlı direniş kararı alınmış, silahlı

²⁰⁷ Konuyla ilgili detaylı olarak Ahmet Emin Yaman, “*Anadolu’daki Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Mali Finansmanı İle İlgili Hükümler*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 1, Mayıs 1988, 83-96.

²⁰⁸ Yaman, (1988) **a.g.m.**, s. 89.

²⁰⁹ Bülent Tanör, **Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları 1918-1920**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yay., İstanbul 1998, s. 29.

güçlerin gelirleri üyelerin verecekleri aidat ve bağışlarla sınırlandırılmıştır. Birinci Balıkesir Kongresi'ni Batı Anadolu'da İkinci Balıkesir, Nazilli, Alaşehir Kongreleri izlemiştir.

Kuva-yı Milliye'nin mali finansmanı ile ilgili önemli düzenlemeler getirilen ilk kongre İkinci Balıkesir Kongresi'dir. (26-30 Temmuz 1919) “Hareket-i Milliye Kongresi” adıyla toplanan kongrede, çeteler ile çeşitli direniş güçleri birleştirilmek istenmiştir. Kongrede, silahlı direniş güçlerinin giderlerinin daha sonra genel giderden düşülmek üzere ilçe ve bucaklara ait olması ilkesi benimsenmiştir. Merkez ve ilçelerin genel giderlere katılma oranlarına göre sağlamaları gereken paranın “Ayni ve Nakdi Teberru” adıyla halktan toplanması, oluşturulan heyetlerin kimden ne kadar para isteneceğini saptaması ve toplanan bağışlarla yerel kuvvetlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına karar verilmiştir. Cephelerdeki savaşçıların yiyecek ve giyeceklerinin sağlanması, tedavi ve ikmali hizmetleri cephe karargâhları tarafından karşılanacaktır. Genel giderlerin her yerin büyüklüğü ve zenginliği oranında bölünmesi esası getirilmiştir. Bununla vergilendirmede adalet sağlanmasına çalışılmıştır. Kongre günün koşullarına göre, harcamaların miktarını kesinlikle tespit etmekten kaçınmış ve mahalli kurulların takdirine bırakmıştır. Kongre, aldığı kararlar açısından bakıldığında ulusal direnişi amaçlamasına karşın Batı Anadolu'nun kuzeyini kapsadığından *yörese*²¹⁰ bir kongre özelliği taşıyordu.

Batı Anadolu'nun güneyindeki örgütlenmeyi temsilen toplanan Birinci Nazilli Kongresi (6-9 Ağustos 1919), aldığı kararlar bakımından İkinci Balıkesir Kongresi'ne benzemektedir. Ondan farklı olarak, cephelere gönderilecek askerin tespit edilmesi, silahlandırılması, iaşesinin temini ve cephe gerisindeki düzenin ve iç

²¹⁰ Tanör, **a.g.e.**, s. 30.

güvenliğin sağlanması görevi, oluşturulan “Heyet-i Milliye”lere verilmiştir. Cepheye “celb ve sevk” edilecek askerin miktarının belirlenmesi görevi de karargâh komutanlarına bırakılmıştır. Kongre kararlarına göre, İkinci Balıkesir Kongresi kararlarında olduğu gibi Kuva-yı Milliye’nin birlikleri ve cephe gerisi için yapılacak giderlerin halkın para ve mal şeklindeki bağışları (Ayni ve Nakdi Teberru) ile karşılanmasını öngörmektedir. Bu kongre ile Aydın, Muğla, Denizli Burdur, Isparta ve Antalya’da oluşan Kuva-yı Milliye teşkilatlarının merkezi Nazilli olmuştur. Kongre aldığı kararlarla Kuva-yı Milliye’nin idari ve mali düzenini kurmaya çalışmıştır. Mali konularda aldığı kararlarla uygulamak istediği vergilendirme tekniği o günün koşulları için ileri görüşlülüğün bir göstergesidir.

Nazilli Kongresi’nden sonra Batı Anadolu’nun en geniş kapsamlı kongresi olan Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919) toplanmıştır. Kongrede Kuva-yı Milliye’nin idari ve mali ve teşkilatlanması ile ilgili kararlar alınmıştır. II. Balıkesir Kongresi, aldığı kararlar itibariyle yalnız Balıkesir ve çevresini içine aldığı için sınırlı kalmıştır. Bu bakımdan Alaşehir Kongresi, Kuva-yı Milliye teşkilatlanmasının Bandırma’dan Denizli’ye kadar Yunanlılarla cephe teması olan bütün bir bölgeyi içine almasını amaçlamıştır. Bu sebeple hazırladığı “Harekât-ı Milliye Talimatnamesi” ile Salihli, Kula, Eşme, Demirci, Uşak, Ödemiş ilçeleri birer mıntıka kabul edilmiştir. İmkân kısıtlılığı nedeni ile İkinci Balıkesir Kongresi’nde alınan kararların hepsini uygulama olanağı bulunamadığından bu kongrede, İkinci Balıkesir Kongresi’nde edinilen tecrübe ile uygulamada ortaya çıkan eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Kongrenin aldığı mali kararlarında Balıkesir Kongresi kararlarını aynen benimsediği görülmektedir. Kongre, Kuva-yı Milliye birliklerinin iaşesinin temini ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması ve cephe gerisi hizmetlerinin yürütülmesi konularında o

gün için ileri düzeyde sayılabilecek düzenlemeler getirmiştir. Kongre tarafından hazırlanarak yürürlüğe konulan “Kuva-yı Milliye Menzil Müfettişliği Vezâifi Hakkında Talimat” ile menzil müfettişlikleri kurulmasına karar verilmiştir. Böylece cephedeki Kuva-yı Milliye birliklerinin iâşe ve ikmali ile cephe gerisi hizmetlerinin yürütülmesi menzil müfettişliklerinin sorumluluğuna bırakılmış oluyordu.

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Balıkesir Kongreleri ile İkinci Nazilli Kongresi diğer bölümlerde daha detaylı olarak ele alındığı için burada ayrıca değinilmeyecektir. Çünkü Kuva-yı Milliye’nin mali ve idari konularında temel düzenlemeleri bahsettiğimiz bu üç kongrede yapılmıştır. Daha sonra yapılan kongrelerde daha çok idari teşkilatlanma konusunda bu temelin üstüne eklenen kararlar alınmıştır.

Batı Anadolu Kongrelerinin aldığı kararlar tam anlamıyla uygulanamamıştır. Eşkıya ve çetelerden oluşan Kuva-yı Milliye birliklerinin kendilerini kongrenin aldığı kararlara bağlı saymamaları dolayısıyla, bu kesime düzen getirilememiştir. Ancak kongre kararları ile kurulan Kuva-yı Milliye birlikleri belli bir düzenlemeye tabi tutulmuş ve bunda da başarı sağlanmıştır. Kongreler ile Kuva-yı Milliye için Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir olarak üç merkez belirlenmiş, Kuva-yı Milliye’nin Batı Anadolu’daki idari ve mali örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir. Teşkilatlanmaya yönelik alınan idari kararlar ile gelir ve giderlerde dengeyi sağlayarak, mali yükü hafifletmiştir.

Batı Anadolu Kongreleri dışında diğer bölgelerde toplanan kongrelerin Kuva-yı Milliye’nin mali finansmanı ile ilgili kararlarına kısaca değinmekte yarar vardır.

23 Şubat 1919’da toplanan Birinci Trabzon Kongresi’nde, Trabzon, Rize, Gümüşhane, Giresun, Ordu il ve ilçe merkezlerinde Muhafaza-i Hukuk-u Milliye

şubelerinin açılmasına karar verilmiştir. Silahlı direniş birlikleri oluşturulması ile ilgili bir karar alınmamış, çalışmalar daha çok propagandaya dayandırılmıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin 22-28 Mayıs 1919 tarihlerinde Trabzon'da toplanan Vilayet Kongresi'nde silahlı direniş ve örgütlenme kararı alınmıştır.

Doğudaki örgütlenmeyi oluşturan 17 Haziran 1919'da toplanan Erzurum Vilayet Kongresi'dir. Kongrede, özellikle Ermeni saldırısına ölümü bile göze alarak karşı koymak ve Osmanlı camiasından ayrılmamak için her türlü fedakârlığın göze alındığı ısrarla savunulmuştur. Bu amaca ulaşabilmek için en küçük yerleşim birimlerindeki halkın, özellikle köylünün silahlandırılması için “Bekçi Teşkilatı” adı altında gizli bir teşkilatlanmaya gidilmesine karar verilmiştir. Orduya güvenildiği de ayrıca vurgulanmıştır. Bunun için hazırlanan gizli talimatnameye göre:²¹¹ savunmada esas görev ordunun olmakla birlikte, her ihtimale karşı köy ve mahallelerin erkek nüfusu üçe ayrılacak; bunlardan 1184-1894 doğumlular “Seyyar Kuvvet”, 1869-1884 doğumlular “Sabit Kuvvet” olarak teşkilatlanacaklardır. Seyyar kuvvete ayrılmış olanlardan ailelerine bakacak kimsesi olmayanlar sabit kuvvet birliklerinde görev alacaklardır. 1894-1899 doğumlular orduda olduklarından bu teşkilata alınmayacaklardır. Bu teşkilat için her mahalle veya köy bir seyyar cemiyet kuracak, her cemiyet dört oymak, her oymak dört oba ve her oba on kişiden oluşacak, her birinin kendi içinden seçeceği bir başı ve bunun da bir yardımcısı olacaktır. Seyyar ve sabit kuvvet erlerinden durumu iyi olanlar silahlarını kendileri sağlayacak, yoksulları cemiyet donatacak, silahların bakımı ve korunmasından her fert kendisi sorumlu tutulacaktır. Bu teşkilatlar idare heyetlerince denetim altında

²¹¹ Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 67-69, 53; Yaman (1988) **a.g.m.**, s. 86.

bulundurulacak, işgallerin etkisi ile ekonomik bunalıma düşen halkın karşılıklı yardımlaşmasını sağlamak üzere kooperatifler kurulacaktır. Oluşturulan bu kuvvetler gerektiğinde cepheye sevk edilebilecek durumda kendi mahallerinde bulundurulacaklarından günlük işleri ile de ilgilenebilecekler, böylece direnişe yeni ve önemli bir mali yük getirilmemiş olunacaktır. Seyyar cemiyetler daha sonra varlıklarını ve çalışmalarını Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı olarak sürdürmüşlerdir.

Güney ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin mali kaynakları için farklı yöntemler uygulanmıştır. Çünkü güney ve güneydoğuda, batıdakinin tersine Kuva-yı Milliye birlikleri düşman işgal alanı içinde kurulduğundan gizliliğe önem verilmiştir. Dolayısıyla mali kaynakların finansmanı da gizlilik içinde yürütülmüştür. Bu bakımdan Batı Anadolu'daki kongreler gibi örgütlenme veya toplantılar gerçekleştirilmemiştir.²¹² Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin "Ayni ve Nakdi Teberru" toplaması da aynı şekilde gizlilik içinde yürütülmüştür.²¹³

²¹² Tanör, Pozantı Kongresi hariç tutulduğunda güneyde ve güneydoğuda kongreler yoluyla örgütlenmenin olmayışını başka etmenlere dayandırmaktadır. Bunlar; Kilikya'nın işgalinin erken ve aniden olması (Kilikya'da), bölgede feodal yapının aşiretler dolayısıyla egemen olması, nüfusun etnik bakımdan çeşitliliği, Türk ulusçuluğu için objektif zeminin elverişsizliği, Erzurum Kongresi'ne katılma ve Sivas Kongresi ile oluşan ulusal önderliğe (Heyet-i Temsiliye) bağlanmaktır. Bu hususlar önemli bir faktör olarak görülebilir, ancak Tanör, faaliyetlerin gizlilik içinde yürütülmesine değinmemiştir. Tanör, **a.g.e.**, s. 24

²¹³ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s. 238

III. BÖLÜM

ANADOLU'DA KUVAYI MİLLİYENİN OLUŞUMU

A. Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

I. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ve İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerin Paris Barış Konferansı'nda yabancı devletlerin denetimine - özellikle de İzmir'in Yunanlılara verileceğine ilişkin çıkan söylentiler üzerine, yurttta aydınlar arasında Müdafaa-i Hukuk fikri oluşmaya başlamıştır. Bunda amaç, işgali protesto etmek, silahlı direnişte bulunmak gibi her türlü yöntemi kullanarak Türk ulusunun geleceğini kurtarmaktı.

Bu amaçla, kurulan derneklerden biri İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetidir. Mondros Mütarekesi sonrasında 6 Kasım 1918'de İzmirli aydınlar tarafından önce gayri resmi olarak kurulmuştur. Cemiyet'in tüzüğünde kuruluş tarihi belirtilmediği için bu konuda farklı bilgiler verilmektedir.²¹⁴ Bu bilgiler

²¹⁴Cemiyetin kuruluş tarihi konusunda farklı ifadeler mevcuttur. Nail Moralı, cemiyetin, mütareke akdinin yedinci günü gayri resmi olarak kurulduğunu belirtmektedir. Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Olayları**, TTK Yay., Ankara 2009, s. 6; Nurdoğan Taçalan da aynı şekilde, 6 Kasım'da İngiliz monitörünün İzmir limanına gelişi sırasında Rumların yaptığı taşkınlıklar üzerine yapılan toplantıda cemiyetin kuruluşuna gayri resmi olarak karar verildiğini belirtmektedir. Ayrıca, kuruluş tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte tüzük ve dilekçenin 1 Ocak 1918'de vilayete verildiğinden bahsetmektedir. Taçalan, **a.g.e.**, s. 160, 165; Engin Berber de cemiyetin 6 Kasım 1918'de gayri resmi

doğrultusunda, Cemiyet'in resmi olarak kuruluş tarihini, tüzük ve dilekçenin Vali Tahsin Bey zamanında (9 Kasım - 2 Aralık) Valiliğe sunulduğu 1 Aralık 1918 olarak kabul etmek daha uygun olacaktır.

Cemiyetin kurucuları, Moralızade Halit ve Nail kardeşler, Menemenlizade Muvaffak Emekli Binbaşı Hüseyin Lütfi, İtibar-ı Milli Bankası ikinci Müdürü Naci, Emekli asker Abdurrahman Sami Bey'lerdir. Daha sonra derneğe Maliye eski müfettişlerinden Arif, Dr. Hacı Hasanzade Ethem, Emekli Büyükelçi Hasan Vafı, Haşim Enveri, Nazmi, Tokadizade Şekip, Salepçizade Mithat, İsmail Sıtkı (Adliye Eski Nazırı), Emlakçı Şerif, Paşazade Remzi Beyler katılmışlardır.²¹⁵

Cemiyet, Wilson Prensiplerini çalışmalarına meşru dayanak noktası olarak seçmiştir. Bilindiği üzere, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, I. Dünya Savaşından sonra savaşa son verecek barışın temelleri olarak 8 Ocak 1918'de 14 maddelik ilkelerini tüm dünyaya ilan etmişti. Bu ilkelerin doğrudan Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren 12. maddesine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, Türk olmayan uluslara muhtar gelişme imkânları verilecekti. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün ulusların gemilerine açık olacak ve bu uluslararası garanti altına alınacaktı.²¹⁶

olarak kurulduğu, daha sonra Teceddüt Partisi İzmir şubesinden destek alarak, 9 Kasım - 2 Aralık tarihleri arasında İzmir Valiliği görevinde bulunan Tahsin (Özer) Bey'in valiliği sırasında cemiyetin resmiyet kazanması için vilayete dilekçe verildiği bilgisini vermektedir. Berber, **a.g.e.**, s. 135, 137-138. Tarık Zafer Tunaya ise, G. Jaeschke'den aktardığı şekliyle, cemiyetin 14 Aralık 1918'de kurulduğunu belirtmektedir. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul 1952, s. 481; Zeki Sarıhan da cemiyetin kuruluş tarihini 1 Aralık 1918 olarak vermektedir. Sarıhan, **a.g.e.**, s. 48.

²¹⁵ Moralı, **a.g.e.**, s. 6.

²¹⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 138-139.

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi imzalandıktan bir hafta sonra 6 Kasım 1918’de Binbaşı Allan Dickson kumandasındaki İngiliz Monitörü İzmir’de “Sporting Klüp” açıklarına demirlemişti.²¹⁷ İngiliz gemisinin gelişi üzerine, Rumlar coşkun gösterilerde bulundular. İzmir Vali Vekili Nurettin Paşa’yı ziyaret etmek için karaya çıkan komutan Dickson, Ortodoks papazlar tarafından karşılanmıştı. Kordon’da Rum topluluğu İtalyan ve Türk mahallelerinde tedhiş havası estirmişlerdi. Bir grup Rum da Ayafotini kilisesine giderek Yunan bayrağı çekmişler ve Türklerle ölümüne kadar mücadele edeceklerine yemin etmişlerdi.²¹⁸ 7 Kasım’da bir grup Rum da Milaslı Cemil ve Naim Beylerin işlettiği “Splandit Palas”ı basarak, balkondaki Türk bayrağını yere indirip yerine, Yunan bandırası çekmişti. Bu sırada orada bulunan Vali Vekili Nurettin Paşa ve İngiliz Komutan Dickson bu durum karşısında seyirci kalmışlardı.²¹⁹ Ayrıca Yunanlılar, İzmir Rum Hastanesine Yunan Kızılhaçı takmışlardı.²²⁰ 6-7 Kasım 1918’de bu yaşananlar 15 Mayıs’ta İzmir’in işgali sırasında yaşanacakların bir nevi habercisi sayılabilirdi.

İşte İzmir’deki bu ortamda kurulmasına karar verilen İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, resmi olarak faaliyete geçmek için gerekli yasal yükümlükleri yerine getirmek üzere çalışmalarda bulunmuştur. Bu amaçla, Moralızade Halit ve Nail Bey’lerin Aya Yorgi caddesinde bulunan ticarethanesinde yapılan toplantıda cemiyetin tüzüğü oluşturulmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları ile İngiliz ve Fransızların kuşkularını önlemek için toplantıya çağrılan

²¹⁷ Taçalan, **a.g.e.**, s. 160.

²¹⁸ Tekeli-İlkin; **a.g.e.**, s. 58.

²¹⁹ Bayar, **a.g.e.**, C. 5, s. 1602.

²²⁰ Mustafa Albayrak, **Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998, s. 42.

Tokadizade Şekip (Şair) ve Salepçizade Hacı Mithat (Tüccar) Bey’ler toplantıda alınan kararlarda etkili olmuşlardır. Cemiyetin adı “*Müdafaa-i Hukuk*” olarak belirlenmesine rağmen “fazla iddialı” olduğu gerekçesiyle bu kişilerin ısrarı üzerine “*Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye*” şeklinde değiştirilmiştir. Vatanın müdafaası için faaliyette bulunmayı düşünen kurucu üyelerin aksine aynı kişilerin ısrarları üzerine sadece Wilson İlkeleri doğrultusunda bilimsel çalışmalarda bulunma karar alınmıştı.²²¹

Cemiyetin vilayete sunulan tüzüğü 8 maddeden oluşmaktadır. Kuruluş amacı tüzüğün 2. maddesinde: “*Aksam-ı Vatanın maddeten ve manen terakki ve tealisi esbabını temine çalışmak, efkâr ve hissiyatı memleketi alem-i medeniyete ibla ve isal eylemek, bu maksadın husulüne mani olacak her türlü teşebbüsata karşı müdafaat-ı meşrua ve ilmiyede bulunmak ve bu memlekette ekseriyeti teşkil eden anasırın hukukunu edile-i ve mukniasıyla (inandırıcı ve bilimsel kanıtlarıyla) enzar-ı medeniyete isbat eylemekten ibarettir.*” şeklinde belirtilmiştir. Cemiyetin siyasetle ilgilenmeyeceği konusunda da 3. maddede “*musarraḥ ilmi ve içtimai gaye haricinde olarak siyaset-i dahiliye ve hariciye ve intihabat mesailiyle katiyen iştigal etmeyecek, teşekkül etmiş ve edecek olan siyasi fırkaların mesaisine iştirak etmeyecektir.*” diyerek güvence verilmiştir.²²²

Yönetimde etkin olan Hürriyet ve İtilafçılar, cemiyetin içinde bazı eski İttihatçıların bulunmasından rahatsızlık duyuyorlar ve ittihatçı yuvası olduğunu düşünüyorlardı. İttihatçı olan Vali Tahsin Bey yerine Hürriyet ve İtilafçı Ethem Bey’in atanması cemiyetin faaliyetlerini kısıtlamıştı. Nurettin Paşa’nın 26 Ocak

²²¹ Morali, **a.g.e.**, s. 6-8; Taçalan, **a.g.e.**, s. 165, 166; Berber, **a.g.e.**, s. 137.

²²² Taçalan, **a.g.e.**, s. 167,168; Tunaya, **a.g.e.**, s. 483, 484.

1919'da²²³ ikinci kez vali ve kumandan olarak İzmir'e gelmesinden sonra cemiyetin çalışmalarında canlanma olmuştu. Nurettin Paşa, İzmir'deki parti, dernek ve tüccar kulüplerinin delegelerinden oluşan bir istişare heyeti kurmuş ve cemiyetin çalışmalarını desteklemiştir.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin faaliyetlerinin en önemlisi Paris Barış Konferansını etkilemek için çalışmasıdır. Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgalini önlemek amacıyla padişaha, sadrazama ve İtilaf Devletleri temsilcilerine birer muhtıra vermek üzere İstanbul'a bir heyet göndermiştir. Heyet, Moralızade Nail Bey, Mevlevi Şeyhi Nurettin Efendi, Sükkerizade Tevfik Paşa, Naci Bey ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı Müsavat gazetesinin sahibi Avukat Sadık Bey'den oluşmuştu. Heyetin İstanbul'da bulunduğu sırada Tevfik Paşa Hükümeti düşmüş, yerine I. Damat Ferit Hükümeti kurulmuştu.²²⁴ Bu nedenle, İstanbul Hükümetine verilmesi planlanan muhtıra verilememişti. Ama İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine Paris Barış Konferansında Türklerin haklarının korunması ve Batı Anadolu'nun Türklerde kalmasını sağlamak amacıyla muhtıra verilmişti.

Heyetin 12 Mart 1919'da İtilaf Devletleri temsilcilerine verdiği muhtıradaki;

“... Üzüntüyle şahid oluyoruz ki, kötü durumumuzdan yararlanmaya koyulan bazı küçük milletler, kendilerine tamamen yabancı olan bu milyonlardan kurulu ırka hükmetme sevdasına düşmüşlerdir. Biz Türkler, bu topraklar üzerindeki eski ve kutsal haklarımızın korunmasını isterken, yapılacak ıslahatta azınlıkların hukukunun gözetileceği gibi bu toprakların anavatana bağlı kalmaları suretiyle de Yakındoğu'da barış ve sükûnetin en önemli bir amilini teşkil edeceğine inanıyoruz.

²²³ Taçalan, **a.g.e.**, s.200.

²²⁴ **A.g.e.**, s.202.

*Bu sebeple, ırkımızı tehdit eden tehlikenin önüne geçilerek, bu derece açık milli haklarmıza ve dolayısıyla dünya barış siyasetine hizmet edilmesi konusunda saygılarımızı bildiririz.”*²²⁵ denilmekteydi.

Cemiyet, İtilaf Devletleri temsilcileriyle de ilişki kurarak, Batı Anadolu’yu temsil edecek bir heyetin konferansa gitmesini sağlamıştı. Bu heyet, konferansa giderek Kont Sforza’ya isteklerini belirtmişti. Ayrıca İstanbul’da aynı amaçlarla kurulmuş olan “Milli Kongre” heyetiyle işbirliği yapmıştı.²²⁶

Cemiyetin İstanbul’daki bu girişimleri devam ederken, İzmir’de bütün Batı Anadolu’yu temsil edecek bir kongre düzenlemeye karar vermiştir. Bu karar Vali Nurettin Paşa’ya bildirilerek, onun yardımı istenmiştir. Valinin izni ve desteğiyle, Aydın vilayetinin bütün sancak ve kazalarına telgraf çekilerek, her sancak ve kazanın belediye başkanları, müftüleri ile bir sancaktan dört, her kazadan iki temsilcinin İzmir’de düzenlenecek kongreye katılmaları istenmiştir.²²⁷

Cemiyet, kongreden önce 13 Mart’ta Türk Ocağı’nın da desteğiyle İzmir Tiyatrosu’nda bir hazırlık toplantısı yapmıştır. Toplantıda üç maddelik bir karar metni hazırlanarak İtilaf temsilcilerine sunulmuştur. Bu metinde, İzmir ve Aydın vilayetinde Türklerin nüfus ve arazi açısından çoğunluğu oluşturduğu için Wilson Prensiplerinin 12. maddesine göre bu bölgelerde Türk hâkimiyetinin kaldırılması ve yabancı yönetiminin kabul edilemeyeceği belirtiliyordu.²²⁸

²²⁵ Berber, **a.g.e.**, s. 142; Taçalan, **a.g.e.**, s. 204.

²²⁶ Moralı, **a.g.e.**, s. 9.

²²⁷ Taçalan, **a.g.e.**, s.201-202.

²²⁸ **A.g.e.**, s. 207

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin Büyük Kongresi 17 Mart 1919'da Milli Kütüphane Sineması salonunda toplanmıştır. Kongreye 37 Belediye Başkanı, 37 Müftü olmak üzere 165 delege katılmıştır. Kongre başkanlığına, İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa, Başkan Vekilliklerine Balıkesir Belediye Başkanı Hafız Mehmet Emin, Manisa Belediye Başkanı Bahri, Aydın Belediye Başkanı Emin, Denizli Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey, Muğla Belediye Başkanı Zorbazade Ragıp Bey seçilmiştir.²²⁹

17-19 Mart tarihleri arasında çalışmalarını sürdüren kongrede, Wilson Prensiplerine dayanılarak, yurdun işgal edilmemesi, İzmir'in Yunan işgaline terk edilmesi durumunda silahla karşı konulup konulmaması üzerinde hararetli tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar sonunda, İzmir'in işgaline karşı silahlı direniş kararı alınmıştır.

Kongrenin aldığı diğer karar İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine bir muhtıra verilmesi olmuştur. 20 Mart'ta İtilaf Devletleri temsilcilerine telgrafla bildirilen muhtıradaki:

“1) Türk Milleti galip devletlerin takip ettikleri politikanın, kendilerini imhaya matuf olmadığına kani olmak ister ve bunun teminini arzu eder.

2) Doğuda mühim bir unsur olan Türk halkının maddi ve moral kalkınması, onun toprak ve milli istiklaline ve XV. Yüzyıldan beri Türk milletinin kültürel merkezi olan başkentinin muhafazası ile kabildir.

3) Aydın Vilayeti, Karesi ve Menteşe Sancaklarında % 85'i çoğunluğu teşkil eden Türkler, mülk ve servet bakımından da % 85'i temsil etmektedirler. Bu itibarla, bölgede yapılacak olan bir değişiklik veya zorlama milli gayreti dumura uğratacağı

²²⁹ Taçalan, **a.g.e.**, s. 207; Berber, **a.g.e.**, s. 149.

gibi, Türk milletini ekonomik bakımdan müstevlilerin esaretine sürükleyecek ve unsurlar arasında da devamlı çarpışmalara yol açacaktır.

*4) Büyük Devletler'in adaletine güvenen Türk milleti, kendini felakete sürükleyen tehlike karşısında, metanetini muhafaza ederek, tabi haklarını kendi kendine korumasına meydan verilmeyeceğini ve yukarıda arzu edilen nokta-i nazarların Sulh Konferansı'na telgrafla iblağına tavassutlarını istirham eder.*²³⁰

Bu telgrafın Paris Konferansı üyelerine iletilmesi, sonucu değiştirmese de aydınların Batı Anadolu'daki işgallere karşı seyirci kalmadıklarını ve her türlü haksız uygulamaya karşı mücadele edeceklerini bildirmesi açısından önem taşımaktadır.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin çalışmaları Vali Nurettin Paşa zamanında desteklenmesine rağmen, kendisinden sonra valiliğe atanan Hürriyet ve İtilaf yanlısı İzzet (Kanbur) Bey döneminde zorluklarla karşılaşmıştır.

Cemiyet, İzmir'in işgalinden sonra çalışmalarını burada sürdüremeyeceği için dernek merkezinin başka bir yere taşınması düşünülmüştür. Bu konuda Alaşehir Kongresi'nde alınan bir kararla dernek merkezinin İstanbul'a taşınması uygun bulunmuştur. Ayrıca, 15 üyeden oluşan İdare Heyeti değiştirilerek, Halide Edip (Adıvar) Hanım, Cami (Baykut), Moralızade Halit, Aydınli Nazmi ve Ragıp Nurettin Beylerden oluşan 5 kişilik İdare Heyeti oluşturulmuştur.²³¹

Cemiyet üyeleri İzmir'in işgalinden sonra çalışmalarının bir kısmını İstanbul'da yürütmüşlerdir. Cemiyet üyelerinin bir kolu da Denizli'ye gitmişler, oradaki Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesiyle birleşerek faaliyette bulunmuşlardır.

²³⁰ Moralı, **a.g.e.**, s. 81-83.

²³¹ **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ank.Üniv.Basımevi, Ankara 1967, s. 45.

İstanbul’da çalışmalarını yürüten grup, bir taraftan Anadolu’ya silah ve cephane kaçıracak, diğer taraftan milli mücadelenin karşısında olan örgütlerle mücadele ederek Kuva-yı Milliye’ye destek olmuştur.²³² 16 Mart 1920’de İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgalinden sonra, cemiyetin üyelerinin Anadolu’daki ulusal direnişe katılmalarıyla faaliyetleri de son bulmuştur.

II. İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi (Müdafaa-i Vatan Heyeti)

Aralık 1919’da İzmir Müdafaai-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti merkezinde kurulan İzmir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi faaliyetlerini Türk Ocağı binasında sürdürmüştür. Derneğin kurucuları, Moralızade Halit ve Nail Beyler, Ragıp Nurettin Bey, Süvari Kolordu Levazım Başkanı Kaymakam Faik, Dersim Askerlik Şubesi eski Başkanı Binbaşı Zekai, Karahisar eski Milletvekili Cami, İzmir Mıntıka Komutanı Mehmet Arif, Saruhan eski Milletvekili Mustafa Necati Bey’lerdir.²³³

Engin Berber, “*Müdafaa-i Vatan*”ın, İzmir Valisi ve İzmir ve Havalisi Komutanı olan Nurettin Paşa’nın “olur ve desteğiyle” kurulan “*gizli bir örgüt*” olduğunu; adı Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi olarak değiştirildikten sonra faaliyetlerini açık bir şekilde yürüttüğünü belirtmektedir.²³⁴ Berber, Tunaya’nın aksine Müdafaa-i Vatan Heyeti’ni “*dernek*” yerine “*örgüt*” olarak tanımlamayı daha uygun bulmaktadır. Ancak, örgüt olduğuna dair elimizde bir veri bulunmadığından dernek olarak nitelendirmek daha uygun görünmektedir.

²³² Moralı, **a.g.e.**, s. 16-17.

²³³ Tunaya, **a.g.e.**, s. 492; Berber, **a.g.e.**, s. 164.

²³⁴ Berber, **a.g.e.**, s. 164, 165.

İzmir'in işgalinden bir gün önce, Sultani binasında şehrin ileri gelenleri, muvazzaf ve yedek subaylar, Türk Ocağı ve Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti üyeleri ile halkın katıldığı bir toplantıda, Mustafa Necati Bey'in önerisiyle Heyet'in adı "Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi" olarak değiştirilmiş ve başkanlığa Moralişade Halit Bey ve genel sekreterliğe Ragıp Nurettin Bey getirilmiştir.²³⁵ Dernek, daha sonra İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ile birleşmiştir. Faaliyetlerinin en önemlisi İzmir'in işgalinden önce, halkı işgale karşı uyarmak ve 14 Mayıs'ta yapılacak "Maşatlık Mitingi"ne davet etmek amacıyla bildiri dağıtmak olmuştur.²³⁶ İzmir'in işgali konusunda ayrıntılı şekilde değinilen bildiride, Wilson ilkeleri adı altında Türk'ün hakkının zorla elinden alındığı ve namusunun parçalandığından bahsedilerek, Türk halkından, bu duruma ve Yunan egemenliğine karşı Maşatlık'ta toplanması ve ezici çoğunluğun Türkler'de olduğunu göstermesi isteniyordu.²³⁷

İzmir'in işgalinden dolayı derneğin İzmir'deki faaliyetleri çok kısa sürmüş, işgalden kısa bir süre sonra merkezini İstanbul'a taşımıştır. Dernek üyelerinin bir bölümü Denizli'ye giderek faaliyetlerine orada devam etmişlerdir.

III. Yunanlıların İlerlemesi ve Kuva-yı Milliye'nin Ortaya Çıkışı

a. Urla Olayları

Yunanlılar 18 Mayıs 1919 akşamına kadar İzmir ve Urla'da duruma hakim olmuşlar, Bornova, Seydiköy, Cumaovası ve Develi'yi işgal etmişlerdi. O tarihte

²³⁵ Berber, **a.g.e.**, s. 165.

²³⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s.493

²³⁷ Coşkun, **a.g.e.**, s. 156.

Urla kasabası, Rumların çoğunlukta olduğu bir yerleşim yeri idi. 1914 yılı istatistiklerine göre Urla'da 9321 Müslüman, 24.711 Rum yaşıyordu.²³⁸

Urla'da İzmir'in işgali duyulur duyulmaz, silahlanmış olan yerli Rumlar, işgalin ikinci günü çevredeki Türk köylerine ve mahallelerine saldırmaya, tecavüz ve yağmaya başlamışlardır.²³⁹ O dönemde Urla'da askeri kuvvet olarak İzmir'deki 56. Tümeğe bağılı 173. Alay bulunuyordu. Mevcudu 100 kişi civarında olan alay cephanelik ve depo gibi yerlere dağılmıştı. Rum saldırıları başladığında Alay Komutanı Yarbay Kazım Bey, emrindeki 18 erle birlikte hiçbir yerden emir almadan birkaç jandarma erini silahlandırarak Rum çetelerine karşı savunmaya geşmiştir. Yöre halkının da katılımıyla oluşturulan bu milis kuvvet, Yunan taarruzuna karşı koyulmasına yardımcı olmuştur. Çarpışma, 17 Mayıs akşamına kadar sürmüş, İzmir'den gelen bir Yunan takviye kuvvetinin duruma el koymasıyla 17 Mayıs akşamı ateşkes yapılmış ve Yunan askeri birlikleri milis güçlerini bastırarak Urla'yı teslim almışlardı. 19 Mayıs'ta bir Yunan muhribi ile buradaki Türk subay ve erleri Punta iskelesine çıkarıldılar. Buradan da İzmir garnizonunda esir alınan subay ve erlerle birlikte Bandırma'ya götürüldüler.²⁴⁰

Urla'da Türk halkının askerle birleşerek Rum çetelerine karşı savaşması, Batı'da Yunanlılarla "ilk çarpışma" olarak kabul edilmektedir.²⁴¹ Türklerin bu karşı koyması başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, büyük çoğunluğunu Rumların oluşturduğu bir kasabada düşmana karşı silahlı direniş gücü, istek ve iradesini açıkça ortaya koymaktadır.

²³⁸ Coşkun, **a.g.e.**, s. 120.

²³⁹ Artuç, **a.g.e.**, s. 78.

²⁴⁰ Aydınel, **a.g.e.**, s. 70-72.

²⁴¹ Artuç, **a.g.e.**, s. 79.

b. İşgalin Genişlemesi

Yunan kıtaları 21 Mayıs akşamına kadar, güney yönünde Torbalı'ya, doğuda Kemalpaşa'ya, kuzeyde Menemen'e kadar olan yerleri işgal etmişlerdir. Bugünlerde Paris'te bulunan Venizelos, 20, 21 Mayıs tarihlerinde Yunan ordusuna Paris'ten üç ayrı emir göndererek işgalin ne şekilde gelişeceğini belirtmiştir.²⁴²

20 Mayıs 1919 tarihli birinci emrinde; İzmir'de civar köylerin işgali için emirlerinde bulunan 5 piyade alayını kullanmalarını ayrıca yerli Rumları da silahlandırmalarını, Aydın'ın işgalini gerekli görüyorlarsa yapmalarını, güneyi işgal etmiş olan İtalyanlarla tartışma çıkmaması için daha fazla güneye inmemelerini belirtmiştir. Asayişin temini için Aydın, Manisa ve Ayvalık'ın işgal edilmesi ve Denizli'nin şimdilik işgal mıntıkası dışında kalmasını emretmiştir. Bu konuya 19 Mayıs tarihli İstiklal gazetesinde de değinilmiştir. Gazetede, İtalyanların 14 Mayıs'ta Kuşadası'na çıkmasını takiben Aydın'ı işgal etmek üzere ilerlediklerinin tespit edilmesiyle Yunan İşgal Kuvveti Kumandanının buna karşı tedbir olarak Yunan birliklerini Aydın'a doğru sevk etmeye hazırlandıkları ifade edilmiştir.²⁴³ 21 Mayıs 1919 tarihli ikinci emrinde: Ayvalık kazası ve İzmir sancağı çevresindeki arazinin işgalinden sonra Yunanistan'da bulunan bu bölgeden göçenlerin buralara yerleştirilmelerini belirtmiştir. 21 Mayıs 1919 tarihli üçüncü emrinde, Kuşadası'na çıkan İtalyanların, Yunanlılardan önce işgal etmeleri tehlikesine karşı bir an evvel Aydın'ı işgal etmelerini, Midilli ve Sakız alaylarını acele İzmir'e taşımaları gerektiğini belirtmiştir.

²⁴² Selek, **a.g.e.** s. 160.

²⁴³ İstiklal Harbi Gazetesi, 19 Mayıs 1919.

Venizelos, emirlerinde görüldüğü gibi, işgal kuvvetlerini hızla artırarak yerli Rumların da yardımını sağlamak istiyordu. Bu amaçla sırf yerli Rumlardan bir tümen kurulmuş ve bu tümene “İzmir Tümeni” adı verilmiştir.²⁴⁴ Venizelos, ayrıca İzmir’in işgali sırasında işlenen cinayetlerin, dünya kamuoyunda yarattığı tepkileri göz önünde bulundurarak, Türklere iyi davranılması gerektiğini belirtmiştir. Bunda amaç Türklerden gelebilecek herhangi bir karşı koyma hareketini önlemektir.

Venizelos’un bu emirlerinden sonra Yunan orduları, bir koldan Manisa, diğer koldan Aydın istikametine doğru yayılmaya başlamışlardı. Hazırlanmış olan işgal planına göre üç ayrı yönden Batı Anadolu’nun içlerine doğru istilaya başlanmıştır: Birinci yön, Gediz Vadisiydi. Menemen’den başlayarak Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir çevresini kapsıyordu. İkinci yön, Torbalı, Tire, Bayındır ve Ödemiş’i içeren Küçük Menderes Vadisiydi. Üçüncü yön ise, Aydın ve çevresini kapsayan Büyük Menderes Vadisiydi. Ayrıca, kuzeyde denizden Ayvalık sahillerine çıkılacaktı.²⁴⁵ Yunan ordusunun bu ilerleyiş yönleri, Kuva-yı Milliye birliklerinin nerelerde kurulacağını göstermektedir.

Yunan işgali kısa sürede İzmir dışına çıkmış, 17 Mayıs’ta Çeşme, 18 Mayıs’ta Foça, 20 Mayıs’ta Torbalı, 22 Mayıs’ta Menemen, 25 Mayıs’ta Manisa, Selçuk, Bayındır, 27 Mayıs’ta Aydın, 28 Mayıs’ta Ayvalık ve Tire, 29 Mayıs’ta Turgutlu, 1 Haziran’da Ödemiş, 4 Haziran’da Nazilli, 5 Haziran’da Akhisar ve 12 Haziran’da Bergama işgal edilmiştir.²⁴⁶

²⁴⁴ Selek, **a.g.e.**, s. 161-162.

²⁴⁵ Coşkun, **a.g.e.**, s.25.

²⁴⁶ Tansel, **a.g.e.**, s. 204.

Venizelos'un Paris'ten İzmir'deki işgal kumandanlığına verdiği emirlerden Aydın ve Ayvalık'ın işgaline verdiği önem anlaşılıyor. İzmir ve çevresini güvenli bir şekilde elde tutabilmek için Yunan ordusunun doğuya doğru Aydın'da kuzeyde Ayvalık'ta yerleşmesi gerekiyordu. Bundan dolayı, Yunan orduları işgal alanlarını genişletirken, Aydın ve Ayvalık'ı aynı günlerde işgal etmişti.

c. Ayvalık'ın İşgali

Bu dönemde Ayvalık, Anadolu'nun Ege sahilinde İzmir'den sonra en büyük ve en gelişmiş merkezlerinden biriydi. Şehir nüfusunun büyük bir kısmını Rumlar oluşturuyordu. 1900 yılı rakamlarına göre, 21.150 Rum yaşıyordu. Şehrin 1903 yılındaki toplam nüfusu 23.309 olduğu göz önüne alındığında, Rumların, nüfusun yaklaşık % 90'ını oluşturduğu görülmektedir.²⁴⁷ 1914 yılı rakamlarına göre ise, Ayvalık'ta 31.445 Rum, 454 Türk yaşamaktaydı.²⁴⁸ Rum nüfusunun fazlalığının yanında ithalat ve ihracatın yapıldığı bir limana sahip olması da Ayvalık'ı Yunanistan için özel kılıyordu.

Yunanistan, Ayvalık üzerindeki emellerini buradaki Rumları kışkırtarak gerçekleştirme yoluna gitmişti. Özellikle Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra bu faaliyetlerini artırmış, bunun sonucunda Anadolu'da olduğu gibi Ayvalık'ta da çetecilik olayları artmıştı. Ayrıca nüfus çoğunluğunu sağlayabilmek için

²⁴⁷ Haluk Selvi, *Ayvalık'ın İşgali ve Belediye Çeşmesi Protokolü*, **Atatürk Araştırma Merkezi**

Dergisi, Sayı: 51, Cilt: XVII, Kasım 2001, s. 843.

²⁴⁸ Bayram Bayraktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Ankara, 1998, s. 34.

adalardan Batı Anadolu'nun sahil kesimine Rumları yerleştirmeye başlamıştı.²⁴⁹ Mondros Mütarekesinden sonra Ayvalık'a bir Yunan Kızılhaç heyeti gelmişti. İzmir'in işgal edildiği günlerde Yunan Kızılhaç heyetinin kışkırtmaları ile Rumlar Türk evlerine saldırmaya, tecavüz ve yağmaya başlamışlardı. Yunanlılar Kızılhaç heyeti vasıtasıyla İzmir ve civarındaki hastanelere el koyarak buralardan Anadolu içlerine gizlice silah sevkiyatı yapmışlardır. Böylece tıbbi malzeme adı altında getirdikleri askeri teçhizatla bölgeyi silahlandırmışlardır.²⁵⁰

Bu dönemde Ayvalık'ta kaymakam olarak Osman Bey (daha sonra yüzellilikler listesinde adı yer almıştır) görev yapıyordu. Karesi Mutasarrıflığı görevinde ise Hilmi Bey bulunuyordu.²⁵¹ Askeri kuvvet olarak, merkezi İzmir'de olan ve işgal sırasında dağılan 56. Tüme ne bağlı 172. Alay bulunmaktaydı. Alay Kumandanı Yarbey Ali (Çetinkaya) Bey, Yunan Kızılhaç heyetinin kışkırtmaları ile Rum saldırılarının başlaması üzerine, Ayvalık'ta sıkıyönetim ilan etmiş, suçlulara karşı şiddetli tedbirler alarak asayiş sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca, alayın fazla silah ve cephanesini gerilere taşıtmıştır.²⁵²

²⁴⁹ 1920 yılına kadar Ayvalık Körfezi mıntıkasında 120.000 kadar Rum nüfus toplanmıştı. Selvi, a.g.m., s.845; Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (İzmir, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Ankara 1999, s. 49.

²⁵⁰ Selvi, **a.g.m.**, s. 846.

²⁵¹ 7 Kasım 1918'de Karesi Mutasarrıflığına Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey atanmış, 19 Şubat 1919'da görevden alınarak yerine Hasan Vassaf Bey getirilmiştir. Hilmi Bey ise Nisan ayından bu yana görevdeydi. **Ses**, 20 Şubat 1335/1919, No: 19; Hilmi Ergeneli, *"1919'da Ayvalık Savunması İle İlgili Anılar"*, **Belleten**, XVIII/189-190, Ankara 1984, s. 19; Selvi, a.g.m., s. 847.

²⁵² Türk İstiklal Harbi Cilt II, 1.Kısım, s.77.

Bu sıralarda Alay Kumandanı Yarbay Ali Bey, 17. Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami Bey’le temas kuruyordu. Yarbay Ali Bey, Bekir Sami Bey’e 24 Mayıs’ta gönderdiği Ayvalık’taki durumu açıklayan telgrafında, alayın subay ve erlerinin morallerinin iyi olduğunu, ancak alayın takviye edilmesinin gerekliliğini bildirmişti. Albay Bekir Sami Bey, bu telgrafa cevap olarak, takviyenin şu an için mümkün olmadığını, *mahalli tedbirlere* başvurmalarını ve bu konuda Bergama ile işbirliği yapmalarını söylemiştir.²⁵³ Yarbay Ali Bey, mahalli tedbirlere başvurulması önerisi üzerine milis teşkilatı kurmaya başlamıştı. Ali Bey’in emrinde 24 subay ve 150 er bulunuyordu.²⁵⁴ Yarbay Ali Bey ilk olarak, Kozak köyü efeleri, Muradeli, Altınova, Burhaniye ve çevre köylerden temin ettiği gönüllülerle milis kuvveti kurmaya çalışmıştır. Bu konuda özellikle Edremit kaymakamı Hamdi Bey’in desteği çok büyüktür.²⁵⁵ Bu milis kuvvetlere Dalkıran Mehmet Efe ile İbişoğlu İsmail Efe de katılmışlardır.²⁵⁶ Böylece, 172. Alay’ın kuvvetleri dışında 300 kişilik ek bir milis kuvvet oluşturuldu.²⁵⁷

Ayvalık’ta asayiş sağlandıktan sonra Türklere saldırıp evleri yağmalayan Rumlar tutuklanmışlardır. Olayın ertesi günü Ayvalık limanına bir Yunan torpidosu girmiştir. Gemi kaptanı kaymakama müracaat ederek, kendisinin Amiral Calthorpe tarafından gönderildiğini, tutukluları İzmir’deki Yunan Divan-ı Harbine götüreceğini bildirmiştir. Kaymakam bu isteği reddetmiş, suçluların Osmanlı kanunlarına göre

²⁵³ Selek, **a.g.e.**, s. 187.

²⁵⁴ Mücteba İlgürel, **Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1999, s. 30, 31.

²⁵⁵ Apak, **a.g.e.**, s. 64.

²⁵⁶ Coşkun, **a.g.e.**, s. 204.

²⁵⁷ Hıfzı Erım, **Ayvalık Tarihi**, Ankara 1948, s. 67.

yargılanacaklarını belirtmiştir. Bunun üzerine Yunan gemisi gitmiş, mahalli güçler duruma el koyarak, tutukluları Balıkesir'e göndermiştir.²⁵⁸

26 Mayıs 1919 günü, bir İngiliz ve bir Yunan savaş gemisinin himayesinde Yunan birliklerini taşıyan vapurlar Ayvalık limanına girmiştir. İngiliz gemi komutanı, Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey'i gemiye davet ederek, Kaymakam ile memurların hizmetlerine devam etmeleri ve ilçenin asayışı gibi konuları konuşmuştur. İngiliz komutan, 172. Alay Komutanı Yarbay Ali Bey'i de görüşmek için davet etmiş, ancak Yarbay Ali Bey, bu davetten kuşkulananarak davete gitmemiş yerine temsilen bir binbaşyı göndermiştir.²⁵⁹ Binbaşı görüşmeden sonra Kolordu Kumandan Vekili Bekir Sami Bey'e gönderdiği raporunda; İngiliz savaş gemisi komutanının Ayvalık'ın asayişini sağlamak için geldiği, Yunan askerlerinin sonradan gelmesinin tesadüfi olduğu ve sulh konferansı kararlarına aykırı olduğu gerekçesiyle geri gitmeleri için emir verdiğine ilişkin sözlerini iletmiş ve Yunan askerinin gelişinin tesadüf olmadığını da eklemiştir. Albay Bekir Sami Bey rapora cevap olarak, görülecek büyük işlere karşı ellerinde çok az muvazzaf kıtanın olduğu ve Ayvalık'ın işgali konusunda yapılması gerekenleri milis kuvvetleri ile yapmalarını emretmiştir.²⁶⁰

Yunanlılar o gün akşamüzeri limanı terk etmişlerdir. Yarbay Ali Bey'in direneceğinin anlaşılması üzerine, çıkarma yapacak Yunan birliklerine 8. Girit Alayından bir ağır makineli tüfek bölüğüyle takviye yapılmıştır.²⁶¹ Böylece, Yunan çıkarma birlikleri 27 Mayıs gecesi tekrar Ayvalık limanına gelmişlerdir. Ertesi sabah

²⁵⁸ İlgürel, **a.g.e.**, s. 31.

²⁵⁹ Coşkun, **a.g.e.**, s. 204.

²⁶⁰ Selek, **a.g.e.**, s. 189.

²⁶¹ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 99.

İngiliz muhribinin komutanı, Amiral Calthorpe'dan aldığı emir üzerine Ayvalık limanını terk etmiştir.

Kaymakam Osman Nuri Bey, alay komutanını telefonla arayarak, Yunanlıların Ayvalık'ı işgal etmek isteyeceklerini ve kendisinin bunu İngiliz temsilcisi nezdinde protesto edeceğini bildirmiştir. Alay komutanı verdiği cevapta görevinin vatan savunması olduğunu ve bunu da yapacağını bildirmiştir. Ancak bu telefon görüşmesi İngiliz ve Yunanlılar tarafından öğrenilmişti.²⁶²

Yunan birlikleri Ayvalık'a geldiğinde, birliklerin komutanı İngiliz temsilcisi aracılığıyla, birliklerin şehri işgal edeceğini, sivil memurların yerlerinde kalabileceğini, fakat askeri kuvvetlerin çekilmelerini bildirmiştir. Bunun üzerine Kaymakam Osman Nuri Bey, durumu Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dahiliye Nezareti'nden, Balıkesir Mutasarrıflığı'na gönderilen emirde; merkezden açık bir emir ve İngilizlerden konferansın sonucuna ilişkin kesin bir bilgi gelmediği müddetçe asla Yunanlılar tarafından asker ihracına ve işgaline izin verilmemesi ve gerekirse her türlü kuvvetle karşı konulması gerektiği belirtilmiştir.²⁶³ Fakat bu emirden Harbiye Nezareti dahil olmak üzere Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin ve XIV. Kolordu Komutanının haberi yoktu. 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa bu emri Balıkesir Mutasarrıflığı aracılığıyla öğrenmiş ve Harbiye Nezareti'ne bu konuda ne yapılması gerektiğini sormuştur. Harbiye Nezareti'nden gelen cevapta, İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunulduğu bildirilmiş, eldeki kuvvetlerle karşı koymanın mümkün olmayacağı için bir çıkarma halinde Ayvalık'taki kuvvetlerin Soma yönüne, Ayvalık'ın kuzeyindeki kıtaların Edremit'te toplanarak tedricen

²⁶² Türk İstiklal Harbi C.II, 1.Kısım, s. 76; Selek, **a.g.e.**, s. 189.

²⁶³ Tansel, **a.g.e.**, s.265-266.

Edremit-Balıkesir yönünde düşmanla teması korumak suretiyle güvenli bir bölgeye çekilmesi istenmiştir.²⁶⁴

Harbiye Nezareti, bölgedeki birliklere çekidüzen vermek amacıyla, 28 Mayıs'ta verdiği bir emirle, 172. Alayı 14. Kolordunun 61. Tümenine bağlamıştı.²⁶⁵ Ancak bu emir henüz 172. Alaya ulaşmadan 29 Mayıs 1919 sabahı Yunan birlikleri iki koldan çıkarma başlatmışlardır. Çıkarmanın bir kolu Alibey (Cunda) Adası üzerinden Ayvalık'ın kuzeyindeki tepelere yönelmiş, diğer kol ise kente doğru çıkmıştı.²⁶⁶ Kaymakam Osman Nuri Bey ve İngiliz temsilciliği tarafından korunmaya alınan bir iki aile dışında şehirdeki Türkler Gömeç'e geçerek işgali oradan takip etmişlerdir.²⁶⁷ Şehirdeki Rumlar aylardır sahilde demirlemiş olan Kızılhaç gemisi tarafından silahlandırıldıkları için 172. Alay savunma hattını kıyı yerine tepelere kurmuştur. Bu tepelerin de Yunanlılar tarafından tutulması nedeniyle Yarbey Ali Bey komutasındaki birlikler ile Yunan kuvvetleri arasında geniş çapta muharebeler yaşanmış, fakat Türk birlikleri, üstün Yunan kuvvetleri karşısında daha fazla tutunamayarak, Kozak istikametindeki zeytinliklere doğru çekilmek zorunda kalmışlardır.²⁶⁸

Yarbey Ali Bey, Kolordu Kumandan Vekili Bekir Sami Bey'e gönderdiği raporunda durumu şöyle özetlemiştir:

“...Şehrin vaziyeti göz önünde tutularak savunma tertibatı alınmış ve bunda, üstün düşman kuvvetleri karşısında icabında Kozak Nahiyesine çekilmek ittihaz

²⁶⁴ HTVD., Sayı:37, Vesika No: 902.

²⁶⁵ HTVD., Sayı: 36, Vesika No: 890.

²⁶⁶ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1. Kısım, s. 100.

²⁶⁷ Ergeneli, **a.g.m.**, s. 200.

²⁶⁸ İstiklal Harbi Gazetesi, 30 Mayıs 1919.

edilmiştir. Alayın eratı ve subayları vazifelerini tamamiyle yaptıktan sonra tasarlanan istikamette çekilmiş ve orada tertiplenmiştir. Düşman, Alayı takip etmemiştir. Şehir içinde birkaç memur ile birkaç Türk kalmıştır. Diğerleri kâmilan göç etmişlerdir. Alay karargâhı, Murateli nahiyesinde tesis edilmiştir. Alay, kuvvetlerini yıpratmamak amacıyla muhafazaya ve işgalin genişlemesini önlemeye Ayvalık'ı baskı altında tutmaya çalışacaktır.”²⁶⁹

Yunanlılar 29 Mayıs'ta Ayvalık'ı işgal etmiş bulunuyorlardı. İstanbul Hükümeti tarafından verilen bu tutarsız emirler, milli kuvvetlerin teşkilatlanmasına kötü tesir etmesine rağmen, Türk birlikleri direnişte ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. Böylece, Yunan kuvvetleri Ayvalık çevresinde 1 km'den fazla ilerleyememişlerdir.

Burada ilginç bir durum ortaya çıkıyordu. Askeri kuvvetler Ayvalık'ta Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın emriyle Yunan işgaline karşı direnişe geçmiş oluyorlardı. Balıkesir Mutasarrıfı, Ayvalık'ta çatışmanın başlamasını bildirdikten sonra, Meclisi Vükela toplanarak direnişi doğru bulmuş ve Harbiye Nezareti aracılığıyla Karesi ve Aydın bölgesindeki kumandanlara Yunanlıların ilerlemesi halinde karşı konulması emrini vermiştir.²⁷⁰ Bu kararlar, Yunanlıların Paris Konferansı kararlarında kendilerine verilen işgal sınırlarını aştığı varsayımına dayanıyordu. Paris Konferansı kararlarını öğrendikten sonra hükümetin tutumu hemen değişmiştir. Bu nedenle 30 Mayıs 1919'da Dahiliye Nezareti'nden bölgedeki idarecilere gönderilen yazıda, Hükümetin, Yunanistan ile savaş halinde olmaması nedeniyle işgal protesto ediliyor, artık direnişten vazgeçilip geri çekilmenin gerektiği

²⁶⁹ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1. Kısım, s. 180.

²⁷⁰ Tansel, **a.g.e.**, s. 272.

bildiriliyordu. Aynı gün Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın aynı mahiyetteki emri askeri birliklere gönderilmiştir.

Ayvalık işgal üzerine, çevredeki kazalardan özellikle Burhaniye ve Bergama'dan büyük oranda göç olmaya başlamıştır. Bu durumdan ne derece tedirgin olduğunu 61. Tümen Kumandanının Harbiye Nezareti'ne çektiği şifreli telgraf göstermektedir. Şifrede, Burhaniye bölgesinde müthiş bir panik havasının hakim olduğu, vaktiyle bu bölgeden gitmiş olan Rumların, Ayvalık'taki Rumlarla birleşerek İzmir'dekinden daha fazla fenalıklarda bulunacaklarının kesin olduğu, bu nedenle halkın muhafız asker istediği belirtilmekteydi. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti, Balıkesir Mutasarrıfının Ayvalık'ta Yunan işgal komutanıyla görüşüp, "Ayvalık'ta Osmanlı Haklarının Temini" esası üzerinde bir anlaşma yapmasına karar vermişti. 2 Haziran'da Balıkesir Mutasarrıfı Hilmi Bey, Ayvalık'a giderek böyle bir girişimde bulunmuşsa da sonuç alamamıştır.²⁷¹

Asker ve milli kuvvetlerin Ayvalık'ı çevrelemesi, Ayvalık'ta bulunan Yunan kuvvetlerini zor durumda bırakarak fazla ilerleyememelerini sağlamıştır. Ayrıca burada yaşayan Rumların, kenti çevreleyen zeytinliklere gidememeleri Midilli'ye göç etmelerine neden olmuştur. Yunanlılar bu duruma bir çözüm bulmak için önce Balıkesir Mutasarrıflığına başvurarak, Türk birliklerinin zeytinlikleri boşaltmasını istemişlerdir.²⁷² Bundan bir sonuç alınamayınca, Osmanlı Hükümetiyle "Belediye Çeşmesi Protokolü" olarak adlandırılan anlaşmayı yapmışlardır. Bu 5 maddelik

²⁷¹ Ergeneli, **a.g.m.**, s. 202-213.

²⁷² Tansel, **a.g.e.**, s. 272.

protokol,²⁷³ 5 Haziran 1919'da Gömeç Yolu üzerinde Belediye Çeşmesi önünde, Ayvalık İşgal Kıtası Komutanı İngiliz Yarbay Thomas ve yardımcısı Yunanlı Nikola ile Gömeç Nahiye Müdürü ve Yarbay Ali Bey arasında şifahi olarak yapılmıştır.²⁷⁴

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, 172. Alay Kumandanı Yarbay Ali Bey'e protokol ile ilgili olarak, "İngiliz temsilcisi ve Yunan Kumandanlığı ile görüşerek mıntikanızda Yunan harekâtını durdurmaya muvaffak olmanız en büyük teşekkürlere layıktır. Müfrezeniz ve beraberinizdeki Kuva-yı Milliye kumandanı için tarihin kaydedeceği bir muvaffakiyettir."²⁷⁵ şeklinde belirtmiştir. Buna karşın Dahiliye Nezareti'nden protokol ile ilgili herhangi bir yanıt alamayan Balıkesir Mutasarrıfı Hilmi Bey, XIV. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ile görüşerek kararları hükümetin menfaatine daha uygun hale getirmek için protokolde bazı düzeltmeler yapmışlardır. Buna göre, Yunanistan'ın Osmanlı sahillerini terk etmesi

²⁷³ Protokol maddeleri şöyledir: 1) Ayvalık'da evvelce olduğu gibi, Osmanlı Hükümetinin memurları ve kanunları, hükümlerini yürütecektir. Osmanlı Bayrağı çekilecektir. Ahalinin çektikleri Yunan bayraklarının kaldırılmasına Yunan komutanu çalışacaktır. 2) Yunan işgal kuvveti, iddiaları veçhile sulh konferansının kararı üzerine askeri işgal vazifesiyle gelmiş olduklarına göre Yunda (Cunda) Adasında, yahut şehrin dışında Ayanikola veya Fafa'da ikamet edecek ve şehrin haricinde bulunacaktır. Şehrin inzibatı için Osmanlı polisi ve jandarmalarına icabında işgal kuvvetleri yardım edecektir. 3) Ayvalık kazasına şamil olan arazi dahilinde, kaza ahalisi iş ve güçleriyle meşgul olacaklar ve Ayvalık kazası haricine silahlı olarak kimse çıkmayacağı gibi kimse dahi giremeyecektir. Silahlı giriş ve çıkış emniyeti ihlal mahiyetinde telakki edilecektir. 4) Ayvalık kazası haricine çıkacak ve hariçten girecek olan iş sahiplerine, iki taraf komutanları tarafından vesika verilecektir. 5) Ayvalık kazasının hududu, her iki tarafça verilecek birer subay ve ikişer sivilden mürekkep bir komisyon tarafından, bir defa daha tesbit olunacaktır. Türk İstiklal Harbi C.II, 1. Kısım, s. 104.

²⁷⁴ Ergeneli, **a.g.m.**, s. 215-216.

²⁷⁵ A.g.m., s. 217-218.

gerektiği, Ayvalık kazası dahilinde Osmanlı askeri hariç hiçbir silahlı kimsenin girmesine izin verilmeyeceği, taşkınlıkta bulunan Rumların affedileceği, Ayvalık mıntikasındaki Osmanlı kuvvetlerinin vaziyetini muhafaza edeceği belirtilmişti.²⁷⁶ Meclis ve hükümet, Belediye Çeşmesi Protokolü konusuna yazılı bir taahhüt altına girmek istemediği için sıcak bakmıyordu. Bu nedenle Meclis-i Vükela, mahalli askeri komutanın bahsedilen şartlar dahilinde, hiçbir yazılı taahhüde girmeden bir durum almasına karar vermiştir.²⁷⁷ Bu karar üzerine Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa 14. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği 11 Haziran 1919 tarihli şifreli telgrafta, Ayvalık'ta alınan tedbirlerin uygun olduğu ve durumun muhafaza edilmesi, Yunanlılara saldırılarak çözüm yollarının kapatılmaması, onların taarruzuna şiddetle müdafaa edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁷⁸ Esasında protokol ile Ayvalık'ın Yunanistan tarafından işgali üstü kapalı şekilde kabul edilmiş oluyordu. Uygulanabilirliği az olan bu protokol sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Yunanlıların bu protokol ile asıl amacı zaman kazanmaktı. Nitekim protokolün ertesi günü Yunan kuvvetleri belirlenen kuralara aykırı hareket etmişti. Protokol ile birlikte Ayvalık cephesinde geçici sükûnet sağlanmışsa da bir süre sonra Yunan yayılmasına karşı yapılan direniş güçlenerek devam etmiştir.

Mücteba İlgürel, Yunan Ordusuna karşı ilk kurşunun 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta atıldığını ve "Kuva-yı Milliye" teriminin ilk defa yaygın şekilde Ayvalık'ta kurulduğunu belirtmektedir.²⁷⁹ Oysaki aynı günlerde Ödemiş'te de Kuva-

²⁷⁶ Adnan Sofuoğlu, **Kuzeybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi**, Ankara 1994, s. 106.

²⁷⁷ Ergeneli, **a.g.m.**, s. 217; Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 106; İlgürel, **a.g.e.**, s. 37.

²⁷⁸ Özalp, **a.g.e.**, C.II, Belge No: 22.

²⁷⁹ İlgürel, **a.g.e.**, s. 29, 37.

yı Milliye adıyla gönüllü birlikler oluşturulmuştur. Yunanlıların aynı anda dört koldan Batı Anadolu'yu işgale başlamaları, işgallere karşı oluşturulan savunma birliklerinin farklı yerlerde ve birbirlerinden bağımsız olarak kurulmaları sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla milli kuvvetlerin farklı yerlerde oluşumlarının aynı zamana rastlaması doğaldır. Bundan dolayı “Kuva-yı Milliye, ilk olarak şurada ve şu zamanda oluşmuştur” diyerek belli yer ve zaman tespiti yanıltıcı olabilir. Nitekim kronolojik açıdan incelersek, Ayvalık'ın işgalinden önce 17 Mayıs'ta gerçekleşen Urla'nın işgali sırasında 173. Alay Komutanı Yarbey Kazım Bey'in emrindeki 18 erine ek olarak yöreden topladığı gönüllü milis güçleriyle birlikte Yunan ordusuna karşı yaptığı çarpışmada oluşturduğu kuvvetleri ilk Kuva-yı Milliye birliği olarak kabul etmemiz gerekir. Oysa Urla'da oluşturulan kuvvetler, önceden planlanmış örgütlü ve teşkilatlı Kuva-yı Milliye birlikleri değildir, daha çok eldeki imkânlarla işgale kısa zamanda karşı koymayı amaçlayan Alay Komutanının inisiyatifiyle oluşturulan kuvvetlerdir.

Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Ayvalık'ın işgali, Yunanlıların İzmir'e çıkışından sonra Türk ordusunun ve ordunun desteği ile oluşturulan milli kuvvetlerin Ayvalık'ta düşman işgaline karşı silahla karşı koyması açısından önem taşımaktadır.

Yunanlılar, Ayvalık'tan sonra, kuzeyden ve güneyden ilerlemelerini sürdürerek, Ödemiş ve Nazilli'yi de işgal etmişlerdir. Ödemişliler, kasabalarının Yunanlılar tarafından işgal edilmesine engel olmak için silahlanarak gönüllü Kuva-yı Milliye adını alan birliklerini oluşturmuşlardır.

d. Ödemiş'in İşgali

Batı Anadolu'da ilk Kuva-yı Milliye teşkilatı adıyla oluşturulan milli kuvvetler Ödemiş'te Kaymakam Bekir Sami (Baran) ve Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir Fethi'nin çabaları ile kurulmuştur. 25–29 Mayıs 1919 tarihinde oluşturulan silahlı birliğe Ödemiş Kuva-yı Milliyesi adı verilmiştir.

İzmir'in işgalinden önce, 1919 yılı Mart ayında, olası bir Yunan işgaline karşı Ödemiş'te bir direniş hareketini örgütlemek amacıyla Celal Bey (Bayar) ile Sarı Edip Efe olarak bilinen Jandarma Yüzbaşısı Edip Bey, Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey (Durukan), Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey, Mursallı köyünden Alim oğlu İsmail Efe, Kahrat köyünden Gökçen Efe ile toplantı yapmışlar ve Yunanlılara karşı örgütlenmeye karar vermişlerdir.²⁸⁰

O dönemde Ödemiş'te direnişten yana olan kesim, arkadaşlarının “Tıklaç” lakabıyla anılan Koca Mustafa çetesi tarafından pusuya düşürülerek öldürüldükleri için korkuya kapılarak direniş fikrinden vazgeçmişler, ayrıca Celal Bayar ve arkadaşlarının çalışmalarına engel olmaya çalışmışlardır.²⁸¹

Celal Bey'in bu girişimlerini haber alan İstanbul Hükümeti İzmir valiliğine Celal Bey'in tutuklanmasını emretmişti. Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey, İzmir Valisi İzzet Bey'in talimatını yerine getirmemişti. Bunun üzerine İzmir Valisi İzzet Bey, Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey'i görevden alarak yerine Bekir Sami (Baran)'ı atamıştır. (28 Mart 1919)²⁸²

²⁸⁰ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s. 1648.

²⁸¹ TİTE Arşivi, “*Ali Orhan İlkurşun Anıları*”

²⁸² Coşkun, **a.g.e.**, s. 235.

Ödemiş çevresinde oluşan gizli teşkilatlanmaları önlemek ve Ödemiş çevresindeki eşkıya ve çeteleri takip etmek amacıyla Jandarma Genel Kumandanı, İzmir Jandarma Taburundan Teğmen Ahmet Rifat Bey'i komutasındaki 40 er ile ardından Yüzbaşı Hüsamettin Bey'i komutasındaki 174. Alayın 1. Tabur ve 1. Bölüğü ile Ödemiş'e göndermiştir. Bu kuvvetler Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey'in emrine girmişlerdir.²⁸³

Bu dönemde Refik Şevket Bey ve kardeşi Hamit Şevket Bey, Eczacı Tevfik, Dr. Mustafa Şevket Hakkı Paşaoğlu, Fahri, Müftü Hacı Hüseyin Efendi, Müderris Mustafa ve Hacı Mümtaz damadı Kazım Kulalı Softaoğlu İbrahim, Adagideli Hanaylıoğlu Mehmet Emin, Belediye Reisi Ali Bey'in çalışmalarıyla "Gizli Cemiyet" kurulmuştur. Hatta Teğmen Ahmet Rifat Bey ile Yüzbaşı Hüsamettin Bey de bu cemiyete katılmışlardır.²⁸⁴ Cemiyetin ilk toplantısında, Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey, Ödemiş, Tire, Bayındır ilçeleri mıntıka kumandanlığına tayin edilmiştir.²⁸⁵ Cemiyetin yaptığı toplantılarda, üyeleri arasında Yunanlılara karşı mücadele konusunda fikir ayrılıkları doğmuştu. Halkta mücadele fikri uyanmaya başlamasına rağmen, Gizli Cemiyetin yaptığı toplantılardan ve çalışmalarından gözle görülür bir sonuç alınamamıştı.

Halkta uyanan mücadele fikri ile Ödemiş'te öğretmenler ve yedek subaylardan oluşan ikinci bir Gizli Cemiyet daha kuruldu. İlk kurucuları Öğretmen

²⁸³ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s. 1752.

²⁸⁴ Bayar, **a.g.e.**, C.6, s. 1752.

²⁸⁵ TİTE Arşivi, "Ali Orhan İlkurşun Anıları" s.29.

Hamdi Bey, Faik Bey ve Avukat Şükrü Bey idi. Hiçbir yerde toplantı yapmayan cemiyetin üye sayısı 20'ye kadar yükselmiştir.²⁸⁶

15 Mayıs sabahı, İzmir'in işgalini haber alan Jandarma Tabur Kumandanı Yüzbaşı Tahir, eşraftan Hacı Mümtaz Efendi'yi çağırarak, yanında gelen üç arkadaşı *"işgal halini görmektense ölmeye hazırız"* diyerek mücadeleye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Bunu haber alan yedek subaylar da resmi üniformalarını giyerek, Jandarma Tabur Kumandanından görev istemişlerdir.²⁸⁷ Tahir Bey, bu olumlu gelişme karşısında Ödemiş mühimmat depo memuruna, yedek subaylara depodan silah ve mühimmat verilmesini emretmiştir. Emir yerine getirilmemiş, depo memuru durumu Askerlik Şube Başkanına iletmış, o da karar veremeyerek Kaymakam Bekir Sami'ye iletmıştır. Kaymakam da depodan silah verilmesine engel olmuştur.²⁸⁸

Yunanlılar, Paris Konferansında işgal alanı olarak kendilerine çizilen bölgenin dışındaki Manisa (25 Mayıs) ve Aydın'ın (27 Mayıs) işgaline öncelik vermişlerdir. Bu işgalleri tamamladıktan sonra Küçük Menderes vadisinde yayılmaya başlamışlardır. Yunan ordusu 20 Mayıs'ta Torbalı'yı işgal ettikten sonra, Bayındır ve ardından Tire'yi (28 Mayıs) işgal etmişlerdir.²⁸⁹ Tire'nin işgalinden sonra sıra aynı hat üzerindeki Ödemiş'in işgaline gelmişti.

20 Mayıs'ta Torbalı'nın işgali, Ödemiş'te direniş için çaba harcayanlarda moral bozukluğuna ve endişeye neden olmuştu. Bu moral bozukluğunu Yüzbaşı

²⁸⁶ A.g.arşiv, s.29.

²⁸⁷ Bayar, a.g.e., C.6, s. 25.

²⁸⁸ TİTE Arşivi, *"Ali Orhan İlkurşun Anıları"* Yüzbaşı Tahir'in anılarına atfen s. 26

²⁸⁹ Sarıhan, a.g.e., s. 275, 280, 260, 282.

Tahir Bey, Celal Bayar ile yaptığı görüşmesinde şu sözleriyle net olarak ortaya koymaktadır. Tahir Bey, Celal Bayar’a hitaben;

“Ödemiş’te mili bir hareket yapmanın şimdilik imkânı yoktur. Böyle bir iş için müsait bir zaman, eleman lazımdır. Ödemiş ise, şimdilik bundan mahrumdur. Ödemiş’te bir çok iyi mükemmel seciyeli hamiyetli zatlerin ve gençlerin bulunmasına rağmen aynı zamanda öyle milli bir harekete iştirak etmekten korkan çekinen ve bizlere inanmıyan ve bu işler için başta büyük rütbeli bir zatı görmek isteyen şahsiyetler de çoktur. Hususiyle şehir içinde bazı nahiye merkezlerinde hergün gözlerimiz önünde gelecek Yunan istila kuvvetlerinin karşılanması maksadıyla ipekten Yunan bayrakları hazırlayan birçok Ermeni ve Rumların bulunmakta olması ve ayrıca bunlar arasında “siz İttihatçısınız, bunların amaline hizmet için kan dökmek istiyorsanız” gibi sözlerle muhalefetlerini ve hatta husumetlerini açıkça söylemekte olan insanlar görülmekte olduğunu söyleyerek, Ödemiş’te böyle milli bir hareket ve kıyamın mümkün olmayacağını belirterek, siz Nazilli’ye gidiniz ve orada hep birlikte çalışınız” demiştir.²⁹⁰

²⁹⁰ TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkurşun Anıları” Ahmet Rifat Kemerdere’nin anılarından alıntıdır. s.55, 56; Celal Bayar, Ali Orhan İlkurşun ile Ankara’daki bir görüşmesinde bu görüşmenin, Ahmet Rifat Bey’in hatıralarında yazdığı şekilde olduğunu belirtmişti. Ancak, Celal Bayar, o konuşma üzerine Nazilli’ye gitmediğini belirterek, birkaç gün sonra Celal Bey’in Gökçen Hüseyin Efe’nin evinde misafir olduğu sırada, yanında Yüzbaşı Hüsamettin ve daha iki kişi olduğu halde Kahrat’a yanına gelen Tahir Bey’in kati bir ifade ile “mıntıkamda hiçbir milli hareket yaptırmayacağım” demesinin her şeyi alt üst ettiğini ifade etmiştir. Gökçen Efe’nin Torbalı önlerinde kendisinin de yanlarında bulunmasını şart koşarak 80-90 kişilik bir kuvvetle Yunanlılarla savaşacağına söz vermesine rağmen, bu durum üzerine fikrini değiştirdiğini ifade etmiştir.

29 Mayıs'ta İstanbul'dan dönen Avukat Hamit Şevket (İnce) ve 17.Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami Bey tarafından görevlendirilen Yüzbaşı Rasim Bey Ödemiş'e gelerek halkı Yunan işgaline karşı savunmaya geçmeye teşvik etmişlerdir. Yüzbaşı Rasim Bey, Ödemiş'te kaymakama, şube reisine ve jandarma kumandanına, 17. Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami'nin *"Yunan işgaline karşı eldeki kuvvetlerle savunma yapılmasının gerektiği"* konusundaki talimatını iletmişti.²⁹¹ Bu talimatta, Ödemiş'te milli bir hareketin vücuda getirilmesine çalışılması ve Yunanlıların ellerini kollarını sallayarak Ödemiş'i işgal etmelerine imkân bırakılmaması, ordu ve devlete ait silah ve cephaneler ile harp teçhizatının düşman eline geçmesinin önlenmesi için şimdiden emin bir yere nakledilmesi veya imha edilmesi emrediliyordu. Emirler uygulanmazsa ağır cezalar verileceği de vurgulanmıştı.²⁹² Bu talimat üzerine Jandarma Bölük Komutanı, Jandarma Tabur Kumandanlığına *"Biz düşmanla döğüşeceğiz; ya şerefle yaşayacağız ya şerefle öleceğiz. Geri çekilirsek de bir çok düşmanı yere serdikten sonra şerefimizle çekileceğiz ve mutlaka döğüşeceğiz."*²⁹³ demesi tabur kumandanını direnişe geçmeye sevk etmiştir.

Bunun üzerine Jandarma Tabur Kumandanı Tahir, Hamit Şevket Beyler kaymakamlık dairesine gelerek, yedek subaylardan Ali Orhan, Salih Vecdi, Selim Örsel, Sarıgöllü Selim, Ahmet Şükrü, Şeref, Hamdi, Aziz, Mahmut, Osman ve muallimlerden Tatar ve Nuri Beyler birlikte bir toplantı yapmışlardır. Ve aralarında oluşturdukları bu teşekküle Kuva-yı Milliye adını vermişlerdir. Kışla, esliha ve

²⁹¹ TİTE a.g. arşiv, s.1.

²⁹² TİTE Arşivi, "Ali Orhan İlkurşun Anıları" s. 79 (Ahmet Rifat Kemerdere'nin anılarından).

²⁹³ A.g.arşiv, s.57.

mühimmat deposunda bulunan 240 Alman tüfeğiyle, büyük miktarda cephane ve birçok bomba ele geçirmişlerdir. Bu teçhizatla oluşturdukları silahlı kuvvete de “Yiğit Ordusu” adı verilmiştir.²⁹⁴

Ödemiş Halkına bir beyanname hazırlamışlardır. Yiğit Ordusu Kumandanı Tahir imzalı beyanname şöyleydi:

1) *Kuva-yı Milliye namıyla saha-i faaliyet ve milliyete çıkan Türk kuvvetleri elyevm Ordu halini iktisap ettiğinden işbu ordunun namına Yiğit Ordusu ismi verilmiştir.*

2) *Mücahidi muhterem “Edip Bey” maiyeti erkanı ile beraber bugün Kuva-yı Milliye’ye iltihak ediyor. Kendisi cephede vazifesine başlayacaktır.*

3) *Bayındır ve Tire civarında ileri karakollarımız vazife-i vataniyelerini ifa ediyor. Herkes işleriyle güçleriyle meşgul olsunlar.*

4) *Herkes Kuva-yı Milliye’nin elyevm kesbettiği kuvvet ve şiddeti ve mücahid dini İslamiyenin kalplerinde yaşattığı azim ve imanı narı dikkate alarak ticaretgâhlarını açıp evvelki gibi kemali serbesti ile muamelelerine devam etmelidirler.*²⁹⁵

Kurulan bu Kuva-yı Milliye teşkilatının başına Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey, müşavir ve emir subaylığına Avukat Hamit Şevket ve harekât işleri reisliğine de Jandarma Üsteğmeni Ahmet Rıfat Bey getirilmiştir.

Bu teşkilat, İzmir ve İstanbul Hükümeti ile irtibatını kesmeye, Ödemiş kazasının köy ve semtlerinde eşkıyalık yapan zeybekleri cephede görevlendirmeye, mevcut yedek subayları teşkilata çağırmaya, fazla miktarda silah ve malzeme tedarik

²⁹⁴TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkurşun Anıları” s.1, 79-80.

²⁹⁵A.g.arşiv.

edilinceye kadar gönüllülerle idare edilmesine karar vermişti. Ayrıca, Hacı İlyas köyünün batısındaki sırtlarda milli cephe kurmaya, bir seyyar hastane kurarak Doktor Mustafa Şevket Bey'in nezaretinde İlkurşun cephesine sevk etme kararı almışlardı.²⁹⁶

Bu kararların alınmasından sonra, bir taraftan Yiğitler Ordusu kurulmasına başlanmış, diğer taraftan Ödemiş'in direniş kararını halka, işgal kuvvetlerine, İzmir valisine, hükümete ve 17. Kolordu Kumandanlığı'na bildiren telgraflar çekilmiş ve bildiriler yayınlanmıştır. Bu amaçla, Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey büyük bir cesaret örneği göstererek, İtilaf Devletleri temsilcilerine 29 Mayıs 1919'da çektiği telgrafta “...artık biliniz ki, kalem değil, silah dönüyor” sözüyle Kuva-yı Milliye'nin silahlı mücadelesini ilan etmiştir.²⁹⁷

Bu gelişmeler olurken diğer taraftan, askerlik şubesi deposundaki silahlara el konmuştur. Yüzbaşı Tahir Fethi, savcının engellemelerine rağmen, Adliye binasının deposundaki silah ve cephaneyi halka dağıtmıştır. Ayrıca, jandarmadan ve 135. Alayın depolarından da silah ve cephaneye alınmıştır.²⁹⁸ Böylece çeşitli tip ve modelde 1500-1600 civarı silah dağıtılmış oldu.²⁹⁹ Aslında silah alan köylü ve efelerin çoğu düşmana karşı savaşmak niyetinde değildi. Bu nedenle, silahları alanların bir kısmı gözden kaybolmuşlardı. Geriye kalanlarla birlikte 120 kişilik bir kuvvet oluşturulmuştu.³⁰⁰

²⁹⁶ TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkurşun Anıları” 79-80.

²⁹⁷ Apak, **a.g.e.**, s. 62.

²⁹⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 116.

²⁹⁹ Selek, **a.g.e.**, s. 198.

³⁰⁰ Apak, **a.g.e.**, s. 63.

Jandarma Kumandanı Tahir Fethi Bey de, 29-30 Mayıs gecesi Alaşehir’de bulunan 17. Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami Bey’e telgraf çekerek yapılan hazırlıkları ve planlarını anlatmıştır. Buna göre, Tire, Bayındır cephelerini bir bölükle işgal etmiş olan düşmana karşı ileri karakollar kurulacaktır. Kuvvet arttıkça cephe ileri sürülecektir. Toplam onbeş nefer olan yedek subaylar silah altına çağırılmıştır. Vilayet makamı ve İstanbul’daki İtilaf mümessillerine telgraf çekildikten sonra, İzmir’le Ödemiş arasındaki telgraf telleri kesilecektir.³⁰¹ Yapılan bu hazırlıklara ek olarak, Hacı İlyas sırtlarında cephe tutulmuş, Ali Orhan (İlkkurşun) Bey, cephe komutanlığına seçilmiştir. Reji memuru Ragıp Bey Levazım Reisi, Hacı Mümtaz Efendi de İaşe Heyeti Reisi olmuştur. Bu sırada, Kahrat Köyü’nde Gökçen Hüseyin Efe ve çevredeki köylerin halkı da silah altına çağırılmıştır. Ancak Gökçen Hüseyin Efe katılmamıştır. O gün ancak 25 gönüllü toplanabilmiştir. Ragıp Bey, cepheye yetecek miktarda cephane göndermiş, iaşe heyeti de yiyecek göndermiştir. Efe ve zeybeklerin katılmadığı bu cephe, yedek subayların emir ve komutasında Ödemişli halk tarafından oluşturulmuştur.³⁰²

İzmir Jandarma Taburundan ve 174. Piyade Alayı 1. Bölüğünden gelen erlerin çoğu, Rumların ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinin propagandalarının etkisinde kalarak kaçmışlardı. Müfrezede iki makineli tüfek, yedi er ile bir yüzbaşı ve teğmen kalmıştı.³⁰³ Ödemiş’te o dönemde bir takip müfrezesi bulunmuyordu. Makineli tüfek subayı Üsteğmen Mecit Efendi ve Ödemiş Jandarma erleri ise Aydın’ın işgalinden önce 57. Tümenine katılmışlardı. Piyade bölüğü subayları Aydın

³⁰¹ Apak, **a.g.e.**, s. 61.

³⁰² TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkkurşun Anıları” s.41 (Tahir Bey’in Anılarına atfen).

³⁰³ TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkkurşun Anıları”, s. 48-49.

işgal edildiğinde, alaya katılmak üzere İzmir'e gitmişlerdi. İzmir işgal edilince Ödemiş'e kaçan 24 subay, 56. Tümenin Binbaşı Nedim Bey önderliğinde ulusal bir örgüt kurmak istemişler fakat halktan yeterli destek göremedikleri için Aydın'daki 57. Tümen'e katılmışlardı. Ödemiş deposunda, 241 Alman maveri, 7 Rus tüfeği, 2 Osmanlı maveri, 485 sandık Alman maveri cephanesi, 9 Winchester tüfeğiyle 10.000 fişegi, 261 Şınayder tüfeği ile 10.000 fişegi, 1061 Martin ile 25.000 fişegi, 3 Gra tüfeği, 7,5'luk seri sahra topu için 5000 atımlık mevcudu bulunuyordu.³⁰⁴

Böylece “yiğit ordusu” adıyla anılan Ödemiş bölgesindeki milis kuvvet, sahip olunan bu teknik donanımla 30 Mayıs günü Hacı İlyas ve Kayaköy arasındaki sırtları tutarak, Tire ve Bayındır'ı işgal eden Yunan kuvvetlerini karşılamak üzere tertiplenmişti. Planlandığı gibi, telefon ve telgraf hatları kesilmiş, şimendifer hattı trenin geçemeyeceği hale getirilmiştir. 30 Mayıs'ta Yunan birliğinin bayraklarla donatılmış bir trenle Ödemiş'e gönderilmesi üzerine Ali Orhan Bey, Yunan işgal komutanına Rum makasçı aracılığıyla, “...eğer o da benim gibi sivillerin de kırılmasından hoşlanmazsa askerini treninden indirsin burada askerce doğuşelim. Aksi halde asker ve sivil demeyerek topyekûnî kırmağa hazırım.” demesi trenin manevra ile geri gitmesine neden olmuştur.³⁰⁵

Bu olaydan sonra cephedeki gönüllü sayısı artırılmış, Ödemiş'ten Kayıkçıoğlu Mola Hüseyin ile birlikte 60 kadar gönüllü gelmiştir. 31 Mayıs'ta 50 efe ve 300 gönüllü de Hacı İlyas sırtlarına gitmek için hazırlanmıştır. Ancak cepheye giderken içlerinden biri eşkıya çetesi reisinin kışkırtmasıyla ayrılmış ve diğer

³⁰⁴ Muhittin Ünal, **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cem Yay., İstanbul 1994, s.61.

³⁰⁵ TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkurşun Anıları”, s. 92.

gönüllülerin de bir kısmı dağılmışlardır.³⁰⁶ Postlu Mestan Efe komutasındaki 100 kadar zeybek Ödemiş Kuva-yı Milliyecilerinin arkadan sarılarak pusuya düşürülmelerini engellemek amacıyla Manisa-Salihli arasında görevlendirilmişti.³⁰⁷

Birlikler İlkurşun'da savunmaya geçmek üzere toparlanırken, Hamit Şevket ve Ahmet Beyler de Kahrat köyündeki Gökçen Efe'yi Tire'ye baskın yapması için ikna etmeye çalışmışlar, ancak Gökçen Efe önce kabul etmesine rağmen, sonradan fikrini değiştirmiştir.³⁰⁸

31 Mayıs günü Bekir Sami Bey, Batı Anadolu cephesinin genel durumu hakkında Genel Kurmay Başkanlığı'na şu gizli bilgileri göndermiştir:³⁰⁹

“1- Yunan birlikleri bugüne kadar, Manisa-Kasaba-Bayındır-Tire-Aydın-Ayvalık kasabalarını işgal etmiştir. İşgalin İzmir vilayetinin tümüne yönelik olduğu anlaşılıyor. Ödemiş'ten geniş raporlar geldi. Ödemiş de Kuvayı Milliye teşkil ediliyormuş. Takip müfrezesinin erleri kaçmıştır. 57. Tümele katılmaya niyet eden subaylar, Aydın işgal edilince İzmir'deki Alaya katılmıştır. 2- İtalyanlar Ayvalık'tan ayrılıp Kuşadası'na gidince yerlerine Yunanlılar gelmişlerdir. 3- Aydın'da bulunan silah ve cephane deposu taşınamamış ve halk tarafından yağma edilmiştir.”

Ödemiş Kuvayı Milliyesi, 1 Haziran 1919 sabahı Evzon Taburunun saldırısına karşı Hacı İlyas sırtlarında yaptığı beş saat süren çatışmada Yunan birlikleri karşısında 2 şehit, 20 kadar yaralı vererek Ödemiş'e, sonra daha gerilere çekilmiştir. Böylece, Ödemiş 1 Haziran gecesi Yunan kuvvetleri tarafından işgal

³⁰⁶ TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkurşun Anıları”, s. 96

³⁰⁷ Coşkun, a.g.e., s. 279.

³⁰⁸ Bayar, a.g.e., Cilt 6, s. 1906.

³⁰⁹ Ünal, a.g.e., s. 64.

edilmiştir. 2 Haziran'da Evzon alayının 3. bölümü Adagide'yi, İzmir Muhafız Taburu da Birgi'yi işgal etmiş, böylece Yunan birliklerinin Küçük Menderes havzasındaki yayılması doğal sınırlarına ulaşmış oldu.³¹⁰

Yunanlılarla yapılan bu muharebe sonunda, Yunanlılar Çatal, Hacıilyas, Karaköy köylerini yakarak, halkı göçe zorlamışlardır.³¹¹ Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey, Yüzbaşı Tahir Bey ve arkadaşları da direniş örgütlenmesinin olduğu Alaşehir'e geçmişlerdir. Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret (Kaygusuz) bu grubun gelişini anılarında şöyle anlatmaktadır:

“Bozgun üzerine kaza Kaymakamı Erzurumlu Bekir Sami Bey yayan olarak Alaşehir'e geçti. Hükümette yanıma geldi. Zavallı pek yorgun ve bitkin halde idi. Bu işin mantıksız olduğunu o kadar düşman kuvvetine karşı müşkilatla toplanabilen 120 kişilik bir müfreze ile taarruza kalkışmanın hiç de muvafık bulunmadığını müteessirane anlattı. Çarpışmanın muvaffakiyetle neticelenmemesi dahi, bütün aleme memleketi memnuniyetle düşmana bırakmadığımızı göstermesi itibariyle lehimizde olduğunu söyleyerek, kendisini teselli ve takviyeye çalıştım... Alaşehir'e gelenler arasında bulunan Jandarma kumandanı Yüzbaşı Tahir Fethi ve İncoğlu Hamit Şevket Beyler, Alaşehir teşkilatına iltihak ettiler.”³¹²

Ödemiş'in işgali üzerine Yunanlılarla yapılan bu muharebe, başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Batı Anadolu'da oluşturulan Kuva-yı Milliye birliklerinin ilk muharebesi olması açısından önem taşımaktadır.

³¹⁰ Parlak, **a.g.e.**, s. 469.

³¹¹ İstiklal Harbi Gazetesi, 2 Haziran 1919.

³¹² Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955, s. 175.

Ödemiş cephesi Kuva-yı Milliye Kumandanı Tahir Bey'in teklifi ve yedek subayların seçimi ile İlkurşun Cephesi Kumandanlığını üzerine alan Ali Orhan İlkurşun anılarında, İlkurşun muharebesi için *“İlkkurşun vakasının tarihteki önemi, Milli Mücadele ateşinin tutuşmasında bir kibrit vazifesi görmesidir.”* sözleriyle vurgular.³¹³

Kuva-yı Milliye Kumandanı Yüzbaşı Tahir ise hatıralarında İlkurşun muharebesi için şöyle demektedir: *“Türk milletinin ilk tarihi cephesi efeler ve zeybekler tarafından değil ihtiyat zabitanı emir ve kumandasındaki Ödemiş'in vatanperver evlatları tarafından tutulmuştur.”*³¹⁴

Ödemiş'te Kuva-yı Milliye'nin oluşmasından ve yapılan ilk silahlı muharebeden sonra Yunan ilerleyişine karşı müdafaaya geçme cesareti artmıştır. Diğer bölgelerde de teker teker Kuva-yı Milliye birlikleri birbiri ardına kurulmaya başlanmış, örneğin Mustafa Bey komutasında Alaşehir, Yörük Ali Efe komutasında Aydın, Hamdi Bey komutasında Ayvalık, Yüzbaşı Kemal komutasında da Balıkesir Kuva-yı Milliyeleri kurulmuştur.

IV. Alaşehir'de Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

Manisa'nın bir ilçesi olan Alaşehir, ulaşım imkânlarının iyi olması nedeniyle ekonomik yönden gelişmiş bir yöredir.³¹⁵ O dönemin kaymakamının ifadesine göre,

³¹³ TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkurşun Anıları”, s.4.

³¹⁴ TİTE Arşivi, “Ali Orhan İlkurşun Anıları”, s.4.

³¹⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 125.

yörede üç bine yakın Rum azınlık yaşıyordu.³¹⁶ Mütarekeden sonra Alaşehir'e Yüzbaşı Villa komutasında, Cezayirli askerlerden oluşan demiryolunu korumakla görevli işgal kuvveti gelmişti.³¹⁷

Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret (Kaygusuz) Bey'dir. Kaymakamın genç ve tecrübesiz oluşu, göreve yeni başlaması (10 Mayıs 1919), aniden gelişen olaylar karşısında duruma hakim olamamasına neden olmuştur. İlçede, Jandarma Komutanı Yüzbaşı Cemil, Jandarma Takım Komutanı Üsteğmen Tahsin, Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Muhtar ve Nokta Komutanı Binbaşı Halit Sezai olmak üzere dört subay görev yapmaktadır.³¹⁸

İzmir'in işgal haberi Alaşehir'de duyulduğu zaman halk, kahvelerde, camilerde ve bazı evlerde toplantılar yaparak işgali önlemek için çareler aramaya başlamışlardır. 21 Mayıs'ta kaymakamlık binasında yapılan toplantıya 50 kişilik bir grup katılmıştır. Toplantıya katılanların başlıcaları şunlardır: Belediye Reisi Galip, Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Muhtar, Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Cemil, Kadı Mehmet Münif, Müftü, Mahkeme Reisi Ali Rıza, Savcı Yardımcısı Lebip, Hükümet Doktoru Necati, Polis komiseri Salih, eşraftan Mütevellizade Akif, Ethem Beyzade Ömer, Hüseyin Paşazade Mustafa, Kuşakçızade Raşit, Hacı Mustafazade Eyüp, Hasanağası Ömer. Toplantıda kaymakam, Alaşehir'in durumundan bahsederek şehrin savunulması gerektiğini belirtmiş, Hoca Hüseyin Efendi ise bunun mümkün olamayacağını söylemiştir. Toplantıda yapılan tartışmalar sonucunda, işgale karşı

³¹⁶ Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 179.

³¹⁷ Bu kuvvetin sayısı hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Bezmi Nusret Kaygusuz bu kuvvetin 800 kadar olduğunu belirtmekte, Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 163; Selek ise, "Demiryolu Koruması" adıyla bahsettiği bu kuvvetin 200 kadar olduğundan bahsetmektedir. Selek, **a.g.e.**, s. 202.

³¹⁸ Selek, **a.g.e.**, s. 202; Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 200.

konulabilmesi için yeterli kuvvetin olmadığı, civar kazalardan da mücadeleye destek verilmesi görüşü ortaya atılmışsa da kesin bir sonuç alınamamıştır.³¹⁹

Belediye Reisi Binbaşızade Galip Bey, kaymakama Alaşehir'in bağımsız bir hükümet olarak çalışmasını ve bunun başkanlığını yapmasını teklif etmiştir. Kaymakam bu teklife cevap olarak, kendilerine yardımcı olacağını fakat milli hareketin başına hükümetin geçmesinin uygun olmayacağını, bazı yerlerde kurulan Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gibi bir cemiyet kurulup bu cemiyetin de Mustafa Bey'in girişimini takviye edebileceğini belirtmiştir.³²⁰ Bunun üzerine, Belediye Reisi Galip Bey ve Mütavellizade Akif Bey Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu cemiyete sonradan Hacı Ali Yağaz, Hasan Hüseyin oğlu Mehmet, Hasağasızade Ömer ve Kaşıkçızade Ömer Efendiler de katılmışlardır.³²¹ Fakat bu cemiyet pek faaliyet gösterememiştir.

İzmir'in işgalinden sonra Alaşehir'in durumu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklarda Kuva-yı Milliye için uygun bir ortam olduğu belirtilmektedir.³²² Aksine, o dönemde durumu yakından gören 17. Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami, kendisinin kaleme aldığı harp ceridelerinde, Alaşehir'in durumunu hiç iyi görmediğini şu sözleriyle belirtmektedir.³²³ *"Herkes göçe hazırlanmıştı. Kimsede bir ümit veya mukavemet yoktu. Halka rehber olması*

³¹⁹ Aydın, **a.g.e.**, s. 127; Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 168.

³²⁰ Aydın, **a.g.e.**, s. 127.

³²¹ **A.g.e.**, s. 127-128; Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 169.

³²² Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 168; Selek, **a.g.e.**, C.1, s. 203; Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s.130.

³²³ Hamdi Gürler, **Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav) (Mayıs-Haziran 1919)** Gnkur. Basımevi, Ankara 1994, s. 86.

gereken memurlar alçakça hareket ediyorlar, Yunanlılar geldiğinde mevkilerini korumak istiyorlardı.”

Bekir Sami Bey, 29 Mayıs'ta emrinde bulunan 24 subay ve 80 civarındaki erden oluşan birlikle, yörede Kuva-yı Milliye'nin oluşturulması amacıyla, Manisa'dan Salihli'ye oradan da Alaşehir'e gelmiştir.³²⁴ 31 Mayıs'ta Alaşehir ileri gelenleri ile işgale karşı direnme konusunda görüşmüştür. Bekir Sami Bey, Alaşehir'in ileri gelenlerinin mücadele için hazır olduklarını, ancak silahları olmadığını belirtmesi üzerine, elinde kendilerine verebileceği 100 kadar silahı olduğunu söylemiştir.³²⁵

Yüzbaşı Süleyman Sururi Bey, Alaşehir'den Uşak'a geçmiş, oradan da Eşme'ye geçerek, Miralay Bekir Sami Bey'e, Alaşehir, Salihli ve Kula'da Kuva-yı Milliye teşkilatı kurmaları için birer Mevki Kumandanı sıfatıyla subay gönderilmesini önermiştir. Bu öneri üzerine, 13 Haziran'da Kula Mevki Kumandanlığı'na Topçu Binbaşısı Nedim, Salihli Mevki Kumandanlığı'na Yüzbaşı Rasim, Alaşehir Mevki Kumandanlığı'na da Süleyman Sururi Bey tayin edilmiştir.³²⁶

Miralay Bekir Sami Bey, ayrıca Kula'dan bölgedeki bütün kazalardaki kaymakam, askerlik şube başkanları ve mevki komutanlıklarına, gönüllü toplama faaliyetlerini sürdürmelerini ve bölgelerindeki asker kaçaklarının toplanmasını emretmiştir.³²⁷

³²⁴ A.g.e., s. 87.

³²⁵ A.g.e., s. 89; Ünal, **a.g.e.**, s. 67.

³²⁶ Aydınel, **a.g.e.**, s. 130.

³²⁷ Aydınel, **a.g.e.**, s. 130.

Yüzbaşı Süleyman Sururi Bey Mevki Kumandanlığı görevine başladıktan sonra 16-17 Haziran 1919'da Ulu Camide bir toplantı yapmış ve ardından 310-313 doğumluların firari diyerek resmen, diğer doğumluların gönüllü adı altında toplanacağına ve bunda gerekirse zor kullanılacağına dair bir beyanname yayınlarak halkı mücadeleye çağırmıştır. Alaşehir Kuva-yı Milliye Kumandanı olan Mustafa Bey de, gönüllü toplama işine başlamıştır.³²⁸

Bu sırada Yunan kuvvetleri Turgutlu'da bulunuyordu. Ege Denizi kıyısından Gediz Vadisi boyunca doğuya doğru uzanan yol üzerinde Manisa, Turgutlu ve Salihli'den sonra Alaşehir'in de işgal edileceği kesindi. Bu nedenle Alaşehirli, düşmanı Salihli'nin batısında karşılamak istiyorlardı. Haziranın ikinci haftasında Yunanlıların doğuya doğru ilerlemeleri Alaşehir Kuva-yı Milliye'sini harekete geçirmiştir. Bu amaçla, Alaşehir Kuva-yı Milliye Kumandanı Mustafa Bey 18-19-20 Haziran tarihlerinde 17. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği telgraflarda önce 3 subay kumandasında 73 kişilik, sonra da 40 kişilik iki müfrezenin Salihli'ye hareket ettiğini bildirmiştir.³²⁹

Bu gelişmeler olurken, Yunan kuvvetleri Gediz vadisinde ileri harekete geçerek, önceden boşalttıkları Akhisar'ı 22 Haziran 1919'da işgal etmişlerdir.³³⁰ 23-24 Haziran'da Yunan kuvvetleri yerli Rum çeteleriyle ile beraber Ahmetli'yi işgal etmiştir. Bunun üzerine Kuva-yı Milliye, Ahmetli'nin güneyine, piyade taburu ise Salihli yönünde geri çekilmiştir. Ahmetli'den çekilen Kuva-yı Milliye bir gün sonra

³²⁸ A.g.e., s. 131.

³²⁹ Aydın, a.g.e., s. 132.

³³⁰ Kocatürk, a.g.e., s. 60.

25 Haziran'da Ahmetli'yi geri almıştır.³³¹ Bu sırada Salihli civarında, 150 kişilik bir Kuva-yı Milliye gücü bulunuyordu. Kula'dan 70 kişilik bir Kuva-yı Milliye birliğiyle, 60 atlı milis Salihli'ye doğru yola çıkmıştır.³³²

Alaşehir'de Kuva-yı Milliye faaliyetleri özellikle Süleyman Sururi Bey'in buradan ayrılışına kadar devam etmiştir. Alaşehir, Kuva-yı Milliye için gönüllülerin toplandığı merkez olmuş, burada toplanan kuvvetler Salihli ve Ahmetli bölgelerini desteklemiştir. Alaşehir'de oluşturulan Kuva-yı Milliye bu açıdan önem taşımaktadır.

a. Alaşehir Kongresi³³³

16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Alaşehir Kongresi, Alaşehir eşrafından Halil Hüseyin Paşazade Mustafa Bey'in evinde başlamış, fakat kongrenin burada yapılmasına gelen tepkilerden dolayı toplantılara 18 Ağustos'tan itibaren Fevziye İlkokulunda devam edilmiştir.³³⁴ Kongreye 20 kaza ve 3 bucaktan milli heyetler tarafından seçilen delegeler ile cephe komutanları katılmıştır. İkinci Balıkesir Kongresinden fazla olarak 9 kent ve kasaba daha temsil edilmiştir.³³⁵

³³¹ Selek, **a.g.e.**, s. 253.

³³² Türk İstiklal Harbi, C.II, 1. Kısım, s.158.

³³³ Konuyla ilgili olarak: **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967; Enver Konukçu, **Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000; Albayrak, **a.g.e.**, s. 139-157.

³³⁴ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 39.

³³⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 140.

Ancak toplam delege sayısı bakımından İkinci Balıkesir Kongresindeki sayıya ulaşamamıştır. Kongrenin ilk açıldığı gün 34 kişi katılmıştır. Kongre devam ederken katılan temsilcilerle birlikte katılımcı sayısı 45 olmuştur.

Alaşehir Kongresi Başkanlığına Hacim Muhittin Bey, Başkan vekilliklerine Alaşehir Kuva-yı Milliye Komutanı Hüseyin Paşazade Mustafa Bey ve Uşak delegesi İbrahim Bey; kâtipliklere ise, Alaşehir delegesi Ethembeyzade Ömer Bey, Balıkesir delegesi Müftüzade Abdülğafur Efendi seçilmişlerdir.

Alaşehir Harekât-ı Milliye ve Redd-i İlhak Kongresi'nde temsil edilen yerler ve kongreye katılan delegeler şöyledir:

Alaşehir: Belediye Başkanı Galip Bey, Ömer Lütfi Bey (Kongre Kâtibi), Mütevellizade Akif Bey, Cevdet Bey, Ahmet Nazmi Bey, Hacı Ali Bey, Mustafa Bey (Kongre Başkan Vekili, Kuva-yı Milliye Komutanı)

Akhisar Cephesi: Süleyman Sırrı Efendi, Belediye Başkanı Kamil Bey

Balıkesir: Hacim Muhittin Bey, Akhisar Belediye Başkanı Kamil Efendi, Müftüzade Abdülğafur Efendi.

Buldan: Hattatzade Mehmet Efendi

Demirci: Müderris Mustafa Efendi

Eşme: Müftü Hacı Nafiz Efendi, Belediye Başkanı Yunus Efendi

İnegöl: Belediye Başkanı Ethem Efendi, Mazlum Bey

Birgi-Ödemiş: Saraçoğlu Salih Efendi, İsmail Hakkı Efendi

Ödemiş: Molla Hüseyin Efendi (Kayıkçıoğlu), Müderris İbrahim Ethem Efendi, Ali Efendi, Mehmet Efendi

Ödemiş Bozdağ Cephesi: Postlu Mestan Efe

Ayvalık Cephesi: Mustafa Bey, Hacı Ali Bey

Aydın ve Denizli: Şükrü Bey, Ahmet Tahir Bey

Sarayköy: Müftü Ahmet Şükrü Efendi

Soma: Refet Efendi

Sındırgı: İzmirli Ethem Bey (Akhisar Cephesi Komutanı).

Salihli: Mehmet Lütü Efendi (eski Müftü), Zahit Molla Bey (eski Kadı)

Uşak: İbrahim Bey (Tahtakılıç)

Kasaba (Turgutlu): Kocaimamoğlu Süleyman Sururi Bey

Kula: Tosun Efendizade Raşit Efendi, Dramalı Hacı Fehmi Bey

Karahisar-ı Sahip/Afyon: Muallim Ahmed Sami, Mehmet Fakir Bey,

Haydar Bey

Gördes: İsmail Hakkı Efendi (eski müftü)

Manisa: Belediye Başkanı Bahri Bey, Süleyman Bey, Ramazan Bey

Nazilli: İlhami Bey, Ali Enveri Bey.

Birinci ve İkinci Balıkesir Kongrelerinin yöresel özelliğine karşın Alaşehir Kongresi, Ege'deki direnişi birleştirip tek bir çatı altında toplayarak bir üst kongre olma amacını taşıdığı için bölgesel nitelik göstermektedir.

Kongre, 16-25 Ağustos tarihleri arasındaki 10 günlük sürede toplam 19 celse toplantı yapmıştır. Bu 10 günlük sürenin, 21 Ağustos'ta Denizli-Aydın-Nazilli temsilcilerinin katılmasına kadar olan 5 günlük zaman diliminde, Alaşehir yöresindeki Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin düzenlenmesi üzerinde durulmuştur. 21 Ağustos'tan sonra ise bütün Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesi konuları görüşülmüştür.

26 maddeden oluşan kongre kararlarında Balıkesir Kongresi kararları esas alınmıştır. Kararların en önemlileri özetle şunlardır: ³³⁶

Madde 5- Hareket-i Milliye'nin yegane gayesi düşmanı ülkeden taretmek olup, siyasetle alakası bulunmamaktadır.

Madde 7- Balıkesir Kongresince kabul edilen Hareket-i Milliye Redd-i İlhak ismi Alaşehir Büyük Kongresince aynen kabul edilmiştir.

Madde 8- Harekat-ı harbiye-i milliye devam ettiğı müddetce Alaşehir Kongresi de milli umumi seferberlik kabul eder.

Madde 9- Kongrenin makasad-ı teşekkülünün en esaslarından birisi de Yunan mezalim ve cinayatını tetkik ve telfikiyle İzmir'deki Muhtelit Tahkikat Komisyonuna arz olunduğunu ve bu Tahkikat Komisyonu riyasetinde bulunan İngiliz Generali Milne cenaplarına iblağını kabul etmiştir.

Madde 11- Kongrenin maksad-ı teşkili hakkında enzar-ı umumiyyeye bir Beyanname neşretmesi takarrür etmiştir.

Hareket-i Milliye Redd-i İlhak heyetleriyle Heyet-i Merkeziyelerinin suret-i teşkili ve vezaifinin taksimi talimatnamesi Alaşehir Kongresinde umumi olarak kabul edilmiştir. (Madde 12)

Madde 13- Merbut Talimatnamede görüleceğı veçhile Alaşehir ve civarında bir saha-i mesai kabul edilerek burada ayrıca yedi kişilik bir Heyet-i Merkeziye teşkiline karar verilmiştir.

Madde 14- Denizli, Nazilli cihetlerinde saha-i mesai olarak orada da bir Heyet-i Merkeziye teşkiline karar verilmiştir.

³³⁶ Çarıklı, a.g.e., s. 205-221.

Madde 16- Kaza menzil müfettişlikleri ile Heyet-i Merkeziyeler ile merkez-i umumi mühürlerinin Balıkesir Kongresi'nce kabul edilen tarzda ve yeknesak olarak hakkettirilmesi karargir oldu.

Madde 18- Yunanlıların işgal sahalarında yaptıkları mezalim hakkında umumi bir rapor tanzim ve İzmir'deki muhtelit komisyonuna iblağ edilmesi kabul edilmiştir.

Madde 22- Harb-i milli devam ettiği müddetçe Yunanlılara hiçbir veçhile müzakere edilmemesi kabul olunmuştur.

Madde 23- Yunanlıları memleketimizden tamamen tard edinceye kadar harb-i millide devam, Hareket-i Milliyeye atfen kongrece esas olarak telakki edilmiştir.

Alaşehir yöresindeki örgütlenme ile ilgili alınan kararlardan biri "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Teşkilat Talimatnamesi"nin³³⁷ hazırlanıp kabul edilmesidir. Balıkesir'de oluşturulan Heyet-i Merkeziye'nin teşkilatlanmasından örnek alınarak düzenlenen Talimatname; 1. Kısım -zabıtlarda eksiktir- 2. Kısım Cephe Teşkilatı, 3. Kısım Geri Teşkilatı, 4. Kısım Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyet-i İnzibat Kıtası Talimatnamesi, 5. Kısım Heyet-i Merkeziye Talimatnamesi, 6. Kısım Menzil Müfettişlikleri Talimatnamesi olmak üzere 6 bölümden oluşmaktadır. Bu talimatname ile Heyet-i Merkeziye ile Menzil Müfettişlikleri'nin görev ve yetkileri belirlenmiştir. Cephe gerisindeki teşkilatlanma, köylerden başlamış ve her köyün ihtiyar heyeti Hareket-i Milliye'nin birer şubesi durumuna getirilmiştir. Her kazada dörder üyesi bulunan *Levazım*, *Maliye* ve *Teşkilat* olmak üzere üç ayrı birim kurulmuştur. Teşkilat biriminin cephe için asker ve gönüllü toplamak, cepheden kaçanları yakalayıp cezalandırmak ve sonra tekrar cepheye göndermek, bölgede

³³⁷ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 231-234; Konukçu, **a.g.e.**, s. 208-209.

güvenliği sağlamak, eşkıyalık ve yolsuzluğu önlemek, Levazım ve Maliye birimlerini denetlemek, yapılan harcamalarla ilgili Maliye birimine hesap vermek, yabancılarla iletişimi sağlamak, haberleşme ve ulaştırma işlerini düzenlemek gibi görev ve yetkileri vardı. Levazım birimi, Kuva-yı Milliye'nin levazım ihtiyacını karşılarken, Maliye birimi, Kuva-yı Milliye'nin parasal konularından sorumluydu.

Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyetlerine bağlı, atlı ve yayalardan meydana gelecek birer İnzibat Kıtasının oluşturulması için Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyet-i İnzibat Kıtası Talimatnamesi (4. Kısım) hazırlanmıştı. Buna göre, bu kıtaların, cesur, dürüst bölgenin yerli halkından olan kimselerden oluşmasına dikkat edilecekti. Kıtada görev alacaklara, bulundukları bölgenin coğrafik yapısına ve mali durumuna göre belli bir maaş ödenmesi ve bunların zorunlu olmadığı sürece cepheye gönderilmemeleri uygun görülmüştür.

Oluşturulan Heyet-i Merkeziye Talimatnamesi'ne göre; (5.Kısım)³³⁸ Heyet-i Merkeziye'nin Salihli, Kula, Demirci, Eşme, Uşak ve Ödemiş'te birer şubesinin açılmasına ve merkezinin Alaşehir olmasına, daha sonra açılacak diğer şubelerle birlikte bu şubelerin Alaşehir'deki merkeze bağlı olmalarına karar verilmiştir.

Alaşehir'deki Heyet-i Merkeziye'nin her kazadan birer olmak üzere yedi üyeden oluşması ve bu üyelerin aralarından birini başkan seçmeleri uygun bulunmuştur. Heyet-i Merkeziyeler maaşlı veya maaşsız kâtip ve memur çalıştırabilme, emirleri altında İnzibat Kıtası kurabilme, kazalar ve cephe gerisi hizmetleri gibi işleri düzenleyebileceklerdi. Cephelerin iaşesinin sağlanması, idaresi ve para toplanması gibi her türlü işler Heyet-i Merkeziyelere bırakılmıştır. Ayrıca,

³³⁸ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 230; Konukçu, **a.g.e.**, s.207.

zorunlu hizmetler için gereken paranın toplanması, kazaların harcamalarının düzenlenmesi ve bu konularda karar verilmesi de Heyet-i Merkeziyelere aittir.

Heyet-i Merkeziyeler, merkezi İzmir’de bulunan Tahkikat Komisyonu, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri ile yapılacak olan yazışmalarda da tek yetkili makam kılınmıştı.

Heyet-i Merkeziyelere bağlı olarak Salihli ve Bozdağ cephelerinde birer Menzil Müfettişliği kurulmasına ve bunların harcamalarının ve denetiminin Heyet-i Merkeziyeler tarafından sağlanmasına karar verilmiştir. Bu müfettişliklere birer numara ve isim verilmesi, üyelerinin Heyet-i Merkeziye tarafından seçilecek üç kişiden oluşması ve bu üyelerin de aralarından birini başkan seçmeleri uygun görülmüştür. Cephe komutanları bu müfettişliklere bağlı olacaklar, cephe için gerekli iaşe ve levazımı Menzil Müfettişlikleri ile Menzil Müfettişlikleri de Heyet-i Merkeziye ile ilişki kurarak sağlayacaklardır. Bu şekilde, cephe komutanlarının geri hizmetlere karışmaları ve halktan para toplamaları önlenmiş oluyordu. Menzil Müfettişliklerinin Harekât-ı Milliye’nin mühürlerine benzer birer mühürlerinin olmasına ve bu mühürlerin bir örneğinin Heyet-i Merkeziye defterinde bulunmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Menzil Müfettişliklerinin cepheye gidecek askerlere, hangi kazadan olursa olsunlar eşit davranmaları öngörülmüştür.

Menzil Müfettişliklerinin; Ayvalık Cephesinden sorumlu Bir Numaralı Menzil Müfettişliği, Soma Cephesinden sorumlu İki Numaralı Menzil Müfettişliği, Akhisar Cephesinden sorumlu Üç Numaralı Menzil Müfettişliği olmak üzere üç noktada kurulması planlanmıştır.

Bu şekilde düzenlenen talimatnamelerle Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanması cephe ve cephe gerisi olarak ikiye ayrılıyordu. Böylece, cephe komutanları cephe

gerisindeki işlere, cephe gerisindeki yönetim de cephe işlerine ve savaş stratejilerine karışmayacaklardır. Cephe teşkilat kadrosu, bir milli alay bulunacak şekilde oluşturulmuştur. Buna göre, cephe, bir “*ordu*” veya bir “*alay*” olarak kabul edilmişti. Savaşılmadığı zamanlarda, 40 kişiden veya üç takımdan bir *bölük*, üç bölükten bir *tabur*, üç taburdan da bir *alay* kurulması kararlaştırılmıştır. Bölükteki askerlerin her ay nöbetleşe cepheye gönderilmesi ve cephelerde sürekli olarak her taburdan 20 kişinin bulundurulması zorunluluğu getirilmişti. Böylece, cephede savaşanlar için büyük ölçüde tasarrufa gidilmiş oluyordu.

Cephe gerisinde de umumi bir ihtiyat teşkilatı yapılmasına ve bunun için de her köyde nüfuzlu bir kimsenin veya ayandan birinin *mangabaşı* tayin edilmesine karar verilmiştir. Bu mangabaşının bir taarruz veya savaş esnasında hemen cepheye göndereceği bir mangası olması uygun görülmüştür. Gerektiğinde üç dört köy ve manga birleştirilerek bir *kısım reisi* tayin edilecektir. Kısım reisleri manga başılarının amiri olacaktır. Alay komutanlarının kongre, tabur ve bölük komutanlarının ise Heyet-i Milliyeler tarafından seçilmesine karar verilmiştir. Bu komutanların da eşraftan veya bölgenin ileri gelenlerinden seçilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu komutanlıklara seçilenlerin de “vazife-i vataniyeyi” kabul etmeleri gerekiyordu. Alay komutan yardımcılarının da binbaşı rütbesinde olmasının tercih nedeni sayılmasına dikkat edilmiştir. Zorunlu seferberlik kararı alınarak, 1300-1309 (1883-1892) yılları arasında doğanlar zorunlu hizmetle yükümlü tutulmuşlardır.

Sağlık işlerinin düzenlenmesi amacıyla her Menzil Müfettişliği’ne bağlı bir hastanenin kurulmasına ve her hastane için iki doktor ve on sıhhiye neferinin görevlendirilmesine karar verilmiştir.

Alaşehir, Balıkesir ve Nazilli’de oluşan Kuva-yı Milliye örgütlenmeleri arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla bir üst örgütlenmeyi oluşturmak için “Encümeni Müdiran”ın kurulmasına ve bir umum komutan seçilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla, “Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Encümeni Müdüran Talimatnamesi”³³⁹ hazırlanmıştır. Bu Encümen şekil itibariyle Erzurum ve Sivas Kongrelerinde seçilen Heyet-i Temsiliye’ye benzetilebilir. Çünkü Heyet-i Milliyelerin üstünde görev ve yetkilere sahiptir. Bu Encümenin merkezinin Alaşehir olmasına karar verilmiştir. Encümeni Müdiranın haberleşmenin düzenlenmesi, kıtaların hazırlanması ve maaşlarının ödenmesi gibi görevleri vardı. Umum Cephe Kumandanı (Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Başkomutanı) olarak İttihatçı Kara Vasıf Bey seçilmiştir.³⁴⁰

Kongrede alınan bu kararlar uygulamaya geçirilemese de Batı Anadolu’da oluşan Kuva-yı Milliye’nin hangi aşamaya kadar geldiğini göstermektedir. Bu kararların uygulanamamasını, Mustafa Kemal’in Sivas Kongresi’nden sonra bütün yurttaki ulusal direnişi tek bir çatı altında toplamasına bağlayabiliriz.

Kongrede, Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin dışında o dönemde ortaya çıkan gelişmelerle ilgili izlenecek siyaset saptanmaya çalışılmıştır. Bu konuları şöyle özetleyebiliriz:

Hükümetin Kuva-yı Milliye’ye ve Alaşehir Kongresi’nin düzenlenmesini önlemeye yönelik girişimlerine karşı izlenecek yol üzerinde durulmuştur. Bu amaçla, kongre, 18 Ağustos’ta padişaha, sadaret makamına ve General Milne’ye birer

³³⁹ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 234-236; Konukçu, **a.g.e.**, s. 210.

³⁴⁰ Çarıklı, **a.g.e.**, s.201

mektup yazılmasına karar vermiştir. Padişaha yazılan mektupta Kuva-yı Milliye'nin amacı üzerinde durulmuştur:

“Milli kuvvetlerle icra edilen müdafaa neticesinde; Yunanlıların men-i tecavüzat-ı hakkında tedabir-i ciddiye ittihazı ve ika olunan fecayiın enzar-ı medeniyeye arz ve iblağı ve maksatlarını istihdaf etmek üzere, Balıkesir, Saruhan Livalarıyla Alaşehir, Aydın, Denizli, Uşak ve havalisi ahalisinden müntehap azaların içtimaile Alaşehir’de akteylediğimiz kongrenin gaye-i amali, sırf asakir-i mezkurenin (Yunan askerlerinin) men-i tecavüzat ve vilayetimizden ihracı maksad-ı vatanperveranesine matuf olup ika olunan mezalim ve şenaiin teesüratından mütevellit zaruretle ihtiyar olunan bir müdafaa-i vataniyeden ibaret olduğunu arz eyleriz.”³⁴¹ sözleriyle aynı zamanda padişaha güvence verilmek istenmiştir. Hacı Muhittin imzasıyla, 18 Ağustos’ta sadrazamlık makamına gönderilen telgrafta, Yunanistan’ın hukuka aykırı işgaline ve yaptığı her türlü işkencelere karşı meydana gelen *“galeyan-ı milli”* sonucunda toplanan kongrenin yapılan haksızlıklara son vermek amacıyla olduğuna dikkati çekilmişti.

General Milne’ye çekilen telgrafta ise, *“...Balıkesir, Alaşehir, Uşak, Aydın ve havalisi ahalisi taraflarından mürsel murahhasların içtimaiyle Alaşehir’de bir kongre akdedilmiştir. Kongrenin istihdaf eylediği gaye, memleketin sükun ve asayişini ihlal edecek çeteler teşkili olmayıp hakk-ı istiklal tarihimizi tanımayarak vilayetimizi memleketlerine ilhak ve ihraz-ı ekseriyet-i ümmiyesiyle olanca fecaiye ika eden İslam ve Türk düşmanı Yunan askerinin vilayetimizden ihracı ve Yunan mezalim ve cinayattını alem-i medeniyeye arz ve enzar-ı hakperveranelerine vaz’ı ve*

³⁴¹ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 149-150, 209.

sırf bu gayeye matuf ittihaz-ı mukarrerattan bulunduğunu zat-ı asilanelerine arz ve iblağ ile kesb-i şeref eyleriz."³⁴² diye belirtilmiştir.

Kongrenin siyaset belirlemesi gereken ikinci konu, Milne'nin Yunan kıtalarının bulunduğu yerlerden daha ileri gitmemesi konusunda verdiği emir ile 16 Ağustos'ta Harbiye Nezareti'ne yazdığı yazıdır. Bu yazıda, 11 Ağustos'ta Osmanlı kıtaatı veya çetelerin Akhisar'da, 13 Ağustos'ta Marmara çevresinde Yunan kıtalarına saldırdıkları ve müttefiklerin kıtalarına yapılan bu saldırının hemen durdurulması emredilmiştir. Eğer, Osmanlı kıtaları ve çeteleri bu tahrik edici hareketlerine devam edecek olurlarsa Yunan kuvvetlerine ilerlemeleri konusunda emir vereceği yönünde tehdit içeren yazısı kongre düzenleyicilerine 21 Ağustos günü ulaşmıştır. İkinci Ordu Kumandan Vekili Miralay Selahaddin Bey, Redd-i İlhak Heyetlerine ve Kuva-yı Milliye kumandanlarına, şimdilik savunmada kalınmasının bildirilmesini istemiştir. Kongrenin belirlemesi gereken siyaset işte bu noktada kendini göstermektedir. Kongrenin sadece pasif direnişi amaçlaması sorunu üzerinde Hacim Muhittin, *"...terk-i silah hiçbir yerde değil kabul düşünmeye bile değmez... Terk-i silah yoktur. Tevkif-i taarruz olur mu olmaz mı ? Bu bizim için kabil-i telif veya değil midir? Kongrenin meşgul olacağı cihet en ziyade buna matuf olacaktır..."* şeklinde konuşmuştur. Kongre bu sorunu incelemek için İlhami Bey, Zahid Molla, Şükrü Bey, Hacı Ali Bey, Bahri Bey, Abdülgafur Efendi ve Ömer Bey'den oluşan bir encümen kurmuştur. Encümen 22 Ağustos'ta General Milne'ye gönderilmek üzere bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, *"...İzmir vilayeti ve Karesi müstakil livası Türk Müslümanlarının müttehiden ve teşkilat-ı muntazamaya tabi Kuva-yı Milliyeleriyle müdafaa ettikleri cihet sırf Yunanlıların haksız ve hilekar tecavüzat ve esna-yı işgal*

³⁴² Çarıklı, **a.g.e.**, s. 148, 209.

ve tecavüzatta mürtekibi oldukları şeni cinayata mani olmaktan ibaret olup Düvel-i Muttelifiye karşı hiçbir fikr-i mahsusları yoktur. Ve Düvel-i Müşarünileyhe mukabele fikri hiçbir kimsenin hatırından geçmeyen bir vehimedir. Binaenaleyh büyük kongre, Kuva-yı Milliye'nin -hakkaniyet ve meşruiyeti umum insaniyet-i mütefekkirce karin-i kabul ve tasdik olacağı kanaatinde bulunduğu- harekâtı mebhusesinden müttefikin kıtaatına karşı mütearrız manasının istişmam edilmesini şu hakikat-i müsbiteye karşı azim bir insafsızlık olarak telakki eder. Ve bundan dolayı teessürat-ı amikasını arzeder.”³⁴³

Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinin İtilaf Devletlerine karşı bir hareket olarak düşünülmesinin insafsızlık olduğu şeklinde belirtilen bu raporun devamında, Yunan kıtalarının bulundukları yerden ileri gitmemeleri konusunda verilen emrin sorunu çözmeyeceği açıklanmaya çalışılmıştır. Toplantıda yapılan görüşmeler sonunda yazıya, General Milne'nin “Yunan kıtalarının bulundukları yerden bir adım atmamalarını emrettim.” sözüne karşılık, “*bunlar, beyanat-ı vakıaya ittibaen itaat ettikleri takdirde tatil-i taarruzla mukabele ettik.*” ifadesini eklemeye karar vermiştir.

Uluslararası Tahkikat Komisyonu'nun Yunan mezaliminin varlığını araştırmak üzere İzmir'de çalışmalarına başlaması aynı döneme denk gelmiştir. Kongre bunu fırsat bilerek, General Milne'ye gönderilen bu yazıyı Tahkikat Komisyonuna da göndermeye karar vermiştir.

Kongrenin gündemindeki politika belirlenmesi gereken üçüncü konu, Alaşehir ve Uşak çevresinden İzmir'e zahire gönderilmesi ile ilgilidir. Batı Anadolu'nun ihraç limanı olan İzmir'in işgal altında bulunması sorun yaratmıştır. İzmir'in liman ve hinterlandının birbirine bağımlı olması ve hinterlandın Yunan

³⁴³ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 172-173, 214.

işgali altında olmasından dolayı, İzmir'in iaşesinin sağlanması güçleşmektedir. Alaşehir ve çevresinden İzmir'e zahire sevk edilmekteydi. Balıkesir Kongresi'nde İzmir'de bulunan Yunanlıların iaşe sağlamasını güçleştirmek için İzmir'e zahire sevki yasaklanmıştır. Alaşehir Kongresi'nde, Balıkesir Kongresi'nde alınan bu kararın tersine, İzmir'e zahire sevki serbest bırakılmıştır. Bunun altında yatan neden tamamen ticaret yoluyla Kuva-yı Milliye'nin masrafları için gerekli olan paranın sağlanmasıdır.

Kongrenin tartışmaya açtığı dördüncü siyasi mesele, İzmir-Kasaba demiryolu şirketinin Yunanlılara gösterdikleri kolaylıkları Kuva-yı Milliye'ye de göstermelerinin istenmesidir. Hacim Muhittin Bey, mütareke döneminde İzmir-Kasaba demiryolu şirketinde birçok Türk memurun çalışmasına rağmen, şimdi onların yerine Rum ve Ermenilerin çalıştıkları ve bunların Türklere karşı haksızlık yaptıklarını söyleyerek konuyu gündeme getirir. Sonuç olarak, İzmir-Kasaba ve Temokdi Osmanlı Demiryolları Müdür-i Umumisine bir yazı yazılmasına karar verilmiştir. Yazıda, demiryolu şirketinin gayrimüslim memurların Türk ve Müslümanlara haksızlık yaptığı, bunu önlemek için de Müslüman memurlar çalıştırılması önerilmiştir.

Kongrenin gündemindeki beşinci siyasi konu, Sivas Kongresi'ne delege gönderip göndermeme konusudur. Alaşehir Kongresi'ni düzenleyenler Sivas Kongresi'nin de kendi kongreleri gibi yerel nitelikte bir kongre olduğunu düşündükleri için gereken önem ve hassasiyeti göstermemişlerdir. Sivas Kongresi'ne Hakim Macit Bey'i görevlendirmişler ve başka bir delegeye ihtiyaç duymamışlardır.³⁴⁴ Bu nedenle iki kongre arasında iletişim kopukluğu söz konusu

³⁴⁴ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 180.

olmuştur. Heyet-i Temsiliye de Alaşehir Kongresi'nden zamanında haber alamamıştır. Heyet-i Temsiliye'nin (Mustafa Kemal'in) doğu vilayetleri halkının bütün varlığıyla Batı Anadolu'da gelişen Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerine destek olduğunu belirten telgrafi Hacim Muhittin Bey'e kongre bittikten iki gün sonra, 27 Ağustos'ta ulaşmıştır. Hacim Muhittin Bey de, bu telgrafa cevap olarak, *“Şark'tan Garb'a doğru tevessü eden Teşkilat-ı vatanperveranelerile, Garp'ten Şark'a tevessü edecek Teşkilat-ı naçizanemizin birleştiği gün, gayesi istihlas-ı vatana ma'tuf olan teşebbüsat-ı vatanperveranemizin en büyük bayramı olacaktır. Balıkesir, Alaşehir, Nazilli Heyet-i Merkeziyelerinin murahhası olarak kongre kararları ile teşkil edilen “Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Encümeni Müdüranı” Garbi Anadolu'nun bir merkezi mühimi olacaktır.*³⁴⁵ demiştir.

Hacim Muhittin Bey bu telgrafında, Balıkesir ve Alaşehir Kongresi kararlarının birer özetinin Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'e gönderileceğini belirtmiştir. Bu şekilde Mustafa Kemal'in önderliğinde bütün ulusu bir merkez etrafında toplamayı amaçlayan doğu, güney ve güneydoğu bölgelerimizdeki direniş ile batıdaki direniş arasında diyalog kurulmasına çalışılmıştır.

V. Salihli'de Kuva-yı Milliye

İzmir'in işgalinden sonra Salihli'nin durumunu Celal Bayar şu sözleriyle çok güzel anlatır: *“Salihli'de diğer yerlerde olduğu gibi iki bölüme ayrılmıştı. Halkın bir bölümü “Başa gelen çekilir” düşüncesiyle düşmana boyun eğmek, yüreği memleket*

³⁴⁵Çarıklı, a.g.e., s. 47.

*ve istiklal aşkıyla yanan diğer vatanseverler de, ileri atılarak elden gelen müdafaayı yapmak istiyorlardı. Aralarında çetin münakaşalar oluyordu. Nihayet mukavemet fikrinin galebe çaldığı görüldü.*³⁴⁶

Bekir Sami Bey ise 28 Mayıs'da Salihli'ye geldiğinde, Salihli için “İzmir'in işgali bütün bura halkı üzerinde kötü tesir etmiş ve tamamen maneviyatını sarsmıştı.” demişti.³⁴⁷ Salihli'de Anadolu'nun bazı yerlerinde olduğu gibi, yörenin idaresinden sorumlu, özellikle kaymakam, belediye başkanı, müftü gibi- kişilerin işgale karşı sergiledikleri tutum, önceleri halkta işgale karşı direnişte tam bir fikir birliği sağlanamamasına neden olmuştur.

12 Haziran 1919'da Salihli Mevki Kumandanlığı görevine başlayan³⁴⁸ Topçu Yüzbaşısı Rasim, 13 Haziran'da Salihli'den 17. Kolordu Kumandanlığı'na çektiği telgrafında, Salihli'deki durumun çok kötü olduğunu belirterek bunun için Kula ve Alaşehir'den 30 kişilik müfreze gönderilmesini istemiştir. Bu dönemde, Salihli halkı mücadele konusunda hala tam olarak teşkilatlanmış değildi. Ancak, Salihli, Gediz vadisinin açtığı ana istikamet ve İzmir'i Afyon'a bağlayan demiryolu üzerinde olması nedeniyle stratejik bir öneme sahip bulunuyordu.³⁴⁹ Bu nedenle bu kuvvet isteği, 5 Haziran'da Akhisar'ı, ardından Ahmetli'yi işgal eden Yunanlıların daha fazla ilerlemelerine engel olmak amacıyla bir önlem olarak düşünülmüş olabilir.

Topçu Yüzbaşısı Rasim'in Alaşehir'den 30 kişilik bir müfreze isteyen telgrafi üzerine, Bekir Sami Bey buraya bir kuvvet gönderilmesini emretmiştir. Buna karşın,

³⁴⁶ Bayar, **a.g.e.**, C.8, s. 2507, 2508.

³⁴⁷ Gürler, **a.g.e.**, s. 76.

³⁴⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 134.

³⁴⁹ A.g.e., s. 135.

Salihli Kaymakamı Tahsin Bey, Bekir Sami Bey'e, gönderilecek müfrezelerin iaşelerinin temin edilmesinde halkın sorunlar yaşayacağını belirten bir telgraf göndermiştir. Kaymakamın engellemelerine rağmen, Mevki Kumandanı Rasim Bey, teşkilatlanma çalışmalarına devam etmiştir. 14-15 Haziran gecesi Belediye'de yaptığı toplantıda, iki yüz kişilik müfrezenin 10 günlük iaşesinin karşılanacağı sözünü almış, fakat gece verilen bu söz ertesi gün geri alınmıştır. 17 Haziran'da ancak 50 kişilik bir kuvvet hazırlanabilmiştir.³⁵⁰

Bekir Sami Bey tarafından 20 Haziran 1919'da daha fazla kuvvet toplanması amacıyla 68. Alayın 1. Taburu ve Kolordu Karargâhının da Salihli'ye gelmesi ve diğer hazırlıkları içeren bir kolordu emri yayınlanmıştır. Albay Bekir Sami Bey bu görevini yerine getiremeden Bursa'da görevlendirildiği için buradaki görevini Kula Mevki Kumandanı Binbaşı Nedim'e devretmiştir.³⁵¹

Salihli ve Ahmetli'de milli kuvvetler toplanırken, Yunanlılar, yerli Rumlar vasıtasıyla detaylı istihbarat elde etmişlerdir. Burada toplanan 80-90 kişilik 68. Alayın 1. Taburu ile yaklaşık 120 kişilik gönüllüye karşı, yerli Rumlarla birleşen Yunanlılar taarruz etmişlerdir. Ahmetli'nin savunmasında görevlendirilmiş olan tabura Yüzbaşı Arif komuta etmiştir.³⁵² Ahmetli muharebesi olarak kayıtlara geçen bu muharebede Yüzbaşı Seyit Ali, Yüzbaşı Hasan Fehmi, Kamacı Ustası Kamil Efendi ile sekiz er Yunanlılar tarafından esir alınmış ve Turgutlu'da idam

³⁵⁰ Aydın, **a.g.e.**, s. 136.

³⁵¹ Ünal, **a.g.e.**, s. 132-135.

³⁵² Türk İstiklal Harbi, Cilt II, 1. Kısım, s. 157.

edilmişlerdir. Kuva-yı Milliye bir gün sonra 25 Haziran 1919'da Ahmetli'yi kontrol altına almıştır.³⁵³

Bu sırada bölgede kuvvet olarak, Salihli'de 150, Kula'da 70 kişilik Kuva-yı Milliye gücü bulunuyordu. Ayrıca bu güçlere katılmak üzere 60 atlı milis kuvveti de harekete geçmişti.³⁵⁴

Bu muharebeden sonra Salihli'de halk kenti terk etmeye başlamıştı. Kula Mevki Kumandanı da ortadan kaybolmuştu. Salihli'ye Mustafa Bey komutasında bir birlik gönderilmiş ve bölgedeki kumandayı Süleyman Sururi Bey almıştır. Süleyman Sururi Bey, Rasim Bey'i Kula'da, Teğmen Tahsin Bey'i ise Eşme'de görevlendirmiş, Afyonkarahisar'daki 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'den 300 silah aldırması ve Salihli'ye gelen Çerkez Ethem'in süvarilere, Mustafa Bey'in ise piyadelere komuta etmesine karar vermiştir.³⁵⁵

Çerkez Ethem, buradaki Dramalılarla birleşerek, Gönen, Balıkesir, Kirmasti, Bandırma ve Bursa'da tanıdığı Çerkezlere haber göndererek kuvvetlenmeye başlamış, ardından Mustafa Bey'i safdışı bırakarak, bölgeye tamamen hakim olmaya çalışmıştır.³⁵⁶ Böylece, Salihli'de Çerkez Ethem'in kuvvetleri büyük güç kazanmıştır. Yeri gelmişken Çerkez Ethem'den bahsetmekte yarar vardır. Kuva-yı Milliye dendiği zaman akla ilk gelen isimlerden biri olan Çerkez Ethem, anılarında³⁵⁷ kendisini şöyle tanımlar: “*Ben kimim? Ben emlak ve arazi sahibi, mesut ve müreffeh yaşayan ve aynı zamanda “Ekmeğinin hasmı” denecek kadar cömert bir ailenin*

³⁵³ Aydın, **a.g.e.**, s. 137.

³⁵⁴ Türk İstiklal Harbi, Cilt II, 1. Kısım, s. 158.

³⁵⁵ Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 184-185.

³⁵⁶ **A.g.e.**, s. 185.

³⁵⁷ Çerkez Ethem, **Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları**, Dünya Yay., 1962, s.11-12.

evladiyim. Merhum babam Ali Bey, malikânesinin bulunduğu Bursa vilayetinde şeref ve haysiyeti ile tanınmış bir kimse idi...Zabit ve erkânıharb değilim. Askerlik mesleğine girmeye çocuklukta çok istedimse de rahmetli babam iki büyük kardeşimin asker olmalarını yeter görmüş olacak ki, beni bu şereften mahrum etti.” Çerkez Ethem, babasının kendisi için bedel-i nakdi vermesini beklemeden ondokuz yaşında İstanbul’a kaçarak nefer olarak süvariliğe girmiş, okuryazar olması dolayısıyla talimhanelerde staj görmüş ve terhis tezkeresini başçavuş olarak almıştır. Balkan Savaşları sırasında İstanbul’a geçerek Makrıköyünde (Bakırköy) bulunan süvari zabitan mektebine ayrılmış bir süre sonra süvari zabit vekili olarak Çürüksulu Mahmutpaşa kolordusunun karargâh muhafız bölümünde bulunmuştur. Filli olarak askerlik hayatının bundan ibaret olduğunu söyleyen Çerkez Ethem, kuvvetleri için talim ve terbiye fırsatı bulamadığını ancak onları kahramanca dövüştürmeğe alıştırdığını ve devamlı silah elinde yaşadığını belirtir. Akhisar ve Salihli mıntıkasında çok güçlenen Çerkez Ethem’in daha sonra Kuva-yı Seyyare adını taşıyan birlikleri çarpışmalarda Yunan kuvvetlerine büyük korku salmıştı. Ayrıca Kuva-yı Milliye’ye karşı yapılan iç ayaklanmaları bastırmada önemli yararlılıklar göstermişlerdi.

VI. Aydın’ın İşgali ve Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

O dönemde, İzmir, Aydın, Manisa ve Denizli’yi içine alan büyük vilayete Aydın vilayeti adı verilmekteydi. İzmir’in işgali ile 17. Kolordu ve 56. Tümenin dağılmasından sonra, Aydın’da geriye 57. Tümen ve bağlı birlikleri kalmıştı. Bu birlikler Söke’den Antalya sahillerine kadar uzanan geniş bir bölgede dağınık bir

şekilde bulunmaktaydı.³⁵⁸ Tümen komutanlığını ise Albay Şefik (Aker) Bey yapıyordu.

Albay Şefik Bey, İzmir'in işgali haberini alır almaz, Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Selahattin, Mutasarrıf Vekili ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının bazı üyeleriyle bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede, Albay Şefik, bu kişilerden silahlı mücadeleye geçilmesi, halkın da bu doğrultuda yönlendirilmesi için önderlik etmelerini istemiştir. Şefik Bey ayrıca, bu silahlı mücadele için, terhis edilmiş yedek subaylardan yararlanılabileceği, sivil halkın da katılımıyla oluşturulması düşünülen bu milli kuvvetler için gerekli olan silah ve cephanenin tümen depolarından temin edilebileceğini söylemiştir.³⁵⁹

İzmir'in işgalinden itibaren Aydın'da direnişten yana olan görüşlerle teslimiyetçi görüşler çatışma halindeydi. Hakim olan teslimiyetçi görüşe göre -ki bu görüşte olanlar Aydın'ın zengin kesimiydi.- Aydın'ın İzmir'in acı akıbetine uğraması istenmiyorsa direniş fikrinden vazgeçilmeliydi. Aydın'daki bu teslimiyetçi görüşlere, Müftü ve Belediye Reisi Çakmaklı Büyük Emin Bey'in teslimiyetçi görüşte olmaları da katkı sağlamıştı. Direnişten yana olan kesim ise, düşman eline düşmemek ve yabancı bir devletin egemenliğine girmemek için ülkeyi içine düştüğü felaketten kurtarmak istiyordu.³⁶⁰

Yunanlıların Aydın'a doğru ilerlemeleri ihtimaline karşı Aydın halkının bir kesiminde varolan mücadele isteği doğrultusunda yapılan görüşmelere rağmen, bu

³⁵⁸ Selek, **a.g.e.**, s. 206.

³⁵⁹ Gökbel, **a.g.e.**, s. 99-101. Bu görüşmeler üzerine, Aydın'da İzmir'in işgalini protesto amacıyla bir miting düzenlenmiştir. Detaylı bilgi için, bkz. **A.g.e.**, s. 102-104.

³⁶⁰ **A.g.e.**, s. 111-114.

mücadelenin nasıl teşkilatlanacağına ilişkin bir karara varılmış değildi. Buna rağmen, Tümen Komutanı Albay Şefik, silahlı mücadeleye geçme konusundaki kararını kendisine bağlı birliklere emirler vererek uygulamaya geçirmiştir.³⁶¹ Bu sıralarda, işgalden dolayı İzmir’den kaçan askerlerin işgal sırasında yaşanan olayları anlatmaları Aydın’daki birliklerden askerlerin toplu olarak kaçmalarına neden olmuştu. Albay Şefik Bey, bu firarlara engel olunması için tümen birlikleri ve sancaklara genelge yayınlayarak, firar edenlere dur emrini vermiş, bu emre uymayanların da vurulmasını emretmiştir.³⁶²

Burdur Askerlik Şube Başkanı İsmail Hakkı Bey’in 17 Mayıs 1919’da 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey’e gönderdiği telgrafında: “...devlete sadık olan ahalinin çoğunluğuna dayanacak şekilde halk arasında teşkilat yapılması ve bu teşkilatların mümkün olduğunca silahlandırılması”nı istemiş ve İtilaf Devletleri nazarında gizli şekilde 12.Tümen dairesinde 80.000 kişiden oluşan gönüllü ve fedai teşkilatının yapılmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Aslında bu belirtilen rakam o günün koşullarında kolaylıkla toplanabilecek gönüllü kuvveti sayısı değildi. İsmail Hakkı Bey, bir başka telgrafında “her şube dairesinde cihet-i mülkiye ve askeriye marifetiyle milli mukavemetin çekirdeğinin” oluşturulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.³⁶³

³⁶¹ Aydın, **ag.e.**, s. 73, 74.

³⁶² Aydın, **ag.e.**, s. 74 ; İstiklal Harbi Gazetesi, 19 Mayıs 1919.

³⁶³ A.g.e., s. 79-80.

57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, İsmail Hakkı Bey'in önerilerinden sonra³⁶⁴ Kuva-yı Milliye kurulması hakkındaki görüşlerini 23 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne bir raporla sunmuştur. Raporda bölgedeki halkın durumunu ve gelişen olayları anlattıktan sonra Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin oluşturulması düşüncesi ve teklifini dile getirmiştir.³⁶⁵ Albay Şefik Bey, kendi eserinde "*Harbiye Nezareti'ne bu ahval-i ruhiye-i mahalliyeyi ve hadisatı musavver olmak üzere 23 Mayıs 35 tarihiyle takdim ettiğim raporda arzettim*" demektedir.³⁶⁶ Albay Şefik Bey'in raporunda bahsettiği "*Savaşmaya hazır ahalide küçük bir kuvvet varsa da zamanında düzenli ve gizli bir teşkilat kurulmaması yüzünden bunlardan da faydalanamamaktadır.*" sözünden Kuva-yı Milliye teşkilatını oluşturacak potansiyel kuvvetin var olduğu ancak teşkilatlandırılmadığı izlenimi edinilmektedir. Bahsedilen rapor için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa, Kuva-yı Milliye ile ilgili fıkrayı kastederek "son fıkra gayet mühimdir, Acele etmek lazımdır" şeklinde raporun altına kayıt koymuştur.³⁶⁷

³⁶⁴ Aydın, **a.g.e.**, s. 80-81; Albay Şefik Bey'in Burdur Askerlik Şube Başkanı İsmail Hakkı Bey'in bu önerilerini dikkate almadığını düşünmektedir. Albay Şefik Bey'in bu önerileri dikkate almadığı hususunda herhangi bir yorumu bulunmamaktadır. Ama olayın gelişimine zaman silsilesi içerisinde bakarsak ve bu telgrafların kendisine ulaştığını da varsayarsak, Albay Şefik Bey'in İsmail Hakkı Bey'in önerileri hakkında bilgi sahibi olarak böyle bir raporu yazdığını düşünmemiz daha yerinde olur.

³⁶⁵ Rapor metni için bkz. Aydın, **a.g.e.**, s. 75.

³⁶⁶ M. Şefik Aker, **İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali**, Ankara 1937, C.II. s. 25.

³⁶⁷ Türk İstiklal Harbi C.II, 1. Kısım, s. 79; İstiklal Harbi Gazetesi, 24 Mayıs 1919.

Albay Şefik Bey, Yunanlıların kentin işgali ihtimaline karşı Çine'ye doğru çekilmeye karar vermiştir. Tümenin çekilmesi sırasında, mühimmat deposunda bulunan silah ve cephane de köylülere yağma ettirilmiştir.³⁶⁸

Aydın, Paris Barış Konferansında alınan kararlara göre, Yunan işgal sahası dışında bırakılmasına karşın Venizelos, 23 Mayıs'ta Yunan işgal kuvvetlerine, İtalyanlardan önce Aydın'ı işgal etme emrini vermiştir. Yunan işgal kuvvetleri komutanı, Venizelos'un emri ve bölgedeki asayişin sağlamak gerekçesiyle işgali başlatmıştır. Aydın'a Albay Tserulis kumandasında 4. Piyade Alayı, 8. Girit Alayının 1. Taburu, 1 dağ topçu taburu, 1 jandarma, 1 dağ sıhhiye bölümü gönderilmiştir. Türk kuvvetlerinin Küçük Menderes üzerindeki demiryolu köprüsü ile Selçuk- Balatçık arasındaki demiryolu tünellerini tahrip etmesinden korktukları için, bir Evzon taburu ve bir istihkâm bölümü demiryolunun korunması için görevlendirilmiştir. Buna karşın, Aydın'da 175. Piyade Alayının bir taburu, tümen karargâh birliği ve iki dağ topu ve bunların mürettebatından oluşmaktaydı. Bu birliklerin toplamı da 10 subay, 43 piyade ve makineli tüfek eriyile, iki topu idare edecek kadar topçu eriydi.³⁶⁹

Yunan birlikleri 26 Mayıs'ta Aydın demiryolu üzerindeki Germencik'i işgal etmişlerdir. 175. Alay, Yunan ilerleyişini haber alınca, 26 Mayıs'ta Tümen kumandanından emir almadan Büyük Menderes köprüsüne çekilmiştir. 57. Tümen karargâhı da şehri işgalden önce terk etmiştir. Yunan işgal kuvvetleri 27 Mayıs'ta üç koldan şehre girerek, herhangi bir olay çıkmadan şehri ele geçirmişlerdir. Silah ve cephane deposunun memuru, şehre zarar vermemesi için depoyu ateşlememiştir.³⁷⁰

³⁶⁸ Aker, **a.g.e.**, C.II. s. 5-7.

³⁶⁹ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1. Kısım, s. 88.

³⁷⁰ Aker, **a.g.e.**, s. 13, 43.

57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, yetersiz birlikleriyle Yunan ilerleyişine cepheden karşı koymak yerine, düşmanı yandan ve arka taraftan baskı altında tutacak bir konumda bulunmayı daha uygun gördüğü için karargâhı Çine'ye taşımaya karar vermiştir. Böylece, Menteşe livasının silah ve cephanelerinden de yararlanabilecekti. Aynı zamanda Çine, İtalyan işgal sahası olduğu için halkın Yunanlılara karşı örgütlenmesini sağlamak daha kolay olabilecekti.³⁷¹

a. Çine'de Kuva-yı Milliye

57.Tümen Karargâhının Çine'ye gelmesinden sonra, Aydın'da mücadeleden yana olan vatansever kesim, burada Kuva-yı Milliye'nin kurulamayacağını anlayarak Çine'ye gelmişlerdir. Ancak Çine'nin yönetici ve ileri gelenleri de Aydın'daki gibi direnişten yana değillerdi. Bu dönemde, iyi niyetli olmasına rağmen, aciz bir yönetici olan Kaymakam Mehmet Kamil Bey bulunuyordu. Belediye Başkanı Hafız Hidayet Eroğlu ile Jandarma Bölük Komutanı Üsteğmen Sait Bey Kuva-yı Milliye'nin kurulmasına destek olacak kişiler değillerdi.³⁷² Fakat Batı Anadolu'da Yunan işgalinden kaçan, direnişten yana kişiler de mevcuttu. Bunlar, Aydın'da herhangi bir direniş söz konusu olmadığı için Çine'ye dönen Asaf Gökbek, terhis edilen yedek subaylardan Teğmen Necmi (Aydınlı), İzmir'den kaçan Yüzbaşı Faik (Cenat), Teğmen Zekai (Kaur) ile tümen yaveri Aydın'lı İsmail Hakkı ve tümenin ağırlıklarının Çine'ye nakledilmesi için görevlendirilen Yüzbaşı Ahmet Beylerdi. Bu grup direniş için çözüm yolları bulmaya çalışmışlardır. Savaşın yorgun düşen halkın

³⁷¹ Aker, **a.g.e.**, s. 3-4.

³⁷² **A.g.e.**, s. 23.

askeri bir örgütlenmeye gitmeye niyetli olmamaları nedeniyle, çözüm yolu olarak, bölgede önemli nüfuza sahip olan efe ve çetecileri örgütlemeye karar vermişlerdir. Bu amaçla, Çine bölgesinde ünlenmiş Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efelerle Aksekili Hacı Abdurrahman Efendi vasıtasıyla görüşerek, Yunanlılara karşı baskınlarda bulunacak çeteyi oluşturmaya ikna etmişlerdir. Çetenin kurulması önceleri pek kolay olmamışsa da 1 Haziran'dan itibaren efeler faaliyete geçerek gönüllü toplamaya başlamışlardır.³⁷³ İtalyanların Çine'yi işgal ettiği 5 Haziran'da Yörük Ali Efe'nin çetesi 17 kişiden oluşuyordu.³⁷⁴ Bu çetenin büyük bir kısmı efeleri direnişe teşvik eden yedeksubay, subay ve direnişçi aydınlardı.

Bu günlerde Albay Tserulis komutasındaki Yunan kuvvetleri, Aydın'ın batısındaki Erbeyli istasyonu bölgesinde toplanmaya başlamışlardır. Bu kuvvetler, dört piyade taburu, iki bataryalı dağ topçu taburu, sıhhiye ve jandarma bölüğünden oluşmaktaydı. Buna karşılık Aydın'da kuvvet olarak; 10 subay, 43 er ve 46 hayvandan oluşan³⁷⁵ 57. Tümenin 175. Piyade Alayı ve 1. Taburu bulunuyordu. Bu Alayın Komutanı Binbaşı Ethem ve Tabur Komutanı Binbaşı Şefik Bey idi. Bu iki subay hiçbir mücadeleye katılmadıkları için görevden alınmıştır.³⁷⁶

175. Alay Komutanlığı'na, 135. Alay Komutan Muavini Binbaşı Hacı Şükrü Bey atanmıştır. Hacı Şükrü Bey, daha sonra Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye

³⁷³ Gökbel, **a.g.e.**, s.141-146.

³⁷⁴ A.g.e., s. 151.

³⁷⁵ Aydınel, **a.g.e.**, s. 86.

³⁷⁶ Aker, **a.g.e.**, s. 12, 22.

Kumandanı unvanını alarak, Aydın'da Kuva-yı Milliye'nin oluşumu için çalışmıştır.³⁷⁷

Tümen birliklerinin Çine'ye çekilmesinden sonra, Yunanlılar bir taburluk kuvvetle Çine'ye doğru yönelmişlerdir. Kuvvetlerinin büyük bir bölümünü Aydın'da bulunduran Yunanlılar, bir taburluk bir kuvveti Umurlu, Sultanhisar, Köşk, Atça ve Nazilli'ye işgale yollayarak, 4 Haziran'da Nazilli'yi işgal etmişlerdir. Yunanlıların Paris Konferansında kararlaştırılan bölgelerin dışına çıkarak işgal sahalarını genişletmesi, İtalyanları da harekete geçirmiştir. Bunun üzerine İtalyanlar 5 Haziran'da dört makineli tüfek ve 200 piyadeden oluşan bir kuvvetle Çine'yi işgal etmiştir.³⁷⁸

Çine'de Kuva-yı Milliye'nin kurulması kolay olmamıştır. 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Beyin isteği üzerine, Muğla'daki örgütlenmede önemli rol oynayan Hacı Süleyman Efendi 12 Haziran'da Çine'ye gelmiştir.³⁷⁹ Ve bölgenin ileri gelenleriyle görüşerek, Çine Heyet-i Milliyesi kurulmuştur. Bu heyette kendisi dışında Belediye Reisi Hidayet Efendi, Kadıköylü Mustafa Efendi, Düyun-u Umumiye memuru birkaç kişi bulunuyordu. Bu heyet ile tümen arasında bir de işbölümü yapılmıştır. Buna göre, gönüllü toplamak, firari askerleri çevirmek, gönüllülerin ailelerine harçlık vermek için yardım toplama *heyetin*; gönüllülere silah vermek, iaşesini temin etmek, sevk ve idare *tümenin* görev alanına girmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda, Çine'de toplanan yüz gönüllü silahlandırılarak, üç subayla birlikte, Aydın'a doğru Büyük Menderes köprüsüne sevk edilmiştir. Ertesi

³⁷⁷ ATASE Arşivi İSH., K: 436, G: 30, B: 30-1. (EK-1)

³⁷⁸ Aker, **a.g.e.**, s. 28.

³⁷⁹ A.g.e. s. 26.

gün Çine’de bulunan Binbaşı Hacı Şükrü, komutasında 175. Alay 1. Taburundan kalanlar ile Söke’deki 135. Alay 3. Taburu Köprübaşına hareket etti. Köprübaşı’nda civar köylerden katılan gönüllülerle birlikte 200 gönüllü toplanmış oldu. Antalya’da bulunan 176. Alayın silah deposundan ve Muğla deposundan silah ve cephane gönderilmiştir. Bu silah ve cephane bütün gönüllülere dağıtılmıştır.³⁸⁰ Böylece Haziran ayının ortalarında Aydın yakınındaki Büyük Menderes köprüsü ile Çine çevresinde bir kuvvet toplanmış bulunuyordu.

57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey, 20 Ağustos 1919’da Harbiye Nezareti’ne yazdığı şifreli telgrafında, Aydın ve çevresinde kurulan Kuva-yı Milliye için şöyle demektedir: “...kuvve-i milliye hükümete tamamen müzahirdir. Hele makam-ı celil-i hilafete olan merbutiyet ve ubudiyetleri tasvir ve tasavvurun fevkindedir.”³⁸¹

Görüldüğü gibi, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey’in Aydın’da kurulmasını düşündüğü Kuva-yı Milliye kurulamamış, Çine bu teşkilatlanma için daha uygun görülmüştür. Ancak, Çine’de de Kuva-yı Milliye teşkilatının kurulması kolay olmamıştır. Halktan gönüllü toplamak faaliyetinde Hacı Süleyman Efendi’nin büyük rolü olmuştur. Kuva-yı Milliye’nin silahlı müfrezelerini esas olarak efeler oluşturmuştur. Bu silahlı müfrezelerin liderliğini de Yörük Ali Efe yapmıştır.³⁸² Bu silahlı müfrezelerde gönüllü halk ile subay ve memurlar da yer almıştır. Sarayköy’ün Kavaklı köyünden olan Yörük Ali Efe, bir asker kaçağı idi. Askerliğini kısmen

³⁸⁰ Aker, a.g.e., s. 71-73.

³⁸¹ ATASE Arşivi İSH., K: 25, G: 63, B: 63-1-4. (EK-2)

³⁸² Muğla’nın da dahil olduğu cenub cephesi unvanı verilerek teşekkül eden Aydın ve Numune Taburları da Yörük Ali Efe’nin komutası altına verilmiştir: ATASE Arşivi İSH., K:680, G: 145, B: 145-1.

İzmir’de yapmış, Kafkas cephesine gönderilirken memleketine döndükten sonra zeybek olmuştur. Yörük Ali Efe, Çine’de 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey ile Kuva-yı Milliye’ye katılmak için yaptığı görüşmesinde “*Milleti hep eşraf aldattı. Biz şimdiye kadar Yunanlılara karşı çıkardık. Hemen gidip adam toplayacağız*”³⁸³ sözleriyle Kuva-yı Milliye’ye katıldığını dile getirmiştir.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa’nın Batı Anadolu’daki Kuva-yı Milliye cephelerinin kuvvet ve komuta durumuna ilişkin Sivas’ta 3. Kolordu Kumandanlığı’na Ekim 1919’da yazdığı raporda, Aydın vilayetinde Yunanlılara karşı üç cephe bulunduğundan bahsetmektedir. Bunlar, 14. Kolordu Cephesi, 14. Kolordu 23. Fırka’dan emir alan Alaşehir Cephesi ve diğeri de 57. Fırka mıntikasına aid Aydın Cephesidir. Ali Fuat Paşa, 14. Kolordu Cephesinde teşkilat ve harekâtın muntazam olduğunu, diğeri iki teşkilatın kumandanlarının mahalli hükümetlerin zaafından dolayı halka söz geçiremedikleri için teşkilatta karışıklık olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Aydın ve çevresinde Kuva-yı Miliye kumandanları arasında oluşan ihtilafı ortadan kaldıracak ve bu bölgede hükümetin kaybolan nüfuzunu geri getirecek büyük rütbeli bir kumandana ihtiyaç olduğunu da eklemiştir.³⁸⁴

Ali Fuat Paşa’nın bu ifadeleri, Kuva-yı Milliye teşkilatının kurulması üzerinden birkaç ay geçmiş olmasına rağmen Aydın ve çevresinde kurulan Kuva-yı Milliye’nin sıkıntılı durumunu açıkça ortaya koymaktadır.

Aydın ve civarında Kuva-yı Milliye’nin istenildiği gibi teşkilatlanamamasının önündeki bir engel de daha önce de sözünü ettiğimiz firarlardır. Bu durumu 2. Ordu Müfettiş Vekili tarafından Harbiye Nezareti’ne 6/8/1919’da gönderdiği telgrafta,

³⁸³ Apak, **a.g.e.**, s. 92.

³⁸⁴ ATASE Arşivi İSH., K: 271, G: 62, B: 62-1.

*“Yunan mezalimi Aydın ile beraber elli kadar karye halkının civar yerlere firar ve iltica etmelerine sevk etmiş ve bu insanları sefalet maruz bırakmıştır. Bu durumun ve Yunan gaddar ve şımarıklığının önüne geçilmesi ancak Aydın’ın Yunan işgalinden kurtarılması ile mümkündür.”*³⁸⁵ şeklinde belirtmiştir.

Aynı konuya 57. Fırka Kumandanı Albay Şefik, Ağustos 1919’da Harbiye Nezareti’ne yazdığı şifreli telgrafında değinmiştir. Albay Şefik, Aydın şehriyle beraber yaklaşık 60 küsür karyeden oluşan İslam halkın civar bölgelere kaçtıklarını belirtmekte, Aydın Kuva-yı Milliyesinin de bölge halkının erkeklerinden ve civar yerlerden acele katılanlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Bu kuvvetin geri gelmesinin de ancak Aydın’ın Yunan işgalinden kurtarılması ile mümkün olacağını söylemektedir.³⁸⁶

b. Söke’de Kuva-yı Milliye

57. Tümen Komutanının bir kuvvet oluşturmaya çalıştığı diğer bölge Söke’dir. Rum nüfusunun fazlalığıyla dikkat çeken Söke, 17 Mayıs 1919’da Kuşadası’ndan gelen 200 kişilik bir İtalyan müfrezesi tarafından işgal edilmiştir.³⁸⁷

57. Tümen Komutanı İzmir’in işgalinden sonra Söke’deki komutan ve yetkililere halkı silahlandırarak karşı koymaları için emirler vermesine rağmen başarılı olunamamıştır. Albay Şefik Bey, 6 Haziran’da Söke’deki mevki kumandanı

³⁸⁵ ATASE Arşivi İSH., K: 22, G: 63, B: 63-1 (EK-3).

³⁸⁶ ATASE Arşivi İSH., K: 25, G: 63, B: 63-4.

³⁸⁷ Aydınel, **a.g.e.**, s. 82.

Binbaşı Saip Bey'den “*milli kuvvetler*” oluşturulmasını istemiştir.³⁸⁸ 16 Haziran'da da Yüzbaşı Selahaddin Bey'i Söke'ye göndererek durumu yerinde inceleyip Milli Heyet ve Kuva-yı Milliye kurmasını emretmiştir. Selahaddin Bey, Söke'ye gittikten 3 gün sonra verdiği raporunda, 150 kişilik bir milli kuvvetin kurulmasına imkân bulunduğunu ve Binbaşı Saip Bey'in bu kuvvete kumanda edebileceğini bildirmiştir. Oluşturulan bu kuvvete ancak 50 silah sağlanabilmiş, gereken 100 silah da Milas deposundan temin edilmiştir.³⁸⁹ Bu kuvvetin oluşmasında, Sisam'dan gelen yerli Rumların Müslüman köylerini basarak, küçük ve büyükbaş hayvanlarına el koymaları tetikleyici olmuştur. Söke'nin eşraf ve zenginleri de Kuva-yı Milliye'nin kurulmasında desteklerini esirgememişlerdir.³⁹⁰

Oluşturulan bu milli kuvvet, Giritli muhacirlerden Sökeli “Caferaki” tarafından yönetilmiş, bu kuvvete destek olmak amacıyla da Söke Heyet-i Milliyesi kurulmuştur. Bu heyette başkanlığa Ömerağazade Mehmet, ikinci başkanlığa Tütüncüzade, üyeliklere de Ömer Ağazade Hasan, Hacı Ziya Beyzade İbrahim, Dava vekillerinden Bekir ve Ali Kahyaoğlu Süleyman Tahir, Giritli Mehmet ve Hacı Kazımzade Ahmet Fevzi Beyler seçilmiştir.³⁹¹

³⁸⁸ Aker, **a.g.e.**, s. 44.

³⁸⁹ A.g.e., 75, 81, 82.

³⁹⁰ ATASE Arşivi İSH., K: 463, G: 26, B: 26-1.

³⁹¹ Aker, **a.g.e.**, s. 88; Bayar, **a.g.e.**, C.6, s. 1956-1958.

VII. Denizli’de Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

Mondros Mütarekesi sonrasında Denizli, Aydın vilayetine bağlı 24.000 nüfuslu bir liva (sancak) idi. Sarayköy, Çal, Garbikaraağaç (Acıpayam), Buldan ve Tavas kazaları da Denizli livasına bağlı bulunuyordu. Askeri bakımdan ise, karargâhı Aydın’da bulunan 57. Tümenine bağlıydı.³⁹²

İzmir’in işgal haberi Denizli’ye ulaştığında, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Denizli’nin ileri gelenlerinden Küçükağaoğlu Ali Bey, İzmirlioğlu Hacı Aziz Bey, Tavashioğlu Mustafa Bey, Şirvanlioğlu Giyasi Efendi, Küçükağaoğlu Mustafa Nail Beyler ve resmi görevlilerden Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey, Askerlik Daire Başkanı Miralay Tevfik Bey, Defterdar Süleyman Bey bir toplantı yaparak miting yapmaya karar vermişlerdir.³⁹³ Düzenlenen mitingde, Denizli’de direnişin önderliğini yapanlardan Müftü Ahmet Hulusi Efendi halkı mücadeleye çağıran güzel bir konuşma yapmıştır.³⁹⁴ Bu konuşmasında, Yunanlıların işgaline karşı kayıtsız kalmanın dine ve devlete ihanet olduğunu, işgal edilen memleketler halklarının silaha sarılması ve savaşmasının şart olduğunu vurgulamıştır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi,

³⁹² Aker, **a.g.e.**, s. 27.

³⁹³ A.Akif Tütenk, **İstiklal Savaşında Denizli**, Denizli 1949, s.8.

³⁹⁴ Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin konuşması şöyle idi: “*Hemşehrilerim, şimdi İzmir’i Yunan askerleri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele lazımdır. İşgal edilen memleketler için farz-ı kifayedir, Fetva veriyorum. Silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye mani teşkil etmez. Elinizde hiçbir silah olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz. Biz birçok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunlarıyız. (Orada bulunan tandığı Hristiyanları göstererek) Bunlar da bir vediaıdır, onlara dokunmayınız.*” Bayar, **a.g.e.**, C.6, s. 1948–1949.

verdiği fetvasında, silah ve cephane azlığı veya yokluğunun hiçbir zaman mücadeleye engel olmayacağını belirterek, Denizli halkını silahlı direnişe çağırmıştır. Müftü Ahmet Hulusi Efendinin verdiği bu fetva Milli Mücadelenin ilk fetvası olarak kabul edilmektedir.

16 Mayıs'ta yapılan bu toplantıdan sonra Türk Ocağı gençleri halkı heyecana getiren konuşmalar yapmışlardı. Daha sonra mutasarrıflık dairesinde toplanarak İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekmişlerdir.³⁹⁵ Denizli merkezde yapılan bu miting ve mücadeleye katılma heyecanı Denizli'nin kazalarında da görülmüştür. 16 Mayıs'ta Tavas, 17 Mayıs'ta Çal ve ardından Buldan, Acıpayam ve Sarayköy mitingleri düzenlenmiştir.³⁹⁶

İzmir'in işgalinden sonra, Yunanlıların ilerlemeleri ve 25 Mayıs'ta Aydın'ı işgal etmeleri üzerine, Denizli'de direniş için askeri ve sivil örgütlenmeler artmıştır. Denizli'de askeri kuvvet olarak, 57. Fırkaya bağlı 57. Topçu Alayı bulunuyordu. Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Yunanlıların süratle ilerleyerek Denizli'yi de işgal edebilecekleri düşüncesiyle, askeri bir kuvvet hazırlamak için Müftü ile birlikte harekete geçmişlerdir. Bu amaçla ilk olarak bir önceki konuda bahsettiğimiz gibi Albay İsmail Hakkı Bey, 17 Mayıs'ta 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'e halk arasında bir teşkilat yapılmasına dair düşüncelerini telgraflarla iletmıştır. Bir taraftan, Kuva-yı Milliye'nin kurulması için askeri makamlar arasında bu tür yazışmalar yapılırken, diğer taraftan Isparta ve Burdur'da bulunan birçok yedek

³⁹⁵ Tütenk, **a.g.e.**, s. 9-10.

³⁹⁶ Tarhan Toker, **Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli**, Denizli 1975, s. 30-31.

subay Kuva-yı Milliye teşkilatını oluşturmak için hazır olduklarını belirterek, Askerlik Şube Başkanlığına başvurmuşlardır.³⁹⁷

Askeri açıdan yapılan bu girişimler olurken, Denizli'nin ileri gelenleri de Kuva-yı Milliye'nin kurulması için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Tahsildar Ahmet, Hızır Salih, Ispartalı Haliloğlu Eyüp Ağa, Hacı İzzetoğlu Halil Bey, Çakı Ahmet ve Çerkez Mustafa Efendi bir araya gelerek aralarında işbölümü yapmışlardır. Binbaşı İsmail Bey de yedek subaylar arasında bir teşkilat kurmaya çalışmıştır. Bu çalışmaların sonucunda, 29 Mayıs'ta Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığında "Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyetin üyeliklerinde, Belevli Yusuf, Mütfüzade Kazım, Hamamcı Şeyh Mustafa, Tat Osmanoglu Emin, Tavaslızade Mustafa, Küçükağazade Ali, Doktor Kazım, Dalamanlızade Şükrü Bey, Karahacızade Ahmet Ağa görev almıştır.³⁹⁸ Bu cemiyet, Yunanlıların Denizli'yi işgalini engelleme ve yerli Rumlara eziyet edilmemesine karar vermiş ve hızlı bir şekilde gönüllü ve yardım toplamaya başlamıştır. Mutasarrıf Faik Bey'in emriyle oluşturulan gönüllü müfrezesine jandarma deposundan alınan tüfek ve cephaneler dağıtılmıştır.³⁹⁹

Denizli'de 10 Haziran 1919'da tekrar bir miting düzenlenmiştir. Bu miting sonrasında Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede, "... *Yarın Yunanlıların pis ve murdar ayakları altında inleye inleye ölmektense bugün ya mertçesine ölmek veya şerefle, namusla yaşamayı*

³⁹⁷ Nuri Köstüklü, **Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 99.

³⁹⁸ Toker, **a.g.e.**, s. 33; Aydın, **a.g.e.**, s. 143.

³⁹⁹ Gönüllü toplama işiyle tahsildar Karpuzcu Ahmet Efendi görevlendirilmiştir: İstiklal Harbi Gazetesi, 4 Haziran 1919.

azmeden ve bugünkü çalışmayı din ve namus meselesi bilen kardeşlerimiz son defa olarak mali ve bedeni her fedakârlıkta bulunmalı” diyerek, Yunanlıları önce Menderes’te kurulan savunma hattından bu tarafa geçirmemek, daha sonra da vilayetten temizlemek için zengin ve fakir herkesi mücadeleye çağırmıştır.⁴⁰⁰

6 Haziran’da Denizli Mutasarrıfı Faik Öztrak ve Denizli Kalem Reisi Tevfik Beyler 57. Tümen Komutanı Şefik Bey’le telgrafla yaptıkları görüşmelerinde, Yunan birliklerinin ilerlemesine karşı Sarayköy köprüsünün piyade ve topçu kuvveti ile tutulması, gönüllü ve asker kaçaklarının toplanmasında sivil örgütlerin çalışması konusunda anlaşmışlardır.⁴⁰¹ Sarayköy, Aydın-Denizli ana yaklaşma istikameti ile kuzeyden Alaşehir-Buldan-Denizli istikametini kapatan bir kavşak noktasında bulunmasından dolayı stratejik bir öneme sahipti. Albay Şefik Bey, Sarayköy köprüsünün tutulması görevini, 57. Tümenin Topçu Alayının Komutanı Binbaşı Hakkı Bey’e vermiştir. Topçu alayında yeterli erat olmadığı için, Çal’dan iki seri sahra topu, Sarayköy köprüsüne nakledilmiştir. Direnişe karşı olanların zorluk çıkarmalarına rağmen Binbaşı Hakkı Bey’in toplanacak gönüllüler için getirdiği 400 kadar Alman silahı ve cephanesi ile bölge silahlandırılmıştır.⁴⁰²

Albay Şefik Bey, 8 Haziran’da dört subay, sekiz er, dokuz mekkâre ve yedi tüfekten ibaret olan 175. Alayın 3. Taburunu Çine’den Sarayköy’de oluşan kuvveti yönetmek için göndermiştir. Aynı gün, süvari bölüğü ile birlikte Denizlili Yüzbaşı Şükrü, Yedeksubay Baytar Hocaazadeoğlu Ali Tevfik, Yedek Asteğmen Şükrü, Derebeyoğlu Halil Hilmi, Vasfi, 57. Tümeden Yüzbaşı Baha, Teğmen Kemal,

⁴⁰⁰ Tütenk, **a.g.e.**, s. 12-15.

⁴⁰¹ Aker, **a.g.e.**, s. 44.

⁴⁰² A.g.e., s. 46.

Nazilli Askerlik Şubesinde Yüzbaşı Emin Sarayköy'e hareket etmişlerdir.⁴⁰³ İlk kafil, Menderes kıyısında Dalili köyünde yerleşmiştir. Böylece Denizli'nin "Sarayköy Müfrezesi" olarak adlandırılan, ilk milli teşkilatı kurulmuştur. İstasyon küçük bir müfreze ile tutularak, İzmir'den gelip giden trenler kontrol altına alınmış, bu şekilde Sarayköy köprüsünde bir direniş birliği oluşturulmuştur.⁴⁰⁴

Denizli ve civarında kurulan birçok gönüllü müfrezeden oluşan Sarayköy müfrezesi, Aydın'ın geri alınmasında büyük rol oynamıştır. Yunan kuvvetleri 3 Temmuz'da Aydın'a yeniden saldırınca, başta Sarayköy Müfrezesi olmak üzere diğer küçük müfrezeler Nazilli istikametine çekilmişlerdir. Yunan birliklerinin Nazilli ve Denizli yönünde ilerlemesine engel olacak Umurlu'da Topçu Alay Komutanı İsmail Hakkı Bey'in komutasında az sayıda kuvvet bulunmaktaydı. Bu durum üzerine Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından "İntikam Bölüğü" adı verilen 100 kişilik bir milli kuvvet oluşturularak,⁴⁰⁵ Umurlu'ya gönderilmiştir. Ayrıca, Demirci Mehmet Efe de iki yüz kadar kızanılla Umurlu'ya gelerek Kuva-yı Milliye'ye katılmıştır. Apak, Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılımını şöyle anlatır: *"Daha Yunanlılar İzmir'e çıkmazdan önce Demirci Efe, Nazilli'deki Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuri'ye haber göndererek "Kuyucak mevkiindeki jandarmayı geriye çekersen ben köyüme geçeceğim." diyor. Nuri Bey, müfrezeyi çekiyor ve Demirci Efe de sekiz on kişi maiyetiyle Kuyucak'tan geçerek kendi köyü olan Dualar köyüne gidiyor. Ertesi günü Yüzbaşı Nuri'yi ve halktan birkaç kişiyi köye istiyor. Bunlar gidiyorlar. "Yunanlılar*

⁴⁰³ Aker, a.g.e., 46; Apak, a.g.e., s. 90.

⁴⁰⁴ Apak, a.g.e., s. 90.

⁴⁰⁵ A.g.e., s. 162.

*İzmir'e çıkacaklar diye bir şaya var, ne dersiniz?" diye soruyor. Onlar da: "Evet Efem, doğrudur, sizden hizmet bekliyoruz" cevabını veriyorlar..." Bunun üzerine Demirci Mehmet Efe "Ben hazırlanayım, icap eden şeyi yaparız." diyor ve köyünde kalıyor. Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine dağılan kıt'alarından perakende olarak çekilen ve köyün civarından geçen askerlerin silahlarını alıyor. Fakat Aydın taarruzuna ve müdafaasına iştirak etmiyor. Temmuzun ilk haftasında 200 kişilik maiyetiyle gelerek Umurlu ile Aydın arasında müdafaa eden Nazilli Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuri'nin cephesine iltihak ediyor."*⁴⁰⁶

Bazı kaynaklara göre, Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye'ye katılmasında Nazillili Hacı Süleyman Efendi etkili olmuştur.⁴⁰⁷ Kimi kaynaklarda da Galip Hoca takma adıyla anılan Aydın ve Denizli bölgesinde direniş örgütlenmesinde faaliyet gösteren Celal Bey'in (Bayar) Demirci Mehmet Efe ile görüşerek, Kuva-yı Milliye'ye katılması için ikna ettiği belirtilmektedir.⁴⁰⁸

Nazilli kazasının Piribeyli köyünden olan⁴⁰⁹ Demirci Mehmet Efe'nin babası demirci olduğu için kendisinin de demircilik yaptığı söylenmektedir. Rahmi Apak, Demirci Mehmet Efe için I. Dünya Savaşında İzmir'de ilk kıtada askerlik yaparken bir Ermeni subayın tokatına maruz kalmasından duyduğu üzüntü üzerine askerlikten kaçarak Aydın, Denizli, Ödemiş ve çevresinde eşkıyalık ve soygunculuğa başladığını

⁴⁰⁶ Apak, a.g.e., s. 103.

⁴⁰⁷ Sadi Borak, **Hacı Süleyman Efendi**, İstanbul 1974, s. 81.

⁴⁰⁸ Bayar, **a.g.e.**, C.7, s. 2090.

⁴⁰⁹ Sındırgılı Süreyya, Demirci Mehmet Efe'nin Aydın vilayetine bağlı Karacasu kazasından olduğunu söylemektedir. Sındırgılı Süreyya (S. Öрге Evren), **Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet Efe**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 7.

ve zamanla “maiyetini artırarak kuvvetli zekası ve yüksek cür’et kahramanlığı sayesinde bütün bu havalide ün saldığını” belirtmektedir.⁴¹⁰

Demirci Mehmet Efe’nin Kuva-yı Milliye’ye katılmasından sonra 1919 yılının Temmuz ayında Menderes Cephesi adı verilen mıntıkadaki milli kuvvetlerin durumuna bakıldığında, Alay Komutanı olarak Binbaşı Hacı Şükrü’nün Aydın Zeybek Ordusu Komutanı unvanıyla Umum Komutan, Demirci Mehmet Efe’nin Aydın Mıntıkası Komutanı ve Yörük Ali Efe’nin Aydın Cenup Mıntıkası Komutanı (karargâhı Sultanhisar idi) olarak görev aldığını görüyoruz. Bu dönemde Rahmi Apak’ın verdiği bilgilere göre, aynı mıntıkada oluşturulan teşkilat da şu şekildeydi:⁴¹¹

Ova mıntıkasında: Süvari Teğmeni Müfahham komutasında sağ cenah grubu, Nazilli Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuri komutasında sol cenah grubu,

Aydın şimalindeki dağ mıntıkası: Yörük Ali Efe adına Piyade Teğmen Giritli Zekai,

Anbarcık Dağemiri Mıntıkası: Danişmentli İsmail Efe,

Başçayır’da: Denizlili Mümtaz Bey komutasında milli bölük,

Bademiye’de: Hasan Hüseyin Efe müfrezesi,

Balyanbolu’da: Koca Mustafa Efe müfrezesi, daha kuzeyde Keleş Mehmet Efe,

Kers Nahiyesinde: Kelaslı Murat ve Musa Beylerle Kara Ahmet Efe, daha kuzeyde Bozdağ’da Mestan Efe,

⁴¹⁰ Apak, **a.g.e.**, s.102-103.

⁴¹¹ A.g.e., s. 108-109.

Adagide ile Tire arasında: Gökçen Hüseyin Efe,

Tire karşısında: Mehmet Efe, batısında Durmuş Ali Efe,

Söke’de: Binbaşı Saip Bey kumandasında 150 kişi,

Kuşadası’nda: Mahmut Esat Bey kumandasında 120 mevcutlu milli müfreze.

Nazilli Heyet-i Milliyesi ve Alaşehir Havalisi Kumandanı Ömer Lütfü Bey’e gönderilen raporda, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalini takiben düşmanı tart ve ihrac etmek maksadıyla müdafaa-yı vatan namında bir cemiyet tesis edildiği, bu maksat uğrunda çalışan Nazilli, Denizli ve Havalisinde Kuva-yı Milliye ile teşrik-i mesaiye karar vererek ahiren 500 kişilik bir tabur ihzar ve teşekkül edildiği ve aza-yı heyetten dört zat refakatinde Aydın ve Havalisi Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe nezdine sevk olunduğu bildirilmektedir. Ayrıca, esas amacın Aydın vilayetini Yunan işgalinden kurtarmak olduğu şu sözlerle vurgulanmıştır: *Cemiyetimizin öteden beri takib ettiği gaye Yunanlıların Aydın vilayetinden tard ve ihracıyla istiklal-i milliyemiz için en büyük tehlikeyi teşkil eden ittihatsızlığı bertaraf etmek ve milli bir vahdet husule getirmek umum Türklük ve İslamiyeti müdafaaya hazırlanmaktadır.*⁴¹²

10 Temmuz’da Afyon ve Dinar’dan sağlanan top, tüfek ve cephaneler Denizli’ye ulaşmış ve ardından Denizli, Muğla, Burdur ve Isparta’dan gönderilen gönüllü ve zeybekler Umurlu’ya varmışlardır. Böylece, Umurlu-Aydın arasındaki bölgede, 1000 kadar milis ve 90 kadar nizamiye eri toplanmış ve Yunanlılara karşı bir savunma hattı kurulmuş oldu. Oluşturulan nizamiye kuvvetlerinin komutası

⁴¹² TİTE Arşivi K: 111, G: 33, B: 33-3.

İsmail Hakkı Bey'e, milis kuvvetlerinin komutası Binbaşı Hacı Şükrü Bey'e, sahra ve obüs toplarının komutası ise Üsteğmen Gelibolulu Kemal Bey'e verilmiştir.⁴¹³

Umurlu'da oluşturulan bu Kuva-yı Milliye birliklerinin geliştirilip düzenlenmesi için Denizli'de cephe gerisindeki örgütlenmenin niteliği değiştirilmiştir. Bu doğrultuda, Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti" daha iyi hizmet verebilmek amacıyla 12 Temmuz 1919'da "Denizli Heyet-i Milliyesi" olarak yeniden teşkilatlanmıştır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin başkanlığına getirildiği Denizli Heyet-i Milliyesi, "*başkanlık*", "*mali işler*", "*istihbarat ve propaganda*", "*askerlik işleri*", "*muhacirlerin problemleri*", "*levazım işleri*", "*inzibat ve güvenlik işleri*" olmak üzere altı şubeden oluşmuştur.⁴¹⁴

Denizli'de oluşturulan bu yeni düzenlemeye göre, ayrıca, 15 Temmuz'da Çal Müftüsü Ahmet İzzet Efendi başkanlığında Çal Heyet-i Milliyesi kurulmuştur.⁴¹⁵ Çal Heyet-i Milliyesi kurulur kurulmaz gönüllü toplama işine başlamıştır. Bu düzenlemeye ek olarak, 1 Ağustos 1919'da Demirci Mehmet Efe,⁴¹⁶ Aydın cephesi Komutanlığı'na, Binbaşı Hacı Şükrü Bey⁴¹⁷ de Aydın Cephesi Genel Komutanlığı'na getirilmiştir.

413 Tekeli, **a.g.e.**, s. 163.

414 Tütenk, **a.g.e.**, s. 23-26, Lütfü Müftüler, **Milli Mücadelenin Aydın Cephesinin Kurucusu Denizli Heyet-i Milliyesi**, Türkdili Basımevi, Balıkesir 1947, s. 10-12.

415 Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 49; Köstüklü, **a.g.e.**, s. 73.

416 Demirci Mehmet Efe, sonradan -yeri geldiğinde kendi adıyla anılacak olan cephelerinde- Yunan işgali altında olan yerlerde düşmanı arkadan taciz etmek amacıyla "Akıncı Müfrezeleri"nin teşkiline de önem vermiştir: ATASE Arşivi İSH., K: 271, G: 101, B: 101-1.

417 Tütenk, **a.g.e.**, s. 30; Toker, **a.g.e.**, s. 57.

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Denizli ve çevresinde oluşan Kuva-yı Milliye teşkilatlanmaları İstanbul Hükümetini rahatsız etmiştir. Damat Ferit, teşkilatlanma çalışmalarının bırakılması ve Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması hakkında Dahiliye Nezareti aracılığıyla her tarafa olduğu gibi Denizli Mutasarrıflığına da telgraflar göndermiştir. Denizli Heyet-i Milliyesi bu telgrafa cevap olarak, Yunanlıların yaptığı katliamlara dikkat çekerek, Kuva-yı Milliye'nin meşru bir müdafaa teşkilatı olduğu, amacının ise, milletin bağımsızlığı, namus ve dinini korumak olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle de Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması değil, desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴¹⁸

Aynı konuya 5/6 Ağustos 1919 tarihinde Denizli Mutasarrıflığına düzenlenmiş imzasız bir telgrafta değinilmiştir. Telgrafta, Yunanlılara karşı halkın gösterdiği direnişe hükümetin destek vermesi istenmiş, hatta daha önce de böyle bir istekte bulunulmasına rağmen şimdiye kadar ne bir asker ne bir nefer jandarma gönderilmediği belirtilmektedir. İkinci Ordu Müfettişliğinin de Ahz-ı Asker Kalem-i Riyaseti'ne yazdığı şifreli telgrafta da aynı şekilde harekât-ı milliyenin meni değil, takviye ve tanzim edilmesi gerektiğinin de bildirildiğinden bahsedilmektedir.⁴¹⁹ 7

⁴¹⁸ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 68.

⁴¹⁹ ATASE Arşivi İSH., K: 20, G: 92, B: 92-1-2 Aynı belgede, "... Bir kere vatanı adadan (düşmandan) sıyanet (koruma) ahalinin vazifesi olduğu gibi bizzat can ve mallarını muhik olan Yunan tarruzundan muhafaza en tabii ve en meşru haklarıdır....Harekât-ı milliyenin meni vatanı müdafaa ve ırz ve canlarını muhafaza eden kimselerin tenkili menafi-i milliyemiz için muktezi ise emirler ita ve kafi kuvvetler izam buyurulmasını rica ederim. Şayet menafi alemiye-i milliye ve vataniye bunun aksini müstelzem ise hükümetin hilafgir bir vaziyet alarak teşkilat-ı milliyeyi erbab-ı şekavete bırakması katiyen caiz olamaz." sözleriyle Yunan işgaline karşı konulmasının zorunlu bir vazife olduğu vurgulanmaktadır. (EK-4).

Ağustos 1919’da ise Denizli Mutasarrıflığından Dahiliye Vekaleti’ne gönderilen telgrafta, milli hareketin sadece Yunan saldırılarına karşı yapılan meşru müdafaaadan ibaret olup, buna katılanların hükümete herhangi bir surette karşı gelme ve güçlük çıkarma amacından uzak oldukları belirtilmiştir.⁴²⁰

Denizli ve çevresindeki Kuva-yı Milliye teşkilatını geliştirmek, Anadolu’daki diğer Kuva-yı Milliye teşkilatlanmaları ve diğer cephelerle iletişim ve işbirliğini artırmak amacıyla 6-9 Ağustos 1919’da toplanan Birinci Nazilli Kongresi’ne ve 16 Ağustos 1919 tarihinde yapılan Alaşehir Kongresi’ne Denizli’den temsilciler katılmıştır. Bu çalışmalar, Denizli ve çevresinde Kuva-yı Milliye’nin ne kadar etkin olduğunu göstermektedir.

Denizli’de ortaya çıkan Kuva-yı Milliye örgütlenmesi, Ağustos ayı itibariyle isim ve sayı bakımından şu şekildeydi.⁴²¹

Tavas Mücahidi	119
Sol Cenahtan 3. Bölük	154
Tavashı Celil Bey Mücahidi	40
Arpaz Mücahidi	38
176. Alay Makinalı Tüfek Bl.	35
Çal Mücahidleri	194
Nazilli Milli Mücahidleri	105
Köprübaşıda Nazilli Milli Mücahidleri	15
Yenipazar Mücahidleri	80
Yörük Ali Efe Perakendeleri	27
Karacasu Mücahidleri Beğ Köyünde	30
59. Sahra Topçu Al. 5. Obüsü Mücahidleri	34
Honaz Bölüğü Mücahidleri	90
Kuva-yı Milliye Süvarisi Mücahidleri	29
Sökeli Ali Efe Mücahidleri	128
Koçarlı Mücahidleri	340
Sol Cenah 2. Bl. 2. Tk. Atça	77

⁴²⁰ Mithat Sertoğlu, “*Milli Mücadelede Kahraman Denizli*” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, İstanbul 1968, Sayı: 6, s. 3-7.

⁴²¹ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 105.

Sol Cenah 2. Bl. 2. Tk. Bozdoğan	46
Sol Cenah Kumandanlığı Nuri Bey Maiyeti	28
135. Al. Makineli Tüfek Bl.	314
57. Sahra Topçu A. 1. Bl.	112
Karahayıt Mücahidleri	225
Buldan Mücahidleri	36
Mestan Efe Mücahidleri	152
Kuyucak Mücahidleri	37
Akçaköy Mücahidleri	50
Yıldırım Mücahidleri	206
Ortakçı Mücahidleri	28
İsmail Efe Mücahidleri	358
Zurnacı Efe Mücahidleri	49
Pirlibeğ Mücahidleri	54
Toplam Mücahid Sayısı	2900

Bu sayılara göre, Denizli bölgesindeki Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin % 12'sini, 57. Tümen Kuvvetleri, yaklaşık % 83'ünü gönüllüler oluşturmuştur.

a. Isparta'da Kuva-yı Milliye

Bu dönemde Isparta ve Burdur livaları Osmanlı ordularında yapılan düzenleme ile birlikte 20. Kolordu'nun görev alanına dahil edilmişti. 20. Kolordu da kendi içinde üç ayrı mıntıkaya ayrılmıştı. Yapılan taksimata göre, Isparta ve Burdur livaları “üçüncü mıntıka” olarak belirlenmiş, komutanlığına da 23. Fırka Komutanı Ömer Lütfi Bey tayin edilmiştir.⁴²² Ömer Lütfi Bey, mıntıkasındaki yerlerdeki Kuva-yı Milliye'nin kurulması çalışmalarını yakından takip etmiş ve destek olmuştur.

⁴²² ATASE Arşivi İSH., K:18, G:71, B: 71-1. Harbiye Nezareti'nin gönderdiği 5/6/35 tarihli emrinde belirtildiği şekilde kolordu mıntıklarında yapılan düzenlemelere göre, “Ankara, Kastamonu vilayetleriyle, Eskişehir, Kütahya, Afyon-Karahisar müstakil mutasarrıflıklarıyla Konya vilayetinin Isparta ve Burdur Livaları Yirminci Kolordu Dairesini teşkil etmektedir. Bu kolordu da şu şekilde üç ayrı mıntıkaya ayrılmıştır: Ankara, Kastomunu Vilayetleri “birinci mıntıka” mıntıka kumandanı 24.

Isparta’da Kuva-yı Milliye’nin oluşturulması çalışmaları 20 Haziran’dan sonra başlamıştır. 20 Haziran’da Isparta’da bir miting düzenlenmiş ve ertesi gün, köy ve ilçelere bir beyanname yayınlanarak halk silahlı direnişe katılmaya davet edilmiştir. Aynı zamanda Cemiyet-i İlmiye Başkanı Hafız İbrahim, cihadın farz olduğunu söyleyerek gönüllü mücahid yazmaya başlamıştır. Böylece, 24 Haziran’da 1000’e yakın gönüllü kaydolmuştur. Bu durumdan bilgi sahibi olan 2. Ordu Müfettişi bu faaliyetleri el altından desteklemiştir.⁴²³

Kuva-yı Milliye’nin oluşumu için Denizli’de olduğu gibi Isparta’da da efelerden destek alınmıştır. Demirci Mehmet Efe, 23 Temmuz’da Isparta Mutasarrıflığı kanalıyla, halka beyanname yayınlatarak, 310-314 arası doğumlu erkeklerin silah, techizat ve elbiseleriyle 40 saat içerisinde müracaat etmelerini, etmeyenlerin idam edileceğini, ayrıca, evlatlarını askere göndermeyenlerin babalarının da idam edileceğini duyurmuştur.⁴²⁴

Demirci Mehmet Efe’nin gönüllü toplanması konusundaki çalışmaları yanında, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mahmut Efe ve meşhur eşkıya Dereli Hafız’ın çetelerinin, Eğirdir Heyet-i Milliyesi de 47 eşkıyanın Kuva-yı Milliye’ye katılmasını sağlamıştır.⁴²⁵ Mahmut Efe’nin komutan tayin edildiği bu kuvvetlere Isparta Mücahidleri adı verilmiştir.

Fırka Kumandanı Mehmed Bey; Kütahya, Afyon, Karahisar müstakil sancakları ile Isparta, Burdur Livaları “üçüncü mıntıka” mıntıka kumandanı 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey; Eskişehir müstakil mutasarrıflığı “ikinci mıntıka” Mıntıka Kumandan Vekili Eskişehir Ahz-ı Asker Kalem Reisi İbrahim Bey. (EK-5)

⁴²³ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 101.

⁴²⁴ ATASE Arşivi İSH., K: 20, G: 67, B: 67-1.

⁴²⁵ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 101.

Sarayköy cephesinde Yunan kuvvetlerinin üstünlük kurduğu günlerde, Mebus Hafız İbrahim, gönüllü teşkilatı kurması için, Mustafa Kemal'in emriyle 13 Temmuz 1920'de Isparta'ya gönderilmiştir. Hafız İbrahim Isparta'da hemen hazırlıklara ba lamı  ve kısa bir sürede 100 süvari ve 200 piyadeden oluşan gönüllü teşkilatı meydana getirmiştir. Oluşturulan bu kuvvete "Demiralay" adı verilmiştir. Kurulu unu takip eden günlerde sayısı giderek artmıştır. Hatta Burdurluların oluşturduğu Burdur Milli Taburu da Demiralay'a katılmıştır. Ağustos ayının ilk haftasında Isparta'dan hareket eden Demiralay  nce Denizli'ye gelmiş, ardından da cepheye gitmek üzere Sarayköy'e gitmiştir. Milis teşkilatı olmasına rağmen, nizami bir birlik gibi teşkilatlanan Demiralay, her biri silahlı 60 kişilik 7 müfrezeye ayrılmı ⁴²⁶ ve cephedeki milli kuvvetler içinde önemli rol üstlenmiştir.

b. Burdur'da Kuva-yı Milliye

Burdur'da 12. Fırka Ahz-ı Asker Kalem Reisi İsmail Bey'in 4 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Anadolu'da halkı hükümet menfaati ve milli istiklal doğrultusunda yönlendirecek herhangi bir hükümetin ve milli bir teşkilatın bulunmadığından bahsedilmekte, bu nedenle milli istiklal uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecek askeri bir hükümet ve milli teşkilattan başka şart olmadığı vurgulanmaktadır.⁴²⁷ Bu telgrafla, Batı Anadolu'da kademe kademe oluşan Kuva-yı Milliye'nin Burdur ve çevresindeki teşkilatlanması konusunda hükümetten destek istenmektedir.

⁴²⁶ A.g.e., s. 111-112.

⁴²⁷ ATASE Arşivi İSH., K :15, G: 75, B: 75-1 (EK-6).

İşgale karşı direnişte kararlı olunması ve bu konuda çalışmalarda bulunulmasına rağmen, Dahiliye Nezareti'nin Konya vilayetinden Burdur ve Isparta Mutasarrıflıklarına -özellikle bu bölgelerde milis kuvvetlerinin ve Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak heyetlerinin teşkilinde büyük başarı elde edildiği sırada- gönderdiği telgraflarda; Osmanlıların Yunanlılar ve İtalyanlarla savaşamayacağı, varlığını ancak siyaseten savunabileceği ve milli ordu teşkili ve işgallere karşı konulmasının felakete sebep olacağı için katiyen mümkün olmadığı belirtilmektedir. Bu emirnameye uymayanların ise vatana ihanet suçundan yargılanacakları belirtilmektedir.⁴²⁸ Bu emirname vatan sevgisinden yoksun bir kısım eşrafı ürkütmüştür. Ancak 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey Dahiliye Nezareti'nin bu ihtarına uymayarak, vatan sevgisinden yoksun olmadığını düşündüğü bazı kimselerle görüşerek, Kuva-yı Milliye teşkili için çalışmalarda bulunmuştur. Bu amaçla, Yörüklerden üç yüz elli dört yüz silahlıyı Mollazade Süleyman İsa Bey komutasında her vazifeye hazır hale getirmiştir. Ayrıca, kasabadan dahi lüzumu kadar kuvveti elde etmeye çalışmıştır.⁴²⁹

Bir taraftan, Kuva-yı Milliye teşkilatlanması hükümet tarafından desteklenmek yerine engellenirken, diğer taraftan, Denizli ve Isparta'nın yanı sıra Burdur'da da milli kuvvet oluşturulmuştur. Bu kuvvetler, Denizli ve Isparta'daki gönüllü birliklere katılmışlardır. Bunların dışında, Burdur'da Ekim 1920 sonlarında "Çelikalay" adı verilen bir milli kuvvet meydana getirilmiştir.⁴³⁰ Bu kuvvet, 12. Kolordu Komutanının emri ve Demirci Mehmet Efe'nin yardımıyla Burdur eşrafı tarafından 300 neferlik kadroyla oluşturulmuştur. Komutanlığına Tabip Teğmen

⁴²⁸ ATASE Arşivi İSH., K: 257, G: 94, B:94-1 (EK-7).

⁴²⁹ ATASE İSH., **a.g.arşiv**

⁴³⁰ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 115.

Salih Zeki tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra komutanlığı Baki Beyzade Reşid Bey üzerine almıştır. 5 yedek subayın bulunduğu bu milli kuvvete, Demirci Efe'nin emriyle Askerlik Şubesinden 70 silah ve 12.000 cephane verilmiştir. Demirci Mehmet Efe'nin desteğiyle güçlenip, önemli bir kuvvet durumuna gelen Çelikalay, kurulmasından bir ay sonra, düzenli orduya geçiş kararının alındığı bir dönemde, Demirci Mehmet Efe'nin itirazlarına rağmen lağv edilmiştir.⁴³¹

VIII. Muğla'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

Muğla'da 1916 yılında Müdafaa-i Milliye Heyeti'nin kurulması, Kuva-yı Milliye'nin oluşması için uygun zemini hazırlamıştır. Ege adalarında yaşayan Rumların Muğla'nın sahil yerlerinde karışıklık çıkararak huzursuzluğa neden olmaları Muğla ileri gelenlerini direnişe geçmeye itmıştır. Muğla'da İttihat ve Terakki örgütünün her zaman güçlü olması, Nurettin Paşa'nın İzmir Valiliği sırasında, Hürriyet ve İtilafçı kadrolardan oluşan ve direnişten yana olan kişiler tarafından kurulan *Cemiyet-i İlmiye* ve *Muğla Kardeş Yurdu*, sonraki adıyla *Yeni Hayat Kulübü* bu açıdan önemli bir yere sahiptir. Muğla'nın İttihatçı ve İtilafçı aydınlarını bir arada bünyesinde toplayan bu kulüp etkinlikleriyle Muğla'nın direnişe geçmesinde ve Kurtuluş Savaşına hazırlanmasında büyük rol oynamıştır.⁴³²

⁴³¹ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 115.

⁴³² Türkeş, **a.g.e.**, s. 250-252; Aydınal, **a.g.e.**, s. 151.

Muğla’da direniş ruhunun oluşmasındaki etkenlerden biri de İtalyanların 11 Mayıs’ta Fethiye, Bodrum, Marmaris’i işgal etmeleridir. Bu işgaller Muğla halkının protestolarına neden olmuştur.⁴³³

15 Mayıs’ta İzmir’in işgal haberi Muğla’ya geldiğinde, Belediye Başkanı İttihatçı Ragıp Bey, Perşembe pazarını dolduran halkı Kocahan’da toplantıya çağırmıştır. Toplantıda Bozöyükü Hacı Süleyman Efendi, Dr. Cemil Şerif (Baydur) ve Encümen Başmümeyyizi Zekai (Eroğlu) konuşma yapmışlar ve halkı direnişe çağırılmışlardır. Alınan kararlardan biri, İzmir’deki Redd-i İlhak Heyetiyle birlikte çalışmak üzere memleketin eşraf ve ayanlarından bir heyetin kurulmasıdır.⁴³⁴ Alınan bu karar üzerine aynı günün akşamı, Belediye Başkanı Zorbazade Ragıp Bey, Dr. Cemil Şerif (Baydur) (Hastane Operatörü), Hacıkadızadde Hafız Sabri Bey (Sandık Emni), Zorbazade Emin Kamil Bey (Çiftçi), Sinanzade M. Cemal Bey (Dava Vekili), Serezlizade Memiş Efendi (Belediye Meclisi Üyesi), Selimzade İsmail Efendi (Molla İmam), Mestan Efendi (Kereste Tüccarı), Serficeli Reşit Bey (Mutasarrıfın kardeşi) birlikte toplantı yapmışlardır. Toplantıda, kuran ve tabanca üzerine yemin ederek, Muğla, Ege ve ülkenin tamamının silahla korunması, İstanbul dışında oluşacak Redd-i İlhak Heyet-i Merkezleriyle birleşip, ne pahasına olursa olsun düşmanın yurttan atılması ilkelerinde anlaşmışlardır.⁴³⁵

16 Mayıs’ta tekrarlanan toplantıya, Bozöyükü Hacı Süleyman Efendi (İl Genel Meclisi Üyesi), Mehmet Cemal (Karamuğla), (Orman Mühendisi), Dr. Hüseyin Avni (Ercan) (hastane doktoru), İskender Alper (Mektebi Hukuk Öğrencisi),

⁴³³ Aydın, **a.g.e.**, s. 152.

⁴³⁴ Türkeş, **a.g.e.**, s. 255.

⁴³⁵ A.g.e., s. 256.

İbrahim Bey (Muğla Jandarma Mülazımı), Gölcüklüzade Şevket Bey (Çiftçi), Tokuçzade Ömer Azmi Bey (İstatistik memuru), Türidizade Kamil Bey (Tüccar), Karamollazade Ethem Efendi, Osman Bey (Eczacı), Şekerzade Halil İbrahim Efendi ve Muğla Hapishane Müdürü Mehmet Bey'in katılmasıyla kurucu sayısı 21'e yükselen Menteşeliler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.⁴³⁶

Cemiyetin başkanlığına Belediye Reisi Ragıp Bey, üyeliklerine ise Dr. Hüseyin Avni, Sinanzade Mehmet Cemal, Hafız Sabri ve Serficeli Reşit Beyler getirilmiştir.⁴³⁷ Cemiyet 19 Mayıs'ta bölgedeki efe ve zeybeklerden yararlanmaya karar vererek, Muğla'nın önde gelen 18 efesiyle⁴³⁸ anlaşmışlardır. Bunların meydana getirdiği müfreze "*Muğla Serdengeçtiler Müfrezesi*" adını almıştır. Ayrıca, Muğla çevresindeki birçok müfrezeler de teşkilatlanmış, kaza ve bucaklarda da direniş örgütleri kurulmuştur. Fakat bunlar, Muğla kazalarının genellikle halka iyi davranan İtalyanların işgal bölgesi olmasından dolayı tam faaliyete geçememişlerdir. Bunun yerine, Yunan işgaline karşı koymak için İtalyanların yardım ve desteğini almaya çalışmışlardır. Bu amaçla, 1 Haziran'da bir toplantı yaparak Marmaris'e, İtalyanlarla görüşmek için bir heyet göndermeye karar vermişlerdir. Heyet, "mutasarrıflık makamı vasıtasıyla muhabere edilmek şartıyla" İtalyanlarla ilişki kurmak amacıyla Marmaris'e gitmiştir. Heyet Marmaris'te iken Muğla'yı bağımsız bir prenslik

⁴³⁶ Türkeş, **a.g.e.**, s. 257.

⁴³⁷ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 144.

⁴³⁸ Bu efeler : Ejderoğlu Muhammet, Topaloğlu Ahmet, Topaloğlu Mehmet, Hangeçicioğlu Hüseyin, Damgalıoğlu Tahir, Gıvılatlı Halil İbrahim, Sakaoğlu, Tahsildar Feyzullah, Aşçı Abdurrahmanoğlu Mehmet Rıfkı, Aşçı Abdurrahmanoğlu Emin, Mutasarrıfoğlu Rüştü, Çavuş İbrahim, Hacıiligoğlu Mehmet, Helvacıların Mehmet Ali, Dügerekli Cücümün Ali, Çakıcı Mehmet, Kısahasanoğlu Ali Rıza, Kireççi Yörük Mehmet'tir. Türkeş, **a.g.e.**, s. 258

yapmak için çalıştıkları söylentisinin yayılması üzerine, mutasarrıf 5 Haziran'da, tüm livanın bucak ve köylerinin katıldığı 120 kişilik bir kongre düzenlemiştir. Mutasarrıf, kongrenin 6 Haziran'daki ikinci oturumunda Muğla'nın muhtariyet arayışlarında bulunduğu ilişkin söylentileri yalanlayarak, Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kuruluşunu açıklamıştır. Böylece, gizli olarak kurulan cemiyetin gizliliği kaldırılmıştır.⁴³⁹ Kongrede cemiyetin üç haftalık gizli çalışması onaylanmış ve bir Kuva-yı Milliye Komitesi seçilmiştir.⁴⁴⁰

Muğla Yunan işgal bölgesi dahilinde olmadığı ve de İtalyanlar da Yunanlılara karşı alınan önlemleri görmezden geldikleri için, bir destek merkezi olarak işlev görmüştür. Muğla'da oluşan Kuva-yı Milliye örgütü, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'yi personel ve maddi yönden destekleyen önemli bir merkez olmuştur.

⁴³⁹ Türkeş, **a.g.e.**, s.208- 214.

⁴⁴⁰ A.g.e. s. 264; Bu komite, Zorbazade Ragıp Bey (Belediye Başkanı), Ulalı Cavit Bey (Mütekait Jandarma Yüzbaşı), Müftüzade Sadettin Bey (Eski Sandık Emni), Bozöyükü Hacı Süleyman Efendi (İl Genel Meclisi Üyesi), Hacıkadızade Hafız Sabri Bey (Sandık Emni), Sinanzade M. Cemal Bey (Dava Vekil, İttihat ve Terakki Murahhası), Zorbazade Emin Kamil Bey'den (Şehir Meclisi Üyesi) oluşmuştur.

IX. Nazilli Kongreleri

a. Birinci Nazilli Kongresi

Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak⁴⁴¹ Nazilli Heyet-i Milliyesi tarafından 6-9 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Birinci Nazilli Kongresi'nin toplanma amacı kararlarının 2. maddesinde belirtildiği şekilde, “*Vilayet dahilinde halihazırda işgal altında bulunan Osmanlı memleketlerinin Yunan saldırılarından korunması için; siyasi, idari, fiili savunma ve hükümetin yapacağı girişimlere yardımcı olmak*” tır.⁴⁴²

Kongrenin başkanlığını, Karacasu kazası temsilcisi Mustafa Talat Efendi yapmıştır. Kongreye, Denizli'den Helvacızade Emin; Çal'dan Mehmet Tevfik Efendiler; Tavas'dan Şahalzade Mehmet Kemalettin ve Nakip Mehmet Ziya; Acıbadem'den Mehmet Kamil, Buldan'dan Müderris Hacı Salih, Nazilli'den Zühtü; Karacasu'dan Mehmet Lütfi; Güney'den Eyüp Hilmi; Kadıköy (Babadağ)'den Mehmet Cemal ve Sabri; Gülbeyli'den Mustafa Kazım; Yeni Pazar'dan Ali; Tavas'tan Hacı Hüseyin ve Mazlum Baba; Bozdoğan'dan Mehmet Bey katılmışlardır.⁴⁴³

Kongrede Heyet-i Milliye'nin genel merkezinin Nazilli'de olması ve kurula 45 üye seçilmesine karar verilmiştir. Böylelikle, Aydın, Antalya, Burdur, Denizli, Isparta ve Muğla illerinin merkezi Nazilli oluyordu. Bu illerde ayrıca Heyet-i

⁴⁴¹Kongre kararlarının birinci maddesinde Yunan işgal ve mezalimi sebebiyle yer yer teşekkül etmiş ve etmekte olan Heyet-i Milliyeler'in Cemiyetler Kanununa tevfikan hükümeti mahalliyeye bir beyanname vererek kuruluşlarını tescil ettirecekleri karara bağlanmıştır.

⁴⁴² Tunaya, **a.g.e.**, s. 502.

⁴⁴³ Gökbel, **a.g.e.**, s. 372.

Milliye'nin birer şubesinin açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu illere bağlı; Bozdoğan, Buldan, Çal, Çine, Garbi Karaağaç, Karacasu, Sarayköy, Tavas kazalarında, Atça, Burhaniye, Erle, Gülbeyli, Günay, Honaz, Kadı, Kale, Köşk, Kuyucak, Söğüt, Sultanhisar bucaklarında da birer şubenin açılması uygun bulunmuştur. (Madde 3) Alınan bu kararlar, Heyet-i Milliye teşkilatlanması köylere kadar uzanmıştır. Heyet-i Milliyelerin siyasi görevleri, kararların 4. maddesinde “hükümeti hazıranın amel ve maksadına vilayetimizde bulunan Yunanlıların tart ve tedibine münhasırdır.” şeklinde belirtilmiştir. Bu kapsamda kongreye göre, Heyet-i Milliyelerin kurulmasının amacı, Yunan işgaline engel olmak için siyasi, idari ve fiili savunmada bulunmak ve hükümetin bu amaçla yapacağı girişimlerine destek olmaktır. Buradan anlaşıldığı gibi, kongreyi toplayanlar, İstanbul Hükümeti ile iyi ilişkiler içinde olmayı amaçlamışlardır. Bu bakımdan Nazilli Kongresi'ni diğer kongrelerden ayıran önemli nokta, İstanbul Hükümetine yardım edilmesidir.

Heyet-i Milliyelerin, gerek merkezde ve gerek diğer liva merkezlerinde oniki, kazalarda dokuz, nahiyelerde yedi ve köylerde beş kişiyi geçmemek üzere mahallin ileri gelenleri tarafından gizli oyla seçilmesi ve bu heyetlerin aralarından bir başkan ve ikinci başkan seçilmesi ilkesi benimsenmiştir. (Madde 18)

Kongrede, cephelere asker ve gönüllü temini ve sevki Heyet-i Milliyelerin başlıca görevi olarak belirlenmiştir. Asayiş için silahlandırılması gereken kuvvetin miktarı ve işlerinin Kuva-yı Milliye kumandanları tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. (Madde 5) Heyet-i Milliyelerin cephe ve asker masrafları ile mahalli masraflarının ahalinin yapacağı bağışlarla karşılanması ve bunların miktarlarının ihtiyar heyetleri ve bilirkişilerin verecekleri bilgilere dayanılarak Heyet-i Milliyeler tarafından belirlenmesi, bu bağıştan kaçınanların Kuva-yı Milliye komutanları

tarafından cezalandırılmaları kararlaştırılmıştır. (Madde 7) Heyet-i Milliyelerin bağış suretiyle temin edecekleri gelirin fazlasının umumi merkeze gönderilmesi ilkesi benimsenmiştir. (Madde 15) Göç etmek zorunda kalan, savaşta olan askerlerin ailelerine dağıtılmak üzere aşar ambarlarındaki hububatın Heyet-i Merkeziye emrine tahsis edilmesinin hükümetten istenmesine karar verilmiştir. (Madde 8)

Heyet-i Milliyeler tarafından silah altına alınanlardan isteyenlerin yüz lira bağışta bulundukları takdirde kendi işleri ile meşgul olmak üzere üç ay süreyle tecil olunmalarına karar verilmiştir. (Madde 9) Bu kararla, Kuva-yı Milliye'nin finansmanı için ek gelir sağlanması amaçlanmıştır. Aynı maddede Heyet-i Milliye başkan ve üyeleri ile müstahdemi ve mükellefiyeti askeriye kanununda istisnaları yazılı olanlar silah altına alınmayacakları da karara da bağlanmıştır.

Heyet-i Milliyelerin görevlerini tetkik ve teftiş için kongre umumi heyetinin nezareti altında ve hiçbir Heyet-i Milliye'ye bağlı olmamak şartı ile müfettişler tayin edilerek gereken yerlere gönderilmesine ve kendilerine zaruri masrafları için üç lira yevmiye verilmesine karar verilmiştir. (Madde 11) Heyet-i Milliyelerin çalışmalarını denetleyecek bir organın belirlenerek bunun karara bağlanması çalışmalarına ne kadar ciddiyetle ve titizlikle yaklaştıklarının bir göstergesidir.

Merkezi umuminin belirleyeceği yerde her ayın başında üç gün devam etmek üzere kongre toplanması ve olağanüstü hallerde umumi merkezin davetinin yeterli olduğu ilkesi benimsenmiştir. (Madde 12)

Nazilli Merkezi ile Denizli ve Muğla Merkez şubelerinde yönetim işlerini düzenlemek ve işbölümü için; Gönüllü ve Silah Toplama Şubesi, İrşadiye (Propaganda) Şubesi, İstihbarat Şubesi, Fedakârlara ve Göçmenlere Yardım Şubesi, Ulaştırma Şubesi, Mubayaa (Alım) Şubesi, Sağlık Şubesi olmak üzere yedi ayrı şube

açılmıştır. Bu şubelerin başında bulunacak müdürlerin Heyet-i Milliyelerin asli üyelerinden olmaları zorunludur. (Madde 13)

Kongrenin kapsadığı alan biraz sınırlıdır. Nitekim kongre, Denizli ve Muğla livalarıyla, Aydın livasının işgal dışı alanlarını içine almaktadır. Bu şekilde, Aydın, Muğla, Denizli Burdur, Isparta ve Antalya’da oluşan Kuva-yı Milliye teşkilatlarının merkezi Nazilli olmuştur.

Sonuç olarak, Birinci Nazilli Kongresi’nde, Kuva-yı Milliye’nin kurulması, yönetimi, denetlenmesi, cephelere asker ve gönüllü temini, bunların teçhizatı gibi konularda Heyet-i Milliyelerin karar alabileceği, cephelerde bulunacak asker ve gönüllünün miktarı ve bunların yükümlülükleri, terhis ve izin işlemlerinin Kuva-yı Milliye komutanları tarafından belirlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Kongrede, idari, mali ve askeri konularda önemli kararlar alınarak; bölgede oluşan Kuva-yı Milliye’nin belli bir sisteme oturtulması sağlanmıştır. Bu şekilde Kuva-yı Milliye’nin Yunan işgaline karşı koymasının yolları aranmıştır. Birinci Nazilli Kongresi, bölgedeki 57. Tümen ile işbirliğine gidilmesini sağlayarak önemli bir başarı göstermiştir.

b. İkinci Nazilli Kongresi

İkinci Nazilli Kongresi, 19 Eylül 1919’da Ali Beyzade Ali Bey’in evinde yapılmıştır. Kongre başkanlığına Antalya delegesi Nuri Bey seçilmiştir.

Kongrenin toplanma amacı, bölgedeki Kuva-yı Milliye ve Heyet-i Milliye örgütlenmelerinin Alaşehir Kongresi’nde alınan kararlar çerçevesinde yeniden

düzenlenmesi ve Heyet-i Milliyelerin yönetimlerinin iyileştirilmesidir. Özellikle de cephenin siyasi merkezi olacak Heyet-i Merkeziye'nin oluşturulmasıdır.

Kongreye, Antalya, Burdur, Isparta, Denizli, Menteşe Livaları, Apa, Atça, Eşme, Alaşehir, Eğridir, Uluborlu, Bademiye, Balyanbolu, Buldan, Bozdoğan, Çal, Çivril, Çardak, Honaz, Dalama, Sarayköy, Sultanhisar, Keçiborlu, Güney, Sandıklı, Tavas, Garbi Karaağaç, Kadıköy (Babadağ), Karacasu, Karahayıt, Kuyucak, Nazilli, Muğla, Bodrum, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milas kaza ve nahiyelerinden temsilciler katılmıştır.⁴⁴⁴ Kongrede yapılan seçimlerle, Başkan Vekilliklerine, Helvacızade Mehmet Emin (Denizli), Müftü Hulusi Efendi (Karacasu); Katipliklere ise, Müftüzade Mehmet Emin (Çal) ve Ömer Lütfi (Nazilli) Beyler seçilmişlerdir.

444 Gökbel, **a.ge.**, s. 375; Türkeş, **a.g.e.**, s. 329; Böcüzade Süleyman Sami, **Isparta Tarihi**, Serenler Yay., İstanbul 1983, s. 346, Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 219. Bu temsilciler, Hacı Hamdi Efendi (Apa), Abbas ve Tapucuzade Ali Efendi (Atça), Müftü Hacı Nafiz Efendi (Eşme), Hacı Hüsnü Efendi (Isparta), Mütevellizade Akif Bey, Mazhar ve Ömer Beyler (Alaşehir), Nuri ve Tahsin Beyler, Hacı Ahmet Efendi (Eğirdir), Hacı Ahmet ve İbrahim Efendiler (Bademiye), İsmail Hakkı ve Abdullah Efendiler (Balyanbolu), Şamdanizade Osman ve Tayyazade Osman Beyler (Burdur), Hacı Rasih Efendi ve Karaahmetzade Halil Ağa (Buldan), Ali Bey ve Hacı Ahmetzade Süleyman Efendi (Bozdoğan), Müftüzade Emin Efendi (Çal), Çorbacızade Mehmet Ali (Çivril), Rıza Bey ve Hüsnü Efendi (Çardak), Tevfik Bey ve Haraç Ahmet Efendi (Honaz), Mustafa ve Hacı Hüseyin Efendiler (Dalama), Müftü Ahmet ve Hüseyin Efendiler (Sarayköy), Ahmet ve Ali Zühtü Beyler (Sultanhisar), Köbekli Sadık ve Hacı Hüseyin Efendiler (Keçiborlu), Üçkoyunizade Ali Efendi (Isparta) Eyüp Efendi (Güny), Ahmet Efendi (Sandıklı), Mehmet Kemal ve Hacı Ali Efendiler (Tavas), Mehmet ve Ahmet Latif Efendiler (Garbi Karaağaç), Mehmet ve Ahmet Efendiler (Kadıköy), Mehmet Hulusi Efendi Tasi ve Emin Beyler (Karacasu), Küçük Mehmet Ağazade Mehmet Efendi (Karahayıt), Zihni ve İsmail Hakkı Efendiler (Kuyucak), İlhami ve Ömer Beyler (Nazilli)

Kongrede, Heyet-i Merkeziye'nin görev yetkilerini belirleyen yedi maddeden oluşan bir kanun kabul edilmiştir. Nazilli'de kurulacak Heyet-i Merkeziye'ye kongrede temsil edilen bölgelerden birer üyenin seçilmesine ve gerekli görülürse diğer merkezlerde de Heyet-i Merkeziyeler kurulmasına karar verilmiştir. Nazilli'deki merkezin 1 Ekim 1919'da bir toplantı yapması ve bu toplantıya kadar da Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin yönetim görevini üzerine alması kabul edilmiştir.

Kongrenin kaç gün sürdüğü bilinmemekle birlikte, kongrenin Birinci Nazilli Kongresi'ne nazaran daha geniş bir etki alanına sahip olduğu görünmektedir. Kongrenin kendi nüfuz alanındaki bölgeler dahilinde Kuva-yı Milliye birliği olmayan yerlerde yeni birlikler oluşturulmasına çalışılması dikkat çekicidir. Örneğin, Isparta Merkez Kuva-yı Milliye şubesini açmak üzere bir heyet seçilmiştir. Bu heyete Isparta delegelerinden başka Isparta Cemiyet-i İlmiye başkanı Hafız İbrahim (Demiralay) ile ulemadan Senirkentli Hacı Emin Efendi katılmıştır. Heyet üyelerine kazalarda Kuva-yı Milliye şubeleri açmaları konusunda yetki verilmiştir.⁴⁴⁵

Nazilli Kongreleri, Sivas Kongresi'nin aldığı kararlara ters düşmüştür. Şöyle ki Sivas Kongresi, İstanbul Hükümetine karşı olan tavrını gittikçe sertleştirmiş ve Damat Ferit Hükümetinin istifa etmemesi halinde İstanbul ile olan ilişkilerini keseceği yolunda karar almış ve uygulamaya koymuştur. Aksine, Nazilli Kongresi'ni düzenleyenler, İstanbul Hükümeti ile iyi geçinilmesine ve hatta Sivas Kongresi'nin İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesi kararına uymayacağını açıklamışlardır. Ayrıca, Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli'deki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek, bütün yetkiler Heyet-i Temsiliye'ye bırakılmıştır. Buna rağmen Nazilli Kongresi, Heyet-i Temsiliye'nin iznini almadan toplanmıştır.

⁴⁴⁵ Böcüzade Süleyman Sami, **a.g.e.**, s. 346; Tekeli-İlkin, **a.g.e.** s. 221.

Kongrede kurulan Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyesi 6 Ekim 1919'da Nazilli'de toplanarak, "Redd-i İlhak Harekât-ı Milliye Heyet-i Merkeziyesi Nizamname-i Dahilisi" adlı bir yönetmelik hazırlamıştır. Yönetmeliğin hazırlandığı bu toplantı bazı kaynaklarda Üçüncü Nazilli Kongresi olarak geçmesine rağmen, bu toplantı bir kongre niteliği taşımamaktadır.⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Gökbel, **a.g.e.**, s. 379.

B. Kuzeybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

I. Balıkesir’de Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

İzmir’in işgalinin ardından 16 Mayıs 1919’da Balıkesir Belediyesine “Redd-i İlhak Heyeti” imzasıyla gelen telgrafta, “*vatanseverlerin orduya iltihakı, müttefiklerin ve büyük devletlerin protesto edilmesi*” istenmişti. Bu telgraf üzerine yörenin eşrafı ile şehir belediye meclis üyeleri bir araya gelerek geniş katılımlı bir toplantı yapılmasına karar vermişlerdir. Yapılacak toplantıya siyasi düşünce farkı gözetilmeden, şehrin ileri gelenleriyle Rum ve Ermeni cemaatlerinin önde gelen kişilerinin davet edilmesine karar verilmiştir.⁴⁴⁷ Okuma Yurdu’nda yapılan toplantıya Vehbi (Bolak) Bey başkanlık etmiştir. Toplantıda dördü gayrimüslim olmak üzere 11 kişilik bir protesto heyeti seçilmiştir.⁴⁴⁸ Bu heyet, Sadaret’e ve büyük devletlerin siyasi temsilciliklerine çekilmek üzere bir protesto telgrafı kaleme alarak ve 16 Mayıs akşamı ilgili yerlere göndermiştir. Heyetteki dört gayrimüslim üyenin protesto telgrafına imza atmamaları nedeniyle telgraf yedi kişinin imzasıyla gönderilmiştir.

⁴⁴⁷ M.Vehbi Bolak, “*Milli Mücadele’de Balıkesir, Kuva-yı Milliye Hareketi Nasıl Doğdu? Nasıl Büyüdü ve Kuva-yı Milliye’ciler Nasıl Çalıştı?*”, 14-23 Nisan 1950 tarihleri arasında Balıkesir Postası’nda tefrika edilmiş yazıdan **Milli Mücadele’de Balıkesir**, Türk Petrol Vakfı Lale Mecmuası Neşriyatı, İstanbul 1986, s. 159; İlgürel, **a.g.e.**, s.62.

⁴⁴⁸ Heyete seçilenler: Mehmed Vehbi Bey (Bolak), Belediye Reisi Keçeci Hafız Mehmed Efendi, Müftü Abdullah Efendi (Nennici-zade), Hulusi Zarbali, Maarif Müdürü Sabri Bey, Müfti-zade Abdülgafur Efendi, Ahmed Vehbi (Çıkrık), Rum Papazı Yani Konstantin, Ermeni papazı Peragen, Osmanlı Bankası Müdürü Papadaki, Avukat Peron. Mehmed Vehbi Bolak, **a.g.m.**, s. 161.

Okuma Yurdu toplantısından sonra Balıkesir Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi büyük çapta bir toplantı daha yapmıştır. 18 Mayıs akşamı Alacamescit'te yapılan toplantıda Redd-i İlhak Cemiyeti adına, bölgede askeri ve idari faaliyetlerde söz sahibi olacak 41 kişilik bir heyet seçilmiştir.⁴⁴⁹ Bu heyetin en önemli yanı, halkın oyu ile seçilmiş olmasıdır. Seçilen bu heyet, İstanbul Hükümetinden yardım ve destek istemek üzere bir heyetin İstanbul'a gönderilmesine, Ayvalık ve Edremit'teki durumun tespiti için dört kişinin buraya gönderilmesine, merkezde oluşturulacak ayrı bir heyetin de teşkilat ve hazırlıklara başlamasına karar vermiştir. İstanbul'a giden heyet, Damat Ferit Paşa ile görüşmüş ancak bir yanıt alamamıştır. Daha sonra bu

⁴⁴⁹ Mehmed Vehbi Bey, Siverek Mebusu Ahmed Vehbi Bey (Çıkrık-zade), Nennici-zade Abdullah Efendi, Belediye Reisi Hafız Mehmed Emin Bey (Keçeci Hafız), Abdulgafur Hoca (İştin), Zarbalı-zade Hulusi Bey, Sabri Bey (Tireli), Dava vekili Sadedin Bey, Kocabıyık Mehmed Bey, Abdüsselam-zade Cemil Efendi, Arab Sadedin Bey, Beypazarlı Hafız Mehmed Efendi, İbrahim Bakır Efendi, Kuyumcu-zade Ali Efendi, Abdülaziz Mecdi oğlu Ahmed Nur Bey, Dava Vekili Said Bey, Ocaki-zade Tal'at Bey, Eski Nüfus Müdürü Hakkı Bey, Marmara Nahiyesi Müdürü İsmail Hakkı Efendi, Giritli-zade Muhiddin Bey, Ahmed Vehbi Bey, Gönenli Osman Bey, Kunduracı Nuri Usta, Dava vekili Süleyman Sadi Bey, Laz Hacı Mustafa Efendi (Kangal), Hoca Asım Efendi, Budak-zade Hafız İsmail Efendi (Melek-zade Hacı Hafız Mehmed Efendi), Hafız Eminiddin Efendi (Çeliköz), Hafız Haydar Efendi, Muzaffer Efendi, Binbaşı Mütakaiddi Ahmed Bey, Mütakaiddi Alayebeyi Rıza Bey, Kadı-zade Mustafa Efendi (Hoca Süleyman Vehbi Efendi), Yürük İbrahim Efendi, Keşkek-zade Hacı Eşref Efendi, Yırcalı-zade Şükrü Efendi, Basri Bey-zade Şevki Bey, Somalı Hacı Hafız Kazım Şükrü Efendi, Silahçı Şevki Bey, Arnavut Rasim Bey, Hacı Kamil Efendi. İlgürel, **a.g.e.**, s. 68-69.

M. Vehbi Bolak, bu heyetin arasında o gün mücadelenin aleyhinde olanlar da bulunduğunu, ancak bunların dışarıda kalarak tezvirat yapmalarını önlemek için heyete dahil edildiklerini, nitekim bunlardan bir kısmının devam etmedikleri için yerlerine adları yazılı kişilerin getirildiklerini ifade etmektedir. Bolak, bu kişilerin arasında sonradan yüzülliliklere katılanlar olduğunu da belirtmektedir. Bolak, **a.g.m.**, s. 167.

heyet, Balıkesir Heyeti Merkeziyesi'nin düzenlediği Alaşehir Kongresi'ne başkanlık edecek olan eski Balıkesir Mutasarrıfı Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey ile de İstanbul'da görüşmüştür. Alacamescit toplantısı ile Balıkesir'de oluşacak Kuva-yı Milliye'nin temelleri atılmıştır.

21 Mayıs 1919'da yeni bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda işgal tehlikesi altında olan yerlerden göçün önlenmesi, her ihtimale karşı “Cemaat-i İslamiye” teşkilatının yapılması; Ramazan ayı dolayısıyla köylere gidecek vaizlerin halka birlik ve beraberlik ruhu ile vatan sevgisinin aşılınması gibi esaslar belirlenmiştir. Ayrıca oluşturulması düşünülen teşkilatın telgrafhane ve jandarmalarla haberleşerek gerekli bilgiyi toplamasına da karar verilmiştir. Burada varılması istenen hedef milli bir ordunun kurulmasıydı.⁴⁵⁰

Harbiye Nezareti 28 Mayıs'ta yayınladığı bir tamimle, Tekirdağ'daki 14. Kolordu Karargâhını Bandırma'ya nakletmiş, bu nakil gerçekleşene kadar Kolordu Kumandanının en yakın maiyetiyle Balıkesir'e gitmesini emretmiştir.⁴⁵¹ Böylece İzmir-Afyon demiryolu hattının kuzeyi, diğer bir deyişle 56. Tümen, 14. Kolordunun bölgesi olmuştur.

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Haziranın ilk günlerinde Balıkesir'e geldikten sonra, direnişten yana olanları bir araya getiren Redd-i İlhak Cemiyeti bünyesinde Kuva-yı Milliye'nin kurulması çalışmalarını hızlandırmıştır. Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktığı ve vatanı kurtarmak üzere Anadolu'da faaliyetlere başladığı haberlerinin alınması üzerine ikinci kez Alacamescit toplantısı gerçekleştirilmiştir. 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet

⁴⁵⁰ Bolak, **a.g.m.**, s. 169.

⁴⁵¹ Özalp, **a.g.e.**, s. 15-16; Selek, **a.g.e.**, s. 216- 217.

Paşa'nın da katıldığı, 3 Haziran 1919'da yapılan toplantıda, Yunanlılar tarafından işgal edilen Ayvalık'a yapılacak her türlü acil yardım ve Manisa'dan ilerlemekte olan işgalin nasıl durdurulacağı konuları tartışılmıştır. Jandarmanın takviye edilmesine, sahillerin jandarma ile korunmasına, Ayvalık ve Bergama'ya milis birliklerin gönderilmesine karar verilmiştir.⁴⁵²

4 Haziran 1919'da yeni bir toplantı daha yapılmış, bu toplantıda 19 Mayıs'ta yapılan seçimde merkezde görevlendirilen geçici heyetin görevine son verilerek yeni ve kalıcı bir Heyet-i Merkeziye⁴⁵³ oluşturulmuştur. Heyet-i Merkeziye kararıyla esnaf ve tüccardan para tahsil edilmiştir. Akademi tahsilini yarıda bırakarak Balıkesir'e gelen Yüzbaşı Kemal (Kemal Balıkesir) Bey Soma Cephesine kumandan tayin edilmiş ve 5 Haziran 1919'da belediye binasında halkın da katıldığı bir toplantıda Yunanlılara karşı silahlı mücadele kararı alınmıştır. Alınan bu karar Kuva-yı Milliye'nin Balıkesir'de faaliyete geçmesi açısından önem taşımaktadır. Heyet, 7 Haziran 1919'da yaptığı bir toplantıda cephede görevlendirilecek ihtiyat zabitlerine verilecek maaş ile geride kalan ailelerine yardım konularını görüşmüştür. Ayrıca kurulacak menzil teşkilatını tartışmaya açmıştır. 9 Haziran'da yaptığı bir başka toplantısında Kuva-yı Milliye'ci veya muvazzaf asker ayrımı yapmadan ayda 15 lira, evli olanların ailelerine de 15 lira verilmesine karar verilmiştir.⁴⁵⁴ Alınan bu kararların kısa bir zaman sonra yapılacak Balıkesir Kongrelerinde alınan kararlara temel teşkil ettiği düşünülebilir.

⁴⁵² İlgürel, **a.g.e.**, s. 72; Bolak, **a.g.m.**, s. 172.

⁴⁵³ Heyet şu kişilerden oluşuyordu: Mehmed Vehbi Bey (Bolak), Gönenli Osman Bey, Tireli-zade Sabri Bey sonra Şevki Bey, Keçeci Hafız Mehmed Emin Bey, Zarbali-zade Hulusi Bey, Maarif Müdürü Sabri, Çıkırık-zade Ahmed Vehbi Bey. İlgürel, **a.g.e.**, s. 74.

⁴⁵⁴ İlgürel, **a.g.e.**, s.76

Kemal Bey, Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'dan aldığı emirle, Balıkesir'de bulunan 120 er, 4 makineli tüfekten ibaret olan 188. Alaya ek olarak⁴⁵⁵ şehirden topladığı kuvvetlerle 6 Haziran 1919'da Akhisar'a hareket etmiştir. Toplanan kuvvetlerin ertesi gün Soma'ya varmasından sonra 10-11 Haziran 1919 gecesi Yunan kuvvetlerine karşı taarruza karar verilmiştir.⁴⁵⁶ Soma'ya varan bu birlik burada kurulacak cephenin çekirdeğini teşkil etmiştir. Kuva-yı Milliyecilerin Akhisar'ı işgalden kurtarması üzerine bölge halkının Kuva-yı Milliye'ye olan ilgisi artmıştır. Akhisar zaferinden sonra Balıkesir Kuva-yı Milliye'si Soma ve Akhisar cephelerini kurmuştur. Ardından kısa zamanda Salihli ve İvrindi cepheleri de oluşturulmuştur.⁴⁵⁷

Akhisar'ın Yunanlılar tarafından tahliye edilmesinden sonra, burada Belediye Reisi Ali Bey ve Akhisar'ın ileri gelenleri bir araya gelerek yapılması gerekenleri görüşmüşlerdir. Akhisarlılar, bir Redd-i İşgal Cemiyeti kurarak Yunan işgaline karşı örgütlenmeye karar vermişlerdir. Albay Kazım Bey tarafından silahlı milis örgütü oluşturmak amacıyla Akhisar'a gönderilen Ethem Bey'in Redd-i İşgal Cemiyeti'nin kuruluşunda önemli rolü vardır. Daha önce Rauf ve Bekir Sami Beyler tarafından direnişe teşvik edilen Çerkez Ethem,⁴⁵⁸ Albay Kazım Bey'i Soma'dayken ziyaret etmiş, kendisinden bir miktar silah alarak Akhisar'da silahlı bir milis grubu oluşturmak için izin almıştır.⁴⁵⁹ 10-15 atlı ile birlikte Akhisar'a gelen Ethem Bey'in

⁴⁵⁵ Türk İstiklal Harbi C.II, 1. Kısım, s. 156.

⁴⁵⁶ İlgürel, a.g.e., s. 75; Hasan Basri Çantay, **Kara Günler ve İbret Levhaları**, İstanbul 1964, s. 34.

⁴⁵⁷ İlgürel, **a.g.e.**, s. 75; Çantay, **a.g.e.**, s. 34.

⁴⁵⁸ Özalp, **a.g.e.**, s. 31.

⁴⁵⁹ A.g.e., s. 31.

şehrin ileri gelenleri ve eşrafı ile yaptığı toplantı sonrasında Akhisar Redd-i İşgal Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet üyeleri ise şunlardı:⁴⁶⁰ Akhisar Belediye Reisi Ali Bey, ahaliden Mehmet Nuri Bey, Hafız Osmanoglu Hüseyin Bey, Müderriszade Süleyman Bey, Müderriszade Mehmet Bey, Musazade Rıza Bey ve Mehmet Sait Bey. Cemiyet kurulunca Akhisar'daki milislerin toplanmaya başlamasıyla oluşan Akhisar cephesinin kumandası Binbaşı Hüsni Bey'e verilmiştir. Bu cephe, 188. Alay'dan bir nizamiye müfrezesiyle Akhisar kazası Marmara nahiyesi halkından oluşan milislerden oluşmaktadır.⁴⁶¹ Toplamı 800 kişiden oluşan bu milislerin başında Manisalı Mirimiran Halit Paşa, Hafız Hüseyin Bey ve Dramalı Rıza Bey bulunuyordu.⁴⁶² Akhisar'da Mıntika Kumandanı olarak görevlendirilen Binbaşı Hüsni Bey, aynı zamanda Redd-i İşgal Cemiyeti halk mümessili olarak teşkilatı yönetme görevini de yerine getirmiştir. Karaosmanoğlu Halit Paşa da Akhisar'a gelmiş, 61. Tümen Kumandanı Albay Kazım Bey'le görüşerek, Harmandalı-Tirkeş cephesinden sorumlu olarak çalışmaya başlamıştır.⁴⁶³ Böylece, Akhisar'daki ilk müfrezeyi Karaosmanoğlu Halit Paşa oluşturmuş ve Yunanlılarla ilk çarpışmayı bu müfreze yapmıştır.

Yüzbaşı Kemal Bey, Yunan kuvvetlerinin Akhisar'ı tahliye ettikten sonra Bergama'ya doğru yayılmaya başlamaları haberini alır almaz, müfrezesini 188. Alay

⁴⁶⁰ Oktay Gökdemir, **Kurtuluş Savaşında Akhisar**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Akhisar, 1990, s. 23; Parlak, **a.g.e.**, s. 544-545.

⁴⁶¹ Apak, **a.g.e.**, s. 63.

⁴⁶² Özalp, **a.g.e.**, C.I s. 34; Osman Akandere, “*Dramalı Rıza Bey ve Kuzey Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Mücadelesindeki Hizmetleri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 57, C.XIX. Kasım 2003. ss. 977-1008.

⁴⁶³ Gökdemir, **a.g.e.**, s. 25.

emrine bırakarak, Bergama'ya hareket etmiştir.⁴⁶⁴ 11–12 Haziran gecesi Bergama'ya varan Kemal Bey, Kaymakam Mehmet Rasim Bey'den halkın direnişe hazır olmadığını öğrenmişti. Buna rağmen, Kaymakam Mehmet Rasim Bey, Yüzbaşı Kemal Bey'in isteği üzerine Bergama halkını silaha sarılmaya teşvik etmek için toplantıya çağırmıştır. Bunun üzerine, otuzu silahlı iki yüz kişi Hükümet Konağı önünde toplanmıştır. Yüzbaşı Kemal Bey bu küçük topluluğa Soma'da Kuva-yı Milliye kurulduğunu, 188. Alayın Soma'ya yerleşmeye çalıştığını ve Akhisar'ı işgal eden Yunan birliklerinin çekildiğini belirterek, Reşadiye yönünden ilerleyen Yunanlılara karşı Ayvalık ve Balıkesir'den gelecek kuvvet yetişinceye kadar bu topluluğu hep birlikte karşı koymaya çağırıştır.⁴⁶⁵ Kemal Bey, oluşturduğu 30-40 kişilik bir güçle, Yunanlıların mevzilendiği Eğrigöl köprüsü karşısında mevzilenmiştir. Üsteğmen Nuri Bey ve arkadaşları da 20 gönüllüyle buraya gelerek bir başka hâkim tepede mevzi tutmuşlardır.⁴⁶⁶ Bergama'nın işgal edilmesi üzerine Ayvalık cephesinin yan ve gerileri tehlikeye girmiş oldu. İşgale karşı Balıkesir'de 200 kişilik bir milis kuvveti hazırlanarak, 188. Alay Kumandanı ve aslında Soma Mıntıkası Kaymakamı Miralay Akif Bey'in emrinde 10 Haziran'da Bergama'ya gönderilmiştir.⁴⁶⁷ Gönderilen bu milis kuvvetinin başında komuta heyetinde Yüzbaşı Selim ve Abdurrahman, Makineli Tüfek Mülazımı Sabri, Parti Pehlivan, Avukat Süleyman Tali Bey ve Hurşid Bey ile Hafız Hüseyin bulunuyordu.⁴⁶⁸ Kuva-yı

⁴⁶⁴ Selek, **a.g.e.**, s. 218.

⁴⁶⁵ Parlak, **a.g.e.**, s. 525.

⁴⁶⁶ Selek, **a.g.e.**, s. 219.

⁴⁶⁷ ATASE Arşivi İSH., K: 15, G: 64, B: 64-1.

⁴⁶⁸ İlgürel, **a.g.e.**, s. 77; Apak, **a.g.e.**, s. 61; Özalp, **a.g.e.**, s. 25.

Milliye birlikleri iki gün sonra Bergama'ya ulaşmıştı. Ayrıca, Soma ve Kırkağaç'ta oluşturulan milli müfrezeler de yardıma gelmişlerdi. Bergama'ya düzenlenen ani bir baskınla, şehir 15 Haziran'da geri alınmış ve Yunanlılar çekilmişlerdir. Kuva-yı Milliye'nin bu başarısı Yunanlıları ve İtilaf Devletleri temsilcilerini çok şaşırtmıştı. Yunanlılar şehre tekrar hücum etmişse de Miralay Kazım Bey'in emrindeki 61. Fırka Kumandanlığı kuvvetleri şehri savunmuştur.⁴⁶⁹

Selek'in verdiği bilgilere göre; Bergama Baskınına kuvvet olarak, 188. Alay, 172. Alaydan 2 ağır makinalı tüfek ile takviyeli birinci tabur, Ayazmend'li Nazmi Bey kumandasındaki 100 kişilik milli kuvvet ile Bergamalı Ekrem Bey idaresindeki 200 kişilik milli kuvvet, Soma yönünden gelen yedek subaylar kumandasındaki 268 kişilik milis kuvvetleri katılmıştır. Bu kuvvetlerin toplamı 60 nizamiye eri ve 500 milisten oluşuyordu.⁴⁷⁰

Bergama baskını ve savunması Balıkesir'de oluşan Kuva-yı Milliye'nin ve kolordunun önemli bir başarısıdır. Bu başarıda Balıkesir halkının maddi ve manevi desteği de büyük rol oynamıştır. Rahmi Apak, Bergama Baskınına şöyle nitelendirmektedir: *“Bergama baskını, milli kuvvetlerin ilk hamlesi, müdafaadan taarruza ilk geçiştir... Milli harekât tarihinde en ön safta yer alacak bir hadisedir. Ve adeta milli ayaklanmanın ilk şanslı hadisesidir. Onu tertip edenler, ona iştirak eden subay ve halk çocukları milli tarihimizde yükselmesi lazım gelen kahramanlardır.”*⁴⁷¹

⁴⁶⁹ İlgürel, **a.g.e.**, s. 76-77; Apak, **a.g.e.**, s. 61. Kazım Özalp ise bu baskının tarihini 14 Haziran olarak vermektedir. Özalp, **a.g.e.**, s. 25.

⁴⁷⁰ Selek, **a.g.e.**, 220.

⁴⁷¹ Apak, **a.g.e.**, s.61.

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, baskını Balıkesir'den 13/14 Haziran gecesi Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafla bildirmiştir: Kuva-yı Milliye, Bergama Baskını ile Bergama'yı işgalden kurtararak büyük başarı sağlamıştır. Bu başarılar üzerine, 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Bergama'ya gelerek 188. Alay Kumandanı Yarbey Arif Bey'i Bergama Mıntika Kumandanı olarak atamıştır. Soma'ya gelen 61. Tümen Kumandanı Kazım Bey'i de bu cephenin kumandanlığına tayin etmiştir.⁴⁷²

19 Haziran'da Yunan kuvvetleri saldırılarına devam ederek, Bergama'yı ikinci kez işgal ettiklerinde Kınık ve Ayas'ı da işgal ederek Bergama'daki kuvvetleri için ileri karakollar oluşturmuşlardır.⁴⁷³ Yunan ilerleyişinin durmasından sonraki günlerde, Bergama'daki kuvvetlerin bir kısmı Soma'ya gitmiştir. Albay Kazım Bey ve arkadaşları da 19-20 Haziran gecesi Bergama'yı terk ederek, Kınık'a gitmişlerdi. Bu sırada, Soma'ya gelmiş olan Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa ile Kınık-Soma yolu üzerinde görüşmesinden sonra Kazım Bey, Soma'da kalarak cepheyi örgütlemeye başlamıştır. Yunan kuvvetlerine karşı Göçbeyli, Bölcek, Çerkezköy, Cumalı, Hamzalı'ya milli müfrezeler yerleştirilerek Soma'daki cephe oluşturulmuştur.⁴⁷⁴ Albay Kazım Bey, Bergama'da çarpışan milli kuvvetler dağıldığı için Soma'ya ilerleme ihtimali olan Yunan kuvvetlerinin karşısında 70 kişilik bir kuvvetle tertibat almıştır. Böylece Kınık bölgesinde Kuva-yı Milliye cephesi oluşturulmuş oldu.⁴⁷⁵

⁴⁷² Selek, **a.g.e.**, s. 221, 223.

⁴⁷³ Türk İstiklal Harbi, C.II, 1.Kısım, s. 171.

⁴⁷⁴ Türk İstiklal Harbi, C. VII *İdari Faaliyetler*, s. 18.

⁴⁷⁵ Özalp, **a.g.e.**, s. 28.

Bu günlerde, Batı Anadolu'nun kuzeyinde 14. Kolordu bölgesinde, oluşturulan cepheler şu şekildeydi:⁴⁷⁶

Ayvalık Mıntıkası: Kaymakam Ali Bey komutasında, 172. Nizamiye Alayı ile Edremit, Burhaniye ve Ayvalık kazaları halkının oluşturduğu milli kuvvetler. Kuva-yı Milliye'nin komutasında eski Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey ve Pelit Köylü Mehmet Bey (sonradan Karesi Mebusu olan Mehmet Cavit Bey'dir.) bulunuyordu. Bu kuvvetler Ayvalık'ın hemen doğusundaki sırtlarda tertibat almıştı. Ayvalık'taki kuvvetlerin sayısı sivil ve asker olmak üzere toplam 500 ila 600 civarında bulunuyordu.

Soma Mıntıkası: 188. Alay Kumandanı Miralay Mehmet Arif Bey'in komutasındaydı. 188. Alay dışında emrinde, Mülazım Halit Bey tarafından Bandırma'da oluşturulan 100 kişilik bir nizamiye birliği ile Soma, Kırkağaç, Bergama kazalarından, Balıkesir merkezinden, Giresun ve Gelenbe nahiyeleri halkından oluşturulan milli kuvvetler bulunuyordu. Bu kuvvetlerin başında ise Hulusi Bey (sonradan Karesi Mebusu) ve Kırkağaçlı Emin Efendi bulunuyordu. Kınık ile Soma arasındaki sırtlarda düşmana karşı mevzi almış olan bu kuvvetlerin toplamı 700 kişiydi. Bu mıntıkanın İvrindi cephesinde görev alan Süvari Teğmeni Fikret Bey ile Teğmen Zeki (Doğan) Bey'in cephede gösterdikleri yararlılıkları takdire değerdir.⁴⁷⁷

Akhisar Mıntıkası: Binbaşı Hüsnü Bey (sonradan Konya mebusu) komutasında idi. 188. Alaydan bir nizamiye müfrezesi ile Akhisar kazası ve Marmara nahiyesi halkından oluşan kuvvetlerdi. Bu milli kuvvetlerin başında

⁴⁷⁶ Özalp, **a.g.e.**, s. 34; Apak, **a.g.e.**, s. 113-114.

⁴⁷⁷ Apak, **a.g.e.**, s. 114

Manisalı Mirmiran Halit Paşa ile Hafız Hüseyin Bey ile Dramalı Rıza Bey bulunuyordu.⁴⁷⁸ Kuvvetlerin sayısı 800 civarında idi.

Görüldüğü gibi, Balıkesir Kuva-yı Milliyesi, Ayvalık kuzeyinde Akdeniz sahilinden, Kasaba yakınında Gediz Nehrine uzanan cephede, başlangıçta bir grup halinde ve az bir kuvvetle muhafaza edilen üç mıntıkaya ayrılmıştır. Sonradan bu mıntikalar, büyük bir cephe halinde birbiriyle irtibatlı ve aralıksız tertibatlı şekilde düzenlenmiştir.⁴⁷⁹

Düşman kuvvetlerine karşı bu şekilde tertibat alınırken, cephe gerisindeki kaza merkezlerinde konunun başında da değindiğimiz şekilde Redd-i İlhak Heyetleri kuruluyordu. Cepheye kuvvet yollayan her kaza merkezinde, bir Redd-i İlhak Heyeti kurulmuş ve böylece teşkilatın ülkenin daha iç taraflarına yayılması için çalışılmıştır. Bu çalışmalar devam ederken oluşturulan Kuva-yı Milliye'nin idari, mali açıdan teşkilatlanması gerekliliği doğmuştur. Bu amaçla Balıkesir'de birbirini takip eden kongreler düzenlenmiştir.

a. Balıkesir Kongreleri

i. Birinci Balıkesir Kongresi

28 Haziran - 12 Temmuz 1919 tarihlerinde Balıkesir Dar'ül Nafia Medresesinde düzenlenen Birinci Balıkesir Kongresi'nin toplantı tarihi yanlış olarak bazı kaynaklarda İkinci Balıkesir Kongresi'nin tarihi ile karıştırılmaktadır. Bu konuda, çalışmaları yakından takip etmiş bir kişi olarak Kazım Özalp'ın eseri en

⁴⁷⁸ A.g.e., s. 67

⁴⁷⁹ Özalp, a.g.e., s. 34

güvenilir kaynak olarak değerlendirilebilir. Özalp eserinde, depolarda bulunan silahların tamamının cephelere sevk edilen Kuva-yı Milliye askerlerine dağıtılmasından dolayı cephelerin daha fazla takviyesi için silaha ihtiyacı olduğunu, bu ihtiyacı gidermek için 18 Haziran'da Balıkesir'den İstanbul'a silah temin etmek üzere bir heyet gönderilmişse de başarılı olunamadığından bahsetmekte ve gece gündüz çalışarak halkın gayretiyle cephedeki kuvvetlerin sayısının artması üzerine milli kuvvetlerin düzenlenmeleri, iaşesi, düzenli olarak sevk ve idareleri için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğinden "...Balıkesir'de 28 Haziran 1919 tarihinde bir kongre toplandı" şeklinde belirtmektedir.⁴⁸⁰ Kuva-yı Milliye çalışmalarının bizzat içinde bulunan Balıkesir eşrafından Hasan Basri Çantay ise hatıralarında, Şimal cepheleri dâhilindeki murahhasların tamamen iştirak edeceği bu kongrenin 28 Haziran 1919'dan 13 Temmuz 1919 tarihine kadar devam ettiğini ve milli müdafaa işlerini daha sağlam esaslara bağladığını yazmaktadır.⁴⁸¹ Mücteba İlgürel de Özalp'ın ve Çantay'ın verdiği bu bilgileri doğrulamaktadır. İlgürel, ayrıca bu konuda Balıkesir'deki Kuva-yı Milliye içinde milis kumandanlığı, seferi kıtaların menzil ve iâşe işlerinin tanzim ve idaresi görevlerinde bulunan Hayreddin Karan da kongrenin 28 Haziran'da başlayıp, 12 Temmuz'da sonlandığını belirterek bu tarihleri doğruladığını nakletmektedir.⁴⁸²

Ayrıca Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan ve 1931 yılında Maarif Vekâleti yayınları lise tarih kitabı olan *Tarih IV*'de kongre tarihi 28 Haziran

⁴⁸⁰ Özalp, C.I. **a.g.e.**, s.38; İlgürel, **a.g.e.**, s. 88.

⁴⁸¹ Çantay, **a.g.e.**, s. 35; İlgürel, **a.g.e.**, s. 89.

⁴⁸² İlgürel, **a.g.e.**, s. 90.

olarak geçmektedir.⁴⁸³ Rahmi Apak, Hıfzı Erim, Tekeli-İlkin ve Utkan Kocatürk de tarih konusunda hemfikirdirler.⁴⁸⁴ Bunların aksine, Balıkesir eski Mutasarrıfı Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey anılarında Birinci Balıkesir Kongresi toplantısının 26-30 Temmuz 1919 tarihleri arasında yapıldığını belirterek bu konuda yanıltıcı bilgiler vermektedir.⁴⁸⁵ Şerafettin Turan makalesinde⁴⁸⁶ Birinci Balıkesir Kongresi toplantılarının Hacim Muhittin Bey'in Hatıratı'na dayanarak 26-30 Temmuz 1919 tarihleri arasında yapıldığını belirtmektedir. Ancak yıllar sonra bir başka eserinde⁴⁸⁷ bu fikrinden vazgeçerek, birinci kongrenin 28 Haziran 1919'da başladığına karar vermiştir.

Birinci kongrenin 26 Temmuz 1919'da toplantılara başladığını kabul edersek, toplam olarak dört kongrenin yapıldığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır.⁴⁸⁸ Bu durumda

⁴⁸³ Tarih IV, Maarif Vekâleti, İstanbul 1931, s. 348; İlgürel, **a.g.e.**, s. 90.

⁴⁸⁴ Apak, **a.g.e.**, s. 116; Erim, **a.g.e.**, s. 86; Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 171; Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, TTK Yay., Ankara 1988, s. 63.

⁴⁸⁵ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.

⁴⁸⁶ Şerafettin Turan, *Kurtuluş Savaşında Kongreler*, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Seminere Sunulan Bildiriler**, TTK Yay., Ankara 1975, s. 151-152.

⁴⁸⁷ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I**, Bilgi Yay., Ankara 1991, s. 272-273.

⁴⁸⁸ İzmir'e Doğru gazetesinin birbirleriyle çelişik bazı ifadeleri bu yöndedir. 16 Kasım'da yayın hayatına başlayan gazete, 20 Teşrinisani 335 tarihli sayısında, "Karesi ve Saruhan Livaları Hareket-i Milliye'sinin Şehri Heyet-i Umumiye ictimialarından üçüncüsü de Kuva-yı Milliye Karargâhında ba'dezzeval akdedilmiştir..." 16 Teşrinisani 335 tarihli ilk sayısında ise, "Bilumum kaza ve liva azalarının ictimaiyle Balıkesir ve Suruhan livaları Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti Heyet-i Umumiyesi yakında Heyet-i Merkeziye Salonunda birinci ictimainı akdedecektir...." haberi bulunmaktadır. Görüldüğü gibi gazete haberleri karıştırmıştır.

ikinci kongrenin birincinin devamı olduğunu düşünerek birinci kongre ile ikinci kongreyi birleştirebiliriz. Ancak böyle bir durumda da bir ayı aşan bir kongrenin olamayacağını hesaba katmak gerekmektedir. Nitekim diğer kongreler için verilen tarihler de bunu doğrulamaktadır. Burada Balıkesir’de toplanan kongrelerin tarihlerinde bir veya iki günlük farklar görüldüğünü de belirtmek gerekir.⁴⁸⁹

Hacim Muhittin Bey’i böyle düşünmeye sevk eden düşünce kongre ile toplantı arasındaki kavram karmaşasıdır. Nitekim Hacim Muhittin Bey, Birinci Balıkesir Kongresi için “kongre” deyimini kullanmamıştır. Oysaki yaklaşık onbeş gün süren ve önemli kararların alındığı bu toplantılara civar kazalardan temsilcilerin de katıldığını da göz önüne aldığımızda bu toplantıları kongre olarak nitelendirmek yanlış olmaz.

Kongrede, Balıkesir’de bir Heyet-i Merkeziye kurulmasına karar verilmiş ve bu Heyet-i Merkeziye’de cephelerin ve kazaların ayrı ayrı temsil edilmelerine karar verilmiştir. Yunan kuvvetlerinin ilerlemeleri üzerine para ve gönüllü toplanmasına karar verilerek, bu işleri yürütecek bir de komisyon kurulması düşünülmüştür. Memur gönderme, teşkilatlanma ile gönüllü ve iâşe temini için başka bir komisyon kurulmuştur. Soma, Akhisar ve Aydın havalisiyle irtibat sağlamak, kazalarda teşkilatı geliştirmek ve memur göndermek üzere Vehbi Bey ile Maarif Müdürü Sabri Bey’den oluşan bir komisyon daha kurulmuştur.⁴⁹⁰ Ayrıca cephedeki kuvvetlerin iâşesinin hangi kazalar tarafından karşılanacağı, Redd-i İlhak Heyetlerinin yetki ve görevleri, cephelerin takviyesi için hangi kazalardan nerelere insan gücü sevk edileceği

⁴⁸⁹ İlgürel, **a.g.e.**, s. 93.

⁴⁹⁰ İlgürel, **a.g.e.**, s. 95

belirlenmiştir.⁴⁹¹ Kongrede Kuva-yı Milliye heyetiyle kumandanlar işbirliğine girişmişlerdir. Yedek subaylardan yararlanılmasına karar verilmiştir. Heyet-i Merkeziye Reisi Vehbi Bey, Redd-i İlhak Cemiyetinin masrafları için halktan para toplanması konusunda diğer azalarla anlaşmazlığa düştüğü için istifa etmişti. Vehbi Bey'in yerine Heyet-i Merkeziye'nin başkanlığına da Hacim Muhittin Bey seçilmiştir.⁴⁹²

Balıkesir'de bir kongre toplandığı ve birtakım kararlara varıldığını haber alan İstanbul Hükümeti, Mutasarrıf Hilmi Bey'e emir göndererek kongrenin durdurulması ve iştirak edenlerin tevkif edilmelerini emretmişti. Hilmi Bey'in de bu kongrede yer almasından dolayı bu emir yerine getirilmemiştir.⁴⁹³

Birinci Balıkesir Kongresi'nde alınan kararlar ile Kuva-yı Milliye'ye asker sağlanarak, bu askerlere maaş ödenmesi, şehit ailelerine maaş tahsis edilmesi, vatandaşın elindeki silahların toplanarak cephelerin silah ihtiyacının karşılanması gibi hususlar düzene konulmuş ve bu işlemler resmi bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu nedenlerden dolayı İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'da yapılan kongrelerin ilki olması bakımından Birinci Balıkesir Kongresi ayrı bir öneme sahiptir.

Kuva-yı Milliye teşkilatı güçlendikçe, teşkilatın ihtiyaçları da artmıştır. Masrafları karşılayacak yeni mali kaynakların bulunması gerekiyordu. Teşkilatın sivil ve askeri açıdan daha da güçlendirilmesi için gerekli mali tedbirlerin gözden geçirilmesi amacıyla da ikinci bir kongre yapılmasına gerek duyulmuştur.

⁴⁹¹ Özalp, **a.g.e.**, s. 38.

⁴⁹² İlgürel, **a.g.e.**, s. 95

⁴⁹³ Özalp, **a.g.e.**, s. 38; İlgürel, **a.g.e.**, s. 96.

ii. İkinci Balıkesir Kongresi

Hacim Muhittin Bey'in Hareket-i Milliye Kongresi" olarak adlandırdığı İkinci Balıkesir Kongresi, 26 Temmuz 1919'da Hacim Muhittin (Çarıklı), 61. Alay Komutanı Albay Kazım (Özalp), Vasıf (Çınar), Mustafa Necati, Hüsnü ve Kuva-yı Milliye Komutanlarından Hamdi Bey'lerin öncülüğünde⁴⁹⁴ Mekteb-i Sultani'de toplanmıştır. Kongreye kaza ve nahiyelerin temsilcilerinden oluşan 48 delege katılmıştır. Kongrenin 28 Temmuz tarihinde yapılan oturumunda Heyet-i Merkeziye seçilmiştir. Yürütme yetkisine sahip olan Heyet-i Merkeziye, Balıkesir adına Hacim Muhittin, Yürük-zade İbrahim, Bandırma adına Gönenli Osman, Ayvalık adına Vasıf, Akhisar adına Kamil, Soma adına Hafız Osman Bey'den oluşuyordu. Kongrede ülke savunmasını hedefleyen ve vatanın birliğini ön planda tutan birtakım kararlar alınmıştır. Bu kararlar 29 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca padişaha, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya ve İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya siyasi mümessillerine birer telgraf çekilmiştir.⁴⁹⁵

Kongrenin toplanma amacı, karar metninin 4. maddesinde yer aldığı şekilde Balıkesir'de Yunan işgaline karşı direniş ve mücadelenin birleştirilmesi ve vatanın kurtuluşudur: *"Madde 4- Kongre'nin maksat ve gayesi, istihlas-ı vatandır. Her ne suretle olursa olsun siyasetle iştigali nefretle reddeder."*

Kongreye katılan delegeler ve temsil ettikleri yerler şöyledir:

⁴⁹⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s. 128.

⁴⁹⁵ Kararların ve telgrafların tam metinleri için Çarıklı, **a.g.e.**, s. 112-120; Özalp, **a.g.e.**, s. 44-48; Bayar, **a.g.e.**, C.8, s. 2708-2717; Kararlar hakkında kısa bir tahlil için bkz. Tansel, **a.g.e.**, C.II., s. 59-62; Mücteba İlgürel, *"Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri"*, **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi)**, İstanbul 1973, s. 35-56.

Balıkesir: Hacim Muhittin Bey (Kongre Başkanı), Eşraftan Mehmet Vehbi (Kongre Reis Vekili), Eşraftan Sabri (Kongre Reis Vekili), Keçecizade Hafız Mehmet Emin (Eşraftan-Belediye Reisi), Yırcalızade Şükrü (Eşraftan), Arabacızade Hacı Hafız Mehmed (Eşraftan), Kocabıyıkzade Mehmed (Eşraftan), Beypazarızade Hafız Mehmed (Eşraftan), Kunduracızade Nuri (Eşraftan), Basribeyzade Şevki (Eşraftan), Gönenli Osman (Eşraftan), Keşkekzade Hacı Bahattin (Eşraftan), Barutçuzade Süleyman (Eşraftan)

Bandırma: Yahya Sezai (Eşraftan), Rıza (Eşraftan)

Burhaniye: Hamdi Bey (Burhaniye Kuva-yı Milliye Kumandanı), Katipzade Osman (Eşraftan), Müftü Hoca Mehmed (Eşraftan)

Edremit: Havranlı Hasan Kamil (Eşraftan), Vasıf (Eşraftan), Mustafa (Eşraftan)

Gönen: Hasan (Eşraftan), İbrahim (Eşraftan)

Balya: Mustafa Çavuş (Eşraftan-Belediye Reisi), İsmail (Eşraftan),

Soma: Hafız Osman (eski müftülerden), Müftü İsmail

Erdek: Said (Eşraftan), Saib (Eşraftan)

Akhisar: Reşad (Eşraftan), Kamil (Eşraftan-Akhisar Belediye Reisi), Hüsnü (Akhisar Kuva-yı Milliye Kumandanı)

Kırkağaç: Ahmet Faik (Eşraftan), Müderris Hüseyin

Sındırgı: Zühtübeyzade Mustafa (Eşraftan), Şatırzade Emin (Eşraftan)

Giresun (Bucak): Müftüzade Abdülgafur (Eşraftan), Hatip Mustafa (Eşraftan)

Fart: Daniş (Eşraftan), Müderris İbrahim

Kebsud: Basri (Eşraftan), Hafız Arif (Eşraftan)

Şamlı: Hafız Mehmed Efendi (Eşraftan)

İvrindi: Hafız Hamit (Eşraftan) ve Mehmet (Eşraftan)

Bigadiç: Emirzade Ali (Eşraftan), Azazade Mustafa Efendi (Eşraftan),

Konakpınarı: Lütü Bey (Eşraftan)

Yukarıdaki listede görüldüğü gibi, kongreye katılan delegelerin 3'ü sivil-asker bürokrat, 5'i din adamı-müderris, 40'ı eşraftan oluşmaktadır. Kongrenin toplandığı günlerde Balıkesir'de bulunan -delege olmadığı halde çalışmalara katkıda bulunan- sivil-asker-bürokratlardan oluşan bir grup daha vardı. Bunlar; Mutasarrıf Hilmi, Tümen Komutanı Kazım, İzmir Türk Ocağından Vasıf (Çınar), Maliye Müfettişi Muvaffak ve İhsan Bey'lerdir.

Kongrede zabıt tutulmamasına rağmen, yayınlanan kongre kararlarından müzakerelerde hangi konular üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kongrenin konularını üç grupta toplayabiliriz:

1) Örgütlenmenin geliştirilmesi.

2) Oluşan direniş örgütüne padişah ve İstanbul Hükümeti ile işgal kuvvetlerinin tepkilerini azaltmak için gerekli söylemin oluşturulması. Bunun için söylem olarak özellikle “padişah ve halifeye sahip çıkarak onları kurtarmak” amacı kullanılmıştır.

3) Değişik konularda izlenecek politikaların belirlenmesi.

Kongrenin Başkanlığına, Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, Başkan Vekilliklerine de Mehmet Vehbi ve Sabri Beyler; Kâtipliklere ise, Abdülğafur ve Hasan Efendiler seçilmişlerdir. (Madde 2)

Kongre, o zamana kadar kullanılmakta olan, “Redd-i İlhak” adını Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti olarak değiştirmiştir. (Madde 6) Bu isim değişikliği,

yöresel direniş amacıyla kurulan Redd-i İlhak Heyeti'nin artık ulusal direnişi amaçladığını göstermektedir.

Kongre, iki aşamalı bir teşkilatlanma modeli oluşturarak, esas örgütlenmenin kazalar düzeyinde olmasına, Balıkesir'de de bir üst örgüt olarak Heyet-i Merkeziye'nin bulunmasına karar vermiştir. Daha açık bir ifadeyle, livalarda olduğu gibi kazalarda da “*teşkilat*”, “*maliye*”, “*levazım*” gibi şubelerin kurulmasına karar verilmiştir. (Madde 8) 9. maddede belirtildiği şekilde, Heyet-i Merkeziye, “*takib edilen gayeye vusul ve bütün harekâtı tevhid ve tesbit etmek için*” kurulmuştur. Heyete seçileceklerin saptanması için bölge, Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Akhisar ve Soma olmak üzere beş mıntıkaya ayrılarak, Balıkesir'den iki, diğer mıntikalardan birer kişinin seçilmesine karar verilmiştir. (Madde 10) Bu şekilde oluşturulan merkez heyetine, Balıkesir adına Hacim Muhittin Bey ve Yörükzade İbrahim Bey, Bandırma adına Gönenli Osman, Ayvalık adına Vasıf (Çınar) Bey, Akhisar adına Belediye Reisi Hacı Kadirzade Kamil Bey, Soma adına eski müftü Hafız Osman Efendiler seçilmiştir. Yedek üyelikler için, Balıkesir adına Yırcalızade Şükrü ve Keşkekzade Hacı Bahattin, Bandırma adına Ömer, Ayvalık adına Hoca Mehmed, Akhisar adına Sındırgılı Azmi, Soma adına Niyazizade Hüseyin Bey seçilmiştir. Oluşturulan Heyet-i Merkeziye'nin görevleri ise, 12. maddede belirtilmiştir. Bu görevler, bölge ve yerel kurulları denetlemek ve bu kurulların çözemediği sorunlarını çözmek, bölgenin dışındaki milli heyetler ile ilişki kurmak ve bunların Heyet-i Merkeziye'ye katılmalarını sağlamak, Yunan işgalinin ve işgalcilerinin neden olduğu felaketleri kamuoyuna duyurmak şeklinde özetlenebilir.

Kongrede cephelerdeki direniş teşkilatlanması ile ilgili kararlar da alınmıştır. Bu doğrultuda alınan kararlardan en önemlisi, daha önce kurulan Ayvalık,

Soma ve Akhisar cephelerinin geri hizmetlerini yapacak Menzil Müfettişliğinin kurulmasıdır. (Madde 13) Menzil Müfettişliklerinin görevi, “*cephelerdeki umum askerlerin iâşe, ilbas ve hastalarının tedavisi, techizatlarının ikmali ve ihtiyat bölükleri bulundurulması...*” olarak belirtilmiştir. 15. maddeye göre de menzil teşkilatı Ayvalık, Soma, Akhisar cephelerinde kurulmasına karar verilmiştir.

Cepheye gönderilecek askere verilecek maaş ve ikramiyeler ile savaşta şehit düşenlerin ailelerine ve yaralananlara verilecek hediyeler konusunda bölge yönetimleri serbest bırakılmıştır. (16. ve 20. maddeler)

Kongre, Yunanlılara karşı seferberlik devam ettiği sürece milli seferberlik ilan etmiş bulunuyordu. Bundan dolayı herkes vatan hizmeti ile yükümlü tutulmuş, 1300–1309 (1884–1893) arasında doğanların askere alınmasına karar verilmiştir. (Madde 7) Bu karara uymamanın cezası da 28. maddede belirtilmiştir. Buna göre, vatan hizmetinden ve cepheden kaçanların ailelerine dokunulmaksızın, kendilerinin ülke dışına çıkarılmasına ve mümkün olursa Yunan tarafına gönderilmesine karar verilmiştir. Kongre kararlarının 23. maddesi ile her kaza kurulunun subay ve erlerine birer kimlik belgesi verilmesine, kimlik belgesi olmayanların orduya kabul edilmemesine karar verilmiştir. Bu madde ile çeteciliğe engel olunması ve çeteciliğin Kuva-yı Milliye’den ayrı tutulması amaçlanmıştır. Hatta kongrenin çetecilikten nefret ettiği, hiçbir siyasi partiyle ilişkisi olmadığı ve Yunanlıları Anadolu’dan atmanın amaçlandığı 3. maddede belirtilmektedir. Bu maddede belirtilen “hiçbir siyasi partiyle ilişkisi olmadığı ifadesinde kastedilen “İttihat Terakki” partisidir. Çünkü o dönemde, İstanbul Hükümeti ve İttihat-Terakki muhalifleri, Kuva-yı Milliyecileri İttihatçı olarak nitelendirerek, halkı Kuva-yı Milliye’den soğutmaya çalışmıştır. Bu nedenlerden dolayı kongrede bu konu vurgulanmıştır.

Kongrede alınan önemli kararlardan biri de, “Yunanlılarla hiçbir surette müzakere edilmemesi” kararıdır. (Madde 26) Asıl amacın Yunanlıların işgaline engel olmak ve Yunanlıları ülkeden çıkarmaktır. 27. maddede alınan “*Yunanlıları memleketimizin her tarafından tard edinceye kadar harbe devam etmek, vezai fin en birincisi olmak üzere kabul edilmiştir.*” kararı bir önceki maddeyi desteklemekte ve Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin esas amacını ortaya koymaktadır.

Kuva-yı Milliye’ye silah sağlanması ile ilgili olarak, ahalinin elinde bulunan silahların toplanması ve bu işle yörelerdeki Hareket-i Milliye Heyetlerinin görevlendirilmesi kararı alınmıştır. (Madde 25)

Kongrede ayrıca mali konularla ilgili kararlar da alınmıştır. Bu doğrultuda, kongrede yapılacak harcamalar ve gelirlerin düzenlenmesi için bir bütçe yapılmasına karar verilmiştir. Genel giderler için kongrenin içine aldığı bölgelerin büyüklüğü ve zenginliği oranına göre düzenleme yapılmıştır. Buna göre, Balıkesir harcamaların % 21’ini, Edremit % 17’sini, Burhaniye % 7’sini, Balya % 4’ünü, Bandırma % 10’unu, Gönen % 6’sını, Sındırgı % 4’ünü, Gördes % 4’ünü, Soma % 5’ini, Bergama % 2’sini karşılayacaktır. (Madde 14)

Ayrıca, kongrenin bir beyanname hazırlayarak, halkı aydınlatmak için gerekli görülen yerlere dağıtılmasına karar verilmiştir. (Madde 19) Aynı zamanda, padişah ve hükümet ile İtilaf Devletleri yetkililerine kongrenin ne amaçla toplandığı hakkında bilgi vermek amacıyla telgraf çekilmesine karar verilmiştir. (Madde 18)

Padişaha gönderilen telgrafta “... *tahtgah-ı saltanatı etrafında müttehiden toplanarak, kudsî vatanımızın halasını temin için bir Milli Kongre halinde içtima*

ettik.” denilerek, padişaha olan bağlılık ve amacın sadece ülkeyi işgalden kurtarmak olduğu konusunda padişaha güvence verilmek istenmiştir.⁴⁹⁶

Hükümete gönderilen telgrafta ise, Kuva-yı Milliye’nin yurdu kurtarmak için zorunlu olarak kurulduğu ve bu kongrenin de amacının Yunanlıların işgalini ortadan kaldırmak olduğu belirtilmektedir. Telgrafta kongrenin hükümete arz ettiği kararlar 4 madde halinde belirtilmiştir:

- 1) *Wilson prensiplerinde de kabul edildiği vechile, Anadolu Türk ve İslamdır. Bu aziz yurda hiçbir düşman ayak basamaz, basmaya mücaseret edecek olan düşmanların ölünceye kadar kahr etmeye bütün Anadolulular azmetmiştir.*
- 2) *Bu esası temin edecek hükümetimize bütün kuva-yı maddiye ve maneviye ile zahiriz.*
- 3) *Milli Kongremiz, hiçbir fırka ve meslek ihtirasıyla hareket etmeyen vatanperverlerden müteşekkildir. Gayemiz yurdun halasıdır. Bu fiilen temin edildikten sonra, harekât-ı milliye tavakkuf edecektir.*
- 4) *Merkez-i saltanatımıza ebediyen tabi ve sadık kalarak bu gayeye vasıl olmaya çalışacak ve bu hususta her türlü mevanii ve müşkülâtı izale edeceğiz.*

Bu telgrafa İstanbul Hükümetinden gelen cevap çok olumsuz olmuştur. İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey, Mutasarrıf Hilmi Bey’e bu kongrenin dağıtılması için emir vermesine rağmen, Kuva-yı Milliye’den yana olan Hilmi Bey, emre uymamıştır.⁴⁹⁷ Bu girişimden bir sonuç çıkmayınca, Hürriyet ve İtilaf taraftarı Aydın Valisi Kambur İzzet Bey, Hacim Muhittin Bey’in tutuklanması için emir çıkarmıştır.

496 Padişah Vahdettin, bu bağlılık içeren ifadeleri önemsemeyerek, İngilizlerin baskıları ile Kuzey-Batı Anadolu Kuva-yı Milliye’sini ortadan kaldırmak için bölgeye Ahmet Anzavur’u göndermiştir.

⁴⁹⁷ Özalp, C.I, **a.g.e.**, s.39.

İlk emrinden sonuç alamadığı için emri tekrarlamıştır. Artık Balıkesir’de Kuva-yı Milliye ile halk elele verdiği için Kambur İzzet Bey’in emrini uygulayacak kimse kalmamıştır.

Kongre sonunda ayrıca, İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya’nın siyasi temsilciliklerine gönderilen telgraflarda Kuva-yı Milliye’nin Yunan işgali ve mezalimine karşı oluşturulduğu ve vatan işgalden kurtarılanlara kadar mücadeleye devam edileceği belirtilerek, Wilson Prensiplerinin uygulanması durumunda, Anadolu’nun hiçbir yerinin yabancılara verilemeyeceği, eğer gerçekten barış isteniyorsa, Anadolu topraklarının yabancı devletlerinin işgalinden kurtarılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu telgrafta görüldüğü gibi, İkinci Balıkesir Kongresi’nin İtilaf Devletlerine karşı tutumu çok net ve sert olmuştur.

Kongre son olarak, Eylül ayında yüz kişilik bir üye topluluğu ile her bölgenin yapacağı mali yardım oranında üye bulundurması esasına göre Üçüncü Balıkesir Kongresi’ni düzenlemeye karar vermiştir. (Madde 29)

Üç gün arayla toplanan Balıkesir Kongresi ile Erzurum Kongresi kararlarının en önemli ortak yanı, vatanın bütünlüğünün korunması ve savunmasıdır. Ancak kararları incelediğimizde Erzurum Kongresi’ni tertipleyenlerin İstanbul Hükümetinden bütün ümitlerini kesmelerine rağmen, Balıkesir Kongresi’ni tertipleyenlerin hala ümitli görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Balıkesir Kongresi, çoğunluk itibarıyla Batı Anadolu temsilcilerinden oluştuğu için kendilerine “biz garbi Anadolu mümessilleri” demişlerdir. Bir süre sonra iki teşkilat arasında irtibat kurulduğu görülmektedir. Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi’nden Balıkesir’e gelen telgrafta “*esasen kalbi kan ağlayan bura halkı bu teşebbüse bütün ruh ve mevcudiyeti ile müzahirdir.*” ifadesi yer almaktadır. Hacim

Muhittin Bey ise cevabında, “*Şarkdan garba doğru tevessü*” eden teşkilat-ı vatanperveranilerile, *garbdan şarka tevessü edecek teşkilat-ı naçizemizin birleştiği gün, istihlas-ı vatana ma’tuf teşebbüsat-ı vatanperveranemizin en büyük bir bayramı olacaktır.*” demiştir.⁴⁹⁸

iii. Üçüncü Balıkesir Kongresi

16-22 Eylül 1919 tarihleri arasında düzenlenen Üçüncü Balıkesir Kongresi’nin⁴⁹⁹ gündemini Kuva-yı Milliye’nin örgütlenmesi ve Alaşehir Kongresi’nde hazırlanan talimatların uygulanabilmesi için getirilen öneriler oluşturmuştur. Bu kongre bundan önceki iki kongreye nazaran daha geniş bir bölgeyi içine almıştır. Nitekim Bilecik livası da dâhil olmak üzere bütün Bursa vilayeti ile İzmir kuzey cephelerinin siyasi ve askeri temsilcileri, Manisa’dan Marmara Denizi’ne ve Çanakkale’den Eskişehir sınırına kadar olan bölgenin temsilcileri de kongreye katılmışlardır.⁵⁰⁰

Kongre, ilk oturumunu 16 Eylül 1919’da öğleden sonra yapmıştır. Kongre kararlarının kaydı tutulmamıştır. Bu nedenle bu kongre ile ilgili bilgiler Hacim Muhittin Bey’in anılarına dayanmaktadır. Dolayısıyla kongreye kaç kişinin katıldığı tam olarak bilinmemektedir.

Kongrenin başkanlığına yine Hacim Muhittin Bey, başkan vekilliklerine, Vehbi ve Hoca Mehmet Beyler; kâtipliklere de; Hilmi ve Vasıf Beyler seçilmiştir.

⁴⁹⁸ İlgürel, **a.g.e.**, s. 110.

⁴⁹⁹ Kongre ile ilgili olarak detaylı bilgi için Çarıklı, **a.g.e.**, s. 58-65; İlgürel, **a.g.e.**, 124; Albayrak, **a.g.e.**, s. 160; Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 208-218.

⁵⁰⁰ İlgürel, **a.g.e.**, s. 123.

Kongre Başkanı Hacim Muhittin Bey, toplantıda Alaşehir Kongresi kararları hakkında kısa bilgi sunmuş, Vasıf Bey ise Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin faaliyetleri hakkında kongreye bilgi vermiştir.⁵⁰¹ Kongrede, Alaşehir Kongresi'nde hazırlanan, *Cephe Teşkilatı Kadrosu, Kuva-yı Milliye Menzil Müfettişliği Vezaifi Hakkında Talimatı* ile *Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Teşkilatı Talimatnamesi* ile *Heyet-i Merkeziye Talimatnamesi* kabul edilmiştir.⁵⁰²

Cephe Alay Komutanlıkları ile Menzil Müfettişlikleri için seçimler yapılmıştır. Bu seçimler sonucunda;

Ayvalık Cephesi Milli Alay Komutanlığı'na, Pelit Köylü Emirzade Mehmet Bey, yardımcılıklarına ise, Burhaniye'den Hacı İdris Ağazade Hacı Ali Bey, Edremitli Emekli Komiser Mustafa Bey,

Soma Cephesi Milli Alay Komutanlığı'na, Kırkağaçlı Hacı Salihzade Emin Bey, yardımcılıklarına ise, Bergamalı Ahmet Niyazi Efendi, Somalı Hacı Raşit Efendi,

Akhisar Cephesi Milli Alay Komutanlığı'na Teceddüt Fırkası İzmir Katib-i Mesulü Mahmut Celal (Bayar) Bey,⁵⁰³ yardımcılıklarına ise, Bahri Bey ve Sındırgılı Zühtü Beyzade Mustafa Bey seçilmişlerdir.

Menzil Müfettişliklerine yapılan seçimler sonucunda:

Burhaniye Menzil Müfettişliği'ne, Havranlı Mehmet Fevzi Bey, üyeliklere; Havranlı Hasan ve Edremitli Seyyit Beyler,

⁵⁰¹ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 58.

⁵⁰² Her iki talimatın metni için Çarıklı, **a.g.e.**, s. 225-233.

⁵⁰³ Bayar, **a.g.e.**, C.7, 2171, 2234, 2293; C.8, 2467.

Soma Menzil Müfettişliği'ne Balıkesirli Müftüzade Abdülgafur Efendi, üyeliklere; Kırkağaç'tan Kamil Efendizade Hilmi ve Somalı Rıfat Beyler,

Akhisar Menzil Müfettişliği'ne Sındırgı'dan Azmi Bey, üyeliklere de Akhisar'dan Hacı Şerif Ağazade Emin Ali ve Reşat Beyler seçilmişlerdir.

Encümen-i Müdüran üyelikleri için de seçim yapılmıştır. Yapılan seçim sonunda, Gönenli Osman Bey üye seçilmiştir. Heyet-i Merkeziye üyeliklerine ise, Hacim Bey, Vasıf Bey, Vehbi Bey, Hulusi Bey, Hamdi Bey, Osman Bey, Hoca Mehmet Bey seçilmişlerdir. Ayrıca, Kuva-yı Milliye'nin Bursa yönüne doğru yaygınlaştırılmasına karar verilmiş, bu amaçla bir Encümen kurulmuştur.

Kongrede cephe teşkilatı kadrosu ile ilgili önemli düzenlemeler getirilmiştir.⁵⁰⁴ Buna göre, her cephede iskeleti daima hazır halde bulunacak milli bir alay oluşturulacak ve savaş başladığı zaman mevcudu hızla artırılacak şekilde örgütlenecektir. Cephede savaş olmadığı zaman bir bölükte 40 kişi bulunacak, üç bölükten bir tabur, üç taburdan da bir alay oluşturulacaktır. Redd-i İlhak heyetleri tarafından 300-309 doğumluların defterleri tutularak vatan hizmetine alınacaklardır. Cephedeki efrad birer aylık münavebeyle görev yapacak ancak her taburda 20 kişilik sürekli görev yapan bir grup bulunacaktır. Böyle bir uygulamanın altında yatan neden ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdır. Erkek nüfusun sürekli cephede olması, varolan işlerini yapamamalarından ötürü ekonomik açıdan kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayamamasına neden oluyordu. Bu durum tarım, ticaret ve diğer meslek kollarındaki üretimi olumsuz yönde etkiliyordu. Bir diğer açıdan sürekli cephede görev yapan efradın cephedeki iâşesinin, silah ve cephanesinin sağlanması

⁵⁰⁴ Çarıklı, **a.g.e.**, s. 222-223.

da ülkeye ekonomik yük getiriyordu. Alınan bu karar ile bu olumsuzlukların önüne geçilerek ekonomik sıkıntı hafifletmek hedeflenmiştir.

Cephe gerisinde ise genel bir yedek kuvvetin örgütlenmesi kararı alınmıştır. Bunun için de her köyde, Redd-i  lhak heyetleri tarafından eşraftan nüfuz sahibi bir kişi mangabaşi tayin edilecektir. Bu mangabaşının savaş sırasında cepheye yetişmekle görevli bir mangası olması ilkesi benimsenmiştir. Gerekirse    dört köyün mangasının bağlı olduğu bir kısım reisi de seçilecektir. Bu karar, Kuva-yı Milliye teşkilatında eşrafın etkinliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Alay kumandanlarının kongre, tabur ve bölük komutanlarının bağlı oldukları Heyet-i Milliye tarafından eşraftan ve bölgenin ileri gelenlerinden biri olması koşuluyla 2/3 çoğunlukla seçilmelerine karar verilmiştir. Se ilenlerin bu vatani görevlerini yerine getirmeleri zorunlu tutulmuştur. Bu “milli” kumandanın yanında, mümkün olduğu kadar binbaşi rütbesinde askeri bir kumandan muavini bulunması, tabur ve bölük kumandan muavinlerinin, mahalli heyetlerin 2/3 çoğunlukla seçilmesi ve Heyet-i Merkeziye tarafından onaylanması kararlaştırılmıştır.

Her cephenin bir menzil müfettişliği ve bir hastanesi olmasına, her hastanenin de iki doktoru ve on sıhhiye neferinin bulunmasına karar verilmiştir. Her kaza Redd-i  lhak heyetleri emrine en fazla yirmi nefer verilmesi, nahiye Redd-i  lhak heyetlerinin emrine en fazla on nefer verilmesi uygun görülmüştür. Bu neferler para toplama ve yerel düzeni sağlamak için kullanılacaktır.

Kongrede kabul edilen Kuva-yı Milliye Menzil Müfettişliği Talimatnamesi’ne göre, Menzil Müfettişleri eşraftan olacak ve kongre tarafından seçilecektir.    kişiden meydana gelen ve Redd-i  lhak Heyetleri tarafından seçilecek üyelerden oluşan bir Menzil Heyetinin bulunmasına ve bu heyetin

üyelerinden birinin veznedarlık görevi yapmasına karar verilmiştir. Ayrıca subaylara ve askerlere verilecek günlük iâşe miktarı ayrıntılı şekilde belirlenmiş, bu iâşenin harcamalarının nasıl hesaplanacağı belirlenmiştir. Tutulan hesapların nasıl denetlenmesi gerektiği de detaylı olarak belirtilmiştir.⁵⁰⁵

Kabul edilen Heyet-i Merkeziye Talimatnamesi'ne göre, Karesi ve Saruhan Livaları Heyet-i Merkeziyesi, kongre tarafından gizli oyla seçilen yedi kişiden oluşacaktır. Heyetin görevi, “hareket-i milliye gaye ve maksadının temini için düşmanın hareket-i askeriyesine karşı her türlü tedbir-i ihtiyatiye ve teşkilat bu babda mukarrerat ittihaz edebilecektir.” şeklinde belirtilmektedir. Heyet-i Merkeziye'ye geniş yetkiler verilmiştir. Gerektiğinde kaza heyetlerine ihtar verebilme, onların değişmesini sağlama, milli alay, tabur, bölük komutanlarına, mahalli heyetlere danışarak, görevden alma yetkilerine sahiptir. Merkezi hükümet, yerel yöneticiler ve yabancılarla iletişimde kurmak, yazışmak, beyanatta bulunmak da yetkileri arasındadır. Heyet-i Merkeziye karargâhını gerektiğinde uygun gördüğü yere nakletme de yetkisine de sahiptir. Bu karargâh için kırk süvari ve otuz piyade efradı olmak üzere yetmiş kişilik bir muhafız kadrosu belirlenmiştir.⁵⁰⁶

Üçüncü Balıkesir Kongresi'nin gündemindeki önemli bir sorun Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi sonrasında toplamak istediği Umumi Anadolu Kongresi'ne delege gönderilmesidir. Bu konu kongrede şiddetli tartışmalara neden olmuştur. İstanbul Hükümeti ve İngilizler batıdaki Kuva-yı Milliye oluşumu ile doğuda Mustafa Kemal'in önderliğinde oluşan direnişin birleşmemesi için çaba harcamışlardır. Bu amaçla, İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi öncesinde batıdaki

⁵⁰⁵ Çarıklı, **a.g.e.**, s.225-229.

⁵⁰⁶ **A.g.e.**, s. 230-231

direnış hareketini desteklemiş, Mustafa Kemal'in önderliğindeki ulusal direniş engel olmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ni dağıtmak için İstanbul Hükümetinin Elazığ Valisi Ali Galip Bey aracılığıyla düzenlediği girişimi nledikten sonra, hükümetin hıyanet içinde olduğunu belirterek padişahla direkt ilişki kurmaya çalışmıştır. Fakat bu ilişkinin önlenmesi zerine Mustafa Kemal, 12 Eylül'de Umumi Kongre Heyeti imzasıyla bütün mülki amirlere ve komutanlara telgraf çekerek, İstanbul'la haberleşmenin kesilmesini emretmiştir.⁵⁰⁷ 13 Eylül'de Heyet-i Temsiliye adına tüm komutanlıklara, mülki makamlara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyelerine telgraf göndermiştir.⁵⁰⁸ Mustafa Kemal, telgrafta Damat Ferit Paşa Hükümetinin meclisin feshinden sonra seçimleri yapmadığı ve Paris Barış Konferansına verdiği notada Torosların güneyindeki vilayetlerden vazgeçildiğinin ve Aydın ilinin batı kıyısı kesimleri ile düşman işgali altında bulunan çeşitli bölgelerin yitirilme tehlikesinin açıkça anlaşıldığını vurgulamıştır. Meclis-i Mebusan'ın seçilerek ülkenin kaderini ele geçirmesi halinde felaketler doğabileceğini belirterek, felaketlerin önlenmesi için mevcut hükümetin varlığını sürdürdükçe her türlü iletişimin kesilmesini istemiştir. Ayrıca, orduyu ve ulusu uyanık olmaya çağırarak, ulusun varlığı için umumi bir kongrenin toplanması gerektiğini ifade ederek bunun için her sancaktan kazalarının sayısına göre temsilci seçilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal, Anadolu'daki ulusal mücadeleyi bir merkezde birleştirmek istiyordu. Bu amaçla toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri bir st kongre olarak nitelendiriliyordu. Ancak buna rağmen Batı Anadolu'daki direniş, Mustafa Kemal'in önderliğindeki bütün ulusu birleştiren ulusal mücadeleyle bütünleşme fikrinden

⁵⁰⁷ Nutuk, C. I, s. 191.

⁵⁰⁸ Nutuk, C.I s.193; C.III, Vesika: 55.

uzaktı. Sivas Kongresi'nden sonra Balıkesir'de üç ayrı, Nazilli'de de bir kongrenin toplanmış olması bunu göstermektedir. Mustafa Kemal, Anadolu'da oluşan bu çok başlılığı ortadan kaldırmak için Umumi Anadolu Kongresi fikrini ortaya atmıştır.

Mustafa Kemal telgrafında belirttiği gibi önce İstanbul'la haberleşmeyi kesmiş, ardından Sivas Kongresi'nde aldığı yetkilere dayanarak Heyet-i Temsiliye'yi yeni bir merkez olarak ilan etmiştir. Heyet-i Temsiliye'nin aldığı bu karar, bazı komutanlar ve Heyet-i Merkeziyeler tarafından muhalefetle karşılaşmıştır. En şiddetli muhalefet, Trabzon'dan gelmiştir. Trabzonlular, Sivas Kongresi'ni bir üst kongre olarak kabul etmemişler, bunu Erzurum Kongresi kararlarına aykırı görerek, İstanbul'a bir heyet gönderme girişiminde bulunmuşlardır. Aynı zamanda Erzurum ve Sivas Heyet-i Temsiliyelerinin ayrı kurullar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kazım Karabekir de Sivas Heyet-i Temsiliyesinin bir karar organı haline gelmemesini, sadece bir haberleşme merkezi olmasını istemiştir.⁵⁰⁹

Sivas Kongresi'nden sonra, İstanbul ile haberleşmenin kesik olduğu 20 günlük sürede, bir taraftan Anadolu'da yeni Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, diğer taraftan Kayseri, Samsun, Kastamonu, Elazığ gibi yerlerde İstanbul Hükümeti taraftarı vali ve mülki amirler tevkif edilerek görevden alınmışlardır. Böylece İstanbul Hükümetine gizli veya açık yollarla destek olan kişiler uzaklaştırılarak, Heyet-i Temsiliye'nin etki alanı genişletilmiştir. Bu çalışmaların sonunda İstanbul Hükümeti de 2 Ekim 1919'da istifasını vermek durumunda kalmıştır.

Heyet-i Temsiliye ile İstanbul arasındaki çatışmanın en yoğun olduğu günlerde toplanan Üçüncü Balıkesir Kongresi için Umumi Anadolu Kongresi'ne delege seçmesi konusu Sivas'ın yanında yer alıp almaması bakımından önemlidir.

⁵⁰⁹ Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s.143-161.

Balıkesir Kongresi'ne katılanlar arasında bu konuda iki farklı görüş söz konusuydu. Alaşehir Kongresi'nde Sivas Kongresi'ne katılması için delege gönderme kararı alınamamıştı. Hacim Muhittin Bey, doğu ve batıdaki iki hareketin birleşmesinden yana olduğu için Umumi Anadolu Kongresi'ne delege gönderilmesine karşı olanların başında gelen Vehbi Bey'in kongrede bulunmadığı bir sırada konuyu gündeme getirmiştir. Tartışmalı geçen görüşmelerden sonra Umumi Anadolu Kongresi'ne yedi delege seçilmesi kabul edilmiştir. Vehbi Bey'in kongreye döndüğünde konu tekrar gündeme alınmıştır. Bu görüşmelerde, seçimle ilgili yapılan itirazlar nedeniyle, kongrenin 21 Eylül'deki Hacim Muhittin Bey'in kongrede olmadığı bir oturumunda Umumi Anadolu Kongresi'ne delege gönderilmemesine karar verilmiş, her kazanın kendi delegesini seçmesi esası kabul edilmiştir.⁵¹⁰ Bilindiği gibi böyle bir kongre de gerçekleşmemiştir.

Alaşehir Kongresi'nde olduğu gibi bu kongrenin gündeminde önemli bir yer tutan bir diğer konu; İstanbul'da bulunan İngiliz Ordusu Başkomutanı General Milne'nin 11 Ağustos 1919'da Harbiye Nezareti'ne verdiği notasına⁵¹¹ karşılık benimsenecek politika konusudur. Milne notasında, Osmanlı kıtalarıyla çetelerin Akhisar yanında Yunan kıtalarına taarruz ettiklerine ve bu taarruzlar durdurulmadığı takdirde Yunan kuvvetlerinin harp esaslarına uygun olarak işgali ilerletmeleri için emir vermek zorunda kalacağını belirtiyordu. Milne'nin esas amacı Kuva-yı Milliye'yi bahane ederek işgal alanını genişletmektir. Kongrede, Hacim Muhittin Bey'in, Barış Konferansının sonucunun beklenmesi, İtilaf Devletlerine bir saygı

510 Çarıklı, **a.g.e.**, s. 61-66; Umumi Anadolu Kongresi hk. Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, **a.g.e.**, s. 195-203; İlgürel, **a.g.e.**, s. 124-125; Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 215.

⁵¹¹ Özalp **a.g.e.**, C.II, Belge: 74; C.I. s. 55.

ifadesi olarak saldırıların geçici olarak durdurulması fakat hiçbir şekilde silahların terk edilmemesi şeklindeki önerisi benimsenmiştir. Kongrenin bu konudaki kararı 25 Eylül’de İtilaf Devletleri temsilcilerine iki muhtıra ile bildirilmiştir.⁵¹²

İstanbul ile Sivas arasındaki çatışmanın arttığı günlerde toplanan Üçüncü Balıkesir Kongresi hem İstanbul Hükümetinin hem de işgal kuvvetlerinin ilgisini çekmiştir. Bu nedenle, kongreyi izlemek üzere kongrenin ikinci günü, Fransız Yüzbaşı Leksa, Çevirmeni Mösyö Maurice, İngiliz yüzbaşısı Hatkinson ve Bandırma’da bulunan Richard ve İstanbul’dan gelen Cami (Baykut) ve İsmail Suphi ve Necati Beyler de katılmışlardır.⁵¹³

iv. Dördüncü Balıkesir Kongresi

İkinci Balıkesir Kongresi’nde alınan karara göre, Heyet-i Merkeziye’nin her ay toplanması uygun bulunmuştu. Bu doğrultuda dördüncü kongrenin 20 Ekim 1919’da toplanması kararlaştırılmış ve kongre için delege gönderilmesi için 10 Ekim’de bir bildiri yayınlanarak, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi’nin yetkisi altındaki kazalara gönderilmişti. Üçüncü Balıkesir Kongresi’nin Kuva-yı Milliye örgütlenmesini Bursa’da da yaygınlaştırma kararına uygun olarak Bursa’dan da delege istenmiştir. Bursa’da delege olan Osman Nuri Bey, bu daveti Mustafa Kemal’e bildirmiştir. Mustafa Kemal, Balıkesir’de Heyet-i Temsiliye’den izin alınmadan, bağımsız hareket ederek kongre düzenlenmesine tepki göstermiştir. 14 Ekim’de kongreye katılacak olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

⁵¹² Muhtıraların metni için Çarıklı, **a.g.e.**, s. 68-69.

⁵¹³ Çarıklı, **a.g.e.**, s.68.

Bursa delegesi Osman Nuri Bey’e göndermiş, Osman Nuri Bey de telgrafın bir nüshasını Hacim Muhiddin Bey’e iletmiştir.⁵¹⁴ Mustafa Kemal, aynı tarihte Heyet-i Temsiliye adına Balıkesir’de 14. Kolordu Kumandanı Kazım Bey’e biraz daha sert ifadeler taşıyan bir telgraf göndermiştir. Aynı telgraf 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ile Bursa’da bulunan 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey’e de gönderilmiştir.⁵¹⁵ Mustafa Kemal yazısında, Bursa delegesi Osman Nuri Bey’den aldığı telgraftan bahsederek, Redd-i İlhak, Karakol gibi adlar altındaki muhtelif milli cemiyetlerin uyarılarına rağmen faaliyetlerine devam ettiklerini hatta Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti Reisi Hacim imzasıyla ayın 20’sinde yapılacak büyük kongreye civar kaza ve illerden delege istendiğini belirtmektedir. Mustafa Kemal, bu ve bunun gibi cemiyetlerin tek çatı altında toplanması isteğini dile getirerek, Sivas Umumi Kongresi’nin bu cemiyetleri birleştireceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Trakya Paşaeli Cemiyeti’nin kendilerine katılarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını aldıklarını bildirmiş, Balıkesir Kongresi’nin Heyet-i Temsiliye ile temas kurmasını ve Balıkesir’deki teşkilatın Sivas Kongresi Nizamnamesine uygun olarak değişikliğe tabi olacağını önemle vurgulamıştır.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, Sivas Kongresi ile birlikte Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bulunan Redd-i İlhak veya benzeri cemiyetlerin “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adıyla tek bir çatı altında toplandığı için hepsinin tek temsilcisinin Heyet-i Temsiliye olduğu ve bütün Müdafaa-i Hukuk kuruluşlarının Heyet-i Temsiliye’ye bağlı olduğu düşüncesindeydi. Ve bu düşüncesini ısrarla vurguluyordu. Ancak buna rağmen Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi

⁵¹⁴ Çarıklı, **a.g.e.**, s.90.

⁵¹⁵ Özalp, **a.g.e.**, s. 61; Çarıklı, **a.g.e.**, s. 158; Türk İstiklal Harbi, C.II, 2.Kısım, s. 35.

alışmalarına bir süre daha devam etmek istiyordu. Nitekim Mustafa Kemal'in bu konudaki düşüncelerini belirtmesine rağmen, 20 Ekim'de yapmayı planladığı iptal etmemiş, kongreyi 19 Kasım'a ertelemiştir.

19 Kasım'da ilk oturumu açılan ve  gün süren kongrenin başkanlığına, mebus seçilen Hacim Muhittin Bey bulunmadığından, Vehbi Bey seçilmiştir. Kongrede, Doğu ile Batı Anadolu'daki ulusal direniş arasında amaç açısından bir fark olmadığı savunulmuştur. Bunu kanıtlamak amacıyla da Redd-i İlhak Cemiyeti adı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilmiştir.⁵¹⁶ Amaç aynı olmakla birlikte Balıkesir'in Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında fakat müstakil bir tarzda faaliyet göstermesine karar verilmiştir. Kongrede alınan önemli kararlardan biri de, artık İstanbul Hkmetine karşı kesin bir tavır alınmasıdır. Böylece Batı Anadolu'da oluşan Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'yu kapsayan ulusal direnişle bütünleşmesi yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Kongrede ayrıca bundan sonra herhangi bir konferans veya mecliste Türkiye aleyhinde alınacak kararların asla kabul edilmemesi, aksi takdirde sonuna kadar silahla mücadele edilmesi kararlaştırılmıştır.

Kongre gündemindeki ikinci konu, 12 Kasım'da çizilen General Milne Hattı⁵¹⁷ konusunda neler yapılacağı idi. Kongrede bu hattın kabul edilmeyeceği,

⁵¹⁶ zalp a.g.e., s. 75.

⁵¹⁷ Müttefikler tarafından Yunan ordularına verilen işgal izni güneyde İzmir-Aydın demiryoluna, güneydoğuda Aydın'dan Nazilli'ye, doğu ve kuzeydoğuda Manisa ve Kasaba (Turgutlu)'ya, kuzeyde ise Ayvalık ve Bergama'ya kadar olan geniş bölgeyi içeriyordu. Yunan ordusu Kuva-yı Milliye'nin başarılı direnişi karşısında bu sınırların dışına çıkamıyordu. Müttefikler de Yunanistan'ın daha fazla aılmasına taraftar değildi. Buna karşın Yunan Orduları Başkumandanı işgal ettiği bölgelerde sler oluşturmak istiyordu. Bu planların yapıldığı dönemde (1919 Ağustos'unun ilk haftası) Paris Barış

ülkenin bağımsızlığı için silahla mücadeleye devam edileceği ve bu durumun protesto edilmesi amacıyla büyük bir miting yapılmasına karar verilmiştir.⁵¹⁸

Kongrenin gündemindeki üçüncü konu ise İngilizlerden ve İstanbul Hükümetinden destek alarak silahlı bir güç oluşturan emekli Jandarma Binbaşı Ahmet Anzavur'un Balıkesir çevresinde Kuva-yı Milliye'ye karşı ayaklanması olmuştur. Ahmet Anzavur, kendisi gibi Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkan Eşkıya Kadir, Şah İsmail ve Davut çeteleri ile işbirliğine girerek Susurluk yöresinde Kuva-yı Milliyecilere karşı harekete geçmiştir.⁵¹⁹ Ahmet Anzavur'un bu ilk isyanı Çerkez Ethem kuvvetleri tarafından bastırılmış, çetesi de 30 Kasım'da dağıtılmasıyla bir süre için bu olay kapanmış, ancak Anzavur daha sonra tekrar ayaklanmıştır. Anzavur isyanının Yunan saldırılarının arttığı bir döneme denk geldiği veya getirildiği göz önüne alındığında, isyanın Kuva-yı Milliye'yi ne derece uğraştırdığı daha iyi anlaşılabilir. Kongrede Anzavur isyanının bastırılması ile ilgili bilgi verildikten

Konferansında Batı Anadolu'nun durumu gözden geçirilerek, Yunan ordusuna yardımcı olmak için işgal kuvvetleri ile Kuva-yı Milliye arasında bir sınır çizmesine karar verilmiştir. Sınır çizme görevi General Milne'ye verilmiştir. General Milne'nin belirlediği bu hat, Ayvalık'ın kuzeyinden başlayarak doğudaki Aknaz Dağı'na ve orada güneye dönerek Umurlu'ya kadar devam ediyor, sonra batıya kıvrılarak Selçuk hizasından Ege denizine ulaşıyordu. Milne'nin planına Kuva-yı Milliye'nin bu hattın üç km. doğusuna çekilmesi gerekiyordu. Ayrıca, İzmir sancağı güney sınırı boyunca uzanan bir kısım topraklar, İngiliz, Fransız ve Yunan birlikleri tarafından işgal edilecekti. Bu bölge içindeki halk silah taşımayacaktı. Milne bu şekilde işgalini meşrulaştırmayı istiyordu. Böylece iki hat arasında kalan stratejik yerler Yunanlılara bırakılmış olacaktı. Tansel, **a.g.e.**, C.II, s. 193.

⁵¹⁸ Özalp **a.g.e.**, s. 75.

⁵¹⁹ Türk İstiklal Harbi C. VI, *İstiklal Harbinde Ayaklanmalar* (1919-1921), s. 67.

sonra, bu isyanın bastırılması tasvip edilerek, bunun için gayret gösterenler takdir edilmiştir.⁵²⁰

Kongrede ayrıca, Heyet-i Merkeziye üyelikleri için yeniden seçim yapılmış, Gönen Belediye Başkanı Osman Bey, Köprülülü Hamdi Bey (Akbaş Kahramanı), Vehbi Bey (Bolak), Vasıf (Çınar) Bey ve Hulusi Bey seçilmişlerdir.⁵²¹

Kongrede alınan kararlar ve 28 Kasım'da yapılan Balıkesir Mitingi'nin yayınladığı bildiriler kamuoyuna duyurulmuş, birer örneği de İtilaf Devletleri temsilciliklerine gönderilmiştir. Bu bildirilerde; İzmir'in tarihi, etnik, coğrafi ve bütün açılardan Türklere ait olduğu, Türklerin hiçbir zaman Yunan idaresi altında yaşayamayacağını, 80.000 Müslüman göçmenin sefalet içinde yaşamak zorunda bırakıldığı, namuslarına tecavüz edilen binlerce kadının acıları karşısında, Avrupa medeniyetinin hala kayıtsız kaldığı sürece *“Türk için silahı başında her neye mal olursa olsun ölmekten başka çare olmadığı”* belirtilmiştir. Bildirilerde, Paris Barış Konferansına bağlı Yüksek Konseyin Yunan geçici işgalini onaylaması da protesto edilerek, dünyada milletlerin varlığının ancak kuvvet ve silah ile sağlanabileceği ve içinde bulunulan bu olumsuz koşullara rağmen, Türklerin İzmir'i kurtarmak için her türlü fedakârlığa katlanacakları vurgulanmıştır.⁵²²

⁵²⁰ Özalp, **a.g.e.**, s. 75.

⁵²¹ Özalp, **a.g.e.**, s. 75; İzmir'e Doğru Gazetesi 23 Teşrin-i Sani 335; İlgürel, **a.g.e.**, s. 165.

⁵²² Özalp, **a.g.e.**, s. 76-77; İlgürel, **a.g.e.**, s. 168-169.

v. Beşinci Balıkesir Kongresi

İzmir Şimal Mıntıkası Kuva-yı Milliye Heyet-i Umumiyesi⁵²³ toplantısı adıyla geçen Beşinci Balıkesir Kongresi 10 Mart 1920’de başlamış ve 23 Mart 1920’de tamamlanmıştır. Kongreye Karesi ve Saruhan livaları ile Bursa vilayeti ve Bilecik Sancağı merkez liva ve bütün kaza ve nahiye delegeleri katılmışlardır. 64 delegenin katıldığı kongre geniş bir alanı kapsıyordu. Toplantıda yapılan seçimle kongre başkanlığına Mehmed Vehbi Bey seçilmiş, başkan yardımcılığına da Osman Bey tayin edilmiştir. Kongrede, teşkilatlanma, cephe örgütlenmesi, kadro ve bütçe ile ilgili konularda mevcut düzeni geliştiren ve eksiklikleri gideren kararlar alınmıştır.⁵²⁴

Kongrenin siyasi açıdan gündemine bakıldığında, dördüncü kongrenin gündeminden farklı olmadığı görülür. Bir taraftan Milne Hattı reddedilmekte ve her türlü işgal ve müdahalesine, özellikle Rumluk ve Ermenilik teşkili amacına yönelik hareketlere karşı müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmektedir. Diğer taraftan Sivas Kongresi’nin “vahdet-i milliye ve istiklalimizin muhafazası uğrunda kabul ettiği maksatlara ve siyasi emellere tamamen iştirak eder...” kararıyla Sivas Kongresi’nin kararları benimsendiği belirtilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Kuva-yı Milliye örgütlenmesi konusunda İkinci, Üçüncü Balıkesir Kongreleri ile Alaşehir Kongresi’nde ayrıntılı kararlar alınmış, talimatnameler kabul edilmişti. Bu kongrede örgütlenme ile ilgili olarak

⁵²³ İzmir’e Doğru gazetesinin 10 Mart tarihli sayısında “Heyet-i Umumiye İctimar” başlığı altında “İzmir Şimal Mıntıkası Kuva-yı Milliyesi’nin bütün liva ve kaza murahhaslarından tereküb edecek” toplantının yapılacağı haberi geçmiştir. Bu kongre, Türk İstiklal Harbi C. II, 2.Kısım 338 adlı eserde “Balıkesir’e İzmir Kuzey bölgesi genel heyet toplantısı” olarak verilmiştir.

⁵²⁴ Apak, **a.g.e.**, s. 118.

alınan *“Teşkilat-ı Milliye, her biri aledderecat yekdiğerine bağı olmak üzere köy ve mahallelerden başlayarak nahiye, kaza, liva ve vilayetler taksimatına bağıdır.”* kararıyla Sivas Kongresi’nin kabul ettiğı örgütlenme sistemini benimsediğı görölmektedir. Bu teşkilat şemasına göre, Heyet-i Merkeziye’nin Karesi ve Saruhan livalarıyla, Bursa vilayeti ve Biga sancağı delegeleri arasından seçilmesi ve Heyet-i Temsiliye ile ilişkide bulunması karara bağlanmıştır. Buraya kadar, Balıkesir Kongresi’nin Sivas Kongresi’ne bağı olduğu izlenimi edinilmektedir. Ancak kongrenin hazırladığı İzmir Şimal Mıntıkası Heyet-i Merkeziye Salahiyet ve Talimatnamesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti örgütlenme esaslarına uymamaktadır. Talimatnamede yer alan Heyet-i Merkeziye’nin İzmir Şimal Mıntıkası Teşkilat-ı Milliyesinin üyesi ve Heyet-i Umumiye’ye hesap vermekle yükümlü olduğunu belirten kararları Balıkesir’deki örgütlenmenin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin tam olarak bağı olmadığı, özerk bir yapı istediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kongrenin cephe örgütlenmesi konusunda aldığı kararlar Üçüncü Balıkesir Kongresi’nde kabul edilen örgütlenmeye birkaç farklılıkla büyük ölçüde benzemektedir. Bu farklılıklardan biri, cephe sayısının üçten dörde çıkarılması (yeni eklenen cephe Bergama cephesidir) menzil sayısının da bu değişikliğe göre dörde çıkarılmasıdır. (İvrindi Menzil Müfettişliği eklenmiştir.) Diğer farklılık da, cephelerdeki milli alay ve diğer birliklerin kumandanlarının eşraftan ve tanınmış kişilerden olması koşulunun kaldırılmasıdır.

II. Bursa’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

Mondros Mütarekesi imzalandığında Bursa’da valilik görevinde Ebubekir Hazım (Tepeyran) bulunuyordu. Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulunca, 13 Mart 1919’da Hürriyet ve İtilaf Partisi kurucularından Gümülcineli İsmail Bey Bursa’ya vali olarak atanmıştır. Ebubekir Hazım Bey’in görevde kalması için çaba harcansa da başarılı olunamamıştır. Bu durum eski vali taraftarları ile yeni vali taraftarı olan Hürriyet ve İtilaf Partilileri karşı karşıya getirmiştir. Gümülcineli İsmail Bey’in valiliği döneminde Bursa’da İttihat ve Terakki Fırkasının ileri gelenleri tutuklanmış, milli mücadele yanlıları Bursa’dan sürülmüş ve mücadeleden yana olan yerel basın susturulmaya çalışılmıştır. Gümülcineli İsmail Bey’in valiliği döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası faaliyetlerini rahatça sürdürmüştür. Bu nedenle Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı oluşturulamamış ancak bu doğrultudaki faaliyetler gizlice yürütülmüştür.⁵²⁵ Gümilcineli İsmail Bey’e Bursa Valiliği sırasında en çok yardım ve destekte bulunan iki kişi Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi ile Bursa Vali Vekilliğinde bulunan Aziz Nuri Bey olmuştur.

İstanbul Hükümetinin Anadolu’daki direnişi engellemek ve direniş taraftarlarını kendi yanına çekmek için oluşturduğu Heyet-i Nasiha, Şehzade Abdürrahim Efendi Başkanlığında 20 Nisan 1919’da Bursa’ya gelmişti. Vali İsmail Bey de bu heyeti kalabalık bir halk topluluğu ile karşılamış ve heyet üyelerine büyük bir ilgi göstermişti.⁵²⁶ Bu ortamda Bursa’da işgalden önce iki farklı grup dikkati çekmektedir. Biri, Vali Gümilcineli İsmail Bey liderliğindeki İstanbul Hükümetini

⁵²⁵ Mümtaz Şükrü Eğilmez, **Milli Mücadele’de Bursa**, (haz. İhsan Ilgar), İstanbul 1981, s. 9-21;

Erdeha, **a.g.e.**, s. 333-335.

⁵²⁶ Erdeha, **a.g.e.**, s. 334-335.

destekleyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları. Diğerleri ise düşmana karşı direniş amaçlayan ve bunun için Kuva-yı Milliye'yi kurmaya çalışan gruptu.

a. Ulusal Direniş Teşkilatları

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonraki dönemde Bursa'da kurulan direniş amaçlı ilk cemiyet İzmir Yedeksubay Yardımlaşma Kurumu'nun örnek alınmasıyla kurulan Bursa Yedeksubay Yardımlaşma Kurumu'dur.⁵²⁷ Kurucuları arasında Mümtaz Şükrü Bey, Yıldırım Okulu Müdürü Süleyman Faik Bey, Tabak Ahmet Necati Bey, Havacı Teğmen Fuad Bey ve Muhallebici Galip Bey bulunuyordu. Kurumun başkanlığına Süleyman Faik Bey, Murahhas Mes'ullüğüne Mümtaz Şükrü Bey, Genel Sekreterliğine de Ahmed Necati Bey seçilmiştir. Yedeksubay Yardımlaşma Cemiyeti'nin Bursa'da faaliyetleri hakkında fazla bir bilgi bulunmamasına rağmen, Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında büyük çabaları olduğu tahmin edilmektedir.

Albay Bekir Sami Bey, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın yazılı emri arkadan gelecek şekilde sözlü emriyle, İzmir'in işgali sırasında karargâhı dağılmış olan 17. Kolordu'yu yeniden düzenlemek üzere 56. Fırka Kumandanlığı ve 17. Kolordu Vekilliği görevine tayin edilmiştir. Bekir Sami Bey, 27 Haziran'da Bursa'ya geldiğinde, Bursa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraflarda Bursa'da milli mücadeleyi teşkilatlandırmaya çalıştığını bildirmiş ve talimatatlara göre çalışmalarına devam etmiştir.

⁵²⁷ Orhan Hülagü, "Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Milli Mücadele Hazırlıkları ve Kuva-yı Milliye'nin Teşkili", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 41, Temmuz 1998, s. 453; Eğilmez, **a.g.e.**, s. 10.

Bekir Sami Bey, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ile görüşükten sonra 21 Mayıs 1919’da yaveri Yüzbaşı Selahattin ile birlikte Gülnihal vapuruyla yola çıkarak Bandırma’ya gitmiştir. Bandırma’ya geldiğinde Bandırma’nın Yunan bayrakları ve zafer takları ile dolu olduğunu görmesi üzerine geldiğinin ertesi günü 61. Tümen Komutan Vekiline emir vererek Bandırma’nın bu bayraklardan temizlenmesi emrini vermiştir.⁵²⁸ Bunun üzerine halkın da yardımıyla şehir Yunan bayraklarından temizlendikten sonra, Bekir Sami Bey, aynı halka karşı heyecanlı bir konuşma yapmış ve konuşmasını şu sözlerle noktalamıştır: “... Müslümanlar! Eğer camide çan sesleri görmek istemiyorsanız, eğer ailelerimizi Yunan palikaryalarının kucağında görmek istemiyorsanız, haydi silah başına! Bugün ne hükümet ne devlet kalmıştır. Devlet de siz, hükümet de sizsiniz. Ya düşmanları öldürecekiz bu vatan bize kalacak; Ya biz ölecekiz, bu vatani alanlar burada tek bir Türk bulamayacak. Her yabancı bayrak düşmandır. Yırtın ve yakın !”⁵²⁹

Bekir Sami Bey, Bursa’da halkı bilinçlendirerek, işgale karşı direnmeye teşvik etmiştir. Bu doğrultuda önce merkezdeki inzibat kuvvetlerini ele almıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı Vali İsmail Bey’in döneminde şehirden sürülenlerin dönmelerini sağlamış, asılsız suçlamalarla Ermeni taktik ve tehciriyle ilişkili görülerek tutuklanan kişileri serbest bırakmıştır. Milli mücadeleye tavır almış ve halkı bu yönde etkilemeye çalışan Hürriyet ve İtilaf Fırkası şubelerini kapatmıştır. Gizli olarak faaliyette bulunan direnişçilerle ilişki kurmuştur. 56. Fırkanın ihtiyaçlarını temin etmeye çalışmıştır.⁵³⁰

⁵²⁸ Ünal, a.g.e., s. 24, 26.

⁵²⁹ İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin’in Romanı**, C. II, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007, s. 51.

⁵³⁰ Selçuk, a.g.e., s. 115-116.

Bursa, çeşitli etnik grupların birlikte yaşadığı bir vilayetti. Mütarekeden hemen sonra şehre gelen Ermenilerin faaliyetleri yerli halkı özellikle Türkleri rahatsız ediyordu. Ayrıca Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Rum devletinin kurulacağı şeklindeki söylentiler halktaki milli duyguları artırıyordu. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali bütün yurttaki olduğu gibi Bursa'da da direnişe geçmenin vaktinin geldiğini gösteriyordu. Ancak, Bursa, Albay Bekir Sami Bey'in 56. Tümen Komutanı olarak şehre gelişine kadar İstanbul Hükümetinin tesiri altında kalmıştı. Bu nedenle de Bursa'da Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kuruluşu gecikmişti. Bursa Redd-i İlhak Cemiyeti ancak Temmuz 1919'da kurulabilmiştir.⁵³¹

Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurulmasında ve faaliyetlerini gerçekleştirmesinde Albay Bekir Sami Bey'in rolü büyük olmuştur. Cemiyet, Bursa'nın Setbaşı'ndaki

531 Eğilmez, **a.g.e.**, s. 188-189; Rıfat Samih, **Tarih İçinde Bursa**, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul 1989, s.32; Saime Yüceer, **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci (8 Temmuz 1920-11 Eylül 1922)**, Uludağ Üniv. Ata. İlk. ve İnk T. Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., Bursa 2001, s.43; Redd-i İlhak Cemiyeti'nin üyeleri şunlardı: Erzurumlu Salih Hoca, İdare Meclisi Başkatibi Hami Bey, Hasan Sami Bey, Yenişehirli Hafız Abdullah Beyi Paşa Çiftliği sahibi Ali Ağa, Ali Ruhi Bey, İstinaf Mahkemesi Reisi Hasan (Süleyman Vehbi Bey), Müftü Hafız Ahmed, Gürcü Murtaza, Murat, Müderris Kara Yusuf, Nasuhzade Saim Bey, Urgancı Abdullah, Feşci Hafız Halid, Su Müdürü Salih Bey, Öğretmen Okulu Müdürü Hamid Bey, Şer'iye Mahkemesi Başkatibi Nureddin Bey, Dr. Mehmed Ali Bey, Eczacı Şükrü Bey, Defterdarlıktan emekli Raif Bey, Bu zatın oğlu Celal, Dr. Şefik Hidayet Bey, Emekli Kurmay Binbaşı Nevres Bey, Öğretmen Hüsnü (Uluğ), Değirmenci Ömer Ağa, Cemil Bey, Jandarma Alay Komutanı Albay İsmail Hakkı Bey, Muhiddin Baha (Pars) Bey, Hakkı Baha Bey, Dişçi Anber, Operatör Emin, Lise öğretmenlerinden Ali Rıza Bey, Debbağ Tevfik Ağa, Soğanlı Çiftliği sahibi Edhem Bey, Hacı İvaz Çiftliği sahibi Mustafa Bey, Debbağ Eşref Bey, Tüccar Hüseyin Avni Bey, Binbaşı Mehmed Ali Bey.

Avcılar Kulübünde çalışmalarına başlamış, daha sonra Yeniyol'daki Edremit Otelinde devam etmiştir.⁵³²

Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurulmasıyla şehirde direnişten yana olan milliyetçi grup ile liderliğini Gümülcineli Vali İsmail Bey'in yaptığı Hürriyet ve İtilaf Fırkasına bağlı grup arasındaki çekişmeler artmıştır. İzmir'in işgalinden sonra Vali İsmail Bey, hükümete başvurarak silahlı direnişe geçilmesini istemiş fakat İstanbul Hükümeti buna izin vermemişti. Vali İsmail Bey, İstanbul Hükümetinden ve kendi partisinden bu isteğine ilişkin bir destek görmeyince, Bursa'da kendi emrinde çeteler kurmuş, fakat bu çeteleri Yunanlılara karşı değil, kendisine muhalefet eden Bursalılara karşı kullanmıştır.⁵³³ Vali İsmail Bey'in direnişe geçmekteki esas amacı kendisinin direnişin başına geçerek lider olmak istemesiydi.

Gümülcineli İsmail Bey, Osmanlı polis ve inzibat güçlerini elinde bulundurduğundan, milli mücadele için çalışanları ve özellikle genç subayları şehir dışına sürmüştü. Ayrıca basın üzerinde çok sıkı bir sansür uygulamıştı. Vali İsmail Bey'in idaresinden memnun olmayan Bursalılar İstanbul Hükümetine telgraf ve dilekçeler göndererek valilikten alınmasını istemişlerdir.⁵³⁴ Kurduğu çetelerle, ulusal direnişe engel olamayan polis aracılığıyla tutuklattığı kişileri Bursa dışına sürgün etmesine rağmen amacına ulaşamayan Gümülcineli İsmail Bey hükümetten de istediği desteği alamayınca yapılan baskılarla Bursa'yı terk etmek zorunda kalmıştır.

Albay Bekir Sami Bey, Gümülcineli İsmail Bey'in valilik görevini nasıl kötüye kullandığını şu sözleriyle ifade etmiştir : “*Ahlaksızlık, suistimal ve benzeri*

⁵³² Hülalü, **a.g.m.**, s. 458; Türk İstiklal Harbi, C.II, 2.Kısım, s. 38.

⁵³³ Erdeha, **a.g.e.** s. 335.

⁵³⁴ A.g.e., s. 336-337.

nedenlerle daha önce görevden azledilen kimler varsa bunları Kaymakam, Nahiye Müdürü, Mektupçu gibi görevlere atamıştı. Hürriyet ve İtilaf Parti sempatzanları işbaşında ve her taraf Ermeni ve Rum kulüpleri dolmuştu. Fransız sömürge birliğini Bursa'ya özel olarak davet etmişti. Subaylar, maaş alamıyor, başka işlerde çalışıyorlardı. Erat kaçmaya teşvik edilmişti. Eşkıya türemiş ve halkı soymaya başlamış durumdaydı.”⁵³⁵

Gümölcineli İsmail Bey'in valilik görevinden ayrılmasından sonra, Damat Ferit Paşa Hükümeti Anadolu'da oluşan direniş i etkisizleştirmek ve kontrolü ele geçirmek amacıyla, Ağustos 1919'da Bursa'ya direniş karşıtı Nemrut Mustafa Paşa'yı⁵³⁶ vali olarak atamıştır.⁵³⁷

Müdafaa-i Hukuk ve Kuva-yı Milliye'ye karşı olan ve Bekir Sami Bey'i etkisiz hale getirmeyi amaçlayan Vali Mustafa Paşa, Bursa'ya gelirken Balıkesir mutasarrıflığına atanacak olan İzmit eski Mutasarrıfı Ahmet Anzavur'u da yanında getirmiştir.⁵³⁸

23 Temmuz - 7 Ağustos tarihlerinde gerçekleştirilen Erzurum Kongresi kararları Bursa'ya ulaştırıldığında çoğaltılarak Redd-i İlhak Cemiyeti üyelerine dağıtılmıştır.⁵³⁹ Erzurum Kongresi'nde Sivas'ta daha kapsamlı bir kongrenin toplanmasına ve bu kongreye Anadolu'daki bütün şehirlerden temsilci

⁵³⁵ Ünal, **a.g.e.**, s. 153.

⁵³⁶ Mümtaz Şükrü Eğilmez, Nemrut Mustafa Paşa için, “İstanbul'daki Halife hükümetinin ve Türkiye'yi yok etmek isteyen İngilizlerin maşasından başka bir şey değildi.” demektedir. Eğilmez, **a.g.e.**, s. 26.

⁵³⁷ Erdeha, **a.g.e.**, s. 338.

⁵³⁸ Ünal, **a.g.e.**, s. 163.

⁵³⁹ Eğilmez, **a.g.e.**, s. 15, 20.

gönderilmesine karar verilmişti. 4-11 Eylül tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi'ne Bursa'dan da temsilciler katılmıştır. Bunlar, Osman Nuri Bey, Asaf Bey, Necati Bey ve eski mutasarrıflardan Ahmed Nuri Bey'di.⁵⁴⁰

Ulusal direnişin hukuki bir zemine oturtulması, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilatlanarak Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'nin emrine girmesi ile birlikte Bursa'daki siyasi faaliyetler iyi bir konuma gelmiştir.

Nitekim Sivas Kongresi'nden sonra Redd-i İlhak Cemiyeti 5 Ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürülmüştür.⁵⁴¹ Ardından cemiyetin fikirlerini yaymak amacıyla *Gündüz* adlı bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır.⁵⁴² Cemiyetin geliri, halktan toplanan paralar ve Mudanya'dan alınan aylık 120-130 bin lirayı tutan iskele vergisinden oluşuyordu. Bir defasında halktan 139.000 lira bağış toplanmıştı. Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamname gereğince merkeze de para yardımında bulunmuştur.⁵⁴³

Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti⁵⁴⁴ oluşturulduktan sonra 13 Ekim'de Bilecik'te de bir idare heyeti oluşturulmuş ve Bursa Heyet-i Merkeziyesine bağlanmıştır. Ardından, ilçelerde de Müdafaa-i Hukuk şubeleri açılmıştır. Ekim

⁵⁴⁰ Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 83.

⁵⁴¹ Türk İstiklal Harbi, C.II, 2. Kısım, s. 37. Sarıhan, **a.g.e.**, s.148; Kocatürk, **a.g.e.**, s. 103.

⁵⁴² Yüceer, **a.g.e.**, s.47.

⁵⁴³ Eğilmez, **a.g.e.**, s. 190.

⁵⁴⁴ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkez heyetinde şu kişiler yer alıyordu: Nasuhzade Sadık Bey, Urgancı Abdullah Bey, Bursa Kadısı Tahir Efendi, Dava Vekili Osman Nuri Bey, Emekli Yüzbaşı Hacı Ahmed Bay, Binbaşı Abdullah Bey, Müderris Kara Yusuf Bey, Müdafaa-i Hukuk Katibi Ahmed Muhtar Bey, Mümtaz Şükrü Bey, Gemlikli Necati Bey, Mühüddin Baha Bey, Müderris Ali Osman, Fabrikatör Osman, Memduhoğlu Cemil, Karacabey çiftliği sahibi Emin Bey. Eğilmez, **a.g.e.**, s. 189.

ayında Kirmasti’de (Mustafa Kemalpaşa) ve Yenişehir’de, Kasım ayının ortalarında da Orhaneli ve Karacabey’de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyete geçmiştir.⁵⁴⁵

Ekim ayında Damat Ferit Paşa kabinesinin düşmesi üzerine Ali Rıza Paşa Hükümeti işbaşına gelmişti. Yeni hükümet, Nemrut Mustafa Paşa’nın yerine, 11 Ekim’de Ebubekir Hazım Bey’i ikinci kez Bursa valiliğine getirmiştir.⁵⁴⁶

b. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

Bursa’da ilk milis teşkilatının İzmir’in işgalini takip eden günlerde kurulduğu bilinmektedir. Kuva-yı Milliye oluşturulmadan önce Bursa dağlarında bazı çeteler silahlanarak düşman işgaline karşı ilk direnişi başlatmışlardır. Bu çetelerin başında İstanbul hükümetleri tarafından idama mahkûm edilmiş çete reisleri vardı ve bu reislerin maiyetinde de 20-30 çeteci bulunmaktaydı. Bu çeteler arasında Kamber Çetesi, Aziz Çetesi, Kabaoğlu Çetesi ve Bilal Çetesi bulunuyordu. Bu çeteler Kuva-yı Milliye oluşturulunca dağlardan inip Kuva-yı Milliye ye katılmışlardır.⁵⁴⁷

Bursa’da Kuva-yı Milliye’nin kesin olarak teşkilatlanması 5 Ekim 1919’dur. Resneli Mehmet Ali Bey’in 56. Tümen Komutanına 5 Ekim’de gönderdiği telgrafında: “*Ülkenin kurtuluşu ve bağımsızlığı için Kuva-yı Milliye’nin çalışmalarına Bursa ili olarak biz de katılmak istedik. Onun için Kuva-yı Milliye kuruluşunu tamamladık, hizmete hazırız.*”⁵⁴⁸ şeklinde belirtilmiştir. Böylece, Kuva-yı

⁵⁴⁵ Türk İstiklal Harbi, C. II, 2. Kısım, s. 37.

⁵⁴⁶ Erdeha, **a.g.e.**, s. 342.

⁵⁴⁷ Eğilmez, **a.g.e.**, s.190.

⁵⁴⁸ Ünal, **a.g.e.**, s.166.

Milliye, Mümtaz Şükrü, Teğmen Fuad ve Manastırlı emekli Binbaşı Mehmed Ali Bey'in çalışmaları ile oluşturulmaya başlandı.

Mümtaz Şükrü Bey, emrine verilen 10 kişi ile Çekirge'den Apolyont gölüne kadar olan köylerde Kuva-yı Milliye'yi meydana getirmiştir. Bursa'da oluşturulan Kuva-yı Milliye'nin komutanlığına Manastırlı Emekli Binbaşı Mehmed Ali Bey, mali işlerine de Erzurumlu Salih Hoca getirilmiştir.⁵⁴⁹

Bursa'da kurulan ilk milli kuvvetler iki bölükten oluşmaktaydı. Bölüklerin her biri 62 kişiden ibaretti. Bu kuvvetler Anzavur'a karşı çarpışmıştır. Soma, Nazilli cephelerine ve 200 kişilik bir kuvvet de Ayvalık cephesine gönderilmiştir.⁵⁵⁰

Bursa Kuva-yı Milliyesi, 1919 sonlarına gelindiğinde iyice adından söz ettirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e gönderdiği 12 Aralık 1919 tarihli telgrafında İzmir Kuzey Cephesinin iki bölgeye ayrıldığını, kuzey bölgesi Kuva-yı Milliyesinin Balıkesir Heyet-i Milliyesine bağlandığını, Bursa Kuva-yı Milliyesinin bahsedilen kuzey cephesine her konuda yardım etmesini istemiştir.⁵⁵¹ Bunun üzerine Kuva-yı Milliye hızla gelişmeye başlamıştır.

Bu gelişmeler doğrultusunda, Bozüyük'te Kereste ticareti yapan Emekli Süvari Binbaşı Çolak İbrahim Bey tarafından “2. Kuva-yı Seyyare Müfrezesi” kurulmuştur. İnegöl ve köylerinden toplanan gönüllülerle I.Dünya Savaşında esir düşmüş, ateşkesten sonra serbest bırakılan askerlerden Ali Bey Köyünden Nabi ve İnegöl'den Cafer Beylerin önderliğinde “İnegöl Milli Taburu” adında bir milis gücü oluşturulmuştur. Bu taburun kurucuları savaş deneyimi olan askerlerden oluşuyordu.

⁵⁴⁹ Eğilmez, a.g.e., s. 20-21, 190.

⁵⁵⁰ Yüceer, a.g.e., s. 53.

⁵⁵¹ Yüceer, a.g.e., s. 54.

Uludağ'ın güney kısmının sorumluluğu da “*Orhaneli Bölge Komutanlığı*” adıyla örgütlenen Haydar Bey komutasındaki kuvvetlere verilmiştir. Haydar Bey, işgalden sonra dağa kaçan Gürcü Osman, Laz İsmail, Arnavut Aslan Çavuş çeteleriyle, Bursa’da oluşturulan Arif Kaptan Çetesinin komutanlığını üstlenmiş ve bu birlikleri yeniden düzenlemiştir.⁵⁵²

Bölgede önemli milis güçlerden biri de Vali Hacim Muhittin Bey ile Albay Bekir Sami Bey’in kurdurduğu “*Gökbayrak Taburu*”dur. Taburun kuruluşunda Beşir Pakalın ve İnegöl’den Hafız Abdullah da önemli rol oynamıştır. Daha sonra “*Cemal Beyin müfrezesi*” olarak anılmış olan bu taburun başına Cemal Bey getirilmiştir.⁵⁵³

Bursa Kuva-yı Milliyesi’nin kaynağını, gönüllüler, çeteler ve hapishaneden çıkarılan mahkûmlar oluşturuyordu. İkinci Anzavur Ayaklanması sırasında Bursa Cezaevinden çıkarılmış mahkûmlardan oluşan 68 kişilik bir milis kuvveti oluşturulmuştur. Bu kuvvetin ayaklanmanın bastırılmasında kullanılmasına rağmen pek yararlılık gösterememişlerdir. Nisan 1920’de Alay Komutanı Yarbay Kasap Osman tarafından kurulan ve komutanlığına Mehmet Kazım Uluğ Bey’in getirildiği Akhisar Cephesine gönderilen atlı milis gücü ile Haziran 1920 sonlarında Yunan ilerleyişi başladığında yine aynı bölgeye gönderilen Arif Kaptan ve Emekli Binbaşı Hamit Ağa müfrezeleri çoğunlukla cezaevinden hükümlü ve tutuklulardan oluşmuştu.⁵⁵⁴

Bursa’da harp esirlerinin Kuva-yı Milliye’ye katılmaları yönünde çalışmalarda bulunulması ve harp esirlerinden milis kuvvetleri oluşturulması

⁵⁵² A.g.e., s. 54- 55.

⁵⁵³ A.g.e., s. 55.

⁵⁵⁴ Yüceer, **a.g.e.**, s. 53.

İngilizleri, Mondros Ateşkes hükümlerine uyulmadığı gerekçesiyle rahatsız etmiştir. İngiltere Fevkalade Komiserliği, bu duruma son verilmesini Hariciye Nezareti'nden talep etmiştir. Bu doğrultuda da harp esirlerinin Kuva-yı Milliye'ye katılmak yerine memleketlerine iade edilmeleri konusunda Kolordulara tamim gönderilmiştir.⁵⁵⁵ Fakat Kuva-yı Milliye oluşumu hız kazandıktan sonra böyle bir tamim Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanması için çalışanları yıldırmamıştır.

Kuva-yı Milliye'nin gittikçe güçlenmesi ve Sivas Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye'nin emrine girmesinden İstanbul Hükümeti tedirgin olmaya başlamıştı. Bunun üzerine Kuva-yı Milliye aleyhinde bazı girişimlerde bulunarak Ahmed Anzavur ve çetesini isyana teşvik etmiştir. Ancak Yunan işgalinden önce Kuva-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye emrindeki milli kuvvetler Ahmet Anzavur'un isyanını bastırdığı için Damat Ferit Paşa Hükümeti bu girişiminde başarılı olamamıştı.

5 Mayıs 1920'de Bursa Kuva-yı Milliyesi Bursa, Bandırma, Karacabey, Orhangazi ve Akhisar cephesinde bulunmaktaydı.⁵⁵⁶ Bursa'da oluşturulan Kuva-yı Milliye teşkilatı 87 muvazzaf subay, 321 er, 5 kâtip, 3 memur, 1 telefoncudan oluşmaktaydı. Bu kuvvetlerin 379 silahı, 48 bombası ve 56.800 cephanesi bulunuyordu.⁵⁵⁷

Dönemin kaynaklarında Bursa'da oluşan Kuva-yı Milliye hakkında çok kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Bursa'da yönetim kademesinde bulunanların ulusal direnişi baltalayıcı faaliyetlerinin Kuva-yı Milliye'nin yeterince etkin olamamasında payı

⁵⁵⁵ ATASE Arşivi İSH., K: 535, G: 72, B: 72-1.

⁵⁵⁶ Yüceer, **a.g.e.**, s.56.

⁵⁵⁷ A.g.e., s. 57.

olduğu düşünülebilir. Nitekim, Albay Bekir Sami Bey'in Bursa'ya gelişinden sonra Kuva-yı Milliye teşkilatlanması tam olarak gerçekleşebilmiştir.

III. Kocaeli ve Çevresinde Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

1888 yılında doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlanarak müstakil mutasarrıflık haline getirilen Kocaeli livası, Kurtuluş Savaşı yıllarında İzmit, Adapazarı, Kandıra, Geyve, İzmit ve Karamürsel kazalarını da içine alıyordu.⁵⁵⁸

Bu dönemde Kocaeli yarımadası ulaşım açısından İstanbul ile Anadolu arasında köprü görevini taşımaktaydı. İzmit Körfezi kıyısınca yarımadaı boydan boya kateden mevcut demiryolu hattı da ulaşım yönünden yarımadaının önemini artıran bir faktördü. Kurtuluş Savaşının başlarında Kocaeli yarımadasının haberleşme açısından da büyük önemi vardı. Hatta yarımadaının Kuşçalı köyünde Süleyman Ağa'nın evinin bir odası telgrafhane haline getirilmişti. Kuşçalı Telgrafhanesi sayesinde Mustafa Kemal Paşa ile doğrudan haberleşme imkanı sağlanıyordu.⁵⁵⁹

Kurtuluş Savaşı sırasında Kocaeli yarımadası ulusal direniş açısından ne kadar önemliyse İtilaf Devletleri özellikle İngiltere için de o kadar önem taşıyordu. İngiltere, İstanbul ve Boğazlar bölgesindeki güvenliğini sağlamak ve yerini sağlamlaştırmak için askeri gücünü Kocaeli yarımadasında yoğunlaştırmış ve bölgede iç ayaklanmaları desteklemiştir.

⁵⁵⁸ İslam Ansiklopedisi, Kocaeli Maddesi, C. VI, s. 830-831.

⁵⁵⁹ Sabahattin Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, Adapazarı Belediyesi, İstanbul 1987, s. 3-4.

Mondros Mütarekesi gereğince 9 Kasım'da Çanakkale Boğazı'nın işgal edilmesinden sonra Yunan zırhlısının da içinde bulunduğu İtilaf Donanması 13 Kasım'da İstanbul'a gelmiştir. Aynı gün bir İngiliz albayının Karadeniz Müstahkem Mevkii Kumandanı ile görüşmesi sonucunda düzenlenen protokole göre, Türk birlikleri 14 Kasım'dan itibaren yerlerini boşaltarak, Paşabahçe, Beykoz, Emirgan, Bebek ve Rumeli Hisarındaki bataryalarından daha uzak yerlere çekilmesi kararlaştırılmıştır. İtilaf Devletlerine ait birlikler, 15 Kasım'dan itibaren İstanbul Boğazı'nı işgal altına almaya başlamıştır.⁵⁶⁰ İtilaf donanmasının Boğaz'da demirlemesinden bir gün sonra 14 Kasım 1918'de 48 parça harp gemisinden oluşan bir deniz filosu İzmit önünde demirlemiştir. İtilaf filosu içinde Amiral Kakulidis komutasında Lemnos ve Averof zırhlılarıyla, dört torpidodan oluşan Yunan deniz gücü de bulunuyordu. Donanmanın büyük bir kısmı Derince'de geri kalanı İzmit'te demirlenmişti. Bir önlem olarak mayın arama gemileri de faaliyete geçirilmişti. Karaya çıkarılan birlikler telgrafhane ve istasyonu işgal etmişler, her türlü haberleşme denetim altına alınmıştı.⁵⁶¹ Bir İngiliz birliği de Arifiye ve Adapazarı'na kadar olan bölgede istasyon çevresine yerleşerek demiryolu hattını kontrol altına almıştı. Ayrıca İngilizler İzmit'ten itibaren Derbent, Sapanca, Geyve ve Mekece istasyonlarına müfrezeler göndermişlerdir.⁵⁶²

Mondros Mütarekesinden sonra Türk askeri birlikleri birçok yerde terhis edilmiş ve birliklerin yerlerinde ayrı bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye

⁵⁶⁰ Türk İstiklal Harbi, C.I, s.115-116.

⁵⁶¹ Sabahatin Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2009, s. 15.

⁵⁶² Adnan Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2006, s. 19; Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 17.

göre, Konya Ereğli'sinde bulunan 20. Kolordu emrindeki 1.Tümen, İstanbul'da bulunan 25. Kolordu emrine verilmiş ve bu tümen Kolordu'nun 2 Şubat 1919 tarihli emriyle İzmit'e gönderilmiştir. Karargâhı İzmit'te bulunan tümenin alayları İzmit, İstanbul ve Üsküdar'da bulunuyordu. Tümenin Kocaeli'ndeki konuşlanması ise 70. Alay Karargâhı ile bu Alayın 1. Taburu ve Ağır Makineli Tüfek Bölüğü ile 3. Taburu kadro halinde İzmit'te, yine aynı Alayın 2. Taburu ve Ağır Makineli Tüfek Bölüğü Derince'dedir. 1919 yılı içinde 1. Tümenin bu bölgedeki birlikleri jandarmaya yedek kuvvet olmuş 14 Mayıs 1920'ye kadar bölgede mahalli güvenliğin sağlanması için çalışmıştır.⁵⁶³

Mondros Mütarekesi imzalandığında Kocaeli Mutasarrıfı İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından atanan İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey idi.⁵⁶⁴ İbrahim Süreyya Bey, görevini Damat Ferit Paşa Hükümeti dönemine kadar sürdürmüştür. Damat Ferit Hükümeti 4 Mart 1919'da işbaşına geldiğinde, 8 Mart'ta İbrahim Süreyya Bey'i mutasarrıflık görevinden alarak yerine Mersin Mutasarrıfı Mahmut Mahir Bey'i atamıştır.

Mutasarrıf Mahmut Mahir döneminde, İttihat ve Terakki yöneticisi ve ileri gelenleri takibata alınmıştı. Hristiyan kolonileri temsilcilerinin şikayetlerine dayanarak, İttihat ve Terakki Fırkasının ileri gelenlerinden, Mümtaz, Rıfat (Yüce), Hacı Ali Abidin ve Eşref Beylerin içlerinde bulunduğu kişiler tutuklanarak İstanbul'a gönderilmiştir.⁵⁶⁵ Ayrıca, azınlık okullarının gönderlerine yabancı bayraklarını çekmelerine izin verilmiştir. Bu tür olaylar halk arasında huzursuzluğa yol açmış

⁵⁶³ Kazım Aras, **İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât**, 102 Sayılı Askeri Mecmuanın

Tarih Kısmı, İstanbul 1936, s. 3-7; Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s. 20.

⁵⁶⁴ Kamil Erdeha, *Kocaeli Mutasarrıflığı I, Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 1977, s. 48-52.

⁵⁶⁵ Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s. 21.

şehirde gösteri ve kundaklamalar baş göstermiştir. Bu olaylar üzerine hükümet, 23 Nisan 1919'da Mutasarrıf Mahmut Mahir Bey'i⁵⁶⁶ Gelibolu mutasarrıflığına tayin etmiş, yerine ise Ahmet Anzavur'u mutasarrıf vekili olarak atamıştır.

Ahmet Anzavur'u tanıyan İstanbul basını ve bazı devlet adamları bu tayini eleştirse de hükümet eleştirileri duymazdan gelmeyi tercih etmiştir. Ahmet Anzavur'un mutasarrıflığa atanmasında bölgede bulunan Çerkez halk önemli rol oynamıştır. Çerkez halk, Adapazarı ve Düzce taraflarında eşkıya ve hırsızlık yüzünden bölgede asayişin bozulduğu gerekçesiyle kendisi de Çerkez olan Ahmet Anzavur'un İzmit'e mutasarrıf olarak gönderilmesini talep etmişlerdir.⁵⁶⁷ Hükümet de bölgedeki kontrolü ele geçirmek ve bölgede Kuva-yı Milliye'nin oluşmasına engel olmak amacıyla Ahmet Anzavur'u tayin etmiştir. Bundan dolayı da İzmit merkezi ve Adapazarı yöresinde Müdafaa-i Hukuk teşkilatı ile Kuva-yı Milliye'nin oluşması gecikmiştir. Ancak, İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla bir miting düzenlenebilmiştir. Halkın ulusal direnişten yana tavır almasından dolayı Ahmet Anzavur da bu görevinde fazla kalamamıştır. Hükümet, Anzavur'u 19 Haziran 1919'da, İzmir'in işgalinden sonra bölgedeki Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin merkezi haline gelen Balıkesir'e tayin etmiştir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁶ Milli Mücadelenin karşısında olan Mahmut Mahir Bey, İzmit'ten sonra, Gelibolu, Afyon ve Çanakkale mutasarrıflığı görevlerinde bulunmuş ve görev yaptığı her yerde faaliyetleri ile huzursuzluk çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle de daha sonra, Yüzellilikler Listesinde "Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir" şeklinde yer almıştır. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.4, Ankara 1985, s. 442.

⁵⁶⁷ Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s. 21; Sofuoğlu, **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 73.

⁵⁶⁸ Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s. 22, Sofuoğlu, **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, s.73-74.

Ahmet Anzavur'dan sonra Kocaeli mutasarrıflığını Anzavur'un vekil olarak bıraktığı Çerkez İbrahim Bey yürütmüştür. 10 Ağustos 1919'da Kocaeli Mutasarrıflığına Bitlis eski Vali Vekili ve Wilson Prensipleri Cemiyeti taraftarı Ali Suat Bey atanmıştır.⁵⁶⁹

Ali Suat Bey, Sivas Kongresi'nin bütün komutanlara ve illere gönderdiği İstanbul Hükümeti ile idari ilişkilerin ve İstanbul ile her türlü haberleşmenin tamamen kesilmesini bildiren genel tebliğine rağmen ilişkileri kesmemiştir.⁵⁷⁰ Oysa, 30 Eylül 1919 tarihine kadar İzmit şehri hariç bütün kazaları İstanbul Hükümeti ile ilişkilerini kesmişlerdi.⁵⁷¹ Ali Suat Bey, Mustafa Kemal Paşa ile olan telgraflaşmalarının sonunda, kendisinden 3 Ekim 1919 günü Cuma namazı içtimaina kadar süre istemiştir. Mustafa Kemal Paşa da Suat Bey'e *"İzmit gibi vatanseverlerin sığınağı olan bir şehirde ne asker, ne memur ve ne de herhangi bir vatanseverin hariç kalmasını zaten tasavvur etmiyoruz. Bu konuda fazla açıklama istemeye lüzum kalmadığı kanaatiyle yarınki Cuma namazı içtimaina kadar beklemeyi uygun görüyoruz..."* cevabını vermiştir.⁵⁷² Suat Bey, Mustafa Kemal ile yaptığı bu telgraf görüşmesinden sonra, İstanbul Hükümeti ve Kuva-yı Milliye ile olan ilişkisini koparmadan ikisi arasında denge siyaseti izlemeyi tercih etmiştir.

İzmit'te I. Tümen Komutanı olan Kaymakam Asım Bey, Ali Fuat Paşa'nın daveti üzerine Bilecik'te yapılan (aralarında Albay Bekir Sami Bey'in de yer aldığı) bir toplantıya katılmıştır. 14 Ekim 1919'da yapılan bu toplantıda, Bolu ve İzmit livalarının komutanlığını Asım Bey'in yapmasına karar verilmiştir. Yapılan

⁵⁶⁹ Erdeha, **a.g.m.**, s. 34; Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s. 22.

⁵⁷⁰ Nutuk, C.I, s. 141-142.

⁵⁷¹ Nutuk, C.I, s. 191.

⁵⁷² Nutuk, C.III, Vesika s. 121-122.

görevlendirmeye göre, komutanlar asayişin sağlanması, milli teşkilatın takviyesi ve birliğin sürdürülmesi açısından birbirleriyle iletişim halinde bulunacaklar ve işbirliği yapacaklardı. Asım Bey, kara ve denizden birçok vasıta sağlayarak güvenli konaklama yerleri kuracak, İstanbul'un göndereceği silah ve cephanenin Ali Fuat Paşa'nın emirlerine göre, iç bölgelere ulaştırılmasını sağlayacaktı.⁵⁷³ Bu görevlendirmeye rağmen, Mustafa Kemal Paşa, İzmit Mutasarrıfı Suat Beyle yaptığı telgraf görüşmeleri sırasında I. Tümen Komutanı Asım Bey'le de görüşmüştü. Asım Bey'in tutumu Suat Bey'in tutumundan farklı olmamıştır.⁵⁷⁴

a. Rum ve Ermeni Çetelerinin Faaliyetleri

Mondros Mütarekesinden sonra, 13 Kasım'da İstanbul'a gelen İtilaf Donanmasında Yunan zırhlısının da bulunması, 18 Kasım'da Yunan Amirali Kakoladis'in Beyoğlu Yunan Kulübünde tahrik edici konuşması, Rum kiliselerinde yapılan ayinlere bir kısım İtilaf Devletleri subaylarının da katılması gibi gelişmelerden cesaret alan bölgedeki Rum ve Ermeniler taşkınlıklarda bulunmuşlardır.⁵⁷⁵

Rum ve Ermenilerin taşkınlıklarının ardı arkası kesilmemiş, işgal edilen bölgelerde çeteler kurarak Türk köylerine saldırmaya başlamışlardır. Özellikle Anadolu'ya kaçırılan silah ve cephanenin yolunu kesmek isteyen İngiliz kuvvetlerine yardımcı olmuşlardır. İstanbul'dan itibaren Bakkalköy'le Paşaköy'ün Hristiyanları silahlandırılmıştı. Rum çetelerinin en zalimleri Paşaköylü Mitli Kaptan çetesi, Çakır

⁵⁷³ Sabahattin Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, s. 27.

⁵⁷⁴ Nutuk, c. I, 193-194; C.III, Vesika: 123-126.

⁵⁷⁵ Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s.23.

Yorgi çetesi ve Mavri Mira Komitesinin elebaşı olan Todorî'nin çetesi idi. Rum çetelerinin saldırılarına karşı koymak amacıyla "*Milli Alemdar Müfrezesi*" kurulmuştu ve bu çetecilerin bir kısmını ortadan kaldırmıştı. İzmit ve çevresinde Yeniköy Rumlarından oluşmuş çeteler de vardı. Yeniköy Rumları, daha önceden İzmit ve Kandıra köylerinde çobanlık, değirmencilik gibi işler yaptıklarından bölgeyi ve bölge halkını iyi tanıyorlardı. İzmit ve çevresinde eşkıyalık yapan Ermeni çetelerinden Vahan çetesi, Antranik çetesi ve Karamürselli Artin çetesi Türkler üzerinde her türlü zalimliği yapıyorlardı.⁵⁷⁶ Rum ve Ermeni Patrikhaneleri de Rum ve Ermenilerin örgütlenmesinde büyük rol oynamıştır.

Mütarekenin imzalanmasından sonra askerden dönen vatansever Türk gençleri, Rum ve Ermeni çetelerinin baskın ve tecavüzlerine engel olmak için kendi aralarından birlikler kurarak bu çetelere karşı harekete geçmişlerdir. Kurulan ilk birliklerin başıbozuk ve düzensiz faaliyetlerde bulunmalarına rağmen, sonradan daha düzenli hareket etmişlerdir. Bu şekilde kurulan ilk birlik, İzmit'in karşısındaki Yeniköy ve Yazlık'ta kurulmuş ve bulunduğu bölgeyi çetelerden kurtarmıştı.⁵⁷⁷

b. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

İzmit-Adapazarı bölgesinde kurulan ilk milli teşkilat, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi'nin Adapazarı Şubesidir. Merkezi Edirne'de olan cemiyetin Trakya dışındaki tek şubesi 27 Aralık 1918'de Adapazarı'nda

⁵⁷⁶ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, s.11-13.

⁵⁷⁷ Özel, *a.g.e.*, s. 13.

kurulmuştu.⁵⁷⁸ Adapazarı'nda ayrıca İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bir şubesi açılmıştı. Şube İzmir'in işgalini bir telgrafla protesto etmişti.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vatansever bir kişi olmasına rağmen, başlangıçta Kuva-yı Milliye'yi desteklemekten kaçınmış, Anadolu'da toplanan kongreler aracılığıyla kaymakamlığa gönderilen Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Heyetlerinin kurulmasıyla ilgili telgrafları saklamıştı. Fakat Adapazarı telgraf memuru bu telgrafların içeriklerini vatansever kişilere iletmişti. Erzurum ve Sivas Kongreleriyle ilgili haberler bu şekilde öğrenilmişti.⁵⁷⁹

Bolu Jandarma Taburu Komutanı Binbaşı Emin Fikri Bey, Adapazarı Jandarma Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Abdurrahman Bey'e⁵⁸⁰ bir telgraf göndererek, Adapazarı'nın milli harekete katılmasını, İzmit Mutasarrıfı ile Adapazarı Kaymakamı engellemeye devam ederlerse, her ikisinin de tutuklanarak Bolu'ya gönderilmelerini bildirmişti. Ayrıca bu konuda Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'dan da emir alan Abdurrahman Bey, 28 Eylül 1919'da, Adapazarı ileri gelenlerini çağırarak, Emin Fikri Bey'in telgrafını okumuş ve toplantıya katılanların ulusal direnişe katılmalarını istemişti. Toplantıya katılan Kaymakam Tahir Bey'e ve o sırada Adapazarı'nda bulunan mutasarrıf Suat Bey'e de aynı isteğini bildirmişti.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 48.

⁵⁷⁹ Özel, **a.g.e.**, s. 49.

⁵⁸⁰ Adapazarı Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Abdurrahman Efendi ile Adapazarı Jandarma Bölüğü Hendek Takım Komutanı Teğmen Fehmi Efendi'nin adları Kuva-yı Milliye'ye Katılanlar Listesinde yer almaktadır. Hamdi Atamer, *Kuva-yı Milliye'ye Katılanların Listesi*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 4, 1968, s.8.

⁵⁸¹ Özel, **a.g.e.**, s.49.

Halk bölgede asayişin bozulması, eşkıyalığın artması ve hükümetin kötü tutumu yüzünden Damat Ferit Hükümetine tepki duyuyordu. Bu nedenle Abdurrahman Bey'in sözleri topluluk üzerinde etkili olduğu için toplantı daha sonra birçok kişinin katılımıyla devam etmişti. Toplantıda tarafsız kalma düşüncesi de ortaya atılmıştı. Özellikle zenginler İstanbul Hükümetini tanımamakla beraber, ulusal direnişe katılmaktan çekinmişler, bu yüzden Adapazarı'nda tarafsız bir hükümetin kurulması fikrini yaymaya çalışmışlardı.⁵⁸² Toplantının sonunda “*İstanbul Hükümetini tanımayacağız, bağımsız bir vaziyet alacağız.*” şeklinde oluşturulan telgraf metni, “*İstanbul Hükümetini tanımıyoruz. Milli harekete katılacağız*” olarak değiştirilmişti.

Böylece Adapazarı'nda Kaymakam Tahir Bey'in başkanlığında Sırrı Bey, Fuat Bey, Çerkes Sait Bey, Koçzade Mahmut Bey, tüccardan Hasan Cavit Bey, Arapzade Cevat Bey, Metozade Hüseyin Bey'den oluşan bir müdafaa heyeti kurulmuştu. Bu sırada Adapazarlılar padişaha bağlılık telgrafı çekmek isteyen Düzce'lilere “*Biz milli harekete katıldık. Sizin böyle bir telgraf çekmenize müsaade edemeyiz.*” diyerek engel olmuşlardı.⁵⁸³

Adapazarı'nda ilk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Mart 1920'den sonra kurulduğu tahmin edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın aynı tarihli bildirisi üzerine yurdun her köşesinden yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulmasına ilişkin saraya ve Meclis-i Mebusan'a telgraf çeken kuruluşlar arasında Adapazarı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adına rastlanmamaktadır. Adapazarı'ndan çekilen 5 Mart 1920 tarihli telgrafta şu isimler yer almaktaydı: Adapazarı Belediye Reisi fahri,

⁵⁸² Özel, **a.g.e.**, s. 49-50.

⁵⁸³ Apak, **a.g.e.**, s.155-156.

Müderri Harun, eşraftan Ali Faik, Adil, Hasan, Mehmet Sıtkı, tüccardan Metozade Hüseyin, Fikri, Ömer, Faik, fabrika müdürü Necmettin, dava vekili İbrahim emekli Binbaşı İsmail Hakkı ⁵⁸⁴

Adapazarı'nın İstanbul Hükümeti ile bağlantısını keserek Kuva-yı Milliye'ye katıldığı günlerde Geyve'de de Hafız Fuat Efendi'nin başkanlığında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyet, Kaymakam Hazım Bey, Jandarma Komutanı Esat Bey, Burhanettin Çelebi, Rıza Bey (Şahin), Safer Bey'den oluşmuştur. Cemiyet ilk iş olarak İstanbul Hükümetine ve İzmit Mutasarrıflığına birer telgraf göndererek, meşru bir hükümet kurulana kadar kendilerini tanımayacaklarını bildirmiş ve İstanbul ve İzmit ile her türlü haberleşmeyi kesmişti. Geyve'de ayrıca, gayrimüslim çetelerin saldırılarına karşı koymak amacıyla "*Mehmet Çelebi Taburu*" adı altında milis taburu kurulmuş, komutanlığına da Hafız Fuat Efendi getirilmişti. ⁵⁸⁵

Hendek Müdafaa-i Hukuk Kurulu ise sonradan Rize mebusu olan Rauf Bey tarafından kurulmuştur. Şefik Kahvecioğlu başkanlığındaki kurulda Hacı Mehmet (Keskin), Hacı Ali (Dinçer), Molla Mehmet Ardahan, öğretmen Arif Beyler bulunuyordu. Arif Bey kurulun kâtipliğini yapmıştı. Cemiyetin başkanlığını Ali Bey yürütmüştü. ⁵⁸⁶

İzmit'teki ilk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise Ali Suat Bey'in mutasarrıflığı döneminde Hacı Ali Bey'in başkanlığında kurulmuştur. ⁵⁸⁷ Kuruluş tarihi olarak bir tarih belirtilmemekle birlikte, cemiyetin 6 Şubat 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye

⁵⁸⁴ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 51.

⁵⁸⁵ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 51; Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, s. 33-34; Rifat Yüce, **Kocaeli Tarih ve Rehberi**, İzmit 1945, s.98-99.

⁵⁸⁶ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 52.

⁵⁸⁷ Yüce, **a.g.e.**, s. 70.

gazetesinde yayımlanan bildirisine dayanarak, en geç Şubat 1920’de kurulduğunu kabul edebiliriz.

c. Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

Kocaeli yarımadası, İstanbul ve Boğazlar bölgesine tampon bölge olduğu için, daha önce de değinildiği gibi mütarekeden sonra İstanbul’a donanmalarını gönderen İtilaf Devletleri hemen ardından İzmit’e de donanma ve asker göndererek burayı kontrol altına almaya başlamışlardı. Ayrıca, İngilizler Kocaeli ve çevresindeki Rum nüfusunu çoğaltma, buradaki Türkleri baskı altına alarak onları göçe zorlama, bölgedeki asayışı bozarak bölgenin işgaline zemin hazırlama gibi faaliyetlere girişmişlerdir. Bölgede bu amaçla oluşturulan Rum ve Ermeni çetelerine karşı koyacak güçte yeterli bir teşkilatlanma da bulunmuyordu.

İttihat ve Terakki’nin dağılmasını önlemek, faaliyet ve etkinliğini sürdürebilmek amacıyla İstanbul’da kurulan Karakol Cemiyeti⁵⁸⁸ daha sonra, İstanbul ve çevresinde silahlı teşkilat oluşturarak, Rum ve Ermeni çetelerine karşı koymak ve Anadolu’da oluşan ulusal direniş için gerekli silah, cephane ve eleman sağlayarak Anadolu’ya sevk etmek amaçlarını gütmüştür. Zürcher’e göre, cemiyetin “birbiriyle ilintili iki amacı vardı. Bir tanesi Türk halkını ve özellikle liderleri ülkeyi terk ettikten sonra ülkede kalan İttihatçıları İtilaf Devletlerinin ve Hristiyan

⁵⁸⁸ Bazı kaynaklarda 13 Kasım 1919’da kurulduğu belirtilmekte, Fethi Tevetoğlu’na göre ise tam kuruluş tarihi 1918 yılı Ekim ayı sonu veya Kasım başına kadar gitmektedir. Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Yay., Ankara 1991, s. 1-50; Tarık Zafer Tunaya’ya göre ise, İstanbul’da Müdafaa-i Hukuk davasını desteklemek amacıyla kurulan Karakol Cemiyeti Kasım 1919’da kurulmuştur. Tunaya, **a.g.e.**, s. 520.

azınlıkların misillemelerinden korumaktı. Bunu yapmanın en emin yolu da bu kişileri, İtilaf kuvvetlerinin işgalindeki yörelerden (özellikle İstanbul'dan) Anadolu'ya geçirmekti..." Diğer amaç da, "ülkenin işgal altında olmayan kısımlarında bir direniş hareketi kurmak ve bir kadro oluşturacak en yetenekli kişileri Anadolu'ya göndererek bu hareketi olabildiğince güçlendirmek."⁵⁸⁹ Karakol Cemiyeti adlı bu yer altı örgütü, Zürcher'in de ifade ettiği bu amaçlar doğrultusunda İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırma ve Kuva-yı Milliye için eleman sağlama konularında önemli rol oynamıştır.

Bu cemiyetin kurucuları Kurmay Albay Kara Vasıf Bey, Davavekili Refik İsmail Bey, Emekli Yüzbaşı Baha Said Bey, Kemalettin Sami Paşa, Kurmay Albay Galatalı Şevket Bey, Sevkiyatçı Ali Rıza, Albay Edip Servet'tir.⁵⁹⁰ Karakol Cemiyeti'nin Anadolu ile iletişim ve haberleşmesinden Albay Galatalı Şevket Bey sorumluydu. Albay Kara Vasıf Bey, Kuva-yı Milliye'den yana olan önemli kişilerle Anadolu arasındaki iletişimi sağlıyordu. Kemalettin Sami Bey askeri işlerden, Sevkiyatçı Ali Rıza Bey ise mavnacı ve diğer nakliyatçılardan sorumluydu.⁵⁹¹

Cemiyet, İstanbul'un Anadolu yakasında da teşkilatlanarak; Maltepe Endaht (Atış) Mektebi Komutanlığı'na atanan Yenibahçeli Şükrü Bey'in başkanlığında Üsküdar grubunu oluşturmuştur. Üsküdar grubu İstanbul ile Anadolu arasındaki silah ve malzemelerin gizli olarak yapılacak nakil işlerinden sorumluydu. Şükrü Bey, bu

⁵⁸⁹ Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 128.

⁵⁹⁰ Türk İstiklal Harbi C.II, 2. Kısım, s. 62; Tevetoğlu'na göre, Cemiyetin ilk kurucuları: Kurmay Albay Kara Vasıf Bey, Davavekili Refik İsmail Bey, Emekli Yüzbaşı Baha Said Bey idi. Tevetoğlu, **a.g.e.**, s. 4.

⁵⁹¹ Türk İstiklal Harbi, C.II, 2. Kısım, s. 63.

gizli nakil işlerini yürütebilmek için Kocaeli Bölgesi Kuva-yı Milliye Komutanlığını üzerine almıştı.⁵⁹²

Kadıköy, Gebze, İzmit ve Adapazarı'nda yapılan teşkilatlanmaya göre: Yenibahçeli Şükrü Bey'e bağlı olarak, Kadıköy mıntıkasına Orhan Veysel Bey, Beykoz Mıntıkasına Korsan Murat Bey, Şile Mıntıkasına Yusuf Ziya (Şahap) Bey, Kartal Mıntıkasına Topçu Binbaşı Divitçilerli İhsan Bey, Gebze Mıntıkasına Piyade Yüzbaşı Dayı Mesut (Gürbüz), Kefken Mıntıkasına İpsiz Recep Reis, Adapazarı Mıntıkasına da Kuşçubaşı Eşref Bey görevlendirilmişlerdir. Bunlara bağlı olarak, seyyar gruplar da oluşturulmuştur. Bu gruplar, Maltepe Endaht Mektebi Talim Heyetinden Yüzbaşı Fehmi (Yavuz), aynı heyetten Yüzbaşı Hulusi (Demir), Teğmen Kazım, Kadıköy itfaiyesinden Teğmen Ali, Teğmen Küçük Osman, Süvari Teğmeni Bedri Kumandanlığında faaliyet göstermişlerdir. Gezici kuvvetlerin harekâtında Üsküdar Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi, Mülhakı Atıf, Gebze Jandarma Kumandanı Nail, Kartal Jandarma Kumandanı İzzet, İzmit Jandarma Kumandanı Kerim Beyler'in de yardımları olmuştur.⁵⁹³

Daha önceden Teşkilat-ı Mahsusa'da çalışmış kişilerden Yahya Kaptan, Bulgar Sadık, Hüsamettin (Ertürk) Bey, Kurmay Yüzbaşı Manisalı Cemal Bey'ler de milis teşkilatı kurmak üzere görevlendirilmişlerdir.⁵⁹⁴ Ayrıca Adapazarı'na yerleşmiş olan Yüzbaşı Ramiz Bey, Trabzon'lu Doktor Yüzbaşı Raif Bey ve Hopa'lı Yüzbaşı Rauf Bey de Adapazarı'nda görevlendirilmişlerdir.

⁵⁹² Türk İstiklal Harbi, C.II, 2. Kısım, s. 63; Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s. 416.

⁵⁹³ Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s. 33; Dr. Fahri Can, *“İlk Mukavemet Nasıl Kuruldu”*, **Yakın Tarihimiz**, C.I, Sayı: 11-13, s. 29.

⁵⁹⁴ Sofuoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, s.33.

Görevlendirilen bu kişiler, bölgelerinin ileri gelenleriyle görüşerek teşkilatı genişletmeye çalışmışlar, Rum ve Ermeni çeteleriyle başıbozuk Türk çetelerine karşı kendiliğinden oluşan silahlı gruplardan milis teşkilatı oluşturmuşlardır. Bu şekilde Gebze’de görevli olan Fahri Bey (Can), Kara Aslan ve Sarı Aslan çetelerinden bir milis örgütü oluşturmuştur.⁵⁹⁵ Süvari Albayı Atıf ve Doktor Yüzbaşı Raif Beyler de Karadeniz sahillerinde tuz kaçakçılığı yapan İpsiz Recep’i Karasu bölgesinde görevlendirmişlerdir.⁵⁹⁶

Böylece, İstanbul’un Anadolu yakasından Kocaeli’yi içine alan Adapazarı, Karasu ve Kefken’e kadar olan bölgede Yüzbaşı Nail, Yahya Kaptan, Bulgar Sadık, Büyük Aslan, Küçük Aslan, Sarı Aslan, Gebzeli Rıfat Kaptan, Dayko, Gebze’de Yarbay Süleyman Askeri’nin “*Osmancık Müfrezeleri*” kurulmuştur. Ayrıca Adapazarı’nda Yüzbaşı İlyas (Kalkavan), Binbaşı Hafız Mehmet Ragıp, Halit Molla, Metozade Hüseyin, Kandıra’da Halit Pehlivan, Rıfat Molla, Geyve’de Hafız Fuat, Geyveli Şevket, Kocaeli’nden Osmaniye’li Şeref’in Gülbayrak ve Süleyman Kaptan müfreze ve milis teşkilatları oluşturulmuştur. Bu milislerden Adapazarı’nda kurulanlara Adapazarı Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Abdurrahman ve aynı bölüğün Hendek Takım Komutanı Teğmen Fehmi Efendi yardımcı olmuşlardır.⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ Can, **a.g.m.**, s. 394.

⁵⁹⁶ Can, **a.g.m.**, s. 394-395; Sofuoğlu; **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, s. 70-71.

⁵⁹⁷ Enver Behnan Şapolyo, **Kuva-yı Milliye Tarihi**, Ankara 1957, s. 124-125 İhsan Birinci, *Mili Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler*, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı:10, 11 Eylül 1971, s. 55; Atamer, **a.g.m.**, s.8.

Hasan Kardaşko, İnegöl'ün Mesudiye Köyünden Nuri, Alemdarlı Tahir, Reşadiye Köyünden Osman da “*Milli Alemdar Müfrezesini*” kurmuşlardır.⁵⁹⁸

Oluşturulan bu milis örgütlerine silah ve cephane temini ilk etapta Maltepe Endaht Mektebi, Kadıköy İtfaiye Bölüğü ve Nadir Ağa Çiftliği'nden sağlanmıştır. Daha sonra silah ve cephane yetersiz kalınca, Boğaz istihkâmları olan alçak ve yüksek bataryalı Keçilik, Kılburnu, Poyraz, Fener, Riva, Harmankaya, Alacamağra Burnu Tabyaları'ndan alınmıştır.⁵⁹⁹ Kurulan bu milis teşkilatları bölgenin Kuva-yı Milliye'sini oluşturmuştur.

d. Yahya Kaptan

Sivas Kongresi'nde seçilen Heyet-i Temsiliye de bölgede silahlı müfrezeler oluşturulmasına ve oluşturulan milli müfrezelere güvenilir komutan ve subayların yardım ederek Rum çeteleriyle mücadele edilmesine karar vermişti.⁶⁰⁰

Bu amaçla kurulan ve hareket eden müfrezelerden en önemlisi ve en güçlüsü “*Yahya Kaptan Müfrezesi*”ydi. Karargâhını Tavşancıl'da kuran Yahya Kaptan kısa sürede bölgedeki Rum çetelerini temizlemiş ve Büyük Arslan çetesini kendisine bağlayarak bölgenin güvenliğini sağlamıştı. Sayısı ikibine yaklaşan mevcuduyla Kocaeli Yarımadasında Kuva-yı Milliye'nin en büyük gücü haline gelmişti.⁶⁰¹

⁵⁹⁸ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, s.17.

⁵⁹⁹ Can, *a.g.m.*, s.29.

⁶⁰⁰ Nutuk, C.I, s. 310.

⁶⁰¹ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, s. 18.

Yahya Kaptan, Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya 3-4 Ekim 1919 tarihlerinde çektiği telgraflarla emrinde olduğunu bildirmiş,⁶⁰² bu tarihten yaklaşık 3 ay sonra 8 Ocak 1920'de İstanbul Hükümetinin Tavşancıl'a gönderdiği kuvvetler tarafından şehit edilmişti.⁶⁰³

Yenibahçeli Şükrü Bey Gebze'ye, Yahya Kaptan'ın bölgedeki silahlı kuvvetlerin başına getirildiği ve kendisine her türlü yardımın yapılmasını bildiren bir mektup göndermiştir. Ardından Gebze Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nail Bey, Yahya Kaptan'ın oturduğu eve jandarma telefonu çekirmiş ve bütün karakollara onu tanımalarını emretmişti. Bu gelişmeler Yahya Kaptan'ı bölgede önemli bir konuma getirmişti. Yahya Kaptan'ın başarıları ve kazandığı ün, başlangıçta kendisine yardım eden Yüzbaşı Nail Bey'i kıskandırmış ve bu durum ikisi arasında bir rekabete neden olmuştur. Aralarındaki bu rekabet ciddi bir anlaşmazlığa dönüşmüştür. Bu anlaşmazlıklar İttihatçı olan Nail Bey'le sınırlı kalmamış ve kendisiyle aynı doğrultudaki arkadaşları da Yahya Kaptan'a düşmanca tavır sergilemeye başlamıştır.⁶⁰⁴

Bu kişiler, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek Yahya Kaptan'a iftirada bulunmuşlardır.⁶⁰⁵ 20.11.1919, 24.11.1919, 27.12.1919 tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen bu telgraflarda, Yahya Kaptan için özetle şu suçlamalar yer alıyordu: Çeşitli fenalıklara cüret etmek, suçsuz adam öldürmek, bucak müdürünü dövmek, köylerde gasp suçu işlemek, Kartal ve Gebze havalisindeki asayişsizliğin başlıca

⁶⁰² Nutuk, C.I, s. 310-311.

⁶⁰³ Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, s. 18.

⁶⁰⁴ Özel, **a.g.e.**, s. 19.

⁶⁰⁵ Bu kişiler, Kara Vasıf Bey, Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanı Albay Şevket ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi Reisi Binbaşı Ahmet Necati'dir.

sebebi olmak, Gebze İdare Heyetini tanımamak, hükümetin nüfuzunu kötüye kullanarak halka zulüm yapmak, son zamanlarda kendisine yapılan nasihatleri dinlememek, Kuva-yı Milliye aleyhinde olduğu bilinen Üsküdar Mutasarrıfı ile çok sıkı ilişkisi bulunan Gebze Kaymakamı ile samimi olmak.⁶⁰⁶

Buna karşılık Yahya Kaptan da Mustafa Kemal Paşa'ya 26.11.1919'da çektiği telgrafında Binbaşı Necati Bey'in hareketlerinin Kuva-yı Milliye'yi kötü duruma düşürdüğünü bildirmiştir.⁶⁰⁷ I.Tümen Komutanı Rüştü Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 25.11.1919 ve 5.12.1919 tarihli telgraflarda Yahya Kaptan'a karşı yapılan suçlamaların asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. İşin aslı ise şuydu: Binbaşı Necati Bey, şahsi çıkar sağlamak amacıyla Yahya Kaptan'ı ortadan kaldırmayı planlamış, ancak Yahya Kaptan durumu fark ederek kendisini kurtarmıştı. Necati Bey, Maltepe Atış Okulunda muvazzaf subay olduğu halde kendisini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı yapmış ve Kuva-yı Milliye adına Küçük Arslan Çetesi vasıtasıyla herkesi soydurmıştı. Yüzbaşı Nail Bey de Necati Bey'le ortak hareket ediyordu.⁶⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa, Rüştü Bey'in verdiği bilgiler doğrultusunda, durumu Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bildirmiş, bu iki subayın zararlı olmayacakları yerlere atanmalarını istemişti.⁶⁰⁹ Durumu ayrıca İstanbul'daki Albay Şevket Bey'e de bildirmişti.⁶¹⁰ Kara Vasıf Bey ile Albay Şevket Bey 27.12.1919 tarihli cevabi telgraflarında: Yahya Kaptan, arkadaşı Kara Arslan ve Sadık Çeteleri ile birlikte

⁶⁰⁶ Nutuk, C.I, s. 415-423.

⁶⁰⁷ Nutuk, C.I. s. 419.

⁶⁰⁸ Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, s. 20.

⁶⁰⁹ Nutuk, C.III, Vesika: 202.

⁶¹⁰ Nutuk, C.III, Vesika: 203.

Kartal ve Gebze çevresindeki asayişsizliğin sorumlusu olarak gösterilerek, Yahya Kaptan'a yöneltilen daha önce belirttiğimiz suçlamalar tekrarlanmıştı. Ayrıca, Necati Bey'in bölgede milli teşkilatı kurmuş bir Kuva-yı Milliye'ci olduğu ve iki subayın naklinden vazgeçilmesi, Kuva-yı Milliye'ci subayları harcamaya çalışan Üsküdar Mutasarrıfı ile Gebze Kaymakamı'nın başka yerlere nakledilmeleri, Yahya Kaptan ile Büyük Arslan'ın silahlarını iade etmeleri ve cepheye gitmeleri şartıyla affedilmeleri istenmişti.⁶¹¹

Mustafa Kemal Paşa, 2.1.1920'de Rüştü Bey'e telgraf çekerek, kendisine İstanbul'dan verilen cevabı özetlemiş, durumun bir kez daha araştırılıp incelenmesini ve sonucun bildirilmesini istemişti. Rüştü Bey, cevabında önceki görüşlerinin doğruluğunda ısrar etmiş ve Kuva-yı Milliye'nin aleyhinde olduğu bilinen Gebze Kaymakamı Nurettin Bey de Yahya Kaptan'ın lehindeki bu görüşleri doğrulamıştır.⁶¹² Mustafa Kemal Paşa'ya Rüştü Bey'in bu telgrafı ulaşmadan, Yahya Kaptan'ın İstanbul'dan gelen askeri bir birlik tarafından Tavşancıl'da kuşatıldığı haberi gelmişti.⁶¹³ Yahya Kaptan, 8 Ocak 1920'de kendisini kuşatan kuvvetlere teslim olmuş ve aynı gün öldürülmüştü.⁶¹⁴

Mustafa Kemal Paşa Yahya Kaptan'ın kuşatıldığını öğrendiğinde, İzmit'teki I. Tümen Komutanı Rüştü Bey'e başvurarak kurtarılmasını istemişti.⁶¹⁵ Ayrıca

⁶¹¹ Nutuk, C.III, Vesika: 203.

⁶¹² Nutuk, C. I, s. 419-421.

⁶¹³ Nutuk, C.I, s. 427.

⁶¹⁴ ATASE Arşivi İSH., K: 58, G: 47, B: 47-2; Özel, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922), s. 22.

⁶¹⁵ Nutuk, C.III, Vesika: 206.

Gebze Müdafaa-i Hukuk Başkanı Hacı Ali ve Kaymakam Fevzi Bey de Yahya Kaptan'ı kurtarmak için girişimde bulunmuşlarsa da⁶¹⁶ başarılı olunamamıştır.

Bölgedeki Türk eşkıya çetelerini de kendi kontrolüne alarak Kuva-yı Milliye'nin gelişip büyümesini sağlaması ve Rum çetelerini ortadan kaldırması Yahya Kaptan'ın önemli bir güç haline gelmesine neden olmuştur. Bu durum İstanbul'daki işgalcileri özellikle İngilizleri telaşa düşürmüştü. Çünkü Rum çetelerinin birer birer ortadan kaldırılmasıyla bölgedeki müttefiklerinden yoksun kalmış oluyorlardı. Bu nedenle de Yahya Kaptan'ı büyük bir tehlike olarak görmüşler ve hükümete baskı yaparak Yahya Kaptan'ın ortadan kaldırılmasını istemişlerdir. Hükümet de Yahya Kaptan'ı yakalamak için harekete geçmiş, Nail Bey ve arkadaşları da hükümete destek olmuşlardı.

Yahya Kaptan'ın şehit edilmesinin sonuçlarını, İzmit Mebusu Sırrı Bey (Bellioğlu) Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafında şöyle belirtmiştir: *“Bu olayla Kuva-yı Milliye'ye büyük bir darbe vurulmuş oldu. Gebze'de kurulan Kuva-yı Milliye'nin başsız kalması bölgenin korku içinde kalmasına neden olacaktır. Bölge halkının Kuva-yı Milliye'nin dayanağı olarak gördükleri Yahya Kaptan'ın öldürülmesi kamuoyunu karıştırmıştır. Bu olay, hükümetin bundan sonra Kuva-yı Milliye'ye karşı alacağı düşmanca tutumun delili sayılmaktadır. Yabancılar da Kuva-yı Milliye'nin hükümet gözünde bir değeri olmadığı ve yok edilebileceği kanısına varacaklardır.”*⁶¹⁷

Yahya Kaptan'ın öldürülmesiyle Kocaeli Yarımadasında Kuva-yı Milliye'nin gücü önemli ölçüde azalmıştı. Çünkü halkın gözünde Yahya Kaptan demek Kuva-yı

⁶¹⁶ Nutuk, C.I, s. 435.

⁶¹⁷ Özel, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, s. 23-24.

Milliye demekti. Kocaeli yarımadasında Kuva-yı Milliye'nin zayıflamasıyla İtilaf Devletleri İstanbul'da daha rahat hareket etmeye başlamışlardı. 20 Ocak 1920'de Kuva-yı Milliye yanlısı olarak gördükleri Cemal ve Cevdet Paşaların istifalarını isteyerek bölgedeki güçlerini pekiştirmiş oldular.

Sonuç olarak, Kocaeli Yarımadasında Kuva-yı Milliye'nin doğuşuyla İzmit'in batı ve kuzeybatı bölgelerindeki Rum ve Ermeni çeteleri temizlenmiş, eşkıyalık yapan Türk çeteleri disiplin altına alınarak Kuva-yı Milliye'ye dahil edilmişti. Kocaeli Kuva-yı Milliyesi yarımada boyunca İstanbul-Anadolu koridorunu açık tutmuştu. İstanbul'dan karayolu ile kaçırılan silah, cephane ve her türlü savaş malzemesini Anadolu'ya kaçırmıştı. Özellikle İstanbul'un işgalinden sonra da Anadolu'ya geçmek isteyen sivil, asker milli mücadele yanlısı vatanseverlere destek olmuşlardı.

C. Karadeniz Bölgesi’nde Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

I. Trabzon ve Çevresinde Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu⁶¹⁸

Doğu Karadeniz’in ya da bu bölgeyi temsil eden Trabzon vilayetinin ulusal direnişteki rolünü ve Kuva-yı Milliye’nin oluşumunu anlayabilmek için bölgedeki “Pontus Sorunu” nu ve tarihsel gelişimini ana hatlarıyla değerlendirmemiz gerekmektedir.

a. Pontus Sorunu ve Tarihsel Gelişimi

Karadeniz bölgesinde Pontus Rum devletinin kurulması tasarısının başlangıcı 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Etnik-i Eterya (Filik-i Eterya)’nın ortaya çıkışı,⁶¹⁹ Yunan ayaklanması ve Yunan devletinin kurulması bu tasarımı başlatıcı olaylardır.

Anadolu’da, Pontusçuların ilk toplanma yeri İnebolu’da halkın Manastır adını verdiği bir tepede Amerika Rum göçmenlerinden rahip Klematios tarafından

⁶¹⁸Mütareke döneminde, Trabzon Vilayetinin içine Rize ve Gümüşhane livaları ile Giresun ile Ordu kazaları girmektedir. Samsun (eski adı ile Canik) müstakil iva idi. 1914 nüfus istatistiğine göre, Trabzon vilayetinin nüfusu 1 milyon 122 bin civarında idi. Bu nüfusun 921 bini İslam, 161 bini Rum ve 37 bini de Ermeniydi. Bkz. Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 43-44, 175, Bu çalışmada konunun bütünlüğü itibarıyla Canik müstakil livası da Trabzon vilayeti içinde ele alınmıştır.

⁶¹⁹1814 yılında Odesa’da ikisi Rum, biri Bulgar olmak üzere üç tüccar tarafından kurulmuştur. Faaliyet programının 7. maddesinde Pontus Rum Devletinin kurulması yer almaktadır.

oluşturulmuş,⁶²⁰ ilk Pontus cemiyeti ise 1904 yılında Merzifon Amerikan Kolejinde gizli olarak kurulmuştu. Rumlar, o tarihte Merzifon Amerikan Kolejinde biri “Rum İrfanperver Kulübü” diğeri “Pontus Kulübü” adıyla iki kulüp kurmuşlar ve daha sonra buna bir de musiki kısmı eklenerek “Pontus Cemiyeti” adı altında bir dernek meydana getirmişlerdir. Bu ilk gizli dernek Samsun, Merzifon, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Giresun, Ordu gibi şehirlerde yapılacak büyük ve geniş teşkilatın temeli niteliğindedir.⁶²¹ Pontus teşkilatı, İkinci Meşrutiyetle birlikte Yunanistan ile bölgenin tütün ve misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenen Amerika Birleşik Devletlerinin desteğinde daha geniş çapta örgütlenmiştir. Bu çerçevede Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Bafra, Sinop, Ürgüp, Tokat ve Çarşamba şubeleri bulunan “Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti” 1908 yılında Samsun’da kurulmuştur.⁶²² Ayrıca aynı amaçlarla kurulan başka cemiyetler de vardır. Bunlar: Trabzon’da “Pontus Muavenet Cemiyeti” Samsun’da “Muhacirin Cemiyeti” ile Teceddüd ve İhya Cemiyeti”, Amasya’da “Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti”dir.⁶²³ Pontus Cemiyeti 1909 yılında Trabzon Metropolitisi yoluyla Atina’daki Küçük Asya

⁶²⁰ Nutuk, C.II, s. 836. Nutuk’ta ilk Pontus ictimagahının ne zaman kurulduğuna ilişkin bir bilgi verilmemiş, buna karşın Mahmut Goloğlu, **Anadolu’nun Milli Devleti Pontus**, Ankara 1973, s. 236’da 1904 yılını vermiştir.

⁶²¹ Yılmaz Kurt (Yayına Hazırlayan), **Pontus Meselesi**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara- 1995, s. 51. Bu eser, 1338 (1922) yılında Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından yayınlanan “Pontus Meselesi” adlı eserin günümüz Türkçesine çevrilmiş basımıdır.

⁶²² Pontus Meselesi, s. 45-46; Türk İstiklal Harbi C. VI, s. 138; Tansel, **a.g.e.**, C.I, s. 91.

⁶²³ Pontus Meselesi, s. 64; Rezzan Ünalp, *Mondros Mütarekesi Döneminde (1918-1919) Trabzon ve Yöresinde Yaşanan Ayrılıkçı Rum Faaliyetleri ve Türk Halkının Karşı Mücadelesi*, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 13, Şubat 2009, s. 88.

(Asya-i Suğra) Cemiyetinin emri altına girmiş, ertesi yıl “Pontus” adlı bir risale yayımlayarak faaliyetlerini daha da genişletmişti.⁶²⁴

Pontus Rum Devleti’nin kurulması hayali I. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte Rusya’nın ve Rusya’daki Yunan siyasi temsilcilerin girişimleriyle çetecilik hareketleri şekline dönüşmüştü. Askerden kaçan Rumların kurduğu Pontus çeteleri Türk ve Müslüman nüfusu azaltmak için Türk ve Müslümanları öldürmüşler, köylerini yakıp yıkmışlardı. Batum’da oluşturulan gizli bir komite aracılığıyla gizlice silah ve cephane gönderilerek bölgedeki Rumların çete⁶²⁵ faaliyetlerine destek olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında, Rusların Nisan 1916’da Trabzon’a girmesiyle Trabzon için iki yıl sürecek esaret dönemi başlamış oldu. Bu dönem aynı zamanda Rum ve Ermeni çetelerinin mezalimi dolayısıyla Trabzonluların göç etmek zorunda kaldığı bir dönem olmuştur.⁶²⁶

Trabzon’da Pontusçuluk faaliyetleri özellikle Rus işgali sırasında açığa çıkmıştı. Silahlanan Rum köylüleri Rus subaylarının komutasında Müslümanların köylerini yağmalayıp yakmaya ve Müslüman halkı öldürmeye başlamışlardı. Rusya’daki Rumlarla bu bölgede yerleşmiş Anadolu’lu tüccar Rumlar Kafkasya ve Batum’da toplanarak, Rum asıllı bir subay komutasında bir tümen oluşturmuşlardı. Pontus Hükümetinin kurulması için Trabzon ve yöresine çıkarılacak olan bu tümen

⁶²⁴ Pontus Meselesi, s.51; Bayar, **a.g.e.**, C.V, s. 1457; Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, TTK Yay., Ankara 1991, s. 32.

⁶²⁵ I. Dünya Savaşı yıllarında Rum çetelerinden en önemli iki tanesi Bafra çevresinde görülmüştür. Bafra, Samsun, Alaçam, Kavak mıntıklarına hakim bir mevkiye bulunan Nebiyan Dağı Pontusçu çetelerin merkeziydi. Çete faaliyetlerinin yoğun olduğu bir diğer bölge Çarşamba ve Terme mıntıkasıydı. Ünalp, **a.g.m.**, s. 90.

⁶²⁶ Özel, **a.g.e.**, s. 33.

Bolşeviklerin Kafkasya'yı işgalleri üzerine dağılmak zorunda kalmış, geriye kalanlar Anadolu'ya geçerek buradaki çetelerin komutasını devralmışlardı. Rusya'daki Pontus faaliyetleri daha sonra Batum'da Pontus Milli Meclisinin kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Bolşeviklerin Kafkasya'yı işgali ile Rusların çekilmek zorunda kalmaları üzerine bölgede Türk egemenliği kurulmuştu. Pontusçuluk faaliyetleri, bu dönemde yeniden gizli olarak yürütülmüştü Pontusçu Rumlar eski gizli çalışma şekillerine dönmüşler; faaliyetlerini kilise, okul, ticarethane ve kulüplerde sürdürmüşlerdi.⁶²⁷

Venizelos Paris Barış Konferansında Pontus projesini benimsememiş görünmesine karşın, Pontus Rum devletinin kurulması tasarısı "Megali Idea"nın amaçları arasında yer alıyordu.⁶²⁸ Bu konuda Yunanistan'ın Anadolu'nun içindeki en önemli destekçileri Patrikhane, yabancı okullar ve misyonerlik kuruluşlarıydı. Yunanistan'ın ve bu kuruluşların yapmak istediği; Anadolu'da yaşayan Rumları ayaklandırarak ülkede karışıklık çıkarmak ve böylece Avrupa'nın müdahalesini sağlamaktı.

I. Dünya Savaşının sona ermesinden sonra, Mondros Ateşkes Antlaşması ile Türk donanması etkisiz hale getirilince İtilaf Devletleri ve Yunanistan Karadeniz kıyılarına serbestçe girip çıkarak bölgedeki Rumları kışkırtmışlar ve onlara her türlü yardımı sağlamışlardır. İtilaf Devletleri, mütarekenin 24. maddesine dayanarak, Pontus ve Ermeni komitelerini harekete geçirip kargaşalık çıkartarak Doğu

⁶²⁷ Pontus Meselesi, s. 53, 121; 18 Aralık 1919'da Batum'da Pontus Rum Hükümetinin kurulduğuna ilişkin bkz. Nutuk C.II, s. 838.

⁶²⁸ Pontus Meselesi, s. 55-57.

Anadolu’yu işgal ettikten sonra iç kısımda bir Ermenistan kıyı kesiminde de Pontus devletini kurmayı amaçlamıştı.⁶²⁹

Pontus Sorunu, mütarekeden sonra Paris Barış Konferansının gündemine alındığından bu sorunla ilgili siyasi faaliyetlerin ağırlık merkezi Avrupa olmuştu. Pontus Rum Cumhuriyeti kurulması tasarısının Paris Barış Konferansında görüşülmesi için Pontusçuların yoğun çabalarına rağmen, Yunan Başbakanı Venizelos’un 30 Aralık 1918’de Barış Konferansına verdiği resmi muhtırasında Pontus Cumhuriyetinin kurulması isteği yer almamaktaydı. Venizelos muhtırasında, Trabzon’u denize çıkış kapısı olarak Ermenilere bırakmayı ve Ermeni devletinin Pontus Rumlarını yönetimi altına almasını istemişti.⁶³⁰ Venizelos’un, nüfusunun ancak % 4,5’u Ermeni olan Trabzon vilayetini Ermenilere bırakmak istemesi Türkiye’ye karşı girişeceği bir savaşta müttefik kazanmak amacıyla açıklanabilir.⁶³¹

Venizelos’un Barış Konferansındaki bu tutumu Pontusçuları hayal kırıklığına uğratsa da Pontus faaliyetlerinde herhangi bir aksamaya neden olmamıştı. Hatta Kostantin Konstantinides 28 Ocak 1919’da Atina’da Pontuslular komitesine bir mektup göndererek, Yunan Hükümetini Pontus meselesine ilgi göstermemekle

⁶²⁹ Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 35.

⁶³⁰ Venizelos’un muhtırasında Pontus meselesiyle ilgili olarak şu hususlar yer almaktaydı: “Ermeni eyaletleri ile Rus Ermenistan’ı Milletler Cemiyeti’ne bağlı büyük bir devletin mandası altına konulmak üzere bağımsız bir devlet haline getirilmelidir. Trabzon Vilayeti de bu Ermeni devletine bağlanabilir. Böylece 350.000 kişilik kesif Rum topluluğu kendi sınırları içinde Türk idaresinden bundan böyle kurtulma imkanına kavuşmuş olacaktır. Aynı şekilde 70.000 Rumu ve mühim sayıda Ermeni ahaliyi barındıran Adana vilayeti de daha haklı sebeplerle bu Ermeni devletine dahil edilebilir. Harry N. Howard, *Paris-San Remo-Sevr’de Türkiye’yi Yok Etme Planları*, çev: Müge Yılmaz, **BTİD** Sayı: 35, İstanbul (Ağustos-1970), 38-39.

⁶³¹ Türk İstiklal Harbi, C. III *Doğu Cephesi (1919-1921)*, Ankara 1965, s. 15.

suçlamıştı. Karadeniz bölgesindeki bazı Rumlar da Şubat 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserine “Rum Karadeniz Cumhuriyeti” kurulmasını isteklerini açıklayan bir önerge göndermişlerdi.⁶³² Ayrıca Trabzon'da Pontus Rum Cumhuriyetinin kurulmasını amaçlayan “Pontus” adlı Rumca bir gazete⁶³³ çıkarılmıştı. İstanbul'da Rumca yayınlanan gazete ilk sayısında Trabzon vilayetinde Rum Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamak amacıyla kurulduğunu açıkça ilan etmişti.

Pontus'la ilgili siyasi faaliyetlerin öncülüğünü Avrupa'da Kostantin Konstantinides yaparken, Anadolu'da ise Patrikhane ve patrikhaneden sonra içerideki teşkilatın başkanı olan Hrisantos yürütüyordu.⁶³⁴ Hrisantos, kendilerinin eski Pontus krallığının mirasçısı oldukları iddiasıyla hareket ederek “Pontus Cumhuriyeti kurulması için hararetli propaganda yapıyordu. Tasarılarına göre, kurulacak Pontus devletinin başkenti Trabzon olacak, güneyde Gümüşhane'yi içine alacak ve batıda Kastamonu-Sinop yöresine kadar uzanacaktır. Bu tasarılarını gerçekleştirmek üzere Karadeniz kıyılarında yaşayan Rum halk arasından Avrupa'nın çeşitli merkezlerine heyetler gönderilmiştir.⁶³⁵ Hrisantos, Pontus Cumhuriyeti kurulması ile ilgili tasarısını 2 Mayıs 1919 tarihinde Paris Barış Konferansına sunmuştu. “Karadeniz Meselesi” başlığını taşıyan muhtıradaki⁶³⁶ özetle, “...Rusya kıyılarıyla Kafkasya'ya göç edenlerin eklenmesiyle kendisinin belirlediği

⁶³² Sonyel, **a.g.e.**, s. 39.

⁶³³ Nutuk, C.II, s. 838.

⁶³⁴ Pontus Meselesi, s. 72.

⁶³⁵ Vakıf, 25 Mart 1919, 511.

⁶³⁶ Pontus Meselesi, s. 105-107; Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, Ek 4, s. 161-164; Karabekir, **a.g.e.**, s. 29-30.

Pontus mintikasında yaşıyan Rumların sayısının 850 bin kişiyi bulduğu, buna karşılık aynı bölgedeki 836 bin Müslümandan ancak 340 bininin hakiki Türk olduğu ayrıca 50 bini Trabzon vilayetinde olan 78.000 Ermeninin yaşadığı ileri sürölmekteydi. Müslüman nüfus hakiki Türk, Sürmeneli, Kafkasyalı, Ofllu, Sitavriyon gibi kısımlara ayrılarak Türk nüfusu az gösterilmeye çalışılmıştır. Bu duruma göre bölgedeki Rum nüfusunun bağımsız bir Rum devleti kurmaya yetecek kadar ve Türk nüfusuna oranla fazla olduğu belirtilmiştir.⁶³⁷ Venizelos'un daha önceden Paris Barış Konferansına verdiği muhtırasına⁶³⁸ bakıldığında, Yunan Başbakanının çıkarları gereği Pontus projesini yeterince savunmadığı görölmektedir.

⁶³⁷ Trabzon vilayetindeki Türk ve Müslüman nüfusla Rum nüfusun miktarları hakkında çeşitli kaynaklarda verilen rakamlar şöyledir: 921.128 Müslüman, 201.918 Rum ve Ermeni (Yunanistan'ın Müddeiyatı Arasında Trabzon, Yenigün, 5 Mart 1919, 181.); 921.128 Müslüman, 161574 Rum (Tasvir-i Efkar, 24 Aralık 1918, 2600); Ermenilerin Adana ve Trabzon vilayetlerinin bazı kısımları hakkındaki iddialarına karşı Osmanlı Hükümeti tarafından 12 Şubat 1919'da İtilaf Devletlerine verilen muhtırada Trabzon vilayetindeki Müslüman nüfus 1.187078'dir. (Vakit, 3 Mart 1919, 489) Türk İstiklal Harbi adlı eserde, günümüz il yapısına dayanarak verdiği Türk istatistiklerine göre Trabzon vilayetinde 317.000 Müslüman, Ermeniler de dahil olmak üzere 60.000 Hristiyan, Giresun'da 190.000 Müslüman, 10.000 Hristiyan bulunuyordu. Türk İstiklal Harbi, C. VI, s. 285-286 Bütün bu istatistiklere göre, bölgedeki Türk ve Müslüman nüfus Hristiyan nüfusa oranla ezici bir çoğunluğa sahiptir.

⁶³⁸ Venizelos, Trabzon, Sivas, Kastamonu vilayetlerinden oluşan bir Pontus tanımının yapıldığı muhtırasında Hrisantos'un verdiği bilgilerden farklı bilgiler öne sürmekteydi. Fener Patrikhanesinin resmi Türk istatistiklerine dayanarak verilen nüfus rakamlarına göre: 353.533'ü Trabzon vilayetinde olmak üzere 477.828 Rum, 957.866'sı Trabzon vilayetinde olmak üzere 2.735.815 Türk bulunuyordu. Kitsikis, **a.g.e.**, s. 31.

Sonuç olarak ne Hrisantos'un ne de Venizelos'un Paris Barış Konferansına sundukları Pontus projeleri İtilaf Devletleri tarafından ciddiye alınmamıştır.

Mütareke döneminde Trabzon ve çevresinde önceleri Rusların teşkilatlandığı Pontus çeteciliğini örgütleme görevini Yunanistan devralmıştı. Bu amaçla bölgeye gönderilen subay heyetleri yabancı Salibiahmerleriyle görevlendirilmişti.⁶³⁹ Aynı amaçla İstanbul Galata'da Minerva Hanında "Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu" adıyla faaliyet gösteren gerçekte Etnik-i Eterya'nın şubesi olarak "Kordos" gizli adını taşıyan komite kurulmuştu.⁶⁴⁰ Bu dönemde Pontuşçuluk faaliyetlerinden bir diğeri de Trabzon ve çevresine Kafkasya'dan, Rusya'nın Karadeniz sahillerinden ve Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden Rum göçmenler getirerek iskân ettirip, bölgede Rum nüfusunun artmasını sağlamaya çalışmaktı. Mütarekenin ilk altı ayında Trabzon'a 8000'den fazla Rum göçmeni gelmişti.⁶⁴¹ Sonraki dönemde de Trabzon ve yöresine Rum göçmenlerin ve göçmen kılığındaki çetecilerin çıkarılmasına devam edilmişti.

18 Ocak 1919'da açılan Paris Barış Konferansında Türkiye topraklarının parçalanması ve paylaşılması gündeme geldiğinde Trabzon üzerinde Ermeni emellerinin olduğu anlaşılmıştı. Ermenilerin 12 Şubat'ta verdikleri muhtıralarında Trabzon da yer almaktaydı. Ermenilerin Trabzon'u istemelerinin bir nedeni, Ermeni muhtırasında bağımsız bir Ermenistan için talep edilen topraklar arasında Trabzon'un

⁶³⁹ Nutuk, C.II, s. 838.

⁶⁴⁰ Sandragos takma adını kullanan Yunanlı Manul Jozukas'un başkanlığında faaliyet gösteren cemiyet Yunan hükümetinin maddi manevi desteğini görüyordu. Ertuğrul Zekai Ökte, *Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti (Kordus)* BTDD Sayı: 40 İstanbul (Ocak 1971) s. 23; Tansel, **a.g.e.**, C.I, s. 92; Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 41

⁶⁴¹ Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 173.

da bulunmasıydı. Bir diğer nedeni ise, kurulması tasarlanan Ermeni Cumhuriyeti'nin Karadeniz kıyısında bir limana ihtiyacının bulunmasıydı.⁶⁴² Trabzon'daki Ermeni nüfusu doğu illerimizdeki Ermeni nüfusundan da düşük bir düzeydeydi. Bundan dolayı Ermeniler de Rumlar gibi çetecilik faaliyetlerinde bulunmuşlar ve dışarıdan göçmen getirterek bölgedeki Ermeni nüfusunu artırmaya çalışmışlardı.⁶⁴³ Ermeniler, Paris Barış Konferansına sundukları Büyük Ermenistan Projesinde Trabzon üzerindeki isteklerini açıklamışlar ve bu konuda Yunanistan ile anlaşmışlardı. Fakat bu konuda Pontusçu Rumların tepkisiyle karşılaşmışlardı.

b. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti

Trabzon ve çevresi Kurtuluş Savaşında ulusal direnişin ilk oluştuğu ve teşkilatlandığı bölgelerden biri olmuştur. Trabzon ve çevresi halkını direnişe yönlendiren neden, Mondros Mütarekesi sonrasında Pontus Rum Devleti kurulması tasarısını gerçekleştirmek amacıyla yapılan her türlü siyasi ve çetecilik faaliyetleri ile Paris Barış Konferansında Ermenilerin Trabzon üzerindeki istekleri olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında iki yıl süren Rus işgali döneminde Rum ve Ermeni çetecilerin yaptıkları işkence ve zulümler yüzünden bölgenin Türk ve Müslüman halkı çok acı tecrübeler yaşamıştı. Bu durum da halkın direnişe var gücüyle

⁶⁴² Sonyel, **a.g.e.**, s. 21.

⁶⁴³ 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın 30 Temmuz 1919 tarihli Harbiye Nezareti'ne çektiği şifreli telgrafında göçmen kıyafetinde bir çok Ermeni komitecinin Trabzon'a geldiğini ve bunların sayısının 950.200 olduğunu belirtmektedir. Ermeni ve Rum çetecilerin Trabzon'a girmesine engel olunmadığı takdirde, Trabzon'da da bir İzmir hadisesinin yaşanabileceğinden endişe ettiğini bildirmiştir. **HTVD.**, Sayı: 8, Vesika: 177.

katılmasında itici güç olmuştur. Trabzon ve çevresinde ulusal direniş fikrini tetikleyen en büyük etmen ise İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaliydi.

Trabzon, liman şehri olması dolayısıyla dışa açık bir şehir özelliği taşımaktaydı. Bu nedenle, bölgede birçoğu yüksek tahsil yapmış aydın bir kesim bulunuyordu. Bu aydınlar, milletin haklarının korunması için gazeteler çıkararak halkı aydınlatmaya çalışmışlar, cemiyetler kurarak kongreler düzenlemişlerdi.

Mütareke sonrasında aydınların ulusal direniş yolunda attıkları ilk önemli adım, 10 Aralık 1918'de İstikbal gazetesini çıkarmalarıydı. Gazete Faik Ahmet Bey ve Mehmet Salih (Ongan) kurmuşlardı.⁶⁴⁴ Gazete uzun süre Yorgo Mihailidi adlı bir Rumun matbaasında basılmıştı. Bundan dolayı gazete yayınlarının aksamaması için yazılarında dikkatli bir tutum izlemiştir. Aynı matbaada Pontus propagandası yapan Epuhi gazetesi de basılmaktaydı. İzmir'in işgaliyle birlikte, Rum yazarların engellemesiyle gazetenin yayınlarında aksamalar olmuştu. Nitekim, bu durum İstikbal gazetesini çıkaranları kendi matbaalarını kurmaya teşvik etmiş ve gazete 1920 yılında Faik Ahmet Bey'in kendi matbaasında basılmaya başlanmıştı.⁶⁴⁵ İstikbal gazetesi Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurulmasına da öncülük etmişti.

Trabzonluların, ulusal direnişin sözcülüğünü yapan bir gazeteye kavuşmalarından sonra, direnişin teşkilatlanması yolunda attıkları önem bir adım da Evliye-i Selase'de yapılan kongreye katılmaları olmuştur. Büyük Ardahan Kongresi'nde (7-9 Ocak 1919) Trabzon'da "İstikbal" ve "İkbal" adıyla çıkan;

⁶⁴⁴ Ömer Sami Coşar, **Milli Mücadele Basını**, İstanbul 1964, s. 217, Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar, Milli Mücadeleden Demokrasiye**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001, s. 14.

⁶⁴⁵ Barutçu, **a.g.e.**, s. 15; Coşar, **a.g.e.**, s. 219, 221.

Batum’da “Sada-yı Millet” ve Erzurum’da “Albayrak” adlarıyla yayınlanacak gazetelerle ulusal direniş yolunda halkı uyarma ve her türlü yayın ve resmi belgelerle ulusal hakları tanıtmaya kararı alınmıştı. Kars Kongresi’nde (17-18 Ocak 1919) Trabzon teşkilatına Alay Komutanı Ali Rıza Bey ile Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi seçilmişti.⁶⁴⁶

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 12 Şubat 1919’da kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş tarihi konusunda çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur.⁶⁴⁷ Cemiyetin kurucuları tarafından 10 Şubat 1919’da yapılan toplantının ardından valiliğe verilen cemiyetin beyanname ve tüzüğünün üzerinde 12 Şubat 1919 tarihi bulunduğu için tüzüğün onay tarihi olan 12 Şubat tarihini cemiyetin kuruluş tarihi olarak almak daha akla yatkın ve geçerli görünmektedir.

⁶⁴⁶ Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 55.

⁶⁴⁷Cemiyetin kuruluş tarihi konusunda konu ile ilgili kaynaklarda farklı ifadeler göz atarsak: Bu konuda, Tarık Zafer Tunaya 12 Şubat tarihini vermiştir. Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler, İstanbul 1952, s. 506; Barutçu anılarında cemiyetin nizamnamesinin olduğu gibi vermiştir. Burada nizamnamenin üzerinde tarih olarak 12 Şubat 1919 geçmektedir. Barutçu, a.g.e., s. 80; İzzet Öztoprak da aynı şekilde 12 Şubat tarihini vermektedir. İzzet Öztoprak, “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti” Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Samsun 1988, s. 339; 12 Şubat tarihini veren diğer kaynaklar: Mesut Çapa, Pontus Meselesi: Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele, Ankara, 1993, s. 65 ve Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s.17; ancak *Milli Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, adlı eserinde (s.15) Aralık 1918 olarak farklı bir tarih vermiştir. Sabahattin Özel, cemiyetin kuruluş tarihi olarak, cemiyet reisi Ziya (Murathanzade) imzasıyla Trabzon’dan gönderilen ve aynı şekliye İkdam’da yayınlanan metne dayanarak 10 Şubat tarihini vermektedir. Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s.62; Tayyip Gökbilgin de *Milli Mücadele Başlarken* adlı eserinde, yanlış olarak cemiyetin kuruluş tarihini Mart 1919 olarak göstermiştir. (C.I. s. 75).

Cemiyet, yerel direniş amacıyla kurulmuş olmasına rağmen, faaliyetleriyle ulusal direnişe destek olmuş ve Erzurum Kongresi'nin toplanmasına öncülük eden iki cemiyetten bir olmuştur. Cemiyetin kurucuları: Barutçuzade Ahmet Efendi, Barutçuzade Faik Bey (Faik Ahmet), Hafız Mehmed, Eyüpzade İzzet, Eyüpzade Ömer Fevzi, Abonozzade Hüseyin, Murathanzade Ziya, Nemlizade Sabri, Nemlizade Şevki, Çulhazade Kadri, Hatipzade Emin, Hacıalihafizzade Mehmed Salih, Kazazzade Hüseyin, Mollabekirzade Mehmed Ali, Müftüzade Hacı Mehmed, Subaşızade Münir, Zehirzade Zühdü, Hocaşade İbrahim Cüdi, Kulaksızzade İbrahim, Ustazade Nazmi Bey'dir.⁶⁴⁸ Başkanlığına Barutçuzade Hoca Ahmet Efendi getirilmiştir. Cemiyetin fikirlerini yayma görevini de Barutçuzade Ahmet Efendi'nin oğlu Faik Ahmet Bey ve sahibi olduğu İstikbal gazetesi üstlenmiştir.⁶⁴⁹ Cemiyet tüzüğü'nün⁶⁵⁰ 4. maddesi gereğince, 9 kişilik bir idare heyeti (yönetim kurulu) ile 11 kişiden oluşan heyet-i merkeziye (merkez kurulu) seçilmiştir.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 18-19; Tarık Zafer Tunaya'nın verdiği kurucu listesi 17 kişidir. Bu listede, Barutçuzade Hacı Ahmed Efendi, Hatipzade Emin ve Kazazade Hüseyin adlarına yer verilmemiş, Goloğlu'nun Mollabekirzade olarak verdiği isim Mollabekirzade Mehmed Avni olarak geçmektedir. Bkz. Tunaya, **a.g.e.**, s. 506.

⁶⁴⁹ Goloğlu, Erzurum Kongresi, **a.g.e.**, s. 20

⁶⁵⁰ Cemiyetin tüzüğü için Goloğlu, **a.g.e.**, s. 155-156; Barutçu, **a.g.e.**, s. 79-80; İstiklal, 4 Mart 1919, No: 72, s. 2; Tunaya, **a.g.e.**, s. 508.

⁶⁵¹ Cemiyetin merkez kurulu üyeleri: Barutçuzade Ahmed, Eyüpzade, Eyüpzade Ömer Fevzi, Abanozzade Hüseyin, Murathanzade Ziya, Nemlizade Sabri, Hatipzade Emin, Kazazzade Hüseyin, Hacıalihafizzade Mehmed Salih, Mollabekirzade Mehmed Ali, Müftüzade Mehmed; yönetim kurulu üyeleri: Hafız Mehmed, Barutçuzade Faik, Çulhazade Kadri, Nemlizade Şevki, Subaşızade Münir, Zehirzade Zühdü, Hocaşade İbrahim Cüdi, Kulaksızzade İbrahim, Ustazade Nazmi, Müftüzade Hacı Mehmet'tir. Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s.19-20; Tunaya, **a.g.e.**, s. 506.

Cemiyetin kuruluş amaçları tüzüğünde şöyle belirtilmiştir: Trabzon vilayetinin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını korumak amacıyla tarihi, sosyal, iktisadi ve ilmi belgelere ve istatistiklere dayanarak İtilaf hükümetleri ve temsilcilerine muhtıralar vermek, ulusal haklarımızı korumak için gerekli vasıtaları sağlamak, Wilson prensiplerine göre Barış Konferansında ulusal haklarımızı korumak için gerektiğinde muhabir ve vekiller göndermek, eski ulusal haklarımızın ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirleme hak ve yetkilerine dayanarak ihlal edilmemesi konusunda etkili girişimlerde bulunmak. Ayrıca, cemiyetin kuruluş amaçlarından başka siyasetle meşgul olmaması da karara bağlanmıştır.

Cemiyetin kurucuları Trabzon'un güçlü Müslüman-Türk eşraf kesiminden oluşuyordu. Bu kesim ticaret yapmaları dolayısıyla yurtiçi-yurtdışı olayları yakında takip edebiliyorlardı. Aktif politikanın içinde olan eşrafın büyük kısmı İttihatçıydı. Trabzon vilayetinde eşraf kendi arasında İttihatçı ve İtilafçı olarak ikiye ayrılmıştı. İttihatçı grup "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kurmuş, İtilafçı grup ise merkezi İstanbul'da bulunan Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti ile ilişki kurarak onu desteklemiştir.

Cemiyet tüzüğünün 9. maddesine göre, şube delegelerinden oluşacak şekilde Trabzon'da altı ayda bir kongre düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu amaçla, cemiyetin gerçekleştirdiği iki kongreden ilki 23 Şubat 1919'da yapılmıştır.

c. Birinci Trabzon Kongresi

Birinci Trabzon Kongresi 23 Şubat 1919'da Nemlizadelerin Uzunsokak'taki evinde Trabzon müftüsü İmadeddin Efendinin başkanlığında yapılmıştır. Kongreye bütün ilçe delegeleriyle kurucu üyeler katılmıştır.

Kongre Cemiyet'in amaçları doğrultusunda neler yapabileceği konusunda ⁶⁵² görüşükten sonra, esas olarak şu kararları almıştır:

- Ülkenin tanınmış kimselerinden oluşan bir heyetin bölgenin haklarını tarihi, sosyal, iktisadi ve istatistikî belgelere dayanarak savunmak için propaganda yapmak üzere Avrupa'ya gönderilmesi,
- Avrupa'ya gönderilecek delegelerin belirlenmesi için beş kişilik bir heyetin İstanbul'a gönderilmesi (Bu beş kişilik heyet İtilaf Devletlerinin sempatisini kazanmış kişilerden, özellikle eski elçilerden iki-üç kişiyi seçerek Paris'e gönderilmesini sağlayacaktı.)
- Amaçlanan bu faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için Cemiyet için toplanacak para ile bütçe ayarlanması.

Cemiyet, kongrede alınan bu kararları uygulamak amacıyla, İstanbul'a gönderilecek beş delegenin seçimlerini yapmıştır. Buna göre, Hatipzade Emin, Eyubzade Ömer Fevzi ve Hacı Alizade İsmail Beyler'den oluşan heyet İstanbul'a padişahla görüşmeye gitmişlerdir. Delegeler, kongre adına padişaha olan

⁶⁵² Ayrılan bütçe miktarı konusunda kaynaklarda değişik ifadeler bulunmaktadır. Kimi kaynaklara göre, Ayrılan bütçe 100.000 lira kadardır. Daha fazla harcama yapılması durumunda Merkez Kuruluna kongreyi toplantıya çağırması için yetki verilmiştir. Barutçu, **a.g.e.**, s. 57; Özel, **Milli Mücadelede Trabzon** s. 64; Tarık Zafer Tunaya'ya göre ise, üç yüz lira kadar para toplanmıştır. Tunaya, **a.g.e.**, s. 506.

bağlılıklarını ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmama konusundaki kararlarını arz etmişlerdir.⁶⁵³

Cemiyet, kongrede alınan kararlar çerçevesinde sonuna kuruluş amaçlarını da eklediği bir beyanname yayınlamıştı. Beyannamede; Trabzon vilayetinin ve tüm ülkenin uğradığı yıkımdan, büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olan halkının gelişmeye karşı duyduğu isteginden, bölgedeki Türk ve Müslüman halkın beş asırdır Hristiyanlarla dostluk içinde yaşadığından söz edilmiş, Wilson İlkelerinin uyandırdığı ümitten, cemiyetin Barış Konferansında Trabzon vilayetini Osmanlı Devleti'nden ayırmak için çalışan Rum ve Ermenilerin haksız iddialarının ilmi belge ve vasıtalarla çürütülmesi için kurulduğu belirtilmişti. Ayrıca, unsurlar arasındaki sevgi ve dostluğa söz ve hareketle zerre kadar zarar verenlerin vatana ihanet suçunu işlemiş sayılacakları ifade edilmişti.⁶⁵⁴

Kongreyi topladıktan sonra cemiyet, bölgede kısa zamanda yaygınlaşmıştı. Cemiyetin Rize şubesini Mataracızade Mehmed, Tuzcuzade Süleyman Tevfik, Lazoğlu Mustafa, Mataracızade Hakkı, Güvelioğlu Ahmed, Hacıömeroğlu Ahmet Efendiler kurmuşlar, Giresun şubesini Dizdarzade Eşref Bey Başkanlığında, Öğretmen Niyazi Tayyib, Mühendis İbrahim Hamdi, Doktor Ali Naci ve hukuk öğrencisi Ethem Nazif Beylerden oluşmuştu. Of şubesi Sarıalizade Ömer Ağa ile yardımcısı Çakır Tahsin Ağa, Sürmene şubesi İsmail Çebizade Hacı Osman

⁶⁵³ Padişahla görüşen bu heyet sonradan anlaşıldığı üzere, kendi yetkilerini aşan faaliyetlerde bulundukları için Kongre heyeti tarafından 23 Mayıs 1919'da heyetin görevleri sona erdirilmiştir. Aynı zamanda Avrupa'ya gönderilecek heyet için de Hariciye Nezaretine başvurulmasına rağmen, İzmir'in işgali üzerine Avrupa'ya heyet gönderme fikrinden vazgeçilmiştir. Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 65.

⁶⁵⁴ Söz, 26 Mart 1919; Öztoprak, **a.g.m.**, s.342-343.

başkanlığında kurulmuştu. Ordu'daki teşkilatlanmayı ise Çamaşlı İsmail Bey'le Ordu müftüsü Yusuf Ziyaeddin Işık üstlenmişti.⁶⁵⁵ Nuri Ahmet Bey'in *Işık* dergisi ile Ali Naci Bey'in Karadeniz gazetesi yayınlarıyla Trabzon ve çevresinin direnişine destek olmuşlardır.

d. Bölgede Kurulan Diğer Cemiyetler ve Faaliyetleri

Trabzon Muhazafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile çoğu zaman karıştırılan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, ulusal direnişe zararlı cemiyetler arasında yer almaktadır. Cemiyet, Ocak 1919'da İstanbul'da kurulmuştu. İttihat ve Terakki ve Müdafaa-i Hukuk hareketine muhalif bir konumdaydı. Merkezi İstanbul'da bulunan Cemiyet, Rize ve Of'ta şubeler açmış⁶⁵⁶ fakat etkili olamamıştı.⁶⁵⁷

Cemiyetin kurucu üyeleri, Şatırzade Hasan Hicabi Bey (Başkan), Derviş Kaptanzade Necati, Memiş Paşazade Memiş Edhem, Süleyman Sudi, Esat, Mehmed Kamil, Şükrü, Besim beylerden oluşuyordu.⁶⁵⁸ Cemiyet, program ve

⁶⁵⁵ Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 21.

⁶⁵⁶ Cemiyetin Of Şubesi Nazmi Nuri Efendi'nin girişimleriyle kurulmuştu. Nutuk, Cilt III, vesika: 6 Rize şubesi ise Tuzcuzade Şaban Efendi başkanlığında Kazancıoğlu İbrahim, Turnaoğlu İsmail, Tuzcuzade Hakkı, Taviloğlu Edhem ve Hacı Osman Efendiler kurmuştu. Goloğlu, **a.g.e.**, Ek-2, s. 157.

⁶⁵⁷ Trabzon Valisi Mehmet Galip'in 9 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'e gönderdiği cevabi telgrafında Trabzon'da böyle bir cemiyet olmadığını bildirmesi, cemiyetin Trabzon vilayetinde ne kadar etkisiz kaldığının bir göstergesidir. Bkz. Nutuk, Cilt III, Vesika: 6.

⁶⁵⁸ Nutuk, Cilt III, Vesika: 6; Goloğlu, **a.g.e.**, Ek-2, s. 157.

beyannamesinde⁶⁵⁹ belirttiği gibi, yönetimde adem-i merkeziyetçi, saltanata bağlı ve İttihatçılığa karşı bir politika güdüyordu. Aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla işbirliği içinde olmuş ve hatta yan kuruluşu olarak faaliyet göstermiştir.⁶⁶⁰

Cemiyetin idari adem-i merkeziyet fikri Pontusçu Rumların üzerinde etkili olmuştu. Hatta Pontusçu Rumların bir kısmı bağımsız bir Pontus devleti yerine Osmanlı Devleti idaresinde içişlerinde bağımsız bir Pontus Eyaleti düşüncesine sıcak bakmışlar ve cemiyetle işbirliği içine girmişlerdir. Özellikle Giresun Metropolit Lavrandiyos bu görüşü benimsemişti.⁶⁶¹

Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurulmasından sonra devlet dairelerinde ve basında bu cemiyetle karıştırılmaya başlanmıştı. Bu nedenle Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti 30 Nisan 1919'da bir açıklama yaparak bu cemiyetle bir ilgisinin olmadığını açıkladı. Cemiyetin, işbirliği içinde olduğu Hürriyet ve İtilaf Partisine katılma kararı 26 Eylül 1919 tarihli gazetelerde açıklanmıştı.⁶⁶²

Pek bir faaliyet gösteremeyen bir cemiyet de İstanbul'da Trabzon ve Havalisi Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ydi. Cemiyet, adem-i merkeziyetin değişik bir görüntüsüne sahipti. Cemiyetin 18 kişilik merkez kurulunda eski Harbiye Nazırı Abdullah Paşa ile Çürüksulu Mahmut Paşa ve Trabzonlu Doktor Müderris Kerim Sebati Bey gibi ülkenin tanınmış kimseleri yer alıyordu.⁶⁶³

⁶⁵⁹ Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 251-258.

⁶⁶⁰ Akşin, **a.g.e.**, s. 508, 582; Tunaya, **a.g.e.** s. 359; Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 23 Temmuz 1919.

⁶⁶¹ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 45.

⁶⁶² Özel, **a.g.e.**, s. 264, *İkdam*, 26 Eylül 1919, 8126; *Alemdar*, 26 Eylül 1919.

⁶⁶³ Goloğlu, **a.g.e.**, s.67.

30 Mart 1919'da İstanbul'da kurulmuş olan Laz Tekâmül-ı Milliye Cemiyet-i Hayriyesi ise, hayır ve yardımlaşma kurumu olarak kurulmuştu.⁶⁶⁴ Cemiyetin kurucuları Büyük Hasan Paşazade, Ahmet Bey, Hasan Fikri Bey, Mehmet Kadri Bey, Hüsnü Efendi, Fahri Efendi'dir. Kurulduktan kısa bir süre sonra kapanmış, İzmir'in işgalinden sonra yeniden kurularak faaliyete geçmesine rağmen, aktif olamamıştır. Trabzon-Rize Cemiyet-i Hayriyesi de, Laz Tekâmül-ü Milliye Cemiyet-i Hayriyesi gibi savaşta ailesini kaybetmiş yetim ve dullara yardım amacıyla 30 Ağustos 1919'da kurulmuştur. Cemiyet hiçbir siyasi partiyle ilişkisi olmadan, tamamen yardım amaçlı kurulmuştur.⁶⁶⁵

e. İzmir'in İşgalinin Trabzon ve Çevresindeki Yankıları

İzmir'in işgali bütün yurttan duyulduğunda Anadolu'nun en ücra köşelerinden işgale karşı tepkiler geldiği gibi Trabzon ve çevresinden de aynı şekilde protestolar gelmişti. 16 Mayıs 1919'da Trabzon'un ileri gelenleri belediye dairesinde bir toplantı yaparak, İzmir'in işgalini protesto etmeye karar vermişlerdi.⁶⁶⁶ Rum gazetecilerin engellemeleri yüzünden birkaç gün yayınlanamayan İstikbal gazetesi İzmir'in işgalinden dolayı Trabzon halkının duyduğu büyük acı ve üzüntüyü dile getirmişti.⁶⁶⁷ Trabzon halkı işgalin ilhak anlamına geldiğini düşünerek çok büyük üzüntü ve endişeye kapılmıştı. Bu yüzden İstanbul'dan işgalin ilhak anlamına gelmediğini

⁶⁶⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s. 456.

⁶⁶⁵ Özel, **a.g.e.**, s. 68.

⁶⁶⁶ Coşar, İstiklal Harbi Gazetesi, 20 Mayıs 1919.

⁶⁶⁷ A.g.e., aynı yer.

anlatmak için Trabzon’a özel bir kurul gönderilmişti.⁶⁶⁸ 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Trabzonluların yapmak istedikleri protesto mitingine Rumların taşkınlıklarına yol açmamak için izin vermemişti.⁶⁶⁹

Ordulular 16 Mayıs 1919’da Sadaret makamına “Ordu ilçesi bütün Türk ve Müslüman ahalisi adına belediye reisi Hacı İzzet” imzasıyla çektikleri telgraflarında: “İzmir vilayetinin hangi bir toprağına dikilecek Yunan bandırası Müslüman kalplerine saplanmış bir hançer demektir. Bunu biz Türkler ve Müslümanlar bütün varlığımız ile büyük şiddetle reddediyor ve bu uğurda canımızı ve kanımızı feda edeceğimizi arz eyeriz.” şeklinde tepkilerini belirtmişlerdi.⁶⁷⁰ Giresunlular ise, 17 Mayıs’ta Belediye Reisi Osman Ağa (Topal Osman)’ın başkanlığında büyük bir miting düzenleyerek İzmir’in işgalini protesto etmişler,⁶⁷¹ sadrazama ve padişaha protesto telgrafları göndermişlerdi.⁶⁷² Tirebolulular 19 Mayıs’ta bir miting düzenleyerek İzmir’in işgalini protesto etmişler, protesto telgraflarında “haklarını son

⁶⁶⁸ Özel, **a.g.e.**, s. 70, İkdâm, 21 Mayıs 1919, 8003.

⁶⁶⁹ Kazım Karabekir Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki yazışmalarda görüldüğü gibi, Kazım Karabekir Paşa’nın bildirdiği üzere, protesto mitingine izin verilmemesinin nedeni, Rumların taşkınlıklarına yol açmamak değil, protesto mitingi görüşmelerinde bulunan Strati Polidis’in Rumların hiçbir şekilde gösteri yapmalarına izin verilmeyeceği vaadinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal, yurdun her yerinde protesto gösterileri yapılırken böyle bir nedenden dolayı miting gösterilerine izin verilmemesini ve miting görüşmelerine Strati Polidis’in katılmasını ciddiyetsizlik belirtisi saymıştır. Nutuk, C.I, s. 33; Nutuk C.III, Vesika:21.

⁶⁷⁰ Hamdi Atamer, *Milli Direnme*, **BTDD.**, Sayı: 10, İstanbul (Temmuz 1968) s. 23.

⁶⁷¹ Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 20 Mayıs 1919.

⁶⁷² Goloğlu, **a.g.e.**, s. 44.

nefeslerine kadar koruyacaklarını ve bunun için imkân elverdiği her türlü fedakârlığa hazır olduklarını bildirmişlerdi.⁶⁷³

Trabzon ve çevresi halkının İzmir'in işgaline karşı mitingler düzenleyerek ve protesto telgrafları çekerek gösterdikleri tepkiye, bölgede kurulan cemiyetler de katılmıştı. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti İzmir'in işgali üzerine 22 Mayıs'ta Trabzon'da İkinci Kongresi'ni toplamıştı.⁶⁷⁴ Kongrede işgale karşı silahla karşılık verilmesi, asker toplanması, bütün Doğu Anadolu'yu temsil edecek daha geniş bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştı. Bu kongrenin toplanmasını sağlamak için "Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" Erzurum şubesi reisliğine, Van, Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine telgraflar çekilerek kongreye katılmaları istenmiş ve telgraflara heyecanlı cevaplar alınmıştır.⁶⁷⁵

f. Erzurum Kongresi

İkinci Trabzon Kongresi görüşmeleri sürerken, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinden gelen 30 Mayıs 1919 tarihli telgrafta; "...ırki, dini, tarihi vahdet ile beraber mukadderatı müşterek olan Trabzon ve Vilayat-ı Şarkıye'nin tevhid-i mesai etmesi... Erzurum'da veya bir diğer vilayette inikad edecek olan kongreye sizin de iştirakinizi teklif ediyoruz..." denilmişti. Bu telgrafa Trabzonlular tarafından aynı gün verilen cevapta "...Birkaç günden beri

⁶⁷³ Özel, Milli Mücadelede Trabzon, s. 71; İkdâm, 22 Mayıs 1919, 8004.

⁶⁷⁴ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Kastaş Yay., İstanbul 2004, s. 102; Tunaya, **a.g.e.**, s. 507.

⁶⁷⁵ Tunaya, **a.g.e.**, s. 507.

bilcümle mülhak murahhaslarından mürekkep olarak içtima eden kongre, muazzam bir kongrenin kısa bir müddet zarfında akdini müttefikan tahtı karara almıştır...” Trabzonluların bu cevabına yine aynı gün 30 Mayıs 1919’da Erzurumlular tarafından verilen cevapta “artık mukadderatımız gibi amal ve mesaimiz de birdir” deniliyor ve “umumi kongre esasatının hazırlanmaya başladığı” belirtiliyordu.⁶⁷⁶ Her iki cemiyetin birbirlerinden habersiz olarak aynı günde ve aynı amaçlarla çektikleri telgraflar, doğu illerinin birlik ve bütünlüğünün daha da önemlisi ulusal birliğin sağlanmasında önemli rol oynayan Erzurum Kongresi’ni hazırlamıştı. Erzurum ile yapılan bu telgraf görüşmeleri üzerine kongre heyeti görüşmeleri çabuk bitirerek zaman geçirmeden doğu illerinin bir toplantıya çağırılmasına, doğu illeri Kongresi’nin Erzurum’da yapılarak, Trabzon’un en geniş kadrosu ile kongreye katılmasına ve bütün ilçelerin en az birer delege göndermesine karar verilmiştir. Bu karar aynı gün telgraflarla Erzurum’a ve diğer doğu illeri olan Sivas, Diyarbakır, Bitlis, Van ve Elazığ’a bildirilmiştir.⁶⁷⁷

Erzurumlular Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Kongre heyeti ile yaptıkları görüşmelerden sonra 17 Haziran’da Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum şubesinin İl Kongresi’ni düzenlemişlerdir. 25 Haziran’a kadar süren kongrede Trabzonluların teklifine uyularak doğu illeri ile Trabzon vilayetinin 10 Temmuz 1919’da müşterek bir kongre yapılmasına karar verilmiş ve kararı doğu illeri ile Trabzon’a bildirerek delegelerini seçmelerini istemişler ve Trabzon’da olduğu gibi silahlı gizli teşkilat kurmanın yollarını

⁶⁷⁶ Karşılıklı yazışma metinleri için Cevat Dursunoğlu, **Milli Mücadelede Erzurum**, s. 43; Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s. 39-41, Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 58-60.

⁶⁷⁷ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 59, Ekler: 2-3.

aramışlardır. Bunun üzerine Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti teşkilatı vilayetin her yerinden delege seçilmesi hazırlıklarına başlamıştır.⁶⁷⁸

Erzurum Kongresi başlamadan delegeler arasında kongre başkanının kim olacağı konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. Bu anlaşmazlık daha çok Trabzon delegeleri arasında probleme neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye başkan seçilmesiyle anlaşmazlığın sona ermesine rağmen bu seçim Trabzon delegelerinden bazılarının itirazına neden olmuştur. Bu konuda en şiddetli itiraz Ömer Fevzi Bey'den gelmişti⁶⁷⁹ Kongre başlamadan önce çıkan anlaşmazlık da Trabzonluların Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına seçilmiş olmalarından dolayı kongrenin İstanbul merkeziyle bir bağılılığı olmasını istememeleri, buna karşılık Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanı Raif Hoca'nın kongrenin İstanbul'daki merkez adına açılmasını ve genel merkezin de temsili dolayısıyla kongreye merkez temsilcisinin başkanlık etmesi hususunda ısrar etmesi konusundaydı. Bu durumda Trabzonlular kongreye katılmayacaklarını belirtmişlerdi. Bunun üzerine Erzurum şubesinin İstanbul'daki merkezine başka illerin de katılmasıyla kongrenin genel bir nitelik aldığını bildirmesi ve Mustafa Kemal'e söz, oy hakkı ve yetkisi verilmesini istemesiyle sorun bir çözüme kavuşturulmuş oldu.⁶⁸⁰

⁶⁷⁸ Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 62.

⁶⁷⁹ Nutuk, C.I, s. 92; Goloğlu, a.g.e., s. 76; Öztoprak, **a.g.m.**, s. 348.

⁶⁸⁰ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 79, Ek:10; Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 103-104.

23 Temmuz'da başlayan Erzurum Kongresi'ne Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Gümüşhane'yi kapsayan Trabzon vilayetinden 17 delege katılmıştır.⁶⁸¹ Böylece Trabzon, kongrede temsilci sayısı itibariyle Erzurum'dan sonra ikinci sırayı almıştır. Kongrenin 7 Ağustos'ta tamamlanmasından sonra yayınladığı beyannamesine Trabzon vilayeti ile ilgili kararları açısından bakarsak, kongre kararlarından üçünün Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve dolayısıyla ulusal direnişte Trabzon'un yeri ve geleceği ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Bu kararlardan biri aynı zamanda kongre beyannamesinin birinci maddesi olan *“Trabzon İli ve Canik (Samsun) sancağı ile Vilayat-ı Şarkıye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Mamüretülaziz, Van, Bitlis Vilayati ve bu saha dahilindeki evliye-i müstakille hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir küldür. Saadet ve felakette iştirak-i tamı kabul ve mukadderatı hakkında aynı maksadı hedef ittihaz eyler. Bu sahada yaşayan bilcümle anasır-ı İslamiye yekdiğerine karşı mütekabil bir hiss-i fedakari ile meşhun ve vaziyet-i ırkiye ve içtimaiyelerine riayetkâr özkardeşirler.”* şeklindeki karardır. Diğer karar kongre kararlarının 3. maddesiydi: *“Her türlü işgal ve müdahale,*

⁶⁸¹ Delegeler ve temsil edildikleri merkezler şöyleydi: Merkez: Hacısalihzade Servet Bey (eski mebus), Merkez: Abanozzade Hüseyin Efendi (eşraftan), Gümüşhane: Kadirbeyzade Zeki Bey (eşraftan tüccar), Kelkit: Osman Efendi (müftü), Şiran: Hasan Fahri Efendi (Polat) (müftü), Maçka: Eyübzade İzzet Bey (eski mebus), Rize: Hemşinli Hoca Necati Efendi (Sada-yı Millet gazetesi sahibi), Rize: Abaza Hakkı Efendi (dava vekili), Of: Yunus Efendi (merkez müderrisi), Sürmene: Kulaçzade Ahmet Efendi (tüccar), Açaabat (Pulathane): Serdarzade Hasan Efendi: çiftçi il genel meclisi üyesi, Vakıfkebir: Kellecioğlu Abdullah Hasib Efendi (idadi müdürü), Giresun: Ali Naci Bey (Duyduk) (doktor ve gazeteci), Giresun: Katipzade İbrahim Hamdi Bey (mühendis ve gazeteci, Tirebolu: Yusuf Ziya Efendi (eski bucak müdürü), Ordu: Hasan Efendi (avukat) Goloğlu, a.g.e., s. 87.

Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telakki edileceğinden müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir...” Üçüncü karar da “*Vatanımızın maruz kaldığı alam ve hadisat ile ve aynı maksatla vicdan-ı milliden doğan cemiyetlerin ittihad ve ittifakından hasıl olan kitle-i umumiye bu kere (Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) unvanıyla tevsim olunmuştur.*” kararıdır.⁶⁸²

Erzurum Kongresi, aldığı kararlar açısından ulusal nitelik göstermesine karşın temsili niteliği yani ülkenin doğu ve kuzeydoğu illerini kapsamına alması dolayısıyla, bölgesel bir kongre niteliğine sahiptir. Görüldüğü gibi Trabzon ve Erzurum’daki Müdafaa-i Hukuk kuruluşlarının girişimleri ile toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa kongreye sonradan dahil olmuş ve kongreye ağırlığını koymuştur. Kongre kararları incelendiğinde, Mustafa Kemal Paşa’nın ulusal direnişin önderliğini iyiden iyiye üstlendiği ve Kuva-yı Milliye’nin bütün ülke sathına yayılmasının hedeflendiği dikkati çekmektedir. Bunu kararların ikinci maddesinde açık bir şekilde görmekteyiz: “*Osmanlı vatanının tamamıyet ve istiklal-i milliyemizin temini ve makam-ı saltanat ve hilafetin masuniyeti için kuva-yı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır.*” Erzurum Kongresi kararlarına hakim olan düşünce vatanın ulusal bağımsızlığı ve Kuva-yı Milliye’nin ülkenin bütünlüğü açısından ele alınmasıdır. Kongrede, “Kuva-yı Milliye’yi amil ve milli iradeyi hakim kılmak esastır” vurgusu Sivas Kongresi’nde bütün Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarının ve Kuva-yı Milliye’nin aynı çatı altında ve tek komuta altında birleştirilmesinin hazırlık aşaması olarak görülebilir. Erzurum Kongresi’ni Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin oluşumu ve teşkilatlanmasında önemli rol oynayan Batı Anadolu Kongrelerinden ayıran hususlardan biri ve en dikkati çeken kongrede ulusal

⁶⁸² Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 227-229, Ek: 17.

bağımsızlığı amaçlayan siyasal içerikli kararların alınmış olmasıdır. Başka bir husus da Erzurum Kongresi'nde güçlü bir lider kadrosu ile ordunun kongrede söz ve yetki sahibi olmasıdır. Kongrenin bu iki ayırıcı özelliği dolayısıyla Batı Anadolu'da yapılan kongrelerden farklı olarak Kuva-yı Milliye'nin düzenlenmesi, teşkilatlanması ve finansmanı konularında kararlar alınmamıştır. Bu da bize Erzurum Kongresi'nin bölgesel amaçlı mücadeleden ulusal mücadeleye geçildiğini ve bu mücadelenin temel felsefesinin belirlendiğini göstermektedir.

g. Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

Mustafa Kemal, Anadolu'ya 9. Ordu Müfettişi olarak çıktığı günlerde, Canik (Samsun) sancağı ve Trabzon vilayetinin genel durumu ile ilgili olarak Erkân-Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği raporda (21 Mayıs 1919); Rum, Ermeni ve İslam çeteleri ile ilgili bilgi vermiştir. Verdiği bilgilere göre, bölgedeki Rum çeteleri belirli bir program etrafında siyasi bir biçim almışlardır. Bunlar, Samsun'daki Rum komitası ve özellikle Rum Metropolit Yermanos tarafından idare edilmektedir. Samsun sancağında 48 kadar Rum çetesi bulunmaktadır. Ünye çevresinde bir iki Ermeni çetesinden başka Ermeni çeteleri yok denecek kadar azdır. Rum çetelerinin saldırılarına karşı koymak amacıyla asker kaçaklarından ve halktan toplanmış olan altısı Samsun sancağında olmak üzere 13 İslam çetesi bulunmaktadır. Fakat bu çeteler belli bir programa bağlı kalmayarak, gerek Hristiyanlar aleyhinde gerekse Müslümanlar aleyhinde hırsızlık, saldırı gibi ya da Rum çetelerinin saldırısından korunmak amacındaydılar.⁶⁸³

⁶⁸³ HTVD., Sayı: 12, Vesika: 1051.

1919 yılı başlarındaki askeri duruma göre, 10. ve 15. Tümenlerden bir alay Trabzon'da geçici olarak, Ardahan, Oltu bölgesinden intikal eden 3. Kafkas Tümeni ise mücadele süresince Trabzon ve çevresini korumakla görevlendirilmişti.⁶⁸⁴ Mütareke sonrasında, 9. Ordunun başında Yakup Şevki Paşa bulunuyordu. Yakup Şevki Paşa, Güney Kafkas ve Erzurum bölgesinde yaptığı gibi Karadeniz kıyılarının savunması için Kuva-yı Milliye'nin kurulmasını sağlamış ve desteklemişti. Trabzon ve Samsun sahillerinde Pontus çetelerinin yerleşmesi ve güneye sarkmasını engellemek için Kuvayı Milliye ile birlikte çalışmıştı.⁶⁸⁵

Harbiye Nezareti Nisan 1919'da Yakup Şevki Paşa'yı görevinden alarak, yerine Kazım Karabekir Paşa'yı 15. Kolordu Komutanlığı'na atamıştı. Yeni bir düzenleme yapılarak, 9. Ordu lağvedilmiş, Trabzon vilayeti 15. Kolordu'nun görev ve sorumluluk alanı içinde yer almıştı. Trabzon vilayetinde bırakılmış olan 3. Kolordu'nun 5. Kafkas Tümenine ait dört tabur piyade ve topçuları geçici olarak Trabzon vilayetinde 15. Kolordu emrinde bırakılmıştı.⁶⁸⁶

Bu dönemde, Trabzon Valiliğini Nisan 1919'da Süleyman Necmi Bey'in yerine atanan Mehmet Galip Bey yapıyordu. Mustafa Kemal, Mehmet Galip Bey'in, valiliği sırasında halkı ve Müdafaa-i Hukuk üyelerini ulusal direniş aleyhinde kışkırtıcı faaliyetlerinden dolayı, Torul'da bulunan 3. Tümenine henüz komuta etmeye başlamamış olan Halit Bey'i (Deli Halit Paşa) Trabzon ve çevresindeki Kuva-yı Milliye'nin başına getirmeyi uygun görmüştü.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 173.

⁶⁸⁵ Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 55.

⁶⁸⁶ Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 223.

⁶⁸⁷ Nutuk, C.I, s. 215.

Mustafa Kemal'in bu görüşünü 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa uygun bulmamış, Halit Bey'in sinirli mizacının Trabzon'da düzeltilmesi mümkün olmayan durumlar yaratabileceği görüşünü savunmuştu.⁶⁸⁸ Bununla birlikte, Kazım Karabekir Paşa, Mehmet Galip'in İstanbul'la sıkı ilişkisini fark etmiş ve Trabzon'da daha fazla kalmasını zararlı bularak, 21 Eylül'de Halit Bey'e bir şifre göndererek valinin tutuklanmasını emretmişti. Ardından, 9. Tümen Komutanı Albay Rüştü Bey'i kurmaylarıyla birlikte 3. Tümen Komutanlığı vekâletiyle görevlendirmişti.⁶⁸⁹

Ağustos 1919'da Vükela Meclisinin aldığı bir karar göre, Anadolu'nun bazı yerlerinden alınan asayişsizlik haberleri üzerine tahkik heyetlerinin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştı.⁶⁹⁰ Ağustos 1919'da Trabzon-Erzurum vilayetleri için Rize eski mutasarrıfı Ziya Bey'le Konya eski valisi Yusuf Rıza Paşa görevlendirilmişti. Daha sonra bu heyette değişiklik yapılarak Yusuf Rıza Paşa'nın yerine Mirliya Ali Fevzi Paşa gönderilmişti. Tahkik Heyeti'nin bölgedeki incelemeleri sonucunda hazırladığı ve İstanbul'a gönderdiği raporlarda mevcut durum olduğu gibi aktarılmıştı. Trabzon'dan gönderilen 22 Ağustos tarihli raporda: "Bölge halkının Pontus ve Ermeni hükümetlerinin teşkili tehlikesine karşı resmi izinle cemiyetler kurdukları, İzmir'in işgali üzerine Erzurum'da bir kongre toplayarak bazı kararlar aldıkları, yörede siyasi amaçlarla kurulmuş hiçbir Müslüman çetesinin bulunmadığı, buna karşılık Rumların teşkil ettiği çetelerin bulunduğu belirtilmişti."⁶⁹¹ Aynı rapora ek olarak gönderilen 25 Ağustos tarihli şifrede: yöre halkını hilafet ve saltanat

⁶⁸⁸ Nutuk, C.III, Vesika: 100.

⁶⁸⁹ Nutuk, C.I, s. 215, Nutuk, C.III, Vesika: 102.

⁶⁹⁰ Akşin, **a.g.e.**, s. 500.

⁶⁹¹ Rapor metni için, HTVD., Sayı: 11, Vesika: 260.

etrafından uzaklaştıracak hiçbir kuvvetin bulunmadığı, Rum çetelerinin birkaçının ortadan kaldırıldığı ve yollarda asayişin mükemmel olduğu belirtilmişti.⁶⁹²

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, İzmir'in işgali gerçekleşene kadar silahlı mücadeleyi seçmemiştir. İşgal üzerine düzenlenen İkinci Trabzon Kongresi'nde, işgale karşı silahlı direnişe geçmeye, bunun için asker toplanmasına ve doğu vilayetlerinin katılımıyla ortak bir kongre toplanmasına karar verilmiştir. Kongre toplanması konusunda Erzurum'u da teşvik etmeye çalışmıştı.⁶⁹³

Silahlı direniş kararı alındıktan sonra, Ayrıca, İskele Kâhyası Yahya ile anlaşarak onun komutasında yük ve yolcu iskelelerinde çalışan denizcilerin oluşturduğu bir müfreze kurulmuştur.⁶⁹⁴ Kars Kongresi'nde (17-18 Ocak 1919) alınan bir kararla, Kuva-yı Milliye'nin Trabzon teşkilatını Alay Komutanı Ali Rıza Bey ve Barutçuzade, Giresun teşkilatını ise Hacı Ahmet Efendi Topal Osman Ağa kurmakla görevlendirilmişlerdi.⁶⁹⁵

Giresunlular da gizli ve silahlı bir savunma teşkilatı kurmak istiyorlardı. Trabzon vilayeti içinde, Rum çetelerinin en çok faaliyet gösterdikleri yer Giresun'du. Fakat Giresun halkı fakir ve silahsız olduğundan, Giresun'da açık veya gizli silahlı

⁶⁹² Karabekir, **a.g.e.**, s. 152.

⁶⁹³ Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 43; 30 Mayıs 1919'da Trabzon Mufaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Kongre Heyetiyle, merkezi İstanbul'da bulunan Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi doğu illerinin birlik ve bütünlüğünün sağlanması için bir kongrenin toplanması konusunda birbirlerine karşılıklı telgraflar çekmişlerdir. Her iki cemiyetin birbirlerinden habersiz olarak aynı günde ve aynı amaçlarla çektikleri telgraf, Doğu illerinin ve daha da önemlisi ulusal birliğin sağlanmasında önemli rol oynayan Erzurum Kongresi'ni hazırlamıştı. Telgraf metinleri için bkz. Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 58-60, Karabekir, **a.g.e.**, 39-41.

⁶⁹⁴ İlyas Sami Kalkavanoğlu, **Milli Mücadele Hatıralarım**, İstanbul 1957, s. 10-11.

⁶⁹⁵ Ünalp, **a.g.m.**, s.100.

bir teşkilat kurmak çok zordu. Aksine Rumlara Yunan Kızılhaç heyetleri ilaç sandıkları içinde silah ve cephane taşıyordu. Buna karşın, Türklerden sadece Topal Osman çetesinde silah bulunduğundan, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesi yetkilileri Topal Osman Ağa ile anlaşmaya karar vermişlerdir.⁶⁹⁶

İstanbul'daki Trabzonlular da Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin Divanyolundaki merkezinde toplanarak, Ali Şükrü Bey ve Binbaşı Osman Bey'i⁶⁹⁷ Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanma faaliyetlerinde bulunmak üzere Trabzon'a göndermeye karar vermişlerdi.⁶⁹⁸ Karadenizli denizcilerden kısa zamanda bir teşkilat kurulmuş, taka, motor ve vapurlarla Trabzon'a silah ve cephane sevki yapılmıştı.⁶⁹⁹ İstanbul'dan başlayan bu sevkiyat zincirinin Trabzon limanındaki son halkasını Trabzonlu kayıkçılar tamamlamışlardı. Kayıkçılardan oluşturulan bu müfrezenin komutası için Kayıkçılar Kâhyası Yahya görevlendirilmişti.

Kuva-yı Milliye'nin Trabzon ve çevresindeki teşkilatlanmasında 3. Kafkas Tümeni Komutanı Halit Bey'in de önemli bir rolü olmuştu. Halit Bey, Ardahan ve Ahıska'daki Ermeni meselesi ile ilgili olarak İngilizler tarafından arandığından Torul'da gizlenmekte ve tümenini buradan yönetmekteydi. Halit Bey, burada Zigana'nın Trabzon ve Gümüşhane taraflarındaki gençlerini toplayarak eğitmişti.⁷⁰⁰

⁶⁹⁶ Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 26.

⁶⁹⁷ Binbaşı Osman Bey daha sonra Adapazarında Kuva-yı Milliye'yi takviye etmesi için Adapazarı'na gönderilmiş, burada milli alay komutanı olarak bir süre çalıştıktan sonra Eskişehir'de Kuva-yı Milliye teşkilatı komutanı olmuştu. Kalkavanoğlu, **a.g.e.**, s. 19-20.

⁶⁹⁸ Kalkavanoğlu, **a.g.e.**, s. 10-11.

⁶⁹⁹ **A.g.e.**, s. 16-17.

⁷⁰⁰ Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 103.

İlk etapta resmi ve açık bir şekilde görevlendirilemeyen Halit Bey daha sonra Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Trabzon ve Havalisi Kuva-yı Milliye Komutanı olarak görevlendirilmişti. Bu faaliyetlerin sonunda bölgede güçlü bir Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulmuştu.

Trabzon ve yöresinde Osmanlı ve Rus silahlarıyla silahlandırılmış olan Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanma düzeni genel hatlarıyla şöyleydi:⁷⁰¹

Yüzbaşı Rahmi komutasında Hopa-Pazar bölgesinde 1. grup ve Çayeli-Rize-Of bölgesinde 2. grup. Binbaşı Bekir'in komuta ettiği her iki grubun toplam mevcudu 5000 kişiydi. Gerekğinde her iki gruptaki milli kuvvetlere komuta edecek olan halkın ileri gelenleri şunlardı: Rize'den Mataracı Mehmet, Hakkı, Lazoğlu Mustafa, Tuzcuoğlu Halit Ağa, Pazar'dan Talatorzade Fevzi, Of'dan Sarılioğullarından Ömer, Çakıroğullarından Hüsnü, Rüstem ve İsmail Ağalar. Sürmene-Trabzon-Polathane-Hamsiköy bölgesinde, Haydar Efe komutasında 2500 kişilik 3. grup. Grupta yer alan halkın ileri gelenleri şunlardı: Trabzon'dan Ömer Efendi, Kâhya Mehmet, Salih Efendi, Polathane'den Münir Bey, 4.Grup ise, Gümüşhane-Torul-Şiran-Kelkit bölgesinde Teğmen İbrahim komutasında 1000 kişiden oluşan bir gruptu. 4. Grupta halkın ileri gelenleri ise, Osman Ağa, Kâtip Ahmet Efendi, Hacı Emin Efendi, Kara İbrahimzade, Dumaşzade Hüsnü Ağa, Tokatlı Ziya Bey'dir. 3. ve 4. grupları Binbaşı Vehbi yönetmekteydi.

Giresun bölgesinde ise, Osman Ağa (Topal Osman) komutasında 3000 kişilik Alparslan grubu bulunuyordu.

⁷⁰¹ Türk İstiklal Harbi, C.III, s. 55-56.

h. Giresun’da Kuva-yı Milliye ve Topal Osman

Fındık tüccarlarından Hacı Mehmet Efendi’nin oğlu olan Feridunzade Osman 1883 yılında Giresun’un Hacı Hüseyin mahallesinde doğmuştur. Osman Ağa, çocukluğundan itibaren Rumların Giresun’da Türklere yaptıkları kötülöklere şahit olmuştı. Babasının kendisi için bedel ödeyerek askerlikten muaf olmasına rağmen, bir müfreze kurup, gönüllü olarak Balkan Savaşına katılmıştı.⁷⁰² Savaş sırasında sağ dizinden aldığı yara sonucu topal kaldığı için “Topal” lakabı ile anılmıştır. I. Dünya Savaşında da teşkilat yapmış ve Teşkilat-ı Mahsusa’da çalışmıştı. Bayburt hattında ordu bozulduğu zaman 700-800 kişilik mevcuduyla 37. Tümen emrine verilmişti. Ruslar çekilmeye başladığında Kafkas ileri hareketi için gerekli silahları kendi motorlarıyla naklederek, Batum valisi ve komutanını Batum limanına götürmüştü.⁷⁰³ 1918 yılı sonlarında Batum’dan dönerken Kafkasya’dan Giresun’a silah sevkiyle ilgi faaliyetlerde bulunmuş, Giresun’a döndüğünde ise törenle karşılanmıştı. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Giresun şubesi yetkilileri Osman Ağa ile görüşerek Rum çetelerine karşı birlikte mücadele etmek için anlaşmışlardı.⁷⁰⁴ Osman Ağa şehre döndüğünde Belediye Başkanı Hacı Bey de görevini Osman Ağa’ya bırakmıştı. Ardından Giresun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığı görevini de üstlenmişti.⁷⁰⁵

⁷⁰² Ömer Sami Coşar, **Mustafa Kemal’in Muhafızı Osman Ağa “Topal Osman”** İstanbul 1970. s.

5-6.

⁷⁰³ Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 105.

⁷⁰⁴ Mesut Çapa, **Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Milli Mücadele**, Ankara 1993. s.76

⁷⁰⁵ Ömer Sami Coşar, **Mustafa Kemal’in Muhafızı Osman Ağa “Topal Osman”**, s. 9.

Osman Ağa, mütareke sonrasındaki durumdan endişelenerek kırk iki yere “Trabzon’da bir kongre yapalım, silaha sarılalım. Bizim imhamıza karar verilmiştir. Başka çare yoktur.” şeklinde telgraflar çekmişti.⁷⁰⁶ Pontus tehlikesi karşısında toplayabildiği subaylarla birlikte oluşturduğu kuvvetin eğitimine başlamıştı. İzmir’in işgalinden sonra bu kuvvet tahliye edilmişti.

Giresun Rumları ve Pontusçuların başında bulunan Mavridiler ve Kılıçoğulları Osman Ağa’yı Giresun’dan uzaklaştırabilmek için Patrikhaneye ve İtilaf Devletlerinin yüksek komiserlerine ihbar etmişlerdir. Osman Ağa’nın tehcir suçlusu olarak yargılanmak üzere İstanbul’a götürülmesini istemişlerdi. Bunun üzerine İstanbul Divan-ı Harbi Osman Ağa’nın tutuklanarak İstanbul’a getirilmesini istemişti. Kaymakam Nizamettin Bey de Trabzon valisi Mehmet Galip Bey’in ısrarları üzerine Osman Ağa’yı Giresun’u terke zorlamıştı. Osman Ağa bu durum üzerine Giresun’u terk ederek dağa çıkmıştı. Keşap bölgesinde Rum çetelerinin Türk köylerine düzenledikleri baskınlara karşı, Rum köylerine baskınlar düzenlemiş, adamlarının sayısını kısa sürede artırmıştı. Bu sırada, Mehmet Galip Bey, Osman Ağa’nın yakalanması için tezkere göndermeye devam ediyordu. Mustafa Kemal Paşa Anadolu’ya geçtiğinde, Havza’dan Sadaret’e gönderdiği raporda (5 Haziran 1919) bu konu hakkında tehcir işlerinden dolayı kaçak durumda olan Topal Osman Ağa’nın çetesinin önemli olduğunu, Giresun ve doğusu civarında önemli bir hareketinin görülmediğini bildirmişti.⁷⁰⁷

Topal Osman Ağa’nın Trabzon valisi tarafından arandığı sırada, Pontusçuların artan baskın ve işkenceleri karşısında Giresun halkı, Topal Osman’dan

⁷⁰⁶ Vakıf, 19 Şubat 1922, 1506.

⁷⁰⁷ HTVD., Sayı: 4, Vesika: 64.

yardım istemişlerdi. Topal Osman, bunun üzerine Giresun'a inerek Rum okuluna asılmış olan Pontus bayrağını atının ayakları dibinde parçalamış, bayrağı asan Rumu da cezalandırmıştı. Ardından Karahisar'a giderek, Sivas, Tokat ve Karahisar Metropolitlerine baskı yaparak Patrikhaneye ve İstanbul Hükümetine tehcirle ilgisinin olmadığına ve affedilmesine dair mektup yazdırmıştı. Bu af isteğine Giresun Rumları da katılmıştı.⁷⁰⁸ Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesi yetkilileri Kaymakam vekili Pertev Bey'den onay alarak, Topal Osman Ağa'nın şehre gelmesini istemişlerdir. Pertev Bey'in olumlu cevabı üzerine bu sırada Keşap'ta bulunan Topal Osman Ağa, Giresun'a döner dönmez Belediye Başkanlığı görevine de geri dönmüştür.

Topal Osman Ağa, Giresun'a döndükten sonra, bölgedeki Pontus faaliyetlerine de büyük bir darbe indirilmiştir. Gemilerle Giresun sahillerine göçmen adı altında çıkarılmak istenen Rumlara engel olunmuştur.⁷⁰⁹ Topal Osman⁷¹⁰ Mart 1920'de Trabzon'daki tümene başvurarak, halkın elinde 5000 silah bulunduğunu, kendisine verilecek bir emrin olup olmadığını sormuştur. 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ise kendisinden gerektiğinde yararlanılabileceğini ve Hristiyanlarla iyi geçinmesini salık vermiştir.⁷¹¹ Ardından, Giresun ve çevresindeki

⁷⁰⁸ Coşar, **Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa "Topal Osman"**, s. 23-24.

⁷⁰⁹ Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s. 107.

⁷¹⁰ Topal Osman, Kuva-yı Milliye teşkilatını geliştirmesinin yanında, Ocak 1920'de Gedikkaya adlı bir gazete çıkarmaya bile başlamıştır. Ancak, Topal Osman'ın okuma-yazması olup olmadığı bilinmiyordu. Bu nedenle, gazetede kendi imzasıyla çıkan yazıları ise Bekir Sükuti tarafından kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Ömer Sami Coşar, **Milli Mücadele Basını**, s. 234; Ömer Sami Coşar, **Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa "Topal Osman"**, s. 37.

⁷¹¹ Karabekir, **a.g.e.**, s. 525.

gençleri teşkilatlandırarak Kuva-yı Milliye'ye katılmalarını sağlamıştır. Giresun Askerlik Şubesi Başkanı Avni Alpaslan Bey ve Jandarma Komutanı Hamdi Bey'le anlaşarak başta Giresun olmak üzere Tirebolu, Trabzon, Rize ve Ordu'dan birçok gencin Ağa'nın kuvvetlerine katılması gerçekleştirilmiştir. Böylece, 1920 yılında Giresun Gönüllü Taburu oluşturulmuştur.⁷¹²

İstikbal gazetesi, Eylül 1920'de "Giresun Müdafaa-i Milliye Reisi Osman Ağa tarafından şayan-ı takdir bir gayret-i vatanperverane ile teşkil olunan Giresun Gönüllü Taburu'nun cepheye gitmek üzere Trabzon'a geldiğini ve Kavak meydanında resmi bir törenle karşılandıklarını yazmaktaydı.⁷¹³ Giresun gönüllüleri üç gün sonra Trabzon'dan ayrılırken, kendilerini Vali Vekili ve 3. Fırka Komutanı Rüştü Bey, Alay Komutanı Rıza Bey, Müftü Mahir Efendi ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri uğurlamıştı. Topal Osman Ağa, burada gönüllülere karşı yaptığı konuşmasında "ailelerine her suretle bakacağını ve işlerini temin edeceğini ve binaenaleyh gözlerinin arkada kalmayarak düşmanla vuruşmalarını, arkadan kendilerine ikinci bir gönüllü müfrezesinin daha yetiştirileceğini" belirterek onlarla vedalaşmıştı.⁷¹⁴

Sonuç olarak, Trabzon ve yöresinde Kuva-yı Milliye'nin oluşumu ve faaliyetleri özellikle İzmir'in işgalinden sonra hız kazanmış, bölgede kısa zamanda güçlü bir Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulmuştur. Komutanlığına Halit Bey'in atandığı

⁷¹² Çapa, **a.g.e.**, s. 77.

⁷¹³ İstikbal, 15 Eylül 1920, No: 172.

⁷¹⁴ İstikbal, 26 Eylül 1920, No: 175.

bu teşkilatın kuruluşu, muvazzaf subaylarla mahalli liderlerin işbirliğiyle gerçekleşmişti. Oluşturulan Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin silah ve cephane ihtiyaçları 15. Kolordu ve İstanbul'daki Doğu Karadenizliler tarafından sağlanmıştır. Ünlü bir çete lideri olan Giresunlu Topal Osman Ağa'nın, Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda ve teşkilatlanmasında büyük katkıları olmuştur.

D. Güney ve Güneydoğu Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

Güney ve Güneydoğu Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin nasıl ve ne şekilde oluştuğunu daha iyi görebilmemiz için onu ortaya çıkaran koşulları incelememiz gerekmektedir. Bu sebeple Mondros Mütarekesinin ve daha önce bölge üzerinde yapılan gizli paylaşım antlaşmalarının bölge ile ilgili hükümlerine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Bu bölgeler, I. Dünya Savaşında işgale uğramadığı halde, Mondros Mütarekesinin 7. ve 10. maddelerine dayanılarak, 9-16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması’nı uygulamaya geçirmek amacıyla işgal edilmiştir.

Bilindiği gibi, İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamak ve paylaşmak amacıyla I. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak, planlarını gerçekleştirmek için gizli anlaşmalar yapmışlardır. Bu anlaşmalardan biri olan Sykes-Picot Antlaşması, 3 Ocak 1916’da Sykes-Picot Sözleşmesi adı verilen ve Güney Anadolu ve Arap topraklarının geleceği ile ilgili alınan kararlardan sonra imza edilmiştir. Bu antlaşmaya göre, Fransa, Suriye’nin tamamı ile Musul İli, Kilikya ve Orta Anadolu’nun Sivas’a kadar uzanan kısmını; İngiltere ise, Musul ve Fransa’ya ayrılan topraklar hariç, bütün Irak toprakları ile İran sınırından, Kızıldeniz’de Akabe’ye kadar olan bölgeyi, Hicaz, Necit ile Filistin’in güneyine düşen sınır kesimini alıyordu.⁷¹⁵

⁷¹⁵ Türk İstiklal Harbi, C. IV. *Güney Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 7; E.E. Adamoff, *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu’nun Taksimi Planı* (Çev. Hüseyin Rahmi), Belge Yay., İstanbul 1926, s. 23.

Mondros Mütarekesinin bölge ile ilgili hükümleri, 5. 7. 10. ve 16. maddeleridir. Çalışmanın giriş bölümünde Mondros Mütareke maddeleri incelendiye de burada bu maddeleri tekrar ele almakta fayda vardır.

5. madde: *Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi lüzum görülecek askeri kuvvetten maadasının derhal terhisi, askeri kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri, İtilaf hükümetleri tarafından, Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra kararlaştırılacaktır.*

7. madde: *İtilaf devletleri, emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda, herhangi bir sevkulceyş noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.*

10. madde: *Toros Tünelleri'nin müttefikler tarafından işgali.*

16. madde: *Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'da bulunan muhafız kıtaatı, en yakın İtilaf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gereken miktarından maadası, 5. maddedeki şartlara uyularak verilecek kararlar veçhile geri çekilecektir.*

Mütarekede işgal edilecek yerler için kesin sınırlar belirtilmemesi, bunun yerine “Kilikya” gibi nereyi kapsadığı tam belli olmayan tarihi isimler konması, Toros Tünelleri ile bütün demiryollarının İtilaf Devletlerinin kontrolüne verilmesi İtilaf Devletlerine büyük imkânlar sağlamıştır.⁷¹⁶

I. İşgaller

İtilaf Devletleri mütareke maddelerindeki üstü kapalı ifadelerden yararlanarak, mütarekenin hemen ardından bölgeyi işgale başlamışlardır. İngilizler 9

⁷¹⁶ Türk İstiklal Harbi, C.I, s.45.

Kasım 1918’de İskenderun’u işgal ettikten sonra Amanos dağlarıyla Payas çizgisi arasındaki bölgeye ilerlemişlerdir. 11 Aralık 1918’de Fransız subayları idaresinde yerli Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir Fransız taburu tarafından Dört Yol işgal edildi. 17 Aralık 1918’de 1500 kişilik Fransız kuvveti Mersin’e çıkarılmış, bu kuvvetten ayrılan müfrezeler Tarsus, Adana ve Misis’i işgal etmişlerdi. 19 Aralık 1918’de Fransız İşgal Komutanı General Hamlin, Mersin’e çıkarak Adana’ya ve buradan Toros Tünelleri’nin işgalini düzenlemek amacıyla Pozantı’ya gelmişti. Böylece Pozantı da işgal edilmiş oldu.⁷¹⁷ 1 Kasım 1919’dan itibaren Maraş, Antep ve Urfa tamamen Fransız işgali altına girmiştir.

II. İngilizlerin Bölgeyi Fransızlara Terketme Kararı

İngiliz ve Fransızlar arasında M. Sykes - G. Picot Protokolüne göre, işgal bölgesinde İngilizler askeri yönetimden, Fransızlar ise mülki yönetimden sorumlu olacaklardı. Aynı protokole göre, İngilizler, Adana ve çevresine demiryolu ile Suriye’den, savaş gemileriyle de İskenderun limanına getirdikleri kuvvetlerle Adana ve çevresini işgale başlamışlardı. Bir süre sonra da Fransızlar, İskenderun ve Mersin limanına çıkardıkları kuvvetlerle bu işgali tamamlamışlardı.⁷¹⁸

I.Dünya Savaşı sırasında gizli olarak imzalanan Sykes-Picot Antlaşması gereğince, Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Basra Körfezi’nden, Musul’a kadar olan

⁷¹⁷ Türk İstiklal Harbi, C.IV. s. 5.

⁷¹⁸ Esat Özoğuz, **Adana’nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1934, s. 20, 21; Kemal Çelik, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, TTK Yay., Ankara 1999, s. 67.

bölge İngiliz nüfuz alanı, Adana, Mersin, Antep, Maraş ve Musul vilayetleri ile Suriye toprakları da Fransız nüfuz alanı olarak kabul edilmişti.

İngiltere bu bölgeyi, kendi nüfuz bölgesi ile Rusya arasında tampon bölge oluşturmak amacıyla, Fransızlara bırakmak istemişti. İngiltere, eskiden beri Irak ve özellikle zengin petrol yataklarına sahip olan Musul'u istiyordu. Fakat savaş koşulları nedeniyle antlaşma sırasında Musul bölgesini istemeyerek de olsa Fransa'ya bırakmak zorunda kalmıştı. I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli paylaşım antlaşmalarının hepsi uygulamaya geçmese de Osmanlı topraklarının paylaşılmasında İtilaf Devletleri için pusula işlevi görmüştü. Rusya'nın 1917 Bolşevik Devrimi ile ülkesinde iç karışıklıklar çıkması dolayısıyla Rusya'nın savaştan çekilmesi, bu devletlerin arasında paylaşım anlaşmaları konusunda anlaşmazlıklara neden olmuştu.

İngiltere, I. Dünya Savaşında, Filistin, Irak ve Suriye cephelerinde tek başına savaşarak Osmanlı Devleti'ni yenmişti. Savaşın bütün yükünü kendisinin çektiğini düşünen İngiltere, Mondros Mütarekesi görüşmelerine Fransa'yı dahil etmemişti. Savaş sonrasında stratejisini değiştirmek isteyen İngiltere, Fransa'ya vermesi gereken Musul'u kendi elinde tutmak için Kilikya'yı geçici de olsa işgal etmiştir. Ayrıca, tampon bölgenin sınırını daha kuzeye çekmeye çalışmıştır.⁷¹⁹

Fransa, bölgede çıkarları olduğunu sert bir dille belirtmesine rağmen, İngiltere, bölgeden çekilmek için Filistin'de nüfuzunun tanınmasını ve Musul bölgesinin kendisine bırakılmasını şart koşmuştur. Bu konuları görüşmek üzere Aralık 1918'de Clemenceau ile Lloyd George bir araya gelmişler ve Clemenceau,

⁷¹⁹ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 48.

doğu sorununda anlaşmaya varılması isteğini dile getirmiştir. Lloyd George ise, Filistin üzerinde İngiliz himayesinin tanınması ve Fransa'nın Musul bölgesindeki haklarından vazgeçmesi karşılığında, İngiltere'nin de Almanya'nın Türk Petrolleri Şirketi Payından % 25'ini Fransa'ya devredebileceğini belirtmişti.⁷²⁰

9 Şubat 1919'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Musul ile Suriye'nin önemli bir bölümünde haklarının tanınması isteğine karşılık Fransa, Suriye'nin tamamının mandaterliğini istemiştir. Bu görüşmeler üzerine İngiltere ve Fransa ABD'de İtalyan delegelerinin katıldığı birtakım toplantılar yapmışlardır. Lloyd George, Clemenceau'nun 7 Mart 1919'da dile getirdiği Suriye'nin tamamı ve Kilikya'daki manda isteklerine karşı çıkarak, Fransa'nın Faysal ile anlaşmadan Suriye'yi işgal etmesinin kanlı bir savaşa yol açabileceğini, bu nedenle, sadece kıyı şeridini elde tutmakla yetinmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Fransa, isteklerinde herhangi bir değişiklik yapmamış ve İngiltere'yi Sykes-Picot Anlaşmasına uymamakla suçlamıştır.⁷²¹

Fransa, 20 Mart 1919'da toplanan Dörtler Konseyi'nde Arapları Türklerden ayırmak, İngiliz ve Fransız istekleri konusunda daha sonra karar vermek gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak o sırada bölgedeki Fransız kuvvetleri, İngiliz kuvvetlerine göre, bölgenin işgali için yeterli durumda değildi. İngilizler, bu durumu iyi değerlendirerek, Fransa'ya, Suriye ve Toros geçitlerindeki askerlerini geri çekeceklerini bildirdiler. Buna karşılık Fransa'da basın, kamuoyu ve aydınlar, kendi

⁷²⁰ Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924**, çev. Tefik Alanay, İstanbul 1972, s.

114; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 49.

⁷²¹ Evans, **a.g.e.**, s. 134.

işgal bölgelerindeki yetkilerin İngilizlere bırakılmasına tepki göstermişlerdi. İngilizler bu ortamdan yararlanarak, Fransa'yı kendi istekleri doğrultusunda bir antlaşma imzalamaya zorlamışlardır.

26 Nisan 1919'da İngiltere ve Fransa arasında yapılan Long-Berencer Petrol Antlaşması ile Rusya, Romanya ve İngiliz ve Fransız sömürgeleriyle Mezopotamya'da bulunan petrol bölgelerindeki münasebetleri yeniden düzenlendi. Bu doğrultuda, Fransa, petrolün yüzde yirmi beşini kullanabilecekti.⁷²² Suriye İtilafnamesini hazırlayan ortam işte bu şekilde gelişti.

III. Suriye İtilafnamesi

1919 yılı Mayıs ve Haziran aylarında bölgeye Fransız takviye birlikleri sevk edilmesine rağmen komuta ve otoritenin İngilizlerde kalması, Fransa'da hükümet üzerindeki baskıları yoğunlaştırmıştı. Temmuz 1919'da Clemenceau ile Lloyd George arasında yapılan görüşmeler sonucunda Adana, Maraş, Antep ve Urfa ile Suriye'nin bir kısmında İngiliz birliklerinin yerini Fransız kuvvetlerinin almasına Şam ve Halep şehirlerinde İngilizlerin yerlerini Şerif Hüseyin'in birliklerine bırakmasına ilke olarak karar verilmiştir.⁷²³

Lloyd George, Clemenceau ile görüşmeler çerçevesinde Fransız ve Araplara sunulmak üzere bir muhtıra hazırlatmıştı. Lloyd George'un 13 Eylül 1919'da Paris'te yapılan bir toplantıda Clemenceau'ya verdiği bu muhtıraya göre, İngiliz ordusu

⁷²² Harry Howard, *Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok etme Planları*, **BTDD**, Eylül 1970, Sayı: 36, s. 24.

⁷²³ Akbıyık, **a.g.e.**, s 53; Çelik, **a.g.e.**, s.109.

Suriye ve Kilikya'yı derhal tahliye edecek ve bölgenin sorumluluğu Arap ve Fransız kuvvetlerine bırakılacaktı. İngiliz kuvvetleri Filistin'de kalacak, aynı zamanda Musul da dahil olmak üzere Mezopotamya İngiltere'ye tabi olacaktı. İngiltere buna karşılık, Ermenileri himaye sorumluluğunu üstlenen Fransız kuvvetlerinin Kilikya'ya gönderilmesini kabul etmiştir.⁷²⁴

15 Eylül'de Dörtler Konseyi'ne resmen sunulan muhtıra üzerindeki görüşmeler sonucunda “Suriye İtilafnamesi”⁷²⁵ olarak bilinen İngiliz-Fransız Antlaşması imzalandı. Buna göre, 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren, İngiliz kuvvetlerinin Kilikya ve Suriye'den çekilmesi ve yerlerini Fransızlara terk etmesine, Şam, Hama, Humus ve Halep şehirlerinin Arap devleti sınırları içerisinde yer almasına, Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonların Fransızlara verilmesine karar verilmişti. Ayrıca, antlaşma gereği sivil yönetim Osmanlılarda kalacak, askeri otorite Fransızların elinde olacaktı.⁷²⁶

15 Eylül 1919'daki bu antlaşmayı takiben, Mareşal Foch, Kilikya için General Dufieux Komutasındaki 156. Piyade Tümeninin tahsisini gerekli görmüştür.⁷²⁷

İtilafnameyi haber alan İstanbul Hükümeti adına Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Kolordu Komutanlıklarına birer telgraf çekerek bilgi vermişti. Cemal Paşa, 1916'da Edvard Grey ile Cambon arasındaki antlaşma esas alınarak, 17 Eylül 1919'da

⁷²⁴ Evans, **a.g.e.**, s. 215; Akbıyık, **a.g.e.**, s 53; Çelik, **a.g.e.**, s.109.

⁷²⁵ Jaeschke, a.g.e., s. 46'da “Paris Uzlaşması” olarak geçmektedir.

⁷²⁶ Akbıyık, **a.g.e.**, s.54; Çelik, **a.g.e.**, s. 111.

⁷²⁷ Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996. s. 13.

İngilizlerle Fransızların “Suriye İtilafnamesi” adı verilen bir antlaşma yaptıklarını bildirmiş ve antlaşma maddelerini açıklamıştır. Harbiye Nezareti’nin şifresine göre antlaşma maddeleri şu şekildedir:⁷²⁸

- a) Şarkta, Fransız nüfuzuna dahil olması lazımgelen havalide iki mıntika tefrik edilmiştir. Bunlardan biri, şimdiye kadar mevcut bulunan İngiliz kıtaatı yerine, Fransız kıtaatı ikame olunacak mıntika ve diğeri de Fransa tarafından işgal edilmemek şartile İngilizler tarafından tahliye olunacak mıntikadır. İtilafname, bu mıntikadan birincisi(ni) “Mavi Mıntika”, ikincisi(ni) ise “A Mıntikası” namile tevsim edilecektir.
- b) Bu mıntikalardan birincisi Kilikya’yı, Kürdistan’ın bir kısmını ve Suriye’nin sahil mıntikasını ihtiva, binaenaleyh bizi en ziyade alakadar eder ki, hududu Beyrut’un cenubundan başlar. Şarka ve sonra şimale teveccüh eder. Şam, Hama, Humus, Halep şehirleri(ni) dahilinde bulundurmak üzere Sivas’a gider. Ve bu şehirleri de dahiline alarak, bir hatt-ı müstakim üzere cenuba teveccüh ve Mersin’in biraz garbinde denize müntehi olur.
- c) İkincisi, Halep, Humus, Hama ve Şam şehirlerini ihtiva eder mıntikalardır. Birinci Mavi Mıntıkada” Fransız memurini orada teessüs edecek bir hükümet-i mahalliye ile bil-tilaf arzu ettikleri gibi bir kontrol veya direkt veya endirekt bir idare tesisine salâhiyettar olacaklar.
- d) İkinci, “A Mıntikası’nda, iki Fransız bir Arap Hükümeti veya bir Arap Hükümet-i Müttehede-i Müstakilesi(ni) tanımaya mecbur bulunacaktır. A Mıntikasında, Fransa’nın teşebbüsat-ı sınaîye ve istikrazat-ı mahalliyede

⁷²⁸ Karabekir, **a.g.e.**, s. 359-360; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 57, 58.

hakk-ı rüçhanı bulunacak ve Arap Hükümeti, ecnebi müşavir veya muallim celbine lüzum görürse, bunları münhasıran Fransa'dan celb eleyecektir.

- e) Musul ve havalisi, şimdilik yine İngilizlerin taht-ı işgalinde kalacaktır.
- f) Bütün bu havalideki Fransız kıtaatı Beyrut'da bulunacak olan Fransız Generali Gouraud'nun emrinde olacaktır.
- g) Mavi Mıntıkada, Fransızlar'ın, Senegalli ve Cezayirliler'den mürekkep olmak üzere, 30 bin kadar askeri bulunacağını ve bunun cengâver kabilelerle meskûn olan vasi mıntıkanın işgali için kâfi olduğunu ve Kuva-yı Milliye merkezine yaklaştıkça tehlikenin artacağını, Maten gazetesi 29 Teşrin tarihli nüshasından yazıyor.
- h) General Allenby, Fransızlara Türklerin Araplarla muhtemel ittifakını beyan ve bu mıntıkayı işgal için çetin müsademeler yapmaya mecbur kalacakları cihetle, Araplarla uzlaşmalarını tavsiye ediyor.
- i) Bu itilafname, Emir Faysal'ın son defa Suriye'den Marsilya'ya muvasalatından bir gün akdem akdedilmiş ve Faysal, bunu tadil ettirememiştir. Bu İtilafnameden, bizim kadar, belki bizden daha ziyade Araplar'ın da müteneffir oldukları muhakkaktır. O cihetlere Emir Faysal'ın, geçenlerde Paris gazetelerine vaki olan bir beyanatına nazaran, başka hiçbir ümitleri kalmazsa, haklarını müdafaaya şıtab edecekleri muhakkaktır. Lloyd George'un son nutku ve Araplar'ın İngilizler tarafından mütemadiyen teslih ve ihzar edilmekte oldukları da şayan-ı dikkattir.
- j) İşbu şifre XIII, XV, III, XII, XX Kolordulara tebliğ edilmiştir.

Antlaşmanın son maddesinde görüldüğü gibi, İngiltere bir yandan bölgeyi Fransızlara devrederken, diğer yandan Suriye'deki Arapları Fransa aleyhine silahlandırmıştı. İngilizler, Türklerin Anadolu'daki Fransız işgalini kabul etmeyerek karşı koyacağını da çok iyi biliyorlardı. Fransızların bölgeyi İngilizlerden devralırken yeterli kuvvete sahip olmadığını da belirtmek gerekir.

IV. Suriye İtilafnamesine Tepkiler ve Mustafa Kemal Paşa

İngilizlerin Güney Anadolu'daki vilayetlerimizi Fransızlara devretmesi ve Fransızların bu bölgeyi işgal hazırlıkları ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa, *“İtilaf devletleri, Doğu Anadolu'da büyük bir Ermenistan kurulmasının mümkün olmadığını anlamışlar, Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisinde, Diyarbakır'ın da katılması ile “Küçük Ermenistan” kurulmasını kararlaştırmışlardı. Bu nedenle, bölge halkı işgale tepki göstermediği takdirde, Fransızların cüreti artacaktı. Bu cüreti kırmak için, bu bölgelerde gizli teşkilatlar kurulmalı, halkı işgale karşı teşkilatlandırmalı ve milli müfrezeler kurularak, Fransız müesseseleri ve kuvvetleri vurulmalı”*⁷²⁹ görüşünde idi.

Mustafa Kemal, bir tamim yayınlayarak, Suriye İtilafnamesinde alınan kararları bütün Türk milletine ve bölge halkına duyurmuştur. Tamimde, 1916 Sykes-Picot gizli antlaşması esas alınarak, 15 Eylül 1919'da yeni bir antlaşma imzalandığı, milletin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde mukaddes ve meşru hukukunu müdafaada azimli ve kararlı olduğunu ilan ettiğini ve bu gibi kararlara asla boyun eğmeyeceğini

⁷²⁹ Çelik, a.g.e., s. 114-115.

belirttikten sonra, vatani ve milleti ilgilendiren bu antlaşmadaki önemli kararları şöyle açıklamıştı:⁷³⁰

“a) Vatanımızda, İngilizler’in haksız yere işgal etmiş oldukları bölgeleri bu defa tahliye ile Fransızlar, haksızlık üzerine haksızlık olmak üzere işgal ederek işe başlayacaklardır.

b) Halep’i hariçte bırakarak, bu şehrin batısından geçen ve Urfa, Antep, Maraş ve Adana vilayetlerini içine alarak, Harput ve Sivas’a kadar uzanan, Sivas’dan Mersin’in batısına ulaşan sınır içindeki çoğunluğu Türk olan topraklar, Fransız nüfuzu ve idaresi altına girecektir.

c) İtilafnamenin, Suriye’ye ait kısmında, Beyrut vilayetinin Fransızlar tarafından işgal edileceği bildirilmektedir. Bu durum, dindaşlarımızı en zengin topraklarından mahrum edecektir.”

Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti’ni de bu konuda (26 Ekim 1919 tarihli) bir yazıyla uyarmıştı. Bu yazıda, Urfa, Maraş ve Antep’in bu defa da Fransızlar tarafından, mütarekeye aykırı olarak işgal edileceği haberinin bütün halkı heyecana sevkettiğini, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bu gibi işgallere karşı müdafaa ve mukavemet fikrini kabul ettiğini tarafsız kalmanın mümkün olmadığını, bölge halkının önce işgali protesto edeceğini, Fransızlar, bu protestolara itibar etmezlerse, milletin her vasıtaya başvurarak, bütün varlığıyla işgale karşı koyacağını belirtmişti.

⁷³⁰ Nimet Arsan, Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Ankara, 1964, s. 120; Yaşar

Akbıyık, **a.g.e.**, s. 80.

Mustafa Kemal ayrıca, merkezi hükümetin de milleti itham ve mesuliyet altında bırakmamak üzere, gerekli tedbirleri almasını istiyordu.⁷³¹

Ali Rıza Paşa Hükümeti, işgal kuvvetlerini mahalli bir silahlı ayaklanma veya savaşla uzaklaştırmak üzere, memleket içinden silahlı kuvvetler oluşturma'nın başarılı olmayacağı, aksine düşmanlığı artıracığı ve devleti her açıdan yeni güçlülere düşüreceği görüşündeydi. Mustafa Kemal, İstanbul Hükümetinin bu görüşüne karşı çıkmıştır.⁷³² Mustafa Kemal'e göre: Antep, Adana, Maraş ve Urfa şehirlerini üst üste haksızlıkla işgal eden, mütarekeden sonra İstanbul'da, Türk'ün hukukunu ayaklar altına almakta müttefiklerinden ileri giden, şimdi de Ermenistan'ın kurulması fikrinde İngilizlerle anlaştıktan sonra, Diyarbakır vilayetine de göz diken Fransızların hoş tutulmasında Türk milletinin ne kazancı olacağına kimsenin aklı ermemektedir. Batı'nın taassup ve riyakârlığı bir millette herhangi bir tepki görmezse, o milleti hakir görür ve hain maksatlarını tatbik başlar. Bu nedenle, millet avazı çıktığı kadar bağırmalı ve böylece Türk milletinin hayatına kastetmiş olan Avrupa'ya karşı hayat hakkına sahip olduğu ispat edilmelidir.⁷³³

Suriye İtilafnamesinin uygulamaya konularak, İngilizlerin Adana, Maraş, Antep ve Urfa'dan çekilmesiyle Fransızların bu bölgeleri mütarekeye aykırı olarak işgale başlaması üzerine, tüm yurttaki vilayetlere ve Heyet-i Merkeziye idarelerine gönderdiği 6 Kasım 1919 tarihli tamimde: "İngilizlerin, adı geçen bu yerlerden çekilmesini takiben Fransız işgalinin başladığını, İstanbul Hükümetinin, bu hareketi

⁷³¹ ATASE Arşivi İSH., K: 200, G: 136, B: 136-1 (EK-8); Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 35.

⁷³² Türk İstiklal Harbi C.I, s. 32; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 81; Çelik, **a.g.e.**, s. 116.

⁷³³ Baykal, **a.g.e.**, s. 34-53; Akbıyık, **a.g.e.**, s.81; Çelik, **a.g.e.**, s. 116.

İtilaf Devletleri nezdinde protesto ettiğini, işgal edilen bölge halkının da düzenlediği mitinglerle, Osmanlı vatanının ayrılmaz bir parçası olduklarını dünyaya ilan ettiklerini” ifade etmiştir. Ayrıca, bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyetleri ve idareleri ile belediye başkanlarının, Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan bu yerlerin haksız olarak Fransızlar tarafından işgal edildiğini, telgraflarla İtilaf Devletleri elçiliklerine, Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurmasını, bununla ilgili protestolarda bulunulmasını ve bu haksızlığın düzeltilmesinin kararlı bir dille ifade edilmesini bildirmiştir.⁷³⁴

Mustafa Kemal, işgaller karşısında bu kararlı tutumunu dış basına da duyurmuştur. Bu amaçla, Le Temps gazetesine verdiği demecinde, mütareke hükümlerine göre anavatan hudutları dışında bırakılan Aydın, Konya, Adana, Musul gibi Türk nüfusunun büyük çoğunlukta olduğu vilayetleri, Osmanlı Devleti’nden ayırmaya imkân olmadığını ve milli hareketin sarsılmadan devam edeceğini ilan etmiştir.⁷³⁵

Mustafa Kemal’in bütün vilayet ve Heyet-i Merkeziyelere gönderdiği, işgalin protesto edilmesini isteyen tamimi üzerine, Türkiye’nin her tarafında protesto ve mitingler yapılmıştır. İngiliz kaynaklarına göre, Türkiye’nin çeşitli il ve ilçelerinden 81 adet protesto telgrafi gelmiştir.⁷³⁶

⁷³⁴ Arsan, **a.g.e.**, s. 115; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 82; Çelik, **a.g.e.**, s. 116.

⁷³⁵ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 82; Çelik, **a.g.e.**, s. 117.

⁷³⁶ Ahmet Hulki Saral-Tosun Saral, Vatan Nasıl Kurtuldu, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1970, s. 268; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 83-110.

V. Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Kararları

Mondros Mütarekesinden sonra tüm yurttaki işgaller karşısında kişisel, yerel ve bölgesel olarak başlayan direniş hareketlerini ulusal direnişe yönlendirmek amacıyla yapılan Sivas Kongresi'nde, ülkenin her yerinde ve birbirinden bağımsız olarak kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri, tek bir çatı altında birleştirilmiştir.

8 Ağustos 1919'da ülkemizi haksız şekilde işgal eden İtilaf Devletlerine karşı, Türk bağımsızlığını korumak amacıyla, Kuva-yı Milliye'nin kurulması, devlet ve milletin kendi iradesine hakim olması gerektiği, bütün Türk Milleti'ne duyurulmuştu. Ordudaki komutanlara da emir verilse bile, yerlerine güvenilir kişiler gelmediği müddetçe, komuta kademelerini bırakmamaları emredilmişti. Ayrıca, İstanbul Hükümeti tarafından verilen bazı birliklerin lağvı konusundaki emrinin kesinlikle uygulanmaması, bütün birlik komutanlarına bildirilmişti. Bu emir, bütün kolordu ve tümen komutanlıklarına, vilayet ve sancaklara, müdafaa-i hukuk teşkilatlarına ve memleket ileri gelenlerine duyurulmuştu.⁷³⁷

Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi'nde alınan "Türk vatanının tamamının ayrılmaz bir bütün olduğu" kararına ek olarak, sadece doğu sınırlarının değil, bütün Türkiye'nin savunulması kararı alındı. Yine Erzurum Kongresi'nin kurmuş olduğu Doğu Anadolu'yu temsil eden "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin Heyet-i Temsiliyesi yurdun diğer bölgelerinden seçilen yeni üyelerle vatanın bütününe kapsayacak şekilde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

⁷³⁷ Türk İstiklal Harbi, C.IV Güney Cephesi, s. 63.

Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine⁷³⁸ dönüştürüldü. Ayrıca, Türk askerinin kalmadığı Adana ve çevresinde savunmaya yönelik teşkilatlar ile kurulması planlanan “*Milli Ordu*” hakkında kararlar alınmış ve bunun için bir “Nizamname” yayınlanmıştır.

Mondros Mütarekesinden sonra Osmanlı Hükümetinin Adana vilayetiyle, Antep, Maraş, Urfa vilayetlerini tahliye etmesi ile birlikte İngiliz ve Fransızların bölgeyi işgal etmeleri, bölgede Ermeni çoğunluğunu sağlamak için çalışmaları ve İngiliz ve Fransızların bu desteği ile Ermenilerin saldırıları dolayısıyla Sivas

⁷³⁸ Baykal, **a.g.e.**, s. IX-X; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi şu kişilerden oluşmaktadır:

- 1) Mustafa Kemal Paşa (Üçüncü Ordu Müfettişliğinden ve askerlikten ayrılma)
- 2) Hüseyin Rauf Bey (Eski Bahriye Nazırı, askerlikten ayrılma)
- 3) Eyüpzade İzzet Bey (Trabzon eski mebuslarından. Sivas Kongresi’ne gelmemiştir.)
- 4) Hoca Raif Efendi (Eski Erzurum Mebuslarından)
- 5) Hacısalihzade Servet Bey (Trabzon eski mebuslarından. Sivas Kongresi’ne gelmemiştir.)
- 6) Sadullah Efendi (Bitlis eski mebusu. Ne Erzurum, ne de Sivas Kongresi’ne katılmıştır.)
- 7) Hacı Favzi Efendi (Erzincan Nakşibendi Şeyhi)
- 8) Hacı Musa Bey (Mutki’de aşiret reisi. Ne Erzurum, ne de Sivas Kongresi’ne katılmıştır.)
- 9) Bekir Sami Bey (Beyrut eski valisi)
- 10) Refet Bey (3. Kolordu Komutanlığından ayrılma)
- 11) Kara Vasıf Bey (Gaziantep delegesi. Kurmay albaylıktan ayrılma)
- 12) Mazhar Müfit Bey (Hakkari delegesi. Eski mutasarrıflardan)
- 13) Ömer Mümtaz Bey (Ankara eski mebuslarından)
- 14) Hüsrev Sami Bey (Eskişehir delegesi. Askerlikten ayrılma)
- 15) Hakkı Behiç Bey (Denizli delegesi. Eski mutasarrıflardan)
- 16) Ratıpzade Mustafa Bey (Niğde delegesi.)

Bu kişilerin ilk dokuzu Erzurum Kongresi’nde, onuncusu Sivas’ta Heyet-i Temsiliye tarafından ve son altısı da Sivas Kongresi tarafından seçilmişlerdir.

Kongresi'nde işgal edilen bu bölgede milli kuvvetlerin teşkilatlandırılmasına karar verildi.

Bu amaçla kongrede oluşturulan ve “geçici hükümet” görevini üzerine alan Heyet-i Temsiliye, 11 Eylül 1919'da güvenlik açısından, bölgeyi kolordulara ayırmış ve bunun gerekçesini şöyle açıklamıştır:⁷³⁹ *“Mütarekeden sonra, Osmanlı hükümetinin, Adana vilayetiyle Antep, Maraş ve Urfa sancaklarını askeri kuvvetlerden boşaltmak gafletinde bulunmuş olmasından istifade edilerek, bu bölgedeki Ermeniler, İngiliz ve Fransız desteği altında bir varlık göstermek hevesiyle her türlü haksız ve hukuk dışı işlere girişmeye başladılar. Ermeniler, Türklere karşı akla gelmeyecek insanlık dışı hareketlerde bulunmaktadırlar. Önceleri çeşitli sebeplerle göç eden Ermenilerin (100 bin kişinin üstünde) bu bölgelere yeniden yerleştirilmek istenmesi ve bir Ermeni devleti kurmak çabaları bütün hızıyla devam etmektedir. Buna karşılık, işgal bölgesinde, Fransızların ve İngilizlerin baskısı altında bulunan ve henüz bir cemaat teşkiline bağlanmamış ve kendi başlarına kalmış olan Türk varlığı hiçbir şey yapamamaktadır. Yalnız olarak yapılan fedakârlıklar da ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Milli bağımsızlık ve vatanın bütünlüğü bakımından Türk vatanında yaşayan bütün Müslüman halk, bir inanç etrafında birleştirilecektir. Mütarekenin imza edildiği 30 Ekim 1918 tarihinde bayrağımız altında kalan sınırlar içindeki vatan parçaları, her türlü saldırı ve taarruza karşı, sonuna kadar savunulacaktır. Sivas Kongresi'nde hakiki veçhesini alan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, geçici bir işgal bahanesiyle anavatandan zorla koparılmak istenen parçasının işgali gibi kötü sonuçlara seyirci kalamaz. Bu bölgede gerek yabancı işgali ve istilalar gerekse perde arkasında*

⁷³⁹ Türk İstiklal Harbi C. IV Güney Cephesi, s. 63-65.

uygulanmak istenen Ermenilik gayelerini derhal durdurmak ve çoğunluğu teşkil eden Türk halkının haklarını koruyarak bu bölgedeki düşmanları kovmak ve işgalden kurtarmak amacıyla yer yer kurulmak istenen milli teşkillerin 13. 3, 2. ve 12. Kolordular bölgesine bağlanmak gerekir.

Yapılan teşkilatlanma şu şekildedir:⁷⁴⁰

Birinci bölge: Develi-Niğde-Ulukışla-Lamas Çayı (dahil) hattı ile Bahçecik-Kozan- Osmaniye-İskenderun (dahil) hattı arasında kalan bölge. Bu bölgenin sorumluluğu 20. Kolordu ile bölge içindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine verildi. 20. Kolordu bölgedeki güvenlik işlerini Niğde'deki 11. Tümen ile sağlayacaktı.

İkinci bölge: Birinci bölgenin doğu sınırı (hariç) ile Adıyaman-Samsat-Birecik (hariç) Antep-Kilis (dahil) hattı arasındaki bölge. Bu bölge, 3. Kolordu ile bölge içinde bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine verildi. 3. Kolordunun tümenleri Amasya, Samsun bölgesinde bulunduğundan fiilen yardım etmesi mümkün değildi.

Üçüncü bölge: İkinci bölgenin doğusundan İran sınırına kadar uzanan arazidir. Buranın kontrolü de 13. Kolorduya ve bölge içindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine verildi.

Sivas'ta bulunan 3. Kolordu kendi bölgesini oradan, 20. Kolordu bölgesi de Ankara'dan idare edilecekti. Konya'da bulunan 12. Kolordu'ya da Lamas Çayı (Mersin hattı)'nın batısı verilmişti.

Kolorduların mevcutları çok az ve bunlara bağlı tümenler de Kilikya bölgesine çok uzaktılar. İstanbul Hükümeti tarafından kıtaların İtilaf kuvvetlerine

⁷⁴⁰ Türk İstiklal Harbi C. IV, s. 65.

silahla karşı koymamaları emredildiği için bu kolordular kendi bölgeleri içinde ancak Kuva-yı Milliye'yi takviye edebiliyordu.

Yapılan düzenlemelere göre, her kolordu kendisine verilen bölgeyi ikinci derecede bölgelere ayıracak, her bölge için en yakın yerde birer teşkilat merkezi kuracaktı. Bu merkezler teşkilatta çalışacakların ikmal yeri, gönderilecek silah, cephane ve diğer malzemelerin deposu ve muhabere merkezi olacaktı. Bir taraftan merkezler kurulurken diğer taraftan da bölgenin durumu incelenerek işlerin güvenli yürütülmesi sağlanacaktı. Müdafaa-i Hukuk teşkilatı gizli tutulacak ve teşkilatın güvenliği açısından emniyet kuvvetleri ve müfrezeler oluşturularak görevlendirilecekti. Teşkilat nizamnamesinin uygulanmasına iki taraftan başlanarak, bir taraftan İslam köy, nahiye ve kasabalardaki mahallelerde teşkilat yapılacak, diğer taraftan vilayet, liva, kaza merkezlerinde “heyet-i merkeziye” ve heyet-i idareler⁷⁴¹ canlandırılacaktı. Milleti din olgusu etrafında birleştirmek için teşkilata imam, muhtar, köy hocasından oluşmuş “Cemaat-i İslamiye” teşkili şekli verilecekti. Oluşturulacak mıntikalara gönderilecek kişiler, fedakâr ve namuslu subaylar ve sivillerden seçilecektir.⁷⁴²

⁷⁴¹ Heyet-i merkeziye ve idarelerin esas görevleri: Ahaliyi uyarmak, vatan duygularını uyarmak, teşkilatı takviye ve genişletme, mevcudiyetini sürdürmek ve korumak, güvensizlik ve suistimale engel tedbirler almak şartıyla yardım parası toplama, muhafaza ve dağıtılması şeklinde belirlenmişti. Ahmet Emin Yaman, *Milli Ordu, Atatürk Yolu Dergisi* I /2, 1988, s.132.

⁷⁴² Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 65-66; Yaman, *Milli Ordu*, s. 132-133.

a. Milli Ordu

Bu esaslar dahilinde oluşturulacak “*Milli Ordu*”nun kurulması için alınacak tedbirler konusunda özetle şu direktifler verildi.”⁷⁴³

“a) Milli ordu teşkil edilecektir. Bu teşkilleri ne kadar gizli kalırsa, o kadar başarılı olur. Bunu da İslam cemaati teşkilleri şeklinde kurmak ve milleti, İslam mabetleri etrafında birleştirerek, hukukun korunması amacına dini ve ruhani esaslarla, kutsal bir şekil vermek pek çok başarı sağlar.

b) Bu esasa göre, cami veya mescidi olan her köy ve mahalle bir piyade takımı sayılarak, bu takımın idaresi mescidin imam ve müezzini veya köyün hocası gibi din adamlarına veya bu sıfatı takınacak olan gönüllülere teslim edilecektir. Sayısı fazla olacak takımlara komutan tedariki mümkün olmazsa, terhis edilmiş kudretli çavuş ve başçavuşlardan faydalanılır.

c) Her nahiye merkezi bir bölük ve her kaza merkezi (vilayet ve sancak merkezleri dahil) bir tabur heyeti teşkil edecektir. Askerlik şubeleri başkanları tabur ve askerlik şubelerindeki subaylar ve bölük komutanı olarak atanırlar.

d) Cami ve mescitlere veya buraya yakın ve gizli yerlere veyahut da kontrol altında olmayan askerlik şubesi depolarına gizlemek üzere, kolordular şimdiden silahlarla, cephane v.s. gereken gereçleri gönderecek hazırlığa başlamalıdır.

e) Milli Ordunun iskeletini takım, bölük, tabur teşkilatı vücuda getirecektir. Sonra genel bir plan gereğince, bunların seferberliği kolaydır. Bu maksatla kolordular, bölgenin durumunu göz önünde tutarak bir yönetmelik hazırlamalıdır.

⁷⁴³ Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 66- 67; Yaman, Milli Ordu, s. 134-135.

f) Gönüllü müfrezeler, saldırıya uğrayan köy ve kasabaları savunamayacak karda zayıf ise, heyetin kararı ve askerlik şube başkanlıklarının emirleriyle, bu köy ve kasabalardaki Milli Ordu takımları gizli bir surette silah altına alınabilir.

g) Hükümet ve bölge heyetlerinin ve askeri kurulların, milli teşkilere üstün derecede yardımda bulunması başarı için şarttır.”

Milli Ordu teşkiliyle birlikte, özellikle Maraş ve Antep bölgelerine verilen aşağıdaki direktiflerin Müslümanlara tebliğ edilerek bu kanunlara riayet ettirilmesi heyet-i merkeziye ve idarelerin önemli görevlerinden biri olarak belirlenmiştir:

a) Göç yasaktır.

b) Arazi ve emlak yalnız Müslümanlara satılacak ve yabancılarla Hristiyanların araziye sahip olmalarına meydan verilmeyecektir.

c) Müslümanlar arasında gayet samimi bir dayanışma oluşmasına çalışılacak ve herkes birbirine ve milli amaca malen ve bedenen yardım etmekle mükellef olacaktır. (Köylerde ve nahiyelede “muavin” sandıkları meydana getirmek. Millet uğruna çalışanların şahıslarına ve ailelerine bu sandıklardan yardım etmek gibi tedbirler alınmalıdır.

d) Milli amaca hizmet edenler ve ülkü sahipleri celbiyle, okullar tesisine önem verilecektir.

e) Gayri Müslim unsurlar hakkında sıkı bir boykot uygulanarak, alışveriş özellikle Müslümanlar arasında yapılacaktır.

f) Milli birlik etrafında pek ziyade emniyet ve faaliyetle çalışılarak, bu amaca hıyanet edenler cezalandırılacaklardır.

g) Jandarma, polis, orman, köy ve çarşı bekçiliği ve her türlü konuda kolculuk gibi hizmetlerde Müslümanların kullanılması sağlanacak ve zabıta

kuvveti teşkil eden bu unsurların mutlaka elde bulundurulmasına özen gösterilecektir.

h) Teşkilatta asıl olan reislerin korunması ve kişisel güvenliklerinin sağlanmasına pek çok dikkat edilecek ve muhalefet reislerinin etkisiz bırakılmasına çalışılacaktır.

i) Milli teşkilatın idaresi; mutlaka ordu ve subay ve astsubaylarının ve özellikle başkanlık mevkiinde büyük hizmete muktedir tecrübeli diğer hamiyetli kişilere muhtaç olduğundan bu özelliklere sahip olanlar kolordu mıntıklarından seçilerek, tayin ile gönderileceklerdir.

3. 12. 13. ve 20. Kolordulara tebliğ edilen bu kararlarla işgal altındaki bölgelerde milli teşkilatlar kurulmaya başlanmış ve bu kararlar bölgedeki teşkilatlanmada etkili olmuştur.

Görüldüğü gibi, “*Milli Ordu*” Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile birlikte ülkenin milli ve askeri güçlerinin birlikte hareket etmesini sağlamıştır.⁷⁴⁴ Kuva-yı Milliye’nin daha örgütlü ve kurallı bir biçimi olan Milli Ordu, düzenli orduya geçişi sağlamıştır.

Milli ordu ile ilgili alınan bu kararlar doğrultusunda Adana, Maraş, Antep ve Urfa’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu konularında bahsedileceği üzere güney cephesine çeşitli rütbelerde subaylar gönderilmiş, daha önce bu bölgelere gönderilen subaylar da, bulundukları mıntıkanın ait olduğu kolorduya bağlanmıştır. Gönderilen subaylar, sivil kıyafetle ve takma adlarla hareketi kolordulara bağlı olarak sevk ve idare ederek, bölgedeki Kuva-yı Milliye’yi komuta idaresi altına almışlardır.

⁷⁴⁴ Yaman, *Milli Ordu*, s. 120.

Güney ve Güneydoğu Anadolu’da ulusal direnişle ilgili düzenlemeler, kolordulara bağlı olarak 1920 yılı boyunca sürmüştür. Adana Cephesi Komutanlığı ve buna bağlı olarak Kilikya Kuva-yı Milliyesi, Ayıntab Kuva-yı Milliyesi gibi adlarla “Milli Ordu” nun kuruluş prensipleri değişmeden uygulanmıştır.

VI. Adana ve Çevresinde Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu

a. İngiliz İşgalleri

3 Kasım 1918’de Fransız savaş gemisi İskenderun limanına girdikten sonra gemideki İngiliz Binbaşı limandaki mayınları toplamak istediklerini ve İskenderun’un işgal edileceğini bildirmişti. Bu duruma Harbiye Nezareti’nin cevabı, “İşgale karşılık verilmemesi ve İngilizlerin protesto ile yetinilmesi” şeklinde olmuştu.⁷⁴⁵ 4 Kasım’da İskenderun limanına gelen İtilaf gemileri mayınları temizlediler. İngilizler bununla yetinmeyerek İskenderun-Halep şosesini onarmak için karaya asker çıkaracaklarını ve İskenderun’a asker depolayacaklarını bildirmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, bu isteği reddetmiş İtilaf askerlerine ateş açılması emrini vermiş ve konuyu İstanbul’a bildirmişti.⁷⁴⁶ Sadrazam İzzet Paşa, konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal’e “*Hakları olmamakla birlikte, İngilizlerin İskenderun’dan faydalanabileceğini, mütareke bu yüzden bozulamayacağına göre, İskenderun’un bırakılmasının zorunlu olduğunu*”⁷⁴⁷ bildirmişti. Bunun üzerine,

⁷⁴⁵ HTVD., Sayı: 28, Vesika: 721.

⁷⁴⁶ HTVD., Sayı: 28, Vesika: 735.

⁷⁴⁷ Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 62.

İskenderun, 9 Kasım 1918’de 10-15 kişilik bir İngiliz müfrezesi tarafından işgal edilmişti.⁷⁴⁸ 11 Kasım’da Fransızlar, halkın erzak deposu önünde birikmesini bahane ederek, Türk memur, polis ve jandarmalarının İskenderun’dan hemen ayrılmasını istemiştir.⁷⁴⁹

İngilizler, Osmanlı Hükümetinden yörenin Adana ve çevresinin işgaline zemin hazırlayacak yeni isteklerde bulunmuşlardır. Bu isteklere göre:⁷⁵⁰

- 1) Kilis-İslâhiye hattının güneyinde ve Misis tren yolu boyunca bulunan Türk askerleri, 1 Aralık 1918’e kadar Ceyhan Nehri’nin batısına, Adana-Tarsus demiryolunun kuzeyine, 15 Aralık 1918’de ise Pozantı’nın kuzeyine çekilmiş olacaktı.
- 2) Çekilmesi istenen bu kuvvetler her çeşit silahlarını teslim edeceklerdi.
- 3) Bu kuvvetler terhis edilecekti.
- 4) Osmanlıların elindeki esirlerden, Halep’in batısındaki yerlerde olanlar teslim edilmek üzere İzmir’e, Halep doğusundakiler ise Müslimiye’ye gönderileceklerdi.
- 5) Osmanlı erzak depoları ve çeşitli müesseseler tahrip edilmeyecek ve koruma altında bulundurulacaktı.
- 6) Bütün Türk birlikleri Halep-Katma-İskenderun yolunun kuzeyine çekilecek, bu yol ile Halep-Toprakkale demiryolundan İngilizler, serbestçe faydalanacaktı.”

⁷⁴⁸ HTVD., Sayı: 29, Vesika: 754; Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 62.

⁷⁴⁹ HTVD., Sayı: 30, Vesika: 763.

⁷⁵⁰ HTVD., Sayı: 31, Vesika: 780.

İngilizler, 22 Kasım 1918’de verdikleri nota ile “İsteklerinin yerine getirilmesini, gerekirse savaşı yeniden başlatabileceklerini ve bu takdirde Osmanlı Devleti’nin daha zararlı çıkacağını” bildirmişlerdi. Bunun üzerine, Osmanlı Hükümeti, Adana ve çevresinin Pozantı’ya kadar tahliyesini kabul etmiştir.⁷⁵¹

Harbiye Nezareti de 2. Ordu Komutanlığı’na “Kilikya’nın boşaltılması müzakereleri sırasında, hiç değilse eldeki silah ve malzemenin hemen nakledilmesi ve düşman eline geçmekten kurtarılması” emrini vermiştir.⁷⁵² 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa, zaman kazanmak ve eldeki silah ve teçhizatı kurtarmak amacıyla, 24 Kasım’da Suriye İngiliz Ordusu Başkumandanlığı’na şu isteklerde bulunmuştur:⁷⁵³

“1) Türk kuvvetlerinin geri çekilmeleri konusunda, İstanbul ile yapılmış olan yazışmalardan ötürü, 12 günlük bir zaman kaybı olmuştur. Bu nedenle, birinci çekilmenin 1 Aralık yerine 13 Aralık, ikinci çekilmemin 5 Aralık yerine 17 Aralık, üçüncü safhanın da 15 Aralık yerine 26 Aralık 1918’de gerçekleştirilmesinin kabulü.

2) Ayıntap ve Adana’da, asayişi sağlamak üzere birer tümen bırakılmasına müsaade edilmesi.

3) Osmanlı kuvvetleri, Filistin ve Suriye’deki savaşlarda, silahlarının büyük bir kısmını kaybettiğinden, silah bakımından çok yetersizdir. Ayrıca, bir asker için, elindeki silahı teslim etmek pek güçtür. Bu bakımdan, bu istekten vazgeçilmesi.”

Bu isteğe karşılık, İngilizler, oniki günlük zaman kaybının telafisini kabul etmişlerdi. Nihat Paşa, gerekli tedbirleri alarak, birliklerinin en az kayıpla geri çekilmesini sağlamaya çalışmıştır.

⁷⁵¹ Türk İstiklal Harbi C.I, s. 64; Kemal Çelik, **a.g.e.**, s. 51.

⁷⁵² HTVD., Sayı: 31, Vesika: 783-785; Türk İstiklal Harbi C.I, s. 65.

⁷⁵³ HTVD., Sayı: 31, Vesika: 788; Türk İstiklal Harbi C.I, s. 65.

Bu dönemde Adana ve çevresinde ordunun durumu şöyle idi: 13 Kasım 1918’de 7. Ordu lağvedilmiş, bu Ordu’ya bağlı 20. Kolordu 2. Orduya bağlanmış, 2. Orduya bağlı 15. Kolordu Karargâhı Erzurum’a nakledilmişti. Bu kolorduya bağlı 44. Tümen lağvedilmiş ve 41. Tümen 12. Kolordu emrine verilmişti. Bu değişikliklerle sonunda Adana vilayetini boşaltmak zorunda kalan 2. Ordu, Kasım 1918’de 12. ve 20. Kolordularla bu Kolordulara bağlı beş tümendenden oluşan az mevcutlu bir orduya dönüşmüştü.⁷⁵⁴ 3 Aralık 1918’de durumu ise şöyleydi:⁷⁵⁵

12. Kolordu (41. ve 23. Tümenler) Adana ve Çamalan arasında

20. Kolordu (1. 11. ve 24. Tümenler) 1. 11. Tümenler Ceyhan ile Misis arasında, 24. Tümen İslâhiye’nin batısında.

2. Ordu Karargâhı ise, Adana’da bulunuyordu. İngilizlerin baskısı üzerine 4 Aralık 1918’de silah ve cephanesinin bir kısmını İngilizlere teslim etmek zorunda kalmıştı.⁷⁵⁶

Hava koşullarının kötüleşmesiyle karayolu ve demiryolunun bazı kısımları sel suları tarafından bozulmasından dolayı, erlerin bir kısmı ile kolordu ve tümenlerin depolarındaki silah, cephane ve erzak Konya’ya nakledilememişti.⁷⁵⁷

7 Aralık 1918’de 23. ve 41. Tümenler, Adana-Gülek-Pozantı ve Ulukışla arasında, 1. 11. ve 24. Tümenler ise Hasanbeyli ile Adana’nın batı kesimi arasında bulunuyorlardı.

⁷⁵⁵ HTVD., Sayı: 32, Vesika: 798, Vesika: 800; Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 67-68.

⁷⁵⁶ HTVD., Sayı: 32, Vesika: 814; Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 68.

⁷⁵⁷ HTVD., Sayı: 33, Vesika: 832 ve 834; Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 68.

2. Ordunun karargâhı 13 Aralık 1918’de Adana’dan Pozantı’ya oradan da Konya’ya taşındı. 15 Aralık’ta Nihat Paşa’ya da Yıldırım Ordular Grubu Müfettişliği ile Adana Vali Vekilliği görevleri verilmiştir. II. Ordunun birlikleri İngilizlerin verdiği süre içerisinde 26 Aralık 1918’de Pozantı’ya kadar Adana vilayetini boşaltmışlardı.⁷⁵⁸

İskenderun’u işgal eden İngilizler, Amanos Geçitleri’nden Payas’a doğru ilerlemişler, Akdeniz kıyıları, Fırat Nehri ve Toroslar arasındaki Türk kuvvetlerinin çekilmesini beklemeden yöreyi işgal etmişlerdir. 10 Kasım’da İskenderun limanından şehre asker çıkaran Fransızlar, bu kuvvetleri Adana ve Halep taraflarına sevk etmişlerdir.⁷⁵⁹

i. Dörtyol’un İşgali

Adana vilayetine bağlı bir kaza merkezi olan Dörtyol, yörenin ilk işgale uğrayan şehirlerinden biridir. 11 Aralık 1918’de Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Dörtyol’un işgalinde 400 Ermeni’den oluşan bir Fransız taburundan yararlanılmıştır. Bu işgal birliğine bağlı erler, oniki evi basarak, eşya ve paralarını gaspetmiş, bir kadını boğazından yaralamış ve Osmanlı jandarmasını kasabadan çıkarmışlardır.⁷⁶⁰

Fransızlar, I. Dünya Savaşı sırasında Dörtyol’dan Suriye’ye göç ettirilen Ermenileri savaştan sonra yeniden Dörtyol’a naklederek, yerleştirmişlerdir. Bir süre

⁷⁵⁸ Türk İstiklal Harbi C.I, s. 69.

⁷⁵⁹ HTVD., Sayı: 30, Vesika: 763; Türk İstiklal Harbi C. IV, s. 27.

⁷⁶⁰ HTVD., Sayı: 33, Vesika: 823; Ener, **a.g.e.**, s. 27.

sonra buradaki Ermenilerin sayısı 12 bini geçmiştir. Bu Ermeniler Fransız işgal kuvvetlerinin desteğiyle Dört Yol civarındaki köylere baskınlar yaparak halka zulüm ve işkencede bulunmuşlardır. Bu zulüm ve işkenceden bıkan Dört Yol'un Özerli Köyü halkı, oluşturdukları üç kişilik bir heyetle İngiliz Komutanlığı'na başvurarak, köylerinin Fransız ve Ermenilerin zulmünden korunmasını talep etmişlerdir. İngiliz Komutanlığı bunun üzerine, Dört Yol'a Hintli Müslümanlardan oluşan bir müfreze göndermiş ve bölgede geçici de olsa sükûnet sağlanmıştır. Ancak bir süre sonra Fransız ve Ermeniler taşkınlıklarını daha da artırmışlar ve Özerli köyü halkına saldırmışlardır. Bu duruma tahammül edemeyip karşı koyan Muhtar Şeyh musazade (Şeyh Musazade) Mehmet Ağa ile ihtiyar heyeti azası Abdülkadir Ağazade Yusuf Ağa'yı Fransız İşgal Komutanlığı önünde şehit etmişlerdir. Bu durum karşısında intikam almak isteyen Ömer Hocaoglu Mehmet (Kara), Ermenilerle çatışmaya girmiş ve iki Ermeni'yi vurup kaçmıştır. Ermeniler bu durumu Fransızlara bildirmişler, bunun üzerine Fransız ve Ermeniler sayıca daha fazla müfreze ile Karakese köyüne saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırıya karşı köylüler, taştan kurdukları barikatla yolu kapatarak ve silahla ateş açarak karşı koymuşlardır. Fransızlar beklemedikleri bu direniş karşısında çok şaşırılmışlar, onbeş kayıp vererek, Dört Yol'daki karargâhlarına çekilmek zorunda kalmışlardır.⁷⁶¹ (19 Aralık 1918)

Bu çarpışmaların devam etmesi, Türk halkını direnişe sevk etmiştir. Yöre halkı, canını ve namusunu korumak için silah almaya başlamıştır. Kara Hasan, Fransızlardan kardeşinin intikamını almak için Kuzuculu köyünde bir teşkilat kurarak, direnişe geçmiştir. Mal ve hayvanlarını satarak silahlanan gençler Kara Hasan'a katılmışlardır. Bu şekilde, zamanla sayısı 300-400'e varan bir milli teşkilat

⁷⁶¹ Türk İstiklal Harbi C. IV, s. 55, 56; Çelik, **a.g.e.**, s. 55.

ortaya çıkmıştır.⁷⁶² Dört Yol halkı da bu kuvvetlere maddi ve manevi her açıdan destek olmuştur.

ii. Mersin ve Tarsus'un İşgali

17 Aralık 1918'de İngilizler, Suriye Ordusu Komutanı Mc Andrew komutasındaki Mecusi ve Müslüman Hintli askerlerden oluşan kuvvetleriyle Mersin'e çıkarak işgali gerçekleştirmişlerdir. İngiliz işgalinden bir süre sonra, İngiliz İşgal Komutanlığı, Fransızların da işgale katılacağını açıklamıştı. Mutasarrıflıktan bu kuvvetlere yer göstermesi istenmesi üzerine önerilen binalar arasından Taşhan uygun bulunmuştur.⁷⁶³

Fransızlar işgal için kuvvet olarak büyük bir kısmı Taşnak ve Hınçak komitelerine mensup Ermeni gençlerinden oluşan Ermeni Gönüllü Alayını göndermişti. 1500 kişilik bu kuvvet 1 Ocak 1919'da Fransız Yarbay Romieu Komutasında işgali gerçekleştirmiştir. Fransız işgali Mersin'in batısında Alata Çayı'na, Pozantı'nın kuzeyinde Akköprü'ye kadar uzanıyordu.⁷⁶⁴

⁷⁶² Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, İstanbul 1961, s. 126, 127; Türk İstiklal Harbi C.IV. s. 56; "Milli Mücadele Dönemi'nde ilk direnme hareketleri Dört Yol-Adana bölgesinde başladı. 19 Aralık 1918'de Ermeni milis kuvvetlerinin öncülüğünde ilerleyen Fransız işgal kuvvetlerine karşı, Dört Yol bölgesinde Kuva-yı Milliye çarpışmaya başladı. Bu direnme hareketleri gelişerek, bütün güney bölgesine yayıldı." Ertuğrul Zekai Ökte, **Milli Mücadele Döneminde Milli Hareketler Ordu İşbirliği**, İstanbul 1981, s. 12.

⁷⁶³ Çelik, **a.g.e.**, s. 57.

⁷⁶⁴ Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 5; Kurtuluş Savaşında İçel, Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayını 1, İstanbul 1971, s. 36-44; Çelik, **a.g.e.**, s. 58.

Mersin'in işgal edilmesinden sonra 19 Aralık 1918'de Tarsus da büyük çoğunluğu Ermeni lejyonierlerden oluşan, Yarbay Romieu Komutasındaki Fransız birlikleri tarafından işgal edilmiştir.⁷⁶⁵

iii. Adana'nın İşgali

İngiliz Genel Karargâhının Kilikya'nın boşaltılması için verdiği emirden bir süre sonra, 28 Kasım 1918'de, Levant komutasındaki Fransız Kuvvetleri, İngiliz 21. Askeri Birliğine bağlı olarak İskenderun'a girerek, burada bulunan 2. Ordu ile 7. Orduya bağlı Türk kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlamışlardı. Bunun üzerine Türk kuvvetleri, Adana'ya kadar silahlarıyla birlikte çekilmişlerdir.⁷⁶⁶

Türk ordusunun geriye çekilmesinden sorumlu olan General Hamelin, Legion d'Orient (Doğu Lejyonu)'nden üç Ermeni bataryası oluşturmuştur. Birini, İskenderun-İslahiye arasına, diğerini, Toprakkale-Dörtyol çevresine, üçüncüsünü ise Mersin'e yerleştirmişti. Bunları da bölüklere ayırarak, Adana, Mersin, Tarsus ve Pozantı taraflarına dağıtmıştı.⁷⁶⁷

Adana 21 Aralık 1918'de Yarbay Romieu komutasındaki, çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir.⁷⁶⁸ Adana'ya giren işgal kuvvetleri, askeri binalara yerleştiler. Sykes-Picot Protokolüne göre,

⁷⁶⁵ Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 5; Çelik, **a.g.e.**, s. 59.

⁷⁶⁶ Çelik, **a.g.e.**, s. 59.

⁷⁶⁷ A.g.e., s. 60.

⁷⁶⁸ Özoğuz, a.g.e., s. 22; Arıkoğlu, a.g.e., s. 74; Ancak Kasım Ener, **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, İstanbul 1963, s. 15'de ve Adana'nın işgal ediliş tarihi 20 Aralık 1918 olarak geçmektedir. Çelik, **a.g.e.**, s. 60.

Fransızların yörede sadece mülki yönetimden sorumlu olması gerekiyordu. Ancak Fransızlar bu esasa uymayarak, Ermenilerle birlikte askeri işgali başlatmışlardır.⁷⁶⁹ İngilizler ise Fransızlardan çok sonra, Adana'ya kuvvet göndermişlerdir. İşgal için General Leslie Komutasında üç Hintli ve bir İngiliz alayından oluşan İngiliz 19. Piyade Tugayı 15 Şubat 1919'da Adana'ya gelmiştir. Yarbay Romieu da üç Ermeni taburu ile birlikte General Leslie'nin emrine girmiştir.⁷⁷⁰

Adana'nın işgali üzerine Vali Nazım Bey, istifa etmesine rağmen, görevini vekâleten yürütmeye devam etmişti. Nazım Bey işgal karşısında sessiz kalmayı tercih ederek, halka sükûnet tavsiye etmişti. İşgalden kısa bir süre sonra, vilayet Jandarma Alay Komutanı Yarbay Haşım Bey'in genç subaylar ve emrindeki jandarmalarla birlikte Adana'ya gelmesi halkın moralini biraz olsun düzeltmişti.

Osmanlı Hükümetinin işgale karşı teslimiyetçi tavrına karşın, işgale direnmek isteyen yöre halkının birçoğu Ulukışla, Konya, Kayseri, Karaman gibi Orta Anadolu şehir ve kasabaları ile Toros Dağları'na sığınmışlar ve buradan Adana'nın durumunu İstanbul'a ve bütün Türk milletine duyurmaya çalışmışlardır.⁷⁷¹

iv. Pozantı, Akköprü ve Çiftehan'ın İşgali

Harbiye Nezareti 15 Aralık 1918'de 2. Orduyu lağvetmişti. Adana'nın işgali ve Nazım Bey'in valilikten istifa etmesi üzerine, Nihat Paşa, 2. Ordu Müfettişliği ile

⁷⁶⁹ Çelik, **a.g.e.**, s. 61; Özoğuz, **a.g.e.**, s. 20.

⁷⁷⁰ Çelik, **a.g.e.**, s. 61.

⁷⁷¹ Türk İstiklal Harbi C.I, s. 71.

Adana Vali Vekilliği'ne atanmıştır. Adana'yı tahliye etmeden önce işgale karşı direneceğini bildirdiği için işgal yöneticileri Nihat Paşa'nın vali vekilliği yapmasını uygun görmediler. Adana'daki görevine gitmek üzere Pozantı'ya gelen Nihat Paşa, buradan 23 Aralık 1918'de kötü hava koşulları nedeniyle demiryolu bozulduğu için Adana'ya karayolu ile geçmek istemişti. Ancak, işgal yöneticilerinin kendisine "17 Aralık 1918 tarihinden sonra, Adana-Tarsus demiryolu hattının güneyinde bulunacak ordu mensuplarının tutsak edileceği"⁷⁷² cevabını vermeleri üzerine Ulukışla'ya gitmek zorunda kalmıştı. Nihat Paşa ayrıca, Harbiye Nezareti'ne "Nazım Bey'in Adana'da görevine vekâleten devam etmesinin daha uygun olacağını bildirmiştir."⁷⁷³ 23 Aralık'ta Adana gidemeyen Nihat Paşa, Kelebek, Akköprü ve Çiftehane'daki malzemenin kuzeye taşınmasına çalışmış, ancak çok az bir kısmı Pozantı ve Ulukışla'ya taşınabilmişti. Ancak, o tarihlerde Pozantı'ya gelen Fransız Generali Hamelin 26 Aralık 1918'de Pozantı'nın işgal edileceği ve tahliye edilmesini Nihat Paşa'ya bildirdi. O da bu isteği 24-25 Aralık'ta bir şifre ile Harbiye Nezareti'ne bildirdi.⁷⁷⁴

Çok geçmeden 27 Aralık 1918'de Pozantı, bir İtilaf müfrezesi tarafından işgal edildi. Fransızlar Pozantı'dan sonra 3 Şubat 1919'da Pozantı'nın 6 km. kuzeyindeki Akköprü ile Çiftehane'ı da mütarekeye aykırı olarak işgal etmişlerdir.⁷⁷⁵

⁷⁷² HTVD., Sayı: 33, Vesika: 834; Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 72.

⁷⁷³ HTVD., Sayı: 33, Vesika: 831.

⁷⁷⁴ HTVD., Sayı: 33, Vesika: 833- 834; Türk İstiklal Harbi C.I, s. 72, 73.

⁷⁷⁵ HTVD., Sayı: 33, Vesika: 830, 832; Türk İstiklal Harbi C.I, s.73, 74.

v. Ceyhan, Osmaniye, Bahçe ve Haruniye'nin İşgali

İngilizler, İskenderun limanından karaya çıkardıkları askeri kuvvetlerini batıya doğru sevk ederek, askeri kışla ve müesseselerle, Adana hattı üzerindeki tren istasyonlarını ve Ceyhan'ı işgal etmişlerdi. Bu birliklerin büyük bir kısmı, Mecusi Hintli subay ve askerlerdi. Aralarında az sayıda Müslüman Hintli de bulunuyordu. Bu kuvvetler, yol kavşaklarını ve İstasyon'u tutarak tren hattına el koymuşlardı. Fransızlar da Mart 1919'da demiryolu ile gelerek, Ceyhan'ın işgaline katılmışlardır. Fransız kuvvetleri de Tunus, Cezayir ve Senegal gibi sömürgelerinden Müslüman askerlerinden oluşuyordu.⁷⁷⁶

Adana vilayetine bağlı dört sancaktan biri olan Osmaniye'de Dört Yol, Saimbeyli (Haçın), ve Kozan (Sis)'daki kadar fazla Ermeni nüfus yaşamıyordu. Osmaniye'deki Ermenilerin büyük kısmı da Türkiye'de yaşayan diğer Ermeniler gibi I. Dünya Savaşı sırasında Suriye ve Lübnan'a tehcir edilmişlerdi. Mondros Mütarekesinin ardından, Osmaniye ve çevresinden göçeden Ermeniler, geri gelerek göç ettirilmenin intikamını almak üzere teşkilatlanmıştı. Fransız işgal kuvvetlerinin desteği ile silahlanarak burada yaşayan Türklere işkence etmeye başlamışlardı. Fransızların desteğiyle Ermenilerden teşkil edilen 1000 kişilik kuvvet Osmaniye, Bahçe ve Haruniye'ye yerleştirilmişti.⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ Çelik, **a.g.e.**, s. 64, 65.

⁷⁷⁷ **A.g.e.**, s. 66.

b. Suriye İtilafnamesinin Uygulanması, Mülki ve Askeri Yönetimin Fransızlara Geçmesi

15 Eylül 1919’da imzalanan Suriye İtilafnamesine göre, İngiliz kuvvetlerinin işgali altındaki Suriye, Filistin ve Adana, Maraş, Urfa, Antep 1 Kasım 1919’dan itibaren İngilizler tarafından boşaltılmıştır. Fransız işgali için gerekli kuvvet olarak General Foch, daha önce belirlediği Fransız Şark Ordusuna ek olarak, Kilikya için, 156. Piyade Tümenini tahsis etmişti.⁷⁷⁸ Fransız Şark Orduları Başkomutanlığı’na da General Gouraud atanmıştı.⁷⁷⁹

Adana ve çevresi Mondros Mütarekesinin imzalanmasından itibaren, İngiltere’nin askeri, Fransızların da idari yönetim ve denetiminde kalmıştır. Kasım 1919’dan sonra yöre topraklarıyla birlikte her türlü yetki Fransızlara bırakılmış oldu.⁷⁸⁰ Fransızlar idari yönetimi ele geçirmek için il, sancak ve kazaların idare amirlerinden kendi isteklerine uymayanları değiştirerek yerlerine kendi isteklerini yaptırabilecekleri Türk veya Ermeni memurları atamışlardı. Ayrıca, vilayet, sancak ve önemli gördükleri kazalara, vali, mutasarrıf ve kaymakamların yanında

⁷⁷⁸ İngiliz kuvvetleri ayrıldığında, Adana ve çevresinde Fransızların üç piyade taburu ile iki süvari bölüğü bulunuyordu. 1 Kasım 1919’da Fransızların, İskenderun ve Mersin’de karaya çıkardıkları kuvvetlerden, 6. ve yeni 18. Alayın Cezayir Avcı Taburlarını, 412. Alayın son Taburu ile 17. Alayın Senegal Avcı Taburları izliyordu. 17. Alayın bir Senegal Taburu derhal Tarsus ve Adana’nın işgali için sevk edilmişti. 156. Tümenin karargâhı ve bando bölüğü, 21.22. Alayları, 442. Topçu Alayı, ağır topçu ve istihkâm taburları ile 7. Süvari Alayının karargâhı ile süvari, tank ve uçak bölükleri Adana’da bulunuyordu. Çelik, **a.g.e.**, s. 118-119.

⁷⁷⁹ A.g.e., s. 118.

⁷⁸⁰ Özoğuz, **a.g.e.**, s. 20; Çelik, **a.g.e.**, s. 68.

“*Gouverneur*” adı altında idare amirleri tayin etmişlerdi. Uygulamada Türk memurlar bu müşavirlerden emir alır duruma gelmişlerdi. Bu şekilde, Adana’ya 9 Ocak 1919’da Albay Bremond genel vali olarak atandı. Buna bağlı olarak, Kozan sancağına Binbaşı Taillardat, Osmaniye (Cebelibereket) sancağına Yarbay Andree, Mersin sancağına Binbaşı Anfie ve Tarsus kazasına da Binbaşı Coustillere askeri idareci olarak atanmıştı.⁷⁸¹

Adana Valisi Nazım Bey işgal başladığı sırada istifa etmesine karşın Dahiliye Nezareti’nin emriyle yerine biri atanıncaya kadar görevine devam etmişti. Ancak Ermenilerin işkence ve zulümleri ve işgaller karşısında aciz kalmıştı. İşgal yöneticilerine aşırı ve sert çıkışlar yapmamasına rağmen, olmayacak isteklerine de boyun eğmiyordu. Bu nedenle, Suriye İtilafnamesinin ardından, askeri ve mülki yönetimi ele geçiren Fransızlar, Vali Nazım Bey’den memnun kalmamışlardı. Zulüm ve haksızlıklara dayanamayan Nazım Bey, yine Dahiliye Nezareti’nin bir telgraf emri ile 19 Eylül 1919’da Bremond’a vali vekilliğini Mektupçu Esat (Özoğuz) Bey’e bıraktığını bildirerek, İstanbul’a gitmişti.⁷⁸²

Esat Bey, göreve başladıktan sonra, Bremond, Nazım Bey’e yaptıramadığı isteklerini, Esat Bey’e yaptırmaya çalışmıştı. Özellikle, adli-hukuki nitelikteki kapitülasyon hükümlerinin yeninden yürürlüğe sokulması isteniyordu. Esat Bey, Fransızların bu ve bunun gibi isteklerini kabul etmedi. Bremond, isteklerini daha kolay kabul ettirebilmek için, 21 Ekim 1919’da vali vekilliği ve mektupçuluk görevlerini Esat Bey’den alarak, Kadı Nazif Efendi’yi vali vekilliğine, Genel Valilik

⁷⁸¹ Türk İstiklal Harbi C.IV. s.18; Türk İstiklal Harbi C.I., s. 75.

⁷⁸² Özoğuz, **a.g.e.**, s. 25; Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s. 16; Çelik, **a.g.e.**, s. 121.

Umumi Kâtibi Beyrutlu Kemal Elyafı'yi de “Mektupçuluk” görevine atamıştır.⁷⁸³ Kadı Nazif Efendi, Fransızların her isteğini herhangi bir direnme göstermeden kabul etmişti.

Ekim 1919 sonlarına doğru, Adana valiliğine İstanbul Hükümetine bağlı ve Hürriyet ve İtilaf Partisi elebaşlarından Adanalı Zeynelabidin'in atanacağı haberi ulaştı. Fakat bu tayin, Kilikyalılar Cemiyeti'nin girişimiyle gerçekleşmeden durdurulmuştur. Ardından 2 Kasım 1919'da Adana Valiliğine, eski Halep Valisi Mehmet Celal Bey atanmıştır.⁷⁸⁴ Vali Celal Bey, göreve hemen başlamadı. Celal Bey, Adana'ya 18 Aralık 1919'da gelmiştir. Celal Bey, görevi sırasında, milliyetçi eşrafla ve Gizli Teşkilat mensuplarıyla işbirliğinde bulunmuştur. Ulusal direnişten yana zengin ve aydın kesimi cesaretlendirerek onları korumaya çalışmıştır.

Fransızların, Adana'nın işgali sırasında bölgeye yeni askeri birlikler getirirken, ayrıca 100-120 bin Ermeni göçmeni de getirmesi ve mülki yönetimi üzerlerine almaları Ermenilerin Fransızlardan aldıkları büyük destekle şımarmalarına neden oluyordu. Ermenilerin bölgedeki Türk halka karşı yaptıkları aslında sadece basit bir şımarıklıktan ibaret değil bir çeşit intikam alma duygusuyla yapılan vahşetti. Fransızların, Kilikya olarak adlandırdıkları bu bölgede Ermenileri teşkilatlandırmasının amacı, bölgede Türk çoğunluğunu yok ederek yerine güçlendirdiği Ermeni nüfusunu getirip Ermeni yönetimini kurmaktır. Ermenilerin ve Fransızların işkence ve zulümlerine karşı sessiz kalmayı insanlık onuruna yapılan bir hakaret olarak gören Türk halkı kısa zamanda teşkilatlanma yoluna gitmişti. Sonraki

⁷⁸³ Özoğuz, **a.g.e.**, s. 53-108; Çelik, **a.g.e.**, s. 122.

⁷⁸⁴ Ener, **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, s. 44, 45; Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s. 17; Erdeha, **a.g.e.**, s. 312.

bölümlerde anlatılacak olan teşkilatlanma faaliyetleri kendisini Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri, Kuva-yı Milliye müfrezeleri kurulması şeklinde göstermişti.

c. Gizli Milli Teşkilat'ın Kuruluşu ve Faaliyetleri

O dönemde Kilikya olarak adlandırılan Adana ve çevresinin işgal edileceği haberlerinin artması üzerine Adana'nın aydın gençleri aralarında toplanarak, işgal durumunda ne yapılabileceği üzerinde görüşüyorlardı. İşgalin kesinleşmesi ve topraklarının anavatana katılacağı haberleri üzerine telaşa kapılan Adana halkı 1918 yılı Aralık ayı başlarından itibaren “feryadname” adıyla geçen protesto telgraflarını çeşitli makamlara ve o dönemde -basındaki sansüre rağmen- İstanbul gazetelerine göndermiştir. Bunlardan biri 11 Aralık 1918'de Adana'dan gönderilmiş, 13 Aralık 1918'de İstanbul gazetelerinde yayınlanmıştır. Bu yazıda özetle⁷⁸⁵ *“Bin seneyi geçkin bir zamandan beri büyük bir çoğunlukla bu vilayette yaşıyoruz. Yüzyıllarca İslam beldelerinde sınır muhafızlığı yaptıktan dörtyüz küsür sene önce beyimiz Ramazanoğulları ile birlikte Yavuz Sultan Selim'e tabi olarak Osmanlı camiasına dahil olduk. O günden beri devletimizi her zaman sevdik ve her zaman en sadık tebası olarak yaşadık. Bugün de Osmanlı yurdunun bir cüz'i layenfekki bulunuyoruz. Bin senelik tarihi bir hakkın verdiği selahiyetle ve dünyanın sulh şartları olarak ilan ve kabul edilen esaslar dairesinde ebediyen Osmanlı kalmak istiyoruz... Hukukumuzun sağlanması ve savunulmasını büyüklerimizden ve basından bekliyoruz.”* denilmiştir. 188 imzanın yer aldığı bu yazı Sadaret makamı, Mebusan ve

⁷⁸⁵ “Adanalılar'ın Bir Feryad-ı Muhikki”, **Hadisat**, 13 Kanun-ı Evvel 1334 (1918), Sayı: 55.

Ayan Meclisleri, Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri, Milli Ajans ve Matbuat Cemiyeti'ne gönderilmiştir.

Bu protesto telgrafında, Ramazanoğullarından bahsedilmesi 2. Ordu Komutanlığını harekete geçirmiş ve 14 Aralık 1918 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Adana'daki durum hakkında;⁷⁸⁶ *“Bugün, Adana havalisini tehdit eden tehlikelerden biri İtilafçuların işgali, ikincisi Ermeni kıyımı ve üçüncüsü de beyannamede Ramazanoğullarından bahseden, geçici hükümet kurarak mevcut buhrandan istifade etmek isteyenler bulunduğu konusudur.”* denildikten sonra Dahiliye Nezareti'nden Osmanlı Hükümeti tarafından Adana'da mülki idare, polis ve jandarmanın kuvvetli bulundurulmasıyla bu ve bunun gibi girişimlerin önlenmesi isteniyordu.

Adanalıların 15 Aralık 1918'de İstanbul gazetelerinde yer alan ikinci protesto yazısı daha ayrıntılı olarak yazılmıştır.⁷⁸⁷ Bütün yöre halkı adına çekildiği belirtilen protesto telgrafında Adana uleması, eşraf, zürra, darülfünun mezunları ve bütün ahali adına Adana Mebusu Suphi Paşa, Belediye Reisi Kadri Ramazanoğlu, Müftü Mehmet Tahir, Nakib-ül Eşraf Hüseyin Ramazanoğlu Bey'lerin imzaları bulunuyordu. Yazıda, nüfus sorununa değinilerek, Adana ilinin 426.000 kişiye varan nüfusundan sadece 64.000'nin Hristiyan diğerlerinin Müslüman ve Türk olduğu, bu

⁷⁸⁶ HTVD., Sayı: 33, Vesika: 825.

⁷⁸⁷“*Adana Osmanlıdır Osmanlı Kalmalıdır*”, **Hadisat**, 15 Kanun-ı evvel 1334 (1918), Sayı: 57'de yanlış şekilde: Mehmet Tahir Efendi Mebus, Suphi Paşa Belediye Reisi, Kadri Bey (Ramazanoğlu) Nakib-ül Eşraf, Hüseyin Ramazanoğlu da Müftü olarak yazılmıştır. Bu telgrafın metni için ayrıca, Çelik, **a.g.e.**, s. 48; İzzet Öztoprak, *Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 22, Ankara 1991, s. 119, 120.

sayıya son zamanlarda başka taraflardan göç etmiş olan Türklerle bu bölgede göçebe olarak yaşayan Türklerin dahil bulunmadığı ve yörenin en eski bir Türk yurdu olduğu kanıtlanarak tarihi haklar belirtiliyordu. Ayrıca, İtilaf Devletlerinin taahhüdüne tezat teşkil eden Adana vilayetinin işgalinden vazgeçileceği ümidi dile getirilerek Adana'nın Türk topraklarından koparılamayacağı savunulmuştu.

Bu protestolar vasıtasıyla seslerini duyurmaya çalışan Adana halkının haklarını koruyacak bir devlet veya hükümet bulunmuyordu. İşgalci güçlerin kararlarına boyun eğiliyordu. Protesto ve yayın faaliyetlerinin olduğu bu dönemde Adana'nın gençleri ve aydınlarından oluşmuş bir grup gizli bir teşkilat kurarak, ülke toprakları ve kendi yöreleri işgalden kurtarılncaya kadar Türklerin ve Müslümanların haklarını savunmaya karar vermişlerdi. Bu teşkilatın faaliyet gösterebilmesi için desteğe ihtiyacı vardı. Bu destek, eşraftan Suphi Paşa'dan geldi. Suphi Paşa, "Memleket için her şeyini fedaya hazır olduğunu, sadece destek vermekle yetinmeyip, teşkilatta görev almak istediğini" bildirmişti. Nitekim Suphi Paşa, Gizli Milli Teşkilat'ın maddi ve manevi destekçisi olmakla kalmamış, başkanlığını da yapmıştır.⁷⁸⁸

⁷⁸⁸ Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s. 19-21.

Teşkilat üyeleri arasında, Fasih İncirlioğlu, Turhan Cemal Beriker, Ferit Celal Güven, Mühendis Ziya Akverdi, Kemal Akverdi, Naci Akverdi, Feyzi Dural, Nazmi Talay, Hasan Ataş ile Tarsuslu Necmettin Eliyeşil , Muvaffak Uygur, Sadi Eliyeşil ve Semih Uygur gibi gençler bulunuyordu. Bu gençler özellikle ilk zamanlarda birbirinden habersiz çalışmışlardı. Teşkilatın haberleşme işleriyle Suphi Paşa, Eczacı Basri (Arsoy), Vehbi Necip (Savaşan) ve Bayındırlık Başmühendisi Hilmi (Emiroğlu) ilgileniyordu. Şehir dışı ile haberleşmeyi Telgraf memuru Hasan (Carılıoğlu) Bey sağlıyordu.

Bu gizli teşkilat, işgal güçlerine karşı silahlı direnişten ziyade propaganda yolunu tercih etmiştir. Amaçları, işgal güçlerinin haksız uygulamalarına karşılık, dönemin büyük devletlerinin de dikkatini çekerek, haklarının korunmasını sağlamak, halkın direniş gücünü arttırmaktır.

d. Kilikyalılar Cemiyeti

Adana'da işgale karşı direniş amacıyla gerçekleşen bu faaliyet ve teşkilatlanmalar olurken, İstanbul'da yaşayan Adanalı bazı gençler tarafından İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyeti kurulmuştur. Bu gençler 20 Kasım 1918'de bir araya gelerek bir cemiyet kurmaya karar vermişlerdir. Cemiyetin kuruluşu ile ilgili çalışmalar tamamlandıktan sonra, Dahiliye Nezareti'ne dilekçenin verilmesiyle cemiyet resmi olarak 21 Aralık 1918'de⁷⁸⁹ kurulmuştur.

Cemiyetin adı, Dahiliye Nezareti'ne verilen nizamnamesindeki şekliyle “Kilikyalılar Cemiyeti”dir. Ancak cemiyet, “Kilikyalılar Derneği, “Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”, “Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” gibi birbirinden değişik isimlerle de anılmıştır. Dönemin İstanbul basını da bu cemiyet için değişik isimler kullanmışsa da en çok “Kilikyalılar Cemiyeti” ile “Adanalılar Cemiyetini” kullanılmıştır.⁷⁹⁰

Cemiyetin kurucuları ve yönetim kurulu üyeleri şunlardır: “Sabık Ayan Reisi Menemenlizade Rifat, Sabık Hariciye Nazırı Menemenlizade Nabi, Sabık Nafia Nazırı Ali Münif, Sabık Ayntab Mebusu Ali Hayati (Ali Cenani olmalı), Sabık İçel

⁷⁸⁹ Tunaya, **a.g.e.**, s. 485; Öztoprak, **a.g.m.**, s. 121.

⁷⁹⁰ Öztoprak, **a.g.m.**, s. 121.

mebusu Hafız Mehmet Emin, Sabık Maraş Mebusu Abdülkadir (bazı kaynaklarda Kadir) Bey, Mahkeme-im Temyiz Hukuk Dairesi Reisi Evliyazade Hacı Evliya, Şura-yı Osmani Azası Tarsuslu Mısriyade Seyfeddin ve Beyoğlu Daire-i Belediye Müdürü Ramazanoğlu Saffet Beyler idi.⁷⁹¹

Cemiyet, çalışma yeri olarak İstanbul Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin çalışma yerini göstermiştir. Hükümet merkezinde kurulma nedeni İstanbul'da yaşayan Adana eşrafının milli haklarını daha iyi savunabilme düşüncesidir.

Kilikyalılar Cemiyeti'nin altı maddelik nizamnamesinde, kuruluş nedeni ve amacı birinci maddede şöyle açıklanmıştır: *“Kilikya namı kadimi altında bulunan Adana ve mülhakatı ile İçel ve Maraş Sancakları'nda ve buralara mücavir olan Ayıntab sancağı, Antakya, İskenderun, Beylan ve Reyhaniye kazalarında nüfus-u umumiyenin %90'ını mütecaviz bir ekseriyet teşkil eden Türkler'i temsil etmek ve mahallerin efkâr ve amal-i ekseriyete tevfikkan kemakan Devlet-i Osmaniye'ye merbutiyetlerini teyit için dahilen ve haricen lazım gelen teşebbüsât ve neşriyat ve mesaide bulunmak üzere Dersaadet'te “Kilikyalılar Cemiyeti” namıyla, bir cemiyet teşkil edilmiştir.”* Ayrıca, cemiyetin örgütlenmesi *“birinci maddede mezkur vilayet ve sancaklar merakizinde birer şubesi bulunacak”* şeklinde açıklanmıştır. Bu sebepten cemiyet, geniş bir alanı kapsıyordu. İçel ilinden başlayarak, Adana, Antakya, Maraş ve Antep illerini içine alıyordu.

Cemiyetin nizamnamesinde ve yayın faaliyetlerinde, silahlı direnişten bahsedilmemiştir. Çalışmaları daha çok yayın ve propaganda faaliyetlerinde odaklanmıştır. Bu faaliyetlerinde, yörenin Türklüğü ve İslamlığı, halkın nüfus oranı

⁷⁹¹ Tunaya, **a.g.e.**, s. 485; Öztoprak, **a.g.m.**, s. 122.

gibi konularda değerlendirmelerde bulunularak, istatistiksel verilerle de bölgenin “Türk yurdu” olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Cemiyet, gerçekleştirdiği yayın faaliyetleri ile verdiği muhtıraların⁷⁹² yanı sıra, yörede milli mücadeleye engel teşkil edecek kişilerin atanmasını da önlemeye çalışmıştır.

Faaliyetlerini işgal ve tehdit altındaki İstanbul’da sürdüren Kilikyalılar Cemiyeti, İstanbul hükümetlerine ve İtilaf Devletleri makamlarına başvurarak olumsuzlukların düzeltilmesini çekinmeden istemiş, Mustafa Kemal ile irtibat kurarak Adanalı aydınlar ile çalışmalarını yürütmüştür.

d. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Cemiyetin adı bazı belgelerde Adana vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkeziyesi olarak geçmektedir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Adana şubesi olarak, Mustafa Kemal’in direktifleriyle Kasım 1919’da Kayseri’de kurulmuş, ancak Adana ve çevresi işgal altında olduğundan Niğde’ye nakledilmiştir.⁷⁹³

⁷⁹² Kilikyalılar Cemiyeti 18 Ocak 1919’da İtilaf Devletlerinin İstanbul’daki Yüksek Komiserlikleri ile Amerika Birleşik Devletleri Komiserine uzun bir muhtıra vermişti. Bu muhtıradaki: “Yörenin işgalinin mütareke hükümlerine aykırı olduğu hatırlatılarak, Torosların güneyinde kalan alanın Basra Körfezine kadar Osmanlı Devleti’nden kopararak, mahalli hükümetlere verilmesi ve Kilikya’da bir Ermeni devletinin kurulması gibi tasarılar karşı çıkılıyordu. Öztoprak, **a.g.m.**, s. 122-124.

⁷⁹³ Heyet-i Temsiliye’nin 2 Kasım 1919 tarihli kararında “*Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kayseri’de teşkilinin muvafık bulunduğu Boğazlıyan’da, Adana Türkgücü Reisi Ahmet Bey’e cevaben yazıldı.*” denilmektedir. 27 Kasım 1919 tarihli Heyet-i Temsiliye Kararında da “Kayseri’ye muvasalat edecek olan Ali Fuat Paşa Hazretleri ve Fırka (Tümen) 11. Kumandanı Mümtaz Bey ile görüşmesi,

Cemiyeti'nin ilk faaliyetlerinden biri, yörenin işgalini ve işlenen cinayetleri protesto eden bir bildirisinin Kayseri'de çıkan *Erciyes* gazetesinin 18 Aralık 1919 tarihli sayısında yayınlanmasıydı. Bu bildiri İstanbul'da Sadaret'e, İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya siyasi temsilciliklerine gönderilmişti.⁷⁹⁴

Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çok yönlü çalışmalarda bulunmuştur. Adana'da meydana gelen olayları ve diğer haberleri Mustafa Kemal'e rapor ederek onun direktifleri doğrultusunda faaliyet göstermiştir. Bölgedeki Kuva-yı Milliye birliklerinin ihtiyaçlarını ve özellikle iaşesini sağlamaya çalışmıştır.⁷⁹⁵ Bunun yanı sıra çeşitli protesto telgraflarıyla mütarekeye ve yürürlükteki yasalara aykırı tutum ve uygulamalara karşı çıkmıştı.

Cemiyet, Karaisalı ilçesinin Kuva-yı Milliye tarafından işgalden kurtarılmasından sonra, Karaisalı'ya taşınmış ve çalışmalarına bir süre burada devam etmiştir. Bir süre sonra merkezini Pozantı'ya nakletmiştir.⁷⁹⁶

Kayseri'de Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni tesis etmek isteyen, Adana Türkgücü Reisi Ahmet Remzi Bey'e cevaben yazıldı" şeklinde geçmektedir. Baykal, **a.g.e.**, s. 42, 65; Öztoprak, **a.g.m.**, s. 130.

⁷⁹⁴ Yazının içeriği özetle şöyleydi: "Kilikya'da işgalden beri adalet ve asayişin yüzü bile görülmemiştir... Fransızlar Ermenilerin tanıklık ve iftiralarında göre hareket ediyorlar. Türklerin malı gasp ediliyor, hapse atılıyor ve kurşuna diziliyordu. Bütün bunlar hangi adaletli mahkemenin kararlarıyla yapıyor?... Bütün bu haksızlıkları, adaletsizlikleri Adana Türklüğü adına bütün varlığımızla uygar dünyaya karşı protesto ediyoruz..." Öztoprak, **a.g.m.**, s. 130-132.

⁷⁹⁵ Adana'nın zenginleri, koyun celepleri ve kasaplardan isimleri açıklanmamak kaydıyla para ve bedeli sonradan ödenmek üzere koyun vermişlerdir. Kuva-yı Milliye için silah alımında bu maddi yardımlardan yararlanılmıştır. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 100.

⁷⁹⁶ Bu dönemde cemiyetin yönetim kurulunda: Ahmet Remzi (Yüreğir), Sinan (Tekelioğlu) Bey, Şeyh Saadettin Efendi (Karaisalı Kaymakamı), Kethüdazade İbrahim Bey, Manisalı Ali Bey ve Zamir Bey

e. Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

Kozan'ın işgalinin ardından buradan kaçarak Develi'ye gelen “Emmi Mustafa” lakabıyla tanınan Dava Vekili Mustafa Faik (Üstün), Sehlikoğlu Hasan, Belediye Katibi Ali (Arık), Kurtoğlu Hulusi ve Topaloğlu Halil, burada Develi Müdafaa-i Hukuk teşkilatından bazı kişilerin Sivas Kongresi'ne katılmaları için teşvik edilmişlerdi. Bunun üzerine bu kişilerden Dava Vekili Mustafa, Kurtoğlu Hulusi ve Topaloğlu Halil, Sivas Kongresi sıralarında çeşitli girişimlerde bulunmuş ve gerekli direktifleri almak için 27 Ekim 1919'da Sivas'a gelmişlerdi. Heyet, 30 Ekim 1919'da Sivas Lisesi'nde Heyet-i Temsiliye ile görüşerek,⁷⁹⁷ Fransız işgal kuvvetlerine karşı mücadele etmek istediklerini ancak silahları olmadığını, buna karşın maddeten ve bedenen her türlü fedakârlıktan çekinmeyeceklerini belirtmişlerdi. Ayrıca, Kayseri sancağına bağlı Develi kazası bölgesinde bulunan Aydınli aşiretinin çıkarabileceği 5000 kişilik silahlı kuvvetlerden yararlanabileceklerini eklemişlerdir.⁷⁹⁸

(Damar Arıkoğlu) görev yapmışlardır. Cemiyet merkezinin Pozantı'ya naklinden sonra çalışmalarını burada sürdürürken yaptığı seçimle yönetimde yer alacak kişileri belirlemiştir: Bu kişiler: Ahmet Remzi, Saadettin Bey, Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmet Efendi, Adil (Menemencioğlu) Kırıklı'dan Süleyman Bey, Karaisalı Belediye Reisi Mustafa (Akdağ), Karaisalı Jandarma Kumandanı Hasan Akıncı ve Kozan'dan Cevdet (Çamurdan) Beyler'dir. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 100-171; Öztoprak, **a.g.m.**, s. 130-132.

⁷⁹⁷ Türk İstiklal Harbi, C.IV, s. 68; Ahmet Hulki Saral-Tosun Saral, **Vatan Nasıl Kurtarıldı**, T.İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1970, s. 19; Öztoprak, **a.g.m.**, s. 128; Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s. 26.

⁷⁹⁸ Türk İstiklal Harbi, C.IV, s. 68; Saral, **a.g.e.**, s. 19.

Bunun üzerine, yörede silahlı bir teşkilat kurulmasına karar verilerek, 1 Kasım 1919'da Adana vilayetinin tamamı ile Tarsus ve Mersin'i kapsayan "Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı" kurularak, komutanlığına Topçu Binbaşısı Kemal⁷⁹⁹ (Korgeneral Kemal Doğan), yardımcılığına da Piyade Yüzbaşısı Osman Nuri (Tümgeneral Osman Tufan) atanmışlardır.⁸⁰⁰ Topçu Binbaşı Kemal "*Kozanoğlu Doğan Bey*" Piyade Yüzbaşısı Osman Nuri "*Aydınoğlu Tufan Bey*" takma adlarıyla göreve başlamışlardır.

Mustafa Kemal, komutanlara birer vesika halinde imzaladığı atama kararları ile birlikte şu talimatı vermişti:⁸⁰¹

- 1) Halkın, teşkilatı içten benimsemesi ve bunun sağlanması için çalışılması.
- 2) Teşkilatın, Sivas Kongresi'nde tesbit edilen nizamnameye uygun yapılması.
- 3) Karaisalı tarafında toplanacak büyük bir milli kuvvetin, Adana istikametinde harekete geçerek, Adana'yı zaptetmesi ve Fransızları denize dökmesi.
- 4) Sivas'tan gizlice ayrılmaları, isim ve kıyafetlerini değiştirmeleri.

Kozanoğlu Kemal ve Aydınoğlu Tufan Beyler, Sivas'tan ayrılarak, Develi'ye gelirken, aldıkları emir ve talimata göre işgal mıntikasına giderek teşkilat kuracaklardı. Ancak, işgal bölgesine girmekte zorluk çektikleri için Develi'de daha

⁷⁹⁹ ATASE Arşivi İSH., K:272 G:56 B: 56-1. Binbaşı Kemal Bey'in Ali Fuat Paşa'ya Adana işgal mıntikası dahilinde milli kuvvetler teşkilinde görevlendirildiği belirtilmektedir.

⁸⁰⁰ Baykal, **a.g.e.**, s. 41; Türk İstiklal Harbi, C.IV, s. 68; Saral, **a.g.e.**, s. 20.

⁸⁰¹ Osman Tufan Paşa, **Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, Arma Yayınları, 1998, s. 14; Çelik, **a.g.e.**, s.

çok kalmak durumunda kaldılar. Bunun üzerine Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'den destek istediler. Sivas'ta düzenlenen ve kolordu komutanlarının katıldığı bir toplantıda Kozanoğlu Kemal ve Aydınöğlu Tufan'ın harekâtını kolaylaştırmak amacıyla, kolorduların yardım edeceği bölgeler belirlenmiştir. Buna göre: Ankara Kolordusu'nun Adana tarafındaki bölgeye, Sivas Kolordusu'nun Maraş kesimine, Diyarbakır Kolordusu'nun da Urfa'ya gizli yardımlarda bulunmaları kararlaştırılmıştı.⁸⁰²

Ali Fuat Paşa, Sivas Toplantısı'ndan Ankara'ya dönerken, Kozanoğlu Doğan ve Aydınöğlu Tufan Beyleri, talimat vermek üzere Kayseri'ye davet etmişti. Ali Fuat Paşa, 4 Aralık 1919'da Kayseri'de, Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı komuta heyeti ile yaptığı bu görüşmesinde; geriden gönüllü yedek subaylarla halktan topladıkları gönüllülerden kuvvet göndereceğini, silah ve cephane vereceğini, durumun hükümet memurlarına duyurulmaması ve işgal bölgesine birinin girmesi gerektiğini söylemişti. Ali Fuat Paşa'nın işgal bölgesine kimin gireceğini sorusu üzerine Aydınöğlu Tufan Bey kendisinin işgal bölgesine gireceğini ancak kendisine arkadaş verilmesi isteğini belirtmiştir. Bu iş için de "Sinan Tekelioğlu" takma adıyla Jandarma Yüzbaşı Al Ratip Bey görevlendirilmiştir.⁸⁰³

Bu görevlendirmeden sonra, XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, *Kilikya Kuva-yı Milliye Umum Komutanlığı* bölgesini ikiye ayırmıştır. Zamantı Çayı, Tumkale, Yumurtalık hattı (dahil) ile Göksun, Andırın, Kaypak hattı (dahil) arasındaki bölge *Kilikya Doğu Bölgesi Komutanlığı* olarak belirlenmiş ve komutanlığına *Aydınöğlu Tufan Bey*; Zamantı Çayı, Tumlukale, Yumurtalık Hattı

⁸⁰² Cebesoy, **a.g.e.**, s. 294; Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 29.

⁸⁰³ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 297, 298; Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 30.

(hariç) ile Maden (Bereketli), Pozantı, Tarsus hattı (dahil) bölgesi de *Batı Kilikya Komutanlığı* olmuş, komutanlığına da *Tekelioğlu Sinan Bey* getirilmişti.⁸⁰⁴ Ali Fuat Paşa, bu komutanlara 11. Fırka Komutanı ile Kayseri Ahz-ı Asker Reisinin kendi mıntıkalarında milli teşkilatı geliştirmeye çalışacakları bilgisini verdikten sonra, milli müfrezelerin işgal mıntikasına girmesiyle güçlenecek olan mahalli teşkilat ile oluşturulacak harekete yardımda bulunulması ve belirlenen miktardaki silah ve cephanenin gösterilen mahallere naklettirilmesi görevini vermiştir. Görevlendirilen komutanlar, kadrolarını tamamladıktan sonra işgal mıntikalarına gizlice girecekler, buralardaki hazırlıklarını tamamlayarak harekete geçeceklerdi. Kurtuluş hareketinin her tarafta birden başlatılması amacıyla hazırlıkların ne zaman tamamlanacağını Ankara'daki Ali Fuat Paşa'ya bildireceklerdi.⁸⁰⁵

Mustafa Kemal, 5 Kasım 1919 tarihli gizli bir emirle, Adana ve çevresinde çete (gerilla) savaşı yapmak üzere, Aydınolu Tufan Bey, Kurtoğlu Hulusi ve Gizik Duran ile dört arkadaşını Develi'de; Tekelioğlu Sinan, Kozanlı Sehlikoğlu Hasan ve Kayseri Numune İlkokulu öğretmeni Yedeksubay Kemal Bey'i de Niğde'de görevlendirmiştir.⁸⁰⁶

Kuva-yı Milliye Umum Komutanlığının doğu ve batı olarak iki bölgeye ayrılmasıyla birlikte, Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanması şu merkezler etrafında gelişmiştir:

Adana Doğu Cephesi Komutanlığı: Develi, Andırın, Feke, Kadirli

Adana Batı Cephesi Komutanlığı: Niğde, Karaisalı, Pozantı

⁸⁰⁴ Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 68-69; Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 14.

⁸⁰⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 297.

⁸⁰⁶ Türk İstiklal Harbi, C.IV, s. 70; Çelik, **a.g.e.**, s. 152; Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 31.

Konya, Karaman, Mut, Silifke bölgesi de bir üçüncü merkez oluyordu.

i. Adana'nın Doğu Cephesinde Kuva-yı Milliye'nin Teşkilatlanması

1. Develi'de Kuva-yı Milliye

I. Dünya Savaşından önce 20 bin kişilik nüfusa sahip olan Kayseri vilayetine bağlı Develi ilçesi, Erciyes Dağının güney eteklerinde yer alıyordu. Develi halkı ile Adana vilayetine bağlı Kozan sancağı halkı sıkı ilişkiler içerisindeydi. Fransızların ve Ermenilerin saldırı ve işkencesine uğrayan Kozan halkı kaçarak Develi'ye sığınmıştı. Memleketlerini düşman işgalinden kurtarmak amacıyla Develi'ye sığınan bu halkın bir kısmı ilçeye yakın dağlarda düşmana karşı direniş için hazırlanmaya başlamıştı. Sayıları 25-30 civarında olan bu topluluk arasında, Fransız ve Ermeni işgalini takiben, kimi hapisneden kaçmış, kimi serbest bırakılmış olan ve Fransızlar tarafından “eşkîya” olarak nitelendirilen, Gizik Duran, Arap Ali, İbrahim Çavuş, Hacı Ahmet ve Cılaz Ali gibi, tanınmış kişiler de bulunuyordu. Bu kişiler, Develi ilçesinin Kılıçkaya köyünde faaliyete geçmişlerdi.⁸⁰⁷

Aynı zamanda Develi, Sivas Kongresi'nde seçilmiş olan Heyet-i Temsiliye tarafından 1 Kasım 1919'da alınan bir kararla Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı Karargâhı olarak belirlenmişti.

O dönemde, Develi ilçesinde Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kuruluşunu gerçekleştiren Develi halkının ileri gelenleri arasında, Belediye Reisi Kamberlizade Osman Bey, Coşkun Osman, Çıtkırıldım Osman, Doktor Osman ve Develi Kaymakamı Atıf (Tüzün) Beyler bulunuyordu. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, yakın

⁸⁰⁷ Çelik, a.g.e., s. 156.

arkadaşı olan Kılıç Ali’yi Kilikya’da Kuva-yı Milliye teşkilatı kurma çalışmaları için Develi’ye göndermişti.

Bu dönemde Develi’ye gelen Kozanoğlu Kemal ve Aydınolu Tufan Beyler burada, Kozanlı delegeler ile Develi Kaymakamı Atıf (Tüzün) Bey ve Develili vatanseverlerin katıldığı bir toplantı yapmışlardır.⁸⁰⁸

Yapılan görüşmeler sonunda, Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı 14 kişilik Gizik Duran Çetesi’ni emrine almıştır. Bu çete vasıtasıyla, Kuva-yı Milliye, Fransız işgal sahasında etkisini artırmaya ve özellikle işgal bölgesinde görevli Türk memurlarının, işgalcilerin emrini dinlemeyerek Kuva-yı Milliye yanlısı bir tutum takınmalarını sağlamaya çalışmıştır.⁸⁰⁹

Kuva-yı Milliye’nin Develi’deki faaliyetleri Kozan’daki Fransızlar tarafından öğrenilmişti. Bu bilgi akışı da Fransızların ajanlığını yapan Feke ilçesi Belediye Reisi Cezmi (Çetinel) tarafından sağlanıyordu. Cezmi Bey’in Develi’de de iyi ajanları bulunuyordu. Fransızlara hizmet eden Kozan Jandarma Komutanı Ali Saib⁸¹⁰ ile direkt olarak irtibat kurarak Develi ile ilgili bilgileri Fransızlara ulaştırıyordu.⁸¹¹

İşgal bölgesinde her yere kolaylıkla nüfuz eden ve geniş bir haberleşme ağı kuran Yüzbaşı Ali Saib, Kuva-yı Milliye’nin önüne Fransızlardan daha büyük bir

⁸⁰⁸ Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 17,18.

⁸⁰⁹ Çelik, **a.g.e.**, s.158.

⁸¹⁰ Ali Saib Ursavaş, (Revandiz 1887-1939) Milli Mücadele’de önce Kozan, sonra Urfa Jandarma Tabur Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. Adı geçen bu yerlerden milletvekili seçilmiştir. 1935’te Atatürk’e karşı bir suikast düzenlemek girişiminden dolayı tutuklanmış ve bir süre cezaevinde kalmıştır. Milli Mücadele anılarını “**Çukurova Faciaları ve Urfa’nın Kurtuluşu**” adlı kitapta toplamıştır. Kastaş Yay., İstanbul 1988.

⁸¹¹ Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 22-25.

engel olarak çıkmıştı. Fransızlara kendisini Türk düşmanı “Revandızlı bir Kürt” olarak tanıtmış, Türk köylüleriyle çatışmaya girmiş,⁸¹² Andırınlı Baltacı Mustafa tarafından yaralandığı için, Fransızlar uğruna kan akıtan bir kahraman yerine konmuştu.⁸¹³

Kuva-yı Milliye Komutanlığı tarafından yayınlanan bildirilerde, Gizik Duran ve çetesinin öldüreceği kişilerin başında Cezmi ve Ali Saib Bey’lerin de adının bulunması korkusundan Fransızlara çalışan Cezmi Bey’in Türk tarafına yönelmesine neden olmuştu. Cezmi (Çetinel) Bey, Kuva-yı Milliye tarafını tutarak, Fransızları atlatmaya ve Ali Saib’i de (Ursavaş) Kuva-yı Milliye tarafına çekmeye çalışmıştır. Ali Saib Bey de aynı şekilde korkuya kapılarak, Kuva-yı Milliye ile irtibat kurabilmek için Develi Kaymakamı Atıf (Tüzün) Bey’in aracı olmasını istemişlerdi.⁸¹⁴ Ali Saib Bey, önce Kuva-yı Milliye tarafını oyalama taktiği gütmüş, Fransızların verdiği talimata uyarak, Kuva-yı Milliye’yi ve komutanlarını oyuna getirmeye çalışmıştır. En sonunda, Kuva-yı Milliye’nin güçlü olduğuna inanarak, çekinmeye başlamıştır. Bunda Cezmi Bey’in de Kuva-yı Milliye tarafına geçmesi de etkili olmuştur. Ali Saib Bey, Cezmi Bey’e Kuva-yı Milliye ile kendi adına görüşmesi için yetki vermiş, ancak Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey, böyle bir görüşmeyi uygun bulmamıştı. Zaten o sırada Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal ile kolordu komutanları arasında 16 Kasım 1919’da Sivas’ta

⁸¹² Ali Saib, Ermeni çetelerini emrine almış, Türkler aleyhindeki Çerkezlerle Kürtlerden bir kısmını milis kıyafetiyle gönüllü yapmıştı. Türk memurlarından isteğine uygun davrananları görevde bırakarak, diğerlerini kovdurmıştı. Hayvan nalı çıkmakla ün kazanmış olan Yüzbaşı Kürt Mirza ile birlikte, Türk köylüsüne benzeri duyulmamış zulüm ve işkenceler uyguluyordu. Çelik, **a.g.e.**, s. 159.

⁸¹³ Ursavaş, **a.g.e.**, s. 15; Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 22.

⁸¹⁴ Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 23-26; Çelik, **a.g.e.**, s. 160.

başlayan toplantı nedeniyle, Cezmi Bey'in kendisi ve Ali Saib Bey adına yaptığı görüşme önerilerini ertelemek durumunda kalmıştı.⁸¹⁵

Ali Saib ve arkadaşlarıyla görüşmeye pek yanaşmayan Kozanoğlu Doğan Bey Sivas'taki Komutanlar Toplantısı bittikten sonra, 1919 yılı Aralık ayı sonlarında silah getirmek için Niğde'ye gittiği sırada, Aydınoğlu Tufan Bey, Kozanoğlu Doğan Bey'in bilgisi olmaksızın, Ali Saib ve Cezmi Beylerle Develi'nin Gümüşören (Fıraktın) köyünde görüşmeyi kabul etmiştir. Ali Saib ve Cezmi Beylerin Aydınoğlu Tufan Bey ile yaptıkları görüşmede, Aydınoğlu Tufan Bey'in yanında ayrıca Develi Kaymakamı Atıf Bey, Kamberlizade Osman Bey ile Kozanlı Dava Vekili Emmi Mustafa (Faik Üstün) bulunuyordu. Yapılan toplantıda, Fransızların kuvvet durumu, komuta ve yönetim şekli, Türk köylüsünün durumu, Kuva-yı Milliye'nin gelişmesi gibi konular ele alınmış ve görüşme sonunda anlaşılmıştır.⁸¹⁶ Varılan anlaşmaya göre, bundan sonra, Ali Saib ve Cezmi Beyler, Kuva-yı Milliye için çalışacaklardı. Kendisini Fransızlara Türk düşmanı bir Kürt olarak tanıtan Ali Saib Bey bir süre daha aynı şekilde tanıtacak ve "Namık" takma adını kullanarak, eşinin el yazısıyla yazdığı bilgileri, Cezmi Bey'e gönderecekti. Bu görüşmenin ardından, Ali Saib Bey, gerçekten Kuva-yı Milliye için çalışmıştı. Ancak, Gezbel Yolu üzerinden Tufanbeyli (Mağara) ve Saimbeyli (Haçın)'ye geçtikten sonra Kozan'a dönmüş, burada hakkındaki bir ihbar nedeniyle gözaltına alınmıştı. Fransızların, Antep, Urfa veya Maraş şehirlerinden birini tercih etmesi veya Kilikya dışına çıkarılacağı teklifi üzerine, Kuva-yı Milliye yetkililerinin de görüşünü alarak, 29 Aralık 1919'da Urfa

⁸¹⁵ Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 23-26; Çelik, **a.g.e.**, s. 161.

⁸¹⁶ Ursavaş, **a.g.e.**, s. 33-35; Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 27.

Jandarma Taburu Komutanlığı görevine başlamıştır. Yüzbaşı Ali Saib Bey, bu görevdeyken Kuva-yı Milliye'ye önemli hizmetlerde bulunmuştur.⁸¹⁷

16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta Mustafa Kemal başkanlığında yapılan toplantıda “Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri, toplantıdan sonra Heyet-i Temsiliye ve ulusal örgütlerin alacağı biçim ve çalışma yolu, Paris Barış Konferansının Osmanlı Devleti ile ilgili olumlu ya da olumsuz karar vermesi durumuna karşı nasıl davranılacağı gibi önemli kararlar üzerinde görüş alışverişinde” bulunulmuştur.⁸¹⁸

⁸¹⁷ Ursavaş, **a.g.e.**, s. 24-28; Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 46-48.

⁸¹⁸ Nutuk, C.III Vesikalar/Belgeler, Vesika: 185, 186. Toplantıya, Ankara'dan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Erzurum'dan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Konya'dan 12. Kolordu Komutanı yerine vekaleten Erkân-ı Harp Reisi Binbaşı Şemsettin Bey, Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Kumandanı Miralay Hüseyin Selahattin Bey ve ayrıca Heyet-i Temsiliye üyesi olan ve üye olmayıp toplantıya katılmalarından yararlanan kişiler ve komutanlar da katılmıştır. Nutuk, C.I, s. 363-365; Cebesoy, **a.g.e.**, s. 281-291.

2. Komutanlar Toplantısı⁸¹⁹

İki hafta süren Komutanlar Toplantısında, teşkilatlanma ve savunma ile ilgili konularda önemli kararlar alınmıştır. Adana ve çevresine yapılması gerekli yardımın hızlandırılması ile Kilikya'nın önemli ve büyük bölümünü işgalden kurtarmak görevi 20. Kolordu'ya, dolayısıyla Ali Fuat Paşa'ya verilerek, Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı kendisine bağlanmıştı. Ali Fuat Paşa, toplantının ardından Ankara'ya giderken Kuva-yı Milliye Komutanlığı'nın çalışmaları ile ilgili incelemelerde bulunmak üzere Kayseri'ye uğramıştı. 4 Aralık 1919'da⁸²⁰ Kayseri'ye gelen, Ali Fuat Paşa, 11. Tümen Komutanı Binbaşı Mümtaz, Kayseri Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Emrullah, Topçu Binbaşı Mehmet Kemal (Kozanoğlu Doğan) ile ve daha sonra milli teşkilat reislerinin katıldığı görüşmeler sonunda Kilikya'nın kurtuluşu için alınması gerekli tedbirler tüm detaylarıyla belirlenmiş ve görev taksimi

⁸¹⁹ Ali Rıza Paşa hükümeti Komutanlar toplantısını baltalamak amacıyla Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşaları tutuklayıp İstanbul'a getirmeleri için Cafer İlhami Bey Başkanlığı'nda aralarında Fevzi Çakmak Paşa'nın da bulunduğu bir heyeti 25 Kasım 1919'da Sivas'a göndermişti. 26 Kasım 1919'da gerçekleşen Kazım Karabekir- Fevzi (Çakmak) Paşa görüşmesinde, Kazım Karabekir Paşa, Fevzi Paşa'ya "milletin kurtuluşu uğrunda her tehlikeyi göze alarak ortaya atılan arkadaşlarının tevkifine razı olamayacağını, bu işlerle uğraşarak Türk Milleti'nin ölümüne sebep olmak yerine kendisinin de bir an önce Anadolu'ya geçerek, kendi saflarında yer alması gerektiğini" söylemiş ve Paşa'nın fikrini değiştirmesinde etkili olmuştur. Cebesoy, **a.g.e.**, s. 286-287.

⁸²⁰ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 260- 261; Ali Fuat Paşa'nın Kayseri'ye geliş tarihi olan 4 Aralık 1919, gerek burada belirtilen kendi hatıratında ve gerekse buna dayanılarak yazılan birçok incelemede yanlış şekilde 4 Kasım 1919 olarak verilmiştir.

yapılmıştı. Adana ve havalisi ile ilgili olarak alınan tedbirler şu şekilde özetlenebilir.⁸²¹

1) 11. Tümen Komutanı ile Kayseri Askerlik Şubesi Başkanı, kendi muntıkaları dahilindeki Milli Teşkilat'ın büyümesine çalışacaklardır. Milli müfrezelerin, Kilikya'nın işgal muntikasına girmesiyle kuvvetlenecek mahalli teşkilat ile icrasına başlanacak olan harekete ayrıca yardımda bulunacaklardı. Belirlenen miktardaki silah, cephane vesaireyi gösterilen mahallere naklettireceklerdi. Eğer, ecnebi işgal kuvvetleri, teşebbüslerimizi önlemek isterlerse, bunların ileri hareketlerini durdurabilmek için gerekli tedbirleri alacaklardı.

2) Kilikya'nın kurtuluş hareketini Topçu Binbaşı Mehmet Kemal Bey (Kozanoğlu Doğan), maiyetiyle birlikte doğrudan doğruya idare edecekti. Kozanoğlu Doğan Bey'in idare edeceği bölge ikiye ayrılmıştı. Doğudakine Piyade Yüzbaşı Osman Nuri (Aydınoğlu Tufan) ve batıdakine Yüzbaşı Ali Ratıp (Tekelioğlu Sinan) Beyler komuta edeceklerdi.

3) Kozanoğlu Doğan, Aydınoğlu Tufan ve Tekelioğlu Sinan Beyler'in matamamiyet kadroları tamamlanır tamamlanmaz, bu komutanlar işgal bölgelerine girecekler ve oradaki hazırlıkları da bittikten sonra harekete geçeceklerdi.

4) XII. Kolordu muntikasına ait olan görev de XX. Kolorduya devredilmişti.

5) Kurtuluş hareketinin her tarafta birden başlatılabilmesi için, hazırlıkların ne zaman tamamlanacağı Ankara'da Ali Fuat Paşa'ya bildirilecekti.

6) Bütün Kolordu'ların hazırlayacakları Milli Teşkilat ve harekât, Kuva-yı Milliye Umum Komutanı olarak Ali Fuat Paşa tarafından idare edilecekti.

⁸²¹ Cebesoy, a.g.e., s. 297, 298; Tufan Paşa, a.g.e., s. 29, 30.

3. Andırın'da Kuva-yı Milliye

Develi'de Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulduktan sonra, Kilikya Kuva-yı Milliye Umum Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey'in yardımcısı ve Kilikya Doğu Cephesi Komutanı Aydınoğlu Tufan Bey, 1920 yılı Şubat ayı başlarında teşkilat kurmak için "Hafız Bekir" takma adını kullanarak, Andırın'a gelmişti.

Andırın, dağlık ve ormanlık bir bölgede bulunduğu için Fransızlar tarafından işgal edilmemişti. Fransızlar, Andırın halkından korunmak için, doğu ve güney sınırlarına karakollar kurmuşlardı. Aydınoğlu Tufan Bey, Kuva-yı Milliye'nin güçlü olduğunu göstermeye çalışarak, halkı Kuva-yı Milliye'ye dahil etmek istiyordu. Andırın halkı silah almak istiyordu ancak fakir olduğundan dolayı alamıyordu. Silah almak isteyenler öküzünü satmaya başlamıştı. Aydınoğlu Tufan Bey, önce 15-20 kişilik bir kuvvet oluşturmuştu. Andırın'ı kuzey, güney ve doğu bölgelerine ayırarak, her bölgeye bir komutan atadı ve Yaycıoğlu İbrahim Ağa'yı Grup Komutanı tayin etti. Köylerde faaliyete geçerek, askerlik yapanları ve silahı olanları toplayarak bunların başlarına eski onbaşı ve çavuşları getirdi. Manga, takım ve bölük teşkilatı kurularak, her mıntıkada teşkil edilen bölükler talime başlatıldı. Müdafaa-i Hukuk Heyetleri herkesten %3 iâşe kesintisi yapmaya başladı. İâşe, ambar ve tevzi teşkilatı ve memurlukları kuruldu. Vatandaşlar makbuz karşılığında gönül rızasıyla bağışta bulundular. Bir örnek kıyafet ve komutanlara üniforma sağlandı. Andırın'daki Kuva-yı Milliye teşkilatı bu şekilde kurulmuş oldu.⁸²²

⁸²² Çelik, a.g.e., s. 167.

4. Kadirli’de Kuva-yı Milliye

Fransızlar, Kadirli ve çevresinde de bu bölgeyi sömürmek amacıyla silahlandırdıkları Ermenileri kendi askeri birlikleri arasında kullanırken, Kadirli ve çevresindeki Çerkezleri de kendi taraflarına alarak kullanmaya başlamışlardı. Bu amaçla, Aziziye’ye kadar olan bölgede Çerkezlerin lideri veya temsilcisi olarak kabul ettikleri Çerkez Nuri Çavuş’a büyük önem vermişler ve isteklerini daha kolay kabul ettirebilmek için, oğlu Çako’yu jandarma subayı yapmışlardı. Buna karşılık, Nuri Çavuş, “Fransızların adamı görüntüsünde” çalışırken, çok sayıda masum Türkü ve Kozanlıları haksız muameleden korumuştur. Nuri Çavuş, Kadirli’nin kurtuluşundan sonra, Kuva-yı Milliye’ye katılarak Ceyhan Grup Komutanı olarak görev yapmıştır. Yöredeki Çerkezler birkaçı dışında genel olarak Kuva-yı Milliye’ye katılmışlardır.⁸²³

Kadirli’deki milli kuvvetler ayrı ayrı müfrezeler halinde silahlanarak teşkilatlanmışlardı. Aydınoglu Tufan Bey, Kadirli’ye geldikten sonra burada da Andırın teşkilatına benzer bir teşkilatlanma yapılmış ve silahlandırma çalışmalarına devam edilmiştir. Bölük teşkilatı kurulmuş ve Kadirli’lilerden “Kasaba Bölüğü” adı verilen bir bölük meydana getirilmiştir. Bazı yedek subaylar bölük komutanı olarak görevlendirilmiş, bir kısmı da bir çeşit danışman olarak askerlik yapmamış olan bölük komutanlarının emrine verilmişlerdir. Bu son düzenlemeye göre, mevcut müfrezelerden kurulan bölükler ve komutanlarının adları şöyle idi:⁸²⁴

Tatarlı Bölüğü: Komutanı, Hüsnü Coşkun

⁸²³ Çelik, **a.g.e.**, s. 170-171.

⁸²⁴ Tufan Paşa, **a.g.e.**, s. 69-70; Çelik, **a.g.e.**, s. 178.

Bozdoğan Bölüğü: Komutanı, Hacı Bey (Hacı Bozdoğan'ın babası)

Dağkolu Bölüğü: Komutanı, Halil Tekerek

Sumbas Bölüğü: Komutanı, Karabeyzade Mehmet Bey

Çokak Bölüğü: Komutanı, Ahmet Paşa

Kasaba Bölüğü: Komutanı, Vahit Vaysioğlu

Bu bölüklerin mevcudu 100-150 kişi arasında değişiyordu. Yukarıda adı verilenler dışında, mevcutları 30-50 arasında değişen, Ali Kahyalar, Mamuk Ağa ve Savrun Müfrezeleri bulunuyordu.

Aydınoğlu Tufan Bey, Kadirli'de kurulan milli kuvvetlerin komutanlığını üzerine almış, Remzi Özdemir'i yardımcılığına, bir süre sonra, Tevfik Coşkun'u "bir günlük emirle" Kadirli Grup Komutanlığı'na atamıştır. Aynı günlük emirle, İbrahim Yaycıoğlu *Andırın*, Hulusi Kurtoğlu *Kozan*, Ahmet Cevdet Çamurdan *Sırkıntı* Grup Komutanlıklarına atanmıştı. *Haçin*, milli kuvvetler tarafından alındıktan sonra, Saim Bey, *Ceyhan* Grup Komutanlığı'na, Nuri Çavuş da yardımcılığına atanmışlardı.⁸²⁵ Bölük teşkilatı ve grup komutanlığının kurulmasıyla milli müfrezeler belli bir disiplin altına alınmıştı.

5. Kozan'da Kuva-yı Milliye

Aydınoğlu Tufan Bey, Fransız ve Ermeni zulmünden kaçarak, Kadirli'ye sığınan Kozanlı vatandaşlarla görüşerek, Kozan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ni kurulmasını sağlamıştı. Bu Heyet-i Merkeziye'de alınan kararlar doğrultusunda ve Aydınoğlu Tufan Bey'in emriyle Kozan ve

⁸²⁵ Çelik, a.g.e., s. 178.

havalisinde Kuva-yı Milliye teşkilatının kurulması ve denetimi görevi, *Sırkıntılar* Grup Komutanı olan ve “Kayhan” takma adını kullanan Müftüzade Ahmet Cevdet (Çamurdan) Efendiye verilmişti. Bu sırada, Fransızlar ve Ermeniler tarafından cezalandırılmak amacıyla takibe alınan Hakkı (Çamurdan) Efendi de Kozan’dan ayrılarak geldiği Akdam köyü civarındaki çiftliğinde, Kümeli Göçmenleri’nden kurduğu 30-40 kişilik bir müfreze ile Kadirli’de Aydınolu Tufan Bey’in karargâhına gelmişti. Kendisine burada “Şeyh Edebalı” takma adıyla Karargâh Komutanlığı görevi verilmişti.⁸²⁶ Kozan Cephesi Kuva-yı Milliye teşkilatı gittikçe gelişerek, kuzey, güney, doğu ve batı olarak cephelere ayrılmıştı. Kozan’da bu şekilde teşkilatlanan Kuva-yı Milliye 800-1000 kişilik mevcuda ulaşmıştı. Bu sayıdaki kuvvetle Kozan’da bulunan tam teçhizatlı bir Fransız taburu, yerli Ermeniler ve Kadirli’den Kozan’a sığınan Ermenilerle birlikte, onbine yakın sayıda düşman kuvvetine korku salıyordu.⁸²⁷

ii. Adana’nın Batı Cephesinde Kuva-yı Milliye’nin Teşkilatlanması

16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında yapılan Komutanlar Toplantısından sonra Batı Kilikya Cephesi Komutanlığı’na Yüzbaşı Ali Ratıp (Tekelioğlu Sinan) atanmıştı. 12 Aralık 1919’da Mustafa Kemal Paşa’dan göreviyle ilgili şu talimatı almıştı:⁸²⁸

⁸²⁶ Çelik, **a.g.e.**, s. 198.

⁸²⁷ A.g.e., s. 203.

⁸²⁸ Çelik, **a.g.e.**, s. 248; Kasım Ener’in, Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi adlı eserinde 12 Kasım 1919 tarihi yanlıştır. s. 31.

“Batı Kilikya Cephesi Kumandanlığı’na:

- 1) Bölgeniz Seyhan Nehri’nin doğusundan, Mersin batısına kadar uzanır.
- 2) Bölgeniz içinde, her şeyden önce teşkilat kurulacaktır.
- 3) Karaisalı’dan işe başlamak uygun olur.
- 4) Milli kuvvetler, nizamnameye göre kurulup genişletilecek ve milli bir ordu kurulacak ve hazırlanacaktır.
- 5) Bölgeniz dahilindeki Müslümanlar’ın silah ve cephane ihtiyacı: a) Kurulacak bütün Kuva-yı Milliye’ye lazım gelen silahlar, b) Öncelikle silahlandırılması gereken küçük müfrezeler için gerekli silahlar.
- 6) Bölge içinde kalmanız mümkün değilse, Bereketlimaden karargâh yapılacaktır.
- 7) Takma adınız “Tekelioğlu Sinan’dır.

Tekelioğlu Sinan, bu emri aldıktan sonra 15 Aralık 1919’da, Niğde’ye gelerek, 11. Tümen Vekili Mümtaz, Mutasarrıf Tevfik Bey ve Niğde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu ile görüşmüştür.⁸²⁹ Bu görüşmeden sonra 11. Tümen Komutanlığı tarafından kendisine ve yardımcılarına ayrılan beş mavzer, yüzer fişek, on bomba ve üç yüz liradan fazla parayı alarak, Yedeksubay Kemal Şahin, Konya Teşkilatı’ndan gelen Yedeksubay Süleyman ve Kozanlı Sehlizade Hasan ile birlikte, Karaisalı’nın dağlık kesimine varmışlardı. Karaisalı Kaymakamından Fransızların çok güçlü olduğu, dolayısıyla derhal uzaklaşmaları gerektiği haberini alır almaz, düşmana yakalanmamak için Niğde’ye geri dönmüşlerdir. Niğde’de, Sadettin (Beybaba) ve Ahmet Remzi (Yüreğir) Beylerle buluşmuştu. Niğde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden ve halktan yardım görerek bir

⁸²⁹ Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s.32; Çelik, **a.g.e.**, s. 249.

grup jandarma eri ve Teğmen Besim (Albayoğlu) ile birlikte Niğde'den, Bereketlimaden istikametiyle Adana cephesine doğru harekete geçmişti.⁸³⁰

Tekelioğlu Sinan Komutası'ndaki Kilikya Batı Cephesi Kuva-yı Milliyesi, 1920 yılı başlarından itibaren, kendi bölgesi olan Orta Toroslar'da Fransızlara karşı savaş açmış ve çevredeki Türklerin de katılmasıyla, gittikçe kuvvet kazanmıştı.

Kuva-yı Milliye'nin gelişmesi ile sevk ve idare açısından, cephenin bölümlere ayrılması ihtiyacı doğmuştu. Bu durum göz önüne alınarak Batı Kilikya Cephesi dört gruba ayrılmıştır. Buna göre: (Sağcenahta): 1) *Tarsus* grubu, (Solcenahta) 2) *Merkez* 3) *Seyhan* 4) *Kurttepe* Grupları kuruldu. Tarsus Grubu'na *Molla Kerim*, Merkez Grubu'na *Jandarma Subayı Rifat*, Seyhan Grubu'na *Mahmut* ve Kurttepe Grubu'na da *Devecioğlu Ali Ağa* komutan olarak atanmışlardır.

Bu gruplara bağlı veya bağımsız olarak: Adil Efe (Arslanköylü Hüsnü Çavuş), Kuşçulu Reşit, Halil ve Emin Polat, Aktaşlı Ali Ağa ve Derviş Ağa *Müfrezeleri* ile Seyhan, Besim Albayoğlu, İbrahim Kethuda, Tekelioğlu Mustafa, Kara Hacı, Bucaklı Hasan Ağa, Urgankıranlı Molla İzzet *Müfrezeleri* ve Karaisalı'da: Karabomba, Seyhan Grubu'nda Pöçük Mehmet ve Molla Nasuh Komutasındaki *Gülek Müfrezesi* bulunuyordu.

Karargâhta: Kemal Şahin Grubu'na bağlı *Mucurlu Ahmet Müfrezesi* ile Tayyar Komutası'nda bir süvari bölüğü bulunuyordu. Besim Albayoğlu'nun "*Albayrak*" adını taşıyan müfrezesine, daha sonra "Reis" takma adıyla Turgut Reis

⁸³⁰ Ener, **a.g.e.**, s. 32; Çelik, **a.g.e.**, s. 249.

komuta etmiştir. Tarsus Bölgesinden *Veli Haşım kuvvetleri* de gerektiğinde sağ cenahı destekliyordu.⁸³¹

Heyet-i Temsiliye, İçel cephesinin durumunu göz önüne alarak 1920 yılı Nisan ortalarına doğru, bu cepheyi Yarbey Şemseddin'in komutasına vermişti. Çamalan, Çatalan, Kamışlı ve Karahacılı nahiyeleri geçici olarak, Karaisalı ilçesine nakledilmişlerdi.

Bu ikinci gruplandırmada cephe dörde bölünmüştü.⁸³²

- 1) *Kavaklıhan Grubu*: Tarsus Çayı üzerindeki Muhat Köprüsü ile Cırbıklar Köyü arasındır. Komutanı Teğmen Cemal (Efe)'dir.
- 2) *Kumdere Grubu*: Cırbıklar ve Tepeçaylak Köyleri arasındır. Komutanı Teğmen Mehmet'tir.
- 3) *Çakıt Grubu*: Tepeçaylak ile Çobankuyusu Köyleri arasındır. Komutanı Teğmen Rifat'dır.
- 4) *Seyhan Grubu*: Çobankuyusu ile Kızıkklaş Köyleri arasındır. Komutanı Teğmen Yaşar (Mebruk)'dır."

Adana cephesini teşkil eden Kuva-yı Milliye, batıda Lamas (Limonlu)'dan Adana'nın kuzeydoğusundaki Kozan şosesine kadar, yeniden aşağıdaki şekilde mıntika ve gruplara ayrılmıştır.⁸³³

- 1) *Emin Arslan Komutasındaki Mersin Grubu mıntikası*: Batıda Lamas'dan itibaren, Mersin'in kuzeydoğusundaki Deliçay'a kadar olan cephede,

⁸³¹ Çelik, **a.g.e.**, s. 287; Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s. 48.

⁸³² Ener, **a.g.e.**, s.48, 49.

⁸³³ Çelik, **a.g.e.**, s. 289.

- 2) *Jandarma Yüzbaşı Yaşar (Mebruk) Komutasında Tarsus Grubu muntıkası*: Deliçay'dan, doğuda Tarsus (Berdan) Çayı'na kadarki cephede,
- 3) *İstihkam teğmeni Cemal (Efe) Komutasındaki Kavaklıhan Grubu Muntıkası*: Tarsus (Berdan) Çayı'ndan itibaren, doğuda Yenice'ye kadar olan cephede,
- 4) *Tekelioğlu Sinan Komutasında Solcenah Grubu muntıkası*: Yenice'den itibaren doğuda Kozan şosesine kadar olan cephede.

Bu yeni gruplandırma ile birlikte kurulmuş olan yeni müfrezeler, *Pozantı, Çelikleş, Naili Hürriyet Müfrezesi, İncirgediği Müfrezesi, Şahin, Memişli, Müdafaa-i Vatan, Dede Ağa, Karayaylalı Yahya ve Tarsuslu İbrahim (Serin)* gibi isimlerle müfrezeler oluşturulmuştur.⁸³⁴

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, 7 Haziran 1920 tarihli emriyle Tekelioğlu Sinan ve Emin Arslan komutasındaki milli kuvvetleri, 41. Tümenin emrine vermişti. Bu emre göre, 41. Tümen karargâhı da Pozantı'ya nakledilecek, 11. Tümenin Kilikya cephesi ile işbirliği kesilerek, bu tümenden Tekelioğlu Sinan emrine verilmiş olan birlikler malzemeleriyle birlikte yerlerinde kalarak ve 41. Tümenin emrine girecekti.⁸³⁵

Kilikya cephesindeki komutanların idaresindeki Kuva-yı Milliye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yardım ve destekleriyle önemli hizmetler vermişlerdi. Ancak bölgenin büyüklüğü ve önemi doğrultusunda tek elden yürütülecek uygun bir teşkilatın yapılması için 26 Haziran 1920'de Güney Cephesi Komutanlığı'na (Mersin'den Fırat Nehrine kadar olan bölge) Selahattin Adil Paşa tayin edilmiştir. Bu

⁸³⁴ Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, s. 50; Çelik, *a.g.e.*, s.289.

⁸³⁵ Ener, *a.g.e.*, s. 51, 53; Çelik, *a.g.e.*, 289-290.

bölgedeki bütün askeri birlikler ile Kuvayı Milliye kuvvetleri cephe emrine verilmişlerdir.⁸³⁶ Görüldüğü gibi bu düzenlemeler Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçildiğini göstermektedir. Bu düzenlemelere, çalışmanın “Kuva-yı Milliye'den Düzenli Orduya Geçiş” bölümünde değinilecektir.

iii. Mersin ve Tarsus'da Kuva-yı Milliye'nin Teşkilatlanması

Kerkük Mıntıkası Levazım Başkanı olan Yüzbaşı Emin Resa, “*Emin Arslan*” mütarekenin ardından, buradan ayrılarak Konya'ya, oradan da Ilgın Ilıcalarına yerleşmişti. Bir milli müfreze kurmak isteyen, Emin Arslan, Beyşehir'de 7. Süvari Alayı Komutanı Nazım Bey ile görüşerek, Ilgın'da kendi başkanlığında, Esir oğlu Ali, Tüccar Ahmet ve Hakimzade Mehmet Beyler ile bir Kuva-yı Milliye heyeti kurmuştur.⁸³⁷

Aynı dönemde, 11. Tümen Komutan Vekili Mümtaz Bey, Mersin Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Haydar Bey'in, “Mersin ve çevresinde savaşı başlatacak ve yönetecek başarılı bir kumandanın gönderilmesi” ile ilgili isteğini Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'na bildirmişti. Heyet-i Temsiliye, bu konuyla Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti Başkanı Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'i görevlendirmişti. Hüseyin Hüsnü Bey ise, 6 Aralık 1919'da Emin Arslan'a, “Konya Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi tarafından, Adana'ya mürettep bir numaralı umum Kuva-yı Milliye Müfrezeleri Komutanlığı'na atandığını,⁸³⁸ talimat almak ve hemen teşkilata

⁸³⁶ HTVD., Sayı: 54, Vesika: 1235; Ener, **a.g.e.**, s. 55.

⁸³⁷ Çelik, **a.g.e.**, s. 153.

⁸³⁸ Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 68; Çelik, **a.g.e.**, s. 153-154.

başlamak üzere, acele Konya'ya gelmesini" bildirmiştir. Yüzbaşı Emin Arslan, görevi kendisine bildirildikten sonra, Mersin-Tarsus ile Mut ve Silifke'de Kuva-yı Milliye'yi teşkilatlandırmıştır.

iv. Mut ve Silifke'de Kuva-yı Milliye'nin Teşkilatlanması

Mut ve çevresindeki teşkilatlanma ile merkezi Konya'da bulunan XII. Kolordu'nun Topçu bataryası Komutanı Yarbay İzzet Bey ilgileniyordu. Yarbay İzzet Bey, 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa ile görüşme halinde işlerini hallediyordu.

Mut ve Gülnar çevresindeki milli kuvvetleri teşkilatlandırmak amacıyla Koçhisar Müdafaa-i Hukuk Reisi Binbaşı Emin (Mengenli) Bey, Silifke Askerlik Şubesi Başkanlığı'na atanmıştı.⁸³⁹

Bu sıralarda Adana'ya mürettep bir numaralı Umum Kuva-yı Milliye Müfrezeleri Komutanlığı'na atanan Yüzbaşı Emin Arslan, 6 Aralık 1919'da Tatar Abdullah Çavuş ve Argıthanlı Ali Efe ile birlikte, Iğın'dan Konya'ya gelmiştir. Burada teşkilat konusunda Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey ve Adana ileri gelenlerinden Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) ile görüşerek kendilerinden bilgiler aldı.

Yüzbaşı Emin Arslan, milli müfrezelerin kuruluşuna Konya'dan başlanarak, Çumra, Karaman, Mut, Mağara, Silifke ve çevresinde teşkilatın biran önce kurularak, fedai müfrezeleri kadrolarının doldurulması, bu merkezlerle çevre köylerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması, mili kuvvetlerinin adının Adana ve

⁸³⁹ Çelik, a.g.e, s.306.

Havalisine Mürettep Kuva-yı Milliye Fedai Müfrezeleri olması konularında Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'den talimat alarak gerekli çalışmalara başlamıştır.⁸⁴⁰

Bu doğrultuda Yüzbaşı Emin Arslan, mütareke nedeniyle o sırada trenle memleketine dönen gençler arasında Adana ve çevresinden olanlar ile 7 Aralık 1919-3 Ocak 1920 tarihleri arasında Konya istasyonunda görüşerek, bu gençlerin kadrosuna katılmalarını sağlamıştır. Bu şekilde oluşturulan 85 kişilik müfreze Çumra'ya oradan da Karaman'a gitmişlerdir. Karaman'da bu müfrezeye Kozanlı Yedek Teğmen Mustafa Nail, Adanalı Yedek Teğmen Tevfik (Genç İzzet) ile birlikte yirmiden fazla er ve erbaş katılmıştır. Bu kuvvetlere Karaman Askerlik Şubesi Başkanı tarafından 139. Piyade Alayı deposundan silah, cephane ve teçhizat sağlandıktan sonra Mut'a gitmişlerdir.⁸⁴¹

Konya'daki 12. Kolordunun Topçu Bataryası Komutanı Yarbey İzzet Bey, Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi'nden aldığı emir doğrultusunda, Ekim 1919'da Mut ilçesine gelerek, burada görevli memurları, ilçenin ileri gelenleri ve aydınlarını toplayarak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştu.⁸⁴²

⁸⁴⁰ Emin Resa (Aslan Karakaş), İçel Kurtuluş Savaşı Tarihi Hatıraları, C. I, Yeni Mersin Matbaası, Mersin 1942, s. 7; Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 97; Çelik, **a.g.e.**, s. 307.

⁸⁴¹ Emin Resa, **a.g.e.**, s. 8; Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 85; Kurtuluş Savaşında İçel, s.119; Çelik, **a.g.e.**, s. 308.

⁸⁴² 1 Kasım 1919'da Yarbey İzzet Bey'in Kaymakamlığa verdiği dilekçe ile resmi resmen kurulan ve sonradan değişiklikler geçiren Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti Yönetim Kurulu şu isimlerden oluşuyordu: Asil Üyeler: Başkan: Mahmut Beyzade Mirza Bey, İkinci Başkan: Müftü Nadir Bey. Üyeler: Abdullah Beyzade Yakup Bey, Kale Mahallesinden Naip Ali Efendi (Pepe), Reji (Tekel) Memuru İsmail Efendi, Ahmet Efendizade Emin Efendi, Hüseyin Efendizade Tahsin Efendi, İzmirli Ahmet Efendi, Hacı İbrahimzade İbrahim Efendi, Abdullah Beyzade Ahmet Bey; Yedek Üyeler: Müftüzade Hüseyin Efendi, Doktor Hamdi Bey, Sarıkavak Müdür-i sabıkı Hakkı Bey, Binbaşı

Mut Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluşunun ardından faaliyete geçerek, cemiyet şubelerini köylere kadar yaymaya çalışmıştır. Bu iş için Müftü Nadir ve Abdullah Beyzade Ahmet Beyler görevlendirilmiştir. Çok kısa bir sürede köylerden toplanan gönüllülerle 130 mevcutlu Mut Bölüğü kurulmuştur. Kurulan bu Kuva-yı Milliye teşkilatı kısa sürede genişlemiştir. Oluşturulan bu gönüllü birlikler Karaman'dan getirdikleri silah ve cephaneyle silahlandırılmıştır. Bu kuvvetler çok geçmeden Adana'daki işgal kuvvetlerini tehdit eder duruma gelmiştir.⁸⁴³

Bu sıralarda Anamur, Gülnar ve Mut ilçelerini kapsayan ve bu çevrenin merkezi durumunda olan Silifke livasının mutasarrıfı Esat Rauf Bey idi. Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Emin (Mengenli), Jandarma Komutanı Yüzbaşı Hüsnü Bey idi. Liva'da büyük oranda Ermeni ve Rum nüfus bulunuyordu. Bunların en çok toplu olarak bulundukları yer Silifke'ye bağlı Kırobası (Mara, Mağara) bucağı ve çevresi idi. İzmir'in işgalinin ilk günlerinde Mersin'deki Ermeni ve Rum toplulukları birleşerek Silifke'nin Kırobası bucağı ve çevresinde teşkilatlanmış ve bu teşkilatı ilçelere kadar yaymıştı.⁸⁴⁴ Mutasarrıf Esat Rauf Bey, padişah yanlısı ve milli mücadeleye karşı biriydi ve halk üzerinde baskı kuruyordu. Aynı zamanda Mersin'de Ermeni ve Fransızların yaptıkları katliamlardan dolayı halk endişe içindeydi.

Silifke'deki bu ortamda, Yarbay İzzet Bey, Mut'ta Müdafaa-i Hukuk teşkilatını kurduktan sonra 9 Kasım 1919'da Silifke Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye

Ziya Bey, Mal Müdür-i sabıkı Emin Efendi, Çakır Hüseyin Usta, Ermenekli Hacı Ahmet Efendi, Posta müdürü Ali Haydar Bey, Müftüzade Ali Efendi. **Kurtuluş Savaşında İçel**, s. 112, 113.

⁸⁴³ ATASE Arşivi İSH., K: 273, G: 124, B: 124-1.

⁸⁴⁴ Çelik, **a.g.e.**, s. 310.

Cemiyeti’ni kurarak, aynı zamanda Kuva-yı Milliye Teşkilatı’nın çalışma yöntemlerini de belirleyen bir mazbata düzenleterek Konya’ya dönmüştür.⁸⁴⁵

Bu mazbataya göre Kuva-yı Milliye teşkilatı şöyle düzenlenecektir:

- a) Merkezi Silifke olmak üzere, liva adına, Silifke, Mut, Gülnar ve Anamur ilçeleri milli kuvvetlerinden oluşacak, 4 bölüklü bir “Milli Alay” kurulacaktır. Ayrıca, Adana sınırında Lamaslı Şihman Ağazade Hüsnü Efendi Komutasında bir “Adana Hudut Taburu” bulunacak ve Tabur Komutanı Hüsnü Efendi, Silifke Heyet-i Merkeziyesi ve Milli Alay Komutanı ile irtibat kurulacaktır.
- b) Milli bölüklerin silah ve cephanesi, kısmen halkın elinde bulunan ve dışarıdan sağlanacak olan ve kısmen de jandarma deposundaki Rus tüfekleri ile kolordunun Karaman deposundan verilecek veya sağlanacaktır.
- c) Milli bölükleri 100’er mevcutlu 3 takımdan oluşacak, hareketleri sırasında ihtiyat cephanesi ile diğer eşyalarını taşıyacak hayvanlar, ilçe heyetlerince sağlanacak ve hazırlanacaktır.
- d) İçtima halinde veya görev gereği, herhangi bir görevi yerine getirmek üzere sevk edilen milli bölüklerle, ailelerinin, yiyeceklerinin sağlanması ve beslenmeleri ilçe heyetlerince sağlanacaktır.
- e) İlçe heyetleri, milli bölüklerin erlerine belli tip ve renkte elbise ve birer fişeklik sağlayacaktır.

⁸⁴⁵ Kurtuluş Savaşında İçel, s. 114-116.

- f) Bölük komutanlarına günde 100 kuruş, takım komutanlarına günde 60 kuruş, çavuşlara 40, neferlere 20'şer kuruş ödenecek ve ayrıca, herkese günde birer çift ekmek verilecektir.
- g) Herhangi bir görev sonucu yaralanacak olan milli bölükler efradına, yaranın önemine göre, 50-100 lira, şehit olanların ailelerine 200 lira verilecektir.

Bu esasların yanı sıra mali düzenleme, yardım ve vergilerin toplanması ile ilgili konularda çeşitli düzenlemeler getirilen mazbatada Müdafaa-i Hukuk teşkilatının görevi şu şekilde belirlenmiştir:

Silifke sınırının korunması, Adana'daki Müslümanların düşman ve Ermenilerin katliamlarından korunması ve Milli Teşkilat'ın Mersin'e kadar genişletilmesi emredildiği takdirde, İzmir Kuva-yı Milliyesi'ne mal yardımında bulunulması.

Silifke Heyet-i Merkeziyesi'nin düzenlediği bu mazbatanın hükümleri, bazı nedenlerden dolayı bir süre uygulanamamış, Silifke Kuva-yı Milliye'ye dahil olduktan sonra uygulanabilmiştir.⁸⁴⁶

⁸⁴⁶ Kurtuluş Savaşında İçel, s. 116, 117.

VII. Maraş'ta Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

a. İngiliz İşgali

Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında geçiş ili olan Maraş, bu özelliğinden dolayı yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Aynı zamanda, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının karşılaşma yerinde, Toros dağlarının uzantısı olan yüksek dağların arasındaki geniş bir ovada kurulmuştur.⁸⁴⁷

İngilizlerin Maraş ve civar bölgelerini işgal sebepleri arasında bölgenin stratejik konumunun yanında coğrafi yapısı da yer almaktadır. Anadolu'nun güney ve güneydoğu bölgesinin kuzey kesimlerini teşkil eden Maraş bölgesi dağlık olduğu için serbest harekâta elverişli değildi. Bu bölgede geçitler ve yolar tahkim edilirse bölgeyi güneyden gelecek saldırıya karşı savunmak oldukça kolaydı. Buna karşın Antep ve Halep civarı savunmaya elverişli olmadığı için kuzeyden yani Maraş bölgesinden gelecek kuvvetlerin Suriye'ye doğru harekâtı kolaylıkla gelişebilir bir durumda bulunuyordu. İngilizler, Suriye'deki kuvvetlerini emniyete almak için Maraş'ın bu jeopolitik durumdan faydalanmak istemişlerdi. Bundan dolayı süratle İskenderun'dan başka Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etmişlerdir.⁸⁴⁸

İngilizler 9 Kasım'da İskenderun'u işgal ettikten sonra, mütarekeye aykırı olduğu halde Adana vilayetinin de boşaltılmasını 2. Ordudan istemiştir. 2. Ordu, bölgeden çekilirken Adana vilayeti ile Antep ve Maraş sancaklarında asayiş

⁸⁴⁷ Akbıyık, **a.g.e.**, s.XV.

⁸⁴⁸ Türk İstiklal Harbi C. IV. s. 37-38.

korumak için mümkün olan tedbirleri almıştı.⁸⁴⁹ 27 Aralık 1918'de Halep'ten Kilis'e gelen bir İngiliz müfrezesi 15 Ocak 1919'da Antep'i, 30 Ocak'ta Cerablus'u işgal etmiştir.⁸⁵⁰

Antep'in işgal edilmesiyle işgal sırasının Maraş'a geldiğinin anlaşılması üzerine işgalden önce Maraş'ta bulunan askeri malzeme Kayseri'ye nakledilmiştir.⁸⁵¹ Türk askerinin bölgeyi terk etmesinden sonra İngilizler mütarekenin 7. maddesini ileri sürerek 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal etmişlerdir.⁸⁵² İngilizler Maraş'ta Amerikan Kolejine karargâh kurarak askerlerini bu koleje, Ahırbaşı kilisesi ile Ermeni ve Katolik kiliselerine ve Alman çiftliği binalarına yerleştirmiştir.⁸⁵³

İngilizlerin Maraş'ı işgalinden sonra 13. Kolordu Kumandanlığından alınan ilk bilgilere göre, Maraş'a altı bin İngiliz süvarisi ile dört makineli tüfek gelmiş ve İngilizler sanılanın aksine hiçbir şeye müdahale etmemişlerdir. Ayrıca, aynı bilgilere göre, Antep'te de üçbin İngiliz askeri bulunuyordu, suçlu görülen Türkler Halep ve Sudan tarafına sürülmek isteniyordu. 8 Mart 1919 tarihli yazıda da işgal kuvvetlerinin altı bin değil altı yüz civarında olduğunun anlaşıldığı bildirilmiştir.

⁸⁴⁹ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 5; 2. Ordu da 15 Aralıkta lağvedilmiş ve birlikleri 26 Aralık 1918'de Pozantı'ya kadar çekilmiştir.

⁸⁵⁰ Türk İstiklal Harbi C.I, s. 77; Türk İstiklal Harbi C.IV'de yanlış olarak, Kilis'in işgali 6 Aralık 1918, Antep'in işgali ise 17 Aralık 1918 olarak geçmektedir. s. 48.

⁸⁵¹ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 6.

⁸⁵² Türk İstiklal Harbi IV, S. 50; Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 78; Bazı kaynaklarda Maraş'ın işgal tarihi 23 Şubat 1919 olarak geçmektedir: Hüsamettin Karadağ, **İstiklal Savaşında Maraş**, Mersin 1943, s. 5; Celal Çoğalan-Halit Kurtaran, **Her Yönü ile Maraş**, İstanbul 1969. s. 17.

⁸⁵³ Adil Bağdatlılar, **Uzunluk İstiklal Harbinde Kahraman Maraş**, 1974, s. 25.

Maraş Mutasarrıflığının verdiği bilgilerde ise altı yüz kişilik kuvvetin 360'ının süvari, geri kalanının piyade olduğu belirtilmişti.⁸⁵⁴

I. Dünya Savaşı sırasında Maraş'ta ve özellikle Süleymanlı (Zeytun)'da bulunan Ermeniler de göçe tabi tutulmuşlardı. Ancak İngilizler Maraş'ı işgal ettiklerinde yanlarında Ermeniler de gelmişti. İşgal sırasında geri dönen bu Ermenileri özellikle Süleymanlı ve Maraş'a yerleştirmişlerdi. İngilizlerden maddi ve manevi güç alan Ermeniler Maraş'ın işgalinden sonra faaliyete geçerek Türklere karşı yalan ve iftiralarla saldırmaya başlamışlardır. Ermenilerin saldırıları Fransız işgaliyle daha da artmıştır.⁸⁵⁵

İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı, Maraş'ı işgal için şehre geldiğinde ilk iş olarak hükümet binasına giderek Mutasarrıf Ata Bey'e bölgede asayişin bulunmadığını bu nedenle şehri işgal etmek üzere geldiğini bildirmiş ve dört maddelik bir muhtıra vermiştir. Bu muhtırada, bölgede asayişin bulunmadığına dair raporların bulunduğu dile getirilerek Ermenilere karşı yapılan tecavüzlerin durdurulması, halkın sükûnet içinde günlük hayatlarına devam etmesi isteniyordu. Bunun üzerine Mutasarrıf Ata Bey, şehirde asayişin yerinde olduğunu, hiçbir olayın meydana gelmediğini, bundan sonra da gelmeyeceğini, bu sebeple mütarekenin yedinci maddesinin bahane edilerek, şehrin işgal edilmesini kesinlikle kabul edemeyeceklerini, bu hareketin Mondros Mütarekesine aykırı olduğu için kuvvetlerin geri alınmasının gerektiğini dile getirmiştir. Kendilerini barış antlaşması yapıncaya kadar kalacak bir misafir olarak gördüklerini de eklemiştir.

⁸⁵⁴ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 9.

⁸⁵⁵ **A.g.e.**, s. 10, 11.

Mutasarrıf Bey'in ve Maraş halkının işgal kuvvetlerine karşı takındıkları kesin ve kararlı tavır üzerine, İngiliz işgal kuvvetleri sekiz aylık işgalleri döneminde idareye hiçbir müdahalede bulunmamışlar, geri çekilene kadar bir gözcü durumunda kalmışlardır.⁸⁵⁶ İşgalin ilk günlerinde Ermenilerin şikâyetlerini değerlendiren İngilizler, daha sonra bu şikâyetlerin yalan, entrika ve iftiradan ibaret olduğunun anlaşılması üzerine bu tavırlarından vazgeçmişler, Ermenileri desteklemekle birlikte aşırı saldırgan hareketlerine izin vermemişlerdir. Bundan sonra Ermeniler, Türkler üzerinde oynadıkları ve oynamak istedikleri oyunlara Fransız işgaline kadar son vermek durumunda kalmışlardır. Bu durum ve İngiliz işgal kuvvetleri içindeki Hintli Müslüman erlerin olumlu tutumları işgal döneminin olaysız geçmesini sağlamıştır.⁸⁵⁷

b. Fransız İşgali

Suriye İtilafnamesinin imzalanmasıyla İngilizlerin Maraş'ı Fransızlara devredeceğine ilişkin haberlerin Adana vilayetinden gelen kişiler tarafından yayılması ile birlikte Maraş halkı endişeye düşmüştü.

Bu haberlerin yayıldığı günlerde, Kadızade Hacı Hasan Fehmi Efendi ile Elbistan ileri gelenlerinden Doktor Mustafa, başkâtip Mehmet Efendi, Beyazıtza-

⁸⁵⁶ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 35.

⁸⁵⁷ İngiliz işgal kuvvetleri siyasi memuru Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rûfai'nin de katkıları olmuştur. Hasan Rûfai Ermenilerin yalan ve iftiralarına kanmamış, şikâyetlerini kendilerine değil, Osmanlı adli mercilerine yapmalarını istemiştir. İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı da halkın taleplerini gözönünde tutmuştur. Hintli Müslüman erler ile diyalog kurulması havayı yumuşatmıştır. Bu durumu gören İngilizler silah toplama işine halkın karşı gelmesi üzerine bu tutumlarından vazgeçmişlerdir. Akbıyık, **a.g.e.**, s. 47.

Yaver ve Osman Bey ve Ali Sezai Bey toplanarak, İngiliz işgal kuvvetleri siyasi memuru Yüzbaşı Hasan Rufai'ye işgal haberlerinin doğru olup olmadığını sormaya karar vermişlerdir. Bu iş için de Ali Sezai Bey görevlendirilmiştir. Ali Sezai Bey yanına Doktor Mustafa ve Kazım Bey'i alarak Yüzbaşı Hasan Rufai'ye gitmiştir.

Görüşmelerinde Hasan Rufai, İngiliz kuvvetleri ile Fransız kuvvetlerinin değişmesi haberinin gerçek olduğunu ve bunun Ermenilerin şikâyet ve müracaatlarından kaynaklandığını söylemiştir. Yüzbaşı Hasan Rüfai ayrıca, işgal süresince elinden geldiği kadar durumu idare ettiğini, Ermenilerin Türkler aleyhine olan düşmanlıklarına ve faaliyetlerine fırsat vermemeye çalıştığını belirterek Ali Sezai Bey'e bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Hasan Rufai, bir telgraf yazılarak bu telgrafın bir nüshasının yabancı devletler elçiliklerine ve Osmanlı Hükûmetine gönderilmesini önermiştir.⁸⁵⁸ Bunun üzerine bir telgraf yazılmış ve şehrin ileri gelenleri tarafından imzalanmıştır. Yazılan telgraf, Ulu Cami'de halka okunmuştur.

16 Ekim 1919'da yapılan mitingde imzalanan telgraf Osmanlı Sultanına, İtilaf Devletleri elçiliklerine ve Mısır'da bulunan İngiliz Kuvvetleri Kumandanı General Allenby'e gönderilmiştir.⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ Yüzbaşı Rufai, bu telgrafta İngiliz kuvvetlerinin yerine geçecek olan Fransız işgal kuvvetlerinin arasında Ermeni fedailerinin de bulunduğu, bu Ermeni fedailerinin bulundukları mahallerde Türklerle karşı çeşitli işkencelerle zulmettikleri, ileride bu kişilerin Maraş'ta çıkaracakları olaylardan sorumluluk kabul etmeyeceklerini, eğer burası askeri işgal altında tutulacaksa bunun sevindirici olduğunu aksi halde önceden beri tarafsız olarak İngiliz kuvvetlerinin yerinde kalmasının uygun olacağını belirtilmesini önermiştir. Akbıyık, **a.g.e.**, s. 66.

⁸⁵⁹ **A.g.e.**, s. 67.

Fransız kuvvetlerinin 29 Ekim 1919'da Antep'i işgalinin ertesi günü 30 Ekim 1919'da Fransız ve İngilizler bir toplantı yaparak halka duyurulmak üzere bir beyanname hazırlamaya karar vermişlerdir. Dahiliye Nezareti'ne ve Maraş Mutasarrıflığına gönderilmek üzere hazırlanan ve üzerlerinde İngiliz Generali ve Fransız Albayı Flye Sainte-Marie'nin imzalarının bulunduğu, Antep şehrindeki İngiliz kuvvetleri yerine Fransız kuvvetlerinin geçeceği bildirilen beyannamede şu hususlara değinilmiştir:

- a) Fransız kuvvetleri, İngiliz kuvvetleri gibi İtilaf Devletlerinin sahip oldukları yetki ve görevlerin tamamıyla aynısına sahiptir.
- b) Fransız kuvvetlerinin görevi işgal edilen bölgede, İngiliz kuvvetlerinin bir seneden beri yaptıkları gibi asayiş sağlamaktan ibaret olacaktır. Şimdi, Antep, Urfa, Maraş havalisinde herkes Müslüman olsun Hristiyan olsun veya başka mezhepten olsun huzur içinde yaşayıp rahat bir şekilde işlerine devam edebilirler.
- c) Mütarekede açıklandığı gibi işgal kuvvetleri, işgal ettikleri yerlerde Osmanlı hükümetini icraatlarında serbest bırakacaklardır. İşgal kuvvetlerinin vazifesi yalnız bunu kontrol etmektir. Asayiş ve adaletin devamı temin edildiği takdirde hükümetin şeklinde değişiklik olmayacaktır. Mütareke hükümlerine göre bu düzenleme esas olup, Fransız askeri idaresinin İngilizlerin yerine geçmesi münasebetiyle değişikliğe uğramaz. Gerçek durumda bu iki askeri idare yetkilerini aynı kaynaktan almış olduklarından bir sayılırlar. Bu açıklamanın sağlığından şüphe edenler yalnız asayişin düşmanı olanlardır.
- d) Genelde herkes hangi kavim veyahut mensub olursa olsun en ufak endişeden uzak olarak günlük hayatlarına devam edip, müttefik devletler tarafından,

Barış Konferansında verilecek olan kararı sakın bir şekilde beklemelidirler. Bunu yapmak herkesin görevidir.

- e) Bu beyanname, iki büyük İtilaf Devleti, yani İngiltere ve Fransa tarafından açık ve kesin bir şekilde, iki devlet arasındaki mevcut ittifaka örnek temsilcileri tarafından hazırlanmış ve imza edilmiştir.⁸⁶⁰

Aynı dönemde 13. Kolordu Kumandanlığı, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta İngilizlerin tahliye edecekleri mıntıkeyi Fransızların işgal edeceğinin anlaşıldığını, Urfa'da İngilizlerin Fransızlar gelene kadar şehirden ayrılmak istemediklerini belirttikten sonra Türklerin asker sevkine izin verilmediğini, Suriye'den gelenlerden alınan bilgilere göre, Suriye ve Filistin'deki Ermenilerin Kilikya'ya nakledilmeye başlandığını bildirmiştir. Fransızların Adana, Maraş Antep ve Urfa gibi vilayetlerde kendi kontrollerinde küçük bir Ermeni devleti kurmaya karar verdiklerinin anlaşıldığı, İngilizlerin Zaho'da bulundurdıkları askeri birliklerini Musul'a naklettikleri, Fransızların Diyarbakır vilayetini de işgal edeceklerine dair Arapça gazetelerde yazılar çıktığını belirtmiş ve Fransızların işgal sahasını kuzeye doğru genişletmelerini önlemek için Malatya'dan XII. Süvari alayını iki cebel topu ve iki mitralyöz ile takviye ederek Besni'ye gönderdiğini açıklamıştır. Ayrıca, Diyarbakır'ın işgalini önlemek için de Karacurun'da (Urfa'nın Hilvan ilçesi) ve Viranşehir'de hazır kuvvetler bulundurduğunu, Elbistan'da da 3. Kolordudan hazır bir kuvvet bulundurulmasının uygun olduğunu belirtmiştir.⁸⁶¹

Merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Kumandanı Albay Selahattin da Sivas'tan Elbistan'a geldi. Maraş'ın Fransızlar tarafından işgal edileceğini anlayan

⁸⁶⁰ Gökbilgin, **a.g.e.**, C.II, s. 184-185.

⁸⁶¹ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 70-71.

Albay Selahattin Bey Sivas'taki vekiline bu hususta Elbistan'dan bazı emirler vermiştir. Talimatında: Maraş, Antep, Urfa vilayetlerinden İngiliz kuvvetlerinin çekilip yerine Fransız kuvvetlerinin geleceğinin anlaşıldığını belirterek şunları ifade etmişti: *“İngilizlerin bölgeyi işgali aslında Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı idi. Bu sebeple bölgeyi başka bir devlete devretmesi, milletin haklarına ve hükümetin haysiyetine vurulmuş bir darbe olacaktır. Bölgeye Fransız kuvvetleri gelmeden orada fiilen milli teşkilatın kurularak, milletin haklarına sahip çıkılması ve işgale karşı koyması kutsal bir vazifedir. Maraş'ı ve bunun yanında Antep'i mümkün olduğu takdirde III. Kolordu koruyacaktır. Elbistan, Maraş ve Antep'te milli direniş teşkilatı düzenlenecek ve tertip edilecektir. Malatya'dan Maraş'a bir askeri müfreze gönderilmesi düşünülmektedir. III. Kolordunun Maraş'taki milli kuvvetleri ele alması ve organize etmesi için acele olarak Aziziye'den bir süvari takımının güneye yollanması gereklidir. Sivas'tan bir subay ile iki hafif makineli tüfek bu birliğe yetişmek üzere yollanmalı ve birliğin masrafları verilmelidir. Birlik subayı Elbistan ve Maraş'taki durumdan telgrafla Kolorduya devamlı bilgi verilecektir. Hristiyanların mal ve canlarına dokunulmaması, birliğin en kısa zamanda hareket etmesi ve hareketinin gizli tutulması gereklidir.”*⁸⁶²

Dahiliye Nazırı Şerif Paşa da aynı konuyla ilgili olarak Sadaret'e bilgi vermiştir. Şerif Paşa'ya göre, işgal edilen bu sahalar Mütarekenin 24. maddesinin⁸⁶³ dışında kalmaktadır. 7. maddenin de bu bölgede karışıklık olmadığından uygulanması mümkün değildir. Fransız işgal kuvvetlerinin çoğunluğu Ermeni

⁸⁶² Türk İstiklal Harbi, C. IV, s. 51-52.

⁸⁶³ 24. Madde: “Vilayet-i Sitte'de karışıklık durumunda bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf Devletleri muhafaza eder.” Bıyıkhoğlu, **a.g.e.**, s.13.

fedailerinden oluştuğu için bu mütecaviz Ermeniler Türklerin onurunu rencide edecek ve asayiş bozacak hareketlerden geri kalmayacaktır. Asayişin korunması için Ermenilerin Fransız askeri kıtalarından çıkarılması için gereken çaba gösterilmelidir.⁸⁶⁴

Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal, Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Hayrullah Bey'den Salı günü Maraş'ın işgalinin kesinleştiği haberini aldıktan sonra 13. Kolordu Kumandanlığı'na talimat vererek, "Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesinin engellenmeye çalışılmasını, bu yapılmadığı takdirde Fransız Kuvvetlerinin bölgede barındırılmaması için her çareye başvurulmasının gerekli olduğunu bildirmiştir.⁸⁶⁵

Maraş Mutasarrıfı Ata Bey de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine Fransız işgali ile ilgili olarak telgraf göndermiştir. Mutasarrıf telgrafında, İngilizlerin işgali süresince hükümetin tavsiye ettiği şekilde tedbirler aldığını, bu kez Maraş'tan İngiliz kuvvetlerinin çekilerek Fransız kuvvetlerinin geleceğinin söylendiğini, Fransız kuvvetlerinin üç gün önce Antep'e geldiklerinin ve oradan Maraş'a hareket ettiklerinin anlaşıldığını, hatta bir kısım Fransız subay ve askerinin şehre geldiğini bildirmiştir. Ayrıca İngiliz kuvvetlerinin henüz şehri terk etmediğini belirterek, durumdan İstanbul Hükümetine de bilgi verildiğini, Heyet-i Temsiliye tarafından alınması tavsiye edilen tedbirlerin ve hareket hattının tesbit edilerek kendisine bildirilmesini istemiştir.⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ Gökbilgin, **a.g.e.**, C.II., s. 186.

⁸⁶⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, Ankara 1959, s. 58.

⁸⁶⁶ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 74-75.

Maraş şehri Yüzbaşı Fouquet komutasında 412. Alaydan yarım bölük ile Ermeni alayının birinci taburu ve bir sipahi takımı ile 30 Ekim 1919'da işgal edildi.⁸⁶⁷

c. Sütçü İmam (Uzunoluk) Olayı

Fransız işgalini dört gözle bekleyen Ermeniler işgal olduğu gün Fransız birliklerini bayraklarla bayram havası içinde karşılamışlardı. İşgalin ilk günlerinde de Fransızlardan güç alarak saldırganlıklarını artırarak, Maraş sokaklarında karşılarına çıkan Türklere milli ve dini duyguları rencide edici hakaretlerde bulunmuşlardır. Bu olayların bir örneği tarihe *Uzunoluk Olayı* (Sütçü İmam)'dır. Olay şöyle cereyan etmişti:

Fransız işgalinin ertesi günü Fransız askerleri arasında bulunan birkaç Ermeni Uzunoluk Hamamından çıkan bir Türk kadının çarşaf ve peçelerini açarak sözlü ve fiili tacizde bulunmuştur. Bunun üzerine kadının yardım çağlıklarını duyan Türk-Müslüman halktan birkaç kişi yardıma koşmuştu. Silahlı Ermenilerle çıkan çatışma sırasında iki kişi yaralanmış, bu yararlılardan biri şehit olmuştu. Bu çatışmayı gören Sütçü İmam⁸⁶⁸ adında biri silahıyla Ermeniyi kafasından vurmuştur. Henüz şehri terk

⁸⁶⁷ ATASE, Arşivi İSH., K: 273, G: 43, B: 43-1. Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 57.

⁸⁶⁸ Karadağ, **a.g.e.**, s. 12. Sütçü İmam, Uzunoluk caddesindeki Uzunoluk camiinde ücretsiz olarak imamlık yapan Sütçü İmam'ın asıl adı Ali'dir. Maraş'ın Fevzipaşa mahallesindendir. Babası Ömer Kireççi, annesi ise Emine'dir. Bugün yıkılmış olan Uzunoluk mescidinde imamlık ederken, geçimini sağlamak için buraya yakın bir dükkanda sütçülük yapıyordu. Maraş'ın kurtuluşundan sonra Belediye'ye alınmış olan kaledeki topun idaresi ona verilmişti. Abdülmecit halife olunca 101 pare top atmak için kaleye çıktığında daha yarısını atamadan barutun ateş alması sonucu yandı. İki gün sonra

etmemiş olan İngiliz askerleri silah seslerini duyarak Fransız askerlerini oradan uzaklaştırmışlardır. Sütçü İmam da olay yerinden uzaklaşmıştır.

Sütçü İmam, Maraş'ta işgal kuvvetlerine karşı silah çeken ilk kişi olması nedeniyle Maraş ve milli mücadele tarihinde önem taşımaktadır. Reşit Tankut'a göre, *“Sütçü İmam'ın attığı kurşun tek bir Ermeni'yi öldürdü, ancak bu bütün halkın birden ayaklanmasına yol açtı. Sütçü İmam istiklal savaşımızın müjdecisi oldu. Onunla Maraş bir şey yapmanın mümkün olduğuna inandı. İşgal kuvvetleri Maraşlıların gözünde küçüldü.”*⁸⁶⁹

Bu olay üzerine, Ermeniler Türklerin elindeki silahların toplattırılması için Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı'na başvurmuşlardır. Maraş halkı da saldırılar karşısında her an hazırlıklı bulunuyordu. Ermeniler bu olaydan sonra faaliyetlerini daha da artırarak kuvvetlerini çoğaltmaya başlamışlardı. Fransızlar Maraş kalesi ile Yarbaşındaki Katolik kilisesini tahkim etmişler, Zeytun Ermenilerini silahlandırmışlardır. Bu olayları haber alan Darende halkı herhangi bir yardıma ihtiyaç duyulduğu takdirde bütün varlıklarıyla malen ve bedenen yardım etmek için emre hazır olduklarını belirtmişlerdir.⁸⁷⁰

Ermenilerin çıkardığı bu olaylar üzerine Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandanlığından Harbiye Nezareti'ne gönderilen Maraş, Antep ve Urfa'nın İngilizler tarafından Fransızlara teslim edildiğini bildiren yazıda, Fransız askerleri arasında yer alan çok sayıdaki Ermeninin *“hissiyat-ı milliyeyi rencide edecek tavır ve*

25 Kasım 1922'de vefat etmiştir.” Yalçın Özalp, **Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz**, Ankara 1986, s. 24.

⁸⁶⁹ Hasan Reşit Tankut, **Maraş Yollarında**, Ankara 1944, s. 20.

⁸⁷⁰ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 130.

hareketlerinde ileri giderlerse” işgal mıntıkalarında üzücü olaylar çıkacağını belirtilmektedir. Özellikle işgalin genişlemesi ahalinin fiilen mukavemet etmesini gerektireceği ve bundan dolayı kolordunun Kuva-yı Milliye’nin harekâtına karşı gelmeyeceği açıklanmıştır. Ayrıca bu işgaller ve Ermenilerin saldırıları üzerine şimdiden Diyarbakır vilayeti ile Malatya livasındaki halkın ve aşiretlerin Kuva-yı Milliye’ye katıldığı belirtilmiştir.⁸⁷¹

d. Yüzbaşı Andre’nin Maraş’a Gelişi

Uzunoluk (Sütçü İmam) olayı ve onun takip eden olaylar üzerine Maraş ileri gelenleri, Antep’te bulunan Fransız Kuvvetleri Kumandanlığı’na 2 Kasım 1919’da bir protesto telgrafı çekmişlerdi. Telgrafta, sekiz aylık İngiliz işgalinden sonra memleketin Fransızların eline geçtiğini, İngilizlerin işgalleri esnasında milletin hislerini ve dini görüşlerini rencide edecek hiçbir olaya meydan vermediklerini, fakat çoğunluğunu Adana civarı Ermenilerinin teşkil ettiği Fransız kuvvetlerinin Maraş’a gelmelerinin ertesi günü Türkler aleyhinde faaliyetlere başladığını, bunların polis raporları ile sabit olduğunu belirterek Türklere kaşı yapılan saldırıları anlatmışlardır.⁸⁷²

⁸⁷¹ ATASE Arşivi İSH., K: 109, G:112, B:112-1 (EK-9)

⁸⁷² Bu saldırılar şöyle sıralanmıştır: “1) Ermeniler, sokak ve çarşılarından geçerlerken tesadüf ettikleri Müslümanların dinine küfretmektedirler. Bunlar arasında bir din görevlisi bulunmaktadır. 2) Uzunoluk hamamı civarında toplanan silahlı Ermeniler Türk kadınlarının çarşaflarını sırtlarından almaya teşebbüs etmiştir. Kadınların imdadına koşan Hacı İmam, Sait Efendi ve Gafur Kabuloğlu Osman adında üç Türk, Ermeniler tarafından dipçikle ve kurşunla ağır surette yaralandı. Aynı zamanda medrese üzerine ateş ederek Zülfikar Çavuşoğlu Hüseyin’i şehit ettiler. 3) Türkleri öldürüp

Mustafa Kemal, hukuk kurallarına ve mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilen Antep, Urfa ve Maraş'ın İngilizler tarafından tahliyesinden sonra Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine, bölge ahalisi tarafından işgalin, mitingler düzenlenmesi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Heyet-i Merkeziyeleri ve idarelerinin İtilaf Devletleri ve Avrupa kamuoyuna telgraflar göndererek işgalin protesto edilmesi yoluyla bu haksızlığın kati surette düzeltilmesini isteyen tamim yayınlamıştır.⁸⁷³ Bu tamim üzerine hareket eden Maraş ileri gelenlerinin protestoları üzerine Fransızlar yerinde inceleme yapmak amacıyla Osmaniye Valisi Yüzbaşı Andre'yi Maraş'a göndermeye karar vermişlerdir.⁸⁷⁴ Bu sırada 16-17 Kasım tarihlerinde Maraş'tan bütün Çerkezler adına Antep Fransız İşgal Kumandanlığı'na telgraf çekilerek Osmaniye Valisi Yüzbaşı Andre'nin Maraş'a vali olarak tayin edilmesi istenmişti.⁸⁷⁵

Bunu haber alan Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye adına Maraş Mutasarrıflığına çektiği telgrafta, Fransız işgalinin bütün yurttaki protesto edildiği bir sırada yurdun her yerinde Kuva-yı Milliye, silahlı müdafaaya karar vermişken, böyle bir telgrafın çekilmesine izin verilmesinin üzüntü verici olduğunu, bu telgrafi çekenlerin Ermeniler olduğunun haber alındığını ve olayın araştırılarak sorumlularının cezalandırılmasını istemiştir. Mustafa Kemal, Maraş, Göksun,

kadınlarını alacaklarını kışla yolu üzerinde bağıra bağıra ilan ettiler. 4) Fransız kuvvetleri komutanlığı tarafından verilen talimatın akabinde bir Türk alçakça şehit edildi. Ermeniler milli ve dini duygulara hakaret ederek Türklerin katli sonucunu nahoş olayların çıkmasına çalışıyorlar.” Akbıyık, **a.g.e.**, s. 130-131; Özalp, **a.g.e.**, s. 47.

⁸⁷³ TİTE Arşivi K: 28, G: 148, B: 148-2 (06.11.1335).

⁸⁷⁴ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 132.

⁸⁷⁵ **A.g.e.**, s. 132.

Süleymanlı ve Andırın ileri gelenlerine de gönderdiği bir telgrafta, 26 Kasım'da Maraş'a gelecek olan Fransız Askeri Valisi Andre'nin kendilerini davet ettiğini haber aldığını, milletimizin haksız yere topraklarımızı işgal eden Fransızlar ve askerleri ile hiçbir ilgisinin olmadığı, bu nedenle Andre'nin davetine uymayacaklarına emin olduğunu ifade etmiş ve Osmanlı memleketinin ayrılmaz bir parçası olan Maraş, Urfa ve Antep'teki halkın yegâne emelinin, işgali reddederek, milli teşkilatlarını takviye ile fiilen müdafaaya hazır olmak gerektiğini bildirmişti.⁸⁷⁶

Yüzbaşı Andre,⁸⁷⁷ 26 Kasım'da yanında bulunan Osmaniye Mutasarrıfı Hüsnü, Jandarma Kumandanı Sıtkı, Dört Yol Müftüsü Mustafa Remzi Efendi ve Osmaniye'nin zenginlerinden birkaç kişi ile Maraş'a gelmiştir. Yüzbaşı Andre'nin maiyetinde 125'i Müslüman, 25'i Ermeniden oluşan 150 kişilik jandarma kuvveti bulunuyordu.⁸⁷⁸

e. Bayrak Olayı

Yüzbaşı Andre, Maraş'a geldiğinde, kaleye Türk bayrağının çekilmesini kabul etmemişti. Andre'nin gelişinden birkaç gün önce hükümete gelen Fransız

⁸⁷⁶ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 132-134.

⁸⁷⁷ Maraş valiliğine atanan Yüzbaşı Andre'nin bu görevine başlayabilmesi için Fransız Yüksek Komiserinin Türk makamlarını bu değişiklikten haberdar etmesi, İstanbul hükümetinin de durumu Maraş Mutasarrıflığına bildirmesi gerekiyordu. Yüzbaşı Andre, bu cevabın gelmesini beklemeden yola çıkmıştır. General Gouraud, 28 Kasım tarihli telgrafi ile Yüzbaşı Andre'yi bu görevden aldığını bildirmesine rağmen Andre yola çıktığı için bu emir kendisine tebliğ edilememiştir. Akbıyık, **a.g.e.**, s. 133.

⁸⁷⁸ **A.g.e.**, s. 133.

subayı da kapıda asılı olan Türk bayrağının indirilmesini Mutasarrıf Ata Bey'den istemişti. Mutasarrıf bunun kötü sonuçlar doğuracağını kendisine anlatmış ve bayrağın geçici olarak çekilmesine izin verilmiştir.⁸⁷⁹

Andre, 27 Kasım 1919 günü Maraş'ın ileri gelenlerini Abdülkadir Paşa'nın konağında toplantıya çağırmıştır. Fakat şehrin ileri gelenleri toplantıya katılmanın tehlikeli olacağı düşüncesiyle bu davete katılmak istememişlerdi. Hatta davete katılmak isteyenleri de geri çevirmişlerdi. Toplantının yapılacağı yere Yüzbaşı Andre, maiyetindeki Jandarma Kumandanı Sıtkı, Yüzbaşı Mithat, Tercüman Vahan, Agop Hırlakyan ve oğulları Hovsep, Setrek ve 25 süvariyle birlikte gitmiştir. Ancak davetlilerin toplantıya katılmadığını görünce çok sinirlenmiştir. Fakat durum kendisine uygun bir dille anlatılarak toplantı ertelenmiştir.⁸⁸⁰

Ermeniler, Andre'nin bu davetine Türklerin katılmamasına çok kızmışlar ve bunun intikamını Maraş kalesindeki Türk bayrağını indirmek suretiyle almak istemişlerdir. Yüzbaşı Andre, aynı günün akşamı Ermenilerin ileri gelen ve zengin ailelerinden olan Hırlakyanların evinde verilen ziyafete davet edilmişti. Yüzbaşı Andre, Hırlakyan'ın torunlarından Helena'yı dansa davet etmesinin karşılığında Helena, "*Ne Fransız ne de Ermeni bayrağının bulunmadığı bir şehirde dans etmeyi sevmem*" şeklinde verdiği cevaptan sonra, Yüzbaşı Andre askerlerine emir vererek Maraş kalesindeki Türk bayrağının indirilmesini istemiştir.⁸⁸¹

Yüzbaşı Andre'nin emri üzerine ertesi gün yani 30 Kasım 1919 günü kaledeki Türk bayrağı indirildi. Bayrağın yerinde olmadığını gören ve duyan halk büyük

⁸⁷⁹ Karadağ, **a.g.e.**, s. 14; Bağdatlılar, **a.g.e.**, s. 57; Özalp, **a.g.e.**, s. 52.

⁸⁸⁰ Bağdatlılar, **a.g.e.**, s. 56; Özalp, **a.g.e.**, s. 53.

⁸⁸¹ Türk İstiklal Harbi C. IV, s. 59; Bağdatlılar, **a.g.e.**, s. 58; Özalp, **a.g.e.**, s. 53.

üzüntüye kapıldı. Kısaküreklerden Halil'in oğlu Mehmet Ali Bey, bu duyguyla bir bildiri hazırlayarak, iki nüshasını Cuma namazından önce Ulu Camii'nin avlusuna, birer nüshasını da Çarşıbaşı, Sarayaltı ve Arasa camilerinde cemaatin göreceği yerlere koydurttu. Türk bayrağının yerinde olmadığını gören, Cuma namazı için camiye gelen halk, okunan bildiriden çok etkilenmişti. Cemaat, namazı kılmadan önce, vatani duygularla cami minberindeki sancağı alarak kaleye çıkıp Türk bayrağını yerine dikti. Daha sonra halk, mutasarrıftan Fransız askeri valisinin hükümetten çıkarılmasını, Fransız jandarmalarının hükümeti terk etmesini, Cuma günü Türk bayrağının kaleye ve valilik binasına çekilmesini istedi. Bunun üzerine Andre, kuvvetleri ile birlikte hükümeti terk etti ve halk da dağıldı.⁸⁸²

f. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

İngilizlerin Maraş'tan çekilerek yerlerine Fransızları bırakacaklarının haber alınması ile birlikte Ermenilerin Türklere karşı uyguladıkları zulüm ve işkencenin artması, “Uzunoluk” ve “Bayrak” gibi olayların baş göstermesi karşısında halk, direnişe geçme ve bunun için teşkilat kurmanın gerekli olduğunu düşünmeye başlamıştı.

Teşkilat kurma fikri Dr. Mustafa tarafından ortaya atılmıştı. Fransız işgalinden bir iki gün önce Ulu Cami'de bir konuşma yaparak, Maraş'ın da Fransızlar tarafından bugün yarın işgal edileceğini, Adana'da olduğu gibi burada da çeşitli işkenceler yapacaklarını söylemiş ve halkı direnişe ve silahlanmaya davet

⁸⁸² Bağdatlılar, **a.g.e.**, s. 63; Karadağ, **a.g.e.**, s. 17; Özalp, **a.g.e.**, s. 55.

etmişti. Bu konuşma üzerine, teşkilatlanma için hemen bir çalışmaya girişilmemiş, çalışmalar Bayrak olayından sonra hızlanmıştır.⁸⁸³

Maraş'ın ileri gelenleri Bayrak olayından iki gün sonra cemiyetin kurulması için bir toplantı yaparak,⁸⁸⁴ güvenilir bazı kişileri bu teşebbüsten haberdar etmek üzere bir heyet seçmişlerdir. İlyas Efendizade Refet Bey'in başkanlığı altındaki heyet, Belediye Başkanı Bekir Sıtkı, Kocabaşzade Arif, Hacı Naci ve Hacı Ahmet, Şişmanzade Arif, Dedeade Mehmet; Beşen Beyzade Hacı Nuri, Hancızade Hafız Ali ve Mühendis Abdülatif Bey'lerden oluşuyordu.⁸⁸⁵

Yapılan ikinci toplantıda, güvenilir olmayan birkaç kişinin de aralarında bulunduğu şüphesi üzerine mevlit okutturularak toplantıya son verilmiştir. Bunun üzerine 35 kişinin katıldığı bir toplantı daha yapılmıştır. Toplantıda bütün mahallelerde teşkilat kurulması görüşülmüş, mutasarrıflığa gönderilen Müdafaa-i Hukuk tüzüğü ile beyannamesi okunarak buna göre talimatname hazırlanmış ve örnekleri semtlere dağıtılmak üzere çoğaltılmıştır.⁸⁸⁶

Aynı zamanda Maraş'ın Kayabaşı ve Hatuniye (Şekerli) mahallelerinde birbirinden habersiz olarak çok gizli bir şekilde teşkilatlanma çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra bu iki grup birleşmiştir. Böylece Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş oldu.⁸⁸⁷ Başkanlığına Arslan Bey, ikinci başkanlığa Tapu Memuru Faik

⁸⁸³ Karadağ, **a.g.e.**, s. 23.

⁸⁸⁴ Toplantıya katılanlar; Veziroğlu Mehmet, Sandal Osman, Haraçoğlu Zekeriya, Başkatip Rıza, Hacı Yahyaoğlu Hacı, Hocaoglu Evliya, Veli Efendioğlu Ziya, Hatice Hocaoglu Nuri olmak üzere 8 kişiydi. Saral, **a.g.e.**, s.166.

⁸⁸⁵ Karadağ, **a.g.e.**, s. 23.

⁸⁸⁶ Bağdatlılar, **a.g.e.**, s. 69; Beyanname hakkında geniş bilgi için Özalp, **a.g.e.**, s. 27.

⁸⁸⁷ Özalp, **a.g.e.**, s. 81.

Bey, başkâtipliğe de Kırmacı Hacı Efendi seçildi.⁸⁸⁸ Başka bir kaynakta başkan Arslan Bey, ikinci başkan Refet Hoca, kâtip Faik Bey olarak verilmektedir. Maraş gazilerinden Mustafa Kuşçu'ya göre ise, ilk teşkilat Hatuniye (Kayabaşı) Mahallesinde kurulmuş, Cemiyet Başkanı Bayındırlık Müdürü Abdullah Bey, kâtibi ise Tapu Başkâtibi Faik Bey'dir.⁸⁸⁹ Cemiyetin toplantı yeri Ulu Camii olarak belirlenmiştir. Şehrin zenginleri cemiyete bağışta bulunmuşlardır. Çevre illere ve Antep'e mektuplar yazılarak teşkilatlanmaları istenmiştir.⁸⁹⁰

Cemiyet bir teşkilat planı yaparak şehri 10 bölgeye (semte) ayırmıştı. Her bölge için birer şube heyeti oluşturulmuştur. Ayrıca şube heyeti başkanlarından oluşan Heyet-i Merkeziye kurulmuştu. Bu teşkilat kazalara ve Antep'e bildirilerek buna benzer teşkilat yapılması tavsiye edilmiştir.⁸⁹¹ Merkeze bağlı köyler de grup grup bu bölgelerin emrine verilmiş, Yenice kale ve Bertiz köyleri doğrudan Heyet-i Merkeziye'ye bağlı birer bağımsız heyet tarafından idare edilmiştir. Kaza merkezlerinde de birer yönetim kurulu oluşturulmuştur.⁸⁹²

Oluşturulan on idare bölgesi ve başkanlarının isimleri şöyledir: ⁸⁹³

1) Çavuş Mahallesi	Çuhadarzade Mustafa Efendi
2) Bektutiye	Ahmet Efendi
3) Restebaiye	Baba Halil Zade Ahmet Efendi

⁸⁸⁸ Karadağ, **a.g.e.**, s. 23.

⁸⁸⁹ Özalp, **a.g.e.**, s. 177.

⁸⁹⁰ A.g.e., s. 84.

⁸⁹¹ Saral, **a.g.e.**, s. 167.

⁸⁹² Karadağ, **a.g.e.**, s. 23.

⁸⁹³ Özalp, **a.g.e.**, s. 84.

4) Acemli	Evkaf müdürü Evliya Efendi
5) Kayabaşı	Tapu memuru Faik Efendi
6) Divanlı	Hasan Nebil Bey
7) Ekmekçi	Sapsız Hacı Efendi
8) Çığcığı (Nahırönü)	Muhacir memuru Nasrullah Efendi
9) Alemlı	Zülkadiroğlu Süleyman Bey
10) Hatuniye (Şekerli)	Ali Sezai Efendi

Bu idare heyetleri ile Heyet-i Merkeziye'nin kurulmasından sonra para toplanmaya, erzak biriktirmeye ve silah ve cephane temin edilmeye başlandı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ayrıca, Maraş'ta oluşturulan Kuva-yı Milliye teşkilatlanması için belli kurallar belirlemişti. Buna göre;⁸⁹⁴

- Maraş'taki merkez teşkilatına bağlı olmak üzere yeteri kadar şube teşkilatı kurulacaktı. Bu şube teşkilat, mıntıklarındaki bütün İslam halkı davet etmek mecburiyetindeydi.
- Halktan birinci derecede itimat edilenler, celbedilerek kayıtları yapılacak, ikinci derecede zenginler, üçüncü derecede kendilerinden şüphe edilen kimseler şubeye getirilerek memleketin kurtuluşu için çalışıp çalışmayacaklarına dair fikirleri alındıktan sonra; ülkenin işgalden kurtulması uğrunda çalışacaklarına dair yemin edenlerin isimleri alınarak bırakılacak ve bunlar devamlı gözetiminde bulundurulacaktı.
- Oluşturulan heyetler, bölgede mevcut silah, cephane ile eli silah tutan kişilerin kayıtlarını tutacaktı. Bu kayıtlara göre, mevcutlar gruplara

⁸⁹⁴ Saral, **a.g.e.**, s. 168; Türk İstiklal Harbi, C. IV., s. 76.

ayrılacak ve her gruba komutan olarak bir çavuş ve iki onbaşı tayin edilecekti. Çavuşlar grup komutanı, onbaşılar da muavini olacaktı. Her dört grup birleştirilerek, yedek subay veya nüfuzlu kişilerden seçilen gruplar komutanlığı teşkil edilecekti.

- Silahsız halk, gerektiğinde evlerine çekilerek Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden veya şubelerden alacakları emirleri bekleyeceklerdi.
- Silahlı erler silah başına emrini aldığı zaman bu emri büyük bir titizlikle yerine getirmeye mecburdu.

Teşkilatlanma tamamlandıktan sonra Heyeti Merkeziye ve hükümete müracaat edilerek, vatanın işgalden kurtarılması için her türlü mücadeleye hazır olduğu bildirilmişti. Şubeler ve gruplar arasında da tam bir anlaşma sağlanmış, birbirleriyle irtibat kurabilmeleri için yollar ve ulaşım araçları hakkında ellerine krokiler verilmişti. Şunu da belirtmekte yarar vardır; oluşturulan bu teşkilat, Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi burada da memleketin resmi gelirleri ile değil, daha çok halkın yaptığı yardımlarıyla finanse edilmiştir.

g. Elbistan ve Çevresinde Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

Sivas Kongresi'nde Elbistan ve Maraş havalisi, 3. Kolordu Kumandanlığı mıntıkasına dahil edilmiş ve bu bölgelerdeki asker alma şubeleri de aynı kolorduya bağlanmıştı. Nitekim Sivas Kongresi'nde Kuva-yı Milliye'nin geliştirilmesi amacıyla “Milli Ordu” kurulmasına ilişkin kararlar, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Riyaseti ile 13.20. ve 15. Kolordulara gönderilen (29/11/1335 tarihli) raporda şu şekilde belirtilmiştir:⁸⁹⁵

“1) Maraş ve Ayıntab Livaları dahilinde milli teşkilatı vücut ettirmek için (Elbistan) teşkilat merkezi olacaktır. Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey ile Selim ve Vasıf Beyler bu teşkilatı ve taazzuvuna idare edeceklerdir. Elbistan Şube Reisi Binbaşı Suzi Bey aza-i daimi sıfatıyla bulunacak ve teşkilatın taazzuvuna muavenet ve kolordu ile muhaberede vesayet ettirecektir.

2) Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı işgal altında bulunmayan yerlerde serbest yapılacak ve idaremizin fiilen cari olmadığı veya işgal altındaki yerlerde cemaat-i islamiye teşkilatı namıyla ve mükerrem surette yapılacaktır. (Maraş'ta, Ayıntab'ta)

3) Her mahaldeki ahz-ı asker şube rüesası o kazanın Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin aza-i tabiyesindendir. Sıfat-ı resmîyesi mükerrem olmak üzere heyetin teşebbüsât ve icraatını takib ve idareye muavenet ve delalet eder.

4) Ahz-ı asker şuebat zabitanı muayene bahanesiyle şube dairelerinde milli bir orduya kuvve-i müselleha (silahlı kuvvet) olacak efrad ve esliha mevcudunu tesbit edecektir. Her mahallin müdafaa-i hukuk cemiyetinin delaleti ve eşraf ve ayan-ı mahalliye'nin şahıs muavenetiyle şuebatın nezaretinde olarak milli taburların esas hazırlamak yani efrad ve esliha mevcudu ile ihtiyaç derecesi tespit ve işar olunacaktır. Her şube mevcudu ile ihtiyaç derecesi tespit ve işar olunacaktır. Her şube mevcudu muhtelif

⁸⁹⁵ ATASE Arşivi İSH., K: 352, G: 166, B: 166-1. (EK-10)

kuvvetlere bir tabur çıkaracaktır. Zabitanın sureti ikmali mahallin işarına nazaran buradan tesbit olunacaktır.

- 5) *Milli taburların icabında toplanabilmesini temin için ayrıca emre müheyya (amade) mili müfrezeler bulundurulur. Bu cihet; her mahaldeki müdafaa-i hukuk cemiyetinin göreceği lüzum ve ihtiyaca göre takdir olunur. Ve bunların suret-i idare ve işeleri mahallerince temin olunur.*
- 6) *Şimdiye kadar Maraş ve Ayıntab livalarını teşkil eden Elbistan, Maraş, Ayıntab, Pazarcık, Çardaklı, Behramkale, Kilis kazalarında mevcud veya derdest-i teşekkül Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri evvela kimlerden mürekkeptir. Esamilerinin tahkiki ve kendileriyle muhabere temin olunarak ahvale dair malumat istihsal ve işarı.”*

Görüldüğü gibi, Elbistan Kuva-yı Milliyesi, Maraş ve Antep livalarının teşkilat merkezi olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda 3. Kolordu Kumandanlığı tarafından Binbaşı Suzi Bey komutasında bir kısım kuvvet de Elbistan’a gönderilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, istifa etmiş subaylardan Selim Bey (“Yörük Selim” olarak bilinen İnebolulu Kurtoğlu Selim Bey) ve Asaf Bey’i (Kılıç Ali Bey) bu bölgeye Kuva-yı Milliye’yi teşkilatlandırmaları için görevlendirmiştir. Teşkilatlanmada gizliliğe -özellikle de Maraş ve Antep’te- önem verildiğinden, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işgal altında bulunmayan yerlerde serbest olarak, işgal altındaki yerlerde ise “Cemiyet-i İslamiye” adı altında ve gizli şekilde çalışması vurgulanmıştır. Asker alma şube başkanlarına, bulunduğu kazanın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin çalışmalarını takip etmesi ve idareye yardımda bulunması; asker alma şubesi subaylarına da muayene bahanesi ile şube dairelerinde, milli bir orduyu oluşturacak erlerin ve silahların mevcudunu belirleme görevleri verilmişti. Müdafaa-i

Hukuk Cemiyetinin öncülüğünde, her yerde asker alma şubelerinin nezaretinde ve halkın ileri gelenlerinin şahsi yardımları ile milli taburların esasının hazırlanması, asker ve silah mevcudu ile ihtiyaç derecesi tespit edilerek 3. Kolorduya bildirilmesi istenmişti. Maddeler halinde belirtilen bu kurallara ek olarak, milli ordu teşkilat defterlerinin, şubelerce bir an evvel hazırlanması ve bir nüshasının 3. Kolorduya gönderilmesi istenmiştir. Özel haberleşmenin Elbistan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi vasıtası ile yapılacağı ve sonuçtan 3. Kolordu Kumandanlığı'na bilgi verileceği de belirtilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ali Rıza Bey'e gönderdiği bir yazısında; Fransızların Adana havalisi de dahil olmak üzere Urfa, Antep ve Maraş'ta küçük bir Ermenistan oluşturmayı amaçladıklarını, milli teşkilatın yaygınlaşmasının dışarıya karşı çok önemli ve iyi yönde etki ettiğini, şu anda en önemli işin, işgal altında bulunan yerlerdeki teşkilatı genişletmek ve ahaliyi işgal aleyhine teşvik etmek, düşmanları zora sokmak olduğunu belirterek, Malatya'dan bir süvari bölüğü ile iki mitralyöz bölüğünün Elbistan'a doğru hareket ettiğini, bu kuvvetin milli teşkilatın dayanağı olacağını ve Elbistan deposundaki silah ve teçhizatın Kuva-yı Milliye'ye dağıtılmasına karar verildiğini bildirmiştir.⁸⁹⁶

Elbistan'da Sulh Hakimi Ali Rıza Bey'in ve arkadaşlarının çabaları ile kuvvetli bir Heyet-i Merkeziye teşkili ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulması Kuva-yı Milliye'nin oluşmasını sağlamıştır.

Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinden bir gün önce şehrin ileri gelenlerinden Kadızade Hacı Hasan Efendi büyük oğlu Mehmet Ziya, Doktor Mustafa, Eczacı Ömer Lütfi, Katipzade Mehmet, Vehbizade Hasip, Kocabaşzade

⁸⁹⁶ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 161.

Ömer, Tapağın Oğlu Mustafa, Islahiyeli Nazım Bey gibi kişiler, teşkilat çalışmalarında bulunmak üzere Maraş'tan ayrılarak Elbistan'a giderek orada Kuva-yı Milliye'nin güçlendirilmesi için çalışmışlardır.⁸⁹⁷

Yapılan görevlendirmeye Elbistan'a gönderilen Kılıç Ali, Yörük Selim ve Binbaşı Suzi Beyler ile Maraş'tan gelenler çalışmalara başladılar. Daha sonra Binbaşı Suzi Bey'in Sivas'a dönmesi üzerine, onun yerine gönderilen Binbaşı Ali Bey de bu faaliyetlere katılmıştır. Binbaşı Ali Bey ile Heyet-i Merkeziye üyeleri Elbistan ve Maraş'tan gelen beşer onar kişilik kafileler ile silah ve cephane göndermeye başlamışlardır.

Kılıç Ali Bey Pazarcık'a, Yörük Selim Göksun'a giderek milis teşkilatı oluşturmak için çalışmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda, Elbistan, Göksun, Pazarcık Kuva-yı Milliye teşkilatları kurulmuştur. Kurulan milis kuvvetlerinin başlıcaları bu üç merkezde olmakla birlikte, Bertiz müfrezesinin gerçekleştirdiği faaliyetlerle büyük önemi bulunmaktadır.⁸⁹⁸

Mustafa Kemal, Kılıç Ali Bey'e bu görevini tebliğ ettiği gün önce Antep'in Fransızlar tarafından işgal edildiğini haber veren ve başlarına teşkilat yapacak yetenekte subaylar gönderilmesini isteyen Antep'ten gönderilen telgrafi okutmuştur. Ardından, Kılıç Ali Bey'e *“Seni, Maraş-Antep havalisinde milli kuvvetler teşkilatını yapman için oraya gönderiyorum. Biliyorsun, her savunma beldesi bir cephedir ve burada görev alanlar, cephe komutanlığı yetki ve sorumluluğuna sahiptirler. Hizmet birliklerinden mümkün olan yardım yapılacaktır. Düşmanların amacı, Ege'de Yunan işgalini serbest bırakırken, kendi ellerindeki toprakları bizden koparacaklarıyla*

⁸⁹⁷ Karadağ, **a.g.e.**, s. 10; Bağdatlılar, **a.g.e.**, s. 35; Akbıyık, **a.g.e.**, s. 77.

⁸⁹⁸ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 163.

genişletmek ve bağımsız Türk Devleti'ne imkân vermemek... İlk anda Fransızları karşımızda buluyoruz. Telgrafi okudun. Bu millet esir olur mu? Her yer, arkasından gidebileceğı asker-sivil insan arıyor. Bu gün için en buhranlı bölge Urfa-Maraş-Antep... Bu konuda tecrüben var. O bölgenin halkını bilirim. Yiğit, sadık, fedakâr insanlardır."⁸⁹⁹ diyerek, Maraş-Antep havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na tayin edildiğini ve bu göreviyle ilgili neler yapacağını bildirmiştir. Bu görevleri şöyle özetleyebiliriz: "Elbistan'daki Sulh Hakimi Ali Rıza Bey ile temas edip onunla ortaklaşa çalışarak, milli teşkilatın kurulduğu yerlerde halkın maneviyatını yükseltmek. Teşkilat kurulmamış yerlerde ise, teşkilatın kurulmasını sağlayarak, küçük müfrezeler vücuda getirmek ve idare etmek. Bu suretle teşkilat tamamlanır tamamlanmaz, henüz dağınık halde bulunan Fransız kuvvetlerine nerede görülürse görölsün taarruz etmek ve onları taciz etmek."⁹⁰⁰

Kılıç Ali Bey, emri aldığıının ertesi günü, maiyetine verilen iki hafif makineli tüfek, iki süvari ve Üsteğmen İhsan Bey'den oluşan bir müfreze ile⁹⁰¹ Sivas'tan Elbistan'a hareket etmiştir. Elbistan'a giderken yanında ayrıca, Maveray-ı Kafkas Ordu Kumandanı Başyaveri Kaymakam Yarbay Mümtaz Bey'in bilgi almak üzere gönderdiği Batumlu mücahit Ali Çavuş⁹⁰² da bulunuyordu.⁹⁰³

⁸⁹⁹ Hulusi Turgut (Derleyen), **Atatürkün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s.83.

⁹⁰⁰ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 163.

⁹⁰¹ **A.g.e.**, s. 163.

⁹⁰² Ali Çavuş, gerilla savaşlarında usta bir Teşkilat-ı Mahsusa'cıdır.

⁹⁰³ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 85.

Kılıç Ali Bey, Elbistan'a geldiğinde ilk iş olarak, teşkilatı oluşturabilmek için düşman tarafından kandırılarak ulusal mücadele aleyhine çevrilen Çerkez ve Kürt ileri gelenlerinin ve ulusal mücadeleye karşı gibi görünen Elbistan Kaymakamının oradan uzaklaştırılması için gerekli önlemleri almıştır. Fransız müfrezesiyle birlikte Pazarcık'a gelen Maraş Mebusu Hırlakyan'ın damadı Ohannes'i de müfrezesiyle birlikte tutuklamıştır.⁹⁰⁴ Bu çalışmaların ardından, bölgenin genel Kuva-yı Milliye kumandanı olarak duruma el koymuş ve halkı silahlanmaya çağıran bir bildiri yayınlayarak, askerlik şubesindeki silahları halka dağıtmıştır. Teşkilatlanmanın sağlıklı şekilde yürütülmesi için, Maraşlı ve Antep'li üçer kişiden oluşan bir heyet kurmuştur. Maraş'tan eski milletvekili Arslan, şehit merhum evliya ve ulemadan Hafız Ali Efendilerle, Antep Heyet-i Merkeziyesi'nden Sadık, Kasım ve Mülazım (Teğmen) Mustafa Efendileri çağırarak, küçük kongre niteliğinde bir toplantı yapmıştır. Toplantıda yeni semt ve mahalle savunma teşkilatları ile herhangi bir kuşatmaya karşı alınacak önlemleri ve hareket tarzını belirlemiştir.⁹⁰⁵

Maraş'ta olayların artması ve Bayrak Olayı'nın kendisine haber verilmesi üzerine iki mitralyöz, piyade ve süvariden oluşan küçük müfrezesi ile karargâhını Pazarcık'a nakletmiştir.⁹⁰⁶ Burada da aynı şekilde depolardaki mevcut silah ve cephaneyi de halka dağıtarak Kuva-yı Milliye teşkilatını kurma faaliyetlerine girişmiş ve teşkilatı özellikle köylerde, aşiretler arasında güçlendirmiştir. Kılıç Ali Bey'in bu özverili çalışmalarına halk da sessiz kalmıyor, öküzünü, hububatını satarak silah ve cephane temin ediyordu. Milli kuvvetlerin ihtiyaçlarını sağlamak için

⁹⁰⁴ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 85.

⁹⁰⁵ A.g.e., s. 87.

⁹⁰⁶ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 164.

bölgenin ağaları ve ileri gelenleri aralarından seçilen heyetler aracılığıyla yardım toplamışlardır.⁹⁰⁷ Aynı zamanda halk, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmak için çalışmalara başlamış ve Kasaba halkından Batumlu Hançeroğlu muhacir Ali başkanlığında on yedi kişilik bir heyet oluşturmuştu. Cemiyeti kuran bu heyetteki kişiler şunlardır.⁹⁰⁸

Tilko Aşiretinden Silo Ağa, Uzun Yusuf Ağa, Bozağazade Paşa Yakup Hamd, Beşenli Cuma Kâhya, Büyük Neccar köyünden Karpuzcuoğlu Ali Kâhya, Batumlu Hançeroğlu Muhacir Ali Efendi, Ufacıklı köyünden Kara Ali Ağazade, Ali Efendi, Helete köyünden Mehmet Ağa, Büyük Salma Ağa, Pazarcık savcısı Abdullah Beyazıt, Jandarma Kumandanı Ramazan Efendi, Ziraat Bankası Memuru Muhlis Efendi, Muallim Mehmet Cebe, Helete köyü Jandarma Karakol Kumandanı Hafız Mehmet Efendi, Helete'den Salman Çavuş, Nüfus Kâtibi Mülazimoğlu Mehmet Sait Efendi.

Yüzbaşı Kılıç Ali, Pazarcık'ta bir taraftan Kuva-yı Milliye teşkilatını geliştirirken, bir taraftan da Fransız komutanını makine başına isteyerek postahanelerden sansürün kaldırılmasını ve Ermenilerin silahlandırılmasını protesto ediyordu. Aynı zamanda Maraş ve Elbistan'dan yanına çağırdığı yedek subaylara görev vererek çalışmalara devam ediyordu. Bu amaçla, Maraş Heyet-i Merkeziye Başkanı Komiser Arslan da Pazarcık'a giderek Yüzbaşı Kılıç Ali ile görüşmüş ve gerekli talimatı alarak işbirliği yapmıştı. Ayrıca, Pazarcık'taki bu faaliyetlerin emniyetinin sağlanması için Maraş ve Antep bölgelerinde gerekli bilgiler toplamak

⁹⁰⁷ Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 89.

⁹⁰⁸ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 164-165.

üzere Ufacıklı, Aşağı ve Dehliz mevkilerine subaylar komutasında müfrezeler gönderilmişti.⁹⁰⁹

Maraş halkının gece-gündüz çalışmaları sonucunda Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulmuş, güçlenmiş ve Fransızlarla girilen çetin mücadelelerle Maraş düşman elinden kurtarılmıştır.

VIII. Antep'te Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

a. İngiliz İşgali

Mondros Mütarekesi Antep sancağını Türk hakimiyetine bırakmasına karşın Mütarekenin 7. maddesi de güvenliklerini tehdit etmesi durumunda emniyetlerini temin için gerekli olan yerlere asker sevk ederek işgal etmek hakkını bahane ederek 17 Aralık 1918'de Antep'e girmişlerdir.⁹¹⁰ İngilizlerin iskan mıntıkasını genişletmek istemesinin bir nedeni de çok miktarda süvariye iyi şartlar altında iskan ettirebilmektir.⁹¹¹ Görünürde sadece kışlamak ve yalnız iaşelerinin temin edilmesi amacıyla Antep'e gelen İngilizlere herhangi bir tepkinin gösterilmemesi üzerine İngilizler Antep'te kuvvetlerini artırmaya başladılar. Bu durum memur ve aydın kesimin endişe etmesine neden olsa da halkı telaşlandırmamak ses çıkarmamışlardır.

⁹⁰⁹ Saral, **a.g.e.**, s. 172.

⁹¹⁰ Türk İstiklal Harbi C. IV.s. 49; Ayhan Öztürk, **Milli Mücadele'de Gaziantep**, Geçit Yayınları, Kayseri 1994, s. 27.

⁹¹¹ ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep (Antep'in Dört Muhasarası)**, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Gaziantep 1959; s. 17; ABADİ, **Gaziantep Fedaileri (Gaziantep'in dört muhasarası)**, İstanbul 1970, s. 19; Öztürk, **a.g.e.**, s. 27.

İngilizler resmi olarak işgalin gerçekleştiği 15 Ocak'a kadar İngilizler de hiçbir şey müdahale etmemişlerdi. İşgalden bir gün önce İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General Mc Andrew Antep'e gelerek, Antep'in ileri gelenleri ve genç aydınlarından tanınmış kişileri yanına çağırarak, şehirde herhangi bir asayiş duruma sebebiyet verilmemesini ve şayet böyle bir durum meydana gelirse buna sebep olanların cezalandırılacaklarına ilişkin tehditte bulunmuştu.

Ertesi gün İngilizler, 15 Ocak 1919'da Mondros Mütarekesini gerekçe göstererek Antep'i, 3. Hintli süvari tugayı, kuvvetli bir süvari müfrezesi, bir batarya top ve otomobilli makinalı tüfek birlikleriyle işgal etmiştir.⁹¹² İşgal gerçekleşir gerçekleşmez İngilizler telgrafhaneye sansür koymuşlar, resmi ve gayri resmi her türlü haberleşmeyi sansüre tabi tutmuşlardır.⁹¹³ İngilizler, işgal günü Antep'te Ermeniler tarafından büyük bir sevinç içinde törenlerle karşılanmışlardı. İşgalle birlikte I. Dünya Savaşı sırasında Suriye'ye sürülmüş olan Antepli Ermeniler şehre gelmeye başlamışlardı. Bunlara, Anadolu içleriyle Sivas, Kayseri gibi diğer illerden Suriye'ye sürülmüş olan Ermeniler de katılmıştı.⁹¹⁴ Böylece 50.000'e yaklaşan sayıda Ermeni, Antep'te toplanmış oldu. Türklere karşı kin ve düşmanlık besleyen bu kalabalık Ermeni topluluğu ellerine geçen her fırsatta Türklere hakaret, zulüm ve işkence de bulunuyorlardı. Tercümanlarının hepsi Ermeni olan İngiliz işgal güçleri, Ermenilerin Türkler hakkında attıkları yalan ve iftiralarına inanıyorlardı. Buna karşın her türlü hakaret, iftira ve zulme uğrayan Türklerin şikâyetlerine aldırış etmiyorlardı.

⁹¹² Ali Nadi Ünler, **Türk'ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması**, Kardeşler Matbaacılık, İstanbul 1969, s. 11-12.

⁹¹³ Öztürk, **a.g.e.**, s. 29.

⁹¹⁴ Ünler, **a.g.e.**, s. 11-12.

23 Ocak 1919'da İşgal Kumandanı General Mc. Andrew, mutasarrıf başta olmak üzere şehrin ileri gelenlerini karargâhına çağırarak işgali bildiren notasını okumuştur. Ardından bu kişiler, Ermeni tehcirinden sorumlu oldukları bahanesiyle tutuklanarak sorgusuz sualsiz Halep'e oradan da Mısır'daki esirler kampına gönderilmişlerdir.⁹¹⁵

Ermenilerin iftiralarıyla hareket eden İngiliz İşgal Kumandanlığı, 8 Mart 1919'da halkın elindeki bütün silah ve cephanenin teslimini isteyen bir beyanname yayınlayarak, evinde ve elinde silah bulunduranların idam edileceklerini ve ailelerinden yüz altın lira alınacağını bildirmiştir. Ayrıca, beyannamenin ilanının ertesi günü şehrin belli noktalarına makineli tüfekler yerleştirerek silahların derhal teslim edilmesini istemişlerdir. Herkes bu yıldırma politikası karşısında elindeki bütün ateşli ve kesici silahları o gün akşama kadar İngilizlere teslim etmişlerdi.⁹¹⁶ İngilizler bununla da yetinmemişler, 15 Mart 1919'da ikinci bir beyanname yayınlayarak halkın elindeki silahların hepsi teslim edilmediğinden 17 Mart'tan itibaren bütün mağaza, dükkân, han ve kahvelerin gece-gündüz kapatılmasını emretmişler, camilerde ibadet dışındaki toplantıları yasaklamışlardı. Ekmekçiler, un değirmenleri, eczaneler, buğday ve süt satanlar yasağın dışında tutulmuştur. Kasaplar yasağa tabi olduğundan günlerce kapalı kalan dükkânlarda etler kokmuş, çarşı ve sokaklar pis kokudan geçilemez olmuştu. Yasaklar 15 gün devam etmiş, 30 Mart'ta yayınlanan üçüncü bir beyanname ile 31 Mart'tan itibaren dükkân ve kahvehanelerin akşam saat yedide kapatılması, halkın akşam saat dokuzdan sabahın dördüne kadar evlerinden çıkmamaları istenmişti. Bu dönemde Türk halkı öyle bir baskıya tabi

⁹¹⁵ Ünler, **a.g.e.**, s. 11-13.

⁹¹⁶ **A.g.e.**, s. 14; Öztürk, **a.g.e.**, s. 31.

tutulmuştu ki sokakta iki kişi karşılıklı konuşmak bir yana selamlaşamaz hale gelmişti.

Ermenilerin bu tahrik ve baskıları arttıkça halktaki savunma azmi de artıyordu. Bu durum İngilizlerin gözünden kaçmamış, bir süre sonra İngilizler, Ermenilerin Türkler hakkındaki iftira ve tahriklerine kanmamaya başlamışlardı. İngiliz İşgal Kumandanlığı, işgalin son günlerinde Türklere karşı daha iyi davranmaya başlamış, hatta Hintli Müslüman askerler aracılığıyla Türklere silah ve cephane dağıtmak için teşebbüse bile geçmişlerdi.⁹¹⁷ Hatta İngilizler, asayiş otomobilli keşif kollarıyla birlikte memleket içindeki asker tarafından temin etmişler ve hiçbir suretle Türk idaresine müdahale etmemişlerdi. Polis ve jandarmayı tamamen serbest bırakarak hiçbir iç işine karışmamışlar “istihbarat şubesi” vasıtasıyla siyasi durumu takip ederek telgrafların sansür edilmesine de göz yummuşlardır. Fakirlere de yardım teklifinde bulunmuşlardır.⁹¹⁸ Ancak, Türkler bunun bir tuzak olduğunu düşünerek, İngilizlerin bu yardımına yanaşmamışlardı.⁹¹⁹ İngilizlerin böyle bir girişimde bulunmalarının nedeni, kendilerinden sonra orayı işgal edecek Fransızların işini zorlaştırmaktı.

b. Fransız İşgali

Suriye İtilafnamesi gereğince, İngilizlerin Antep’i terk etmesinden sonra yeni bir yabancı işgalini istemeyen Antep halkı, nasıl bir hareket tarzı takip etmeleri

⁹¹⁷ Ünler, **a.g.e.**, s. 14-15; Saral, **a.g.e.**, s. 266.

⁹¹⁸ ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, s. 17; ABADİ, Gaziantep Fedaileri, s. 20; Öztürk, **a.g.e.**, s. 33.

⁹¹⁹ Ünler, **a.g.e.**, s. 15.

gerektiği konusunda Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya müracaatta bulunmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda faaliyetlere başlanmıştı. Bu amaçla 22 Ekim 1919 Cuma günü Cami-i Kebir'de bir toplantı düzenlenerek *İngilizler gittikten sonra hiçbir devletin memleketi işgali, mütarekenameye muvafık olmadığına* ilişkin bir metin, İstanbul'daki İtilaf Devletleri mümessillerine, Antep'teki İngiliz irtibat subaylarına ve Sadarete gönderilmiştir.⁹²⁰

25 Ekim 1919'da Antep'te otuz bin kişinin katıldığı büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitingte alınan kararlar miting heyeti adına Belediye Reisi Mehmet Lütfi imzasıyla ilgili makamlara duyurularak, Sulh Konferansına ulaştırılması istenmiştir: Metinde şöyle denilmektedir:

“Mütareke zamanında Ayıntab şehri hiçbir devlet tarafından işgal edilmemiş idi. Fakat İngilizlerin Halep'teki kuvvetleri emniyet altında bulundurmak için mütarekeden iki ay sonra şehrimize bir miktar asker sevk etmişlerdi. Ahalimiz öteden beri kanunlara bağlı ve itaatlı olduklarını ve aramızda bulunan Hristiyan vatandaşlarımızın mal, can ve ırzını, kendi can ve ırzımız gibi muhafaza etmekte olduğumuzu İngilizler kendi gözleri ile görmüşlerdir. Bu defa Halep'teki askeri kuvvetlerini kaldırdıkları için , burada kuvvet bulundurulmasına lüzum kalmadığına kanat getirerek, yakında Ayıntab'dan çekilmeye karar verdiklerini işitiyoruz. İngilizlerin de işgal ve meşru haklarımıza gösterdikleri hürmetten dolayı teşekkür ederiz.

İngiltere'nin burada bulunduğu müddet zarfında müşahade ettikleri vechile, Ayıntab şehri nüfusunun yüzde doksanı ve binden fazla köyleri kemalen Türk ve Müslüman olduğu gibi, emlak ve arazinin büyük çoğunluğu dahi Müslümanlar'a ait

⁹²⁰ Öztürk, a.g.e., s. 53, 54

olduğundan, tarihen ve muhiten Suriye ile bir alakamız yoktur. Wilson Prensipleri mucibinde bizi kendi mukadderatımıza hakim kılmak insaniyet ve vicdan nokta-i nazarından Birleşik Devletler'in borcu olduğundan İngilizlerden sonra herhangi bir devlet işgale teşebbüs ederse izzet-i nefsimizi rencide edeceği cihetle, olabilecek bu işgali bütün mevcudiyetimizle reddeder ve katiyen kabul edemeyeceğimizi beyan ile beraber yakın bir zamanda Paris'de karar altına alınacak olan mukadderatımızın kayıtsız şartsız milli istiklalimizin korunmasını, meşru haklarımızın müdafaasını insanlık ve medeniyet namına rica eyler ve iş bu milli arzumuzun Sulh Kongresi'ne izahını istirham eyleriz."⁹²¹

26 Ekim 1919'da İngilizler birliklerini Antep'ten çekmeye başlarken, aynı gün iki Fransız subayı Antep'e gelerek telgrafhaneye sansür koymuşlardır. 27 Ekim 1919'da Ermeni ve Fransızlardan teşkil edilmiş 200 kişilik Fransız kuvveti Antep'e gelmiştir.⁹²² Fransızlar, Antep ve çevresinin işgali için oluşturdukları 2000 kişilik iki Fransız fırkası⁹²³ ile 29 Ekim 1919'da Antep'e girmiş ve buradaki Ermenilerin sevinç gösterileri arasında karşılanmıştır.⁹²⁴

30 Ekim 1919'da İngiliz işgal birlikleri komutanı ile Fransız işgal birlikleri komutanı bir toplantı yaparak, Antep halkı için yayınlayacakları beyannamenin esaslarını hazırlamışlardır. Beynamede, Paris'teki İtilaf Meclisinin kararıyla

⁹²¹ Öztürk, **a.g.e.**, s. 54-55; İrade-i Milliye Gazetesi, 27 Teşrin-i evvel 1919 ; İzmir'e Doğru Gazetesi 20 Teşrin-i Sani 1335, No.2; ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, s. 108-109; Ünler, **a.g.e.**, s.176-177.

⁹²² Öztürk, **a.g.e.**, s. 60.

⁹²³ A.g.e., s. 61.

⁹²⁴ Öztürk, **a.g.e.**, s. 61; ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, s. 22; ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, s. 22;

Antep'i işgal eden İngiliz birlikleri yerine İtilaf kuvvetlerini temsilen Fransız birliklerinin geçeceği, din ve milliyet farkı gözetilmeyeceği, halkın güven ve huzur içinde işlerine devam etmeleri ve bu işgal ile Osmanlı idaresinin tasarruflarına müdahale edilmeyeceği belirtiliyordu.⁹²⁵ Oysaki uygulamalar bunun aksini göstermiştir.

Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandanlığı da Fransız İşgal Kumandanlığı'na telgrafla işgali protesto ettiğini, işgal devam ettiği takdirde Fransız menfaatlerine uygun gelmeyecek elim hadiselerle sebep olacağını bildirmişti.⁹²⁶

5 Kasım 1919'da son İngiliz birlikleri Antep'ten çekilirken, Fransız birlikleri Ermenilerin taşkın gösterileri arasında şehir dışındaki Kolej'i, Zerdalılık'teki ve diğer semtlerdeki İngilizlerin bıraktıkları yerleri işgal etmişlerdi. Bu sırada, binlerce Ermeni çılgın sevinç gösterileriyle Fransız birliklerini karşılıyordu. Antep'i işgal eden Fransız birlikleri, Milli Ermeni Alayının 3. Taburuyla 412. Piyade Alayından bir takım ve bir Afrika avcı takımından oluşmaktaydı. İşgal kuvvetlerinin arasında milli Ermeni alayının olması, Ermenilerin taşkınlıklarını artırıyordu. Bir önceki konuda da bahsettiğimiz gibi aynı zamanda Maraş'ı da 412. alaydan yarım bölük ile Milli Ermeni Alayının 1. Taburu ve bir sipahi takımı işgal etmişti. Antep ve Maraş sancakları Kilikya'daki Fransız Komutanlığı'na bağlı olarak Kolonel- Saint-Marie'nin emir ve komutasında bulunuyordu.⁹²⁷

⁹²⁵ Sahir Uzel, **Gaziantep Savaşının İç Yüzü**, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara 1952, s. 8; Ünler, **a.g.e.**, s. 23.

⁹²⁶ ATASE Arşivi İSH., K: 273, G: 126, B: 126-1; Ünler, **a.g.e.**, s. 177-178; Saral, **a.g.e.**, s. 267.

⁹²⁷ Ünler, **a.g.e.**, s. 24.

c. Cemiyet-i İslamiye

Bu cemiyet, Antep'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmadan önce İngiliz işgali sırasında Türklerin haklarını savunmak amacıyla eşraf, ayan ve ulema tarafından kurulmuştur. Toplantılarını Nakşibendi tekkesinde yapan cemiyetin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. İşgal sırasında Türklere karşı yapılan saldırı ve haksız uygulamalar karşısında toplantılar düzenlemiş, protestolarda bulunmuştur.⁹²⁸ Cemiyet-i İslamiye, gayri siyasi bir cemiyet olmasına rağmen her türlü faaliyetini açık olarak yürütmüştür. Bu nedenle, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, önceleri gizli faaliyette bulunduğu için aldığı siyasi ve idari kararları Cemiyet-i İslamiye'ye mal etmiştir.⁹²⁹ Bu uygulama, Sivas Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye'nin aldığı kararlar arasında yer alan Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarının gizlilik ilkesine dayanmaktadır.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlanıp kuvvetlenince, Cemiyet-i İslamiye'nin halkın gözünde gücü ve iktidarı azalmış bundan sonra işgal kuvvetlerine karşı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için bir maske görevi görmüştür. Nitekim Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi, Cemiyet-i İslamiye'yi kendi amaçlarının gerçekleşmesi yolunda kullanmak amacı ile kendi üyelerinden Ahmet Muhtar (Göğüş) Bey'in de bu cemiyete girmesini sağlamıştır.⁹³⁰

⁹²⁸ Ünler, **a.g.e.**, s. 21.

⁹²⁹ Uzel, **a.g.e.**, s. 12.

⁹³⁰ Ünler, **a.g.e.**, s. 22.

Şehir içinde savaşın başlamasıyla birlikte, cemiyetin üyelerinden⁹³¹ bir kısmı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne girmiş, bir kısmı da Antep'i terk ederek, Halep'e veya çevre şehir ve köylere çekilmişlerdir.⁹³²

d. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'nin yapılmasının ardından Heyet-i Temsiliye başkanı olarak bütün vali, kolordu ve mutasarrıflıklara Sivas Kongresi kararlarını tebliğ ederek, işgallere karşı direnilmesini, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyet”lerinin her il ve ilçede kurularak kongre kararlarının gerçekleşmesi için çalışılmasını istemişti. Ancak, o dönemde bir taraftan, Antep'in ileri gelenleri işgaller karşısında çözüm yolları düşünürken, diğer taraftan Mutasarrıf Celal Bey, Mustafa Kemal'in gönderdiği bu genelgeleri saklamış ve kimseye göstermemişti. Mutasarrıfla aynı

⁹³¹ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birleşmeden önce cemiyetin şehirler itibarıyla belli başlı üyeleri şunlardı: **Antep'te:** Bülbülzade Hacı Abdullah Efendinin başkanlığında Hoca Fahreddin Efendi, Hoca Arif Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şuayyipzade Ubeydullah, Efendi, Büyük Nuri Bey, Abdullah Namık, Ahmet Muhtar, Misri zade Nur, Seyyafzade Abdo, Müftüzade Hayri, Mazlum Efendi, İzrap Zade Şefik, Kepkep Zade Şakir, Übeyrizade Kamil Bey, Doktor Mecit, Kepkepzade Abdürrezzak, Ferit, Doktor Hamit, Pazarbaşı Nuri Bey ve Efendilerdi. **Kilis'te:** eski mebuslardan ve ulemeden Hacı Mustafa Efendinin başkanlığında: Aslan, İslam, İsmet, Neşet, Canbolat Zade Nuri, Ali ve Tahir Beyler, Düyun-u Umumiye memuru Kani, Emin Ağa Zade Mahmut, Abdullah (Abuş Ağa) Kazaz Zade Mustafa, Bedestan Şehi Zade Hüseyin, Orman Memuru Mazhar, Burhan, Hulusi, gazeteci Ragıp, Müslüman, Yüzbaşı mütekaiddi Mehmet, Muallim Ahmet Mahir Bey. **Nizipte:** Hacı Ahmet, Hacı Mehmet, Habeş Şakir Bey ve Efendiler. Uzel, **a.g.e.**, s. 10.

⁹³² Ünler, **a.g.e.**, s. 22.

görüşte olmayan ve iyi bir vatansever olan Tahrirat Müdürü Ragıp Bey bu genelgeleri arkadaşlarına göstererek cemiyetin Antep'te kurulması için çalışmıştır.⁹³³

O günlerde, Ragıp Bey'in yakın arkadaşlarından belediye hekimi Dr. Hamit (Uras) Bey, dönemin Belediye Başkanı Şeyh Mustafa Efendi'ye konuyu açarak cemiyetin kurulması hakkındaki görüşünü sormuştu. Bunun üzerine, Şeyh Mustafa Efendi bir gün şehrin ulema ve eşrafını Belediye'ye davet etmiş ve Dr. Hamit Bey'e bu konuyu açtırmıştı. Yapılan toplantı sırasında Antep müftüsü Bulaşıkzade Hoca Arif Efendi, *"Mustafa Kemal Paşa, Halife-i Müslimine karşı gelmiş, rütbe ve nişanları alınarak bağı ilan edilmiştir. Böyle bir asinin arkasına düşmek şer'an caiz değildir."* diyerek tartışmaya son vermişti. Toplantıdan bir sonuç alınamaması üzerine şehrin aydın ve vatansever gençleri cemiyetin kurulması için kendi aralarında teşebbüse geçmişlerdi. Bir gece Meclis-i İdare Başkâtibi Eşref Bey'in evinde, Dr. Hamit, Tahrirat Müdürü Ragıp, Alay Kâtibi Avni, Telgraf Muhabere Memuru Mahir, Hâkim Kuşçuzade Hamdi Beyler toplanarak Sivas Beyannamesini okumuşlar ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Antep şubesini kurmuşlardır. Daha sonra Mısrızade Nuri (Kutlar) Bey, Kepkepzade Mustafa ve Abdülrezzak Efendiler, ulemadan eski Müftü Rifat Teymür Efendi, Hafız Şahin Hoca Efendi (eski milletvekili), Kahramanzade Süleyman Ağa, Kanevetçizade Mahmut Efendi, Merakzade Şerif Ağa, Hacı Halit Ağazade Sadık Efendi, Hacı Ömerzade M. Ali Efendi (Kayaalp), Hocasade Ferit Efendi (eski milletvekili), Kilisli komiser Halil Efendi cemiyete girmiş ve yemin etmişlerdi. Bu sırada İstanbul'dan dönen Ahmet Muhtar (Göğüş) Bey de cemiyete katılmıştır.⁹³⁴

⁹³³ Ünler, **a.g.e.**, s. 16-17.

⁹³⁴ Saral, **a.g.e.**, s. 269-270; Ünler, **a.g.e.**, s. 17.

Cemiyet kurulduktan sonra, telgraf memuru Mahir Bey, Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya cemiyetin kurulduğu haberini vermiştir.⁹³⁵ Cemiyet, Sivas'tan gelen emirlere göre üyelere birinin evinde toplanarak kararlar almaya başlamıştır. Gizli çalışan cemiyetin üye sayısı artınca dışarıdan duyulması tehlikesine karşı önlem olarak Heyet-i Merkeziye adı altında toplanarak karar alması ve bu kararlardan cemiyet üyelerine haber vermesi uygun görülmüş ve karar bu şekilde uygulanmıştır.⁹³⁶

Fransız işgaliyle birlikte Ermenilerin taşkınlıkları ve Türklere yaptıkları baskı zulüm ve işkenceler, cemiyetin çok hızlı büyüüp gelişmesini sağlamış ve silahlı direnişin ortamını hazırlamıştı.

Her semtte cemiyete mensup hoca efendilerden kurulu “yemin” heyetleri oluşturulmuştur. Bu heyetler, cemiyete giren vatandaşları “Memleketin kurtuluşu, din ve milletimizin bekası için malen ve bedenen hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarına, cemiyetin bütün emirlerini yerine getireceklerine ve cemiyetin kuruluş amacını açıklamayacaklarına” dair yemin ettiriyorlardı.⁹³⁷

Cemiyetin şehir içinde yayılıp genişlemesinde Müftü Rifat (Teymür) Efendi, Şahin Hafız, Kürd Ahmet Hoca, Bostancı Esnafı Reisi Hacı Abdullah, Solakoğlu Ali, Merakzade Şarif Ağalar önem rol oynamışlardır. Cemiyetin köylerde yayılmasına ise, Merkez Jandarma Bölük Komutanı Esat Bey'in büyük hizmeti geçmiştir. Cemiyet genişledikçe yeni yeni örgütlere ihtiyaç duyulmuş, para ve hesap işleriyle

⁹³⁵ ATASE Arşivi İSH., K: 270, G: 20, B: 20-4 (25.10.1335)

⁹³⁶ Saral, **a.g.e.**, 270; Ünler, **a.g.e.**, s. 18.

⁹³⁷ Ünler, **a.g.e.**, s 18.

uğraşmak üzere Pazarbaşızade Nuri Bey'in başkanlığında bir idare heyeti⁹³⁸ oluşturulmuştur. İdare Heyetine bağlı maliye ve satınalma komisyonları kurulmuştur.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinde sonradan bazı değişiklikler olmuşsa da, Antep'te savaş başladığı zaman bu heyet⁹³⁹ savaşın sonuna kadar bu vazifeden ayrılmamış, savaşın bütün yükünü üstlenmiştir. Cemiyet bir taraftan Antep şehir ve köylerinin dışında Kilis'te⁹⁴⁰ ve Halfeti'de örgütlenmiştir.

1919 Aralık ayında cemiyet üyeleri artarken, bir taraftan da silahlı direniş için para, silah ve cephane tedarikine çalışılıyordu. Teşkilata giren herkes, fakir değilse, silah almaya mecburdu. Durumu iyi olanlardan da yardım parası alınıyordu. Silah almaya gücü yetmeyen fakirlere yardım şeklinde toplanan paralarla silah alınıyordu. Çiftçiler çift hayvanlarını, rençberler yatak yorganlarını satarak silah alıyorlardı. Bu şekilde Halep, Birecik ve Maraş'tan⁹⁴¹ satın alınan tüfek ve cephaneler işgal kuvvetlerine rağmen, geceleri kafileler halinde şehre sokuluyordu.⁹⁴²

⁹³⁸ Bu heyet, Hocazade Ferit Bey, Hacı Ömerzade Mehmet Ali Bey, Kahramanzade Hacı Mehmet Efendi, Kilisli Komiser Halil Efendi, İncizade Hüseyin Efendi ve Mahmut Bedri Efendilerden oluşuyordu. Lohanizade M. Nurettin, **Gaziantep Savunması**, Kastaş Yay., İstanbul 1989, s. 31; Ancak Ünler, **a.g.e.**, s. 19; Uzel, **a.g.e.**, s. 77'de Hacı Halid Ağazade Sadık isminin de bu heyette yer aldığını belirtmektedirler.

⁹³⁹ Heyet-i Merkeziye bu dönemde; Hocazade Ferit Bey'in başkanlığında Hacıömerzade Mehmet Ali, Kepkepzade Abdürrezzak, Karamanzade Hacı Mehmet, Mahmut Büdeyri hesap memuru Avni Beylerden oluşuyordu. Ünler, **a.g.e.**, s. 19.

⁹⁴⁰ Askerlik Şubesi Başkanı Yüzbaşı Mehmet (Molla Recep), Hacı Şerif Zade Mehmet (İslam Bey), Müslüman ve Mücahit Beylerden müteşekkil Kaza İdare Heyeti oluşturulmuştur. Ünler, **a.g.e.**, s. 19.

⁹⁴¹ Lohanizade, **a.g.e.**, s. 33-34.

⁹⁴² Ünler, **a.g.e.**, s. 19.

Bu alışmalar sonucunda şehir içinde muharebe birlikleri oluşturulmasına başlandı. Birkaç mahalle birleştirilerek “*Semt*”lere ayrılmıştı. Her semtin ileri gelenlerinden biri “*Semt Reisi*”, o semtte oturan yedek subaylardan savaş görmüş avuşlardan biri de “*Kısım Kumandanı*” oluyordu. Her semt bir milis askeri kıtasını oluşturuyordu ve her birinin kadrosu 100 silahlı ve takviye amaçlı 50 silahsız⁹⁴³ olmak üzere 150 kişi idi. Silahlılar savaşacak, silahsızlar tahkimatta çalışarak, silahlılardan yaralanmak veya şehit olmak suretiyle boşalacak yerleri işgal edecek şekilde ayarlanmıştı. Bu şekilde şehir 27 semte ayrılmıştı.⁹⁴⁴ (bkz. Ek-11)

e. Kılıç Ali Bey’in Antep Cephesindeki Kuva-yı Milliye Faaliyetleri

Maraş-Antep havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığı’na Kılıç Ali Bey atandığı sırada, bu bölgede yer yer birbirinden kopuk milli kuvvetler mevcuttu. Antep’te oluşturulan milli kuvvetlerin dışında Kilis’te Kilis gençlerinden oluşan Kamil Polat’ın başında bulunduğu Kilis Kuva-yı Milliyesi, Nizip civarında Nizipli Habeş’in önderliğinde Nizip Kuva-yı Milliyesi, Urfa civarında Pehlivanzade Nuri’nin milli kuvvetleri bulunuyordu.⁹⁴⁵ İşte bu birbirinden bağımsız direniş teşkilatlarını bir araya getirip, sevk ve idare edecek kişi Kılıç Ali Bey idi.

Kılıç Ali Bey, Antep’te ilk iş olarak, Maraş-Antep-Fevzipaşa-İşlâhiye arasında stratejik öneme sahip bir mevkide bulunan Sakağöz köyünün sahibi ve o mintikanın nüfuzlu ağalarından Hurşit Ağa’yı ortadan kaldırmayı dışündü. Adana ile

⁹⁴³ Saral, **a.g.e.**, 271.

⁹⁴⁴ Ünler, **a.g.e.**, s. 20, 181-182; Lohanizade, **a.g.e.**, s. 32.

⁹⁴⁵ Uzel, **a.g.e.**, s. 22.

güney vilayetleri arasındaki bütün irtibat yolları buradan geçtiği için bu köyün güvenliği çok önemliydi. Aksine Sakçagöz köyü, Hurşit Ağa gibi birkaç ağanın hırs ve çıkarlarının çatıştığı bir alan olduğu için devamlı anarşi içindeydi. Dolayısıyla bütün kavuşma yollarının ortasında olan bu köy Hurşit Ağa tarafından geliş-gidişe kapatılmıştı. Maiyetinde her zaman 200'den fazla silahlı kuvvet bulunduran Hurşit Ağa'nın Fransızlar veya Kuva-yı Milliye tarafından birine katılması o taraf için büyük çıkarlar sağlayacaktı. Oysa Hurşit Ağa, Kuva-yı Milliye'e hiç sıcak bakmamış, hatta Fransızlara taraftar olmuştur. Hatta Hurşit Ağa'nın "Paşa Bey" lakabı ile tanınan büyük oğlu İsmail Hakkı, Fransız subaylarına mahsus kıyafetiyle Antep'te Ermeni ve Fransızlarla birlikte çalışıyordu. Hurşit Ağa ile oğlunun takip ettikleri bu olumsuz siyaset Kuva-yı Milliye için çok tehlikeli idi. İşte bu nedenlerle harekete geçen Kılıç Ali Bey, Antep'e gelmeden önce maiyetiyle birlikte Sakçagöz'e gelmiş, Hurşit Ağa ile görüşmüştü. Kılıç Ali Bey, tehdit ve telkinlerle Hurşit Ağa'yı bitaraf kalacağına dair söz verdirmişti. Hurşit Ağa, Kılıç Ali'nin Sakçagöz'e gelişinden birkaç gün sonra oğlu İsmail Hakkı'yı Antep'ten getirterek Kılıç Ali'nin maiyetine vermişti.⁹⁴⁶

Kılıç Ali Bey, Sakçagöz'den sonra Antep'in Burç köyüne giderek, Burç'taki dağınık halde bulunan teşkilatları düzenlemiş ve bunların hepsini kendi üzerine almıştı. Böylece Antep içindeki kötü olayları önlemeye çalışmıştı.

Antepliler arasında Fransız işgaline karşı mücadele etmek istemeyen hiç kimse yoktu. Ancak Antep'in bazı zenginleri mevki ve servetlerini kaybetmek istemedikleri için oluşturulan semt teşkilatları ile şehir içinde Fransızlarla savaşmayı istemiyorlardı. Bu kişilerin az da olsa bulunuşu Antep savunması açısından

⁹⁴⁶ Uzel, **a.g.e.**, s. 24.

tehlikeliydi. Bu nedenle bu kişilerin ortadan kaldırılması veya mücadeleye katılmaları için ikna edilmeleri gerekiyordu. Kılıç Ali Bey, bu amaçla bu kişilerden bazılarını görüşmek ve anlaşmak üzere Burç'a davet etti.⁹⁴⁷ Gelenler şunlardır: Ahmet Muhtar, Hacı Abdullah Edip, Fazlı Ağa Zade Nuri, Şefik, Mazlum, Şeyh Ubeydullah, Müftü Zade Hayri, Şih Mustafa, Abdullah Namık, Celal Kadri, Hacı Arif Bey'lerdir. Bu görüşmeden sonra, Kılıç Ali Bey, bu kişilerin Antep'te savaş bitene kadar Maraş'ta veya başka bir mahalde ikamet etmelerinin memleketin geleceği açısından daha uygun olacağına karar vermiş ve bu kararını Ahmet Muhtar Bey'e bildirmiştir. Ahmet Muhtar Bey, bu kişilerin ulusal direniş aleyhinde olmadıklarını, ellerinden geldiği kadar mali yardımı esirgemediklerini, başka mahalde ikamet ettirilmelerinin şeref ve onurlarına dokunacağını dile getirerek bundan dolayı bu durumun ikilik yaratacağını dile getirmiştir. Bunun üzerine, bu kişilerin şehre dönmeleri ve şehri tahliye etmelerine dair Fransızlara kendi imzaları ile bir protesto göndermeleri şeklinde bir formül bulunmuştur. Bu protestoda bütün halka Antep savunmasında Kuva-yı Milliye ile birlikte çalışacaklarını bildirmişlerdir.⁹⁴⁸

Kılıç Ali Bey, bu çalışmaları ile bölgedeki bütün milli kuvvetleri bir çatı altında toplamış ve Kuva-yı Milliye'ye zarar verecek güçleri ya etkisiz hale getirmiş ya da milli kuvvetler için çalışmaya yönlendirmiştir.

⁹⁴⁷ Bu görüşmeye gelenler: Ahmet Muhtar, Hacı Abdullah Edip, Fazlı Ağa Zade Nuri, Şefik, Mazlum, Şeyh Ubeydullah, Müftü Zade Hayri, Şih Mustafa, Abdullah Namık, Celal Kadri, Hacı Arif Bey'lerdir. Uzel, **a.g.e.**, s. 26.

⁹⁴⁸ Uzel, **a.g.e.**, s. 26.

IX. Urfa'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu

Önceleri, Halep vilayetine bağlı bir sancak olan ve 1919 yılında bağımsız bir sancak durumuna getirilen Urfa'da ekonomik ve ticari faaliyetlerin büyük bir kısmını azınlıkta olan gayri-müslimler yürütüyordu. Hatta zanaatkârların çoğunluğu Ermeni veya Süryani idi. Müslümanlar ise kendi ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde ziraatle uğraşıyordu. Genç nüfusunun büyük çoğunluğunun askerde olması dolayısıyla Türkler ekonomik hayatta faal rol oynamıyordu.⁹⁴⁹

Urfa ve çevresinde bir kısmı göçebe olan birçok aşiret bulunuyordu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Tanzimat dönemiyle birlikte şehirlerde oluşmaya başlayan yeni bir eşraf kesimi mahalli idarecileri etki altına alarak, aşiretler üzerinde baskı kurmuşlardı. Bu baskı, aşiretler ile eşrafın aralarının açılmasına sebep olmuş, bundan dolayı da aşiretler devletten kopuk, hiçbir yükümlülüğü olmayan topluluklar halinde, kan davaları ve kavga içinde yaşamışlardır.⁹⁵⁰

Urfa ve çevresinde aşiretlerin ve azınlıkların bölgede etkin olmalarının getirdiği sorunların yanında, yabancı devletler de ajanları vasıtasıyla yaptıkları siyasi propagandalarla Hıristiyan azınlıkları tahrik etmişlerdir. Özellikle işgaller sırasında

⁹⁴⁹ İsmail Özçelik, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003, s. 27.

⁹⁵⁰ Urfa ve çevresinde yaşayan bu aşiretlerin belli başlıları şunlardı: Harran kazası ve çevresinde Kars ve Za'yin aşiretleri, Suruç kazasında, Berazi, Urfa şehir merkezinin güneybatısında Mersavi, Payamlı nahiyesinde Haltanlı, Urfa ve Siverek arasında Karakeçili ve Baziki aşiretleri, Hilvan ve havalisinde Döğərli ve Badıllı (Beğdilli) aşiretleri, Siverek ve Viranşehir çevresinde Milli aşireti (bu aşiretin önemli bir kısmı Diyarbakır havalisinde bulunuyordu.) Karacadağ'da Türkan aşireti, Siverek ve çevresinde ayrıca Karahan, Kalender, Dismave Karavar aşiretleri ve Arap Aneze aşireti de kalabalık kollar halinde bulunuyordu. Özçelik, **a.g.e.**, s. 28-29.

mahalli idareye müdahale ederek, merkezi idarenin kuvvetlenmesini engellemişlerdir. Ayrıca yörenin özellikle güney kısmında hem Arap milliyetçiliğini kışkırtmışlar hem de buradaki aşiretleri isyana teşvik etmişlerdir.⁹⁵¹

a. İngiliz İşgalleri

11 Ekim 1918’de Halep’in işgal edilmesiyle birlikte ekonomik açıdan ona bağlı ve yakın olan Urfa ve çevresinin de yakında işgal edileceği söylentileri de artmaya başlamıştı.⁹⁵² Gerçekten İngiliz işgali adım adım Urfa’ya doğru yaklaşıyordu. Halep’ten sonra Antep de İngilizler tarafından işgal edilmişti.

Urfa’nın güneyinde bulunan demiryolu hattı ve istasyonları ulaşım ve haberleşme açısından büyük bir öneme sahip olduğu için İngilizler, istasyonların işgaline öncelik vermişlerdi. Nitekim Antep’in işgalinden sonra Cerablus işgal edilmiş (30 Ocak 1919) ardından, Siftek ve Suruç kasabasının güneyinde yer alan Arappınar istasyonları ele geçirilmişti.⁹⁵³ İngilizler, bu istasyonlara ek olarak, doğu ve kuzey yönünde harekete geçerek işgal hareketlerini ilerletmişlerdi. Bunun sonucunda, Harabnas ve Tel-abyad istasyonları ile Birecik işgal edilmiş oldu.⁹⁵⁴ Cerablus’un ve arkasından diğer istasyonların işgali İngilizlerin Urfa sancağını

⁹⁵¹ Bayram Kodaman, **Şark Meselesinin Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid’in Doğu Anadolu Politikası**, Orkun Yay., İstanbul 1983, s. 126.

⁹⁵² Özçelik, **a.g.e.**, s. 30.

⁹⁵³ Türk İstiklal Harbi, C.I, s. 98.

⁹⁵⁴ Tansel, **a.g.e.**, C.I, s. 67.

işgalini kolaylaştırmıştı. Nitekim Urfa şehir merkezi kısa bir zaman sonra 24 Mart'ta işgal edilmiştir.⁹⁵⁵

Urfa şehir merkezinin işgalinden önce, Cerablus'un işgali üzerine Urfa'dan Harbiye Nezareti'ne çekilen bir telgrafta,⁹⁵⁶ Mütareke şartları gereğince Urfa livasının işgal mıntıkası haricinde olmasına rağmen, tamamı Türklerle meskûn olan livanın hiçbir ferdinin birbirinden ayrılmayacağı vurgulanarak, Kilikya ve Arabistan ile hiçbir tarihi münasebeti bulunmayan Cerablus nahiyesinin İngiliz ve Fransız hükümetleri adına bedevilerden oluşan kuvvetler tarafından işgal edildiği belirtilmektedir. İşgal sırasında ambarların yağma edildiği, nahiye halkının ve hastanenin saldırıya uğradığı, hükümet yetkililerin kovulduğundan bahsedilerek, işgal protesto edilmiş, işgalciler çekilmedikleri takdirde silahlı mücadeleye geçecekleri bildirilmiştir. İstasyonların işgali dolayısıyla Urfalılar işgale karşı tedbirler almaya başlamıştır. Bu konuda, 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın çalışmaları işgallere karşı Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanması açısından önem taşımaktadır.

b. Ali İhsan Paşa'nın Yöredeki Çalışmaları

6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, mütarekenin imzalanmasından itibaren, İngilizlerin mütareke ilkelerine aykırı gelen isteklerine karşı çıkmış, işgallerine karşı protestolarda bulunmuş ve gerekli tedbirleri almaya çalışmıştı. İngilizlerin faaliyetlerine karşı Urfa ve çevresi içinde alınmasını gerekli gördüğü tedbirleri

⁹⁵⁵ Türk İstiklal Harbi C. IV, s. 53.

⁹⁵⁶ ATASE Arşivi İSH., K:81, G:29, B: 29-1.

Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafla belirtmiştir. Ali İhsan Paşa telgrafında, işgallerle ve İngilizlerin Arap ve Kürt aşiretleri üzerinde propaganda yaparak, Türkler aleyhine kışkırtarak isyana teşvik ettikleri ile ilgili bilgi vermiştir. Alınması gerekli önlem olarak, Cerablus ve Arappınar'da mütarekeye aykırı olarak gaspedilen silah ve yiyeceklerin iadesi için ve Arap ve Kürt aşiretlerinin yarattığı asayişsizliğe karşı Urfa, Suruç, Harapnas mevkilerinde yeterli kuvvet bulundurmak ve İngiliz propagandalarına karşı halkı uyarmak suretiyle önlemler aldıklarını ancak bunun yeterli gelmemesi dolayısıyla, Urfa Sancağının kurtarılması ve Cerablus'un tahliye ettirilmesi mümkün olmazsa en azından Arappınar'da bulunan İngiliz müfrezesinin Fırat'ın batısına çekilmesi için gerekli girişimlerde bulunulmasını istemiştir.⁹⁵⁷

Ali İhsan Paşa, Harbiye Nezareti'ne verdiği bilgilerin yanı sıra, kendisi de aktif şekilde çalışarak işgaller karşısında gerekli önlemleri almıştır. Bu amaçla, ordunun elinde menzil arabalarında bulunan fazla cephane ve mühimmatı silahlarla beraber Elazığ, Malatya ve Sivas'a naklettirmiştir. Ayrıca, İngilizlerin mütarekenin verdiği yetkilerden yararlanmalarının önüne geçilmediği takdirde, her kasabanın ve şehrin Müslüman halkın hukukunu muhafaza için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve mahalli milis teşkilatı kurmalarını valilere ve müstakil mutasarrıflıklara tavsiye etmiş ve bunun için gerekli olan silah ve cephaneyi 6. Ordu'nun kaynaklarından vereceğini belirtmiştir. Bu amaçla Urfa'nın ileri gelenleriyle görüşmeler yapmak üzere, Urfa'ya gitmiş ve burada Müdafaa-i Hukuk teşkilatının temelini atmıştır.⁹⁵⁸

Mütarekeden sonra terhis olması gereken erlerin bir türlü gönderilememesi üzerine 6. Ordu ve Harbiye Nezareti, Hariciye Nezareti'ne müracaat ederek İngiliz

⁹⁵⁷ Türk İstiklal Harbi, C.I, Ekler Kısmı.

⁹⁵⁸ Ali İhsan Sabis, **Harb Hatıralarım**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1943, s.9.

temsilcisi kanalıyla girişimlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda Hariciye Nezareti'nden, bu iş için İngiliz komutanları ile temasa geçilmesi Harbiye Nezareti'ne bildirilmişti. Bu sırada Halep'teki İngiliz komutanından 6. Ordu komutanına terhis erlerinin nakil işlerini görüşmek amacıyla, 30 Ocak 1919'da yapılan Arappınar görüşmesine 5. Tümen Komutanı Kenan Bey ve Ordu Kurmay Başkanı Halit Bey görevlendirilmişlerdir. Yapılan görüşmelerden sonra İngilizler, Halep'ten gönderecekleri – haftada iki trenle- terhis erlerini Arappınar'dan Adana yönüne taşımayı kabul etmişlerdi. Buna göre, her trenle 450 er taşınacak ve 6. Ordu için gerekli orduyu Arappınar'da hazırlayacaktı. Böylece istasyonda perişan halde bekleyen terhis erlerinin problemi de halledilmiş oldu.⁹⁵⁹

Bu problemin çözülmesine destek oldularsa da, İngilizlerin esas amaçları 6. Ordu bölgesinde daha rahat hareket edebilmektir. Bunun için de 6. Orduyu ve onunla birlikte ordu komutanını ortadan kaldırmayı ve bütün silah ve cephaneyi toplattırmayı hedeflemişlerdi. İngiltere'nin Suriye Komutanı Mareşal Allenby, bu konudaki isteklerini⁹⁶⁰ İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişti.

⁹⁵⁹ Özçelik, **a.g.e.**, s. 40.

⁹⁶⁰ Mareşal Allenby'nin Osmanlı Hükümetine kabul ettirdiği istekleri şunlardır:

- 1) 6. Ordu komutanı Ali İhsan Paşa'nın görevine son verilmesi,
- 2) 6. Ordunun bütün silahlarını teslim etmesi,
- 3) Emir verildiğinde ahalinin elinde bulunan silahların toplanması,
- 4) Kendi mıntıkası dahilinde ihtiyacı olmayan Türk jandarmasının silahlarını teslim ederek, emrine göre terhis olması, idaresi altında bulunan mıntıklar dahilinde bulunan Türk jandarması terhis oluncaya kadar emrine tabi olması,
- 5) Durumun müsaadesine göre, Ermenilerin kendi memleketlerine geri gönderilerek bunların imkanları temin arazi ve emlakları hemen kendilerine iade olunması. Ermenilerin kendi

Mareşal Allenby'in baskıları sonucunda 6. Ordu lağvedilerek, 13. Kolorduya dönüştürülmüştür. (15 Şubat 1919) 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa da özel bir trenle İstanbul'a götürülmüş ve orada İngilizler tarafından tutuklanarak Malta adasına gönderilmiştir. 13. Kolordu Komutanlığı'na da Ahmet Cevdet Bey atanmıştır. Bir gün sonra da Allenby'nin istekleri 13. Kolorduya bildirilmiştir.⁹⁶¹

Diyarbakır'a çekilen 13. Kolordu ise Mareşal Allenby'nin isteklerine karşı herhangi bir güçlük çıkarmamış; ilerleyen İngiliz işgalleri karşısında filli hiçbir savunmada bulunmadan protesto ile yetinerek birliklerini kuzeye doğru çekmiştir.⁹⁶² Urfa'nın işgali için gelen işgal komutanının askerlerini yerleştirmek için bina istemesi üzerine, kendisine boş bulunan süvari kışlası gösterilmiş, ancak burasını beğenmeyen komutan, Gureba Hastanesindeki hastaları dışarı atarak, hastaneyi işgal etmiş, kırk nefer aileden oluşan ve gözleri görmeyen Mahmut Nedim Efendi'yi ve ailesini konağından atarak burayı işgal etmiştir. İşgalin gerçekleşmesinden sonra İngilizler şehrin resmi haberleşmelerini kontrol altına almışlar, gizli ve özel şifrelerle haberleşmeyi kalmışlardır.⁹⁶³

Harbiye Nezareti işgalle ilgili olarak 27 Mart 1919'da hükümete, 13. Kolordu bölgesinde İngilizlerin şimale doğru hareketlerinin muntazam ve kararlaştırılmış bir

memleketlerine gönderilmeleri hususunda yardımı ve mallarına verilmiş olan zarar ve ziyarı tahmin etmek üzere icap eden yerleri ziyaret etmesi, bütün subaylara kolaylık gösterilmesi,

- 6) Genel asayiş ihlal edecek kişilerin tevkif edilmesi,
- 7) Konya'nın doğusunda bulunan bütün şimedifer hattının kendisi tarafından kontrol edilmesi,
- 8) İdaresi altındaki mıntıkanın genel telgraf ve telefon hatlarının tarafından kontrol edilmesi.

⁹⁶¹ Sabis, **a.g.e.**, s. 20.

⁹⁶² Türk İstiklal Harbi C.I, s. 106.

⁹⁶³ Özçelik, **a.g.e.**, s. 48.

plana göre devam ettiği, bugün Urfa'ya giren İngilizlerin, büyük ihtimalle Mardin ve Siverek'e daha sonra da Diyarbakır ve daha kuzeye doğru ilerleyeceklerini bildiren bir yazı göndererek, hükümetin bu saldırılar karşısında komutanlarına hareket tarzlarını belirleyecek talimat verebilmek üzere kararını bildirmesini istemiştir. Ancak Osmanlı Hükümetinden herhangi bir cevap gelmemiştir.⁹⁶⁴

Urfa'da İngiliz işgalinin tamamlanmasından sonra Mutasarrıf Nusret Bey, Dahiliye Nezareti'nin emri doğrultusunda "tehcir" ile ilgisi olduğu gerekçesiyle İstanbul'a çağırılmıştır. Nusret Bey'in yerine mutasarrıflığa Ali Bey atanmıştır.⁹⁶⁵

İşgalden bir gün sonra, İngilizler, 1. Süvari Alayı Komutanı Hüseyin Bey'den alayını derhal Urfa'dan çekmesini istemişlerdir. Alay Komutanı Hüseyin Bey, Urfa'yı terk etmesi için kendisine emir verilmediği için buradan çekilmeyeceğini söyleyerek direndiyse de, İngilizler isteklerinde ısrarcı davranmışlardır. Hüseyin Bey, ordugâhta (bir subay komutasında) bir süvari takımı bırakarak alayını bütün mevcuduyla 25 Mart 1919'da Urfa'nın 5 km. kuzeyinde bulunan Karaköprü Köyüne çekilmiştir.⁹⁶⁶ Ancak, İngiliz İşgal Birlikleri Komutanı, alayın Karaköprü'de bulunmasını uygun görmediğini ve Siverek'e çekilmesini istediğini bildirmiştir. Süvari Alay Komutanı Karacurun'da (Bugünkü Hilvan ilçesi) bir takım bırakarak alayını Siverek'e çekmiştir.⁹⁶⁷ Türk kuvvetlerinin bölgeden çekilmesiyle İngilizler Urfa ve çevresinde daha rahat hareket edebilme olanağına kavuşmuşlardır.

⁹⁶⁴ Türk İstiklal Harbi C.I, s. 105.

⁹⁶⁵ Özçelik, **a.g.e.**, s. 48.

⁹⁶⁶ Saral, **a.g.e.**, s. 21.

⁹⁶⁷ Türk İstiklal Harbi C. IV, s. 55.

İngiliz işgal kuvvetleri işgal alanlarını genişleterek, Tel-Abyad ve Harabnas istasyonlarını ardından Rasül'ayn'ın bir nahiyesi olan Hosiçe'yi ele geçirmişlerdir. Böylece Mardin Sancağına bağlı topraklar da işgal edilmiştir.⁹⁶⁸

İngilizler işgalin yanı sıra, Urfa ve Diyarbakır çevresinde siyasi propagandalar ile Arap aşiretleri başta olmak üzere bazı aşiretleri kışkırtarak Osmanlı Hükümetine karşı isyana teşvik etmeye çalışmışlardır. Özellikle bölgede en kuvvetli ve kalabalık aşiret olan Milli Aşireti'ne büyük bir önem vermişlerdir. Ancak, Milli Aşireti Reisi, Osmanlı Devleti'nden ve Türk kardeşlerinden ayrılmak istemediği için İngilizlerin tahriklerine kapılmamıştır. Buna rağmen, İngilizler bölgede Milli Aşireti'ni elde ettikleri dedikodusunu yaymışlardır.⁹⁶⁹ Aşiretler üzerinde istedikleri ölçüde etkili olamayan İngilizler, Musul'da kurmayı tasarladıkları İngiliz hâkimiyetini sağlamlaştırmak için yörede müstakil bir Kürdistan devleti teşkile edileceğine dair propaganda yürütmüşlerdir.

Aşiretler üzerinde yürütülen siyasi propagandalar devam ederken, Urfa'ya İngilizlerle birlikte gelen gönüllü Ermeniler İngilizleri Türkler aleyhine tahrik ediyorlardı. Ancak İngilizler bir süre sonra bu tahriklere kapılmayarak, Müslümanlarla daha iyi ilişkiler kurmaya başlamışlardır.

c. Fransız İşgalleri

Suriye İtilafnamesinin imzalanmasından sonra, bölgede bulunan Mareşal Allenby'nin emrindeki İngiliz askerleri Fransız birliklerini beklemeden Sykes-Picot

⁹⁶⁸ Özçelik, **a.g.e.**, s. 52.

⁹⁶⁹ **A.g.e.**, s. 54- 56.

çizgisinin batısında kalan garnizonları boşaltmışlardır.⁹⁷⁰ Ardından Yüzbaşı Saju'nun komutasında bulunan 300 kişilik Fransız birlikleri⁹⁷¹ 30 Ekim 1919'da Urfa'yı işgal etmişlerdi.⁹⁷²

Urfa'daki Fransız Siyasi Komiserliği görevini de yürüten Yüzbaşı Saju, işgalden sonra şehrin adli ve idari işlerine el atmıştır. Bu amaçla ilk olarak bütün memurların sicilleri ile ilgili bilgileri öğrenmek istemişti. Ardından, Suruç'taki ilçe kaymakamı ile jandarma tabur komutanına işten el çektirerek Adana'ya sürmüştür. Daha sonra adliye işlerine müdahale ederek, çevredeki aşiretlerden kendi yanına çekebileceğini düşündüğü akrabalarını hapishaneden salıvermişti. Ayrıca, hükümleri kesinleşmemiş olan bazı sanıklar ile adam öldürme, kasten yangın çıkarma, cebir ve ırza tecavüz gibi suçlardan suçu sabit olmuş Ermenileri tahliye ettirmişti.⁹⁷³

Urfa Postahanesi de işgal edilmiş, haberleşmeye sansür konulmuştu. Urfa çevresindeki istasyonlar ve demiryolu da Fransız kontrolü altına girmiştir.⁹⁷⁴

Fransızlar da İngilizler gibi, aşiretleri yanlarına çekmek ve bölgede karışıklık çıkarmak için tahrik etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla, Urfa'daki Süryani ileri gelenlerinden Abdülgani Gamye'yi kullandılar. Bu kişi aracılığı ile Milli Aşireti Reisleri ve Harran'daki Seyale Aşireti reisi Salih'ül Abdullah ile temas kurmuşlardı. Bu görüşmeler sonucunda Milli Aşireti reislerinden Abdurrahman Bey ile Seyale

⁹⁷⁰ Özçelik, **a.g.e.**, s. 64.

⁹⁷¹ Türk İstiklal Harbi C.IV, s. 61.

⁹⁷² Saral, **a.g.e.**, s. 214.

⁹⁷³ Türk İstiklal Harbi C.IV s. 61; Saral, **a.g.e.**, s. 214; İsmail Özçelik, **a.g.e.**, s. 67-68.

⁹⁷⁴ Özçelik, **a.g.e.**, s. 68-69.

Aşireti reisi Salih'ül Abdullah Fransızların tarafına geçmişti.⁹⁷⁵ Jandarma Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey diğer aşiretlerin de Fransızların tarafına geçmesini önlemek için gizlice aşiretleri bir araya getirmeye çalıştı. Bu amaçla, çevrede hükümete sadık aşiret reisleriyle temas kurarak onları Fransızlara karşı birlik oluşturmaya çağırmış ve başarılı olmuştur.

Fransızlar, aşiretler arasında yaptıkları propaganda çalışmalarında başarılı olamayınca, şehirdeki Ermeni ve Süryanilerle olan ilişkilerini artırmaya çalıştılar. Zaten, Adana, Maraş ve Antep'te olduğu gibi Urfa'da da Fransız işgaliyle birlikte şımaran Ermeniler Fransızlardan aldıkları destekle Türklere sataşıyor, sarhoş dolaşarak bazı kadınlara sarkıntılık ediyorlardı. Türklerin elinde bulunan malların da kendilerine ait olduğunu ileri sürüyorlardı.⁹⁷⁶

d. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu

Urfa halkı, 11 Ekim 1918'de Halep'in işgal edilmesi üzerine yakında kendi memleketlerinin de işgal edileceği söylentilerinden heyecana kapılmıştı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve Kuva-yı Milliye'nin kurulması için çalışmalar bu sıralarda başlatılmıştır. 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Musul'un da işgal edilmesi ve 6. Ordu bölgesinde sınır ihlallerinin meydana gelmesi üzerine, kendi sorumluluk bölgesinin⁹⁷⁷ de işgal edilebileceği düşüncesiyle bu ihtimale karşı tedbirler almaya

⁹⁷⁵ **A.g.e.**, s. 72-73.

⁹⁷⁶ Ali Saib Ursavaş, **Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu**, Kastaş Yay., İstanbul 1988, s. 51.

⁹⁷⁷ 6. Ordunun sorumluluk bölgesi Bitlis, Diyarbakır, Elazığ vilayetleri ile Urfa, Maraş, Elbistan ve Antep bağımsız sancaklarını kapsıyordu.

başlamıştır. Bu amaçla, Güneydoğu Anadolu Bölgesi vilayetlerinin işgaline engel olmak için vali ve mutasarrıflıklarla görüşerek İngiliz işgal harekâtının engellenememesi durumunda yörede sivil bir direnişi teşvik etmek üzere çalışmalarda bulunmuştur. Ali İhsan Paşa, milli kuvvetlerin oluşturulması çalışmalarını o sırada Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ile birlikte yürütmüştür. Ali İhsan Paşa, 10 Ocak 1919'da Urfa'ya gelerek, Mutasarrıf Nusret Bey ve Urfa'nın ileri gelenleriyle görüşmüş, ihtiyaçları olan malzeme, silah ve cephanenin ordu kaynaklarından temin edilebileceğini anlatmıştır. Bunun üzerine Nusret Bey, Urfa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'i yanına alarak Urfa'nın ileri gelenleriyle bir toplantı yapmıştır. Urfa'nın yakında işgal edilebileceği ihtimaline karşı tedbir olarak, Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'in idaresinde halktan gönüllü bir milis taburunun oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bu kuvvet işgal kuvvetlerine karşı savaştan çok, şehir ve civarında olabilecek asayişsizlikleri önleyecek ve dışarıdan şehre yapılabilecek herhangi bir saldırıya karşı koyacaktı.⁹⁷⁸

Böylece, şehrin ileri gelenleri ve eşraf bu öneriyi uygun bulmuşlar, Jandarma Tabur Kumandanı Ali Rıza Bey başkanlığında Belediye Reisi Hacı Kamilzade Hacı Mustafa ve eşraftan Hacı Mustafa Reşit ve ileri gelenlerin yardımları ile 600'e yaklaşan sayıda bir milis kuvveti meydana getirilmiştir.⁹⁷⁹

Kuva-yı Milliye'nin bu şekilde kurulmasından sonra Urfa, İngilizler tarafından işgal edildi. Urfa Kuva-yı Milliyesi'nin mümkün olduğunca gizli kalmasına çalışılmıştır. Ancak Mutasarrıf Nusret Bey, İngiliz İşgal Kuvvetleri

⁹⁷⁸ Özçelik, **a.g.e.**, s. 122.

⁹⁷⁹ A.g.e., s. 123.

Kumandanlığı tarafından “tehcir suçlusu” olduğu gerekçesiyle tutuklanarak, İstanbul’a gönderilmiştir. Nusret Bey’in yerine mutasarrıflığa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey vekâlet etmişti. Bu sırada kurulan milis taburu dağıtılmıştı. Milis taburunun dağıtılmış olmasına rağmen milis kuvvetlerinin ellerinden tedbir amacıyla silahlar geri alınmamıştı. Bir süre sonra Mutasarrıf Ali Rıza Bey, mutasarrıflık görevini vekâleten yürüten Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey’den devralmıştı.⁹⁸⁰

Mutasarrıf Ali Rıza Bey zamanında, Urfa’da kendisinden önce başlanmış olan milli teşkilatlanma çalışmaları, Erzurum Kongresi’ne gidecek Urfa delegelerinin belirlenmesi için yapılan toplantı vesilesiyle artmış ve Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey’in önderliğinde tekrar hızlanmıştı.

Bu sıralarda İngilizler, Urfa çevresinde özellikle güneyindeki aşiretleri birbirlerine düşürmek için propaganda yapıyorlardı. Bu sebepten İngiliz taraftarı olan aşiretlerle devletten yana olan aşiretler arasında çatışmalar oluyordu. Binbaşı Ali Rıza Bey, aşiretler üzerinde yapılan propagandayı etkisiz bırakmak ve bu çatışmaların şehre sıçramasını önlemek amacıyla Urfa şehir merkezinde gizli bir cemiyet kurmak için faaliyete geçmişti. Binbaşı Ali Rıza Bey’in çalışmaları devam ederken, Sancak İdare Meclisi Üyesi olan Hacı Kamilzade Hacı Mustafa Efendi, Binbaşı Ali Rıza Bey ve Urfa ileri gelenleri arasında Güllüzade Osman Efendi’nin evinde bir toplantı yapılmıştır.⁹⁸¹ Bu toplantıda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Urfa şubesi gizli olarak kuruldu. On iki kişinin katılımıyla yapılan toplantıda üyeler yurdun işgalden kurtarılması için Urfa’da Jandarma Tabur Kumandanı Ali Rıza

⁹⁸⁰ Müslüm Akalın, **Milli Mücadelede Urfa Anılar-Belgeler**, Özlem Kitabevi, Urfa 1985, s. 9.

⁹⁸¹ Akalın, **a.g.e.**, s. 9-10.

Bey'in başkanlığında ve idaresinde çalışacaklarına dair Kuran'a el basarak yemin etmişlerdir. Bu şekilde kurulan cemiyetin başkanlığını Binbaşı Ali Rıza Bey, başkan yardımcılığını Hacı Kamilzade Hacı Mustafa (Büyük Hacı Mustafa) ve katipliğini de Jandarma Tabur Mülhakı Hulusi Efendi yapmıştır.⁹⁸²

Cemiyetin kurulduğuna ilişkin haber Mutasarrıf Ali Rıza Bey aracılığı ile Mustafa Kemal'e bildirilmiştir. Çalışma programını hazırlayan cemiyet, milis sayısını artırma ve ani bir saldırı karşısında iâşe ve cephane sağlamaya yönelik tedbirleri düşündükten sonra, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'i bu hareket için ikna etmeye çalışmıştı.⁹⁸³ Bu sırada gizli olarak çalışmalarına devam eden cemiyete, Mustafa Kemal Paşa'dan Urfa, Maraş ve Antep'in İngiliz işgalinden sonra bu defa Fransızlar tarafından işgalinin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kanalıyla İtilaf Devletleri temsilcilikleriyle, Avrupa ve Amerika kamuoylarında protesto edilmesini isteyen telgrafı gelmiştir. İşgal altında bulunulması dolayısıyla miting ve protesto yapılamayacağını düşünen cemiyet üyeleri cemiyetin açık olarak faaliyette bulunmasına karar vermiştir. Bundan sonra milli teşkilatlanma hızla genişlemiş

982 Cemiyetin üyeleri şu kişilerdi: Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey, (Başkan) Belediye Reisi Hacı Kamilzade Hacı Mustafa Efendi (Büyük Hacı Mustafa) (başkan yardımcısı), Eşraftan Mollazade Hacı Mahmut Efendi, Eşraftan Hacı Kamilzade Reşit Efendi mahdumu Hacı Mustafa Efendi (Küçük Hacı Mustafa), Polis Komiserliğinden müstaî Arabizade Şakir Efendi, Tüccardan Barutçuzade Hacı İmam Efendi, Güllüzade Osman Efendi, Esnaftan Şellizade Ali Ağa, Tüccardan Nebozade Hacı İmam Efendi, Jandarma Tabur Mülhakı Mülazım Hulusi Efendi, Jandarma Takım Kumandanlarından Mülazım Pertev Efendi, Jandarma Çavuşu Sofî oğlu Hacı Mustafa Çavuş, Eşraftan Bedir Ağazade Halil Ağa. Özçelik, **a.g.e.**, s. 125-126.

⁹⁸³ Özçelik, **a.g.e.**, s. 126.

Fransız işgali ile birlikte aşiretleri de kapsayacak şekilde geniş çaplı bir örgütlenme yapılmıştır.

d. Jandarma Kumandanı Ali Saip Bey'in Urfa'ya Tayini ve Çalışmaları

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmalarını sürdürürken, Fransız işgaliyle birlikte, Fransızlar tarafından görevden alınan Jandarma Binbaşısı Ali Rıza Bey'in yerine eski Deyrizor Seyyar Jandarma Müfrezesi Kumandanı olan daha sonra Kadırlı'de ve Urfa'da Jandarma Tabur Kumandanlığı görevinde bulunan Revandizli Ali Saip Bey atanmıştır. Ali Saip Bey, 29 Aralık 1919'da Urfa'ya gelerek, Urfa Jandarma Tabur Kumandanlığı görevine başlamıştı. İlk iş olarak, Urfa'da görev yapan Maliye Müfettişi Faik Bey, Ceza Reisi İsmail Hakkı Bey ve Sulh hakimi Fevzi Beylerle ve şehrin ileri gelen kişileriyle görüşerek, "Urfa'da milli bir teşkilat kurmak ve bir ayaklanma hazırlamak için görevlendirildiğini" söylemiştir.⁹⁸⁴ Daha sonra, burada nasıl bir örgütlenmeye gidilebileceğine dair bilgileri toplamıştır. Bu çalışmaları sırasında Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'den destek almıştır.

Ali Saip Bey, milli kuvvetlerin oluşup gelişmesinde eşraf ve aşiret reislerinin önemli rol oynayacağını düşünüyordu. Bu sebeple ilk olarak Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey ile ardından diğer aşiretlerle de görüşmüştür. Urfa ileri gelenleriyle de tanışarak bir "Danışma Heyeti" oluşturmaya karar vermiştir. Bu amaçla Belediye Başkanı Hacı Mustafa'nın da yardımlarıyla cemiyetin eski üyeleriyle tanışmıştır. Onlar da yemin ederek oluşturulan yeni kurula katılmışlardır. Bu heyette, Binbaşı emeklisi İhsan Bey, Urfa asker alma Şubesi Başkanı Binbaşı İlyas Bey, Mülkiye kaymakamlarından

⁹⁸⁴ Ursavaş, **a.g.e.**, s. 51.

Şevket Bey, Baytar müfettişi Adil ve Jandarma Teğmeni Hulusi Beyler bulunuyordu. Urfa Belediye Başkanı Hacı Mustafa, Barutçu Hacı İmam ve Hacı Bedir Ağazade Halil Ağa da sonradan heyete katılmışlardı. Bu katılmalardan sonra Yüzbaşı Ali Saip, Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin başkanlığına getirilmiştir.⁹⁸⁵

Ali Saip Bey, bu heyet oluşturulduktan sonra aşiret reislerine mektuplar yazarak hazırlıklı olmalarını ve Fransızlara karşı milli bir ayaklanma yapılmasının tasarlandığı haberini vermiştir.⁹⁸⁶ Ali Saip Bey, bu çalışmalarla aşiretlerin büyük bir kısmını milli kuvvetlere dahil etmiş oldu.

Bazı kaynaklarda, Kuva-yı Milliye'nin Yüzbaşı Ali Saip Bey'in Urfa'ya gelişinden sonra kurulduğu belirtilmektedir.⁹⁸⁷ Oysa kendisinden önce Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey ve Mutasarrıf Nusret Bey zamanında yaklaşık 600 mevcutluk milis kuvvetleri oluşturulmuştur. Urfa Kuva-yı Milliyesi Yüzbaşı Ali Saip Bey'in çalışmaları ile güçlenmiş ve halk ile elele vererek işgalcilere karşı Urfa'yı savunmuştur.

⁹⁸⁵ A.g.e., s. 53.

⁹⁸⁶ A.g.e., s. 54-70.

⁹⁸⁷ Türk İstiklal Harbi C.IV. s. 78; Saral, **a.g.e.**, s. 217.

IV. BÖLÜM

KUVA-YI MİLLİYE'DEN DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

A. Düzenli Ordu'ya Geçişte Kuva-yı Milliye'de Yapılan Düzenlemeler

İşgallere karşı yerel ve bölgesel olarak oluşan Kuva-yı Milliye, Mustafa Kemal'in direnişin önderliğini ele almasıyla birlikte, giderek artan bir biçimde bütün yurdu kapsayacak şekilde ulusal direnişe dönüşmüştür. Kuva-yı Milliye, işgallere karşı verdiği muharebelerde her ne kadar başarılar elde ettiyse de, düzenli askeri birliklerin disiplinine sahip olmamasından ötürü istenilen sonuç alınamamıştır. Dolayısıyla Kuva-yı Milliye'nin düzensiz gönüllü birlikleriyle askeri açıdan tam donanımlı işgal güçlerine karşı ulusal kurtuluş savaşını kazanması mümkün görünmüyordu. Bu durum iyice gün yüzüne çıkınca Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçme fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Bu düşünce zihinlerde yer etmeden önce, Anadolu'nun her yerinde birbirinden bağımsız şekilde oluşan ve oluşturulan Kuva-yı Milliye'nin bölgeler bazında belli bir komutaya bağlanması düşünülmüştür. Bu doğrultuda Sivas Kongresi'nde ve sonrasında belli düzenlemeler yapılmıştır.

Bu amaçla, bir önceki bölümde Sivas Kongresi'nde Kuva-yı Milliye'nin güney ve güneydoğu bölgelerimizdeki teşkilatlanması ile ilgili alınan kararlar ve örgütlenme şekli incelenmişti. Burada o konuya tekrar değinmeden sadece Anadolu'nun genelinde nasıl düzenlemeler yapıldığına bakmak yerinde olacaktır. Sivas Kongresi'nde güney ve güneydoğu bölgelerimizdeki teşkilatlanmalar için yapılan düzenlemeler yanında Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye için de önemli

kararlar alınmıştı. Buna göre, daha kongre kararları açıklanmadan, 9 Eylül 1919'da Ali Fuat Paşa, Garbi Anadolu Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na oybirliği ile atanmıştır. Harekât ve girişimlerinde Heyet-i Temsiliye ile ilişki kurmasına karar verilen Ali Fuat Paşa, Aydın cephesi Kuva-yı Milliye'sine güçlü bir kumandan tayin etmekle yetkili kılınmıştı. Ayrıca, Afyon ve Eskişehir'de birer bölge komutanlığı kurması onaylanmış ve kendisine ulusal amaçlar için sivil memur atama yetkisi verilmişti.⁹⁸⁸ Ali Fuat Paşa, göreve başladıktan sonra, Eskişehir ve çevresini ulusal bir bölge olarak belirleyip komutanlığına Süvari Kaymakamı Atıf Bey'i, Afyonkarahisar ve çevresini de ulusal bir bölge olarak belirleyip komutanlığına 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'i atamıştır.⁹⁸⁹

Güney Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin oluşumu konusunu incelerken, Sivas Kongresi'nde, "*Milli Ordu*"nın kurulmasına değinmiştik. Amasya Genelgesinden sonra ortaya çıkan ve uygulamaya konan Milli Ordu, düzenli orduya geçişin ilk basamağı olarak görülebilir.⁹⁹⁰ Başlangıçta Mustafa Kemal Paşa tarafından "*Vatan Ordusu*", Erzurum Vilayet Kongresi tarafından da "*Bekçi Teşkilatı*" adı altında ortaya atılan Milli Ordu kavramı, Amasya Genelgesinde gündeme getirilmiş ve Sivas Kongresi'nde kabul edilmiştir. Milli Ordu'nun ortaya atılmasındaki temel nedenin ulusal direnişi tek komuta merkezinden yönetmek olduğu düşünülebilir. Milli Ordunun, düzenli orduya geçişte ortaya çıkması muhtemel sıkıntıları hafifletmek amacını taşıdığını da eklemek gerekir. Nitekim Milli Ordu'nun kolorduların desteği

⁹⁸⁸ Baykal, **a.g.e.**, s. 1-2; Türk İstiklal Harbi C.II, 2. Kısım, s. 18.

⁹⁸⁹ Nutuk, C.I, s. 226.

⁹⁹⁰ Yaman, *Milli Ordu*, s. 140.

ve bölge halkının katkıları ile oluşmasına ve düzenli orduya ek bir kuvvet şeklinde ve onun gibi örgütlenmesine önem verilmiştir.

Sivas Kongresi'nde seçilen Heyet-i Temsiliye, milli kuvvetleri düzenlemek üzere alınan kararları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tüzüğüne ek olarak hazırladığı yönetmelikle belirlemiştir.⁹⁹¹ 28 Ekim 1919'da yayınlanan yönetmelikte, özellikle Batı Anadolu'daki silahlı örgütlenme konusunda özel ve gizli olarak önemli kararlar alındığı görülmektedir. Buna göre; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i İdare ve Heyet-i Merkeziyeleri tarafından "*Milli Müfrezeler*" adıyla silahlı direniş örgütleri oluşturulmasına karar verilmiştir. Milli kuvvetlerin her türlü saldırıdan korunduğu, ordunun milli iradeye bağlı ve onun hizmetinde olduğu, herhangi bir saldırı karşısında planına göre hareket edeceği belirtilmiştir. "*Milli Müfrezeler*", seyyar ve sabit olmak üzere iki kuvvete ayrılmış; silah altında görev yapan erlerin dışında, eli silah tutan kişileri de kapsamına almıştır. Benimsenen kararlara göre; müfrezelerin teşkili, kumandası, idaresi, manga, takım, bölük esasına dayanacaktır. İhtiyaçlarının karşılanması, özellikle silahlandırılması önemli görülerek, bu konuda halkın ve ordunun ve yardımı istenecektir. Silah sağlanmasında zenginler tarafından verilecek parayla eşkıyalardan silah alınabileceği de belirtilmiştir. Silah dağıtımı askeri kitalardaki usule göre yapılacak, dağıtım kefaletle ve düzenli numara ile kaydedilip, müfreze başkanlarının sorumluluğunda yapılacaktır. Sağlık hizmetleri ve ödüllendirilmede de askeri kurallar esas alınmıştır. Milli teşkilatla ordu arasındaki ilişkiyi Heyet-i Temsiliye koruyacak, tehlike anında her merkez çevresinde bulunan

⁹⁹¹ Nutuk Vesikalar/Belgeler C.III, Vesika No: 188, Türk İstiklal Harbi, C.II, 2. Kısım, s. 26-27;

Yaman, *Milli Ordu'dan Düzenli Orduya*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 6, Ankara 1990, s. 378. (ss. 377-401).

kumandanlarla da ilişkide bulunacaktır. Müfrezelerin yalnız kendi mıntıkalarında değil, gerektiği zaman komşu mıntıkadaki birlikler ile işbirliği yapmaları dikkati çekmektedir. *Milli Müfrezeler*, daha önce sözünü ettiğimiz, *Bekçi Teşkilatı*, *Milli Ordu* gibi örgütlerden farklı değildir. Milli Ordu güney bölgelerimizin yapısına ve ihtiyaçlarına göre, *Bekçi Teşkilatı*⁹⁹² Erzurum Vilayet Kongresi'nde alınan kararla doğu bölgelerimizin ihtiyaçlarına göre şekillenmişti. *Milli Müfrezeler* de batı bölgelerinin koşulları göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir.

Görüldüğü gibi, Sivas Kongresi'nde şekillenen *Milli Ordu*, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Tüzüğüne yapılan ekle “*Milli Müfrezeler*”e dönüştürülmüştür. Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra ise “*Gönüllü Müfrezeleri*” adıyla anılmaya başlanmıştır.⁹⁹³

Sivas Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye, Nisan 1920'de meclisin açılışına kadar Kuva-yı Milliye'nin ve ordunun kontrolünü eline almıştı. Bu doğrultuda, Mustafa Kemal Paşa, 16 Kasım 1919'da 12. ve 14. Kolordulara, 23. ve 57. ve 61. Tümen Komutanlıklarına, Refet Bey'e ve 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'e gönderdiği şifre ile Batı Anadolu'daki milli kuvvetlerin teşkilatlandırılmasını, gayri resmi olarak ordu birlikleri tarafından desteklenmelerini

⁹⁹²Gizli talimatname ile oluşturulan bekçi teşkilatı, savunmada esas görevin ordunun olmasıyla birlikte özellikle köylüyü silahlandırmayı amaçlamıştır. Köy ve mahallelerin erkek nüfusu üçe ayrılmış, orduda görev yapanların dışında kalanlardan “seyyar” ve “sabit” kuvvetler oluşturulması ilkesi benimsenmiştir. Mahalle ve köylerin oluşturacakları bu kuvvetlerin kendi idare heyetlerinin ve merkezin denetimi altında bulundurulması uygun görülmüştür. Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 66-68; Yaman, *Milli Ordu*, s. 121.

⁹⁹³Yaman, *Milli Ordu*, s. 140.

bildirmişti.⁹⁹⁴ Bunun üzerine milli müfrezelerin oluşturulması kararı ile birlikte Batı Anadolu'daki milli kuvvetler bölük, tabur ve alay haline getirilmeye başlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 1920 yılı başlarında şu teşkiller kurulmuş oldu:

57. Tümen bölgesinde: Milli Aydın ve Milli Menderes Alaylarıyla, Milli Aydın Dağ, Milli Adagide ve birkaç efe süvari bölüğü,

23. Tümen bölgesinde: Milli Salihli Piyade Alayı, Milli Kiraz (Kelas) ve Uşak Hücum Taburları ile birkaç efe bölüğü,

61. Tümen bölgesinde: Milli Akhisar Nişancı, Milli Soma, Milli Ayvalık Alayları ile Belen, Saruhan, Yayaköy, Korucu, İvrindi Taburları ve bazı bağımsız bölükleri,

6 Şubat 1920'de Küçük ve Büyük Menderesler çevresindeki bütün kuvvetleri Menderesler Grubu adı altında birleştirilmiştir. Bu kuvvetlerden Büyük Menderes Havzasındaki Milli Aydın ve Milli Menderes Alaylarıyla Milli Aydın Dağ Taburundan oluşan kuvvetlere 3. Milli Tümen adı verilmiş ve komutanlığına Kurmay Binbaşı Nazım Bey atanmıştır. Bu tümen birlikleri, Aydın-Köşk şosesiyle bu şosenin kuzeyindeki dağlık bölgede yerleşmiş olup karargâhı Köşk bucağında bulunuyordu. Menderesler Grubu Komutanlığı'nın karargâhı ise Nazilli'deydi. Birlikleri Balyanbolu (Beydağı)'dan Söke'ye kadar uzanan alanda 6 cepheye ayrılmıştı.⁹⁹⁵

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına yine 16 Kasım 1919'da kolordu ve tümenlere milli kuvvetlerin iâşe, ilbas ve harp malzemelerinin, orduca yerine getirilmesinin uygun görüldüğüne ilişkin yazı göndererek, kolordu ve tümen

⁹⁹⁴ Türk İstiklal Harbi C.II, 2. Kısım, s. 141-143.

⁹⁹⁵ Menderesler Grubu; Balyanbolu (Beydağı), Adagide, Aydın, Koçarlı, Söke ve Kuşadası olmak üzere 6 cepheye ayrılmıştı. Türk İstiklal Harbi C.II, 2. Kısım, s.143.

komutanlarının bu konudaki düşüncelerini bildirmelerini istemiştir.⁹⁹⁶ Ayrıca, 16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında Sivas'ta komutanlarla yaptığı toplantıda güneydeki milli kuvvetlerin teşkilatlanması konusunda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, doğuda Karabekir Paşa, batıda Ali Fuat (Cebesoy) Paşa bulunacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, 31 Aralık 1919'da Batı Anadolu'da bulunan kolordu ve birlik komutanlarına bir yazı gönderdi. Konya'da bulunan 12. Kolordu Komutanı Fahrettin, Nazilli'de bulunan Miralay Refet, Bandırma'da bulunan 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Balıkesir'de Şimal Cephesi Kumandanı Kazım, Bursa'da 56. Fırka Komutanı Bekir Sami ve Salihli cephesinde Ömer Lütfi Beyler'e gönderilen yazıda; Yunanlıların milli bir ordu vücuda getirerek işgale devam etmeye karar verdikleri bildirilmişti. Yunanistan'ın İzmir'i resmen ilhak etme olasılığına karşı Yunanlıları ülkeden uzaklaştırmak için Kuva-yı Milliye'nin yeterli gelmeyeceği düşünülerek bazı tedbirler alınmasının gerekli olduğu belirtiliyordu. Bu tedbirlere göre, 12. ve 14. Kolorduların tamamı zamanı geldiğinde, İstanbul Hükümeti ile ilişkilerini keserek Kuva-yı Milliye şekline gireceklerdi. Bu kolorduların fırkaları mümkün mertebe personel ikmali ile sayıca artırılacaktı. Ayrıca kıtaların ihtiyaçlarını temin için her türlü tedbire başvurulacağı da açıklanmıştı. Belirlenen bu hususlar ayrıca bütün kolordulara bildirilecekti.⁹⁹⁷

Düzenli orduların Kuva-yı Milliye'ye dönüşmesi fikrine Kazım Karabekir Paşa karşı çıkmıştı. Ona göre bu durumun bazı sakıncaları vardı. En başta, böyle bir uygulama hükümete isyan şeklinde algılanabilirdi. Kuva-yı Milliye'nin bu kadar genişlemesi ilerde kontrol altına alınamayacak duruma gelmesine neden olabilirdi.

⁹⁹⁶ Ahmet Emin Yaman, *Milli Ordudan Düzenli Orduya*, s. 381.

⁹⁹⁷ HTVD., Sayı: 20, Vesika: 511.

Aynı zamanda başkentten gelen ve gelecek olan paranın ancak düzenli orduyu temsil eden birliklere verilebileceğinden birtakım sorunlar ortaya çıkarabilirdi. Kazım Karabekir Paşa, sonuç olarak, bu gibi ihtimaller dolayısıyla konunun çok iyi tahlil edilmesi ve düzenli ordu birliklerinin hiçbir zaman kaldırılmaması gerektiğini belirtmişti.⁹⁹⁸ Mustafa Kemal'in düzenli orduların kalıcı olarak kaldırılması gibi bir düşüncesi olmadığı açıktır. İlhak tehlikesine karşı düzenli orduların Kuva-yı Milliye bünyesine girerek onun şekline bürünmesindeki esas amacın, donanımlı Yunan ordusu karşısında savunma ve güvenlik sorunlarını en aza indirmek ve düşman ordusunu şaşırtmak olduğu düşünülebilir.

Belirtildiği gibi, ilhak olasılığına karşı alınacak tedbirler, ilgili diğer komutanlıklara da iletilmiş; her tarafta mitingler yapılarak protestolarda bulunulması ve Aydın Cephesi Kuva-yı Milliyesi'nin protesto mahiyetinde saldırıya geçmesi istenmiştir. "İzmir Şimal Cephesi Umum Kumandanı Kazım" imzasıyla, 7 Ocak 1920'de gelen cevap niteliğindeki yazıda;⁹⁹⁹ ilhak karşısında bütün kuzey cephesinde saldırıya geçileceği ve İzmir ve Manisa'ya gönderilen fedakâr subayların, bölgede karışıklık çıkararak cüretkarane hareketlerde bulunacakları bildirilmişti. Ayrıca Bergama Cephesi, Soma, Akhisar mıntıkaları, Salihli Cephesi akıncı müfrezeleri ile Bozdağ akıncı müfrezelerinin Manisa çevresinde, Manisa-İzmir çevresinde şiddetli saldırılarda bulunacakları da belirtilmişti.

Mustafa Kemal Paşa, ilhak tehlikesine karşı hükümetin ve milli meclisin hiçbir önlem alamaması durumunda son önlem olarak uygulanmak üzere, 9 Ocak

⁹⁹⁸ HTVD., Sayı: 20, Vesika: 513

⁹⁹⁹ HTVD., Sayı: 16, Vesika: 410 (5.1.1920); ve Vesika: 416 (7.1.1920) Sayı: 34, Vesika: 848, ve 845; Yaman, *Milli Ordu'dan Düzenli Orduya Geçiş*, s. 383.

1920’de kolordulara “taarruz planı” göndermiştir. Ve ikinci bir emre göre uygulanmasını istenmiştir.¹⁰⁰⁰ Bu plana göre; kolordular hazırlıklara girişmişler, ilhak girişiminin olmaması üzerine durum bildirilmiş, gerekli düzenlemeler ve Kuva-yı Milliye’nin ihtiyaç fazlalarının yerlerine yavaş yavaş iadesi emredilmiştir.

Bilindiği gibi, mütarekeden sonra İstanbul Hükümeti, Nasihat Heyetleri ve Askeri Müfettişlikler oluşturarak orduyu kontrol altına almak istemişti. Fakat istediği başarıyı elde edememişti. Bunun üzerine, Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanması ve gelişmesini önlemek için Kuva-yı Milliye liderlerini kontrol etmek üzere Tahkik Heyetleri oluşturulmuştu. Bu heyetlerle de başarı sağlanamayınca, Damat Ferit Paşa Hükümeti Kuva-yı Milliye liderlerini gıyaben mahkûm etmişti. Ancak bütün bu çabalara rağmen, İstanbul Hükümeti, Anadolu’daki orduyu ve Kuva-yı Milliye’yi kontrolü altına alamamıştı. Alması da mümkün görünmüyordu. Genç-yaşlı, zengin-fakir, erkek-kadın-çocuk ayrımı olmadan topyekûn bütün halkın oluşturduğu gücü kontrol etmesi imkânsızdı. Nitekim Damat Ferit Paşa, bu büyük güce dayanan kamuoyunun baskısı sonucu istifa etmek zorunda kalmıştı. Yerine geçen Ali Rıza Paşa, Kuva-yı Milliye’nin gücünü kabul ederek, onun istek ve dileklerine karşı kayıtsız kalamadı. Ali Rıza Paşa Hükümeti, Kuva-yı Milliye’yi meşru bir müdafaa

¹⁰⁰⁰ Bu saldırı planına göre; 3., 12., 13., 14. ve 20. Kolordular seferberlik yapacak, bu seferberlik ve harekâtın başarıya ulaşması için bazı demiryolu hatlarına el konulacaktır. Seferberliğin düzenli gelişmesinden önce ordu komutanları sonra da askerlik şubesi başkanları sorumludurlar. Yunan kuvvetlerine karşı getirilen yeni düzenlemelerde milli kuvvetler de dâhil edilmiştir. Genel seferberliği kolaylaştırmak, iç güvenlik, ihtiyaçların sağlanması depo kıtalarının hazırlanması amacı ile bölgeler oluşturulmuş, sorumluluk alanları belirlenmiş, Başkomutanlık karargâhı teşkil olunarak, “Umum Anadolu Komutanı” sıfatını alacak Mustafa Kemal Paşa’ya bağlı olmaları öngörülmüştür. HTVD., Sayı: 17, Vesika: 439-440 (17 Ocak 1920).

olarak kabul etmiş ve gizli yollarla desteklemeye karar vermişti. Ali Rıza Paşa Hükümetinden sonra göreve gelen Salih Paşa Hükümeti döneminde de aynı politika benimsenmişti. Ancak, hükümetin bu şekilde Kuva-yı Milliye'den yana tavır alması İtilaf Devletlerinin pek hoşuna gitmemişti. Bu durum İngilizlerin İstanbul'u işgal etmeleri sonucunu doğurdu.

İstanbul'un işgal edilmesi ve meclisin çalışamaz duruma gelmesi üzerine, Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti tüzüğünün 4. maddesinin uygulamaya geçirilmesini yani yönetimi üstlenmesini istemişti.¹⁰⁰¹ Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de kolordu komutanları ve valilere gönderdiği tamimde, Ankara'da kurucu bir meclisin toplanmasına ve meclis üyelerinin seçiminde uyulması gereken esaslara ilişkin görüşlerini ilettili.¹⁰⁰² Gereken hazırlıklar yapıldıktan sonra Ankara'da 23 Nisan 1920'de olağanüstü yetkilerle donatılmış olan Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Kuva-yı Milliye'nin tasfiye edilmesi konusu gündeme geldi.

Büyük Millet Meclisi, çalışmaya başlar başlamaz Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanması konusunu gündemine almıştı. Kuva-yı Milliye'nin bütün ihtiyaçlarının bölge halkı tarafından karşılanması, kimi zaman da ordunun yardım etmesi, halkın ve ordunun üzerinde büyük bir mali külfet oluşturuyordu. Bu sebeple, mecliste Kuva-yı Milliye'nin düzenli bir şekilde yönetilmesi ve mali bakımdan meclise bağlı tutulması düşüncesi ağırlık kazanmıştı. Bunun üzerine TBMM, 16

¹⁰⁰¹ Türkmen, **a.g.e.**, s. 269.

¹⁰⁰² Nutuk, C.I, s. 560-564.

Mayıs 1920’de aldığı bir kararla, Kuva-yı Milliye’yi Milli Müdafaa Vekâleti’ne¹⁰⁰³ bağlamış ve iâşe ve ikmalinin hükümet tarafından karşılanmasına karar vermişti. Kararın uygulanması için Milli Müdafaa ve Maliye Vekâletleri görevlendirilmişti.

Kuva-yı Milliye’nin Milli Müdafaa Vekâletine bağlanmasından sonra cephelelerdeki komuta merkezlerinde düzenlemeler yapılmıştır. 26.6.1920 tarihli TBMM Reisi imzalı yazıda, yeni oluşturulan Batı Cephesi¹⁰⁰⁴ Kumandanlığı’na seferde ordu kumandanı yetki ve göreviyle Ali Fuat Paşa’nın atandığı bildirilmiş, 12. ve 20. Kolordularla İzmir Kuzey Kolordusu adını alan İzmir kuzey cephesinin de adı geçen kumandanlığa bağlandığı eklenmiştir. Ardından Adana Cephesi Kumandanlığı’na da Selahaddin Adil Bey tayin edilmiştir. Bu cephe, Mersin’den başlamak üzere Fırat Nehrine kadar uzanıyordu. Silifke, Kayseri, Niğde livalarıyla Konya vilayetinin Ereğli kazası, Maraş ve Ayıntab livaları ikmal, ahzıasker bölgeleri olarak Adana Cephesi Kumandanlığı’na bağlanıyordu. Adana cephesindeki Şar, Haçin ve Sis bölgelerini kapsayan Kilikya Kuva-yı Milliyesi ile İslâhiye, Ayıntab, Maraş bölgelerini içeren Antep Kuva-yı Milliyesi doğrudan doğruya adı geçen cephe kumandanlığına verilmişti. 11 Temmuz 1920’de oluşturulan Adana Cephesi

¹⁰⁰³ 2 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyetinin oluşturulmasının ardından Milli Müdafaa Vekâleti’ne Fevzi (Çakmak) Paşa getirilmiştir. 14. Kolordu, Milli Müdafaa Vekâleti’nin şube ve diğer alt birimlerini teşkil etmek üzere lağvedilmiş ve Bandırma’dan Ankara’ya nakledilmiştir. Kuruluşundan sonra Milli Müdafaa Vekâletinin görevleri Ordunun idare, iâşe, silah, cephane, araç, gereç ikmali yanında her türlü eksikliğini gidermek olarak belirlenmiştir. Türkmen, **a.g.e.**, s. 273.

¹⁰⁰⁴ Kastamonu ve Ankara’yı dışarıda bırakan fakat Konya’yı, Sivas’ı içine alan Akdeniz ile Karadeniz arasındaki büyük bir savunma bölgesini kapsıyordu. İzzet Öztoprak, *Düzenli Ordunun Kuruluşu, İkinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler*, Gnkur. ATASE Bşk. Yay., Ankara 1985, s. 264.

Kumandanlığı, Heyet-i Vekile kararı ile 9 Aralık 1920 tarihinde 2. Kolordu Kumandanlığı'na çevrilmiştir.¹⁰⁰⁵

Peş peşe gelen savaşlar yüzünden ülke ekonomik açıdan yitlik durumdaydı. Önceleri bağış adı altında halktan alınan vergilerle finanse edilen Kuva-yı Milliye, Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile birlikte düzenli ordu şekli verilmesine çalışıldıkça mali kaynağa daha çok ihtiyaç duyuyordu. En önemlisi askerin giydirilmesi sorunu bir türlü çözülememişti.¹⁰⁰⁶ Bu sebeplerden, Haziran 1920'de Yunan saldırısı karşısında, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için Müdafaa-i Milliye Vekâleti halka duyurulmak üzere bir tamim yayınlayarak, halkın adeta yarış içerisinde yardımcı olmasını istemişti.¹⁰⁰⁷

TBMM Hükümeti milli kuvvetlerin finansmanı sorununu çeşitli kaynaklara el koyarak çözümlmeye çalışmıştı. Ordunun iâşe ve ikmalinin yetersizliğine ek olarak personel eksikliği de ayrı bir sorundu. Bunu çözmek için TBMM Hükümeti hazırladığı bir kanun teklifi ile 310-315 (1894-1899) doğumluların da askere celbini istemiştir.¹⁰⁰⁸ Bundan kısa bir süre sonra da (5 Temmuz'da) Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa da 308-309 (1892-1893) doğumluları da askere çağırması, bu çağrıya subayları da katmıştır.¹⁰⁰⁹ Burada amaçlanan, ordunun personel ihtiyacını karşılamak ve Kuva-yı Milliye'nin düzenli ordu birlikleri şeklinde örgütlenmesini sağlamaktır.

¹⁰⁰⁵ İzzet Öztoprak, **a.g.b.**, s. 264-265.

¹⁰⁰⁶ Bu konuda Fevzi Paşa'nın beyanatı için bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, s. 123.

¹⁰⁰⁷ HTVD., Sayı: 14, Vesika: 378.

¹⁰⁰⁸ HTVD., Sayı: 50, Vesika: 1155.

¹⁰⁰⁹ HTVD., Sayı: 50, Vesika: 1150.

Bu faaliyetler yürütülürken, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey, gönüllü birliklerden ziyade bütün askeri teşkilatın düzenli orduya dönüştürülmesini teklif ediyordu.¹⁰¹⁰ İsmet Bey, hiçbir şekilde gönüllü kıt'a teşkil edilmemesini, eğer teşkil edilmek istenirse Müdafaa-i Milliye Vekâletinden izin alınmasını istiyordu.

Bir süre sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, 21 Ağustos 1920'de cephe komutanlarına bir telgraf göndererek gönüllü teşkilatının tümüyle lağvedildiğini açıklamıştı.¹⁰¹¹ Mevcut gönüllü teşkilatlarından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye tarafından yerinde bırakılacak olanların bir kadroya ve muntazam bütçeye uydurulmasına karar verilmiştir. Telgrafta, cephede bulunan Kuva-yı Milliye teşkilatının tamamının isim, yer ve mevcutları ile hangi tarihte ve nerede kurulmuş bulunduklarının ve hangilerinin nasıl bir kadro ile yerinde bırakılacağı veya yerinden alınacağı, kaldırılacağı konusunda cephe komutanlarının düşünceleri istenmiştir.¹⁰¹² Tamim, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tarafından cephe ve kolordu komutanlıklarına ulaştırılmış ve gerekli işlemin yapılması istenmiştir.¹⁰¹³ Tamimin yayınlanmasından sonra, bazı direnmeler ve karşı çıkışlar olmasına rağmen, milli kuvvetlerin düzenli orduya dönüştürülmesi çalışmaları hız kazanmıştır. Bundan sonra yeni kurulacak veya takviye edilecek askeri birlikler için Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden izin alınıp, askere alma işinin Askerlik Şubesi Başkanlıklarınca yürütülmekte olduğu dikkati çekmektedir.

¹⁰¹⁰ HTVD., Sayı: 52, Vesika: 1194 .

¹⁰¹¹ HTVD., Sayı: 52, Vesika: 1194.

¹⁰¹² HTVD., Sayı: 52, Vesika: 1194.

¹⁰¹³ Yaman, *Milli Ordudan Düzenli Orduya*, s. 392.

B. “Düzenli Ordu mu Kuva-yı Milliye mi?” Tartışmaları

Meclisin açılmasının ardından “Düzenli Ordu mu? Kuva-yı Milliye mi?” konusu meclisin gündeminde de yoğun bir şekilde tartışılmıştı. Bu konuya kaldığımız yerden dönmek yerinde olacaktır.

TBMM’nin 28 Mayıs 1920 tarihli gizli oturumunda “*vaziyet-i siyasiye ve askeriye hakkında istizah*” konusunun görüşülmesi sırasında Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa bu konuda önemli açıklamalarda bulunmuştu. Fevzi Paşa, yaptığı konuşmasında askerin talim ve terbiyesi konusundan bahsederken, gönüllü birliklerin kışlalarda toplu olarak talim ve terbiyeden geçirilmeden, iâşe ve elbiseleri temin edilmeden mahalli kıyafetleriyle cepheye sevk edildikleri için düzenli ordunun göstereceği kabiliyeti gösteremediklerini söyleyerek, bundan dolayı seyyar jandarma kıtaları oluşturduklarını belirtmiştir. Bu kıtaların ülke içinde meydana gelebilecek olaylarda istihdam edileceğini ve gerekirse cephelere de sevk edilebileceğini de eklemiştir. Fevzi Paşa, ülkenin her yerine dağılmış olan nizami kıta ve birlikleri alay veya tabur halinde düzenli birlikler şekline getirerek bunlara “muntazam bir askerlik hayatı” öğreteceklerini açıklamış ve ardından düzenli orduya geçiş konusundaki kararlılığını, şu sözlerle dile getirmiştir: “...*Cephelerde şimdiye kadar Kuva-yı Milliye tarafından istihsal edilen muvaffakiyet şayanı şükran olmakla beraber kat’i bir netice istihsal için herhalde kuvayı muntazamaya ihtiyaç vardır ve bilhassa emir ve kumandanın müselsel ve muntazam olması lazımdır...*” Fevzi Paşa, bu sözlerin ardından düzenli orduya geçiş için biraz zamana ihtiyaç olduğunu da eklemiştir.¹⁰¹⁴

¹⁰¹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, s. 45.

Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1920 tarihinde yapılan meclis gizli oturumunda, halkın elinde bulunan silahları ellerinden almanın mümkün olmaması dolayısıyla elinde silah bulunan halkı iyi yönde kullanmanın daha doğru olduğu görüşünü belirttikten sonra şöyle demektedir. “... *Halkı ordu olarak toplayıp sevk etmek mümkün değildir. Olsa olsa halktan ufak ufak kuvvetler vücuda getirmek ve onları büyük hedeflerin tarafeyninde istimal etmek, yani yanlarına, gerilerine tecavüz ettirmek. İşte mevzbahis olan harb-i sagir de bundan ibarettir. Eğer elinde silahı olan halkı bu suretle harb-i sagire sevk edebilirsek elbette kuvayı muntazamanın vazifesini teshil ve muvaffakiyetlerini temin etmiş oluruz...*”¹⁰¹⁵

Mustafa Kemal Paşa’nın bu sözleri milli kuvvetlere neden ihtiyaç duyulduğunu ve milli kuvvetlerden düzenli ordu birliklerine geçişin yolunu göstermektedir.

Hükümette düzenli ordu tartışmaları yapıldığı sıralarda, Yunanlılar ileri harekâta devam ederek, Bursa ve Balıkesir’i işgal etmişlerdi. Bunun üzerine düzenli ordu birliklerine ihtiyaç daha çok kendini göstermişti. Diğer taraftan iç isyanların bastırılmasında Kuva-yı Milliye’nin büyük başarı göstermesi, bunun aksine Yunan ilerleyişi karşısında düzenli ordunun yetersiz kalması düzenli ordu aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştı. Bu birbiriyle çelişen iki düşünce mecliste ve kamuoyunda dile getirilmeye başlandı. Bir grup, “*Düzenli ordudan hayır yok!*”¹⁰¹⁶, “... *ordudan fayda yoktur, inhilal etsin! Hepimiz kuva-yı milliye olalım*”¹⁰¹⁷ sözleriyle Kuva-yı

¹⁰¹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları C.I, s. 71.

¹⁰¹⁶ Düzenli ordunun ilk dönemlerindeki bu başarısızlıkları üzerine Eskişehir sokaklarında subaylığın ve mecburi askerliğin kaldırılması yolunda herkesin bir şeyleri bağıra çağıra söylediği ifade edilmekteydi. Apak, **a.g.e.**, s. 195.

¹⁰¹⁷ Nutuk, C.II, s. 65; Öztoprak, **a.g.b.**, s. 268.

Milliye lehine tezahürat yaparak düzenli orduya karşı olduğunu dile getiriyordu. Düzenli ordunun kurulmasının bir ihtiyaç olduğu görüşünde olan diğer grup ise emir kumanda teşkilatından mahrum bulunan Kuva-yı Milliye ile bir başarı elde etmenin mümkün olmadığını belirterek, cephelerin muntazam kuvvetlerle takviyesini istiyordu.¹⁰¹⁸

Düzenli ordunun kurulmasında son derece kararlı olan TBMM Hükümeti, subay ihtiyacını karşılamak amacıyla Ankara’da Abidinpaşa Köşkünde 1 Temmuz 1920 tarihinde “Sunuf-ı Muhtelif Zabitan Namzetleri Talimgâhı”nı açmıştı. Bu talimgâh, Mustafa Kemal’in 24 Haziran 1920 tarihinde İstanbul’dan kaçıp Ankara’ya gelen Kuleli Askeri İdadisi (Lisesi) öğrencilerini ziyareti sırasında vermiş olduğu emir gereği kurulmuştu. Dört aylık sıkı bir eğitimin ardından buradan mezun olan zabıt adaylarının diploma töreninde, ordunun münevver, kahraman ve fedakâr zabitanın ordudaki inzibatın yegâne tecellisi olduğu dile getirilmiş, bu yetişen genç zabıtların istikbal için kuvvetli ümitler bahsettiği vurgulanmıştı.¹⁰¹⁹

Düzenli orduya geçiş aşamasındaki olaylar bu şekilde cereyan ederken, düzenli orduya geçilmesini hızlandıran bir diğer mesele de Gediz Taarruzu’dur. Bu taarruz 24 Ekim 1920 tarihinde Çerkez Ethem’in teşviki ile yapılmış fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu harekâta Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti karşı çıkmıştı. Harekâtın başarısızlıkla sonuçlanması, meclis içinde ve dışında uzun süren tartışmalara neden oldu. Düzenli ordu komutanları ve subaylar bu başarısızlıktan

¹⁰¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C.III, s. 137.

¹⁰¹⁹ Kuleli Askeri lisesinden İstiklal Harbi yıllarında pek çok öğrenci İstanbul’dan Ankara’ya giderek milli orduya katılmışlar; ilk subay Talimgahının öğrencileri olmuşlar ve bu vatanperver gençlerin büyük bir kısmı bu uğurda şehid düşmüşlerdi. Türkmen, **a.g.e.**, s. 278; Öztoprak, **a.g.b.**, s. 270.

Kuva-yı Seyyare'nin (Çerkez Ethem kuvvetlerinin) düşman karşısında tehlikeye atılmaması ve savaşta verilen emirlere uymaması dolayısıyla Kuva-yı Milliye'yi suçlu buluyor ve bunu kanıtlıyorlardı. Çerkez Ethem de düzenli ordu birliklerinin iyi muharebe edemediği için başarısız olduğunu ileri sürüyordu.¹⁰²⁰

Bu tartışmalar yaşanırken Ali Fuat Paşa, tartışmalara cephe kumandanı sıfatıyla müdahale ederek, düzenli ordu birliklerinin ve Kuva-yı Seyyare'nin (Çerkez Ethem kuvvetleri) görevlerini başarıyla yerine getirdiklerini belirtmişti.¹⁰²¹ Ali Fuat Paşa'nın yaptığı bu açıklama olaylar karşısında kayıtsız kaldığı izlenimi edinilmesine neden oldu. Nitekim bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki komutanlık etki ve nüfuzunun sarsılması dolayısıyla Batı Cephesi Kumandanlığından çekilmesinin gerekli olduğunu belirtmişti.¹⁰²² Ali Fuat Paşa, kendisine teklif edilen Moskova Büyükelçiliği görevini kabul etmişti.

Bunun üzerine Batı Cephesi Kumandanlığında değişiklik yapmak gerekmişti. 8 Kasım 1920 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla batı cephesi ikiye ayrılarak önemli kısmı Garp Cephesi olarak adlandırılmış, bunun güneyinde kalan kısım ise Cenup Cephesini meydana getirmişti. Batı Cephesinin kuzey kısmı Karadeniz'den Kütahya'ya kadar olan alanı, güney kısmı ise Afyonkarahisar'dan başlayarak Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Antalya sancakları ile Konya vilayetini ve Niğde, Silifke Sancağı'nı, Adana Merkez sancağını kapsıyordu. Kuzey kısmının kumandanlığına seferde ordu kumandanlığı yetkisiyle İsmet Bey, güney kısmının kumandanlığına ise, seferde ordu kumandanlığı yetkisiyle Dâhiliye Vekili Refet Bey atanmıştır. Erkân-ı

¹⁰²⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, s. 276; Nutuk C.II, s. 665-671.

¹⁰²¹ Özalp, **a.g.e.**, C.I, s. 166

¹⁰²² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, s. 276; Nutuk, C.II, s. 675.

Harbiye-i Umumiye Reisliği İsmet Bey'in üzerinde kalmıştı. Her iki cephe kumandanlıkları ile 2. Kolordu Kumandanlığı (Adana Cephesi Kumandanlığı) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlanmıştı. İsmet Bey cephede bulunduğu sırada Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın vekâlet etmesi, Refet Bey cephede olduğu zaman ise Dâhiliye Vekâletine Sıhhiye Vekili Doktor Adnan Bey'in vekâlet etmesi kararlaştırılmıştı.¹⁰²³

Ali Fuat Paşa zamanında batı cephesinin Sivas'a kadar uzanan yerlerde geri bölgesi bulunuyordu. Ali Fuat Paşa bu bölgeyi yönetebilmek için "Cephe Kumandanlığı Vekâleti" makamını kurmak zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal, bu durumu olanaksız görmüş ve bu sebeple bu cephelerin yeniden düzenlenmesine karar vermişti. Yapılan düzenlemeyle bu geri bölge kısmen menzil sahası olarak cepheye bırakıldıktan sonra Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlanmıştı.¹⁰²⁴

Mustafa Kemal Paşa, batı cephesiyle ilgili olarak Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmelerde şu önemli açıklamalarda bulunmuştur. "...*garp cephesinde işte kuvayı milliye diyoruz, hâlbuki hepimiz kuvayı miliyeyiz. Malumu aliniz ordu kuvayı milliyedir. Ekseriya düşünülen şey şunun bunun teşebbüsü şahsisi ile şuradan buradan toplanmış, mahpushaneden çıkarılmış evsaf ve mahiyetine dikkat edilmeye lüzum görülmemiş birtakım insanlardan mürekkep kuvvetler, istersek çete diyelim, bittabi bu mahiyetteki kuvvetler maksadımızı, halkımızı ve siyasetimizi izrar etmiştir. Bunu itiraf etmiş olmakla bu noksanın telafisi de elimizde değildir... Garp cephesi'nde arz ettiğim esas yani muntazam, mazbut, hükümetin Büyük Millet Meclisi'nin evamirini bile kaydüşart infaz eden kuvvet vücuda getirmek prensibinde*

¹⁰²³ Nutuk, C.II, s. 675.

¹⁰²⁴ Nutuk, C.II, s. 675.

biraz tekâsül edilmiştir ve benim bizzat gördüğüme göre; o kadar tekâsül edilmiştir ki, bu tekâsül neticesinde bir vaz'ı acze düşüldüğü görülmüştür. Hepimiz Kuva-yı Milliye olalım, ordu inhilal etsin, başka çare yoktur... ordu kumandanlarıyla ve bazı kumandanlarla münakaşa edilmiş mesaildir bu. Tabii bunun yanlış olduğunu ve behemal tashih icabettiğini birçok defalar söyledim...”¹⁰²⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinden, Kuva-yı Milliye'nin o günün koşullarından ve halkın içindeki güçten doğduğu ve düzenli orduya geçilmesinde de geç kalındığı düşüncesinde olduğu görülür.

Mustafa Kemal Paşa aynı oturumda yaptığı konuşmasında, Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçmenin neden gerekli olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: “...o mahiyetteki kuvvetlerle bir milletin istiklali tahtı emniyete alınamaz. Kuvvet mutlaka her türlü emre münkad, inzibatı tammeye malik ordu halinde bulunandır. Memleketi ve milleti izrar etmeyecek kuvvet ancak o'dur. Halbuki bizim için menbaı kuvvet, millettir. Milleti izrar ve nefretini kazanan bir kuvvet elbette maksadın derhal sükûtunu icabettirecek bir kuvvettir. Memleketin her cephesinde ve merkezinde bu evsafı haiz ordu yapmakla iştigal ettik.”

Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Kasım 1920'de Ali Fuat Paşa ile görüşmeleri sırasında Ali Fuat Paşa'nın tarzı, Mustafa Kemal Paşa'nın düzenli ordu kurma kararını almasında tetikleyici unsur olmuştur. Görüşmeleri sırasında Ali Fuat Paşa'nın Kuva-yı Milliyecilere has kıyafetle olması, Mustafa Kemal Paşa'nın sözleriyle, “*Garp Cephesi Kumandanını bu kıyafete rağbet ettiren fikir ve zihniyet cereyanının bütün Garp Cephesi üzerinde ne derece ileri bir tesir yapmış olduğunu*” göstermektedir. İşte bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın kendi ifadesiyle, “1920

¹⁰²⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları; C.I, s. 275.

yılı Teşrinisanisinin sekizinci günü gayrimuntazam teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak kararı fiil ve tatbik sahasına vaz'edilmiş oldu.” ¹⁰²⁶

C. Çerkez Ethem'in Kuva-yı Milliye'den Düzenli Orduya Geçilmesine Tepkisi

Düzenli ordu kurulmasına en büyük tepki Çerkez Ethem ve kardeşlerinden yani Kuva-yı Seyyare'den gelmiştir. Tepkiler İsmet Paşa'nın (İnönü) yeni görevi Batı Cephesi Kumandanlığı'na başlamasıyla birlikte kendini göstermiştir. İsmet Paşa'nın göreve başladıktan sonra Simav bölgesine idari bir kumandan göndermesi ve bu konuda halka bir beyanname yayınlaması Kuva-yı Seyyare'nin düzenli ordu kurulması kararına verdikleri tepkiyi daha net olarak ortaya çıkarmıştır. O günlerde Yunanlıların Simav bölgesini boşaltmaları dolayısıyla, bu bölge o civarda bulunan Kuva-yı Seyyare tarafından işgal edilmişti. Bu kuvvetlerin bölgedeki bazı keyfi hareketleri, halkın şikâyetlerine neden olmuştu. İsmet Paşa'nın, Simav Bölgesi Kumandanlığı kurulduğuna ve bundan sonra Kuva-yı Seyyare'nin Garp Cephesi Kumandanlığının bilgisi ve izni olmadan keyfi hiçbir harekette bulunamayacağına ilişkin 23 Kasım 1920'de Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı'na gönderdiği yazı şöyleydi:

“1) Düşmanın boşalttığı topraklarda, Dâhiliye Vekâletinden tayin edilmiş memurlar gelinceye kadar, muntazaman hükümet idaresini kurmak ve bu memurların varışından sonra da onlara kuvvetli yardımcı olacak askeri idareyi devam ettirmek ve Dâhiliye Vekâletinin memurları gelinceye kadar halen geçici hükümet kurulmuş

¹⁰²⁶ Nutuk, C.II, s. 676.

olan yerlerde, bu hükümetleri emri altına almak vazifesile “Simav ve Havalisi Kumandanlığı” tesis olunmuştur.

2) Bölge kumandanlığının şimdilik hududu Gediz, Emet, Demirci, Gördes kazalarını ihtiva eder. Bu bölgelerde harekât yapan veya yapacak olan nizamiye veya seyyar birlikleri yalnız askeri hareketlerden mes’ul olup dâhili işlere karışamazlar; harekât için halktan veya hükümetten isteyecekleri yardımları bölge kumandanlığına bildirirler. İcap ederse, bu taleplerinin bir aynını cephe kumandanlığına da bildirirler.

3) Düşmandan kurtulan halkımıza karşı adalet tevziinin esaslı olmasını, hiçbir ferdin gadre ve zulme uğramasına meydan verilmemesini, en ufak bir haksızlık yapanların en şiddetli cezalara çarptırılmalarını bütün mesul memurlardan talep ederim... ”¹⁰²⁷

İsmet Paşa, aynı tarihte Gediz, Simav, Demirci ve Gördes havalisi halkına hitaben yayınladığı beyannamede, “...Sizin her türlü dertlerinizi dinlemek, adli bir idare kurmak vazifesi ile Simavda bir bölge kumandanlığı teşkil ediyorum. O bölgede bütün mülki idarelerin mercii, bölge kumandanlığıdır. Adalet ve emniyet içinde hayat sürmeniz, bölge kumandanlığı tarafından temin olunacaktır.”¹⁰²⁸ demektedir. Cephe kumandanının bu uygulaması ve beyannamesi, düzenli orduya geçişteki kararlılığının yalnız sözde kalmadığının faaliyete de döküldüğünün ve uygulamalarında yasal kurallara bağlı kaldığının bir göstergesidir.

Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Bey, İsmet Paşa’nın bu genelgesini kendilerine yöneltilmiş bir tertip olarak değerlendirmişlerdir. Bundan dolayıdır ki

¹⁰²⁷ Yunus Nadi, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 24.

¹⁰²⁸ A.g.e., s. 25.

İsmet Paşa, ordu bütçesini düzenlemek amacıyla Kuva-yı Seyyare'ye bağlı kuvvetlerin sayısını, cephane durumunu öğrenmek istediğinde, Kuva-yı Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey, kendisine bilgi vermemiş ve bununla ilgili olarak şöyle demiştir: “...*Kuva-yı Seyyare ne bir fırka, ne de bir kuve-i muntazama halinde ifrağ edilemez... Bu serserilerin başına ne bir zabıt, ne de hesap memuru koymak mümkün olmamakla beraber kabul ettirilmesi imkânı da yoktur. Çünkü zabıt gördüler mi, Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar... Kuva-yı Seyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zaruridir... Esasen Kuva-yı Seyyareyi zapt ü rapt ve intizama koymak değil, bu fikrin meydan almakta olduğunu hissettiği anda inhilal eder.*”¹⁰²⁹

Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı Batı cephesinin haberleşmesini denetime alarak, cephe ile haberleşmeyi yasaklamıştı. Reşit ve Ethem Beyler de Ankara'da sürekli olarak düzenli ordunun işe yaramadığı ve yaramayacağı, esas olanın Kuva-yı Milliye olduğu propagandasını yapıyordu. Kuva-yı Seyyare'nin Eskişehir'de çıkardığı *Yenidünya* gazetesi vasıtasıyla da “*Nizami kuvvet, muntazam ordu fikri bütün dünyada iflas etmiştir. Artık bundan sonra numunesi eldeki milli kuvvetler olmak üzere millet orduları lazımdır.*” sözlerini etrafa yayıyordu.¹⁰³⁰ Ayrıca, Demirci Mehmet Efe ve Gökbayrak Taburu gibi Kuva-yı Milliye'nin önde gelen isimlerine Kuva-yı Milliye'nin hükümet tarafından imha edileceğini bildirerek, düzenli ordu aleyhine kışkırtmaya başlamışlardı.¹⁰³¹

¹⁰²⁹ Nutuk, C.II, s. 690.

¹⁰³⁰ Nadi, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁰³¹ Nutuk, C.II., s. 696; Öztoprak, **a.g.b.**, s. 275; Özalp, C.I, **a.g.e.**, s 169-170.

Kuva-yı Seyyare ileri giderek daha çok karışıklık çıkarmış, birçok kişiyi astırmış, ileri gelenlerden bazılarını casus veya asker kaçağı ilan etmişti. Bazı aileleri de cezalandırarak, evlerini basmıştı. Bu durum karşısında Batı Cephesi Kumandanı, suçluların mahkemeye verilmesi gerektiğini belirten bir genelge yayınlamıştı. Mustafa Kemal bu sorunu çözmek için Ankara’da bulunan Ethem ve Reşit Beylerle, Eyüp Sabri, Hakkı ve Celal Beyleri yanına alarak cepheye gitmiş, 4 Aralık 1920’de Eskişehir’de bir toplantı yapmıştır. Toplantıya katılanlar Mustafa Kemal, İsmet Bey, Celal Bey, Hakkı Bey, Reşit Bey ve Kazım Bey idi. Çerkez Ethem rahatsızlığını ileri sürerek toplantıya katılmamıştır. Toplantıda Mustafa Kemal, her iki tarafı dinledikten sonra Reşit Bey’e hitaben “...Reis-i devlet sıfatıyla Garp Cephesi Kumandanına halin icabını tatbikte salahiyetini kullanmasını emrediyorum.”¹⁰³² demiştir. Batı Cephesi Kumandanı, Mustafa Kemal’in bu konuşması ile yetki ve salahiyetini kullanarak harekete geçecekti. Eskişehir toplantısında Kazım Bey, Reşit Bey’den Kütahya’ya giderek orada Çerkez Ethem’in cephe kumandanının emrine girmesini sağlamak için gerekli çalışmalarda bulunmasını istemişti. Bunun üzerine, Çerkez Ethem, cephe kumandanının emirlerine uyacağını, artık bu anlaşmazlıklara son vereceğini açıklamış ve bu konuda güvence vermişti. Ardından Batı Cephesi ile Kuva-yı Seyyare arasındaki haberleşme açılmıştı. Fakat bu durum uzun sürmemişti. Çerkez Ethem açıklamalarının aksine hareket etmeye başladı. Ethem Bey’in faaliyetleri cephe kumandanına karşı gelmenin ötesinde TBMM’nin kurduğu yönetimi tehdit eder bir duruma gelmişti. Mustafa Kemal, bu konuda meclis gizli oturumunda şöyle diyordu: “*Ethem Bey ve rüfekaşı ve kardaşları bir hükümet*

¹⁰³² TBMM Gizli Celse Zabıtları; C.I, s. 283-284; Nutuk, C.II, s. 698; Özalp **a.g.e.** C.I, s. 170;

Öztoprak, **a.g.b.**, s. 276.

*teşkiline karar vermişlerdir ve hakikaten Ethem Bey, bunu şayanı itimat olan ve kendisiyle görüşen bir arkadaşımıza demiştir. Bunu binaenaleyh yıkmak lazımdır...*¹⁰³³

Mustafa Kemal, Kuva-yı Seyyare'yi düzenli ordunun ve hükümetin karşısında bir sorun olmaktan çıkarmak amacıyla bir girişimde daha bulunmuştu. Bu amaçla, Ethem Bey'le görüşmek üzere, 1920 yılı Aralık ayı sonlarına doğru Ankara'da milletvekilleri arasından bir nasihat heyeti seçilerek Kütahya'ya gönderildi. 23 Aralık 1920'de Ankara'dan ayrılan heyete verilen talimat, hükümetin son ve kati isteklerini içeriyordu. Buna göre: Kuva-yı Seyyare, emir ve kumandaya tamamen uyacaktı, kuvvetlerini artırmak için hiçbir suretle adam toplamayacaktı. Firarileri Kuva-yı Seyyare'de değil, cephe kumandanlığınca cezalandırılacaktı. Bu koşullar yerine getirildiği takdirde Kuva-yı Seyyare, bugüne kadar olduğu gibi, uygun bir kadro dâhilinde yine görevine devam edecekti.¹⁰³⁴ Nasihat heyetinin bu görüşmesinden bir sonuç çıkmamış, tam aksine, heyet daha Kütahya'dan Ankara'ya dönmeden, Çerkez Ethem fiili olarak isyan etmiştir.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, TBMM Reisi sıfatıyla bütün kaza, nahiye, mülkiye, belediye, askeriye ile Müdafaa-i Hukuk Riyasetleri ve Mevki Kumandanlıklarına hitaben 25-26 Aralık 1920 tarihli bir beyanname yayınlayarak, *“Hiçbir kimse hiçbir sebep ve suretle hükümet-i merkeziyenin malumatı olmaksızın kuvvet toplamaya mezun değildir. Bu beyannamenin tebliği tarihinden evvel bu yolda teşebbüste bulunmuş olanlar varsa derhal kendilerini ve maksad-ı teşebbüslerini doğrudan doğruya bana bildireceklerdir. Aksi takdirde bu gibi*

¹⁰³³ TBMM Gizli Celse Zabıtları; C.I, s. 286.

¹⁰³⁴ Nutuk, C.II, s. 720; TBMM Gizli Celse Zabıtları; C.I, s. 287.

müteşebbislerin asayiş-i dahil-i memleketi ihlal ve TBMM hükümetini izarar (zarara uğratma) ve ahali-i masume-i memleketi iğfal töhmetleriyle itham olunacaklarını beyan ve ilan eylerim.”¹⁰³⁵ hükümetin izni olmadan asker toplamayı yasakladığını duyurmuştur.

Bunun ardından hükümet, Kuva-yı Milliye’nin tasfiyesini emreden 27 Aralık 1920 tarihli aşağıdaki kararını ilgili yerlere tebliğ etmiştir:

“1. Birinci Kuva-yı Seyyare, diğer bütün kıtaat-ı askeriye gibi bila kayıd ve şart BMM’nin kavaninine ve nizamata ve evamir-i hükümete tebaiyet ve itaatle mükellef ve zaptu raptı askeri ile mukayyettir.

2. Birinci Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı’nın vezaif ve hususatı askeriyeden dolayı bilcümle teklifat ve mütalaatı, ancak tahtı emrinde bulunduğu kumandanlığa ve mezkûr kumandanlık vasıtası ile icap eden makamata iblağ olunur.

3. Hususat-ı mezkure ilke iştigal Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne aittir.”¹⁰³⁶

Bu kararın ilgili yerlere duyurulmasının ardından 29 Aralık 1920’de Kuva-yı Seyyare’ye karşı harekât başlatılmış ve bir aya yakın bir süre devam etmiştir. Ancak, araya I. İnönü Savaşının girmesi dolayısıyla harekât uzamıştı. 30 Aralık 1920’de hiçbir direnmeyle karşılaşmadan Kütahya’ya girilmiştir. Kuva-yı Seyyare’nin tasfiyesinde en büyük yükü 61. Tümen ve Komutanı İzzettin (Çalışlar) taşımıştır. Yapılan çarpışmalar sonucunda Ethem’in emrindeki müfrezelerden bir kısmı

¹⁰³⁵ TİTE Arşivi, K: 100, G: 44, B: 44-2. (EK-11).

¹⁰³⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları; C.I, s. 287; Nutuk, C.II, s. 724.

dağılmış, bazı küçük gruplar da orduya katılmıştır. Süvari kuvvetleriyle izlenen Ethem ve kardeşleri de Yunanlılara sığınmışlardır.¹⁰³⁷

Ethem ve kardeşleri üzerine yapılan bu askeri harekâttan önce, ayaklanan Demirci Mehmet Efe kuvvetleri tasfiye edilmişti. Refet Bey'in 1. ve 2. süvari gruplarını kurmasıyla, düzenli ordunun kuruluşunda ihtiyaç duyulan büyük süvari birlikleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Demirci Mehmet Efe, Ethem ve çevresindekilerin tahriklerine kapılarak bu tür çalışmaları benimsememişti. Yarısı piyade ve yarısı süvari olmak üzere 800 kadar kuvveti bulunan Demirci Mehmet Efe'nin birliklerinin büyük bir kısmı 16 Aralık 1920 tarihinde yapılan baskınla dağılmış, bir kısmı da ordu birliklerinin içine alınmıştı. Demirci Mehmet Efe, arazinin engebeli oluşundan yararlanarak kaçmasına rağmen 30 Aralık 1920 tarihinde teslim olmak zorunda kalmıştır. Cephe komutanı tarafından belli bir yerde oturmasına izin verilen Demirci Mehmet Efe sorunu böylece çözülmüş oldu.¹⁰³⁸

1920-1921 yılları arasındaki bir yıllık sürede düzenli orduya geçiş sürecinin tamamlandığı görülmektedir. Düzenli ordu birliklerinin kazandığı bir savaş olan I. İnönü Zaferinden sonra da ordunun takviyesine ve güçlendirilmesi çalışmalarına devam edilmiştir.

¹⁰³⁷ Nutuk, C.II, s. 728-732.

¹⁰³⁸ Öztoprak, **a.g.b.**, s. 279.

SONUÇ

Mondros Mütarekesinden sonra askerlerin terhis edilerek silah ve cephanenin İtilaf Devletlerine teslim edilmesinden dolayı ordu ve donanma güçsüzleşmiş, etkisiz duruma getirilmişti. İşgalleri, Mondros Mütarekesinin uygulanması olarak gören merkezi otoritenin ve özellikle Damat Ferit hükümetlerinin İtilaf Devletlerine karşı teslimiyetçi tutumlarını da göz önüne aldığımızda, işlevini hemen hemen bütünüyle yitirmiş olan ordunun tüm yurttaki işgallere tek başına karşı koyması imkânsızdı. İşte bu imkânsızlık Kuva-yı Milliye'nin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışındaki tetikleyici unsurların başında hiç şüphesiz İzmir'in işgali gelmektedir. İzmir'in işgali halkta düşmana karşı kenetlenerek ülkenin işgaline karşı koyma amacının ve azminin doğmasına sebep olmuştur. İşgalin giderek Batı Anadolu'ya yayılması ve bölgede işgal devletlerinden destek alan Rumların saldırıları; Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun İngilizler tarafından işgali, ardından Fransızlara devri ile işgaller sırasında bölgedeki Ermenilerin saldırganca tutumları da Kuva-yı Milliye'nin oluşumundaki diğer tetikleyici etmenler olarak değerlendirilebilir. Bu etmenler göz önüne alındığında bütün Anadolu'yu kapsayan şekilde halka nüfuz eden bir yapıya ve güce sahip olan Kuva-yı Milliye'yi, Kurtuluş Savaşının düzenli ordunun kurulmasına kadar olan döneminde, Mondros Mütarekesinden sonra gerçekleşen Anadolu'nun işgaline ve işgaller sırasında Rum ve Ermenilerin şiddetli saldırılarına karşı oluşturulan silahlı savunma birlikleri olarak nitelendirebiliriz.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti'nde Türklerin çoğunluk teşkil ettiği bölgelerin Paris Barış Konferansında yabancı devletlerin denetimine ve özellikle İzmir'in Yunanistan'a verileceğine dair çıkan

haberler üzerine, bu haberlerin gerçekleşmesi durumunda ülkenin bağımsızlığı için neler yapılabileceği konusunda fikirler ortaya atılarak bütün yurttta özellikle aydınlar arasında Müdafaa-i Hukuk fikri oluşmaya başlamıştır. Kuva-yı Milliye işte bu düşüncenin eyleme dönüştürülmüş biçimidir. Bir diğer ifadeyle, Kuva-yı Milliye, Müdafaa-i Hukuk düşüncesinden doğmuş, silahlı savunma birlikleridir. Müdafaa-i Hukuk düşüncesi temelinde ilk silahlı direniş kararı İzmir'in işgalinden önce 17-19 Mart 1919 tarihinde toplanan İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi'nde ortaya atılmıştır. Bu karardan yaklaşık iki ay sonra gerçekleşen İzmir'in işgali ile birlikte Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak teşkilatları tüm yurttta yaygınlaşmıştır. İzmir'in işgali, halkta düşmana karşı kenetlenerek ülkenin işgaline karşı koyma amacının doğmasını sağlamıştır. Bu amaç, Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda ateşleyici bir unsur olmuştur.

Kuva-yı Milliye, Batı Anadolu'da İzmir'in işgalinden sonra Yunan işgalleri doğrultusunda oluşmaya başlamıştır. Daha açık ifadeyle, Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye birlikleri Yunanlıların işgal planlarına göre belli cepheler tespit edilerek teşkil edilmiştir. Yunanlıların ülkeyi üç koldan işgale başlamaları Kuva-yı Milliye'nin Batı Anadolu'da nerelerde etkin olduğunu göstermektedir. Bu demek değildir ki işgale uğramayan yerde Kuva-yı Milliye oluşmamıştır. Bu tür yerlerde oluşturulan Kuva-yı Milliye birlikleri belli cephelere lojistik ve insan gücü açılarından destek görevi görmüştür.

İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı ilk silahlı direniş 17 Mayıs'ta Urla'nın işgali sırasında gerçekleşmiştir. Ordunun halktan topladığı birkaç gönüllüyle birlikte işgalci Yunanlılara ve Rum çetelerine karşı verdiği mücadele, batıda Yunanlılara karşı verilen ilk silahlı çarpışma olarak nitelendirilebilir. Tabii burada oluşturulan gönüllü kuvvetler önceden planlanmış

örgütlü Kuva-yı Milliye birlikleri değildir. Yunan işgalinin aynı anda dört koldan Batı Anadolu’da yayılması, işgallere karşı teşkil edilen savunma birliklerinin farklı yerlerde ve birbirlerinden bağımsız olarak kurulmaları sonucunu doğurmuştur. Bu açıdan 29 Mayıs’ta Ayvalık’ın işgali sırasında 172. Alay Komutanı Yarbey Ali Bey’in öncülüğünde oluşturulan milli kuvvetler ile aynı günlerde Ödemiş’in işgali tehlikesine karşı Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey (Baran) ve Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey’in çabalarıyla oluşturulan kuvvetler Kuva-yı Milliye’nin Batı Anadolu’daki ilk oluşumlarıdır. Ödemiş’te kurulan “Yiğit Ordusu” olarak da adlandırılan kuvvetler, Kuva-yı Milliye adıyla kurulması açısından önemlidir.

Kuva-yı Milliye adıyla oluşan ilk silahlı direniş güçleri, silah ve cephanesini, ya ordunun İtilaf Devletlerine teslim edilmemiş askeri depolarından ya da o dönemde silah altında bulunan askeri birlikler ile efeler ve çetelerin kendi silahlarıyla katılmalarıyla sağlamışlardır. Kuvvetlerin iaşesi de bulundukları yerin halkı tarafından sağlanmıştır. Bu sebeple ilk zamanlar bu gönüllü birliklerin silah ve cephanesi ile iaşesi bir sorun teşkil etmemiştir. Ancak Yunan işgalinin gün geçtikçe yayılması cephelerin büyümesine neden olmuş, bu durum da yeni silahlı birliklere olan ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaçtan dolayı cephedeki kuvvetlerin gün geçtikçe artması Kuva-yı Milliye’nin asker toplaması, toplanan birliklerin silah ve cephanesi, iaşesi, giydirilmesi, sevk ve idareleri sorunlara neden olmuştur. Bu sorunları çözmek amacıyla Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri tarafından kongreler düzenlenmiştir.

Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin idari ve mali açıdan teşkilatlanması kongreler yoluyla gerçekleşmiştir. Bu amaçla düzenlenen ilk kongre Birinci Balıkesir

Kongresi'dir. 28 Haziran-12 Temmuz 1919 tarihinde toplanan kongre, İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'da toplanan ilk kongre olması açısından önem taşımaktadır. Kongrede Kuva-yı Milliye için asker sağlanması, oluşturulan cephelerin silah ihtiyacının karşılanması konularında kararlar alınmıştır. Bu kongre, Kuva-yı Milliye'nin belli bir merkezden yönetilmesini sağlamış ve kendisinden sonra toplanacak diğer kongrelere de temel teşkil etmiştir. Ardından 26-30 Temmuz 1919 tarihinde "Hareket-i Milliye Kongresi" adıyla toplanan İkinci Balıkesir Kongresi, Kuva-yı Milliye'nin İzmir kuzey cephesi olarak adlandırılan Balıkesir ve çevresinin idari ve mali teşkilatlanmasını sağlamıştır. Buna göre, Balıkesir; Ayvalık, Soma, Akhisar şeklinde üç ayrı cepheye ayrılmıştır. İkinci Balıkesir Kongresi'nden sonra Batı Anadolu'nun güneyindeki Kuva-yı Milliye teşkilatlanmasını sağlayan kongre, 6-9 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan Birinci Nazilli Kongresi'dir. Bu kongre de İkinci Balıkesir Kongresi kararlarına benzer kararlar almıştır. Bu kongre ile Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta ve Antalya'daki Kuva-yı Milliye teşkilatının merkezi Nazilli olmuştur. Batı Anadolu'nun en geniş katılıma sahip kongresi, 16-25 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan Alaşehir Kongresi'dir. Kongrede Kuva-yı Milliye'nin idari ve mali ve teşkilatlanmasına ilişkin kararlar alınmıştır. İkinci Balıkesir Kongresi, aldığı kararlar itibarıyla yalnız Balıkesir ve çevresiyle sınırlı kaldığı için Alaşehir Kongresi, Kuva-yı Milliye teşkilatlanmasının Bandırma'dan Denizli'ye kadar Yunanlılarla cephe savaşı veren bütün bir bölgeyi kapsamına almayı amaçlamıştır. Bu kongrede, İkinci Balıkesir Kongresi kararları çerçevesinde uygulamada yaşanan aksaklıkların giderilmesi doğrultusunda kararlar alınmıştır. Teşkilatlanma da, Alaşehir; Salihli, Kula, Eşme, Demirci, Uşak, Ödemiş mıntikalarını içerecek şekilde merkez olarak belirlenmiştir. İkinci Balıkesir, Alaşehir

ve Birinci Nazilli Kongreleri cephedeki Kuva-yı Milliye birliklerinin i    ve ikmal, cephe gerisi hizmetlerinin yürütülmesi konularında önemli düzenlemeler getirmiştir. Te  kilatlanmasını cephe ve cephe gerisi olmak üzere iki kısımda yapan kongreler, cephe teşkilatını bölük, tabur ve alay sistemine göre düzenlemiştir. Alaşehir Kongresi'nden sonra düzenlenen üç ayrı Balıkesir Kongresi ve İkinci Nazilli Kongresi ile Kuva-yı Milliye teşkilatı daha geniş bir alana yayılmıştır. Kendilerinden önce yapılan kongrelerde alınan kararlar daha da geliştirilmiştir. Batı Anadolu Kongreleri Kuva-yı Milliye'nin Balıkesir, Nazilli, Alaşehir merkezleri çevresinde teşkilatlanmasını sağlamıştır. Bu kapsamda diyebiliriz ki Batı Anadolu Kongreleri Kuva-yı Milliye'nin sadece teşkilat yapısını oluşturmamış, aynı zamanda Batı Anadolu'daki merkezlerinin belirlenmesini sağlamıştır.

Batı Anadolu Kongreleri her ne kadar yerel ve bölgesel direniş amaçlı olsalar da batıdaki Kuva-yı Milliye   rg  tlenmesinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Kongrelerde hazırlanan talimatnameler ve yönetmelikler Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanmasını hukuki bir zemine dayandırmaktadır. Bu kongrelerin aldığı kararlarda   tecili  in reddedilmesinin önemle vurgulanması Kuva-yı Milliye'nin basit bir çete topluluğu olmadığını göstermektedir.

Kuzeybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye   rg  tlenmesi içinde Balıkesir ve çevresinin haricinde, çalışmada ele alınan Bursa ve Kocaeli örneklerine gelince, Bursa yöresinde İzmir'in işgalinden sonra direniş amaçlı silahlı milis güçleri ortaya çıkmışsa da Kuva-yı Milliye'nin tam anlamıyla teşkilatlanması, Bursa'daki mahalli idarecilerin ulusal direnişe karşı olan tutumları yüzünden Ekim 1919 gibi geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu da bize Bursa'da Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanmasının Sivas Kongresiyle Anadolu'daki bütün bölgesel direniş teşkilatlarının tek bir merkez

etrafında toplanmasından sonra gerçekleştiğini göstermektedir. Kocaeli ve çevresinde faaliyette olan Rum ve Ermeni etelerine karşı çete düzeyinde örgütlenmeler mevcutsa da Kuva-yı Milliye teşkilatının aynı Bursa gibi Sivas Kongresi’nden sonra etkinlik kazandığını söyleyebiliriz.

Karadeniz Bölgesinde Kuva-yı Milliye’nin oluşumu Trabzon vilayeti temelinde ele alınmıştır. Trabzon vilayeti halkını ulusal direnişe yönlendiren en büyük etmen İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalidir. Nitekim İzmir’in işgalinden sonra 22 Mayıs’ta Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti’nin düzenlediği İkinci Trabzon Kongresi’nde silahlı direniş ve bunun için asker toplanması kararı alınmıştır. Ancak bundan sonra Kuva-yı Milliye teşkilatlanması gerçekleşebilmiştir. Kuva-yı Milliye kurulmadan önce, Pontus Rum Cumhuriyeti’nin kurulması tasarısını gerçekleştirmek için Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan Pontus çetelerinin faaliyetlerine karşı Karadeniz Bölgesinde yerel ve bölgesel amaçlı direniş güçleri bulunuyor ise de bunlar çete düzeyinde kaldığı için örgütlü ve teşkilatlı değillerdi. İkinci Trabzon Kongresi’nde ayrıca bütün Doğu Anadolu’yu temsil edecek daha geniş bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştı. Bu karar, Trabzon’un kendisiyle çok benzer bir tehlikeye maruz bulunan Doğu Anadolu ile dayanışma, yardımlaşma ve işbirliği içinde bulunma arzu ve isteğinin yanı sıra, ulusal nitelikli bütünleşme ve iradesini de ortaya koymaktadır. İkinci Trabzon Kongresi’nde silahlı direniş kararının alınmasından sonra Erzurum Vilayet Kongresi’nde “Bekçi Teşkilatı”nın kurulmasına karar verilmesi, Trabzon vilayetinin doğu illerimizle kurduğu karşılıklı etkileşim ve işbirliğine önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Güney illerimizden olan Adana ve çevresinde ilk silahlı direniş Drtyol’da 19 Aralık 1918 gibi erken tarihte olmuştur. Bilindiği gibi İşkenderun’un 9 Kasım

1918’de İngilizler tarafından işgal edilmesinin ardından 19 Aralık 1918’de Dört Yol Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Fransızların Dört Yol’un işgali sırasında Ermeni gönüllerinden yararlanmaları taşkınlıkların daha da artmasına neden olmuştu. İşgal sırasında gönüllü Ermeni taburları ile Fransızların Özerli köyü halkına saldırımları üzerine bu duruma tahammül edemeyerek karşı koyan birkaç vatansever Fransızlar tarafından şehit edilmiştir. Bu durum üzerine intikam almak isteyen Ömer Hocaoglu Mehmet (Kara)’in Ermenilerle girdiği çatışmada iki Ermeni’yi vurup kaçması üzerine Fransız ve Ermeniler Karakese köyüne saldırılmışlardır. Bu saldırı üzerine olaylar giderek büyümüş çevre köylerin de katılımıyla sayıları 300-400’e varan milis gücü oluşturularak Fransız ve Ermenilere karşı çatışmaya girmişlerdir. Dört Yol’da kurulan ilk milis kuvveti bu şekilde Ermeni ve Fransızların zulmünden kendi canlarını, mallarını ve köylerini korumak için oluşturulmuştu. Bu milis kuvveti yöresel küçük çaplı bir direnişi amaçlasa da saldırılara karşı halkın boyun eğmeyeceğini, daha sonraki dönemde gelişerek ve genişleyerek daha büyük bir güce dönüşebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

İngilizler, Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından mütareke hükümlerine dayanarak bölgenin işgaline Kasım 1918’de İskenderun’dan başlamışlardır. İtilaf Devletlerinin Mondros Mütarekesinde Kilikya olarak adlandırdıkları bölgenin sınırları içerisine giren Adana ve çevresinde Kuva-yı Milliye’nin tam olarak teşkilatlanması Kasım 1919’da gerçekleşmişse de bundan önce İngiliz işgallerine karşı birtakım karşı koymalar olmuştur. Adana’nın İngilizler tarafından işgali üzerine Osmanlı Hükümetinin teslimiyetçi politikasının aksine yöre halkı işgale karşı sessiz kalmak istemediği için Niğde, Ulukışla, Konya, Kayseri, Karaman gibi Orta Anadolu şehir ve kasabaları ile Toros dağları gibi işgale

uğramamış, daha güvenli yerlerde işgallere karşı tepkilerini dile getirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar daha sonra Mersin, Tarsus, Mut ve Silifke’de oluşan Kuva-yı Milliye birliklerinin temellerini ve çıkış noktasını oluşturmuştur.

İngiltere ve Fransa, Kilikya olarak adlandırdıkları bölgede çıkarları çatıştığı için 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilafnamesini imzalayarak Kasım 1919’dan sonra Kilikya bölgesi topraklarıyla birlikte her türlü yetkinin Fransızlara devrine karar vermişlerdir. İşte bu aşamada yöreden İngilizlerin çekilip yerlerine Fransızların gelmesinden sonra Türkler tarafından işgallere karşı tepkiler artmaya başlamıştır. Çünkü Fransızlar işgal kuvveti olarak Dörtyol’un işgalinde olduğu gibi bölgede kendisine bırakılan Adana, Maraş, Antep ve Urfa’da Ermenileri kullanmışlardır. Fransızlardan aldıkları destekle her türlü vahşeti yapmaktan geri durmayan Ermeniler, Türklerdeki mücadele azminin oluşmasında tetikleyici rol oynamışlardır. Ermenilerin ve Fransızların işkence ve zulümlerine karşı sessiz kalmayı insanlık onuruna yapılan bir hakaret olarak gören Türk halkı kısa zamanda teşkilatlanma yoluna gitmiştir.

Bu sıralarda Mustafa Kemal’in ulusal direnişin önderliğini ele alması, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile ulusal mücadelenin plan ve programı ile amacının belirlenmesiyle birlikte bugüne kadar Anadolu’nun tamamında işgallere karşı oluşturulan mücadele farklı bir boyut kazanmıştır. Sivas Kongresi’nde, Mondros Mütarekesinden sonra tüm yurttaki işgaller karşısında kişisel, yerel ve bölgesel olarak başlayan direniş hareketleri bir merkez etrafında birleştirilmiştir. Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizdeki Kuva-yı Milliye teşkilatlanmaları ulusal direniş doğrultusunda gerçekleşmiştir. Sivas Kongresi’nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye’nin aldığı kararlar çerçevesinde milli teşkilatlanmalar “Milli Ordu” adı

altında yapılmıştır. Kuva-yı Milliye'nin daha sistemli ve kurallı bir biçimi olan Milli Ordu, güney ve güneydoğu bölgelerimizde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde kurulmuştur. Milli Ordu adıyla oluşturulan Kuva-yı Milliye teşkilatı; bölük, tabur ve alay sistemine göre düzenlenmesi, en küçük idari birimler olan köylere kadar teşkilatın yayılmasına önem verilmesi açısından bir yönüyle, batıda kongrelerle oluşturulan Kuva-yı Milliye teşkilatlanmalarına benzemektedir. Bir yönüyle de güneydoğu illerimizdeki Kuva-yı Milliye örgütlenmesi, işgallerin oluş şekillerinden dolayı diğer bölgelerimizden farklıdır. Batı Anadolu'da cephe savaşları verildiği için cephe sistemine göre bir teşkilatlanma modeli benimsenmiştir. Güneydoğuda özellikle Maraş ve Antep'te Kuva-yı Milliye birlikleri düşman işgal alanı içinde kurulduğundan semt teşkilatlanmasına gidilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Antep ve Maraş'ta oluşan teşkilatlanma karakteristik özelliğe sahiptir. Güney ve güneydoğu bölgelerimizde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kanalıyla gerçekleştirilen teşkilatlanmada gizliliğe önem verilmiştir. Bu gizlilik dolayısıyla Batı Anadolu örneğinde olduğu gibi kongreler yoluyla teşkilatlanma söz konusu olmamıştır.

Kuva-yı Milliye'ye katılanların sosyal yapıları açısından bakıldığında, bölgesel bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Kuva-yı Milliye, en temel unsur olan halka dayanarak asker (halen görevde bulunan üst düzey komutan ve subaylar ile terhis olmuş, emekli ve muvazzaf askerler), eşraf, efeler ve çeteleri şeklinde dört temel sosyal sınıfı içine almaktadır. Kuva-yı Milliye, bu dört temel yapının dışında asker kaçakları, hapisneden çıkarılan mahkum ve zanlılar, işledikleri suçlardan dolayı devlet tarafından aranan kişiler ile macera peşinde koşanlar gibi değişik grupları da bünyesinde barındırıyordu. Bahsedilen dört temel sosyal yapıdan asker,

eşraf ve çetelerin etkinlikleri bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Diğer bölgelere nazaran Batı Anadolu’da eşrafın etkin rolü yoğun olarak göze çarpmaktadır. Eşraf, kongreler örneğinde de görüldüğü gibi Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanmasını sağlayan gruptur. Batı Anadolu’ya has bir sosyal yapı olan efelerin halk üzerindeki korkuya dayanan güçlü nüfuzları Kuva-yı Milliye’yi, Güney ve Güneydoğu Anadolu’daki Kuva-yı Milliye’den farklı kılmaktadır. Kocaeli ve çevresi ile Karadeniz Bölgesindeki Kuva-yı Milliye teşkilatları, çetelerin etkinliği bakımından Batı Anadolu’daki Kuva-yı Milliye’nin yapısına benzemektedir. Esas farklılık güney ve güneydoğu ile batıdaki örgütlenme arasında belirlemektedir. Güney ve Güneydoğu Anadolu’daki Kuva-yı Milliye teşkilatlanmasında askerin rolünün batıdakine nazaran daha fazla olması ve burada güçlü çete reislerinin olmaması önemli bir yapısal farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki temel yapısal farklılığa ek olarak, Güney ve Güneydoğu Anadolu’daki Kuva-yı Milliye’nin Mustafa Kemal’in önderliğinde gerçekleşen ulusal direniş doğrultusunda teşkilatlanması bu bölgelerdeki Kuva-yı Milliye’nin başarısını önemli ölçüde etkileyen faktörlerdir.

Kuva-yı Milliye’nin oluşumunda bölgeler arasındaki bu farklılık ve benzerlikler ışığında bakıldığı zaman, bütün bölgelerde amacın tek olduğu görülmektedir. Amaç, uygulamada ister yerel, ister bölgesel olsun vatanın düşman işgalinden kurtarılmasıdır. Bu amaçla kendi içinden güç alan halk, Kuva-yı Milliye’nin ana kaynağıdır. Asker ve eşrafın öncülük ettiği, efe ve çetecilerin de büyük ölçüde etkin olduğu Kuva-yı Milliye, 1919 Mayıs ayından 1920 yılı sonuna kadar olan döneminde etkin olmuşsa da Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra işgallerin başlaması ile birlikte direniş amaçlı örgütlenmeler de başlamıştır.

Sonuç olarak, Kuva-yı Milliye, Kurtuluş Savaşında düzenli ordunun kurulmasına kadar olan dönemde etkin olmuş, savaşın kaderinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

ÖZET

**Kalyoncuoğlu, Zeynep, Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu,
Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. İzzet Öztoprak, 491 s.**

Kuva-yı Milliye, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra gerçekleşen Anadolu’nun işgaline ve işgaller sırasında İtilaf Devletlerinden destek alan Rum ve Ermenilerin saldırılarına karşı koymak amacıyla oluşturulan silahlı savunma güçleridir. Kuva-yı Milliye’nin fikri temeli Müdafaa-i Hukuk düşüncesine dayanmaktadır. Bu sebeple teşkilatlanması da Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri bünyesinde ve onlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hiçbir emir komuta zincirine bağlı olmadan halk tarafından teşkil edilen Kuva-yı Milliye birlikleri, Kurtuluş Savaşının düzenli ordunun kurulmasına kadar olan döneminde etkili olmuştur.

Mütarekeden sonra Anadolu’nun ardı ardına işgale uğraması sonucu Kuva-yı Milliye örgütlenmeleri bütün Anadolu’ya yayılmıştır. Anadolu’nun her yerinin farklı tarihlerde işgal edilmesinden dolayı Kuva-yı Milliye’nin oluşumu her bölgede değişik tarihlerde gerçekleşmiştir. Anadolu’daki azınlık gruplarının saldırgan ve bölücü faaliyetleri, işgallerin oluş şekilleri ve bölgelerdeki orduların durumu, Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanmasının bölgelere göre farklılık göstermesine neden olmuştur.

Bu çalışmada, Kuva-yı Milliye’nin oluşumu, Kurtuluş Savaşında gelişen olaylar ışığında bölgeler bazında ortaya çıkan karakteristik yapı ile birlikte farklılık ve benzerlikler ortaya konularak irdelenmiştir.

ABSTRACT

Kalyoncuoğlu, Zeynep, The Formation of National Forces (Kuva-yı Milliye) in Anatolia, Ph.D. Thesis, Advisor: Prof.Dr. İzzet Öztoprak, 491 p.

National Forces (Kuva-yı Milliye) are the armed defense forces formed for the purposes of struggling against Greeks and Armenian minorities supported by Allied Powers during occupation of Anatolia and other occupations occurring after the signing of Mondros Ceasefire Agreement. Basis of National Forces bases on opinion of Müdafaa-i Hukuk. Therefore, its organization has happened in structure of Müdafaa-i Hukuk and Redd-i İlhak Societies and by means of their. Having been constituted by the public without being affiliated with any command chain, National Forces were effective until the organization of regular army of Independence War.

After the Mondros Ceasefire Agreement as a result of consecutive occupations of Anatolia, organizations of National Forces (Kuva-yı Milliye) spread to the entire of Anatolia. Owing to the fact that each region of Anatolia was occupied on different dates, formation of National Forces was realized on different dated in each region. Besides, militant and disruptive activities of minor groups in Anatolia and the status of armies in regions caused organizations of National Forces to differ from one another according to regions.

In this thesis study, formation of National Forces (Kuva-yı Milliye) is dealt with by revealing factors mentioned, in view of regions arising from characteristic structure along with differences and similarities among the regions under the light of events occurring during the Independence War.

KAYNAKÇA

I. ARŞİVLER

Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

II. RESMÎ YAYIN VE TUTANAKLAR

TBMM, Zabıt Ceridesi

TBMM Gizli Celse Zabıtları

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. Gazeteler

Vakit

İkdam

İstikbal

İzmir’e Doğru

Hadisat

B. Dergiler

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi

IV. MÜRACAAT ESERLER

İslam Ansiklopedisi

TDK Büyük Türkçe Sözlük

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.

V. TELİF ESERLER

A. KİTAPLAR

ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep (Antep'in Dört Muhasarası)**, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Gaziantep 1959.

....., **Gaziantep Fedaileri (Gaziantep'in dört muhasarası)**, İstanbul 1970.

ADAMOFF, E.E. **Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı** (Çev. Hüseyin Rahmi), Belge Yayınları, İstanbul 1972.

AKALIN, Müslüm, **Milli Mücadelede Urfa Anılar-Belgeler**, Özlem Kitabevi, Urfa 1985.

AKBIYIK, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999.

AKÇAKAYALIOĞLU, **Cihat, Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.

AKER, M. Şefik, **İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali**, C.I-II Ankara 1937.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele** C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

- AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919–1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- ALBAYRAK, Mustafa, **Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara, 1998.
- APAK, Rahmi, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- ARAS, Kazım, **İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât**, 102 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, İstanbul 1936.
- ARIKOĞLU, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul 1961.
- ARMAOĞLU, Fahir **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.
- ARSAN, Nimet, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV, Ankara 1964.
- ARTUÇ, İbrahim, **Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.
- ATAY, Falih Rıfkı, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Pozitif Yayınevi, İstanbul 2008.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C. I-III, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989.
- Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Yayını, Ankara 1982.
- AYDINEL, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.

- BAĞDATLILAR, Adil, **Uzunoluk İstiklal Harbinde Kahraman Maraş**, 1974.
- BALCIOĞLU, Mustafa, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e**, İstanbul 1996.
- Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları 1919-1920**), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1967.
- BARUTÇU, Faik Ahmet, **Siyasi Hatıralar, Milli Mücadeleden Demokrasiye**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001.
- BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş**, Baha Matbaası, İstanbul 1966–1972.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- BAYRAKTAR, Bayram, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Ankara 1998.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- BERBER, Engin, **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınları, Ankara 1997.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, Ankara 1959.
-, **Trakya'da Milli Mücadele**, C.I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- BORAK, Sadi, **Hacı Süleyman Efendi**, İstanbul 1974,
- BÖCÜZADE, Süleyman Sami, **Isparta Tarihi**, Serenler Yayınevi, İstanbul 1983.
- CEBESÖY, Ali Fuat **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul 2000.
- COŞAR, Ömer Sami, **İstiklal Harbi Gazetesi**, Günümüz Türkçesine çeviri. Ankara Ticaret Odası.

....., **Milli Mücadele Basını**, İstanbul 1964.

....., **Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa "Topal Osman"**,
İstanbul 1970

COŞKUN, Alev, **Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul
2005.

ÇANTAY, Hasan Basri, **Kara Günler ve İbret Levhaları**, İstanbul 1964.

ÇAPA, Mesut, **Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Türk
Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993.

ÇAYCI, Abdurrahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve
Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını,
Ankara 2002.

ÇELİK, Kemal, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih
Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

ÇERKEZ, Ethem, **Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları**, Dünya Yayınları,
Ankara 1962.

ÇOĞALAN, Celal- Halit KURTARAN, **Her Yönü ile Maraş**, İstanbul 1969.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Milli Mücadelede Erzurum**, Ankara 1946.

EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü, **Milli Mücadele'de Bursa**, (Hazırlayan: İhsan Ilgar),
İstanbul 1981.

ENER, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Kültür Bakanlığı
Yayınları, Ankara 1996.

ENER, Kasım, **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, İstanbul 1963.

İLGÜREL, Mücteba, **Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri**, Atatürk Araştırma
Merkezi Yayını, İstanbul 1999.

- ERDEHA, Kamil, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- ERGİL, Doğu, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara 1981.
- ERİM, Hıfzı, **Ayvahk Tarihi**, Ankara 1948.
- EVANS, Laurence, **Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924**, (Çev. Tefik Alanay), İstanbul 1972.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- GÖKBEL, Asaf, **Milli Mücadelede Aydın**, Coşkun Matbaası, Aydın 1964.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, **Milli Mücadele Başlarken**, C.II, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1965.
- GÖKDEMİR, Oktay, **Kurtuluş Savaşında Akhisar**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Akhisar 1990.
- GÜRLER, Hamdi, **Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav) (Mayıs-Haziran 1919)** Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.
- JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- KALKAVANOĞLU, İlyas Sami, **Milli Mücadele Hatıralarım**, İstanbul 1957.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1969.
- KARADAĞ, Hüsamettin, **İstiklal Savaşında Maraş**, Mersin 1943.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir, 1955.
- KİTSİKİS, Dimitri, **Yunan Propagandası**, İstanbul 1963.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

KODAMAN, Bayram, **Şark Meselesinin Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası**, Orkun Yayınları, İstanbul 1983.

KONUKÇU, Enver, **Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999.

KURAT, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Kalite Matbaası, Ankara 1976.

Kurtuluş Savaşında İçel, Türkiye Kuva-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayını 1, İstanbul 1971.

LOHANİZEDE, Mustafa Nurettin, **Gaziantep Savunması**, Kastaş Yayınları, İstanbul 1989.

MACMİLLAN, Margaret, **Paris 1919**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2003.

MORALI, Nail, **Mütarekede İzmir Olayları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1990.

MÜFTÜLER, Lütfü, **Milli Mücadelenin Aydın Cephesinin Kurucusu Denizli Heyet-i Milliyesi**, Türkdili Basımevi, Balıkesir 1947.

NADİ, Yunus, **Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele C.I-II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

- ÖZALP, Yalçın, **Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz**, Ankara 1986.
- ÖZÇELİK, İsmail, **Milli Mücadele’de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2003.
- ÖZEL, Sabahatin, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2009.
-, **Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)**, Adapazarı Belediyesi Yayını, İstanbul 1987.
-, **Milli Mücadelede Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- ÖZOĞUZ, Esat **Adana’nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1934.
- ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ÖZTÜRK, Ayhan **Milli Mücadele’de Gaziantep**, Geçit Yayınları, Kayseri 1994.
- PARLAK, Türkmen, **İşgalden Kurtuluşa: 1**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayını, İzmir 1982.
- POLAT, Nâzım H., **Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Pontus Meselesi**, Hazırlayan: Yılmaz Kurt, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1995.
- RESA, Emin, (Aslan Karakaş), **İçel Kurtuluş Savaşı Tarihi Hatıraları**, C.I, Yeni Mersin Matbaası, Mersin 1942.
- SABİS, Ali İhsan **Harb Hatıralarım**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1943.

SAMİH, Rıfat, **Tarih İçinde Bursa**, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1989.

SARAL, Ahmet Hulki- SARAL, Tosun, **Vatan Nasıl Kurtarıldı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1970.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul 2004.

....., **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, C.I, Örgün Yayınları, İstanbul 2002.

SELÇUK, İlhan, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, C. I- II, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007.

SOFUOĞLU, Adnan, **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

....., **Milli Mücadele Döneminde Kocaeli**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006.

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

SINDIRGILI Süreyya (S. Örgü Evren), **Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet Efe**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Kuva-yı Milliye Tarihi: Gerilla**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957.

TAÇALAN, Nurdoğan, **Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.

TANKUT, Hasan Reşit, **Maraş Yollarında**, Ankara 1944.

TANÖR, Bülent, **Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları 1918-1920**, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1998.

TANSEL, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Milli Eğitim Basımevi, C.I, Ankara 1977, C.II, Ankara 1978.

Tarih IV, Maarif Vekâleti, İstanbul 1931.

TEKELİ, İlhan -Selim İLKİN, **Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

TOKER, Tarhan, **Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele’de Denizli**, Denizli 1975.

TUFAN PAŞA, Osman, **Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, Arma Yayınları, 1998.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, İstanbul 1952.

TURAN, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Ankara 1999.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi I**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

TURSAN, Nurettin, **Yunan Sorunu**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1980.

Türk İstiklal Harbi, C.I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1962.

Türk İstiklal Harbi, C. II Batı Cephesi 1.-2. Kısımlar, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1963.

Türk İstiklal Harbi, C. III Doğu Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1963.

Türk İstiklal Harbi, C. IV Güney Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1966.

Türk İstiklal Harbi, C. VI İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921),

Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1974.

Türk İstiklal Harbi, C. VII İdari Faaliyetler, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi

Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1975.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C.III/6-1, Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi

Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1971.

TÜRKEŞ, Ünal, **Kurtuluş Savaşında Muğla**, İstanbul 1973.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara

1948.

TÜRKMEN, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden**

Yapılanması (1918-1920), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

TÜTENK, A.Akif, **İstiklal Savaşında Denizli**, Denizli 1949.

TEKELİ, İlhan- Selim İLKİN, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına**

Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Türk Tarih

Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

TEVETOĞLU, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih

Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

TOKER, Tarhan, **Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli**, Denizli 1975.

TURGUT, Hulusi (Derleyen), **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Türkiye İş

Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1982.

UMAR, Bilge, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınları, Ankara 1974.

URSAVAŞ, Ali Saib, **Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu**, Kastaş

Yayınları, İstanbul, 1988.

- UZEL, Sahir, **Gaziantep Savaşının İç Yüzü**, Doğu Matbaası, Ankara 1952.
- ÜNAL, Muhittin, **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.
- ÜNLER, Ali Nadi, **Türk'ün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması**, Kardeşler Matbaacılık, İstanbul 1969.
- YAVUZ, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919–1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- YÜCE, Rifat, **Kocaeli Tarih ve Rehberi**, İzmit 1945.
- YÜCEER, Saime, **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci (8 Temmuz 1920-11 Eylül 1922)**, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Bursa 2001.
- ZÜRCHER, Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

B. MAKALELER

- AKANDERE, Osman, *Dramalı Rıza Bey ve Kuzey Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Mücadelesindeki Hizmetleri*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 57, Kasım 2003, ss. 977-1008.
- ATAMER, Hamdi, *Kuva-yı Milliye'ye Katılanların Listesi*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 4, 1968, ss. 4-9; Sayı:5, ss.4-7.
- ATAMER, Hamdi, *Milli Direnme*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 10, Temmuz 1968, ss. 22-23.

AYTEPE, Oğuz, *Milli Mücadele Başında Örgütlenme ve Direnişin Mali Kaynakları*, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Mayıs, 2005.

BİRİNCİ, İhsan, *Mili Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler*, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı:10, Eylül 1971. ss. 55-61.

BOLAK, M.Vehbi, *Milli Mücadele’de Balıkesir, Kuva-yı Milliye Hareketi Nasıl Doğdu? Nasıl Büyüdü ve Kuva-yı Milliyeciler Nasıl Çalıştı?*, **Milli Mücadele’de Balıkesir**, Türk Petrol Vakfı Lale Mecmuası Neşriyatı, İstanbul 1986, ss. 157-177.

CAN, Fahri, *İlk Mukavemet Nasıl Kuruldu*, **Yakın Tarihimiz**, C.I, Sayı: 11-13.

ERCAN, Yavuz, *Kuva-yı Milliye’nin Yapısı ve Niteliği Üzerinde Bir Tahlil*, **İkinci Askeri Tarih Semineri**, Genelkurmay Askeri Tarih Etüt Başkanlığı Yayınları Ankara 1985, ss. 229-238.

ERDEHA, Kamil, *Kocaeli Mutasarrıflığı I*, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, 1977. ss. 48-52.

ERGENELİ, Hilmi, *1919’da Ayvalık Savunması İle İlgili Anılar*, **Belleten**, XVIII/189-190, Ankara 1984, s. 167-240.

FEYZİOĞLU, Turan, *İzmir’in İşgali ve Sultanahmet Mitingi*, **Türk Solu Gazetesi**, Sayı: 53, 2004.

GÜNEŞ, Günver, *İzmir’in İşgali ve Aydındaki Yankıları*, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:9 Şubat 2007, ss.23-55.

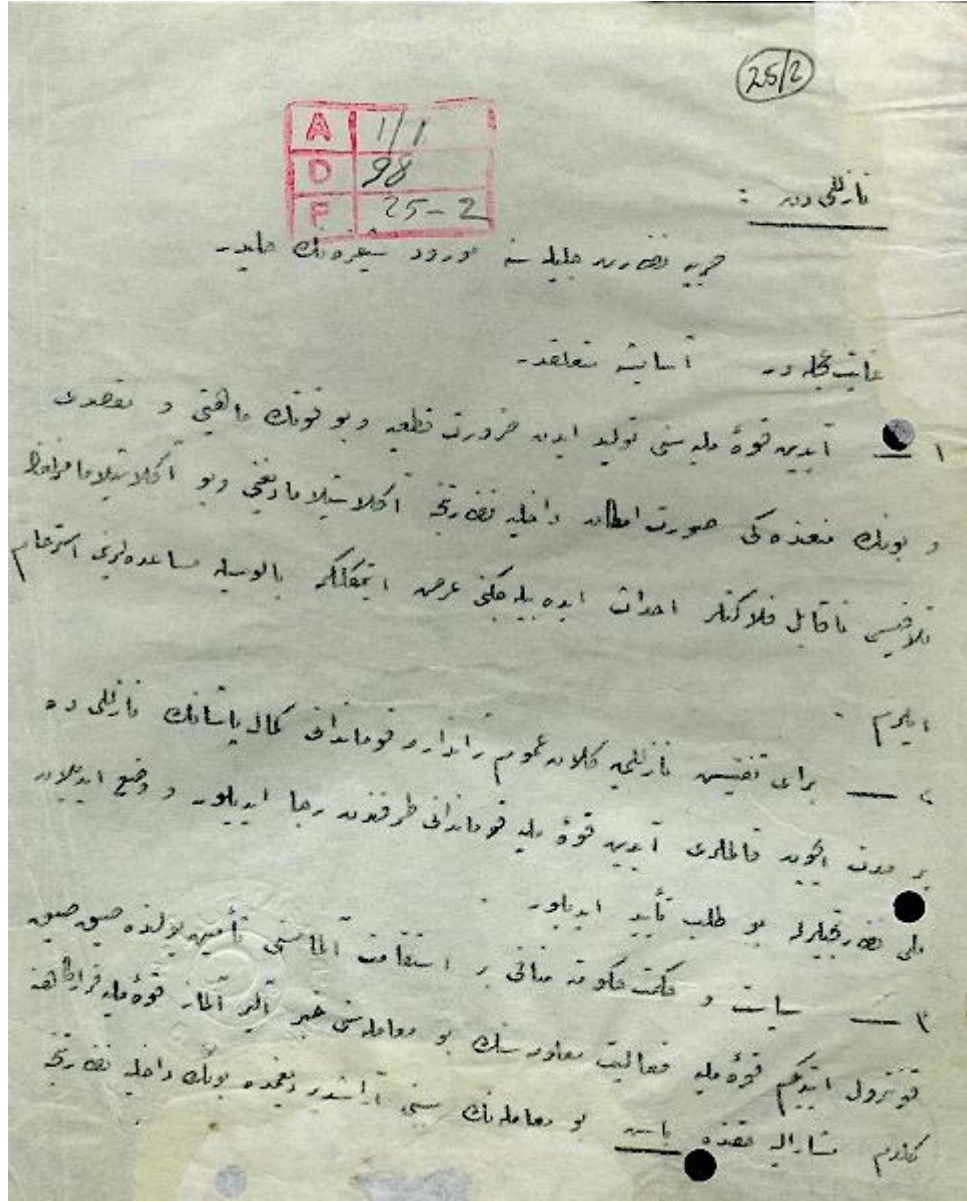
HOWARD, Harry, *Paris-San Remo-Sevr’de Türkiye’yi Yok Etme Planları-I*, çev: Müge Yılmaz, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 35, Ağustos 1970. ss.35-49, Sayı: 36, Eylül 1970, s. 20-27.

- HÜLAGÜ, Orhan, *Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Milli Mücadele Hazırlıkları ve Kuva-yı Milliye'nin Teşkili*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 41, Temmuz 1998, ss. 449-476.
- İLGÜREL, Mücteba, *Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri*, **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1973, s. 35-56.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai, *Milli Mücadele Döneminde Milli Hareketler Ordu İşbirliği*, (Konferans Metni), İstanbul 1981, s. 12.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai, *Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti (Kordus) Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 40, Ocak 1971.
- ÖZKAYA, Yücel, *İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri*, **A Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, I/1 1988, ss. 61-74
-, *Kuva-yı Milliye*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 24, C.VIII, 1992, ss.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 22, 1991, ss. 117-139.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Düzenli Ordunun Kuruluşu*, **İkinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler**, Genelkurmay ATASE Bşk. Yayını, Ankara 1985. ss. 261-284.
- SELVİ, Haluk, *Ayvalık'ın İşgali ve Belediye Çeşmesi Protokolü*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 51, Kasım 2001, ss. 843-863.
- SERTOĞLU, Mithat, *Milli Mücadelede Kahraman Denizli*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 6, 1968, ss. 3-7.

- ŞAHİNGÖZ, Mehmet, *İzmir’de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi*, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi IV** , İzmir 1988, ss. 53-60.
- TEKELİ, İlhan - Selim İLKİN: “*Bölgesel Kurtuluş Savaşından Ulusal Kurtuluş Savaşına*”, **Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul 2003. ss. 165-229.
- TURAN, Şerafettin, *Kurtuluş Savaşında Kongreler*, **Türk Tarih Kurumu Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Seminere Sunulan Bildiriler**, Ankara 1975. ss. 147-157.
- TÜRKMAN, Saim, *Kuva-yı Milliye’nin İaşe İkmali ve Heyeti-i Temsiliye’nin Kaynakları*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Kasım 1998, Sayı: 22, ss. 201-210.
- ÜNALP, Rezzan, *Mondros Mütarekesi Döneminde (1918-1919) Trabzon ve Yöresinde Yaşanan Ayrılıkçı Rum Faaliyetleri ve Türk Halkının Karşı Mücadelesi*, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, Şubat 2009, ss. 87-116.
- YAMAN, Ahmet Emin, *Anadolu’daki Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Mali Finansmanı İle İlgili Hükümler*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 1, Mayıs 1988, ss. 83-96.
- YAMAN, Ahmet Emin, *Milli Ordu*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:2, Kasım 1988, ss. 115-140.
- YAMAN, Ahmet Emin, *Milli Ordudan Düzenli Orduya*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi** Sayı: 6, 1990, ss. 377-401.

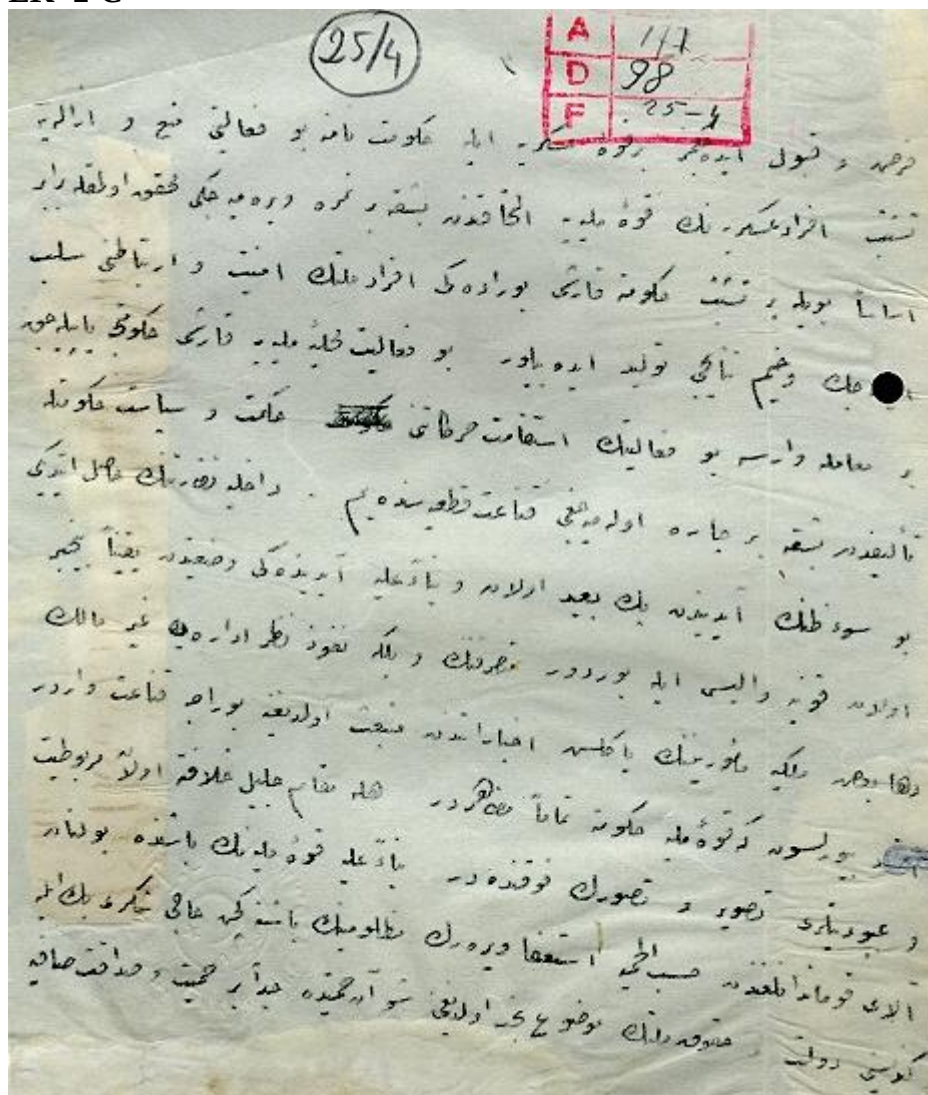
[illegible]

463

ATASE Arşivi İSH, K: 25, G:63, B: 63-1.

20 Ağustos 1335 tarihinde Albay Şefik Bey'den Aydın Kuva-yı Milliyesi'nin durumu ile ilgili Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazının sureti.

ایله کلمت کلمتی زطر عرصه ادره یوانه طالع فارسی بونه معنی و اقربا یله برابر
 عیانی بول ایله محمد ادرک طرف کلمتله انظار نومیده نام شعار صفیله
 سحر و تجریمی بر خفا سیاهی داندید بونک ازاله و تضحی سادست مکتوبات
 استعظام ایلام کلا اعره ادرم که نفس ابدیه سحر یله برابر تقریباً اشته سحر قرین
 عبارت کلمات طالعیده اعالی اسلامی طالع بول سطره انجا ایستدر
 ابدیه قوه ملیک بونک ادرک ادره و اطرافه معادنه شاپ ایدرور مرکبه
 بونک ادرک یوانه قوه اشغالیه کلمت زکوره سحر و قریلورده رفعلیه بونک ادرک
 ادرک ادرک کلمتله مراند تریب ابعانی استعظام ادرم
 فرق ۷۵
 سحر
 سحره دردی
 ۲۵/۵

۱۱۱
D 71
F 63

(63)

قونیہ
۴۵/۸/۶

۲۰۰۰
۶۰۰

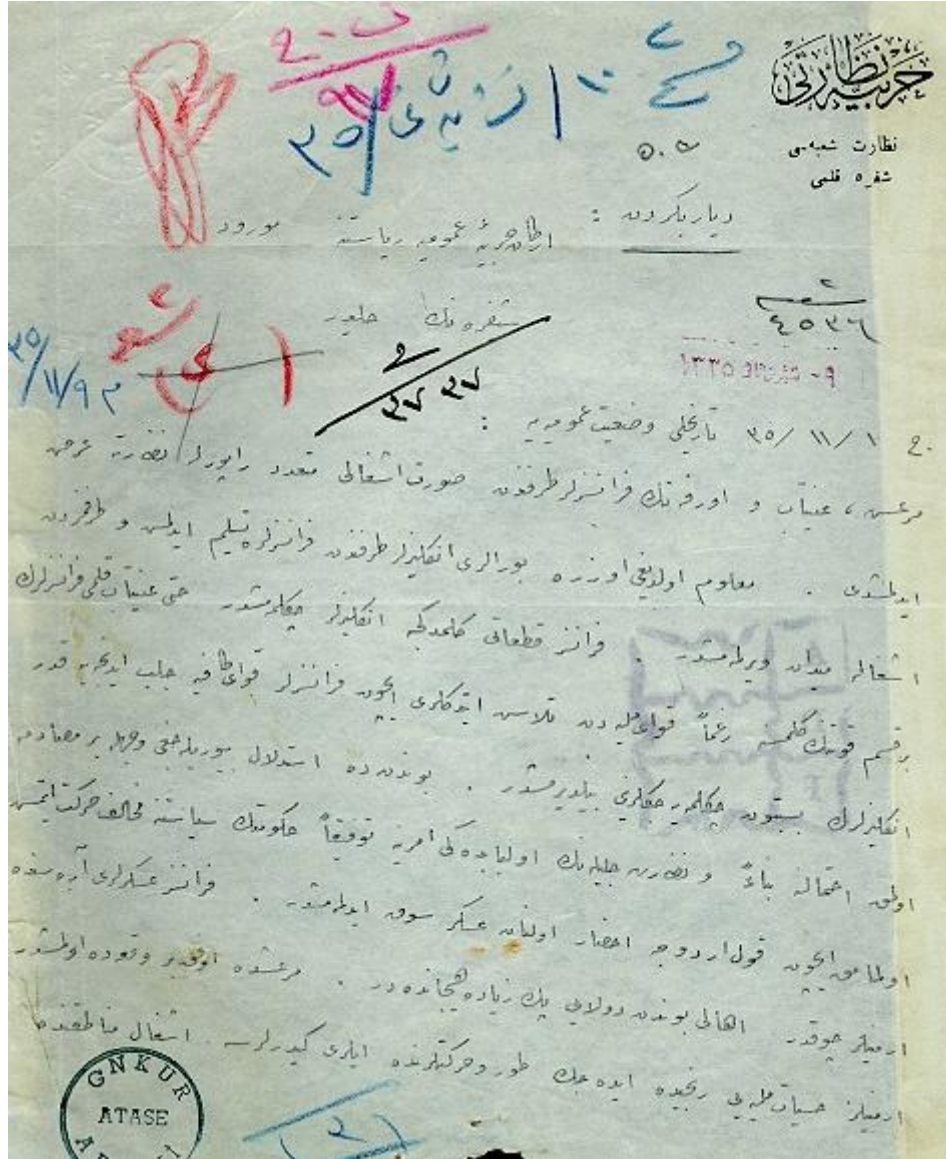
۸-۱۰-۵۱

۴۵/۸/۶ تاریخ امرنامه دفعه پنجاه و هفتم
امر دفعه پنجاه و هفتم ایجاب آورده که مال احمیته تبلیغ آید و در آنجا
اسلامیه آنک سوره صایله ای اشغال و اقلک یونان اردوی طرفین وقوعه کلمه بونی
سبیل کل آنجه عرضی، عالمیه، مالیه، مقدساتیه بر مقصد مخصوصه و غنایه
قصایدن فخره قاری یاسی و عدم تحملک تولید آید که بر مدافعه ضروری و عبارت
نظام واقع آنک یونان اشغال آید بولمان اقسام مملکتیه برابر بود که عوار و لان ریر
اکلا عمومی سنه او درجه تأیید آید که بوجیه آنک اولکه تحملک امکانی قالمی لیه لیه
تبدیل آید و بونی منع آید جل بر نشیب مملکتی و مملکتی نمودن فدی که کور و مملکت
تولید آید با صدقاری مملکتیه اشغال اسلامیه قاری اشغال اندکری مضلم و غنایه آنک
مولدیه کلمه: وضعیت الیه حاضره مذی ارضی مستوله و ده کی سلمان تقوی کیده ی تولید لیه
تبدیل و امکانی نمودن بی حمانه تطبیق و یونان ربه و مملکتیه کی و مملکتی آنکین عبارت
یونان مضلمی آید به بر بالی قدر خلقی حوالی مجاوره رخا و التجایه سودا یسه و انسانی لیه
لکه را آید جل اشغال مدروسه بر آید. بونک بر ربه عودتری یونان اشغال باقی قالمیه
امکان خارجنده در. بونک یونان شمایقانی و خدا یمنی یک یاماند. اگر جم، انسانیت
تأثیر لیه فوقه ایسه عودتری عید مسلم و طنا شریه صمیم و انسانیت ازانین مملکت
سعادته خدمت بشق بر لیه اولیان بود بطریق مملکت اوغدا یمنی خدا لعه نهایت و بر لیه
بوده آنجه یونان اشغال آید بون فصلیه مملکت. مقامات جلایه آنک بود و عود و صرف مقدا
ایمنی احمیته مستقام آید. کوا ازان لیه طرفنده کی اهالی آنک قوی لیه آنک مجاورند یونان اشغال
مطلوبه النما اینکری بولنده بعضی از غنایه لیه آنک شایقی طایفه عود و حقیقت اولیه و یونان
نطقه مستوله آنک اهالی اسلامیه و کما لیه عود لیه عود ایمنی

۱
۲۷۱۹

کلمتی اردو مقصد و کلمه
باید

Burdur'da 12. Fırka Ahz-ı Asker Kalemi Reisi Miralay İsmail Bey tarafından 4 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgraf.

ATASE İSH K: 109, G: 112, B: 112-1.13.

Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet'in Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne hitaben Maraş, Urfa ve Antep'in 1 Kasım 1335 tarihindeki durumu hakkındaki yazısı.

29/11/1335 tarihinde Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Riyaseti'ne ve 13, 20 ve 15. Kolordu Komutanlıklarına Milli Ordu kurulması hakkında Heyet-i Temsiliye tarafından gönderilen talimat.

EK-11**ANTEP’TEKİ SEMT TEŞKİLATI**

SIRA NO	SEMT ADI	SEMT REİSİ
1.	Akyol	Beyazın oğlu Ali Ağa
2.	Çınarlı	Recepağa Zade Mahmut Efendi
3.	Tövbe Mahallesi	Baba Mustafa
4.	Tabakhane	Kepkepzade Mustafa sonra Kepkepzade Abdullah Efendi
5.	Küçük Tabakhane	Deli Koyunun oğlu Mehmet Ağa
6.	Şekeroğlu	Apo ağazade Hüseyin Efendi
7.	Çukurbaşı	İncozade Hüseyin Efendi
8.	Yazıcık	İncozade Hüseyin Efendi
9.	Bekirbey	Seyfettin oğlu Okkaş Efendi
10.	Mağarabaşı	Attar oğlu Abdullah Efendi
11.	Boyacı Mahallesi	Kabakzade Şakir Efendi
12.	Kara Sakal	Selahın oğlu Hamo (şehit) Yerine H. Şerif Hacı zade Mehmet Tevfik Efendi
13.	Kozluca	Kahramanzade Süleyman Ağa
14.	Bişici Başı	Bilal Efendi
15.	Gaffarhane	Mütevellizade Ramazan Efendi
16.	Kabasakal	Uncunun oğlu Mehmet Ağa
17.	Kaya Sokağı	Yeni Komşunun oğlu Ahmet
18.	Aydınibaba	Nazlıoğlu Sakıp Efendi
19.	Karatarla	Hacı Fazlının Oğlu Bekir Ağa
20.	Ehl-i Cefa	Kasap Karaca
21.	Musullu	Durdunun oğlu Süleyman Ağa
22.	Alaybeyi	Aliveli oğlu Ali Efendi
23.	Tarlay-i atik	Küçük ağanın oğlu Ahmet Ağa
24.	Kozanlı	Sait Onbaşı
25.	Eyyupoğlu	Hasan Hoca oğlu Tahir Efendi
26.	Balıkli	Abdi Beyin oğlu Ali Efendi
27.	Kazaz	Araptarlı Hasan Ağa

TBMM Reisi namıyla Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir kimsenin hükümet-i merkeziyenin izni olmadan kuvvet toplayamayacağı hakkındaki 25/26 Kanun-ı Evvel 1336 tarihli yazısı.

EK- 13

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 36, Belge No: 67. Milis kuvvetleri

EK- 14

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 36, Belge No: 66. Atlı milis kuvvetleri

EK- 15

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 38, Belge No: 69. İstiklal Harbinde Türk milis kuvvetleri

EK- 16

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 45, Belge No: 8. Efeler

EK- 17

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 46, Belge No: 30. Garp cephesi milli kuvvetleri

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 49, Belge No: 84. Alaşehir Kongresi Hatırası Sarı Edip Efe, Çerkez Ethem, Miralay Refet Paşa, Demirci Mehmet Efe.

EK- 19

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 13, Belge No: 29. Çerkez Ethem

EK- 20

TİTE Fotoğraf Arşivi, Kutu No: 40, Belge No: 70. Demirci Mehmet Efe